

ALİ ŞERİATİ DİNLER TARİHİ

Çocuk
Okulları

Çeviren: Erdogan Vatansever

KIRKAMBAR KİTAPLIGI

İÇİNDEKİLER

Hayati

Sunus

BİRİNCİ

DERS.....
.....13

Burjuvaziydi, İlim
Degildi.....20

Bugünkü İnsanın Burjuvazi Cennetinde
İsyani.....41

Gelecek
Ders.....
.....46

İKİNCİ

DERS.....
.....53

Bedevi Toplumu Nasıl
Taniyalım?.....63

Dinlerin Ortak
Özellikleri.....8
9

ÜÇÜNCÜ

DERS.....
.....93

Dinin
Tarifi.....
.....95

İlâhî İnsan
Sürgünde.....
113

DÖRDÜNCÜ
DERS.....
124

Beserî Medeniyet Döneminde Dinlerin
Başlangıcı.....125

Çin ve Hint
Dinleri.....
126

Batili Ruh ve Kültürün
Özellikleri.....130

BESİNCİ
DERS.....
.....158

Çin.....
.....160

Taoizm.....
.....166

Yang ve
Yin.....
..168

Zalim ve Mazlumu Doğuran
Medeniyet.....179

İsyancı
İnsan.....

.....180

Taoist Fikrin Bizim Tasavvufufla
Uygunlugu.....180

Taoist Fikrin Yöntemi ve Anti-Medeniyetçi Olan Jean
Jacques Rousseau'nun Ekolü.....182

Konfüçyüs.....
.....184

“Li”
Nedir?.....
.....188

Konfüçyüs'ün
Özellikleri.....190

ALTINCI
DERS.....
....194

Hint.....
.....194

Hint Dünyasına
Giris.....199

Hint
Tenbelligi.....
.....201

Hint ve İran Âryaîlerinin
Dinleri.....204

Veda
Dini.....

.....204

Sinifli Hint
Toplumu.....
215

Tevhid ve
Sirk.....
.223

Yaratilis
Ilâhîsi.....
....224

YEDINCI
DERS.....
...234

Hint.....
.....234

Yaz
Tatili.....
.....236

Söz ve Fikirlerin
Çarpitilmasi.....238

Ümitvarligin
Zirvesinde.....24
3

Insan.....
.....249

Insanin Tarifi
Etrafinda.....253

Insanin Kâmil Bir
Tarifi.....254

Insanî Özellik Olarak Bekleyis ve
Sorumluluk.....255

Insanin
Yaratilisi.....
...256

Sirk
Meselesi.....
.....268

Tevhid.....
.....271

Teslis.....
.....273

Âhirete Yönelme ile Dünyaya Yönelme Arasında Gidip
Gelen Toplum.....275

SEKİZİNCİ
DERS.....2
80

Sia.....
.....282

Adâlet-
Kist.....
....310

Diktatörlük ile Devrimci Liderliğin
Farkı.....319

Vesayet.....
.....323

DOKUZUNCU
DERS.....324

Akil ve
Refah.....
.....325

Veda ve Diger
Ilimler.....332

Riyazet.....
.....337

Brahman.....
.....342

Nirvâna.....
.....348

ONUNCU
DERS.....
...351

Ibrahim.....
.....367

“Varliklik” ve “Hiçlik”
iliskisi.....372

Buda’nin
Hayati.....
.378

ONBİRİNCİ	
DERS.....	38
4	

Giris.....	
.....	384

Buda.....	
.....	387

Kurtulus Yolu	
(Muksha).....	391

Nefsin	
Aldatmasi.....	
.....	394

Tanrilar ve	
Aracilar.....	4
02	

Hakikat ve	
Akil.....	4
05	

Adalet Ne	
Demek?.....	4
07	

ONİKİNCİ	
DERS.....	
415	

Son Tahlilde	
Hinduizm.....	415

Hinde Toplu Bakis.....	418
Hint Dinlerinin özellikleri.....	420
Çagdas Insanin Ideolojileri.....	434
“Ben”in Zindanlari.....	.439
ONUÇÜNÇÜ DERS.....	444
Iran’a Giris.....444
Mitraizmin Temeli: Büyü.....	415
Yeni Din ve Eski Ruhaniyet.....	453
Múbédlerin Zerdüst’ü.....	464
ONDORDUNCÜ DERS.....	469
Sabitlik, Degisim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taslasma.....	469

Evrensel Din
İslâm.....47
3

Tahriften Korunmuş Kutsal Kitap:
Kur'ân.....483

Sınıfların
Asaleti.....
488

Ruhanîyetin
Asli.....49
0

Yakın İlâh Allah: Şimdi Ne Kadar da
Uzak.....493

Zerdüşî Dininde
Kiyamet.....495

Soru ve
Cevaplar.....
...498

Ekler.....
.....516

Dr. Ali Seriatî

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sabzi-var'ın
Mezinan köyünde dünyaya gelir. 1950'de Mes-hed'teki
öğretmen kolejine girer. 1952'de Meshed'in yakınlarındaki
Ahmedabad köyünde öğretmenliğe başlar. 1955 yılında
Mektebi Vasita'î yazar. Ebu Zer-i Giffari'yi tercüme eder.

1956'da Meshed Üniversitesi'ne girer. "Ulusal Direnis Hareketi"ne üye oldugun dan babasi ve diger üyelerle birlikte tutuklanir. 6 ay tutuklu kalir. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yi tercü me eder. Üniversiteden basari ile mezun olur. 1960'da Fransa'ya gönderilir, orada Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerine çalisir. Cezayir Kurtulus Hareketi'ne aktif ola rak katilir. Bu faaliyetlerinden dolayi Paris'te tutuklanir. Bu arada birçok makale, konusma ve çevirisi degi sik dergilerde yayinlanir. Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerinde doktorasini tamamlayarak 1962'de Iran'a döner ve sinirda tutuklanir, aylarca hapiste kalir. Öğ retmenlik ve Meshed Üniversitesi'nde asistanlik ya par. Meshed, Hüseyniye-I Irsad, Tahran Üniversiteleri ile diger merkezlerde konferanslar vermeye baslar. Hüseyniye-i Irsad 1973 Eylül'ünde kapatilir. Iran gizli servisi Savak, Seriatî'yi aramaya baslar. Kendisini bula mayınca babasini tutuklar. Babasi bir yil tutuklu kalir. Seriatî teslim olur ve 18 ay hücrede kalir. 1975-77 arasi Savak'in takibinden sürekli kaçarak, baskalarinin evinde kalarak çalismalarına devam eder. Sabahlara kadar süren konusmalar yapar. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret eder. 30 gün sonra Ingiliz istihbara-ti'nin da yardimi ile Savak tarafından sehid edilir. 27 Haziran 1977'de Sam'daki Hz. Zeyneb'in türbesinin yanina gömülür.

Sunus

Elinizdeki kitap, şehid öğretmen Dr. Ali Seriatî'nin 1971 yılında Tahran'da Hüseyiniye-i Irsad'da verdiği "Dinler Tarihi ve Dinleri Tanimak" isimli derslerinden derlenmiştir.

Bu derslerin bir araya toplanıp hazırlanması için Seriatî'nin hayattayken faaliyetleri sırasında tanzim edilmiş olan kasetler den ve teksirlerden faydalanılmıştır. Bu metinlerde, Dr. Seriatî'nin sonradan çeşitli konularda kasetlere ek olarak söylediklerine mutabik kalmıştır. Isin hızlı olması için o zaman çıkarılmış olan metinler de eklenmiştir.

Şehid Seriatî, bazı derslerin sonunda, sorulan sorulara cevap vermiştir. Bazen mecburî olarak açıklamalar yapmıştır. Tamamen kasetten kitaba aktarılan bu cevaplar ve açıklamalardan derslerin muhtevasiyla ilgili olanları, konunun sonuna eklenmiştir. Konuyla ilgisi olmayanlar ise ekler bölümünde verilmiştir.

"Dinler Tarihi ve Dinleri Tanimak" adıyla verilen derslerin tamamı on dörttür. Her biri yediser ders olmak üzere, iki cilt halinde düzenlenmiştir. Her cildin sonundaki ek ve fihristlere ilaveten kavramlar ve deyimler indeksi de verilmiştir. Yedinci ve sekizinci derslerdeki konuların, derslerin genel gidişatıyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Bu derslerde Şehid Seriatî, yanlış anlaşılmalara ve tahriflere önlemek için, birçok temel İslâmî konu hakkındaki anlayışlarını ve düşüncelerini açıklamıştır. Şehid Seriatî, konuları parçalamaktan sakınmak, genel şartları göstermek hatta dinler tarihi derslerinin hararetini korumak için mecburen kendi itikâdi anlayışını açıklamıştır.

Şehid öğretmenimiz, dürüst kişiliği, yeteneği ve basta İslâm olmak üzere diğer kültür ve ideolojileri vukûfiyetiyle her türlü kavram ve deyimleri yerli yerinde kullanmıştır. O'nun,

Inkilâbî, mektebi akîdesiyle düşüncelerini iyice arastirmek, tanımak, ki saca O'nun mirasından istifade etmek gerekir.

Bu dersleri bir araya toplarken, derslerin verildiği zaman daki kronolojik sirayı korumayı tercih ettik.

Aziz okuyucuların dikkatini son olarak aşağıdaki noktalara çekmek istiyoruz:

1. Ara başlıklar, sözkonusu kasetlerden aynen alınmıştır.
2. Konuların kasetlerden kitaba aktarılmasında emanete riayet edilmştir. Zorunlu olarak eklenen bir kelimenin ve ibarenin belli olması için [] isareti kullanılmıştır.
3. Kasetlerdeki soruların metni aynen aktarılmamıştır. Önemli durumlarda kısaca verilmştir. Sorulardan anlamsız ve gerekli olmadığı halde sorulmuş olanlar, bazı paragrafların başlangıcında, “....” isareti ile gösterilmiştir.

Dr. Ali Seriatî'nin Eserlerini Bir Araya Toplama ve Düzenleme Bürosu

DINLER TARİHİ

ve DINLERİ TANIMAK

BİRİNCİ DERS

“Sizden, iyiye çağıran,
doğruluğu emreden ve kötülükten
sakindıran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önce İrsad Kurumu’na tesekkür ediyorum. Hak edilse bile tesekkür etme ve övme gibi bir âdetim yoktur. Sebebi de su; memlekette tesekkür ve övgü o kadar artmış ki, gerekli olduğu yerde bile insan tesekkür etmekten korkuyor. Ama sundan te sekkür ediyorum ki, konuşma programlarımı ders programları na çevirmeyi kabul ettiler. Ben şahsen, belli tiplerin konuşma ve nutuk yoluyla topluma bir hizmet yapabileceklerine inanmıyorum. Yani, hem ben hatipliğime inanmıyorum, hem de halk. Sa yet bir öğretmen olarak elimden bir iş geliyorsa, o da bildiğim ölçülerde ders vermektir. Bu nedenle burada, her zamankinin aksine kendimi suyun içindeki bir balık gibi hissediyorum. Bu rada istiyorum ki, hür düşüneyim, hür konuşayım; eger imkân olursa derste öğrenciler tarafından tenkit yapilsin, sorular sorul sun, onlara cevap vereyim. Sınıfın değeri daha çok bu yüzden artmaktadır. Ama maalesef buna da imkân yok. Çünkü bu si-14

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

15

nifin mevcudu oldukça fazla. Vakit olarak da ders süresi içinde bu, fiilen mümkün değildir. Siz hanım ve beylerden, çaresiz olarak dersten sonra, yani programın bitmesinden sonra sorularını yazmanızı rica ediyorum. Arkadaşlar, yazdığınız soruları gelip alacaklar, sonra kuliste fırsat bulduğum ölçüde sorularınızı cevaplandıracağım.

Bu derslere devam eden hanım ve beylerden küçük bir dileğim de şudur: Ahlaken bütün derslere gelme sorumluluğunu tasisinlar. Yani dersin bütün döneminde hazır bulunsunlar. Zira, evvela genel olarak dersin konuşmadan farkı şudur: Ders, konuşmanın aksine başlı başına bağımsız bir ünite değildir. Bu yüzden genelin sadece bir dersin sonunda hüküm vermesi eksik bir şey olur. Eğer biri, incelenen konu hakkında bir veya iki oturuma katılıp, üçüncü oturuma katılmazsa, o iki ders hakkında vereceği hüküm konuşmacı ve konu açısından eksik olmakla kalmayacak, belki bazen söz konusu olana aykiri bile olacaktır. Söyle ki, bir oturumda giriş ve usul Ortaya konuyor. İkinci oturumda bir teorinin çeşitli yönleri ve ona aykiri teoriler inceleniyor. Üçüncü, dördüncü veya beşinci oturumda ise kesin sonuca ulaşılıyor. Bu orta kısımlardan birine gelse, sonra giderse ve buna dayanarak hüküm verirse, bu durum ilmî ve ahlâkî açıdan zor bir mesele doğurur. Bu şekilde hüküm vermek, avamın ve halki aldatanların işidir.

İkincisi, dersleri sonuna kadar takip etmek, benim özel eğitim yöntemimdir. Ulemadan bir beyefendi şöyle buyuruyordu: “Çok acemi bir vaiz konuştuğu zaman, İslâm’ın usûlü 28’dir de yip baslar; 27 tanesini söyleyip

birini unutursa yuhalanir. Ama tecrübeli bir vaiz söyle der: Usulen Islâm su sekildedir. Bunlarin dördünü bile söylese basarilidir.” Bazi sahislar tecrübelidir. Bir teoriyi veya bir dini söz konusu yapmak istedikleri zaman, di ger teorilerin ve konularin hepsini kolaylikla reddedebilecek se kilde ortaya koyarlar. Önce karsi oldugu o din veya teorinin ta rifinde, tahlilinde öylesi bir giris siralamasi yapar ki usulen yan lis olusu, zayif olusu, mahkûm olusu herkese karsi sabitlessin. Böylece onu kolaylikla reddedebilsin. O noktaya ulastiktan

sonra, kendi inancinin konusu olan teorinin parlakligini arttirir. Bu kurnaz adam elbette basarili olacaktir. Fakat sadece propa ganda açısından. Genel yönü açısından da basarili olmasi muhte meldir; ama ilmî açıdan dürüst bir insan degildir.

Dürüst insan, kendine özgü bir dine ve ideolojiye inandigi halde, kendisine aykiri olan görüşleri, hatta dinleri bile tanitma ve arastirma asamasinda o görüşe muhalif degilmis gibi ortaya koyan Insandır. Bütün ilmî inanç ve inceleme ahengiyle tarafsiz ve insafli olarak meseleyi ortaya koymasi gerekir.

Bu sekilde, elbette is zorlasir. Ama zor da olsa bu sekilde reddediniz. O dini veya teoriyi gerçekten red d ettiyseniz, sonra bu reddeden kendi dininizi ispat ettiyseniz, zihinlerde bu dinin hakikati ve mantikli ispati kalacaktır. Ama eger diger dinleri, böyle parça parça eder, baslangıçta aykiri, inatçı ve düşman bir sekilde tahrif edip, çirkinlestirir ve hakaret ederek hatirlatirsa niz, daha sonra da kendi hakikatinizi kolayca ispat edebilirsiniz. Ama bu, ilmî olarak dinleyenler için yeterli olmayacaktır. Bura da reddedilen görüşü ve teoriyi yarim bir makale halinde bile okuyacak olursa burada söylediklerimizin yanlis oldugunu an layacaktır. Düşmanca seyler oldugunu, dinî kinden kaynaklan digini veya ilmî taassup oldugunu anlayacaktır. Neticede çok sade olarak, o

makaleyle dönüş yapar. Bu dinin veya ideolojinin bir asigi da geri çevrilmiş olur.

Yeniçagdaki însafli(!) Avrupalı bilginlerin Islâmla ilgili açık lamaları tipki Ortaçag'ı ruhanilerinin düşmanca, tepkici tanitmaları gibidir. Ama ben o derece kurnazlığa sahip değilim. Özelliğim sudur: Bir teoriyi dinî ve ilmî açıdan muhalif olduğum halde, onu incelediğim zaman dinleyicimin muhalif olduğumu hissetmeyeceği şekilde ortaya koyuyorum. Dinleyicimin kendisini de bu teori ile başarılı olduğunu hissedeceği şekilde tahlil ediyorum. Dinleyici daha önce bundan başka bir şey de-miyordu. Bu yüzden onu eleştirdiğimde teorinin gerçekten ilmî ölçülerle tahlil edildiğini, tanınmış olduğunu iyice anlar. İlim ve mantık ölçülerine göre, ne telkin edildiğini, ne de taassup, menfaat ve dinleyicilerin hoşuna giden şekilde red edildiğini his-

DINLER TARİHİ

seder. Böyle olunca da bir dine ve ideolojiye dayanılırken o da yanma ilmî bir degere ve inceleme degerine sahip olmus olur.

Önceki yıllarda, Meshed'de verdigim dinler tarihi derslerin de, her dini, ders olarak inceledigim zaman, bagimsiz dinleyici ler merak için bir oturuma geliyorlardi; sonra diger oturumlara gelmiyorlardi. Benimle ilgili hükümleri, o oturumda verdigim dersten ibaret oluyordu. Onlara göre nisanin son haftasinda Lao-Tsucu, mayisin üçüncü haftasinda Konfüçyüsçü, mayisin son haftasinda ise Müslüman idim. Bu tarz hükümlerin, bireysel açıdan önemli olmadığı dogrudur, ama hükmü veren kimse açi sindan usulen dogru degildir. En azından bunun kendisini tat min etmemesi gerekir. Bu nedenle bütün meseleler, topluca arz edilip, bir araya toplandıktan sonra bu ders tamamlanmistir. Bir devre tamamdır. Sonra bu devrede, bütün ilmî teorilerin ve ekollerin ortaya konulmus olduğuna emin olabiliriz. Konu, ilmî bir üniversite sinifinda, dinî taassuptan uzak olarak, gerektiği gibi arzedilmistir. Bu arada, istedikleri herseyi söyleyeceklerdir: "İslâmî Irsad Kurumu'nda, dinlerden bahsedildiği zaman netice nin hangi dinin faydasına olacağı bellidir. Tarafsiz ve ilmî kala maz." Evet ama, eger inceleme tarafsiz ve garazsiz, ilmî bir neti ce verirse o zaman onu mecburen kabul etmek gerekir. Zira ben, fikrî garaza karsi olduğugu gibi, bugünkü âlimlerin söylediği ilmî tarafsizliga da karsiyim. Zira düşmanlık ile tarafsizlik disinda üçüncü bir yol var. O da fikrî sorumluluktur. Bu, muhtaç oldu gumuz bir seydir.

Ancak bu dönemde, yasadigimiz bu toplumda bir ilerici olarak, îslâmî bir toplum olarak bu mevcut zorluklarla, - bilahare yirminci asrin bir insani olarak sahip olduğumuz

zorluklarla-usulen din meselesinin, dinler tarihinin veya din sosyolojisinin ortaya konulmasında ne gibi faydalar vardır? Su anda buradaki isimiz olan dinler tarihi, bu neslin ihtiyaci olan bir mesele mi dir? Yoksa bu is üniversitenin bir kösesinde incelenmesi gere ken bir ilmî inceleme dali midir? Genel düzeyde zihinleri bu meseleye çekecek bir konu degildir. Din fenomeni öyle bir sekil de ortaya çıkmistir ki, bir grup dindardir ama sahip olduklariyla

DINLER TARİHİ

17

yetiniyor, onunla amel ediyor. Bir grup ise dindar değildir; fakat gerçek hassasiyetlerin, hedeflerin, dertlerin, eziyetlerin pesinde dir, onlarla mesgul oluyor. Bununla beraber din meselesinin bu şekilde ortaya konulmasının, bu zaman için ne faydası vardır? Öncelikle yanlış anlaşılanın aksine, var olan şeyin, doğru ta savvur edilmesi gerekir. Dini tanımanın ve dinler tarihi mesele sinin bizim için iki nedenle acil ve hayatî bir yönü var.

Birinci neden, anlamaktır. Biz aydınlar veya bu toplumun eğitilmiş insanları tek başına sosyal bir grup değiliz. Aydınların en büyük hatalarından birisi, kendilerini toplumun özel bir gruba, kesimi veya sınıfı olarak görmeleridir. Bu “entellektüelin alınyolu”dur. Bu mesele, ondukları asırdaki bilimsel felsefe ve bilimsel sosyalizmde söz konusu edildi. Eğitim gören insanın, yavaş yavaş kitapların, bilgilerin, araştırma yaptığı konunun içi ne oldukça fazla dalması ve batması mümkündür. İlmî, edebî, dinî ve felsefî konularda çok titizlesiyor; olaylardan, gerçekler dünyasından, halkının ve toplumunun günlük hayatından uzaklaşıyor, onlara yabancılaşıyordu. Aydın, kendisini toplum ve zamandan soyutlanmış, ayrılmış bir grup olarak hissediyor du. Bu ise, entellektüelliğin bir hatası ve hastalığının sonucudur.

Dünyada, düşüneceğimiz her düzeyde, düşüneceğimiz her huyda, iman, felsefe ve ideolojiye göre sahip olacağımız her imanla bu özellik hepimizde ortaktır. Sosyal bir beden, yani küllî bir topluma bağımlı bir üyeyiz. Bu toplum, gördüğünüz gerçek bir toplumdur. Dünyanın bu köşesinde, bu bölgede ve bu topraklardadır. Beseri safların bu safındadır, bir

gerçeğe sahip tir. Oldugu her şekliyle, duygularıyla, ilişkileriyle, özellikleriyle ve mevcut dertleriyle vardır. Biz aydınlar, bulundugumuz her durumda, sahip olduğumuz her görüşle bu topluma bağlı üyeleriz. Bu toplum ise dinî toplumdur. Toplumumuzun dinî toplum olusundan ve tarihimizin dinî tarih olusundan ilmen şüphe edilemez. İran tarihine bakalım; en azından on dört asırlık Islâmî bir geçmisi vardır. Gerçek dinî hassasiyetlerle, faktörlerle şekil almış ve meydana gelmiştir. Kültürümüz dinî kültürdür. Yunan kültürü veya Roma kültürü değil ki, dinî olmayan bir kültür ol-18

DINLER TARİHİ

sun veya daha çok felsefî bir kültürdür denilebilsin. Millî veya laik değildir, dinîdir. Onu da geçin; simdiki toplumumuz, sosyal ilişkileri, gelenekleri, düşünce tarzları, kültürel konumu, vicdan ve ruhuyla yüzde yüz dinîdir.

Aydinin bütün toplumu kendi zevkine ve kendi grubunun aydınca iç ilişkilerine göre genelleştirmemesi gerekir. Bu aydinin hatalarından birisidir. Dinî bir toplumda yaşıyoruz, dinî bir tarihe bağlıyız, dinî bir kültür atmosferinde nefes alıyoruz. Böylece kültürümüz dinî kültürdür. Eğer aydın suurlu ve kendi toplumunu suurlanmaya yöneltme sorumluluğunu kendinde hisseden bir gruptan ise, bu aydinin her şeyden önce “kendisi ile toplumu arasında bir köprü” meydana getirme düşüncesinde olması gerekir. Böyle bir köprü, dine dayanmak, dini bilmek, dini ilmî yönden dikkatli bir şekilde incelemek ve toplumumuzun ruhunun özünü yapan dini tanımaktan başka bir şey değildir. Birinci söz budur.

ikincisi, bizler aydın sıfatıyla diğer bir konuma daha sahi biz. Bu, dünya aydın zümresine fikrî ve ruhî bağlılıktır. Biz, fikrî ve ruhî yönden toplumumuzdan, tarihimizden, milletimizin sosyal hayatından beslendikimiz gibi, aynı zamanda evrensel fikrî ve ideolojik ortamın da etkisindeyiz. Biz dogulular “maki-naizm”, “bürokrasi” veya “teknokrasi” hakkında konuştüğümüz zaman sanayi kapitalizminden, rekabetçi kapitalizminden ve uyumdan bahsettikimiz zaman bu, doğuda bizim de bunlara mahkûm olduğumuzdan bunlardan bahsediyoruz mânâsına gelmez. Teknokrasiye, bürokrasiye, fasizme, modern teknokratlara vb. mahkûm olduğumuz anlamında da değildir. Bir asra bir dile ve evrensel ilişkilere bağlıyız. Bu ilişkilerde de birtakım meseleler söz konusudur. Bu asırda yaşadığımız için asrın en

temel meselelerini görmemezlikten gelemeyiz. Simdiki insani tanima nin en temel sartlarindan ve faktörlerinden birisinin, dinin yeni den sosyal, siyasî, felsefî; ilmî ve fikrî yollardan ortaya konul mus olmasi enteresandir. Zira din yeniden, özellikle ikinci.dün-ya savasindan sonra, yeni insanin arasinda söz konusu olmus tur. Hangi sekilde söz konusu olmustur?

DINLER TARİHİ

19

Bu eski dine bir dönüş müdür?

Hayir, geriye dönüş, durumu değildir. Belki insanın bir gelişim durumudur. Bugünün insanı Ortaçağ'a geri dönmek istemi yor. Eski Yunan ve Roma dinine geri dönmek istemiyor. İlimsiz ve ilimden alt düzeydeki dinlerin ipini boynuna geçirmek istemi yor. Dönüş dinlere değildir. Dönüş "Din"edir.

İlmî gelişiminde, ilim ötesi bir duyguya ihtiyaç hissediyor. Bunun adı bir çeşit maneviyattır, bir çeşit dindir. Bugünkü insan bunu aramaktadır ve bunu böyle isimlendirmektedirler. Bugün kü insan, böylesi bir dinî, İmani bulmanın telasi içerisinde. Yeni hayatta bunu kaybetti. Bosluğunu su anda hissediyor. Biz büyük bir dinî kültüre ve tarihin en büyük dinlerinden birine bağlıyız. Tarihin en son büyük dinine bağlı insanlar olarak, bu günkü aydınların ve düşünürlerin genel telasında, insanın muzdarip ve arayış içindeki ahenkli ruhunda, ilim ötesi bir imani meydana getirmek için, (ama mantıklı ve makûl bir iman meydana getirmek için) ortak bir telas ve gayret içinde olalım. O büyük ideali bulma yolunda insanlığa yardım edelim. Bu işin gereği şudur: Bizim ilk önce kendimizi ve kültürümüzü, su anda eli mizde olan yıkılmış ve donmuş şekliyle değil, kaynayan, coşan bilinç ve fikrî hareket yaratan bir ideoloji şeklinde değil, belki gürültüsüz, tezahüratsız, çok sade ve samimi ders yaparcasına çalışmamız gerekir. Çabuk geçen hislere, tekrara, telkine, mevcut zihniyetlerin uyutmasına ve çoğunluğun sefkatlarına dayanamayarak değil, belki çok yavaş ve yapıcı bir sabırla, adım adım, tip ki bir araştırmacı ve öğrenci gibi başlayalım. Bir dönemi araştırmacı olarak

geçirelim; bu vesileyle geniş bir genel ortam hazırla yalım. Siz o zaman bir kültür devriminin öncüleri gibi, bu tas lasmis toplumun ve asrin boslugunda, Islâm'ı yeniden ve bilinç li tanımanızla, payınıza düşeni ve sorumlulugunuzu ifa edecek siziz. Bu asra ve bu topluma bağlı aydin unvaniyla fonksiyonu nuzu yerine getirin. Bu, her halükârda bu büyük yolda küçük bir adımdır. Ama bu küçük adımı doğru atmak gerekir. Bunun birinci usulü, sabir ve tahammüldür. Bir öğrencinin işi gibi bir iştir. Heyecan, doyum ve zevk veren konuşmaların yerine yo-20

DINLER TARİHİ

rucu dersleri seçelim. Tahammül edelim. Geçmiste heyecan, tahrik, telkin gerektiye bile, artık yeter. Tanımayı düşünmek gerekir. Eger sadece suursuz bir iman yeterli olsaydı, besyüz milyon müslümanla bir şeyler yapılmis olması gerekirdi. Mucizevârî İşler yapan iman, tanımaktan sonra gelir.

BURJUVAZİYDİ, İLİM DEĞİLDİ

Su anda söz konusu olan mesele, bugünkü insanın yenilgisidir. Bugünkü insanın heyecanlı bütün ideallerinin yenilgisidir.

Avrupa’da Ortaçağ döneminde (bizim halkımız da böylesi bir dönemde yaşıyor) büyüklere saygı, geçmişle övünme, edebî ve dinî şahsiyetlerle Övünme, dini merasimler, ahlâki değerler, millî, kavmî ve ahlâkî geleneklerin hepsi kutsaldı. İnsana ve dünyaya hakim mutlak hakikatler ve apaçık meseleler idi. Her toplumda, her dinin usulü söyleydi: “Gerçek budur, bundan başka gerçek yoktur.”

“Gerçek budur bunun dışında bir şey yoktur” esası gökten gelmiş ve doğruluklarında hiç bir şüphe olmayan yüce hakikatler şifatiyla, o dönemin bütün fertlerince kabul görmüştü. Bu emin ruh, şüphe kabul etmez imani görüş, halkın hayatına sükûnet veriyordu. Bizim dindar halkımızda olan ve bütün Ortaçağ boyunca batıda olmayan şey ise dinî izdiraptır. Zira din, onu kaplayan bir bütün olarak sosyal geleneklere, insanî ilişkilerle, ahlâk ve inançlar bütününe cevap veriyordu. Kendisini takip edenlerin, manevî ve fikri ihtiyaçlarını giderebiliyordu. Yükümlülüklerin tümü ortadaydı. Dünya büyük bir çadır şeklindeydi. Küçük ve ayrıntısız bir dünya. Bir kapi ve vücutla bağliydi, belli ve açıktı. Dört unsurdan yapılmisti. Altta insanlar, yukarıda tanrı ve melekler; bütün esrar ve varlığın dindeki hakikatları...

Bü tün dinler arasında sadece Hristiyanlık dini, azizlere, ruhanilere, halkın ve tanrının işlerini temsilcilerine sahiptir. Diğerleri hiç bir şeye sahip değildi.

Her dindarın görüşüne göre, meselâ, Ortaçağ'da bütün dünya, kuzeyden başlayıp, Lizbon'a doğudan jenuvadusa

21

dardır. Bu, bütün dünya idi. Oradan ötesi ise, yani doğu, bizim yaşadığımız yerler kâsristandı. Lizbon'dan o tarafı ise karanlık lar deniziydi. Gökyüzü hakim bir tavan gibi, kapalı bir kubbe dir. Yukarıda bir tanrı var; bazen Ruhü'l-Kudüs şeklinde, bazen Baba şeklinde, bazen ise Oğul şeklinde.

Gökteki bu tanrının yer yüzünde bir temsilcisi var. Kimdir? Papa! (İnsanların babası, Allah'ın ümmetinin pederi!)

O, dinin temsilcisidir; "Kutsal Ruhun" Tanrı'nın Ruhu'nun veya Mesih'in Ruhu'nun getiricisidir. Gökyüzünde bu ruh, ince ve teferruatlı ahiret işlerinin idare temsilcisi olan kilise teşkilatı aracılığıyla Papa'ya ve kardinallere veriliyor. Bu el ele mertebeler dizisi şekilde, küçük köylere kadar uzanıyor. Bu köylerde, ruhbanlar vardır. Bunlar o ruhu taşıyan idarenin görevlileridir, ruhanilerdir.

Bu ruhaniler de o ruhu, "cismaniler" arasında yayıyorlar. Yani, halkın yasayış felsefesi, yaratılışın gayesi ve hayatın yönü de oldukça açık ve bellidir. Bir tek kelime; arınma, ilk günahattan arınma.

Âdem, cennette günah işledi. Âdemogulları bu "ilk günahın" cezası nedeniyle ebedi olarak tanrının gazabına uğramışlardır, daimi olarak cennetten çıkarılmışlardır. Bu günaha bulamış, mahkûm insanın hedefi nedir? Beraat etmektir.

Dinin isi nedir? Bu ruhun aracılığı ve ruhanilerin yardımcıları insanın kesilmiş olan bağlılığına ve Cennet'e tekrar ikinci defa kavusmaktır. Religion, yani din budur. (Re) önceki tekrar anlamındadır, Latince olan (Legar) kelimesi de varlığın bütün esrari ile âlemin ve Adem'in ilk yaratılış anından zamanın sonuna kadar birleşme anlamındadır; amellerin, ahlâkin, insanın hayat fel sefesinin hepsi vardır. "Ve kefanâ kitabellah! "

Görev ve sorumluluklar da belli ve açıktır. Kiliselere üyelik, papayı izlemek, bütün felsefî, ilmî, itikadî, insanî ve siyasî meselelerde resmî ruhanilere itaat etmek, bilahare vaftiz guslû, sarap içmek, kutsal ekmegi yemek ve Pazar günleri ayinlere katılmak tir (cemaat namazı). Yön belli, yol belli, hedef belli, hayat sakın ve alinyazısı itaatkârdır. İşte kurtuluş yolu! Dünya bu, ahiret o,

DINLER TARİHİ

hepsi belli; sinirli, sabit, açık. Artık baska ne istiyorsun?
“Ölüm istiyorsan, mezarliga git! ”

Artık izdirabin anlami yok. Bu tarz hayatta, böylesi bir dün yada ‘bilmiyorum’ diye bir sey yoktur; süphe, müphemlik peri sanlik yoktur.

Dünyanın gurbeti, insanin yalnizligi, alinyazisinin karanli gi, hayatın boslugu, ruhun isyani, felsefî karamsarlik, fikri ümit sizlik, hakikatin belli olmayisi yoktur. Bosluk yoktur. Bu âlemin hiç bir kösesi çatlak degildir. Gökyüzü daima dönen bir kubbe dir, yeryüzü serilmis bir yataktir. Avrupali insan, Katolik mez hebi, Tanrı, Peygamber, Baba, Ruh’ı-Kudüs, Cebrail, Hedef, Yaratilis, Mesih, Siginaklar, Kilise, Peder, Baskan, Allah’ın ko yunlari ve Koyunların çobani, yani Papa ve Halk; hepsi bellidir.

Ansizin haçli seferleri geldi. Dünyanın bütün kapali ve eski dar duvarlari parçalandi. Yeryüzü kâinatın merkezi, gökyüzü tavan olmaktan çıktı. Lizbon ve Cenova dünyanın ortasi ilân edildi. O tarafta Amerika kesf edildi. Bu tarafta bütün dogu, İran, Arabistan, Türkistan, Hind, Çin...

Diger dinler gelip bunlara karsi boy gösterdiler. Hasmetli tarihler, zengin ve çeşitli medeniyetler, daha büyük ve güçlü kültürler; düşünceler ;nançlar, ideolojiler, bi’setler, toplumlar, ve diger her sey sarsildi. Düşünce hürriyeti, hareketli kültür, de gisken ruh; Islâm medeniyetinin, hür içtihadin, Islâm dininin ve toplumunun birkaç nesil boyunca Hiristiyan halk kitleleri ile te masta bulunmasi, Ortaçağ’i degistirdi. Hiristiyan alemindeki dogma, taassup ve dar görüşlülük yıkilmis oldu.

“Mukaddesata” itiraz basladi (Protestanlik). Sonra hareket, degisme ve yeni medeniyet. Haçli seferleri, Ortaçağ boyunca durgun olan Batı Hristiyan aleminin ansizin iki farklı cepheden saldırıya uğraması neticesini doğurdu.

Bunlardan biri, Batı toplumunun maddi temelini ve iktisadî ve itikadî alt yapısının, dünya görüşünün dağılıp yıkılmasıydı. Ortaçağda Batı, alt yapısı feodalite, üst yapısı din olan bir toplumdur.

DINLER TARİHİ

23

Bu her ikisine birden saldırıldı. İkisi birlikte dagıldı. Fiilen dinsizlik tarihini ele aldıktan sonra dinler tarihine ulaşalım. İki saldırı birlikte başladı, bu tesadüf değildi. Bunların her ikisi za hiren her ne kadar ayrı görünüyorsa da, birbirlerinin sebep ve sonucudurlar. Ben insanî meselelerde, özellikle sosyolojik meselelerde illiyetin aslini doğru görüyorum. Ama felsefedeki illiyet ile tabiat ilimlerindeki illiyet arasındaki fark, sebep ve sonuç ilişkisinin tek taraflı olma yerine iki taraflı olmasıdır. Bir aradaki iki sosyal isaret arasında daima sebep ve sonuç ilişkisi olur.

Meselâ, tabiatta ates, (sebep) suyu kaynatıyor (sonuç); ama suyun kaynaması, yani sonuç, atesin yakması üzerinde artık bir etki bırakmıyor. Sonuçtan sebebe olan yol, kapalıdır. Sosyal isaretler arasındaki ilişkilerde de sebep, sonucu meydana getiriyor; ama sonuç ortaya çıktığı zaman sebebin üzerinde etki bırakıyor. Yani sebebin rolünü, ona karşı oynuyor.

Konusmaci (sebep), topluluğu heyecana getiriyor (sonuç), topluluğun heyecanı ise, konusmaciyi etki altına alıyor; onu heyecanlandırıyor. Bu heyecan tekrar topluluğun üzerinde etki bırakıyor. Bu iki kutup sebep-sonuç ilişkisi, bu ikisi birbirleriyle ilişki içerisinde oldukları sürece devam eder. Karşılıklı bir etki işlemi (gidis-gelis) vardır.

Bir toplumun iktisadi alt yapısı ile itikadî üst yapısı arasında da böyle bir ilişki vardır. Marksizm bu ilişkiyi tek yönlü olarak görüyor.

Antimarksistler sosyolojide illiyeti (nedenselliği), ya inkâr ediyorlar veya basarisiz bir şekilde, üretimde düzensiz ve

ikti satsiz bir alt yapi önerip diger bir faktörü onun yerine koymaya gayret ediyorlar. Irk, cografya, tabiatla savas, içgüdü, kültür vb. gibi faktörler.

Ama ben, tarihin bütün sosyal devreleri için hepten bir ka nuna inanmiyorum. Bedevi toplumlarda (kabilelerde) cografya nin tam etken olduguna inanmiyorum. Cografya, toplumun yapici ve tayin edici alt yapisidir; toplum kurumlarinin, bu cümleden olmak üzere iktisadin tayin edicisidir.

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

25

İlerlemiş toplumlarda iktisadi üretim; alt yapı ve aynı zamanda tayin edici bir etkidir. Üçüncü aşamada, yani Durkheim'ci anlamıyla "İndividualizmin" gerçekleştiği aşırıda, insanî su ur, bilgi, görüş, antropoloji, sosyoloji ve tarih sosyolojisi daha çok ilerliyor, insanlar, toplumu yapan unsurlar, tarihe hareket veren kuvvetler, çetin kanunlar, değişme, yıkılma ve toplumun yükselmesi hakkında daha suurlu, daha bilgili oluyorlar. Temel faktör insanın kendisidir; yani onun kendi bilincinde olmasıdır. Diğer bir tabirle ideoloji, fikir, irade ve onun teknigidir.

Bu, çok hassas, karmaşık ve geniş bir konudur; su anda onu ortaya koyma imkânı yoktur. Ama burada söylemek istediğimiz şey şudur: "Karsılıklı illiyet" kanunları, alt yapı ile sosyal üst yapı arasındaki ilişkilerde de doğrudur.

Eğer şahsın fikri değişirse (üst yapı), iktisadi hayatı ve işi de değişiyor (alt yapı). Bunun gibi eğer iş ve maddi durumu değişirse, düşünce tarzı da değişecektir. Bu ikisi birbiriyle daima iki yönlü karsılıklı sebep ve sonuç ilişkisine sahiptir. Ortaçağ Avrupasının alt yapısı feodalizm, itikadi üst yapısı ise din idi. Dünya görüşü, ahlâk, felsefe ve gelenekleri bir araya toplayan, açıkla yan ve takdis eden Katolik mezhebiydi. Katolik mezhebi, bununla sosyal düzene uygun olmasını sağlamaya çalışıyordu-Zira topluma hakim olan resmi dinler, daima bilinçli veya bilinçsiz olarak böylesi bir fonksiyonu üzerlerine almışlardır. Eğer böyle bir düzene aslında aykırı olmuslarsa, egemen düzenin boyutlarından biri olan resmi temsilciler grubu eliyle çirkinleştirilip, tahrif edilmiş ve sonuçta istenilen sosyal düzene uygun olacak şekle getirilmişlerdir.

Su anda anlattigimiz ortaçağdaki sosyal ve iktisadi hayat, feodaliteye dayanmaktaydi. Feodalite isimli çeşitli birimler mevcuttu. Herbirinin kendine ait ordusu, gelenegi, baskani, merasi mi, halki, vergi gelirleri ve müstakil hayati vardı.

Birbirinden ayrı olan bu sosyal birimler, aynı zamanda, bir merkezden kaçış durumundadırlar. Ortak bir diziyi teşkil etme arayışının pesindedirler ve birbirleriyle irtibat halindedirler. İşte

irtibati sağlayan bu vasıta Katolik kilisesidir. Dünyada “Katolik Mezhebi” isimli, evrensel bir güç mevcuttur.

Mesih’in dini, Avrupa’da sağlam olmayan bir sıfatla dağınık feodalite unsurlarını bir araya topluyor, birbirine bağlıyor, çeşitli feodal kesimlerden bir Hristiyan ümmeti meydana getiriyor.

Feodalite kapalı bir düzendir.

Aristokrasi, gelenekleri ve adetleriyle büyük bir mülkiyet; efendiler ve halk çelişkisi. Kapalı bir düzen ve dış yüzü toprağa bağlı.

Kapalı düzen nedir?

Kapalı düzen iki özelliğe sahiptir: Biri kapalı bir dünya görüşü, diğeri ise kapalı bir üretim ve ekonomidir.

Kapalı üretim ve kapalı ekonomi ne demektir?

Bir köy, kapalı bir üretim ekonomisine sahiptir. Bugdayı ve arpayı tarladan getiriyor. Arpayı merkebine veriyor, bugdayı kendisi tüketiyor. Pamuğu hanımına veriyor, o da ondan bir el bise dokuyor, kendisi giyiyor. İneğin sütünü veriyor, yumurta alıyor. Meyvesini yün ile değistiriyor. Baska bir

sahis ise yünü nü, peynir veya lorla degistiriyor. Peynir verip sogan aliyor.

Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapali bir dairenin et rafinda dönüyor. Sayet bu kaleye dikkatle bakarsiniz, kapali bir toplumu gözlerinizle göreceksiniz.

Iran'da bu tür kaleler henüz mevcuttur. Bu kalelerin çevre sinde birer hisar görürüz. Genellikle dört burcu ve bir kapisi olan hisarlar. Bu, kapali bir toplum oldugunu gösteriyor. Toplu mun kapali olusunun isaretlerinden biri, kapali üretimdir. Üre tim ve iktisat birbirini bir daire üzerine takip eder. Kapali eko nominin temel özelliklerinden birisi, üretim ile tüketime bera ber olusudur. Böyle bir köye bir adam gelip, derin bir kuyu ka zar. Bir defada îkiyüzbin tümenlik bir pancar isi yapip, bu pan car isinden dörtyüzbin tümenlik bir gelir elde edince, bu kapali daire birden kirilmis olur. Burada üretilen bütün pancar, köyün iç üretim dairesine dahil degildir. Bu pancarla kamyonlar vasi-26

DINLER TARİHİ

tasiyla 10 km. veya 20 km. uzaklıktaki seker fabrikasına gitmek tedir.

Üretimin kapalı dairesinin, burada dış pazarlar tarafına doğru açıldığını görüyoruz. Pancarın seker fabrikasında sekere dönüşerek bütün iç ve dış pazarlara gidip, dağıldığını görüyoruz.

Kapalı dünya görüşü ne demektir?

Sadece, insan zihninin dünya hakkında sahip olduğu tasavvurdan ibarettir. Hangi insan?

Kapalı bir ekonomide yaşayan insanın, dünyası da kapalıdır. Bütün gökyüzü onun köyünün etrafını saran bir örtüdür. Diğer taraflardan hiç haberi yoktur. Dünyası kapalıdır, küçüktür.

Bizim köye yakın bir köyün bir ağası var, zavallinin durumu da iyi değil. Bir çift sebilden başka bir şey kalmamış. Köyün halkı önceleri onun raiyyesi idi, onun sayılıyorlardı. O büyük lük onların zihinlerinde hâlâ var.

Onlardan biri bana söyle diyordu: “Siz yabancı ülkelere gittiniz, oradalarda da bizim bu Hacı Ağa’yı konuşuyorlar mı?” Ondan bahsediyorlar mı?

Bu adamın gözünde dünya, ortasında Hacı Ağanın bulunduğu büyük bir saraydan ibarettir; yukarıda da Hacı Ağanın Allah’ı vardır.

Ortaçağ’da böylesi bir toplum vardı. İki unsur geldi, hem Ortaçağ’ın dünya görüşünü hem de ortaçağın kapalı ekonomik üretim alt yapısını açtı. İki unsurdan biri,

feodalitenin zirai üre tim sistemi bünyesinde hizla gelisen burjuvazi hareketi, digeri ise, materyalist dünya görüsünün yeni aydinlariin düşüncesine vurdugu darbeydi. Bunlariin her ikisi birbirinin sebep ve sonu cudur.

Aslinda burjuvazi nedir?

Küçük bir köyü göz önüne aliniz. Bazi konulari kitaplardan okumalari gereken Avrupalilariin aksine, biz bu konulari toplu

DINLER TARİHİ

27

mumuzda görebiliriz. Çünkü değişme halinde olan bir toplumumuz var. Kapalı bir zirai iktisat sisteminden, tüketimci ve komprador bir burjuvazi sistemine geçmekte olan bir toplum. Dolayısıyla bu toplumda sosyolojik eserler görebiliriz. Üretimi, zirai üretim esasına dayanan eski, kapalı bir köye baktığımızda, bu köye bir dükkân açılmadan önce bir seyyar satıcının geldiği ne sahit oluruz. Köye, birkaç top basma, çeşitli ufak tefek seyler getiriyordu. Bunları sehirden veya çevre köylerden getiriyor, köy meydanında bagiriyor, mallarını tahıl, pamuk, yün gibi zirai ürünlerle degistiriyor, sonra gidiyor, ertesi hafta veya ertesi ay tekrar geliyordu.

Genel işlemler ve toplu takaslar, tarlaların kenarında kurulan mevsimlik pazarlarda oluyor, bu görünüm sonra yavaş yavaş köy dükkânına dönüşüyordu.

Dükkân ortaya çıktığı zaman, feodalite bünyesinde burjuvazinin ilk çekirdeği meydana geliyordu. Dükkâncinin işi, bu köydeki diğer insanların işinden farklıdır. Onlar mahsulleri topraktan üretiyorlar, bu işe tüketim mallarını sehirden satın alıp bura ya getiriyor.

Onlar zirai üretim yapıyor, bunlar işe el üretimine veya küçük sanayi üretimine sahip. Bu parça satıyor, o bugday satıyor. O mal takası yapıyor, bugday verip yün alıyor. Ama bu para ile alıs-veris yapıyor.

Para ile yapılan alıs-veris, mal takasının yerini aldığı anda, orada burjuvazi meydana geliyordu. Bu burjuvazi, ister küçük bir grup şeklinde olsun, isterse bir fert şeklinde olsun sonuç aynıydı.

Bu dükkânci ne is yapıyor?

Geliyor, sehirden veya diger çevre köylerden para ile yeni çeşitler satın alıyor (çünkü parası var) getirip bu köyde halka sunuyor. Bu malların tüketiminin, bu köyde henüz bir geçmisi yoktur. Halkın zevkleri yavas yavas degisiyor. Halk bu elbise lerle, esyalarla, yiyeceklerle ve yasayis gereçleriyle tanisiyor, bunlari satın alıyor. Böylece dükkânci köye yeni bir tüketim sok mus, fakat yeni bir üretim getirmemistir; masraf yenidir. Ama

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

29

küçük mülk sahibi (feodal) veya ailesi şimdiye kadar paralarını biriktiriyor, fazla arazi satın alabiliyor, mevcut mülk ve arazile rini daha mamur yapabiliyor, fazla sürü alabiliyor. Mekke, Kerbelâ ve Meshed'e gidebiliyor veya düğünler, senlikler yapa biliyor, bahsisler veriyorlardı. Simdiyse bütün o paralar, bütün o topraklar, hatta bütün o sürüler yavas yavas bu dükkâna gidi yordu.

Kendisinin elbisesi degisiyor. Cübbeyi çıkarıp, ceketli ve pantolonlu oluyor. Hanimi âdi pamuktan olan çarsafi bir kenara atıp, sehir çarsafi giyiyor. Sonra davetlerin ve ziyafetlerin sekli degisiyor. Evinin dösemesi degisiyor. Evinin binasi ve yapı sekli degisiyor, sonra sivesi degisiyor. Üretiminden baska, yavas ya vas her seyi degisiyor.

Tüketim hızla yukarı çıkıyor; üretim ise, klasik bir biçimde düşüyor veya en azından sabit kalıyor. Dükkânci borcumuzu hesap defterine yazıyor. Pesin alabilmemiz mümkün değil de yip, borç alıyoruz. Borcumuz yavas yavas üç bin, dört bin bes bin tümene ulasıyor. Böylece, ikinci sene daha fazla tüketim oluyor, daha çok mal sunuluyor. Dükkânın mal listesi artıyor, tak sit artıyor. Devamli Hacı Aga'nın ambarına giden harmanım şimdi birden Mirza'nın dükkânına gidiyor!

Mesele, bu ailenin bir sene boyunca yapmış olduğu tüketimdir. İkinci sene, tüketim daha çok artıyordu. Ama üretim ve harman sabittir, artmamıştır. Dükkânciya iki bin tümen fazla ve rirse, kendine harmanın dibi kalıyor ve ödeyemiyor. Gelecek yi la devrediyor, vakti gelince o yılın masrafı da eklenince tekrar dan artıyor. Üçüncü yıl, dördüncü yıl, devamlı borç, devamlı taksit, devamlı daha çok ve daha çeşitli tüketim ve masraf. Mah sul artık dükkânciya cevap

veremiyor. Arazinin tapusuna el atıyor. Bag gidiyor, koyun gidiyor, parça parça mülk gidiyor. Yeni tüketim ve masraf hücum ediyor; bir dükkân iki oluyor, iki dükkân üç oluyor, hep bos anbarlar-dolu dükkânlar. Hacı aga her gün içten tükeniyor, dükkânci onu emiyor. Burjuvazinin tüketim güvesi, feodalitenin canına düşüyor. Bu sayın Hacı Aga' nin mecbur kalıp gece yarısı köyden kaçmasına kadar devam ediyor. Yani feodalite yıkılıp, yerine burjuvazi geçiyor.

Feodalitenin içinde, burjuvazinin meydana gelmesi denilen sosyolojik aslin anlamı budur. Burjuvazi yavaş yavaş geliyor, yeni bir tüketim meydana getiriyor. Sonra tüketim düzenini de gistiriyor, feodalite düzenini zayıflatıyor, kendi düzenini daha da egemen kılıp burjuvazi devrimi noktasına kadar ulaşıyor.

Burjuvazi devrimi, artık o mülk sahibi aganın egemen olmadığı, beyefendi burjuvanın egemen olduğu zamandır.

Hanlar, derebeyler, agalar, asiller, hacı agalar, hacizadeler ortadan kalkıyor artık devran yeni gelmiş köksüz ve bassız para babalarının eline geçiyor. Asillığın artık bir değeri kalmamıştır. Para, ticari hayat ve esnafılık, büyük mülkiyete dayanan zirai üretimin yerine geçmiştir. Şimdi yeni bir örnek verelim: Bu konu, sosyolojinin iktisadî bir konusudur. Konumuzla ilgisi nedir?

Konu sınıfsal ahlâk ve düşünce tarzıdır.

Eğer bu meseleyi dikkatli bir şekilde açıklayabilirsek, dünya aydınlarının zihninde kötü bir şekilde ortaya konulmuş olan bir mesele açıklığa kavuşmuş olacaktır. O feodalite döneminin özel bir ahlâkı vardır:

1. Asillığe dayanma,
2. Kapalı dünya görüşü,

3. Durgun hayat,

4. Sabit ve degismez kurallar,

5. Asil, köklü ve degismez sosyal gelenekler,

6. Donmusluk, geçmisse tapma, ecdatperestlik, ailevî âdet ve geleneklerle övünme,

7. Gayret, mertlik, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, bü yüklere saygi, fedakârlık, kavmi taassup, manevi degerlere sevgi... gibi kendine özgü ahlâkî degerlere genel bir dayanma. Bila hare kuvvetli dinî duygu. Bu özellikler, bu dönemin ahlâkî hayatının bazı esaslarıdır.

8. Yenilikçilik ve yenilikte getirilmesine karşı duyulan korku. Degisim ve dönüşümden korku... Disarıdan yüklenen unsurlara karşı daha çok direnme, kapalı feodalite dönemi toplumu nun özelliklerindendir.

DINLER TARİHİ

Yeni olan hiçbir şeyi kabul edemiyor. Hatta süslenmesini bile degistirmeye hazır degildir, korkuyor. Elbisesini degistirmiyor, yüzünün süsünü degistirmiyor boynunu vermeye hazirdir ama biyigini vermeye asla! Geleneksel usul, âdetler, tesrifat, sosyal tören, milliyetçi duygular, ekonomik ilişkiler, ahlâkî meseleler de din vasitasiyla destekleniyor, kutsallık kazanıyor. Efendiler ve halkın ilişkileri, geleneksel mülkiyet ilişkileri, sosyal ilişkiler, hatta giyinme, süslenme, geleneksel hayat tarzı din aracılığıyla kutsallık kazanıyor. Bu kutsama, dinin resmi temsilcileri vasitasiyla yapılıyor; bunlar egemen sınıfa bağlı olup, halkın efendilerine bağlanmalarını bile din vasitayla temin ediyorlardı.

Gelenek, ahlâk, din, sosyal ilişkiler ve mülkiyet haklarının hepsi bir dokuya sahiptir. Dünyanın kutsallaştırılması, bu dönemdeki dini anlayışın en büyük özelliklerinden biridir. Onun yenilik getirilmesine karşı direnmesi, yeni bidat ve hayatın de gismesine karşı çıkışıdır.

İnsanî ruh, bu dönemde geçmiş ile övünmektedir. Ecdadıyla, babasıyla, dedesiyle, babaannesıyla, ailesiyle, ecdadının geleceği ve hatırasıyla övünmektedir. Eskiye, her şekliyle korumak istiyor, onunla iftihar ediyor. Geçmişe tapmaktadır, ikincisi, yeniye karşı şiddetli direnme ve karşı koyma, gelecekte korkma. O halde feodalite döneminde duygular, ahlak ve ruh açısından iki temel esasa dayanmaktadır denilebilir:

Geçmişle övünme -veya geçmişe tapma ile gelecekte korkma-yeniliğe karşı direnme. Gelismiş dükkâncı ve burjuvanın tam aksine. Bu burjuva, o feodalin aksine köylü sınıfından çık mistir, şimdi orta sınıfı meydana getirmiştir. Bu orta sınıf, köylüden yukarıda, efendilerden aşağıdadır. Ecdadi

hanzade, agazade, asilzade vb. lâkaplarla anılan kimseler degildir ve olma mistir; kendi toplumunda bir kökü yoktur. Halk ona asil unva niyla bakmiyor, alisilmis basit bir insan olarak bakıyor; sadece yeni bir isin esnafidir, zamana yetismistir, yeni bir kesesi var, parasi var, zengindir; ama sahsiyetsizdir, ailevî ve kan asaleti, serefi yoktur; toplumun nazarinda o bir “yeni yetmedir.”

Geçmis yenilenen, geçmisin hatirasinin zevk ve övünç verdigi feodal için geçmis, artik hakaret sayilmaktadir.

DINLER TARİHİ

31

Feodalin geçmisse tapan ve geçmisin gelenegini seven biri olması oranında, burjuva geçmisten bıkırmıştır. Gelenegi yok etmek, geçmişle ilgiyi kesmek ister. Zira geçmiş, feodal ile ilgiliydi. Geçmiste feodal için hürmete inaniliyordu, ama burjuva şimdi başlamıştır. Feodal bitmek üzeredir, burjuva ise başlamak üzeredir. O, kendiliğinden geçmisi istemektedir, bu ise geçmişten bıkırmıştır. O, geleceğe ve yenilik getirilmesine karşı direnmektedir, zira her değişim ve yenilik onu sarsmakta, aksine burjuvaya istikbal hazırlamaktadır.

Burjuva, sadece yeniye kabul eden değil, aynı zamanda yeniye tapandır. Bu yüzden burjuva, açık ve değişen bir dünya görüşüne sahiptir. Bunun aksine, feodalin dünya görüşü kapalıdır, sabittir. Yaşam sınırı, sadece kendisi, atının merası, sürüsü, kabilesi ve arazisidir. Sadece bunları görmüş, dışarıyı tanımamıştır. Ama burjuva, şehri, çevre köyleri, etraftaki kabileleri görmüş tür. Çünkü esnaflık hareketlidir, çeşitli üretim sistemlerini ve çeşitli insanları, daha açık bir dünyayı görmüştür. O halde burjuva dünyayı daha açık ve daha geniş, değişim ve hareket halinde görüyor. Gelenek, sosyal âdetlere ve merasimlere düşmandır. Geleceğe, değişime, dönüşüme, her şeyi döküp yeniden yapma yaşıktır. Eğer bunların ikisini ahlâkî ve fikri görüş açısından birbirleriyle karşılastırırsak, burjuvanın mümtaz bir özelliğe sahip olduğunu görürüz. O da şudur: Burjuvada değişim yeteneği, ani ilerleme yeteneği geniştir. Çünkü hareketli bir tiptir, açık bir dünya görüşüne sahiptir, geleceğe yönelmeye yatkındır, geçmişe bir bağlılığı yoktur, sabit ve gelenekçi sınırların esaretinde değildir. Halbuki onun rakibi, yok oldu veya yok olmak üzeredir. Donmuş, sakin ve durgun bir

haldedir; toplumu geçmisteki gibi istiyor; görüsü dardır, daima geçmiş üzerinde düşünüyor.

Burjuva görüsünün sahip oldugu özelliklerden birisi, ahlâkî degerlere insani faziletlere, kutsal sosyal geleneklere ve kendi toplumunun dinine olan inançsızlığıdır. Köylerde, dini mera simlere, büyölücölüğe, köyün kutsal sahislerine -halkın kendi leri için kutsiyet ve hürmete inandığı, seyyid, molla, agazade ve köyün asillerine-saldıran, alay eden, tenkit edenin bu adam ol dugunu görüyoruz. Evine ilk defa radyoyu alan bu adamdır.

DINLER TARİH I

Oglunu, hatta kızını ilk defa modern okula gönderen yine odur. Yeni şehir elbiselerini ilk defa giyen, süslenmesini değiştiren, geleneklerin aksine bu çevrede değişik bir gidisata sahip olan kadın onun karisidir. Niçin? Çünkü hiç bir şey onu geçmişe bağlamıyor. O toplumun değişmesinde daha çok şahsiyet kazaniyor, çünkü onda eski değerler yoktur, yeni değerler kazanmak için çaba gösteriyor. “Hanımefendi teyze” olmayan kadın “hanım” olmak için çaba gösteriyor. Halbuki rakibi toplumun değişmesinde şahsiyetini kaybetmektedir. Böylesi bir millette burjuva meshurdur: Biz ona, esnaf, tüccar, para babası veya zengin diyoruz ya!

Ardarda sunları diyebilir: Burjuva görgüsüz bir sınıftır, rüşvet ve paraya düşkündür, asagiliktir, köksüzdür, geleceğe yönlenmez, ilerici ve hareket sahibidir, açık bir görüşle geçmişe karşıdır, gelenekten bıkırmıştır, yenilgiye ve bid’ata asıktır, değişme ka bul edendir. Asaleti yoktur, inançsızdır, manevi değerlere inanmaz, tüketime tapar, asiri maddecidir. Bos ve hareketli bir dünya görüşüyle büyük bir iradede, yüce faziletlerden, mertlik hüviyetinden uzaklaşmıştır, “menfaatperestlik” (utilitarizm) dinine inanmaktadır, çıkarıcıdır, hakikati tanımaz. Bilahare hesapçı ve tüccar bir ruha sahiptir.

Tarihte, onaltı ve onyedinci asırlarda Avrupa’dan aydınların geldiklerini okuyoruz. İşte o gelenler bunlardır (burjuvalardır).

Bunlar bir sınıf şeklinde ortaya çıktılar. Özellikle onaltıncı ve onyedinci asırlarda bir burjuvazi sınıfı şeklinde. Yani feodalite, sınıfı, tamamen bunların eli altında ezildi. Bu sınıf, tüccarlar, fabrikatörler, zenginler ve sermayedarlardan

olusuyordu. Bun lar isbasina geldiler. Bunlar, Avrupa'da geleneklere, âdetlere, tö relere, merasimlere, hatta feodalite döneminde kiliseler tarafın dan yerine getirilen ibadetlere karsi çıktılar. Karsi çıktıkları sey lerden blırsı de hakim dinin hükmettiği sekildi. Çünkü o tarz seklidir, feodalite dönemine uygundur. Burjuva sinıfsal suura sahip hareketli bir tiptir; yenilikçidir, geçmisten bıkırmıstır, açık dünya görüşüne sahiptir, degisme ve dönüşmeyi siddetle kabul

DINLER TARİHİ

33

eden bir tiptir. Bu adam dine karsidir; iki anlamda dine karsi ol masi mümkündür. Birisi su anlamdadir: Toplumdaki halkin, es kiden iman ettigi genel din görüşünü kabul etmiyor, bir dinî re forma taraftardir. Yeniçagdaki protestanlar bunlardir. Yani mevcut dine, katoliklige, kiliselere itiraz eden kimselerdir.

Protestanizmi takip edenler, burjuvaziye bagli dindarlardir. Yani sermayeder ve sanatkâr sinifa baglidirlar. Ortaçagin sonla rinda Avrupa'da ortaya çiktilar. Bunlar Katolik kilisesi ve pa payla zitlastilar. Çünkü Katolik kilisesi ve Papa ortaçagdaki feo dalite düzenine bagliydi.

ikincisi bu burjuvaziden olan kimselere daha çok dinsiz ve dine karsi olma yanlisi demek gerekir. Çünkü dine karsi olanlar sonradan meydana geldi. Dine karsi olan cephe protesto edip, protestanizmi meydana getiriyor.

Katolik mezhebini bir mezhep çesidi olarak kabul etmiyor. Hangi fikirden dolayi kabul etmiyor? Hiçbir fikirden dolayi. As linda dini bir korku ve endiseleri yoktur. Adamin eline geçen her çesit silahla eski geleneklere karsi mücadele etmesi gerekiyor. Yeni toplumu yeni tüketimlerle, yeni masraflarla, yeni halkla, yeni degerlerle ve yeni iliskilerle meydana getirebilmesi için mücadele etmesi gerekiyor. Böylesi bir ortamda, orada iktisadî ve sermayedarlikla ilgili faaliyetlerini daha iyi yapabilsin. Hangi durum sermayedari daha zengin yapiyor? Genel tüketim.

Yeni bir harcama biçimi gelistiren burjuva eski geleneklerle; bu cümleden olmak üzere, gelenekleri ve geçmisteki tipi koru yan din ile mücadele ediyor ki, toplum yeniligi kabul

etmeye, degismeye ve yeni tüketime karsi direnmesin; toplum burjuva üretiminin tüketim ve satis pazari olsun. Haçli savaslarindan sonra Avrupalilar dogu ile temas kurdular. Daha sonra Müslü manlardan modern gemi yapim teknigim, yer haritasini yapma yi, pusulayi, deniz yollarini öğrendiler. Burjuvazi bunlari öğren dikten sonra, denizcilik basladi, sonra Amerika kesfedildi, daha sonra Afrika'da, Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da sömürge cilik meydana geldi. Dogu ve bati ticareti basladi.

DINLER TARİHİ

Durgun ve kapalı feodalite yıkıldı. Sermayedarlık, köle ticareti, fabrikatörlük ve uluslararası ticaret gelişti. Burjuvazi, feodaliteyi ortadan kaldırdı. Tam bu sırada burjuvazinin dikkatli gelişmesi, burjuvaların kuvvet kazanması, para hayatı, ticaret ve tüketimin ilgi toplaması, maddi hirs isteginin artışı, “iktisatperestlik” ruhunun kuvamini bulması, hirs ve servet yığmaya karşı yeni ask, milletlerin ve yeni ülkelerin sömürülmesi, Avrupa’nın iktisadi ve maddi kuvvetinin üst düzeyde tutulması, iktisadî, sosyal ve üretimsel alanlarda burjuvazinin feodalite aleyhine iş yani ile uyumlu olarak fikrî ve itikadi alanda uyum halinde olan, aynı hedefi paylaşan iki hareketin ortaya çıktığını görüyoruz. Hayret edilecek şey, bu iki hareketten birinin dinî olması diğerinin dine karşı olmasıydı.

Biri Protestanizm mezhebi idi, diğeri ise Realizm mektebi idi. Bu ikisi arasında durum çok açıktır. Yeni burjuvazinin maddesi ruhunun her iki tecellisi aynı zamana ulaşmıştı. Luther onaltıncı asırda Katolik kilisesine itiraz ediyor, Hristiyanları papanın sultasına karşı isyana, piskoposları ve kardinalleri papayı katletmeye çağırıyordu. Gerçekte ise gelenekçilik, dindarlık ve feodal dönemin dinine karşı itiraz eden, itirazcı burjuvazinin sesini yükseltiyordu.

Protestanizm, Katolik mezhebinin ahirete yönelişinden dönen aynı Hristiyanlıktır. Protestanizm de dünyaya yönelik ruh ve yönü dolasmaktadır. Maddi hayata, sanata, işe, servete bile hare kapitalizme asiktir.

Simdi de, Max Weber’in dediği gibi, Avrupa coğrafyası Protestanizm ile kapitalizmin ilerlemesi arasında hayret verici bir uyum ve dayanışmanın olduğunu gösteriyor. Korkunç “Sen-barthelmi” gecesinde Katoliklerin Fransa’da

onbin Protestanın basını kesmesi, aslında darbe yemiş feodal asılların, eski değerleri inkâr eden burjuvaziye itirazı idi. Feodal sınıfın hükümeti nin devamını sağlamak için onları susturmaktı. Protestanlık, Hristiyanlığın (sonradan) paracı ve maddeci hali idi.

Bu sırada realizm hareketi de genişledi. Yani maneviyatçı kafa yapılarından, irfani duygulardan ve ahlâkî ideallerden dö-

DINLER TARİHİ

35

nüs, maddi hayatın gerçeklerine ve olaylara yönelis. İktisadî ha yatin, dünyaci ruhun ve zemimi görüsün asaletine yönelistir. “Hakikati arama” esasi yerine, Bacon’un bahsettigi “kudret iste gi” aslinin ilânidir. Natüralizm, Materyalizm, Rasyonalizm, Radikalizm, Liberalizm (hürriyet, ama maddi içgüdüleri ahlâkî si nirlamalardan kurtarmak için hürriyet, rekabet ve ticaret hürriyeti, ticaretin gümrük sinirlamalarından ve sinirlayici kanunlar dan kurtarilmasi hürriyeti), hatta Demokrasi (orta sinif olan burjuvazinin, egemen sinif olan asillerin yerine geçmesi) bilahare “fert ve menfaat” dini (individualizm ve otilitarizm) isimleriyle, bütün bunlar yeni dogmus burjuvazinin konustugu yeni bir li san idi.

Burjuvazi Alimleri:

Hatipler, gelenekçi sinifa, eski asillere, yok olmak üzere olan dini ruhanilere bagli kimselerdi. Yeni burjuvazi sinifina bagli hatipler ve sözcüler, maddeci aydinlardi. Dolayisiyla ilmin din ile zitlasmasi, tesadüfi bir sey degildi. Bize ve bütün aydinlara sunlari söylemeye çalisiyorlardi: Onaltinci ve onyedinci asirda bir anda ortaya bazi dahiler ve aydinlar çıktı. Ansizin, or taçagin alçalmis oldugunu, dinin el ve ayak kesen bir sey oldu gunu anladilar(!) Dine muhalefet edilmesi gerektiğini ve toplu mu kurtarip bagimsizliga kavusturmak gerektiğini anladilar. Bilginler, bu yeni asir döneminde ansizin “aydmlandilar”O)< ilim, dinin sinirlamasından kurtuldu ve dinin hurafe oldugunu anladı. Böyle bir sey ne oldu, ne de sosyolojik açıdan böyle bir seyin olması mümkündür. (Çünkü) iktisadi bir köken, sinifsal bir kök tasimasi gerekir.

Meseleyi, itikadî dayanagina göre tenkit etmedigimi görü yorsunuz. Dine karsi olan bu düşünce tarzina dini açıdan saldır miyorum, belki meseleyi sinifsal sosyoloji temelinden, hatta iktisadî alt yapı ve toplumun maddi degismeci kanunu esasina göre ortaya koyuyorum.

Bu aydinların, Yeniçag'in baslangicindeki aydinlar hareketi nin, bugünkü Avrupa medeniyeti ve ilminin iktisadi alt yapisi nedir?

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

37

Bu fikri ve ilmi degismenin iktisadi alt yapisi, burjuvazinin ve burjuvazi üretiminin gelismesidir; zirai üretiminin ve feodali te sistemi üretiminin ortadan kalkmasidir. Bu nedenle onalti ve onyedinci asirlarda din ile mücadeleye eden aydinin silahi felsefe ve ilim idi. Ama kökü burjuva sinifidir. Ruhî durumu, hedefi, ahlâki, burjuvaziye özgü ahlâk ve ruhtur.

Burjuvazi ne istiyor? Din ile niçin zitlasti? Daha önce de söyledigimiz gibi Katolik mezhebi, feodal geleneklerin bekçisi idi. Burjuvazinin o gelenegi ve o sinifi ortadan kaldirmasi gerekiyordu. Toplumu maddeci bir topluma; bir pa zara dönüştürmesi gerekiyordu. Yani toplumu modern tüketimlerle burjuvalastirmasi gerekiyordu. Burjuvazinin silahi neydi? Silahi: “1-İlerleme 2-İlim 3-Hürriyet 4-Maddi gerçeğe ve (ve materyalizme) yönelis idi. Onsekizinci ve ondokuzuncu asirlar da bu silaha, “hayatin lezzeti”, “ferdin asaleti veya kendi ekseni etrafında olma”, dinlerin vadettikleri cenneti yeryüzünde kurma felsefesi; tüketicinin asaleti felsefesinin bütün diger felsefî ve ahlakî asaletlerin yerine okunulmasi ilave edildi. Yani, “değerleri birak, kendi menfaatina yapis, her sey budur!” felsefesi. Bu burjuvazinin yöntemindendir. Bu sebeple burjuvazi, ilmi alip, bir silah olarak dine çevirdi. Yeniçag’da sebepsiz yere, bir zaru ret ve sinifsal hareket almadan, parlak dehâların dogmasıyla, il ham, kesif ve ilmî gözlemle bu şekilde dine karsi çıkan, ilmin kendisi degildi. Tipki Ortaçag’da dinin feodalizmin elinde bir silah olmasi gibi. Burjuvazinin basariya ulastigi dönem olan Yeni-çag’da da ilim, burjuvazinin elindeki bir silah oldu. Daha önce dedigimiz gibi hedefi dini ortadan kaldirmakti. Din, feodalite döneminin kültürel alt yapisi idi. Burjuvazi döneminde, yeryüzünde bir burjuvazi cenneti icad etmenin

pesindeydi. Burjuvazi cenneti ne demektir? Burjuvazi cenneti, maddi hayat için özel bir felsefe meydana getirmektir. Hangi felsefe? Refah felsefesi.

Müreffeh bir hayat ve maddi tüketim. “Hakikati tanımaya ulasmak için yasayalım” diyen, geçmisteki dinî parolanin aksi ne, su slogan ortaya çıktı: “Hakikatlari taniyalim ki güzel yasa yalım”, “hayat için tüketim” sloganı “tüketim için hayat” oldu.

“Asayis temin etmek için, hayat araç ve gereçlerini yapmak” sloganı “hayati yasayis araçlarına feda etmek” oldu. Daha sonra “hakikati aramada ilim” yolunu degistirip “kudret kazanmada ilim” oldu. Bu sloganlar yeryüzünde daha iyi yasamak için, burjuvazinin tüketim cennetini icad etmektir. Dini, ask, tapma, fedakârlık, ahlâkî degerler, ruhî ve manevi yükselis, kendini feda etme, sehadet, temizlik, dindarlık ve insanî mükemmellige mükâfat olarak ulasacaksiniz, dedigi cenneti burjuvazi ve burjuvazi felsefesi, “biz onu yeryüzünde yapıyoruz” diyordu. Neyin yardimiyla? Bütün onların yerine sadece iki seyle; “sermaye” ve “ilim”. Sermaye ve ilim el ele verip teknigi doguruyorlar, teknik dinin yerine geçiyor.

Burjuvazinin ilim ve sermayeyi uzlastirip birlikte yorumlamasi budur. Para ile ilmin gayri mesru evlilikinden yeni teknik dogdu.

Makina, ilim ve paranin birlesmesini gayri mesru çocuğu dur. Âlim ile zengin birbirleriyle evlendikleri zaman hangisinin kari, hangisinin koca oldugu bellidir, ilmin yeni islevi, yani dinin davacisi ve muhalifi olması, insanligin hidayeti iddasında olması ve ilme yapılan bütün o övgüler burjuvazinin isiydi. Bu nu, ilmin kendisine ilerleme ve kudret ortamı saglamasi, yeryüzünde paranin egemenlik alanini genisletmesi için yapıyordu. Insanlik için ilan edilen yeni

slogan, “kudret, servet” idi, bu slogan burjuvazinin sloganiydi. Ama âlim de onun lisaniyla bu sloganı söylüyordu. Biz şimdiye kadar bu slogan tarafından aldatıldık. Çünkü geçmiste sairin sözüyle daima söyleydi: “Bilgi ve istek, -nergis ve gül aynı yerde birlikte tomurcuklanmazlar-her ne bilgiyse istenmiş olan değildir, her ne istenmiş olursa bilgisi az olandır.” Bilgi ve para, nergis ve kırmızı gül gibidir; birlikte tomurcuklanmazlar. Kim bilgiye sahipse, paraya sahip değildir. Kim paraya sahipse, bilgiye sahip değildir. Ama burada bu şekilde ortaya çıkmadı. Bu iki daimi düşman, yani paraya daima muhalif olan ve maddi hayattan bıkmış olan ilim ile ulema ya ve ilme ihtiyaç duymayan maddi hayat, birlikte bir anonim şirket kurdular. Yani bağlar, ilişkiler ve bugünkü insan meydana-38

DINLER TARİHİ

na geldi. Bu, tüketim hayatının insasıdır. Bu, ilmin paraya sağladığı yardımıyla doğan yeni hayat felsefesidir. Ama bunlar alimce sloganlardı. İlim sadece dine muhalif olmakla kalmayıp, aynı zamanda felsefe ve ahlâka da aykırı olmaya devam etmesi, tesa düfi bir şey değildir. Aslında ilmin yönü ve durumu da değişiyor. İlim her zamanki endişe ve kaygısı, esyanın özünü ve zati ni araştırmakti; insanın gerçeğini, hayatı ve hedefi tanımakti. Daha sonraki hedefi, hakikati araştırmakti. İlim bu hedefinden saptı. Benim sadece isaretler, esyanın zahiri özellikleri, isaretler arasındaki ilişkiler ve maddi tabiat kanunlarını keşfetmekle isim var, dedi. O da hakikati bulmak için değil, bunları kudret ve menfaat kazanma yolunda istihdam etmek için.

Bu sesin, ilmin taklit ettiği burjuvazinin sesi olduğunu görüyoruz. Bu ilim, hiçbir sirri ve gizliliği keşfetmeye, hiçbir meçhule ve tabiat ötesine muhtaç değildir. Ölümünden sonrayı düşünmüyor. Aslında ölümden sonra diye bir sınırlama da yoktur. Her şey budur; bundan başka bir şey yoktur. İçinde bulunduğu muz, ömür adını taşıyandan başka bir şey yoktur. İnsan hayatı, refaha ulaşmak ve bunun yolu olan tüketimi temin etmekten başka bir şey değildir. Bunun vasıtası ise ilimdir. Ama hep zengin ve burjuva sınıfının faydasına! Burjuvazi iktisadî asalet ve tüketim asaletinin temellerini niçin sağlamlaştırmak istiyordu? İlim, paranın yardımıyla dinin söylediğinin aksine, bu hayatta teknik, makina ve tabiatı tanımanın aracılığıyla, tabiatı istihdam ederek Cennet yapabiliyordu.

Cennet nedir?

İşlerin kolay ve çok az bir çabayla olduğu yerdir. Çünkü, ilim ve teknikle bol tüketim, geniş masraflara, müreffeh bir ha

yata, ve iktisadi refaha ulasilabilir. İnsan için madde ötesi fazi letlere, harikulade degerlere, bütün o tabiat üstü ideallere ina nan, insani Allah'ın ruhunun görüldüğü yer olarak gösteren ve bunu isteyen ilim, ansizin görüşünü degistirdi. İnsan, iktisadî bir hayvandır dedi! Eger tüketimi temin edilirse artık baska hiç bir seye ihtiyaci yoktur, dedi.

DINLER TARİHİ

39

İlmin ansizin tavisir degistirmesine hangi olay sebep oldu? Görüsü neden bu kadar asagilik oldu? İnsan ilmin nazarında ne den bu kadar hakir oldu, yüksekler'e yönelisi kaybetti? İlim dini hizmetinden çıkıp takva, ahlâk, insanî tekâmül, alinyazisi, âlemin taninması ve yarin için olan kaygisini, varlık âleminin sirrini, vücudun hakikatini, dogru yolu ve olması gerekeni orta dan kaldirdi.

insanın zâtından kaynaklanan, dinin ve felsefenin daima cevap verdikleri; son kaygisini yok etti. Niçin?

insani, burjuvazinin kirli emellerine hazirlamak ve onu sinirli yapmak için. İktisadî tüketim ve üretim hayatini diger taraftan burjuvazinin ideallerini, sermayenin ve paranin heveslerini, ilmî kudretin ve mantigin yardimiyla yeryüzünde gerçeklestirmek için yok etti. Bu yüzden onaltı, onyedı, onsekiz, ondokuzuncu asırlarin ve yirminci asrin ilk yıllarinin heyecanlı slo gani su idi: “Ey insanlar! Bu vesveseleri bir tarafa atınız; o sözlerle hiçbir isiniz olmasın; onların hepsi hurafedir; bu görünenlerden baska hiçbir şey yoktur; hepsi dinî hurafelerdir, felsefî ef sanelerdir. Yiyelim, içelim, içgüdülerimizi doyuma ulastiralım, bunun dışında baska hiçbir şeyle isimiz olmasın; gerçek hayat ve Realizm budur. Bunu, ilim söylüyordu, ama bu sive burjuva zinin sivesiydi. Burjuvazinin hayat ilkesi, yeryüzünde cennet icad etmektir. Hayat felsefesi tüketim asaleti idi. Burjuvazinin hayat ideali neydi?

Hüküm oldukça, daha çok faydalanmak. Ama hangi faydalanma?

ilmin burjuvazinin yardimiyla, daha dogrusu burjuvazinin, ilmin yardimiyla yapmak istedigii faydalanma.

Nasil bir faydalanma?

Maddî faydalanma. Para, iman yapmiyor; para, mal yapıyor. Eger bütün ihtiyaclarimiz üretilen mallarla doyuma ulaşsa, kendisi yeni ihtiyaclar uyduruyor, onlari tekrar kendisi gi deriyor.

DINLER TARİHİ

Propaganda ne yapıyor? Evinizde oturuyorsunuz. Maddî hayatınız için gerekli her türlü araca sahipsiniz. Sofranızdaki malzeme ve yiyecekler de yeterli. Evinizde yeterli mobilya ve mefrusat da var, hiçbir seye ihtiyacınız yok. Meselâ, evinizdeki radyonun veya televizyonun düğmesini açıyorsunuz, size yedi tane yeni sun'î ihtiyacı zoraki yüklüyor. Ertesi günü malları sa tin a im an iz için sizi, esinizi ve çocuğunuzu peslerine gönderi yor. Sonсуa kadar yeni masrafların pesinden kosmanız gereki yor. Burjuvazi, sadece tüketim mallarını üretmiyor ki hepsine sahip olsun, tüketim ihtiyacını da yaratıyor. Bununsa hiçbir za man niha'î sinin yok har.

1962 yılında Avrupa'da (ev ekonomisiyle ilgili) bir sergi vardı. Ben ev ekonomisi ile ilgili araç ve gereçlerin sayısı ne ka dar ki uluslararası bir sergiyi gerektirsin diye düşünmüştüm?

Sonra ikinci sene bu magazaya gittigim zaman mutfak araç larının sınırlı olduğunu gördüm. Araçlardan birisi tereyagi alma masası idi. Bunun tek görevi, masa başında oturan hanımların, onunla tabağın içinden tereyagi alıp yiyeceğinin üzerine bırak ması idi.

Tereyagi alma masası, geçen sene 3-4 çeşitten fazla değildi; ama bu sene 700 veya 800 çeşittir, bu sonuç insani gerçekten sa sirtiyor. Serginin özel bir bölümü tereyagi alma masalarına mahsus. Bu beyefendi ve hanım daha önce tereyagini kasıkla (yemek yedigi kasıkla) alıyordu. Ama şimdi, eğer tereyagi al mak istiyorsan, bu masayı alman gerekir. Eğer tereyagini ekme gine veya yiyeceğine yıldız şeklinde sürmek istiyorsan, onu al man gerekir. Eğer nergis şekli vermek istiyorsan, bunu alman gerekir, baklava şekli

vermek istiyorsan digerini alman gerekir. Evet, kaç tane gül sekli ve geometrik sekil var?

Sayisiz mi? O halde, bunlarin tamamini, (en azindan 10-12 tanesini) satin almamiz gerekir. Eskiler gibi davranmak olmu yor, istekler var. Eskiden kasikla tereyagi aliniyordu, tereyagi al ma masasi yoktu.

Burjuvazinin bize sadece tüketim ve masraf vermekle kal madigini, ayni zamanda bize yeni ihtiyaçlar de verdigini görü-

DINLER TARİHİ

41

yoruz. Çünkü ilim onun emrinde, onun istegine bağlı. Sosyoloji, psikoloji, teoloji, ahmak tanıma bilimi, edebiyat, propoganda, reklam, sanat... hepsi onun emrinde ve onun istegine bağlıdır. Böylece durmadan ihtiyaç yaratıyor, yeni ihtiyaçla yeni insan ti pi yapıyor, sonra onun lhtiyaçını da kendisi gideriyor.

BUGÜNKÜ INSANIN BURJUVAZI CENNETİNDE İSYANI

Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize rag men, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz. İnsanın dert ve yenilgi dönemlerini gördüğümüz için mesut bir nesiliz.

Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalancı ümit ve sevinçten da ha iyi değil midir? Suurdan doğan dert akilsizlikten doğan dert sizlikten daha iyi değil midir?

Ben yirminci asrın ikinci yarısında olduğum için çok sevini yorum. Eger ondokuzuncu asırda olsaydım, burjuvazinin yir minci ve yirmibirinci asırda yeryüzünde yapmak istediği Cen net için ahmakça slogan atardım. Şimdi burjuvazi cennetinin gerçekleşmiş olduğu bir zamanda, gözlerimle üç asırdır ilmin, Samiri'nin paradan buzagisi olduğunu görüyorum. Altından ya pilmis ve aldatıcı bir şekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, mânevîyatsiz, yalancı, sahte banka parası ortaya çıktı ve ahmak lari kendine secde ettiriyor.

Su anda kurulmuş olan, burjuvazi cenneti ne demektir? Bütün insanlar için değildir! Bu burjuvazi cenneti, bu tüketim

ha yati, kapidan ve duvardan Avrupa'nin yüzüne yagan bu nimet bollugu, havadan gelmemistir. Birbuçuk, iki milyar Insanin açlık bedeli ile meydana getirilmistir. Ama her halükârda kendisi için, yani Avrupa burjuvazisi için, üç asir önce yapılmistir. Ora da herseyi bulmak mümkündür. Tanzanya elmasini, Misir kene virini, Kamerun kahvesini, Küba seker kamisini, Cezayir sara bini, Hind çayini, Vietnam kauçugunu, Ortadogu petrolünü bul mak mümkündür. O halde bütün dünya, onların yeme, içme,

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

43

yatma ve yiyecek çiftliğidir. Onların sömürüsüne ugramış bütün milletler, Avrupa'nın bu kirli cennetinin karneli ve ücretli işçileri değil midir?

Bütün bunlara rağmen bu cennette, Avrupalı insanın nasıl yaşadığını görmek gerekir. Sasilacak şey şudur ki, bu insan, 20. yüzyılda üç asırdır söylediği sloganlara ulaştı. Yani faydalanma ve tüketim zirveye ulaştı. Şimdi onun iktisadî mal kalemlerinin %10'u temel ve gerçek masraflarıdır. % 90'ı ise eğlenme masraflarıdır.

Bu faydalanmadan çok, başka neyi istiyor? İkinci olarak da bilim, ideal ve iddiasına ulaşmıştır. Yeryüzünde maddî hayatı ve tabii kuvvetleri uyusturmak için bir tek nik meydana getirmiştir. Tüketim asaletine dayanan bu hayatı kurmayı başarmıştır. Ama tahmin edemediği şey, yirminci asırdaki hayatın ve bugünkü insanın en büyük hakikati, bu insani böylesi bir burjuvazi cennetinde isyan etmesidir.

Kur'ân'ın deyişiyle, tipki Adem'in ilk cennet bahçesinde "isyan etmesi" gibi. Herşeye sahipti, gönlü neyi isterse onu yi yordu, buna rağmen isyan etti. O, yasak ağacın meyvesinden yedi. Tüketim hayatına bağlı olan bugünkü Batı insanı ve ilerlemiş burjuvazi hayatı, dünya emperyalizmi aşamaktadır. Dün yaya, uzaya, göklere egemendir; dünyanın beseri bütün sofralara rına ve nimetlerine el uzatmış, yiyor. Ama isyan etmiştir. Mürefeh hayatta, yararlanmada ve refahta isyan etmiştir. Bugünkü insani isyana tesvik eden yasak meyve nedir? İnsanî suurdur, uyanıktır. Ansizin ilmin de var olduğunu hissetti. İlim ise üç asırdır ona yalan söylüyor. Kapitalizmin usadığıdır,

insanın zahit-ligini hidâyetle yönelten kılavuz degil. Ona “sen Insansin” demi yorlar, bu ne demektir?

Bugünkü insanin bu kudret ve tüketim sloganı artık yeterli degildir. Zira her ikisine de ulasmistir, baska birsey istemiyor.

Bu slogan ve isyan. Özellikle dünyadaki bütün geçici maddî eziyetlerin ve açlıkların giderildiği bir zamani baslatmistir. O zaman, üç asirdir ilmin gizlediği, halkı vazgeçirdiği, burjuvazinin ticari görüş ve kültürünün yaydiginin disinda, dünyayı an layacagi bir dünya görüşüne ihtiyaç duyuyor. Hayatin anlamı nedir? Ne için olması gerekir? Bu kadar kudretle ve bu kadar re fahla geçirdiği simdiki hayatın yönü nedir? Bu hayatta, nereye gidiyoruz? Bu burjuvalasmis ve para düşüncesinde olan ilmin reddettiği, fakat daha iyi ihtiyaçlar olan iman, ideal değer, ahlâk, ruh, ask, tapınma, akide ve faziletin yerine hangi şeyi koymak gerekir? Tekrar tüketimi mi? İnsan, isyan ediyor!

Ne ilim cevap veriyor, ne teknik, hatta ne de beserî ilimler. Bütün bunlar el ele vermiş sadece bir sınıf için, (yani burjuvazi sınıf için) yeni tüketimler yaratıyorlar. Bunlar, onaltinci ve onyedinci asirlardaki bütün o iddia, heyecan, dinamiklik, ümit ve geleceği güçlü bir iman tasimanın aksine, tüketim hayatıyla ilgili fonksiyonlarının sonuna ulasmislardir. Bugün yasliligin ve ye nilginin sonunda, yok olmayla yüzyüzedirler. Hile ve büyük ci nayetlere giristiklerini görüyoruz.

Dün irtica, diktatörlük ve çürümüş aristokrasilerle mücadele eden, büyük Fransız devrimini yapan burjuvazinin, şimdi cel lat ve katil olduğunu görüyoruz. Simdi o, Fasizmi doğuruyor, milletleri yiyor, savaş, sömürü ve katliam yaparak ancak ayakta kalabiliyor.

Onbesinci ve onaltinci asirlarda Ortaçag'ı yok etmenin, ilmi mahk m etmenin, kilisenin büyük kudretini yenmenin sarhos lugunu yasayan, ardarda ilerleyen, icadlar yapan Ilmin; bugün, aksine bir çıkmaza girdigini görüyoruz. Berest söyle diyor:

‐Bugünkü insan ilimden birkmistir. Zira Fasizmi meydana getiren ilim idi‐ ve bunu insanliga zoraki yükledi. Dünyada ilk defa insanligin üçte ikisinin a  olması düzeyinde a ligi ilim meydana getirdi.

Sinifsal sömürü ve artık degerin yagmasini bu dereceye  ı karan ilimdir. Sömürüyü ilkel, basit ve açık seklinden alıp bu kadar güçlü, derin, köklü ve siddetli yapan ilimdir. Dünya milletlerinin kültürel sömürüsünü ortaya çıkaran ilimdir.     nc  dünyayi çirkin kurtların esiri kuzular yapan ilimdir...

DINLER TARİHİ

Evet yalan söyleyen ilim, dinin sınırlamasından kurtulmuş ama, şimdi de tanrılarını dehistirmistir. Allah'ın yerine parayı kendi ilâhi olarak almış ve para için her işi yapmıştır.

İnsani çirkinleştirip, burjuvazinin sipariş ettiği şekle sokmuştur!

Bugünkü insanın dine ihtiyacı, iki sorusuna cevap vermesi içindir:

Birincisi, büyük bir manevî dünya görüşü vermesidir, Allame İkbâl'in sözüyle: "Varlık âleminde, ruhanî bir tefsirin" anlaşılmasıdır. Hür insanın yaptığı şekilde, egzistansiyalizmin dediği şekilde, -su anda doğru söylüyor-kendisini onda yabancı ve meçhul hissetmesidir.

İkincisi, yaşamak için insanın hedefine bir yön gösterilmesi veya icad edilmesi. Zira diğer bütün hayvanların aksine insanın en seçkin özelliklerinden birisi budur. Diğer hayvanlar niçin ya sadıklarını anlamıyorlar. Ama, insana; yasa dedikleri zaman, "hangi şekilde" diye sormadan önce, "niçin?" diye soruyor.

Bu yüzden ki insana, sadece hangi şekilde yaşaması gerektiğini öğretmek yetmiyor. Aç olduğu sürece alışılmış hayat nimetlerinin ve bağışlarının pesinden gider. Aç olduğu zaman bu sorudan az veya çok uzaklaşır. Ama bu ihtiyacı giderildiği zaman, insan olmanın temel ihtiyaçları, nerede olması gerektiği söz konusu olur. Bu yüzden gerçek dine, mutlak dinî duyguya bugün daha çok, daha ciddi, daha hayatî bir şekilde ihtiyaç vardır.

Dini (dinleri) dikkatli ve âlimce tanımayı gerektiren meselelerden birisi de şudur: Dinler tarihinin dikkatli bir şekilde

ince lenmesi bize su büyük hakikati gösteriyor; tarihin gidis yolunda din İki akima sahiptir: Biri insanî akim, diğeri ise tarihî akimdir.

insanî akim ve insanî gidis daima canlidir. Bugünkü insan, belki geçmisteki insandan daha çok dine ve dinin insanî gidisine muhtaçtır.

Niçin muhtaçtır?

DINLER TARİHİ

45

Çünkü, geçmisteki insani gelenek ve geçmise saygı, mil liyet, toprak ve kan övünmeleri tatmin ediyordu. Maddî hayat için gösterdiği telas onu mesgul ediyordu. Yeniçag'ın insanini, ilmî ve teknik kesifler bile ikna ediyordu. Ama bugün artık bun larin hiçbirisi bir seye yaramiyor. Bütün bunlara sahip olmasına ragmen insan yine isyan ediyor. Ölüm ve cinnet derecesine ula san bir isyan. Medeniyetin yıkilmasi ve bugünkü insan toplu munun yok olmasi korkusuna dogru giden blr isyan. Bu, geçmi sin aksinedir. Geçmiste insanin cehaleti, zaafi, korkusu ve maddî ihtiyaçlari din ile karismisti; her seyi dinden almak isti yordu. Simdi, ilim çogu ihtiyaçlari kaldiriyor, ama kaldirmadigi sey, yüce dindir. Insana ve hayata anlam bagislayacak bir din. Bugünkü insan, her zamandan daha fazla bu dine muhtaçtir.

Ikinci akim, olumsuz akimdir; tarihe hakim olan akimdir. Bu, insanî ve dinî yönün ziddidir. Egemen güçler tarafından, halkin zararına ve aleyhine, mevcut durumu açıklamak için kul laniliyor.

Bu iki din, tarih boyunca birbirlerine karsi daima mücadele ve savas halindedir. Bu tarihin sonunda, biz simdi dini iki görüs açısından inceliyoruz:

Biri bizim zamana ve asra bagliligimiz açısından. Bu asir ilim ötesi bir yorum ariyor; insanin yasamasi için bir anlam, bir ruh, bir iman ve yüce bir ask ariyor.

Ikincisi ise, bizim bir dinî kültür ve topluma bagli olmamiz açısından. Dinin o olumsuz akimi bütün tarihimiz boyunca ha reket ve hakimiyet sahibi olmustur. Halka, dinin

kendisine tarihimize, halkimizin hareketine ve toplumumuza karşı bir fonksiyona sahip olmuştur. Bu fonksiyonu göstermek gerekir.

Bu unsur, dinler tarihini ve dinleri tanıma konusunu, yenisinden ilmi bir şekilde baştan başlayarak gözden geçirmemizi gerektiriyor.

Bu konuyu bitirmek için vaktimiz az, onun için gelecek konuların başlıklarını, konularını şimdi arz ediyorum. Not almanızı rica ediyorum.

DINLER TARİHİ

DINLER TARİH

47

GELECEK DERS

1. Din nedir? Sosyologların, tarihçilerin, filozofların yapmış oldukları din tarifleri.

2. Filozoflara, tabiat âlimlerine, sosyologlara, antropologlara göre dinin meydana gelmesine sebep olan çeşitli faktörler. Bunların ortaya attığı görüşler: Korku faktörü, esyanın sebepleri koşullarındaki cehalet faktörü, mülkiyet, Durkheim'in teorisi (bir toplumun ortak ruhu) veya başka bir deyimle toplum vicdanı), David Hume'un teorisi, (Dinin meydana gelmesinde ve değişmesinde tabiat faktörü), Freud'un teorisi (ruhsal faktör), Young'un teorisi (özel dinî vicdan), sosyal vicdanın aşamalarından biri, o sosyal vicdanın kendine özgü aşamalarından biri "insanın inkıstansı"dır.

Fıtrat faktörü, uyku dini, (uyusturan din) uyanık dini, ilimden aşağı olan din ve ilim ötesi din.

Arastırma ve Tercüme İçin Teklif Edilen Konular

Şimdi küçük bir hatırlatmada bulunuyorum. Bu sınıfın benim on, onbes günde bir geliş, ders verip gittiğim bir sınıf şeklinde düşünülmemesi gerekir. Bu kurumun müstakil program-ramlara sahip olduğunu ve bunları icra ettiğini bilmeniz gerekir. Ama benim ve sizinle ilgili olan şey buradaki talebe programıdır, biz bununla sorumluyuz.

Bu programa, sahip olduğumuz imkânlarla sorumlu bir fert olarak kendimiz katılıyoruz. Bu programı genişletiyoruz ki bir sahaya bağlı program olmasın, benim olmayışım ile programlar iptal edilmesin.

İsimizin öyle bir şekilde ilerlemesi gerekir ki, diğer branşlarda da bu programa paralel programlar büyük ve tecrübeli

uz manlar tarafından hazirlanabilsin, isimizin bu diger programla ra paralel devam etmesi gerekir. Özellikle öğretim sonrasi ve bu klâsik sekilde degil, belki diger çesitli faaliyet dallarinda da çali silmalidir. Bu cümleden olmak üzere, sanat faaliyetleri, sosyal

faaliyetler, edebî faaliyetler ve diger faaliyetlerde programlar yapılmasi gerekir. Bu yoîla çesitli yönlerden bu neslin ve zama nin üzerinde suurlu bir etki olusturabilelim. Toplumumuzun suurlanmasinda bir fonksiyona sahip olabilelim. Bendenizin bu konuda yapabilecegi sey sudur; din, sosyoloji veya Islâm konu larinda arastirma yapabilecek durumda olan ve bunu seven kimseler özel bir uzmanlik bransi seklinde bir risale yazsinlar. Hatta bir mesele hakkında birkaç sene bir arastirma yapsinlar. Ama, bilgi sahibi oldugum sahalardaki çesitli konulari veya si zin teklif edeceginiz konulari ortaya koyabilirim-Istekli olan herkes, bu konularda arastirmalar yapip, çalismalar yapabilir.

Elbette ben, yardimci olmak için kaynaklari söyleyim, isin planini göstereyim veya gerekirse kitap, mikro film, belge vb. araçlarin hazirlanmasini irsad kurumundan isteyeyim; bunlari emrinize versin ki bir konudaki ilmî arastirma ve özel bir konu daki inceleme sonuçlansin.

Ayrica sunu hatirlatayim, burada su anda birkaç bin cilt ki taba sahip bir kütüphane var. Henüz isin baslangicindaki bu kü tüphane, sizin emrinizdedir. Zira daha çok sizler bu kütüphane ye ihtiyaç duyacaksınız. Onun idaresinde, genislemesinde ve ondan istifade etme konusunda birinci derecede bir role sahip olabilirsiniz. Tam anlamıyla emrinizde ve istifadenizde olabilsin diye daha fazla kitap satin alınmasi için uygun bir bütçenin de temin edilebilecegi konusunda ümitliyim. Daha fazla kitap bu lunsun ki kaynaklar, deliller ve nüshalar açısından sikinti çek meyelim. Halk için ve hepiniz için bir arastirma kaynagi olsun, bu

sahada ilmî araştırma yapmak isteyen herkes için istifade kaynagi olsun.

Bir sınıf gibi çalışalım (ama sonunda yasal imtiyazları olmayan bir sınıf). Aldığımız diğer lisanslar, diplomalar hep ücret diplomalarıdır. Gelip, burada bizim için ne ekmek ne de su olacak bir diploma alalım. Ama su var sadece, aydınlar ve tahsil yapmış olanlar halklarına ve zamanlarına hizmet edebilirler. Bunlar başlarını ekmek ve su çiftliklerinden kaldırsınlar, dünya yi görsünler, hür ve dindar olarak düşünsünler. Gerçek an-48

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

49

lamiyla böyle düşünen kimseye aydın fikirli diyorlar, tasdik edi ci değil! Vesselam.

Simdi bu maksatla, örnek olarak size birkaç konuyu arz ediyorum, not almanız gerekebilir. Konu olarak hangisini beğenirseniz onu seçiniz veya bunlar dışında aklınızda olan bir konu varsa onu araştırınız.

Bu araştırmayı neticelendirip bitirdikten sonra bu sınıfta bir konferans şeklinde verebilirsiniz veya bir risale şeklinde bastırıp yayınlatabilirsiniz.

Herhalükârda faaliyetlerimizin çeşitli alanlarda, daha derin, sağlıklı ve zengin olması için gayret gösterilmelidir. Toplum da bu derslerden daha çok faydalanmış olur. Özellikle kuru bir sınıfta, fert eğitilip yetistirilmiyor. Sınıfta sadece fikir (ide) almak gerekir. Sonra bu fikri, kitap okuma, kitap tanıma, tartışma ve araştırma içinde devam ettirmek gerekir. Kendinizi yetistirmek ve eğitmek gerekir. Sınıf, bunları destekleme dışında yapıcı olamaz.

Konulara gelince:

1. “Yenilgide parlak zekânın ortaya çıkması.” Maksadım, İran tarihinde görülen özel ve hayret edilecek tekniklerdir.

İran, İslâm’dan önce millî hakimiyet döneminde idi. Ama o dönemde bir dehâ görülüyor. İslâm’dan sonra yenildiğini görüyoruz. Medeniyetsiz Arap ve yabancı bir hilâfet, ona hakim oluyor; bütün millî ve kavmi kudretleri ondan alınıyor. Hatta bedevi Arap, efendi şeklindeki medenî İranlı’yı kölesi olarak görüyor. Böylesi bir baskı ve zorluk dönemi yani

birinci, ikinci ve üçüncü asırlar, zahiren onun yenilgi ve çöküş dönemidir. Bu dönemde İranli parlak zekâ bütün boyutlariyla açılıyor:

Askeri açıdan Ebû Müslim, edebî açıdan Firdevsî, ilmî açıdan Harzemî, felsefî açıdan Ebû Ali ve Razî gibi dâhiler ortaya çıkıyor. Kisacasi bu zeki ve yetenekli millettten, bütün sahalarda dünya çapında büyük dâhilerin çıktığını görüyoruz. Bunun ne deni, bu büyük zorluktur. Kültür medeniyet dünyasında, evrensel bir şöhrete sahip olan İranli dâhi, niçin yenilgi devresinde ortaya çıkıyor? Bu büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir ilmî aras tirmayı gerektirir.

Çogu İranlıların, bütün Islâmî ilimlerin İranlılar vasıtasıyla tedvin edilip, geliştirildiğini bilmemesi muhtemeldir. En büyük tefsircilerin, hadisçilerin, tarihçilerin, fakihlerin, Islâmî ilimlerin çeşitli branslarındaki büyük âlimlerin çogu hep İranlidir. Sasıla cak seydir; Ehl-i Sünnet'in altı sahih hadis kitabının müellifleri, Sia'nin "Usûl-u Erba'a" müellifleri, yani genel din konularını ve mes'elerini, bütün mezheplerin usul ve fûru'unu kapsayan on kitap... Müellifleri istisnasız İranlidir-Bundan daha hayret verici sey ise Arap dilinin, lüğatinin, âdabının İranlılar vasıtasıyla dü zenlenip, tanzim edilmesi ve mükemmelleştirilmesidir.

2. Yeniçag'daki Avrupa'da hangi dinle, hangi faktör kavga ya tutustu?

3. Her sene tekrarladığım ve daima çeşitli cevaplar aldığım soru sudur:

Peygamber ve Ali, aynı dine aynı topluma, aynı yola, sahip iki şahsiyettir. Aynı halka is yapıyorlar; biri isinde zafere ulası yor, kudreti ile alıyor. Ama diğeri yenilgiye ugruyor.

Peygamber niçin galip geliyor? Ali niçin yeniliyor?

(Öğrencilerimden biri: Bir bilgine sordum “Allah’ın istegi dir! diye buyurdu”, diyordu. Bu cevap tatmin edici degil. Geylân-i Dimaskî’nin sözüyle. “Bunlar günahi da Allah’a ait kili yorlar!”)

4. Peygamberin ashabi bize hiç kimsenin veremeyecegi dersleri verebilir. Çünkü onlar bizler gibi insanlardı. Peygamber ve imamin huyu, zâti bizden farklıdır denilen konu, en azından bunlar hakkında geçerli olmuyor. Zira onlar bizim gibiydiler, dünyada öylesine büyük bir fonksiyonu ifâ ettiler. İnsanî tekâmül açısından böyle bir büyüklüğü gösterdiler. Niçin? Son ra hangi büyükleri gösterdiler, kendi varlıkları ve yasamlarıyla bugünkü insana hangi dersleri verebilirler?

DINLER TARİHİ

Bu şahsiyetleri, şimdiye kadar niçin tanımamısınız? Neden tanıtılmamışlar? Biz şimdiye kadar ne yapıyorduk, hangi işlerle meşgul idik, hâlâ ne ile meşgulüz? Bilemiyorum.

Biz bunları tanımıyoruz, yılda bir defa bazilarından bilinmeyen isimler halinde tekrarlanıyor. Bazılarının isimleri ise hiç hatırlanmıyor. Bu insanların, İslâm hareketinde ve tarihimizde büyük bir yerleri ve emekleri var; insanî açıdan büyük öğretici lerdir. Fakat henüz meçhul insanlar... Bizim bunları tanımamız gerekir, zira bizden başka tanıyacak kimse yok.

Diğerlerinden beklemenin, elestirmenin faydası yoktur. Bizim ise başlamamız gerekir. Bunları tanıyalım; bunları tanımak, ihya etmek, bu şahsiyetlere tapan fakat bunları tanımayan toplum, tanıtmak için gayret gösterelim.

Bunları topluma tanıtmak, gerek fikrî ve kültürel açıdan, gerekse iman ve hareket açısından toplumu zenginleştirmek de mektir.

Bu dostların tek tek bilinmesi gerekir. Şimdiye kadar bu konuda birtakim kitaplar yazılmış. Bunların ancak bazıları okunmaya değer. Selmân, Ebû Zer, Ammâr, Yasîr gibi. Ama bazıları hakkında ise bir tek satır bile mevcut değildir. Halbuki toplumumuz kendisini Sii bir toplum sayıyor. Onlar, İslâm tarihinin başlangıcında ileri ve gerçek Sia'yı başlatan şahsiyetlerdi. Onları tanımamak bizim açımızdan korkunç ve utanç verici bir şeydir. Cehaletimizi göstermektedir. Ben herkesin onlardan birisini seçmesini ve hakkında bir risale yazmasını rica ediyorum. Bu risaleler basılsın ve halkın eline ulassın. Bu toplum 1400 sene sonra Sia olmayı, bu askla yaşamayı arzuluyor. Sia'nın birinci derecedeki şahsiyetlerini, en azından 20 sayfa ölçüsünde tanısın.

5. Sia tarihindeki çok büyük meselelerden birisi Hz. Ali (a.s.)'nin taninmasidir. "Ali (.as.) eyrek asir sustu" bu konu da bir risale konusudur.

6. Üniversitelerde ortaya koyduklari sey, genellikle kalipi olarak hüküm veren yazarlarin düşünceleridir. Tipki küp seker ler gibi hep ayni biçimde.

DINLER TARİHİ

51

İslâm'dan sonra Araplara karşı millî bir İran direnişi meydana geldi; direnişin liderlerine baktığımız zaman Efsin'gi bilerini de o kahramanlardan biri olarak görüyoruz. Efsin, kendi toprağını Arap hakimiyetine bıraktı kendisi de halifenin bir hizmetçisi oldu. Halifenin "Esrosine" idaresini ona vermesini ümit ediyordu, bu konu çarpitılarak şu şekilde gösterilmiştir! İranlılar'ın ve bu kahramanların, birinci ve ikinci asırdaki isyânı Araplar'ın, dolayısıyla İslâm hükümetinin aleyhine olmuştur. Halbuki mesele'nin aslı başka şekildedir. Söyle ki; İslâm'ın Zer-düstlük veya milliyet aleyhinde bir meselesi olmamıştır. Belki mesele, İran esraflığının (Asillerin) meselesi idi. İslâm'dan sonra aile ve saltanat hükümetlerini kaybetmişlerdi. Kendi saltanatla rına kavusmak için Emevî ve Abbasî halifelerinin İslâmî ilâfetleriyle -Arap esraflığıydı, İslâm hilafeti değil-savastılar.

İran asillerinin Arap asilleriyle olan bu savaşın sonucu nedir? Taviz!

Safârî, Sâmânî, Tâhirî vb. hükümetler bu tavizin neticesidir. Zira Arap hilafeti (İslâm hilafeti değil) geldi, İslâm'ı bunlarla bir alıs-veris konusu yaptı; İslâm'ı bizimle bir irtibat aracı olarak bizden alın, dönüştür biz mahallî hükümeti tekrar size vereceğiz, dedi.

O taraftan da Araplar İslâmî oyunu bu rakip asillere verince, onun Arap topraklarındaki hükümetinden vazgeçmesini istedi. Böylece onlar eski hükümetlerinin makamına geri döndüler.

O halde bu İran esraflığı ile Arap esraflığı arasında bir alıs-veris meselesidir. Yoksa, İran'ın İslâm'a karşı millî bir isyânı

de gildir veya bir milletin diger bir millete karsi isyani degildir (bir iki konu müstesna). Dolayisiyla bu, milletimiz için bir iftihar sekli degildir.

Bîr millete hizmet etmek, onun hakkında ‘yalan iftiharlar” uydurmak degildir. Sonra millet suurlanip bu iftiharlarin yalan oldugunu anlayacaktır. Ayrica bütün gerçek ve dogru iftiharla rini da bir tarafa atmasi ve hiçbir iftiharina inanmaması da hiz—

DINLER TARİHİ

met değildir. Simdiki gençler ve aydınlar arasında durum böy ledir.

En büyük hizmet sudur: Neslimize tarih ve milletini dikkat li ve ilmî bir şekilde tanitmaktır. Gerçek ve doğru iftiharları ona tanitmaktır. Milletimiz büyük iftihar kaynaklarına sahiptir. Ebû Müslim ve Efsin gibilerine ihtiyacı yoktur.

Çünkü, bu çok hassas bir konudur, bugün buna oldukça fazla dayanılıyor. Genellikle müstesrikler, İranlı yazarlar ve araştırmacılar bu konuya fazla dayanıyorlar. Ama çoğunlukla özel bir anlayışla, ön yargıyla, çıkarıcı sonuç almaları.

Tercüme için çeşitli İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça eserlerin bir listesini not almıştım, bu dilleri bilenler tercüme edebilirler. Bunların bazısı çok hassas ve ilmîdir.

Bir kitabı yayınlamak veya tercüme etmekle bir neslin düşünceğinde büyük bir imanî etki bırakılabilir. Eger hepimiz gayret gösterirsek, kalemle, atacığımız tutarlı adımlarla, azimle bu asırda, bu nesil için bir şey yapmış oluruz. Vesselam.

İKİNCİ DERS

“Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu
emreden ve kötülükten meneden
bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önceki oturumda 16. ve 17. asırlarda Batıda orta sınıf veya burjuva sınıfı adıyla yeni bir sınıfın meydana geldiğini söylemistik. Yani parayla iş yapan bir sınıf, ticaret ve esnaflıkla uğrasan, sanayi ve el sanatı malları satarak zamanını geçiren bir sınıf.

Burjuvazi oluştuğunda, yeni fikrî hareket de şekillendi.

Bu sınıfa şu açıdan orta sınıf diyorlar: Ortaçağ’da, feodal toplumda ve büyük mülkiyetlerde toplum iki sınıfa taksim ediliyordu.

Birisi asiller (esraf) sınıfı veya efendiler. Bunlar her şeyin sahibi. Hem toplumun maddî ve iktisadî kuvvetlerine sahiptir, hem de -bu delil ile- toplumun, manevî, ahlâkî, fikrî, edebî ve sanatsal kuvvetlerine ve güçlerine sahiptir.

İkinci sınıf ise köylü, çiftçidir. En genel anlamıyla gerek serflik dönemindeki “serf”, yani köle olmayan köylü (bunlar toprağa bağlıydı, mülk sahibi arazisini sattığı zaman köylü de satılmış oluyordu) gerek kölelik dönemindeki köle (köle toprağa

DINLER TARİHİ

bağı değil. Ama mülk sahibinin mallarından biriydi, tıpkı hayvanlar ve eşya gibi alınıp satılıyordu. Efendisi onun can ve varlığının sahibiydi), gerekse daha ileri ve gelişmiş şekliyle olsun. (Köylü köle değildir, toprağa bağlı değildir, resmen alınıp satılmıyor, ama her şeyden mahrumdur, hiçbir şeyi bulunma maktadır.)

Bu iki sınıfa genel bir tabirle, hakim sınıf ve mahkûm sınıf denilebilir. “Hakim sınıf” hakim heyetinden, ayrıdır. “Hakim heyet” topluma hakim olan hükümet biriminden ve hükümeti elle rinde bulunduran kimselerden ibarettir. Siyasî otorite, yasalar, askeri güç ve kudret onların elindedir. Bir gruptur, bir sınıf da değil. Ama “hakim sınıftan maksat sosyal ve maddî-manevî güçleri ellerine geçirmiş olan sınıftır. (Bütün kudretler bu sınıfın elindedir). Hatta siyasî meselelere girseler, siyasî makama sahip olmasalar bile, bu sınıftan olanları herbiri sermaye, kudret ve bir grup üzerinde sahip olduğu nüfuzu ölçüsünde hakim sınıfın bir parçasıdır. İsterse hükümetle direkt bir ilişkisi olmasın, hatta ona muhalif bile olsun.

Hakim sınıf ile mahkûm sınıf arasında bu şekliyle eskiden - kölelik, feodalite, serflik döneminde-mutlak bir boşluk vardı Eski toplumlarda -hatta köylerde bile-açıkça görülebilecek bir sınıfsal ikilikti. Hatta bu ayırım, çeşitli çehreleriyle mimariye bile yansımıştır. Bu iki sınıf birbirine tamamen uzaktır. Sosyal bir yolun iki noktasıdır. Eski mimaride (köylerde şimdi bile) efendilerin evlerinde misafirleri kabul ettikleri odaların özel bir şekle sahip olduğunu görüyoruz.

Önce odanın tamamını oluşturan büyük bir dikdörtgen vardır. Bu dörtgenden sonra -yani bu dörtgene giristen sonra ona ilave edilmiş olan başka bir dikdörtgen veya kare daha

vardir. Horasan köylerinde bunlara “SahNesin” (odanın içinde bas ta rafta oturacak yüksek, özel bölüm) diyorlar. - Diğer yerlerde bas ka bir isim tasimasi mümkündür.- Bu kısmın asil odadan ayrı olduğu bellidir. Üç müstakil duvara sahiptir; dördüncü duvarda asil odaya ulaşılıyor.

DINLER TARİHİ

55

Bu binaya girdiğimiz zaman yanyana iki oda görüyoruz biri büyük diğeri küçüktür, ikisi birbirine bitisiktir, aralarında kapı ve duvar yoktur. Bu iki kısım birbirine zıt şekilde döşenmiştir. Küçük kısımdaki eşyalar daha pahalidir, büyük kısımdaki eşyalar daha ucuz ve sadedir.

Gerçi bu iki oda birbirine bitisiktir, ama herşey farklılığı anlatır. Döşeme, perde ve süslemeden tutun, tavanın yüksekliğine kadar. Küçük kısım -sahnesin- daima daha yüksektir.

Kisin “tagar”ı (kisin evlerde ısınmak için altında mangal, üstünde yatak bulunan büyük kürsü) sahnesin kisma koyuyorlar. Çünkü bugünkü durumun aksine bunun bir asillik yönü vardır. Odun veya kömür sobasını ise genel kisma kuruyorlar, burada ne yastık ne döşek vardır.

Mimar ve eski mimari sınıfsal ikiligi ve çelişkiyi göstermek için bütün bu çabayı gösteriyor. Mimar bu ikiligi odanın içinde, seklinde, pencerelerinde, mimarî süslemesinde, dekorda göstermek ve ona gerçeklik kazandırmak istiyor.

Söyle ki, korkunç sınıfsal çelişkide efendiler, işin çesidi açısından işçi veya köylü ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Bir oda da toplanmaları ve bir çatının altında oturmaları gerekir. (Kapı talist düzenin aksine. Kapitalistin işçinin yüzünü asla görmemesi, ismini isitmemesi, onu tanımaması mümkündür. Özellikle bugünkü uyum kapitalizminde. -Büyük tröstler ve karteller sek lindedir-Binlerce işçi onların çeşitli müesseselerinde çalışıyor; hiçbirisi o müessesenin, tröstün veya kartelin sermayedarının -sermayedarlarının-kim veya kimler olduğunu bilmiyor.)

Bu dönemde din, bu iki zit kutbun arasındaki uyum ve koordineyi sağlama rolünü oynuyor, bir örtü oluyor. Yani bu iki sınıfın, şiddetli sınıfsal ihtilaflarını dinî ortaklık ile örtüp, kapatıyor. Bu iki ayrı ve zit sınıfı uzlaştırıyor, bir araya topluyor.

Burada elbette dinden maksadım, hakim sınıfın üç somut boyutundan biri olan dinî yönüdür, Sonuçta din ya çirkinleştiriliyor veya tahrif ediliyor. Bunu, din böylesi bir sosyal rolü oyna-yabilsin diye yapıyorlar. Bu din, efendiler sınıfın ve halk (raiy—

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

57

ye) sinifini özel dinî törende bir yerde topluyor. -Mersiyelerde ve mevlitlerde olduğu gibi.- Ama mimari bu çeliskiye göstermeye uğrasiyor; bu iki sinifin zorunlu olarak toplanmasında da sinifsal ihtilaf korumaya çalışıyor. Efendilerle, raîyyenin yan ya na oturmasını engelliyor.

Efendiler onlara bağlı olanlar, sahnesin'de ve yüksekte oturuyorlar, köylüler ise aşağıda, girişteki basit odada oturuyorlar. Bu durum, dükkâncinin kellesi görülene kadar devam ediyor. O, düne kadar sade bir köylü ve çiftçi idi, yeri efendilerin oda sindan aşağıda olan büyük oda idi. Şimdiyse başka makamlar ve mevkiler kazanmaya başlamıştır bile. Çünkü para sahibidir, efendiler ve efendilerin ailesi ona muhtaçtır.

Sermaye ona bir şahsiyet sağlamıştır, ama asil bir soya ve ırka sahip değildir. Agazâde, hacizâde, asilzade değildir. Basit avam sinifından da gösterilemez, fakat diğer taraftan asilsiz ve köksüz oluşu efendilerin yerinde oturmasına engeldir.

O halde ortak bir sınır tespit edilmesi gerekir, öyle yapıyorlar. Tagarin kürsünün alt basamagini (her halükârda asilliktir, ama biraz alt tarafını) ona veriyorlar. Böylece asiller ile avam arasında bir yere yerleşmiş oluyor.

Burada, orta sınıf meydana geliyor. Artık ne basit avam, ne de asilzadedir. Pratikte efendidir, ama asilsizdir, köksüzdür, efendisinden aşağıda gösterilmektedir.

Orta sınıf başlangıçta gelisiyor, yavaş yavaş is basına geliyor. Öyle bir yere ulasiyor ki, tagarin kürsünün etrafını isgal ediyor, asilleri dışarı atıyor. Bu, yeni orta sınıfın devrimidir,

burjuvazi devrimidir. Büyük Fransız Devrimi bu gruptandır. Yeni, zengin, aydın görüşlü, mütefekkir, değişken orta sınıfın devrimi; çürümüş, anlamsız irsal farkları, övünmeleri ve ailevî ayrıcalıkları üstünlük sebepleri sayan eski esraflığa karşı idi.

Orta sınıfın devrimi, ölçüleri ve kıstasları değiştiriyor. Dün üstünlük ölçüsü kan, toprak, ırk, soy ve aile idi; bugün ise iktisat, para, sermaye oldu.

Orta sınıf (burjuvazi), hürriyetçi bir devrimi başlatıyor. Çünkü kendisini ve toplumu onu reddeden bütün kayıtlardan ve sınırlamalardan kurtarmak istiyor.

Orta sınıf iş başına geliyor, kudret ve hakimiyeti ele geçiriyor. Bu dönemde din ile -Ortaçağ'daki değerlerin, bakış açıları'nın sosyal düzen ilişkilerinin koruyucusu olan eski şekliyle-müşadele ediliyor, iki çeşit görüş meydana geliyor. Birisi değişim kazanmış dinî görüştür; dünyaya yönelen bir görüştür (bu pro-testanlıktır). Diğerisi ise din dışı bir görüştür. Aslında dine, dinî duygu ve din felsefesi ismiyle saldırmaya başlıyor. Her ikisi -özellikle ikinci grup-toplumdaki çeşitli dinî şekillerle veya inandaki din duygusuyla mücadele etmek için ilim silahına gerek duyuyor. Din dışı eski edebiyattan -din dışı Roma ve Yunan edebiyatı gibi-yardıml alıyorlar. Rönesans'ın belirgin özellikleri -16. asırdan 17. asra kadar-onun din ile savaşıdır. Gerek de ha yeni bir din ve daha yeni bir dinî görüş şeklinde olsun, gerekse ilim, tabiat ilimleri, beşerî ilimler, felsefî istidlal, mantikî istidlal şeklinde ve gerekse yeni itikadi mektepler ve ideolojik mücadele şeklinde olsun.

Yani bu grupta, yeni sınıf ve eski sınıf vardır, -iktisadî açıdan-yansıma buluyor, yeni fikir ve eski fikir unvanıyla yansıyor. Felsefeye ise aklî, İsrakî ve ihsasî felsefe unvanıyla

yansiyor. Sonra kapali dünya görüsü ve açık dünya görüsü adıyla yan siyor.

İslâm ülkelerinde -genel olarak Doguda-yetismis olan ay dinlarimizin çoğu maalesef itikadi, fikrî ve zihnî dayanaklarini Bati kültüründen aldıkları için onların sosyal alt yapı temeline göre, kendilerine özgü dinleriyle, Ortaçağı ve Ortaçağ'daki sosyal düzeni kuvvetlendirici rol oynayan dinleriyle zitlasmaları gibi, bizim aydinlarımız da kendi dinleriyle zitlastılar, kavgaya tutustular. Avrupali aydinlar, kendi siniflarının ilerlemesi ve siniflarını ileri götürmeleri için hareketin ve genel insanî ilerleme nin zararına olan çoğu durgun kanunları, anlasmaları, itikatları ortadan kaldirmek için Katolik mezhebine karsi ideolojiler ve

DINLER TARİH

ekoller bina ettiler. Biz böylesi bir konumda olmadığımız halde, dinimiz onların dinî gibi bir role sahip olmadığı halde, onların düşüncelerini aldık ve Batının itikadî temelleri üzerine sosyal bir inanç oluşturduk.

Bu yüzden -16. ve 17. asırlarda-aydının Ortaçağ'da mevcut ve hakim olan dine karşı mücadelesi, sadece geçici ve kendi za manından kaynaklanan mücadeledir. Ama o sözlerin, aydınları biz tarafından tekrarlanması olumsuz bir fonksiyon meydana getirir. (Söyle ki, o inançların kendi çevresinin sosyal deneyimi ile bağlılıkları yoktur; onun dini ile Avrupa'nın dini arasında bir benzerlik yoktur. Genel olarak kendine özgü bir sosyal duruma ve sınıfsal çelişkilere sahiptir).

Batılı aydınlar -yeni inançlarıyla 16. ve 17. asırlarda-olumlu bir fonksiyon ifâ ettiler. Hareketli ve yapıcı bir sınıfa şekil kazandırdılar, ilmin ilerleme yolunu açtılar, çeşitli ilmi kesiflerin ve icatların yapılmasını sağladılar.

Ama 16. ve 17. asırdaki aydınların aynı sözleri düşünceleri, kavramları, görüşleri ve sloganları, Müslüman Dünyada sadece iki netice meydana getirdi:

Birincisi sudur, toplum aydınların ne dedikini anlamadı (söyle ki, aydın grubun ve zümrenin ortaya çıkmasından sonra, toplumumuzda birkaç nesil gelip geçmiştir, toplum henüz onları varlıklarını hissetmemiştir) çünkü toplumumuz aydının dili ni anlamıyor. Aydınların dayandığı, tenkit ettiği noktaların halkın yasayışıyla hiçbir alâkasi ve uygunluğu yoktur. Halbuki Avrupa aydınları toplumlarının, Katolik kiliselerin, toplumun dinî tören ve inançlarının içinden geliyorlardı; balık gibi toplum ve halk denizinden yüzüyorlardı. Yol gösterme, fikirleri tasfiye etme, hurafelerle

m¼cadele etme; kendi inandıkları dindeki hurafeler le m¼cadele etmekle uğraşıyorlardı.

Ama bizim aydınlarımız halkın içinden çıkmadıkları için, dışarıda yetişmiş ve eğitilmiş oldukları için, toplum ile araların da büyük bir uçurum vardır. -Buz ve su gibi-topluma ve halka nüfuz edememişlerdir. Bu yüzden Doğu toplumunda aydın zümresi vardır; ama aydın hareketi yoktur.

İkincisi, dışarıda eğitilmiş ve yetismiş böyle sun'î bir zümre nin meydana gelmesi, vatanlarında sosyal birliğin parçalanma sına ve yenilgiye sebep oldu. Çünkü bu grup az da olsa düşünüyordu, suurları ilimle donanmıstı; suurlarını toplumun içine götürecekleri yerde, toplumun bütün bedenine ve halk kitlesine verecekleri yerde, halktan ve toplumdan uzak kaldılar, toplum dan ayrı soyutlanmış bir zümre olarak ortaya çıktılar. Bu parçalanmadan düşman faydalandı. Düşman bu boşluktan istifade ederek yer seçti. Böylece, Doğu ve İslâm ülkelerinde, Müslüman -ve Doğulu-halklar arasında siyasî ve kültürel sömürüyü halk ile aydın arasındaki boşlukta aramak gerekir.

Gerçek aydının hedefi, bu boşlukta halk ile kendi arasında bir köprü kurmak olmalıdır. Bu köprüyü anlayış ortamını sağlamaya, meydana gelmiş olan tehlikeli ayrılmayı bağlamaya, anı lasmaya, tanımaya ve aynı sorunu çözmeye dönüştürmelidir. Bu köprü kuruluncaya kadar halk, kendi durgunlugunda kala caktır. Aydın da kendi yabancilasması ve dışlanması sırasında, şehrin yukarısındaki cafelerde oturup sözde geri kalmış toplum lardan, ileri toplumlardan, falanca ideolojiden filanca ideoloji den bahsederek sadece kendisi için var olacaktır. Aydın, kendisi için yaşıyor halk ise onun varlığını bile hissetmiyor. Eğer aydın hissedilmek istiyorsa o merdivenlerden aşağı inmesi, o yüksek evleri ve kafeteryaları terketmesi, kendisini halkın arasına bırakması gerekir. Onların dertlerini ve ihtiyaçlarını hissetmesi gerekir ki kendisi de hissedilebilsin.

İlerici bir aydın -ki benden çok daha ilerici biridir-bana serzeniste bulunuyor ve diyordu ki: "Niçin böyle yapıyorsun?"

Üni versite prestije ve ilme sahip oldugun halde dinî toplantılarda konuşuyorsun?”

Dedim ki: “Sen konustugun zaman, zihniyetlerle, adamlarla karsilastigin zaman öncü bir aydinsin, ama kendi fitratina ve duygularina döndüğün zaman, grupçu, aristokrat, bencil, sinifa tapan ve halka karsi bir insansin. Hedefin sadece ve sadece kendi sahsî mesleginin haysiyetini korumak ve ona haysiyet kazan dirmaktır.”

DINLER TARİHİ

Bu çeliski niçin?

Bu yüzden aydinin zihnindekiler bir yerde, vücudu ise başka bir yerdedir. Bu ikiligi ortadan kaldırıp halk ile aydin arasın da bir köprü kurmanız gerekir. Böylece aydin, halka giden yolu bulabilsin; halk aydinin muhatabi olsun ki aydin, aydin olsun. Aydin halkın imanında bir yer bulsun. Bu, su anda olmayan, fakat olması gereken birseydir.

Eğer biz Avrupa'yi taklit ediyorsak, onların güzel tecrübelerinin taklit edilmesi gerekir. Bunlardan biri şu: Ortaçağ'ı tahrip eden, Yeniçağ'ı meydana getiren şey yeni din idi. Fikrî/dinî de-gismeseydi, dine karşı olan mücadele olmazdı. "Yeniçağın ve yeni medeniyetin meydana gelmesinde Protestanlığın rolünü" Max Weber herkesten daha iyi açıklamış ve incelemiştir. Eğer fırsat olursa gelecek programlarda onun tezi üzerinde duracağız (bizim için sonsuz bir öğretici yani var.)

Onaltıncı ve onyedinci asırlarda din ile mücadelenin felsefî, mantikî ve zihnî bir yönü vardır. Ondokuzuncu asırlarda din ile mücadele başka bir şekli aldı. Veya diğer bir deyişle, din hakkındaki tavır farklı oldu. Eskiler gibi zihnî, aklî, felsefî akıl yürütmeler yerine, toplumu tanıma, insanın gerçek tarihini tanıma üzerinde düşünölmeye başlandı. İnsanın değişimler tarihi, insanın kını, başlangıçtan şimdiye kadar insanın idrâkine ilgi duyuldu ve bu konular açıklanmaya başlandı.

Ondokuzuncu ve yirminci asır, dini tanımak için şu sözü başlık yaptı: '16. ve 17. nci asırlarda aydinlar, dini kesiklerden da ha iyi tanımadan onunla mücadele ettiler.' Bunu, şimdi kendi gözlerimizle görüyoruz ki, muttaki ve dindar bir insan din hakkındaki, kendi dinî esaslarıyla ve dinî

inanciyla bir çesit yanlis ta nimaya sahiptir. Dine karsi olan ve dini ezmek isteyen aydinla rimiz da tipki o dindar gibi din hakkında yanlis bir tasavvur ve bilgiye sahiptir.

iki kutup görüyoruz ki bunlar, baska birseyi din olarak dü sünmüslerdir. Aydinlar Cennet, Cehennem, Âhiret, Iman, sosyal ve fizikî hayatın ihtiyaçlari ve imamlar hakkında, gerçeklere ay kiri, kendilerine özgü tasavvura sahiptirler. Sonra birisi bu yanDINLER TARİHİ

61

lis zihnî tasavvura inanıyor adi dindardır, birisi de muhaliftir ve o da dine karsi olandır. Ama ne biri gerçek dine inanıyor, ne de öbürü doğru dinin muhalifidir. Çünkü aslında, burada bir din sözkonusu değildir.

19. ve 20. asırlarda dinin degisme tarihini tanımak, böylece insanlık tarihinde dinin meydana gelis keyfiyetini tanımak için diger bir metoda basvurdular. ("AugusteiV'in aksine; o üst yapı ve metafizik âlemini hayalî bir şekilde gruplandırıyordu. Veya mantikî açıdan gerçekten dini reddetmiş olduklarını düşünen 17. ve 18. asırların filozofları. Meselâ, hayatının önceki devresin de Voütaire'de olduğu gibi). Zimnen insanın çeşitli yönlerini, in sanlık tarihinde ve insan toplumunda dinin çeşitli yönlerini ta nimaya çalıştılar. Ama hangi şekilde? Bunu tarihte üç ayrı dö nemde görüyoruz. Bu üç dönemdeki bütün insanî meseleler za man esasına göre gruplandırılabilir. Birincisi: Beseri toplumun eski ve bedevî dönemidir. Bu dönemde henüz yazı yoktur; kita bet, eğitim, öğretim ve öğretim kurumları yoktur. Toplum, de neyimini, kavramlarını, anlayışlarını, edebiyat, siir ve dinî inan cini belli bir şekilde kaydedemiyor, diger nesillere aktaramıyor; ki biz onların eserlerini düşünce tarzlarını, dinlerini inceleyebi lelim.

Bu yönüyle birinci dönem, bedevî toplum veya vahsi toplum dönemidir. Sosyologlar edebe riâyet etmek ve saygılı davranmak için “vahsi toplum” demiyorlar. “Arkaik” veya “eski toplum” diyorlar; yani her iki kavram da saygıdan dolayidir.

İkincisi: tarihî toplumdur. Tarihî toplum, medeniyetin, kitabetin, isbölümünün, eğitim ve öğretim kurumunun bulunduğu bir toplumdur. Kendine özgü bir eğitim ve öğretime sahiptir, okul meydana gelmiştir, önceki nesillerin tecrübelerinin sonraya aktarılması imkânî doğmustur. Sanat eserlerinin, kitabelerin, el yazmalarının, kısacası çeşitli eserlerin üzerinde inceleme yapılabılır. Yapılan incelemeyle onları tanımak mümkündür.

Üçüncüsü: çağdas dönemdir. 15. ve 16. asırlarda başlayıp şimdiye kadar geliyor.

DINLER TARİHİ

Çağdas dönemi ve tarihî dönemi tanımak kolaydır. Ama bedevi dönemi, yani resmî tarihten ve yazıdan önceki “arkaik” dönemi tanımak en doğru anlamıyla zordur. Fakat o dönemi tanımak acil, zarurî ve hayatî bir konudur. Sunun için; “Bash-nard”ın sözüyle; “Tarihten önceki ilkel bedevi toplumları dikkatli bir şekilde tanımadığımız sürece, toplum felsefesi ve sosyoloji hakkında dikkatli, gerçekçi ve ilmi görüşler ortaya koyamayız.” Çünkü toplum bir gerçektir; ne çağdas dönemde, ne Ortaçağ’da, ne de tarihî dönem (tarihin başladığı dönem) ve medeniyetlerin başladığı dönemde meydana gelmiştir. Belki bedevi dönemde meydana geldiği söylenebilir.

Bu toplumun hangi sebeple veya sebeplerle, hangi faktörlerin etkisi altında (iktisadî, sosyal, fikrî, zihinsel, doğal, coğrafik veya dinî) değişime uğradığını, değişimin hangi kanunlara uygun olarak meydana geldiğini, bir dönemden diğer döneme nasıl geçtiğini anlamak için, bedevi toplumunu tanımamız gerekir. Çünkü ilk önce toplum orada meydana geliyor, çok açık faktörlerin ve sebeplerin etkisi altında değişime uğruyor.

17. ve 18. asırlarda her sosyolog, Eflatun’un “Cumhuriyet” kitabını okumakla insan toplumunu, avucunun içi gibi tanıdığını zannediyordu (bizim aydınlarımızın birkaç tercüme eser okuduktan sonra artık sosyolojide problem yok diye zannetmeleri gibi.) Ama bugünkü sosyolojide 18. asrın aksine birisi toplum, toplumun keyfiyeti, toplumun değişmesi ve toplumun değişime yasası ile ilgili 198 dikkatli ilmi kanun (teori) yazılabiliyor. Fakat bunları söyleyen sosyolojide bir tek açık ve kesin kanun itiraf etmeye hazır değildir.

“GurvicIV’in sözüyle; “İlim ilerledikçe daha mütevazi oluyor.” Bütün ilimlere el atmış olanlar ve herseyin kendileri için açık olduğunu sanan kimseler, gerçek ilim asamasında bir adım bile atmamış olan kimselerdir.

BEDEVİ TOPLUMU NASIL TANIYALIM?

Kendi toplumumuzu tanımak için öncelikle bedevi toplumu tanımak gereklidir, dedik. Dini tanımak, din duygusunun nasıl oluştuğunu bilmek, dinî amellerin, ibâdetlerin, din ismiyle sahip olduğumuz inançların nasıl meydana geldiğini tanımak için de çaresiz bedevî toplumu tanımaya mecburuz. İnsan toplumunun bu dönemini ve bu dönemdeki beseri kültürü ve anlayışı tanımamız gerekir.

Arkeoloji adında yeni bir ilim dalı vardır. Eski Arkeoloji. Yoksa lafzî benzerlikler, kelime benzerlikleri İran’da da çoktur. Kelime benzerlikleriyle bütün dilleri tanıma iddiasında olanlar var. Zevklerine uygun birşeyle bütün inançları ispat ve keşfe denler var. Kirk yıl önce Türkiye’de bir kongre yapıldı ve Ziya Gökalp isimli teorisyen (yürürlükte olan bu tarz alışılmış ülkelerin teorisyenleri gibi bir teorisyen) dedi ki: “Bütün medeniyetler Akdeniz’in etrafında Türk ırkından doğmuştur, bütün insanlığın dilleri Türk dilinden doğmuştur, onun dallara ayrılmış kimseleridir...”

Bizim bazı filologlarımız da Kureys kelimesi, “kures” kelimesinden der. Abbas kelimesi de “esb” (at) kelimesinden gelmiştir dediler. Birisi de aslında Arapların bir dili yoktu, diyordu: Eğer kelimelerine bakarsanız, değişmiş, eğri büğrü Farsça kelimeler olduğunu göreceksiniz. Bu dili Araplara, Arap topraklarına kaçan Mazdekîler götürdüler. Onların bir dili yoktu! Konusmayı öğrettiler! Sonra da Zerdüş diniyle mücadele etmek için geçici olarak Islâm’i ortaya attılar...”

Görüyorsunuz, böylesi ulema(!) için tarihî, dinî ve ilmî meseleler ne kadar kolay. Gerçek ulema içinse en küçük ilmî mesele ne kadar zor. Bu yeni arkeoloji -eskiyi tanıma bilimi- eski tapınakları, eski sanat eserlerini, ceset kalıntılarını, mezarlarda kalmış eşyaları tanımak yoluyla, modern kimyanın yardımıyla (onların tarihinin nasıl meydana geldiğini tanıyabilmek için), eski

DINLER TARİHİ

filolojinin yardımıyla, medeniyetleri takip ediyorlar. Böylece kaynaklarını tanımaya ve bulmaya çalışıyorlar.

Meselâ, dünyanın en büyük filoloji üstadı olan ve gerçekten yetmiş küsur lisân bilen sayın Emile Benveniste kelimeleri ve Asya, İran, Hind ve Avrupa lisânlarının gramerlerini karşılaştırmak, Aryaların dilinin ilk kelimelerini (vahşi Arya kavminin, henüz göç etmemiş oldukları dönem Aryaları) buldu.

Sonra bu araştırmayı diğer lisânlar konusunda da yaptı, ilk dilleri buldu, o zaman ırklarının ilk dilleri arasındaki mukayese şu hakikati gösterdi; “İnsanlık başlangıçta bir tek dili konusu yordu.” Peder, مادر (anne), birader, zemin gibi kelimelerin İngilizce, Farsça hatta Arapça gibi kökeni ayrı olan dillerde müsterek olması dilin birliğine bir örnektir. Görüyoruz ki eski filoloji yardımıyla (yani eski lisânları tanıma) insanlığın dil birliğine ulaştı.

Toplum konusunda da, bedevi toplumlar nasıl meydana geliyor, nasıl sınıflara dönüşüyor, hükümet, din nasıl ortaya çıkıyor sosyal teşkilâtlar nasıl şekilleniyor gibi incelemeler yaptılar. Din konusunda da böyle çalışma yapıldı.

Burada arz etmek istediğim şey, bir öğretmen olarak öğrencilerime verebileceğim en büyük ders. Bu benim ilk ve son sözüm, başka ne dersem bu temele ve sonsuz öneme sahip olan bu meseleye örnek vermek içindir. O da şudur: “Dini tanımak için, dine karşı olan âlimlerin, dinsiz âlimlerin, hatta hedefleri din ile mücadele olan âlimlerin gittiği yoldan gitmek gerek.”

Ben bu yolumda, sosyoloji ilmi, iktisat, tarih felsefesi, antropoloji diye nitelendirilen ilimlerle dini veya dinin tabiat ötesi köklerini inkâr ettikleri lisânla konuşuyorum: İlmî ve beserî

me seleleri incelemek için bu lisâni en iyi lisân olarak görüyorum.

Avrupa'nin 19. asirdan sonra bütün boyutlariyla insanî meseleleri (hatta tabiat meselelerini ve maddî meseleleri) inceledigi ve gidip Allah'in inkârina, tabiatta ve insan toplumunda dinin inkârina ulastigi metodla (onlari silahıyla) is yapiyorum. Gör dügnz gibi sinifsal ve iktisadin asaleti metoduyla dinî mesele—

DINLER TARİHİ

65

leri inceliyorum. Ama, tabii bir şekilde ve özel bir taassup olma dan. Onların ulaşmadığı bir sonuca ulaşıyorum; örneği benim bugünkü dersimdir, gerçekten söylüyorum.

Dini tanımak için ilkel dinleri tanımak gerekir. İlkel dinler, en eski ve en antik dinlerdi. Kitap yoluyla onları tanıyamayız. Kitaplar en fazla üç-dörtbin yıl önceki dinlerden bahsediyorlar. Bu dinler, şu anda da bulunan ileri dinlerdir.

Eski filoloji ve arkeoloji o dinin geliştiği çevreyi gösterebilirler. Ama bu tek araç değildir, diğer bir yol daha vardır. O da kendine özgü, medenî toplumlardan uzak kalmış, kendi ilkel bekâretini korumuş kabilelerde, gruplarda ve ırklarda aramaktır.

Ondokuzuncu asırda bu bedevî kavimler vardı. Şimdi de biraz değişmiş olmakla birlikte mevcuttur. Fakat medenî toplumlarla temas ettikleri için asaletlerinin bir kısmını kaybetmişlerdir.

Bütün bunlara rağmen, henüz ferdî olarak yaşayan toplumlar var. Bu topluluklarda henüz aile meydana gelmemiştir. Sosyal bağlilikler, yöneticiler, kendine özgü dinî düzen, iktisadî teşkilât, üretim sınıfları veya tüketim sınıfları ayrılmamış ve müshahas olarak meydana gelmemiştir.

Avustralya'da, Kuzey Amerika kızilderilileri arasında, Afrika'nın bazı bölgelerinde halen ilkel bir şekilde yaşayan toplumlar var. Öylesi şartlarda yaşıyorlar ki, bu şartların biz medenîlerin 20-30 bin yıl önce yaşadığı şartlar olması muhtemeldir.

Sosyolog, din bilimci, sanat tarihi ve edebiyatta araştırma yapan kimse, bu bedevî toplumlarda dinin keyfiyetini, sosyal ilişkilerin insanî boyutunu, akaid, ahlâk ve onların dilini araştırıp inceleyebilir, kanunlar bulabilir; bu kanunları toplum tarihi nin oluşması dönemine indirgemekle çok değerli sonuçlar elde edebilir. İşte Durkheim, Leoroul gibi şahıslar bu türden çalışmaları yapmışlardır.

Leoroul, Tayor, Max Müller, Spencer, ilkin 18. ve 19. asırlarda, sonra 20. asrın başlarında, orman köselerinde, uzak adalarda

DINLER TARİHİ

yasayan toplumlara gittiler. Çalışma ve zahmetlerinin neticeleri ni kitaplara geçirdiler. Durkheim, kütüphanelerde oturdu, oku du; ve henüz elbise bile giymeyi bilmeyen toplumların hayatla rini yazdı.

Bu toplumlarda isbölümü meydana gelmemistir. Is, av veya savaş için aletler, yazı ve kayıt mevcut değildir. Çok sınırlı bir dünya görüşleri vardır birkaç kilometre ötelerindeki kabileden bile haberleri yoktur.

Böylesi ilkel toplumlarda, bedevi kanunları, toplumun ilk teşkilini, dinî inancın oluşumunu, felsefî ve sanatsal inancı incelemek mümkündür. Sonra bütün tarih boyunca dinin nasıl meydana gelmiş olduğu veya ilkel dinin nasıl olduğu söylenebilir.

Böylesi incelemeler, dine karşı olan sosyologların veya aslında dine muhalif olanların işi olmalıdır. Bunlar dine karşı mücadele etmiyorlarsa en azından dinsizdirler. İnceleme yapmaya daha çok, yüce ve metafizik bir hakikat durumunda olan dini inkâr ve reddetmek için gidiyorlardı. 17. ve 18. asırlardaki tabiat bilginlerinin fizik ve kimya yoluyla Allah'ı inkâr etmeleri gibi bunlar da Allah'ı inkâr etmek istiyorlardı.

Bunlar 16. ve 17. asırlardaki aydınların fikirlerinin etkisi altında daydılar. Bugün bunlar çok eskimistir. Dine karşı olan en iyi hareket, benim şu anda söylediğim harekettir. Ancak benim sınıfım ve derslerim, din ile (gerçek olmayan din ile) mücadele etmek istemeyenlerin işine yaramaz.

Ahlâkî bir kişiliğe sahip bir arkadaşına (büyük bir sosyolog veya büyük bir âlim değildi) dedim ki: Ne propaganda yapıyorum, ne de gelip dini tebliğ etmeni istiyorum. Dinin

hak veya bâtil olduğu konusunda da birsey söylemiyorum. Ama sen di nin köküne vurmak istemiyor musun? Buranın halkı müslü-mandır, sen din ile mücadele etmek için Islâm'ı öğrenmeye mec bursun. Sen kendi tabirinle aydin sorumlulugunun bilincinde, din ile mücadele etmek için sorumluluk yüklenmiş birisin. O halde mücadele et ki aydinligini koruyabilesin, ama sosyologların tabu ile ilgili konularıyla... Sosyologların bedevi dönem için tabu benzeri sözkonusu ettikleri kanunlarla insanlık tarihinin

DINLERTARIHI 67

yeni ve modern dini olan Islâm'la mücadele edemezsin. Çünkü Islâm çok yüce bîr zihne ve kültürel donanımına sahiptir. Sen yüce bir medeniyetten faydalanan Islâm'la pençelesemezsin. Bedevi dinin delilleriyle, tarihin en ileri dini olan Islâm'la mücadele edilemez. Bu sebeple seni, en azından kendin için Islâm'ı tanımaya davet ediyorum. Kur'ân'ı aç ve ne yazdığını gör.

Bu dine saldirman için bu dinin kitabini, Kur'ân'ı açman gerekir, baska kitaplari degil. Sen birini tanimissin, ama ondan ayri birini vurmak istiyorsun. Sen birseyi reddediyorsun, bunlar baska birseye inaniyorlar. O halde nasil bunlari, dinlerini bira kip senin arkandan gelmelerini bekliyorsun?

Bunlarla ruhunu doyuruyorsun dedigin zaman, meselâ Vol-e gibi olussun. Çünkü o da, böylesi sözler söylüyordu. Ama sen kendi toplumundaki aydinlariin düşüncesinde bir de gisme yapmis olan Voltaire gibi kendi toplumunda asla bir etki birakamazsin. O kendi dinini ve dininin dilini taniyordu. Hiris tiyanligi kavramisti. Ama sen dinini ve dilini, Islâm'ı anlamadan tanımak istiyorsun. Bu sadece sekli taklid etmektir, içeriği degil. Toplumunu tanıman gerekir. Dinini kavramis olman, inançlarını tanımis olman, kitaplarında ne yazilmis olduğunu bilmen gerekir. Ancak o zaman

mücadeleni baslatabilirsin. Ama simdi sen öylesi seylere dayaniyorsun ki, o kendi dininde bunlarin ak sini görüyor. O, senin duygularinin bos ve desteksiz oldugunu biliyor.

Sen diyorsun ki: “Din, ferdi toplumda tek basina ortaya çi karan, yalniz birakan bir faktördür.” Müslümansa Islâm’ın bü tün esaslarinin, emirlerinin toplanma ve bir araya gelme temeli ne dayandigini görüyor. Hacc’da, belli günlerde bütün ülkeler den, her irtan insanlar gelip toplaniyorlar. Mescidi mabedidir ve ismi “cami” (toplanan yer)dir.

Sen asilsiz Iddialarinla, halktan dini alacagin yerde, onlari derin düşünmeye sevk ederek kendi bilgisizligini anlamaya tes vik ediyorsun.

Ezmek ve mücadele etmek istedigin seyi tani! Baska birseyi taniyip onunla alâkasi olmayan sey aleyhinde bagirip çağirma!

DINLER TARİHİ

Bedevi Din

Arastirmacilar Mikronezya, Polinezya, Avusturalya, Güney Afrika, Kuzey Amerika kizilderilileri ve bazi Asya kabileleri arasinda yapmis olduklari incelemelerle, benzer dinî sekillere, merasimlere, inançlara ve hepsinde benzer ibadetlerin oldugu sonucuna ulasmislardir. Çünkü, bunlari hepsi bedevi toplum lardi ve çok ilkel bir halde yasiyorlardi. Su sonuca ulastilar; in sanlik, usulen tarihinin baslangicinda bu sekilde bir dine sahip olmustur. Din ilkel toplumlarda meydana gelmistir ve böylesi bir fonksiyona sahip olmustur. Sonra birtakim kanunlara uygun olarak degismis ve ileri dinler seklinde ortaya çikmistir.

Ilkel Dinler Hangilerdir?

Ilkel dinler oldukça fazladir. Çünkü hedef dinler tarihinin bir dönemini genel olarak dile getirmek, dinleri genel olarak ta nimaktır. Hedef, tek tek ve özel biçimde dinlerden bahsetmek degildir. Bütün dinlerden bahsedilemez. Çünkü hepsinden bah setmek birkaç yıl alır. Bu kısa süre zarfinda ise ancak en temel dinlere ve bütün dinlerin bütün usullerine Isaret etmek müm kündür.

Durkheim (Les Elements Rudimentaire de la Vie Religieuses) “Dini Yasayisin Ilkel Unsurlari” adli eserine, Lui Brawl da kendi eserine, bedevi din ile ilgili yapilan bütün en yeni arastirma ve incelemeleri toplayarak baslamislardir. Ama bu arastirmalardan dinin aleyhine sosyolojinin en yeni tezini tedvin edip hazirlaya-bilenlerin en büyüğü Durkheim’dır.

Durkheim dine karsi olanlari bütün eski sözlerini terk et mis din aleyhinde en yeni tezi ortaya atmistir.

Bizim aydinimizin bilmesi gerekir ki; “usul, âdetler, gele neksel akaid (dinî ve millî) eskimistir” diyorsa, kendisinin

dine karsi s yledigi çogu inançlar da (kültüre karsi veya geleneye karsi olanlar inançlar, ilm  veya felsef  söz olarak ortada dolasan seyler de) eskimistir. Elbise eskidigi zaman 300 yil öncesinin ve ya 8 yil öncesinin mali olmasinin ne farki var? Her hal k rda es kidir. Giyilmesi mümkün degildir, yenilenmeye ihtiyaci vardir.

DINLER TARİHİ

69

Maalesef yenilikler, Övünme, sadece filmlerde ve modada dir. Avrupa dili bizim sinemalarımızda daima aynı anda sergile niyor. Ama ideolojik ve felsefî meseleler, asırlarca yolda kaldık tan sonra bize ulaşiyor. Meselâ, bugün Avrupa'nın bize bozul mus diye verdiği aydın'ın benzerini (yarım aydını) Avrupa'nın 1700 tarihli eserlerinde aramak gerekir.

Fetisizm

Spencer ve benzerlerinin bütün insanlign dini diye kabul ettikleri; diger dinlerin kendisinden dogduguna inandiklari dine “Fetisizm” veya “Ruhperestlik”tir. Önceleri iki ayri din olarak düşünölüyordu. Bugün bazı düşünürler ikisini bir tek din ola rak kabul ediyorlar.

Fetis aslında bedevi bir isimdir. Sosyologlar özel isimleri o dinden almışlar ve sosyoloji kavramı yapmışlardır. O halde bu incelemede isittiginiz isimler, Batili isimler değildir. Belki (peri-feri’nin) çevrenin kendisinden alınmış olan isimlerdir. Fetis bun lardan birisidir.

Fetis, boncuk, küçük taşlar, bedevi kabilenin taptığı mute ber esya şeklindeki şey veya esyadır.

İnsanların ilk tapınakları ve bedevilerin ibâdet yerleri dağ mağaraları olmuştur. Onların keşfinden sonra boncuklar bulun du. Bunlar dikkatli şekilde işlenmiş, delinmişler ve bunlara özel iplikler yapılmıştı. Çeşitli şekillerde o tapınaklarda korunmuş lardır. Bedevi, onlara el vurmakla, mesh etmekle veya onları öp mekle ibâdet etmiştir.

Fetis, böylece bazı tabii esyalara inanmak ve onları kutsal lastirmek anlamındadır.

Animizm

“Anim” ve “anime” kelimesi, tahrik etmek, heyecana getirmek anlamındadır ve ruh kelime esindendir. Ruh veya ruha tapıcılık bir çeşit ilkel dindir. Veya dünyanın en ilkel dinidir. Yani usulen din bilimi, dini tanımayı ortaya koymak için (benim

DINLER TARİH

inancima göre dini ispat etmek için de) bu meseleye dayanmak gerekir. Ben dinbilim (teoloji) konusunda, onların dini inkâr etmek için dayandıkları kaynaklara dayanıyorum, o kaynaklar dan naklediyorum. Her ikimizin kaynakları birdir, tümü aynı ürünlerdir.

Ruhperestlik su anlamdadır; ilkel kabileler, görünmeden özel ruhların varlığına inanıyorlardı. Bu ruhlar hangi özelliklere sahiptir? Birinci özellikleri sudur: İnsanî bir şahsiyet sahibidirler bilinç sahibidirler, irade sahibidirler. Kinleri vardır, nefret, ask ve sevgileri vardır. Hizmet ediyorlar veya ihanet ediyorlar. Ugursuzdurlar veya kutsaldırlar. Bu ruhlar hayirdir veya serdir.

Bu özelliklerin hepsi ruhlara verilmiş insan sıfatlarıdır. Bu ruhlar insanî ruhlardır; insana hayat, yasayis ve hareket bahse diyorlar.

Ruhun ikinci özelliği, onun kalıcı olusudur. Bedevi diyor ki, insan öldüğü zaman ruhu baki kalıyor (“ruhun baki olusu”nun beserî felsefede mevcut olan ilk kelime olduğunu görüyoruz). Ruh ölmüyor, kalıyor, gökyüzüne geri dönüyor, karanlık yerler de hayatını devam ettiriyor. Ormanların derinliklerinde veya se hirlerin tekkelerinde. Veya o bedevî kabilelerin çoğunun tabiriyle, kendi cenazesinin yanında kalıyor, sürekli kendi cenazesini koruyor.

Bu yüzden ruh, kendi cenazesinin koruyucusu gibidir ve kendi bedeninin alinyazısına, bedenine gönülden bağlı olduğu için, ihtiram kazanıyor. Cesedi hürmetsiz yapma yerine, hürme tını kaldıracağına, ruhun cesedin koruyucusu olmasını uygun görüyor. Eger saygısızlık yapmıssa darbe yiyor, saygiya sahipse cenazeye yiyecek vermiş, elbise giydirmiş, ölünün süsünü ona geri getirmiş siddetli bir

şekilde ona hürmet etmiştir. -Cenaze nin ruhu onlara saygı gösteriyor hatta onları koruyor. Ailenin bir nöbetçisi ve muhafizi gibidir, bu ailenin fertlerini korur ve onlara bereket sağlar.-

Bu ruhların bazıları bedenleri öldükten sonra, ormanlara veya denizlere gidip, oralarda yaşıyorlar. Nerede hayatlarını devam ettiriyorlarsa -deniz, ormanın derinlikleri, veya başka her—

DINLER TARİHİ

71

hangi bir yer-bir tabiat kuvvetinin veya isaretinin ruhuna dönü süyorlar. Bu yüzden tufan dalga veya denizdeki su ve yagmu run her biri bir ruh sahibidir. Bu ruh daha önce bir insanin ruhu idi; bedenın ölümünden sonra tabiat alâmetlerinden birine dö nüsmüştür. Bu şekilde her ağaç, her orman her hastalık her hay van ve hersey bir ruha sahiptir. (Dogru dikkat buyurunuz, bu konu çok derin bir konudur.)

Bu dinde -animizm veya ruha tapicilik-temel görüs ve inanç, ruhun asaletidir. Ruhtan maksat, insanda -ve insanlarda- ayrıca hayvanlarda mevcut olan gizli bir kuvvettir.

Lui Broivl diyor ki: Bu ruh, bizim ruh hakkında sahip oldu gumuz tasavvur ve inançtan farklıdır. Animistler -yani bu ruha inanan bedeviler-ruh, esyada ve insanlarda mevcut olan gizli kuvvetten ibarettir diyorlar. Halbuki biz maddî esyanın ruha sa hip olmadigina inanıyoruz, ruhu bedenimizin hayat, sıcaklık, hareket faili olarak biliyoruz- Ama o, cisim ve beden disinda üçüncü bir parçaya inanıyor.

Eskimolar da böylesi üçüncü bir parçaya inanıyorlar; insan ruhtan, cisimden, isimden meydana gelmiştir.

Halk kitlesi bazı isimlere siddetle inanmaktadır. Meselâ, diyor ki: Eger bu isi yaparsam, ismimi bu cinse çeviririm. Bunun için isim, ferdin vücudunun üçlü parçalarından biridir -en önemli parçadır-ruhtan ve cisimden daha yukarıdadır. Bu, ruhperestlik felsefesinde ruhun isim almasıdır. Can, bedenın hayatî bir kuvveti olarak isimlendirilmiyor. Bu yüzden ferdin ölümün den sonra, ruh kalıyor, sonra esya ruhu -veya tabiat ruhu-sek linde ortaya çıkıp, tabiat

kuvvetlerine giriyor. Hatta bazı şahsi yetler savas sırasında ruhlarını bedenlerinden bir başka yere alabilirler. Meselâ, savasta zarar görmemesi için bir ağacın üzerine birakip, sonra savaşa başlayabilirler (kabilelerin reislerinden birisi böyle bir iş yapmıştı. Başlangıçta ok atıyorlar da değmi-yordu. Ağaçların arasına koymuş olduğu ruhuna nisan aldılar, öldürdüler, o da ruhsuz olarak kabileye geri döndü.)

O halde, ruhun can anlamında olmadığı belli oluyor. Ruha tapıcılık insanın ilkel bir inancıdır. Kendisinin yegâne veya dün—

DINLER TARİHİ

yanın ikili olusuna inancıdır. Su anlamda; maddî dünya ve tabiattaki esya, ruha sahiptir. İnsan, ruh isimli görünmeyen gaybî bir unsurun sahibidir, ki bu unsur insanın insanî değeridir. Daha da önemlisi bu ruha inanmakla insan tabiat ile kendisi arasında bir çeşit yakınlık hissediyor. Çünkü bedevî insan, tabiatın esya sini da ruh sahibi olarak biliyor. - İnsanî ruh olarak-Bizim tabiat esyasını ölü hissedişimiz gibi onu ölü olarak hissetmiyor, donmuş olarak kabul etmiyor. Tabiat ile kendisi arasında bir çeşit birliğe ulaşıyor.

İkincisi, ruhun tenasühü meselesidir. İlkel dinlerden özelikle animizm’de bu inanç mevcuttur.

Tenasüh su anlamdadır; bedenın ölümünden sonra ruh bakî kalıyor, diğer bir bedene dönüp hayatına ikinci bedende devam ediyor. İkinci cismin ölümünden sonra ya ruhlar âlemine geri dönüyor veya üçüncü bir cisme giriyor. Bu üçüncü, dördüncü, besinci... bedenın bazen insan olması bazen hayvan, bazen bitki, bazen taş olması mümkündür. Hint dinlerinde ve bazı gayri resmî İslâm mezheplerinde de olan tenasüh fikri, çok ilkel bir fikir ve dünyanın en ilkel dinlerinden birisinin düşüncesidir.

Totemizm

Durkheim'in ikinci asamada dayandigi, bütün sosyologların dogrudan veya dolayli olarak onun tezinin etkisinde olduklari meshur din, totemizm dinidir. (Bunu Durkheim va'z etmemistir, belki Spencer, Langeton vb. kimseler ortaya koymuslardir. Ama Durkheim onu sosyolojinin din aleyhindeki bir tezi olarak ileri sürmüştür. Sosyolojinin faydasina, hem de dünyanın dine karsi yeni bir tezidir.)

Totemizm, bedevî kabilelerin -ve bu gün Afrika, Kuzey Amerika, Avustralya'da bedevî dönemde yasayan kabilelerin dini. Herbiri bir seye veya bir hayvana -daha çok hayvana-tapi yorlar.

Kabile bir hayvana veya kendine özgü bir kusa tapiyor. Eger, niçin? diye sorarsak -meselâ, papagana tapiyorlarsa-biz papaganiz, diyorlar. Nasil papagan oluyorsunuz? diye sordugu—

DINLER TARİHİ

73

muзда cevaben, en büyük ceddimizdir, hepimiz ondan bölünüp dallara ayrılmışız, diyorlar. İsminin dağılmış olmasından sonra beyaz bir papagan şeklinde ortaya çıktı. Papagan, şimdi kabile nin ceddinin ruhudur. Kabilenin etrafında doluyor, kabileyi himaye ediyor, kabile için bereket ve selâmet diliyor.

Buna göre papagan, kabilenin o büyük ceddinden ibarettir. Bu şekilde ortaya çıkmış ve değişime uğramıştır. Çünkü papagan cinsi daima vardır, falan papagan ölse de cinsi kalıcı ve ölümsüzdür. O halde kabilenin cediti, papagan görünümünde daima ebedîdir.

Papagana taptiklarında kendi cedlerine (dedelerine) tapmış oluyorlar. Kendi vücutlarına taptiklarında da kendi toplumları nin bütün fertlerinde olan ortak ruha tapmış oluyorlar.

Her kabilenin bir totemi vardır. Kabilenin fertleri ibâdet merasimlerinde, elbise giydiklerinde, süslenme ve hareketlerin de totemlerinin jestlerini yerine getirmeye çaba gösteriyorlar. Onun gibi süslenmeye, o şekilde elbise giymeye, saçlarını onun tüyleri veya baskı biçiminde yapmaya çalışıyorlar. Bu şekilde bu yük cedlerini takip ettiklerini ve onlara itaat ettiklerini göstermeye çalışıyorlar. Bununla, kendilerini mesru yoldan doğuran biri olarak - kendilerinde ve toplumlarının ruhunda-ispatlamak istiyorlar.

Her kabile, toteminin etini yemeyi haram kabul ediyor.

Sunu açıkça bilmek gerekir ki, eğer Hindistan'da inek etini haram kabul ediyorlarsa, bu başlangıçta -bugünkü

dinlerinden önce, inegin Aryaîlerin totemi olması nedeniyledir -simdi de to temleridir-, O halde bir hayvanın etine saygi gösterilmesi, onun totem olmasıyladır. Yani büyük cedlerine canlılık bağisliyorlar. Ona bir kutsallık ve saygi özelliği veriyorlar.

Bir bilgin{!) Toteme saygi gösterilmesi konusunda bir tercüme yapmış, sonra da kendi görüşünü açıklamış: “İslâm’da domuz etinin haram edilmesi domuzun kutsallığı sebebiyledir” diyor. Yani kıyas binnefs (benzeriyle mukayese). Halbuki Müslümanlar, domuzu pis oluşu nedeniyle haram biliyorlar, takdis nedeniyle değil).

DINLER TARİHİ

Asiret kökenli öğrenciler aracılığıyla totemizmin İran'daki etkilerini aradım ve buldum.

İran'ın batısında birtakim kabileler var. İsimleri "Segvend" "Segalvend" "Çerkvend"dir. "Vend" in aidiyetin son eki olduğuna görüyoruz. Hasanvend, Hasan'a mensup olan demektir, onun babasının veya büyükbabasının -veya onların- Hasan olmasına işaret ediyor. Hasanvend benzeri isimler İslâm'dan sonradan takılan isimlerdir. Ama Segvend - yani köpeğe mensup olan-gibi isimler, İslâm'dan önce konulan isimlerdir. (Segalvend, çakala mensup). Kendilerini hayvanlara mensup ediyorlar.

Araplar'da da böylesi isim takımları vardır. Meselâ, Benî Kilâb, Benî Kelb (Köpek oğulları) Benî Sa'leb (Tilki oğulları)...

İnsanoğlunun, insani hayvan oğlu diye çağırması çok acı bir şeydir. Ama totemi tanıdığımız zaman, hayvan değil de insan ruhu olduğunu anladığımız zaman hayretimiz biraz azalmış oluyor.

Bu tür isimler, Araplarda künyedir. İsimlendirme yöntemi şöyledir: Meselâ, çocuk doğduğu sırada, lohusanın hasta yattığı çadırın önünden bir hayvan geçmiş ve göze çarpmıştır. O zaman, o hayvanın adını lâkap olarak seçmişlerdir. Yeni doğan çocukla aynı anda doğmuş olarak kabullenmişlerdir. Bu çocuğun temsil edeceği ailenin fertleri bu hayvana mensup olmuşlardır. Dedeleri doğumu sırasına onu lâkap olarak almıştır.

Her halükârda Arap ve İran kabilelerinde totemizm inancının olduğunu görüyoruz. Dünyada çok genel bir inanç olarak ortaya çıkıyor.

Durkheim bu tezden, dînin kökenini bulmak istiyor. Yoksa bir kabilenin fertleri mabutlari olan totemlerine tapmakla yüksek ve üstün sevgilerine, ebedî bir hakikata ve üstünlüğe - kabilenin hamisine (koruyucusu)- ve büyük cedlerine tapmıyorlar mı? Ama bu tapınmaya ne ihtiyaç var? Sunun için; ortak ced, kabilenin bütün fertleri ve çeşitli aileleri arasında tek ortak yöndür.

Uzaklasanlar bu şekilde birbirlerini yaklaşıyorlar, ikinci de fa birbirlerine bağlanıyorlar. O halde bir kabilenin ortak fertleri

DINLER TARİHİ

75

totemlerine tapmalarına rağmen, ortak cedlerine tapıyorlar. Ortak cedlerine taptıkları zaman, kendilerinin tek ortak yönlerine tapmış oluyorlar. Toplumlarının çeşitli fertlerinin ortak yönüne taptıkları zaman, kendilerinin topluluk ve grup ruhuna tapıyorlar. O halde totemizm, toplumperestliğe (topluma tapmaya) dönüşüyor. (Durkheim'in sözlerinin tamamı ve özeti budur). Bir bayrak altında yaşayan, bayrağı kutsallaştıran fertlerin bayrağa tapması durumunda, tapma hepsinin ortak yönüdür. (Herkesi tanımayan ve doğrudan akrabalığa sahip olmayan) bedevî in sanlar toteme tapmakla, hepsinde ortak olan toplumlarının ruhunu övüyorlar.

Totemin kutsallaştırılması da bu açıdandır. Toplumlarını kutsallaştırmaya inanan, bu büyük ceddin canlı ruhudur ve bizim hamimizdir diyen fertlerin durumu da böyledir. Yani topluluk ruhu canlıdır ve daima fertlerin hamisidir. Fert veya fertler ölür, ama toplum vardır. O halde toplum, nesillerden ve şahıslardan ayıridir. Ama fertlerde baki olan bir hakikat var. Ebedîdir. Bu hakikat toplumun ruhudur, bu ruhun kendisi kolektiftir.

Totemistin, totem için inandığı kutsal olma ve böylece totem ile kendisi arasında hissettiği akrabalık ve yakınlık, fertin topluma karşı hissettiği yakınlık gibidir. Çünkü fert toplumdan doğmuştur.

Bunun için de, bütün fertler kendilerini totemden doğmuş biliyorlar. O halde totem toplumun ebedî bayrağıdır, fertler gelip geçicidir. Toplum ve toplum ruhu kalıcıdır. Kutsal oluşu da bu ebedî oluşu nedeniyle.

Diger bir mesele de sudur: Totem, kabile fertleri için aynı zamanda güzellik kaynagidir. Kabilenin fertleri, ibâdet ettikle rinde, özel günlerde s slendiklerinde onun seklini taklid edi yorlar. Bu yüzden Durkheim'in deyimiyile, bu totem mabuda ve tanriya d n s yor. "Tanri bizim yaraticimizdir" diyen fikir, ge lismis olan o bedev  fikirdir. Totemist kabilenin fertleri söyle di yorlardi: "Totem bizim yüce ceddimizdir. O halde yaraticimiz dir." Totemistlerin totem konusunda inandiklari hürmet, üstün l k için olmustur. Sonralari tanri ve tanrilar için inandiklari h r-76

DINLER TARİHİ

met oradan doguyor. Ezelî olusa inanç, tanrının ezelî ve ebedî olusuna inanç, oradan dogmustur ve bedevi kabilelerin inanç larinin devamidir. Totemi -kendilerinden önce ve sonra-ebedî biliyorlardi. Çünkü onlar ölmüs, totem (kabilenin toplum ruhu) baki kalmistir.

Durkheim buradan su neticeye ulasiyor: Teknik, felsefe, güzel sanatlar, sanat, zaman ve mekân kavrami, sag ve sol gibi di ger zihnî ve itikadî kavramların hepsi toplumdan alınmistir. Din; din duygusu mabudu kutsallastirma ve övme duygusu, ferдин toplum ruhunu kutsallastirmasından baska birsey de gildir.

Durkheim'in bu tezi hem sosyolojide, hem de dine karsi olan düşünce çevrelerinde en yeni tezdır. Ama bu tezin nereye kadar önem tasidigini (ve ne derece dogru oldugunu) görmemiz gerekir.

“Dini Hayatin İlk Temelleri” kitabının baslangicında Durkheim, agzından birsey kaçiriyor. Ben digerlerinin kitaplarında da bunu arastirdim. Bu onun kendi tezi aleyhine söylediği bir sözdür. Durkheim'in kendi sözlerine uygun olarak iddiası suy du: Dinsel tapma, kavmi ve toplumsal tapmadan ibarettir. Çesit li tanrıların olmasının nedeni her klanın veya her kabilenin toplum ruhunun tecellisine ihtiyaç duymasidir. Her kabile, diger kabilelerden bagimsiz ve müsahhas olmaya ihtiyaç duymaktadır. Totem bunların her ikisini yerine getirmektedir. -Buraya kadar dogru-Dolayisiyla genel olarak din, bir toplumun fertlerin zihninde tecelli etmesidir. Tanrı, bir toplum ruhunun bireysel ruhta tecellisidir.

Kul ile mabudun iliskisi, ferdin toplumsal ruhu ile iliskisi dir - kabilesine nisbetle-. Böylece totem çehresiyle din bir toplu mun diger toplumlara karsi bagimsizliginin tecellisidir. O halde kendiliginden nasıl ki totem tanrı veya fertlerin toplumla iliski si, ferdin kendi toplumu ile iliskisi ise, aynı zamanda bir toplu mun ruhsal tecellisidir.

Totemizm dininin en belirgin yönlerinden biri, bir toplumu diger toplumlara karsi teshis etmesi ve o topluma bagimsizlik

vermesidir. Meselâ, bu toplumun totemi köpek, o toplumun to temi karga, diger toplumun totemi papagan, bir digerinin ki ayi veya domuz.

Burada Durkheim söyle diyor: Bazi sosyologlar, dini bir kavimden veya bir toplumdan baska bir kavme veya topluma geçisinin tekâmül etmiş medeniyetlerdeki insana ve büyük din lere mahsus olduğunu sanıyorlar. Halbuki Spencer, Müller, Taylor, vb. -hem Avustralya'da hem de Kuzey Amerika'da-dini veya dinî inançların bir kabileden diger kabilelere nasıl geçtiği ni, diger kabilenin o kabilenin dinî inançlarını nasıl kabul ettik lerini göstermişlerdir!

Güzel... Burda çeliski olustu. Diyelim, ben totemin kavimsel ve toplumsal bir tecelli olduğunu kabul ediyorum. Ama eger to teme inanç ve ona karsi beslenen duygular o kendine özgü dinî duyguyada ondan baska birsey degilse, o zaman bütün tekâmül etmiş sekline kadar din, özel bir toplum ruhuna şahsiyet verme, bir toplumu diger toplumlardan ayırma ve belirgin bir sekle koyma rolüne sahip olmuştur. O halde toplumlar bu toplumun dinî ruhunu, dinî inancını, nasıl kabul edebilirler? Çünkü din, -dinî inancında- toplumunu diger toplumlardan ayırmak istiyor. Durkheim'in görüşüne göre aynı zamanda diger toplumların görüşlerini kabul ediyorlar. Durkheim'in sonraki görüşüne göre tipki su

şekildedir: Biz bayragımız aracılığıyla -bayragın kendisi bir çeşit totemdir-Iran toplumunda ve diğer toplumlarda İranlı olmamızı hissediyoruz, bu şekilde diğerlerinden ayırıyoruz; diğer ülkeler de bu şekilde.

O halde bayrak, diğerlerinden ayrı olmanın ve bağımsızlığın işaretidir. Diğerleri bizi bayragımızla tanıyorlar, biz de diğerlerini bayraklarıyla tanıyoruz. Ama bu arada meselâ Fransızlar bayragımızı görürlerse, rengi hoşlarına gidiyor ve bayrağımızı seçiyorlar, biz de onların bayrağının rengini beğeniyoruz ve onu kabul ediyoruz. Halbuki, bizi onlardan, onları bizden ayıran bayrağı, toplumlar birbirlerinin içinde erimedikten sonra kabul etmezler.

DINLER TARİHİ

Ama Durkheim'in kendisi, felsefesini ve onun bütün sözlerini çok avamca taklid eden, öğrencisi Fellsin Shale onun konularını Durkheim'in tezi adıyla (zımnen kendi tezi de olsa) pekiri tiriyor. Her ikisi de te'yid ediyor ki, Malinezya adalarında beş ayrı kavim, yani beş ayrı kabile, beş ayrı toplum arasında, beş ayrı totemin olması gerekirken; gerçek canlanma adıyla, beş ayrı toplum ruhuyla birbirlerinden ayrı olmalarının hem fertler hem de kabileler arasında müsahhas olması gerekirken, A kabilesi ayrı bir toteme, B kabilesi ayrı bir toteme sahip olması, toplumlarının da birbirlerinden ayrı olmasına rağmen çoğu inançları, kanunları, dinî ayinleri A kabilesinden alıp kabul ediyor, onlara inanıyor, sonra o ayini yerine getiriyorlar.

O halde eğer dinî duygu, ferdin kendi toplumu ile olan ilişkisinin tecellisi ise, bu fert kendi toplumunda başka bir ferdin ve başka bir toplumun ilişkisini taklid edemez, onunla diiygulana-maz. Böylesi birşey mümkün değildir. Ancak totemizm, ferdin toplumu ile olan ilişkisinin tecellisidir, dinî duygu başka birşeydir. Her ne kadar bedevi kavimlerde her ikisi birbirine karışmıştı denilebilirse de dinî duygu ayrıdır. Söyle ki; bayragımı övdü güm zaman, bayragım vasıtasıyla toplumumu diğer toplumlar dan ayırıyorum ve ayrı hissediyorum. Aynı zamanda başka bir yerden gelmiş diğer bir dine de sevgi besliyorum veya iman edip dinimi degistiriyorum. Her ne kadar bedevi kavimlerde hatta Yunan mitolojisinde dinî yardımcıları, destekleyiciler, ülke nin -Atina sehrinin veya Isparta sehrinin-koruyucusu olmuşlarsa da, fakat bu ölçü söz konusu olunca, bu ikisinin birbirinden ayrılması, yani millî yardımcıların sabit kalıp, dinî yardımcıların degismesi iki duygunun bir olmadigina isarettir. Zira bir fert, bir topluma bağlı olup dini de o

toplumun ruhunun tecellisi olursa, toplumunu
degistirmeden, dinini nasıl degistirebilir?

A toplumundaki sahsin, B toplumunun dinini aldigi belli oluyor. Halbuki B toplumunun toplum ruhunu ve grup ruhunu degil, diger bir duyguyu almisti. Çünkü İranli olan benim için Fransa bayragini almam mümkün degildir. Ama Fransa teknigi ni, yazarligini veya felsefesini alabilirim. Çünkü teknik, yazar—

lik, felsefe, Fransız toplum ruhunun tecellisi değildir. İnsani dü süncenin isidir. İranlı olmama rağmen onu taklid edebilirim veya Fransa bizim siir ve irfanimizi taklid edebilir. Çünkü, siir İranlı olmadığı gibi toplum ruhunun tecellisi de değildir; bu çok tuhaf bir konudur. Ama bundan daha tuhaf olanı ikinci açıkla madir. Durkheim diyor ki; bir toplumun fertleri totemlerine tap tikleri zaman, toplumlarının ruhuna tapıyorlar. O halde bir ka bilenin fertleri tapmaları gereken ortak bir ruha sahiptir. Ama bedevi toplumlarda; bir dine sahip olan bu toplumda, başka bü yük bir toplumun parçası olan bir azınlık görülmüştür. Bunlar din değişimine uğramışlardır (içinde oldukları toplumun dinine inanmaktadırlar). Yani toplumsal açıdan ve bağımsız bir zümre olma açısından kendisini, kendi totemine tapıyor. Ama dinî ba kimdan, dini başka bir toplumdan aldığını gösteriyor. Din duy gusunun çesidi, sosyal ruhun çesidinden ayridir. Gerçi Yahudi lik dini gibi, çoğunda sosyal ruh dinde tecelli etmistir. Veya dini ruh toplumun irkinda tecelli etmistir. Yunan'daki sosyal dini gi bi. Din, Yunan ruhunun tecellisi ve onun toplum ruhudur. Ama bu iki konuda tarih, Roma İmparatorluğu'nun kurulduğu za man, Yunan dinlerinin dinî zuhur kaynaklarını ve dini yardım cılarını aldığını gösteriyor. Halbuki o sırada Yunan toplumunu (kendi bünyesinde) eritmistir. Kendisi başka bir toplumsal ruh edinmistir. Yahudi dini de Arapların arasına, özellikle çoğu Yemen -Zi-Nüvas döneminde-kabilelerinin arasına nüfuz etmistir. Yani bunlar Benî İsrail olmadıkları halde Yahudi dininden idiler!

Bunların ayrı oluşu tarihte tam olarak görülebilir. Burada dinin tabiat ötesi olduğu konusunda akıl yürütmek istemiyo

rum. Durkheim'in sözünün aksine bunu söylemek istiyorum. Dinî mabuda tapmak, toplumsal sembole tapmakla aynı cinsten değildir. İnsanın dinî mabudu ile olan ilişkisi, ferдин toplum ru huyla olan ilişki değildir. Ferдин yüce ceddiyle olan ilişkisinin, büyük ve geniş bir tapma veya övme olması mümkündür. Ama, insanın Allah'a karşı, tanrılara karşı, gaybî mukaddeslere karşı olan dinî duygusundan cinsinden değildir.

DINLER TARİH

Eğer din, toplum ruhundan ayrı bir şey olmasa, bir ferdin içinde bulunduğu toplumda din değiştirmesi mümkün değildir. Bundan dolayı, Durkheim'in tezinin yanlış olduğu konusunda iki delilimiz var: Birisi sudur; totemde tecelli eden toplumsal ruha tapmak, din cinsinden değildir. Çünkü bir toplumdaki, bir kabiledeki fertlerin toplumsal ruhları değişmediği halde, diğer bir toplumun dinini almışlardır. İkincisi de sudur; bir toplumda hepsi totemlerine inanıyor, ama büyük bir kısmı da bir dine inanıyorlar, az bir kısım ise başka bir dine inanıyor. Yani bir toplumda bir çeşit totem ve bir çeşit ecdada tapma vardır, ama o toplumda iki tane, üç tane bazen birkaç tane din görülebiliyor.

Bu da gösteriyor ki, toplumsal ruh veya ortak ruh, dinî ruh ile aynı olamaz. Onu da geçin, totemizm diğer dinlerin de ondan ayrılmış olduğu tek ilkel din değildir. Çoğunun inancına göre fetisizm ve animizm ortak dindir, totemizm değil. Sayısız kuvvetlere, belirsiz büyücü kuvvetlere, tabiattaki esyanın ruhu na tapmak olan fetisizm ve animizm, taifelerin veya tapan kabilelerin toplumsal ruhunun tecellisi olamaz. Bu dinde ruhların ve büyücü kuvvetlerin toplumun gerçek canlanmasıyla bir ilişkisi yoktur. Belki daha çok tabiatın ve varlık âleminin ilkel yorumu ve tahlil ile ilgilidir. Dünyadaki işaretlerin, insan ve ilişkileri konusunda delil ve sebep getirme ile ilgilidir. Ferdin toplumuyla olan ilişkisiyle değil.

Spencer gibi bazıları, fetisizmi animizm dininin (veya ruhlarla tapmanın) bir çeşidi olarak kabul ediyorlar. Bu dini, ilkel toplumlarda insanlığın dinî duygusunun açık bir belirmesi olarak tanıyorlar.

Bu dinde insanlar insan ruhlarına veya insan ruhunun benzeri ruhlara inanıyorlar. Bu ruhların bütün yeryüzünde

orman larin derinliklerinde, denizlerde, tabiat alâmetlerinde yasadikla rina, insanin hayatina müdahale ettiklerine inaniyorlar. Bu ruh lar sonralari tabiat ruhlari, yagmur, tufan, orman, ağaç, su, dag... gibi tabiat alâmetlerinin ruhu olarak ortaya çikiyorlar. Bu dinde ruhun bir cisimden ötekine geçtiği bellidir. Fert öldüğü zaman onun ruhu, ruhlar topluluguna gidiyor. Sonra kendini

DINLER TARİHİ

81

geri dönmeye ve İkinci bir bedene girmeye hazırlıyor. Dedenin, ecdadin ruhu toteme de girmistir. Tek tek kabilenin bütün fert lerine giriyor; onları terk ettikten sonra diğer fertlere ve diğer nesillere dönüyor.

Gaybî Kuvvet, Kutsallık, Saneviyet (Düalizm) veya Eşya ve İşlerin İkiliği

Özel ruhlara sahip olan bir kısım eşyayı, gizli bir kuvvet sahibi, büyüğü ve sihirli olarak bile totemizm, fetisizm gibi bedevi dinler ve dünyayı kaplamış tabiatın bütün eşyasında ve isaretlerinde olan sayısız ruhlara tapan animizmde insanın to tem eşya ve ruhlarla olan ilişkilerinde dünyayı ve bütün eşyayı “le sacre” ve “le profane” diye taksim ediyorlardı. Le Sacre: Kut sal ve mübarek olan şey. Le profane: Kutsal ve mübarek olma yan şeydir. Bazıları Profane’i Farsça’ya “pelid” (kirli, pis) olarak tercüme etmişlerdir; halbuki bu anlamda değildir. Profane, dinî ve kutsal olmayan her şeydir.

Kendi toplumumuzda şimdi bazı eski inançları, Islâm’dan önceki bazı inançları görmemiz gibi. Meselâ; bir bitki parçasını kutsal bir yere çekmekle onu kutsallastırıyoruz. Yani “le sacre” yapıyoruz. Ama bu isten önce “le sacre” değildi “le profane” idî.

O halde “le profane” yani kutsal olmamak, maddî ve âdî olmak, kirli ve pis olmak değildir. O halde bu nedenlerle eşya, ruhlar veya kutsal eşya ile ilgili içerisine girince kutsal oluyor.

Meselâ alni ve eli, kutsal bir türbenin sandukasina degen bir sahsın eli ve alni bazilari için kutsallik kazanabiliyor. O alina ye min ediyorlar. Bu o kutsal ruhla bir iliskidir. Kutsal olmayan bir ruha giriyor ve onu kutsallastiriyor.

Dünya, kutsal ve kutsal olmayan diye bölünüyor. Dünyada ki bütün esyalar ve bütün sosyal isler. Meselâ, fetisizm -veya animizm-dininde Is yapmak kutsal degil (profane)dir, bazen lanetlidir, is yapmayan ise kutsal ve mübarektir.

Yani maddî hayat “profane”dir. Sonra günlerin de mübarek günler, mübarek olmayanlar -veya ugursuz-diye taksim edildi—

DINLER TARİHİ

gini görüyoruz. Meselâ; onüçüncü günün uğursuz sayılması gibi. Bunlar animizm döneminin zihinlerimizden kalan etkileridir. Veya Araplarda “öğleden sonraları iş yapmak haramdır” denilmesi gibi. Bu vakti helâl olarak geçirmek için(!) bu vakitte bey hude işler yapıyor veya boş sözler söylüyorlardı. Asr sûresi gelince, Allah’ın zamana (ikinci vaktine) yemin ettiğini gördüler, öğleden sonraları ve ikinci vakitleri daha fazla iş yapmaya başladılar.

Kutsal ve uğursuz güce, insan hayatında ve zerrelerdeki kötü ve iyi kuvvetlere, onların etkilerine inanç esası, insani bir dizi özel yöntemlere ve hükümlere tesvik ediyordu. Bu anlamda onlardaki korku, kaçış, ümit ve hürmet tahrik ediyordu. O kuvvetler ve gaybî etkileri kabul etmek veya onları uyusturmaya hazır lanmak için çabalar gösteriyordu, tedbirler alıyordu.

Bu nokta, ibâdet, dinî merasim ve ameller, özel sistem, ruhî, fikrî, ahlâkî ve dinî eğitim, nihayet onun gereği olan riyazet, bir takım amellerin haram edilmesi, bazı şeylerin kullanılması, adı tabu olan haram bazı şeylerden sakınılması gibi meselelerin olduğu yerdir. Tabu, gizli yönler taşıyan haramlardır. İlkel dini mensubu için tabunun mantikî ve aklî suur açısından sebebi açık değildir, ama onunla amel etmektedir.

Bugünkü milletlerin bütün halkları arasında da etkileri kalmıştır. Meselâ, hayızlı kadın veya cünüp erkek, İslâm’ın bu konudaki hükmünün dayandığı mantikli hifzissihha (koruyucu hekimlik, iman ve çevre sağlığı) meselesi dışında, halkın nazarında gizli bir etkiye ve pislige sahiptir. Onların bakışları ve kendileri uğursuz sayılır. Diğerleri üzerinde etki bırakıyor; denilir.

Halkın pâk ve temiz kavramlarını ayır d etmesi bu görüşü anlatır. Çok temiz ve strelize edilmiş birseyin necis telâkki edil mesi mümkündür. Bu fikir (tabu), Islâm'ın mantıklı, düzenli ve dikkatli esaslarının avamdan olan bazı takipçiler arasında hifzis sihha ve temizliği temin edememesine sebep olmuştur. Öyle ki avamin tabucu görüşüne göre -cünüp veya hayiz olmayan-yasli bir kadın veya erkek ömrünün sonuna kadar hamama gitmeye-DINLER TARİHİ

83

bilir. Elbiselerine ve bedenlerine kir, ter ve diğer “pâk pislikler” dökülse bile, temiz kalırlarsa hamama gitmeyebilirler.

Dünyadaki bütün esya, adı “Mânâ” olan öze! bir ruha sahiptir. Spencer diyor ki: Bir bedevîye sordum. Bu fetisleri niçin bu kadar saklayıp koruyorsun? Saygiyla onlara el ve yüz sürüyor sun, onlarda kutsallık arıyorsun, bu nedir? Toplumunuzun bu büyüçsünden ve bu kutsal sahsından - bazı sahisler kutsal sa yılıyorlardı-niçin bu kadar çekiniyorsun? Onun elbisesini veya dizini öpüyorsun, ona saygi gösteriyorsun veya eğer hasta isen onun salyasını veya ağız suyunu içiyorsun? (Simdi bile hâlâ âdettir, hatta ilerlemiş toplumlarda bile. Meselâ, falancanın eli kutsaldır, falanın ayagı hafıftır, nefesi sıfıdır, yüzük parmağının sevabı vardır. Çerez sıkıntı giderir, ağaç dilek verir... gibi inanç lar vardır, niçin?) Bana cevaben bunların içinde “Mânâ” var, dedi.

Meshed'in caddelerinden birinde, büyük bir kutsal tas var. Eger bir hanım onu kaldırabilirse çocuğu erkek olur, eger kaldı-ramazsa kız olur diye inanıyorlar. Onda da “Mânâ” var(!)

Milletler küçüldüğü zaman, büyük şahsiyetlerin de onların zihinlerindeki değerlerini kaybettiklerini görüyoruz.

Onların yüce değerleri meçhul kalıyor, çünkü millet bu değerleri tanımıyor, tanıdığı değerleri yontuyor ve onlara isnat ediyor.

Meselâ, halk, Islâm Peygamberi'nin olaganüstü bir İnsan olduğuna inanıyor. O zaman diyorlar ki, onun gölgesi yoktu - farz edelim ki olsun. Gölgenin olmayışının insanlık âlemi için ne faydası var?- Ali, yüksek ve derin insanî değerler ile dopdolu bir insandır. Ama bu değerler, yıkılmış siâsinin dar anlayışına, yıkılmış beynine sığmıyor. Onun için kendi zevklerine, huyları na ve suurlarına uygun değerler yontuyorlar. Ali için değeri ol mayan meselelere dayanıyorlar.

Meselâ, Zülfikâr (Hz. Ali'nin kilicinin adı. -ç) iki baslıdır, diyorlar. İki baslı kilicinin kına giremeyeceğini düşünemiyorlar. Ki kına girse bile, geri çıkmaz. Kinâna girse, çıksa bile bunun bir

DINLER TARİH

degeri yok. Zülfikâr'a deger kazandıran, Ali'dir. Zülfikâr, Ali'ye deger kazandırmıyor.

Yine Meshed'de, halk Imâm Riza'ya (a.s.) karsi asiri sevgi besliyor. Hatta onun kabrini tavaf etmeyi, bazilari Ibrahim'in Kabe'sini tavaf etmekten daha üstün sanıyorlar -O'nun kabrinin her tavafi yedibinyedyüzyetmisyedi Haccu'l-Ekber"" dir! diyor lar. Ama ayni zamanda, Imam'in toplumun ve sonraki devrim lerin üzerinde biraktigi etkiyi, söylediği sözleri, hilafetin rezale tini, baskisini ve aldatmasini halka göstermedeki fonksiyonu nun, toplumu ve halki, fikrî yönden ihya etmek için gösterdiği çabaların ne oldugunu bilmiyorlar. Onun gerçek degerlerini ta nimiyorlar, baska degerler icad ediyorlar. Diyorlar ki, o Hazret Meshed'e geldigi zaman, Meshed'in etrafındaki daglarda istira hat etmistti. O tepelerden birindeki taslara yaslanmistti. O zaman dan simdiye kadar çanak ve çömlekleri, güveç kablarni -Meshed'de "herkare" dedikleri kazanlari-o dagin taslarindan yontuyorlar, o topragi kullaniyorlar, hatta bu kablarda âbgúst (bir çeşit nohutlu haslama et yemegi -ç.) pisirdikleri zaman çok güzel kokulu, lezzetli de oluyor. Çünkü içinde "Mânâ" vardır!

Bizim aramızda bazilari "mohr"u kutsal sayiyorlar. Halbuki "Mohr" bir tas parçasından baska birsey degildir -eger bu konu yu söylemezsek mezhebimizin dünyadaki haysiyetini heba et mis oluruz. Onun derin degerlerini gizlemis oluruz- "Mohr" bir tas parçasıdır. Mohr'un seçilmesi de tesadüfen çok ileri fikir ol mustur.

Aydinlar diyorlar ki: su anda olan sekliyle ve halkin onun hakkındaki anlayisiyla kabulü asla mümkün degildir. Dogru.

Degil ve çok kötüdür, çünkü bir çeşit putperestlik zuhur ediyor ve öyle anlasiliyor.

Halbuki “mohr” aslında çok ileri bir fikir idi. Çünkü secde nin toprağın üzerine yapılması gerekir. Sakif, Taifteki bir kabi leydi. Gururlu, mutaassip insanlardı, peygamberin yanına gelip: “İslâm’ın esasları nelerdir. Kabul etmek istiyoruz” dediler. Peygamber İslâm’ın esaslarını açıkladı. Dediler ki: “Biz namaz dışın da hepsini kabul ediyoruz. Çünkü bu alçaklık’tır, eğilip topraga

kapanmak insanın zilletidir.” Peygamber kabul etmedi. Onlar da, “bizi istedigın kadar cihada gönder, ama rükû ve secdeye gönderme; bundan muaf tut”, dediler.

Peygamber, o gurur ve kibrinizi yenmeniz için topraga kapanmanız gerekir, dedi. Yani secdeye varmanız gerekir. Secde etmek bu insanlar için -özellikle aristokratik, sınıfsal, kabilevî övünmelerin olduğu cahiliyye döneminde- çok zor bir isti. O, büyük kudrete karsi, zilleri göstermektedir. Bu şekilde sınıfsal ihtilâflar ve esraflık gösterisleri ortadan kalkıyor. Çünkü yol yü rümede herkes ayrı şekilde yol yürüyebilir, elbise giyiminde herkes ayrı tarzda giyebilir, törende şahsiyetinin sınıfını ve so yunu gösterebilir ve ayırabilir. Ama topraga kapanmada ayrı çe sit olmaz. Meselâ, ayrı bir tarzda secde edeyim ki insanlar muh terem biri olduğumu anlasınlar diye birsey olmaz. Ama istediğim hersey üstünde secde edebilme serbestisi verilirse, o zaman ellibin tümenlik hali üstünde secde ederim, altının üstünde, bas kalarının sahip olmadığı tek parçalık bir akik taşı üstünde veya kilimin üstünde secde ederim, bu şekilde üstünlüğümü gösteririm.

Üzerinde secde edilen şeyin genel bir uyum ve ahenk arzemesi için hiç kimsenin secde halinde kendi yalan sosyal değerlerini başkalarına satmaması ve göstermemesi için, bir taraftan da secde ile üzerinde secde edilen şeyin hep aynı olması için, hepsi nin birsey üzerine secde etmeleri ilân edilmistir. Onun da top rak olması gerekir. Toprak her yerde esittir; hakirligin, zelilligin, itibarsizligin isaretidir. Topragın, yerin bu alisilmis örtüsünün üzerine secde edilmesi gerekir. Herseyin üzerine secde edilmesi caiz degildir. Toprak üzerine

secde etme zorunluluğu olmasa gösterişçi, kibirli, asillige düskün biri altın üzerinde secde edebilir; akik taşı, ipek parçası veya nefis yumuşak yün kumaş üzerinde secde etmesi muhtemeldir. Bu aptalca oyunlar için yol açılmış olur. Hatta secdede bile sınıfsal ve aristokratik imtiyazın belirme ihtimalinin olması gerekir. Bu ihtimalin olduğu yerde beraberinizde toprak götüreünüz.

DINLER TARİHİ

“Mohr” yani tasinması mümkün bir parça toprak. Ama bu nun kendisi sonradan asalet kazanıyor; kutsal birsey oluyor sirli birsey oluyor sevap sandviçi oluyor.(!) Her tarafını kirin, pisliğin, terin kapladığı, rengi değişmiş bu “mohr”un üzerinden bira zini yontuyorlar ve suyun içine karıştırıyorlar, o suyu hastalığa karşı şifa kazansın diye çocuğun gözüne, kulagina veya agzına sürüyorlar!

Babam diyordu ki: “İçme suyunuzun ve kullanma suyunuzun bir olması gerekir” diye bir rivayet var. Yani su anlamda ki, kullanılan su içüebilecek kadar temiz olmalıdır. Alışılmış olan şekilde değil. Çünkü su getiriyorlar, içme suyu mu, kullanmak için mi? diye soruyorsunuz. Halbuki temizlik yapılan ve yıkama için kullanılan suyun içilen sudan olması gerekir.

Meselâ, falanca mukaddes ve kuruntulu şahsin eğer elbise sine bir damla kan bularsa, tedbir için bütün elbiselerini yıka dığını, temizledığını, kurutmak için bir saat güneşin altında durduğunu görüyoruz. Yine bir adamın üçte biri su, üçte ikisi ise diğer şeyler olan bir su kaynağına gittiğini görüyoruz. Çünkü rivayetin gizli anlamıyla amel etmek istiyor. Kendisini temizledikten sonra; diğer din kardeşlerinin döktüklerine ilâve olarak o da herşeyini su kaynağına veya su haznesine döküyor. Cusül-den sonra o haznedeki sudan -üstelik sümük, ağızsuyu vs. pisliklerle karışık bir su-biraz alıp gargara yapıyor ve sevap olsun diye birkaç avuç da alıp içiyor. Niçin? Çünkü, rivayetlerde gu-sül suyunun içilen suyun cinsinden, yani içilecek su kadar temiz olması gerekir denilmiştir. Beden ve çevre sağlığının en büyük unsuru olabilecek bir esasin, bütün hastalıkların geçiş ve bulaşma unsuru yapılabildiğini görüyoruz.

“Mohr”, kutsal bitkiler, as, helva, çerez, tilsim, dilek agaci, türbe topragi bütün bunlarda “mânâ” var.

“Mânâ” nedir? isimsiz, gizli bir kuvvettir. Bazi esyalarda az, veya çok vardır, hatta bazi sahislerde çok fazla ve kuvvetlidir. Büyücü isleri, dualar, özel virdler büyücü veya özel bir güce, bilgiye sahip olan sahislerin aracılığıyla bu gizli güce sahip olan güçleri celb ediyoruz ve zapt ediyoruz. Yine onlara tevessül et—

DINLER TARİHİ 87

mek, sarılmak onlara el sürmek ve onları öpmekle “mâna”yi kendimize geçirmis oluyoruz. O kudretten onların kutsallığından faydalanmış oluyoruz.

Hristiyanlıkta ruh “mânâ”nın tekâmül etmiş ve taltif edilmiş seklidir. Mesih, “mânâ” sahibidir. Çünkü kutsal bir cins, yaratılış ve tabiata sahiptir. Diğerlerinin toprakından ve suyundan değildir. Son akşam yemeginde içtiğine inandıkları ve henüz bir miktarı kalmış olan kutsal sarabı, iki bin yıldır aynı sarabı su ile karıştırıyorlar, büyük bir kadehe döküyorlar hepsi ondan içiyor. Sonra onun bir miktarını diğer bir kadehe döküyorlar hepsi ondan içiyor. Sonra onun bir miktarını diğer bir kadehe su katarak içiyorlar. Bu iş şimdiye kadar devam etmiştir. Killiselerin ve papaların bütün azameti bundandı. O, kutsal su, sarap ve kutsal ekmeğe sahiptir. Papa, kesimler, patrikler o “ruhu” tasimaktadırlar. Avamda bu bulunmamaktadır ve avam cismânîdir.

Ben, ruh sahibi olmayan cismânî bir adam olarak (profane) sayet elden ele dolayan saraptan biraz içersem Mesih’in kanından içmiş oluyorum. Eğer kutsal ekmekten yersem Mesih’in cisminden yemiş oluyorum, diyorlar. Bu vesileyle “mânâ” bana hülâ etmiş oluyor. Bu şekilde, ben Mesih’le mukaddes bir birlik kazanıyorum, onunla akrabalık kazanmış

oluyorum, onun yaki ni oluyorum. Zâtim bütün insanlarda olan ilk gûnahtan -Âdem'in gûnahi-temizleniyor, ilâhî ve Isevî bir sahsiyet kazani yorum.

Benim kanaatime göre bu, Fransiz Lui Brawl'un meshur te orisinin tekâmûl etmis seklidir. Bir kisim hatiralarinin topladigi ve ölümünden sonra yayinlanan (Karneha) kitabinda bu teori den bahsetmektedir: Katilim teorisi (Participation). Bir kabilenin fertleri kendilerini somut bir sahis olarak bildikleri halde, büyü cüler veya dinî vasitalarin tavassutu ile yerine getirilen dinî tö renlerde, danslarda, o amellerde ve hatta tavirlarda kendi kabi lelerinin toteminin seklini taklid ediyorlar. Böylece totemlerinin kendilerine girdigini saniyorlar. Meselâ, kanguru olduklarini sa niyorlar.

DINLER TARİHİ

DINLER TARİH

89

Bu ruh kimin elindedir? Ruh u tasiyanların elindedir. Ruh u tasiyanlar da Hiristiyan ruhanîlerdir. Bu açıdan bütün cismânî sahiplerin kiliseye üye olmaları gerekir. O ruha sahip olmak için kesislere tâbi olmaları gerekir. Bu şekilde ancak ruh onlara girer. Ancak bu şekilde “saint esprit” ile kontak kurmuş olurlar. Bagis lanirlar ve Adem’in günahından beraat ederler.

Bu yüzden Yeniçag’ın başlangıcında yüzbinlerce Hiristiyan, kilise merkezine üye olmadan ve resmî ruhanîlerin aracılığı olmadan, Hiristiyan olmak istedikleri için katledildiler. Hatta Ge-orge Danue gibi çoğu din âlimlerini bile ateste yaktılar.

Fetisizm, animizm ve totemizm toplumlarında “surinka” isimli bir güç vardır. Toplumda sadece özel bir grup buna sahiptir, bunlar ruhanîlerdir. Bu kuvvetin yardımıyla ruhlara ve gizli kuvvetlere nüfuz edebilirler, dinî törenleri, ayinleri, duaları ve ibadetleri yerine getirebilirler. Halki dine bağlayabilirler, ibâdet merasiminin, çeşitli riyazetlerin ve çeşitli dinî ayinlerin sonunda adakları ve dilekleri yerine getirebilirler.

O halde bunlar halk kitlesi ile gaybî kuvvetler ve dinî kaynaklar arasında kutsal aracılar. Bu sınıfsal imtiyazın sebebi, onların kendilerine özgü tekelcilige ve özel fonksiyonlara sahip olmalarıdır. (Surinka) gücüne sahiptirler ve kutsal ruhu taşı maktadırlar.¹

Bu dinlerdeki bir diğer ortak inanç ise sudur, ormanlar, denizler, yeryüzü ve gökyüzü bizim hayatımız üzerinde etkili olan ruhlarla doludur. Bu anlamda mesela sadece basımdan bir yara almam, attan veya ağaçtan düşmem

benim ölümüne sebep ola maz. Gerek hayvancilikta, gerekse ziraatta mahsul sadece benim çabamin neticesinde olmamistir. Kisacasi tabiatin isaretlerinde, hayatta, toplumda ve sahista etkili olan unsurlar sadece bu gör-1- Islâmi metinlerde ruhani kavrami yoktur. Belki, bunun yerine âlim kelimesi kullaniliyor. Bu iki kavram ayni degildir. Çünkü ruhanî özel bir şahsiyete ve gizli bir kuvvet sahiptir, kutsaldır, etkin bir rolü vardır, gizli bir nûranîliğe sahiptir. Eli, elbisesi ve ayakkabisinin öpülmesi gerekir. Agzini suyu (salyasi) sifa dir, sevaptır... Ama âlim, basit bir insandır, dini iyi tanıyor, bu tanıma da tahsil, araştırma ve ictihâd ile elde edilmistir. Dolayisiyla onu taklid etmek ve cahilin ona olan ihtiyaci akilli ve mantikli bir ihtiyaçtır, gizli ve özel degildir.

düklerimiz degildir. Is basinda olan diger gaybî unsurlar da var dir. O halde bunlari ortak inançlarından birisi bizim gördüğümüz müz yakin sebeplerin etkili varligina inanmaktır.2

Dünyada olan ve görünmeyen çogu gerçeklerin, mevcutların varligina inanmak, böylece varlik âlemini hayir ve ser, kutsal olmayan -Durkheim, usulen bütün dinlerin ortak yönü olarak, diger bir deyimle dinî görüsün ve duygunun kaynagini, kutsal fsacre) kavraminin meydana gelmesine bagli biliyor-diye ayir mak ve fertlerin, bedevi insaninin hissinin ötesinde olan gaybî kuvvetlerle birlesmesine ve bag kurmasına itikat. -Elbette halk ile gaybî kuvvetler arasında bir araç olan kimseler araciligiyla bir bag-. Tabiatteki esyada bulunan, bizim hayatimizda etkili olup hissedilmeyen bütün ruhlara ve kuvvetlere itikat. İnsan on larla (resmî ruhanîlerle) bunlari celbedebilir veya zaptedebilir.

Bunlar totem inanci seklinde beliren ortak yönlerdir. Fetis seklinde veya sayisiz güçler ve ruhlar seklinde beliriyor.

DINLERIN ORTAK ÖZELLİKLERİ

İlkel İnsanların Ağzından Dinlerin Ortak Özellikleri

İlkel dinlerin hepsinden -fetisizm, animizm (ruhlara tapma), totemizm, mânâ'ya itikat, tabuizmin kutsallaştırılmasından tutun, diğer çeşitli ilkel dinlere kadar- çıkardığım ortak Özellikler kısaca şunlardır. Bunları kısa başlıklar şeklinde söylüyorum, çünkü şimdiye kadar söylediklerim, bu ilkel dinlerin tanınması için yeterlidir.

2-Bir ibaret ve alâmet ardarda sebeplere sahiptir. Onu meydana getiren son sebep "yakın sebep"tir. Bu, sebepler dizisinin başlangıcında bulunmuş olan sebep veya sebeplerdir. Birkaç sebep sonra, o isaretin meydana gelmesiyle sonuçlanan, aracı olan sebep veya sebepler ise "uzak sebepler" adını taşımaktadır. -Meselâ, çöl otları üzerinde yağmurun olması daha yakın bir sebeptir. Bu suyun, çığden kaynaklanması ise daha uzak bir sebeptir. (Bu uzaklık ve yakınlık nisbîdir), yoksa uzak sebebin sebebi de daha uzak sebeplerin sonucudur-Bu ilk sebebe kadar varıyor, onda çaresiz olarak durmak gerekir. Bugün bile burası felsefi ve ilmî zihninin tipki bedevî insan gibi hissedilenin ve mantığın ötesindeki konularda durduğu yerdir.

DINLER TARİHİ

İlkel dinlerin ortak esasları fihristinden şu sonuç alınıyor. Toplum ilk defa teşkil edildiği ve insan vücut kazandığı zaman -toplumsuz insan asla olmamıştır, eğer olursa bir hayvan seklinde olmuştur, simdiki şekilde değil. İnsan bu mevcut şekliyle, ilk defa bedevi şekilde ortaya çıkmıştır. Sonradan çeşitli kabilelere, çeşitli ırklara ayrılmıştır. Kutuplu eskimo, Amerikalı kızılderi, Avustralyalı bedevi veya Afrikalı zenci- çeşitli mekanlar da ve zamanlarda din daima onun yoldası olmuştur. Daima onunla beraber olmuştur. Hatta çeşitli düzenlerde, gerek denizdeki avcılık, gerekse ormandaki avcılıkta bütün bu aşamalarda dine sahip olmuştur. Ama çeşitli şekillerde bir din olmuştur.

Bu çeşitli şekillerin herbiri, dinî bir duygu şeklinde belirtiyordu. Çeşitli farklı kalıplarda -dinî ayin, ibâdet, riyazet, hürmet şeklinde-gösteriyorlardı Bunlar, insan toplumunda dinin ilk belirme aşamasında görülen bütün dinlerin temel karakterleri ve parçalarıdır. Materyalist sosyologların tanıdığı araştırma kaynakları, etnograflar, 19 ve 20. asrın etnologlarının ve sosyologların ilmi araştırma kaynaklarının dedikleri gibi -bunların çoğu dinsizdir veya dine karsidir)

Çıkarmak istediğim sonuç şudur; dinin tanımını bir filozof tanı, bir dindardan, dini yapay olarak tanım eden bir ruhanîden almak veya önceki filozofların ve yazarların alımlı yöntemlerine uygun olarak yapmış oldukları birkaç din tariflerinden bahsetmek, tek tek incelemek, karşılaştırmak veya reddetmek, bununla sonunda ise yarayacak mantıklı bir tanıma ulaşmak istemiyorum. Bunun yerine, ilmi yöntemle inceleyip, ona ulaşmak istiyorum.

Din, gaybî varlıklara olan kalpteki inançtan, gizli merhamet duygusundan... ibarettir, diyen bu tarz tarifler, din bilgisi

kitap larında bulunan Avrupali sosyologların vb.nin yapıları tarif lerdir. Böylesi tarifler çok yüzeysel tariflerdir. Oturduğu yerde tarif bulmak gibi birseydir. İlmî konuda böyle tarif olmaz. O halde nasıl tanımak ve tarif etmek gerekir?

Herseyi tanımak için ilmî yöntem şu şekildedir: Eğer, dini tarif etmek istiyorsak, bütün ilkel dinleri ilk şekilleriyle çeşitli

DINLER TARİHİ

91

toplumlarda çeşitli dönemlerde etraflica incelememiz gerekirse bütün dinlerdeki ortak yönü bulmamız gerekir. Bütün dinlerde, bütün dönemlerde, olan bu ortak yön dinin temel esasıdır, tarih teki, toplumdaki ve insandaki din duygusudur.

Böylece, dinin bu tarifini, bütün dinlerin ortak yönü esasına göre çıkarılmış bir tarif olarak bilmek gerekir. O halde dinin ta rifi, bu ortak zatî sifata ve karakterlere sahip olan, hakikat duy gusundan ibarettir.

Dini, sosyolojiyi, antropolojiyi veya diğer bir is i araştırmak için iki metod var. Biri “achronique” metoddur, diğeri “diachronique” metoddur. Meselâ, eğer siirin bir içgüdü veya sonradan bir isaret olduğunu, insanın içgüdülerinin bir parçası olmadığını anlarsak bir defa “achronique” inceliyoruz, bir defa da “diachronique” inceliyoruz. Eğer her iki metodla ilmî yönden siir yüzde yüz insanın fitratının bir parçasıdır diyebilirsek, her iki metod bunu doğrular ve te’yid ederse, bu şekilde amel edebiliriz: Bir defa geniş bir şekilde gözönüne alıyoruz, yani şu andaki bütün milletlerde ve toplumlarda inceliyoruz. (Bu durumda zaman birdir, ama yerler çeşitlidir). Şu anda İran’da, Türkiye’de, Araplar arasında, Japonlar, Amerikalılar, Avrupa ülkeleri ve bedeviler arasında her yerde olduğunu görüyoruz.

Buradan bir sonuç alıyoruz, “siir insanın ruhunda olan bir şeydir, bir isarettir” diyoruz. Çünkü hem achronique şekilde, hem diachronique şekilde inceledik, her dönemde olduğunu gördük. Bütün beserî meseleler için, bu

iki metod ilmî arastirmadir. Bu yolla dinin fitrî olusu, sosyolojik metodla ince lenebilir.

Bedevî sosyolojiyle ilgil mütalaaların toplami dinlerin karsi lastirilmesi: Animizm, fetisizm, tabuizm, totemizm hatta sonraki sekillerinde meselâ çeşitlerin tanrisina (Rabbul enva') tapma, ta biat kuvvetlerine tapma -bunlar dinin insan toplumunda tekâmül etmis ve daha üstün sekilleridir-Dinin su özellikleri önceden beri Ortak ve geneldir:

1-Din, varlik âleminin anlamlı olusunu ispat ediyor.

2-Dünyada, insana ve tarihte nihaî bir sona, nihaî bir gaye ye inanç.

DINLER TARİHİ

3-Vücudun, insanın ikiligi, saneviyyet veya dualizm.

4-Kâinatta kutsallık.

5-Bütün esyanın, işlerin, gerçeklerin hissedilenler ve hisse dilmeyenler diye bölünmesi.

6-Dinin sosyal ruh tasıması.

7-Dinin uluslararası oluşu.

8-Tabiat ve insan birliği.

9-İnsan, tabiat ve varlık âleminin ruhunun birliği.

10-Endişe, telaş ve birleşmeye yöneliş.

11-Sorumluluk kavramı. Kendini yetistirmeye inanç. İnsan da iradenin oluşuna inanç. Daha iyi bir alinyazisi yapmak için gayret.

12- Çelişki esasına inanç. Mücadele esası ve savaş; diyalektik.

13-İllyet (nedenseîllik) kâinatın mantikî tahlili.

14-Beka esası.

15-Dünya görüşünün genişliği.

16-Olan şeyden kurtuluş olan şeyin esaretinden kurtuluş.

17-insanın korunması ve muhafazası, hayatın ve toplumun korunması kavramı.

18-Tanima ve tecessüs.

19-Istihdam ve seçme unsuru.

20-Güzellik ve sanat. 21-Ask ve tapma.

Hüseyniye-i Irsad'da Verilen Dersler Dizisinden

UCUNCU DERS

“Sizden, iyiye çağıran,
dogrulugu emreden ve kötölükten
sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Bu konularin girisinde -ilk oturumda böyle bir asirda, böyle bir konuyu niçin ortaya koymamız gerektiğini, buna halkin han gi tür ihtiyacinin oldugunu-veya benim deyimimle, ileri ülke lerdeki bir toplumun, özellikle Islâm toplumlarinin bir çesit dinî suura sahip olması ve kendi dinini dikkatli bir sekilde tanimasi gerektiğini anlatmistem.

Bu tanimayi ve kendini bilmenin gereğini tesadüfi olarak seçmedigimi görüyorsunuz. Dinî bir inanç ve iman olusturmak için çaba sarfetmemiz gerekir demiyorum. Zira dinî iman ve inanç, tanima, bilgi ve suura baglidir. -Bu cümleden olmak üzere dinî suurdur.- Eger dini tanima, bilgi ve suura bagli olmazsa, dinin, inancin ve imanin kendisi bir derde deva olmaz. Belki de dertlere bir dert daha ekler.

DINLER TARİHİ

İslâm, ileri, hareketli, toplumu yapıcı yetistirici bir dindir. İslâm'ın dışındaki diğer dinler uyusturucu ve uyutucu dindir. Bu ikisi arasındaki sınırları belirleyen, bu iki sıfat arasındaki ayrılığın gerçekleşmesini sağlayan dinî unsur, bilgi ve tanımadır. Bu yüzden tanımadığımız İslâm, diğer her din ile esittir. Hatta tanımadan ulaştığımız her kör, sağır inanç ve ideoloji ile esittir. Aslında -İslâm toplumlarında-dinî unsur, bilgi, sosyal'unsur, do kudugu toplumu bilme, unsur ve kültürel ruh, din ile karismistir, dedim. Aslında din, onun gerçekleşmesinde esaslı bir role sahiptir. İslâm toplumundaki aydın, bu unsurla toplumunun tarihî geçmişini tanımaya ulaşır. Toplumun kültür ve geleneginin için- ^ de - aydın gelenek ve kültürü tanımadan hiçbir temel ise el ata maz-bir yer buluyor.

Bu yüzden ben alisilmiş klâsik metodu takip etmiyorum. Meselâ, tarihle ilgili on veya yirmi kitap seçip dinlerin sırasını söyleyerek bırakmıyorum. Bu uzun süreli ve faydasız bir ıştır. Benim seçtiğim metod, belki en temel meselelerin ortaya konulmasıdır. Dînlerin değişmesine dikkati çekmek, bunu açıklamak, bütün tarih boyunca dinî görüşün tekâmül etmesini ortaya koymaktadır.

Dinler tarihi yerine, daha çok dinlerin tahlili, incelenmesi ve tanınması demek gerekir. Bunların hepsi, onun girişleridir. Bu gün asrımızın simasına -su anda bile, yansıyan insanlığın kül türleri ve değişmesi tarihini tanımak için, bugünkü dünyada in sanlığın sosyal değişmelerinde, alın yazısında, henüz isin içinde olan dini derin bir şekilde incelemek gerekir. Tarih sosyolojisi açısından bugünkü dünyada, dini incelemek gerekir. Hepsinden daha önemlisi İslâm'ı tanımak, bizim tarihimize, kültürümüze, sosyal görüşümüze, kültürel görüşümüze, siyasî görüşümüze, felsefî ve sosyal

iliskilerimize, toplumumuzun dünya görüsüne sekil veren temel unsur olmasi nedeniyle zorunludur. Nihayet aydinin kendi halkinin hayati arasina girmesi, halkin vicdanin derinliklerine, karanliklara inmesi gerekir. Dogulu aydinlar toplulugu için daima taninmamis ve meçhul kalan topraklari tanimasi için özellikle Islâm'î tanimasi gerekir...

DINLER TARİHİ

95

Çok süratli olan bu incelememiz, Önceki dersimizde tarih teki bütün dinlerin -Özelliklerin ilkel dinlerin-ortak özelliklerin de kalmisti.3 Bu yönteme ve özelliklere dikkat edilerek dinin dikkatli bir tarifinin yapılabilceğini söyledim.

DININ TARIFI

Dinler tarihi kitaplarını okuyarak, kendinizi bu sınıfta anlatılan konuları daha iyi, daha detaylı anlamaya hazırlayınız. Bu konulara, daha fazla çaba ve birikimle dikkat ediniz. Çünkü bu rada inceleme ve tahlil, not yazdırmaktan daha ağırlıklı. Kitaplarda görüyorsunuz, geçmiş yazarlar, -hatta yeni yazarlar bile-ilk önce dinin tarifini yaparlar. Yapılan tariflerin âdeta bir liste sin verirler. Meselâ, falan: “Gaybî varlıklara inanmaktır” diyor. Diğer biri: “Din; egemen sınıfın halkı uyusturmak için uydurdu-3- Daha fazla okumak ve anlamak isteyenler bu konuyla ilgili Farsça kitaplara müracaat etsinler. Özellikle “Dogu ve Bati’da Din” diye fevkalâde güzel, aynı zamanda küçük bir kitap var. Bunu, Hindistanlı büyük bir politikacı yazmış. Rada Kriyfenan. Cumhurbaskanlığından önce dikkate değer ilmi, fikrî ve kültürel işlerle uğraşıyordu. Burada sunu söyleyeyim ki maalesef Dogulu tahsil yapmışların bir diğer eksikliği de sudur: Batılı kültür adamlarını kendi kültür adamlarından daha iyi tanıyorlar. Asya Ve Afrika’nın büyük düşünürlerini, hatta Islâm toplumlarının düşünürlerini bile sadece Afrika’nın büyük düşünürlerini, bile sadece tanımamakla kalmıyor. Bazen çoğunun isimlerini bile duymamış olabiliyoruz. Halbuki her öğrencimiz az veya çok Bati’nin düşünce adamlarını tanıyor. Bu bir çeşit kendinden uzaklaşma ve kendine yabancılıktır. Okumamız ve tanımamız gereken kitap ve şahıslarla ilgili bir liste hazırladım. Bunlar çoğunlukla tanımadığımız kimselerdir. Hatta İran’da isimlerinden bile bahsedilmez. Kültürel araçlarımız olan çevirmenler tipki sadece Bati’nin tüke tim mallarını getiren iktisatçılarımız gibi, aydınlarımızın tüketmesi için Batının manevî mallarını da bunlar getiriyorlar. Halbuki düşüncenin derinliği, fikrin genişliği, özellikle ruhunun derinliği açısından Batıda, “Radha Kriyssenar” gibi insanlar yoktur. Geçmiş zaman içinde Bati’da Pascal veya Alex Canel -

hakkında bilgim var-gibi insanlar olmuştur ve su anda da var. Ama Dogu'daki kötü iktisadî durumlarına ragmen bu küçük mânevi kutupları, Dogu'nun bu ümit mayalarına ve güneşlerine göre Cırlar birer küçük yıldızdır. Dogu, şimdi de can lı bir ruha sahip, dâhiler dogurabilir. Onu terbiye edip besleyebilir. Radha Krivsenan'dan diğer bir kitap daha tercüme edilmistir. Adı, "Dogu Dinle ri ve Batı Fikri"dir. Okumaya değer bir eser. Baska bir kitap; çok titiz bir eser ol mamakla beraber, toplum için güzel ve alisilmis türden olup, Filyisen Shale'nin Az Fikirli Çok Yazan" isimli kitabı. Diğer bir kitap ise John Nass'm "Dinler Ta rihi" kitabidir. Gerçi sonuç alma, akıl yürütme açısından zayıftır, ama ders açı sindan ve çeşitli ekollerin muhtelif volilerini anlatma açısından çok kapsamlı bir kitap. Çevirisi de nisbeten güzel. "Büyük Dinlerin Tarihi" isimli baska bir kitap var, bu kitap Hâsim Rıza'nın kitabı. Bu kitapları not alınız!

DINLER TARİHİ

gu seydir” diyor. Diğer biri; “Din, ilkel insanın tabiat kuvvetlerin serrinden kurtulmak ve kendisini koruyan kuvvetleri celbetmek için yaptığı birtakim yalvarıs, yakarıs amellerinin ve inançların toplamı dindir, o halde din insanın tabiata olan korkusundan dogmustur,” diyor. Baska birisi: “Din, insanın esya ve tabiat ısa retlerinin sebeplerine karsi olan cehaletinden ibarettir.” Çünkü tabiat ısa retlerini ve olaylarını ilmî açıdan tahlil edememis ve in-celeyememistir. Depremin olusunu gerektiren nedenlerin ne ol dugunu, rüzgârın hangi sebeple estigini, yagmurun hangi unsu run etkisiyle yagdigini bilememistir. Bu sonuqlari, tanrılar, ruh lar veya tabiat üstü kuvvetler adi verilen seylere dayandiriyor ve buradan da din meydana geliyor. Bir diğeri: “Din, ruhlara ve insanın kaderi üzerinde etkili oldugunu düşündüğü varlıklara olan esrarengiz inancından ibarettir —.”

Bu tarifler hiçbir derde derman degildir. Bunlarla din red veya ispat edilemez. Eskilerin ve bizim klâsik yazarlarımızın ha tasi, hemen baslangıçta bir tarif vermeleri olmustur. Tariften sonra gelen hersey bosunadır. Çünkü ilmî yöntem tarifi sonda gösterir, basta degil. Eger baslangıçta tarifi yaparsan, sonra söy leyecegin herseyle baslangıçtaki tariftten uzaklasmis olursun. Halbuki söyledigin hersey in giriş ve tarife ulasman için akıl yü rütme olması gerekir.

Bu karsilik, yazarın önceden yaptığı tarifi neticesidir. Son ra söylediği hersey, baslangıçta yaptığı tarifi açıklaması oluyor. Halbuki arastirmaci, hakikati elde etmek için çaba göstereceği yerde tarife ulasiyor. Öncekilerin tümü yazarın ispat etmeye ça ba gösterdiği hükmün delilleridir. Sonraki yazdiklarının tümü-se esasa ve gerçege ulasmak için giristir.

Bir konu hakkında baslangiçta bir inanca sahip olup, sonra onu ispat etmeye çaba göstermek ilmî arastirmada onulmaz bir hastaliktir.

Bu, arastirma degildir; propogandadir. Arastirma sudur: Önceden bir inanca sahip degiliz, meseleleri incelemeye, karsi lastirmaya tahlil etmeye, basliyoruz (ve bunun üzerinde düşünüyöruz). Sonra mantik ve ilmî arastirma bizi kabul etmemiz

gereken bir sonuca ulaştırıyor. Hatta inançlarımıza aykiri bile olsa. Bu ilmî metoddur, araştırma metodudur. Sosyal meseleler de sözkonusu olan metoddur, sosyologların seçtiği metoddur, tabiat ilimlerinde de geçerli olan metoddur.

Geçmiste Aristo veya Eflâtun “insan konusan bir hayvan dir” diyorlardı. Veya “insan zihinsel sekil yapan, idealizm düze yindeki bîr hayvandır” diyorlardı. Sonra bunu ispatlamak için parçaları kendi yaptıkları bu bütüne zoraki yüklüyorlardı.

Önce “insan gülen bir hayvandır” diyorlardı, sonra her mevcudun insan olduğunu ispatlamak için onu gidikliyorlardı!

Insan olduğunu nasıl anladık? Güldü! Bu metod, bütünden parçaya gitmektir. Yani önce bütünü kabul etmemiz gerekir, “tümevarım” ve yeni ilmî metod bunun aksidir. Bütün olanı he nüz tanımıyoruz ve parçaları inceliyoruz. Sonra bütüne ulasan biz degiliz, ilmî araştırma bizi bütüne ulaştırıyor.

Geçmistekiler kusu tanıyorlardı, kusun uçan bir varlık olduğunu biliyorlardı, özel bir varlığı tanımak için ilk olarak önceki tarifi uyguluyorlardı ve hüküm çıkariyorlardı.

Ama yeni metod -ilerlemeler daha çok bu metodun sonucu dur-kiyas, tümdengelim ve zihniyete yönelis metodunu ortadan kaldırıp, gerçek deney metodundan, tahlili incelemeden ve mantıksal tümevarımdan yardım aldı. Meselâ kusu tanımak için, diğer çeşitli kusları araştırmak gerekir. Ortak olmayan yön leri atmak, ortak yönleri almak ve toplamak gerekir. Ancak o za man “kus uçan bir varlıktır” diye tarif yapılabilir.

Elli bin, kirk bin, otuz bin çesit kusun incelenmesinden ve parçaların mütalâa edilmesinden sonra -parçaları karga, güver cin, serçe, kumru...dur-kusun tarifine ulastik. Bütün bu kusların arasında sadece yarasanın yavrulayan bir tür olduğunu -bir is tisna-anliyoruz. Bu tariften su ikinci tarife ulasiyoruz “kus yu murtlayan bir varliktir” diyoruz.

Bu ilmî kanunları sonra buluyoruz. Sonra bir süre inceleme, araştırma ve mütalâalar. Bu şekilde ilim adamı yeni bir kesif yapıyor, ilmî bir kanun elde ediyor. Bu kanun aynı zamanda dog—

DINLER TARİHİ

rudur, çünkü onun esası üzerine teknigi ve ilmi meydana getiri yor. Tabiatın isine müdahale ediyor. Dogru olarak da ortaya çıkariyor.

O halde, bu sekilde kanunlar bulmanın, tabiat meselelerin den bu sekilde hüküm çıkarılmasının dogru oldugu belli oluyor. Ama insanî ve sosyal meselelerde bu kanun sabit ve istisna ka bul etmez bir kanun degildir. Ama eskilerin tündengelim meto duna göre bu metod emin olmayi saglayan bir metoddur.

Dinin tarifinde de böylesi bir metoddan, yararlanmak gere kir. Meselâ, bu is için bir tarifi seçip 49 tanesini reddederek biri ni ispatlamak yerine dini çeşitli dönemlerde inceliyoruz, ortak yönlerini buluyoruz. Bütün ırkların ve kitaların dinlerinde olan ortak yönler -Kuzey Amerikalı kizilderililerden, Batı Afrikalı zencilere kadar. Sâmiî Arap dinlerinden, Aryânî Hind dinlerine kadar, medenî İranlı dinlerinden vahşi Avustralya kavimlerinin dinlerine kadar-bu ortak yöne dikkat edilerek, ilmî ve inkâr edilmesi mümkün olmayan bir tarif elde etmiş oluyoruz.

Bu arastırmadan sonra elde edilen şey, dine sahip olmaya bağlı bir tarif degildir. Bu dine karsıdır ve dini olmayan bir tarif tir. Bu ilmî ruhu tanıyan ve ilmî ruh sahibi olan kimse, bu tarifi kabul etmek zorundadır.

Önceki oturumun sonunda gördüğünüz şey, ilmi inceleme nin neticesidir. Dinden bir tarifi, ortamıdır. Dinlerin ortak özel likleridir. İnsanlığın ilk dinlerinde sözkonusu olan açıklanmaya, yoruma, fikir yürütmeye ihtiyaç duyan şeylerdir. Bugünkü eg zistansiyalizm, materyalizm, idealizm vd. bütün felsefelerde de sözkonusu olan meselelerdir, bütün bu felsefeler bu meseleler ile kusatılmışlardır.

Simdi dinlerin ortak özelliklerini yanyana dizmekle, bir kelime bir hakikat ve din için bir tarif elde ediyoruz.

Tarifte, “Gaybî varlıklara inanmak”-denilen deyimle birsey açıklığa kavusmuyor. Bütün dinlerin gaybî varlıklara inandıkları doğrudur; ama bu din çeşidinin özelliklerinden ve hakikatlarından biridir-Bu din tarifi, dinin bir dışı sıfatıdır, dini görünümünden biridir, din asla bu küçük sıfatla sınırlandırılmaz. Ger—

DINLER TARİHİ

99

çi dinlerin bir parçası da gaybî mevcutlara inançtır, ama bu ha kikat dinin toplamını göstermediği için mükemmel bir tarif de gildir.

Jung,4 bilinçli vicdandan (conscience) baska, bilinçsiz vicdan yani bâtinî suor ve megmule vicdan (Inconscience), vasita bir vicdanin olduğunu söylüyor.

Freud bilinç ve bilinçsizliğe inanıyordu. Bilerek seçtiğimiz ve yaptığımız şeyler -meselâ bilet satın almak, otobüse binmek, üniversiteye gitmek... gibi-suurlu vicdani emriyledir. Bilmeye rek seçtiğimiz, yaptığımız ve tutkun olduğumuz şey ise suursuz vicdanın emriyledir.

Meselâ, bilmeden bir rengin hoshuma gitmesi, diğerk renk ten ise nefret etmemiz, birinden nefret etmemiz, bir elbisenin hoshuma gitmesi, yüksekten korkmamız gibi! Bunların sebebi hep suursuz vicdandır, bu vicdanın bir akımı vardır. Ama Jung bu iki vicdan arasına aracı vicdani koyuyordu. Aracı vicdan, bu iki vicdanın cinsinden değildir, bu ikisinin arasındadır, yarı bilinçlidir. Bu üçüncü vicdani “consaencesocial”, yani “sosyal vicdan” olarak adlandırıyor.

Sosyal vicdan, ferdi toplum tarafına çeken bir güçtür. Tek basına yemek onun tabiatına uymuyor -Yeme, burjuvaziye öyle yapmış ki tek basına hayat, onun için tahammül edilemez birseydir. Gerçi evinin gizli köselerinde, şahsiyetini hissetmek için ve bireysel askı için siir söylemiştir. Ama siiri nüve oluşturdugu ve şekil aldığı zaman okuyucunun ardında dolasiyor, onu ya yinlamak istiyor. Halki kendi varlığından bir çeşit haberdar etmek istiyor. Bütün bunlarda insanın toplum tarafına yönelisin

4-Jung Cari Gustov, Freud'un görüslerini gösteren çok büyük ilim adami idi. Bundan alti-yedi sene önce Isviçre'de öldü. Jung'iin eserlerinden birisi "Gizli İnsanî Ruhun incelenmesi" adli eseridir. Gayretli birinin onu tercüme edip Fars ça'ya ve kültüre büyük bir hizmet yapmasini ümid ediyorum. Bilmiyorum, iran'da niçin hi.TS.ey tahsilliler ve çevirmenlerimi/ araciligiyla kalbura çevrili yor? Bazi özel kitaplar, meselâ Bschelard'in bütün eserleri tercüme edilmiş veya ediliyor. Ama Bachelard'in kendi itirafiyla da kendisinden daha kuvvetli olan Hliat'tan bir tek yazi bile tercüme edilmemistir. Jung da tercüme edilmemistir, taninmiyor, taninmasi gerekir.

DINLER TARİHİ

belirtileri görülmektedir. Bu ferdiyetten toplum tarafına kaçış, ferdin toplum ruhu ile bağliligidir.

“Jung”, bu özel sosyal vicdani tarif ediyor. Bu sosyal vicda nin kendine özgü safhaları, bölümleri vardır. Siyasî iktisadî ve ilmî safha. Jung’un deyimiyle hepsinden daha derin ve etkin olan özel safha bu dinî ve irfani vicdandır.

Jung’un bu sözü bir yere kadar doğrudur. Dinlerin ortak özelliklerinde saydık. Bu özelliklerinden biri -6. sırada olanı- di nin sosyal ruha sahip olması idi.

Sosyologların -bu cümleden olmak üzere Freud ve Durkheim- hepsi, büyü ile dinin arasındaki farkın bunda olduğuna inanıyorlar. Büyü ferdiyyet tarafına yöneliyor, din ise toplum tara fına yöneliyor. Din, daima ferdî topluma feda etmek istiyor. Fer di menfaatları, toplum menfaatlarına feda etmek istiyor. Fertten toplum ve diğerleri için fedakârlık istiyor.

Halbuki büyücü diğerlerinin menfaatlarını kendi müsterilerin menfaatlarına feda ediyor. Düğümü diğerlerinin zararına ferdin tarafına açmak istiyor. Versay’ın özel kilisesi mabedinde, Versay kilisesinin alt tarafındaki büyücünün müsterilerine düğüm açmak için, kanlarından ilaç yapmak üzere Öldürdüğü bir çok 6 günlük çocuk cesedi ortaya çıkmıştı. Büyücü 6 günlük ço cunun ölümü pahasına meselâ müsterisinin düşmanı musibete uğrasın diye çeşitli efsunlar okumuştur! Bu büyücü ve cadinin daimî seklidir. Kabilenin büyücüsü düşmanı yok etmek istiyor. Düşman kabileyi sel felâketine uğratmak istiyor. İneklerini yok etmek ve sütlerini kurutmak istiyor.

Bunların hepsi, toplumun ferd için feda edilmesidir. Ama din, büyüünün aksine daima ferdi kendinden dışarı çıkarmak is

tiyor. Ferdi toplum ruhu düzeyinde hatta kabilesinden daha üst bir düzeyde hareket geçirmek istiyor.

Bu, dinin özelliklerinden biridir. Burada Jung'un diğer incelemesinde dini duygu dediği duygu, insanın sosyal vicdanının en temel dizilerinden, en temel bölümlerinden biridir. Sosyolog ve sosyoloji tarihi, din ruhunun sosyal olduğunun sonucuna

DINLER TARİHİ

101

ulasıyor. Hatta âhirete yönelen dinler ve irfani dinler bile sosyal, ümmetçi, toplumcu dinlerdir (sapma dönemleri disinda).

Ama ‘Jung’un tezi bir yere kadar dogru’ dedim. Zira bu tez - her ne kadar dogru da olsa-dini açıklığa kavusturan birsey de gildir. Jung insan fitratinin derinliginde özel bir yeri insanin yari bilinçli sosyal vicdani olarak gösteriyor. Ama bu duygunun ne oldugunu söylemiyor. Çünkü bunu söylemek Jung’un isi degil dir. Psikolojinin isi hakikatları, merhametleri duyguları tanımak degildir. Belki bu merhametler arasindaki iliskilerin sebebini bulmaktır.

Çok güzel bir eser olan “Din veya Insanin Dört Boyutu” adli kitaptan okuyoruz, söyle diyor: “Dünya üç maddî boyut - uzun luk, genislik, yükseklik-disinda bir zaman ve mekân boyutuna, yani “Einstein”in deyimiyle bir perestansa sahiptir. -Einstein izafiyetinde-insanin ruhunda da dördüncü boyut vardır, din bu özel insanî boyutun görünümü ve tecellisidir. Eger dinin kökü içimizde müphem bir derinlige ve zihinsel tasavvurla ifade edil mesi mümkün olmayan bir yere ulasiyorsa, bu insan zihninin hissedilen ve açık boyutlarından dogmamistir. İktisadî mesele ler yönelis, cinsel yönelis, sahsin kendisini savunmasi gibi insan sahsinin temel çabalarından biridir. Nereden kaynak aldigini ve nereye gittigini biliyoruz, sebebini ne oldugu bellidir. Insanin hangi boyutunun belirmesi oldugu bellidir.

Ama irfani duygu, zihin tarafından tasavvur edilmesi mümkün olmayan bir çeşit yönelis, felsefe ve karisik bir özel asktir. İnsan zâtinin, müsahhas, açık sınırlı iç güdülerinin belir mesi degildir. Belki dördüncü boyut olarak adlandırılan

gizli boyuttan dogmustur.” Bu dogru ve kabul ettigim bir teoridir. Bir çesit daima tapma, bu boyutun özelliklerin dendir.

Bütün bunlara ragmen, bu bile din hakikatinin ne oldugunu dikkatli bir sekilde söylemiyor. Niçin ve yönünü hangi tarafa dogru oldugunu söyleyemiyor. Ama su geregi açıklığa kavus turuyor, din tabiat unsurlarından, cehaletten, korkudan veya meselâ iktisadî ve sosyal unsurlardan dogmamistir. Insanin fit ratından, insanin zâtinin esidinden doguyor. Bu insanin

DINLER TARİHİ

zâtından, insanın genlerinden, insanın ruhunun boyutlarından-dir. Kendine özgü özel bir yere sahiptir. Ama biz meseleyi daha çok, daha dikkatli incelemeye ve mantıklı bir tahlil elde etmeye muhtacız. Dinin ne olduğunu? Açıklığa kavuşturmamız gerekir.

Bilgi sosyolojisi, yeni bir ilimdir. Sosyolojiden daha yenidir. Bilgi sosyolojisi, bilgilerin, tanımların, maariflerin, kültürlerin milletlerin ve çeşitli toplumlarda dinî, ilmî felsefeyi, sanatı yapmış olan vicdanların sosyolojik şekilde incelenmesidir.

Felsefe, sanat, din, edebiyat, irfan vb. çeşitli dönemlerde bir toplumda ortaya çıkıyor, yapıyor, besleniyor. Bunlar sosyal köklere sahiptir. Bu kültürel ve ilmî özlardan bahseden sosyolojik ve ilmî kökler, sosyolojik incelemeler, tahliller, bilgi sosyolojisi veya bilgi teorisi adını alır.

19. asrın eski sosyolojisi tanımayı, bilgiyi kültürü temel meseleler şeklinde incelemekten çok sade bir şekilde meselâ “iş araçlarının etkisindedir”, veya “üretimin etkisi” altındadır diyor.

Bilgi sosyolojisi bu etkileri inkâr etmiyor. Ama bunları sosyal kalıplarda müzahhaslastırıyor. Mantikî bir sıra takip ettikten sonra, alt yapıya ulaştırıyor. Halbuki 19. asrın sosyologları çok sade bir şekilde ve avamca bir üslûpla “alt yapı”dan “üst yapı”ya uçuyorlardı. Yapıyı tutmadığı zaman da zoraki tutturuyorlardı. Tutmayan tahminler yapıyorlardı. Şimdi de yaptıkları gibi. Bilgi sosyolojisinin işi, bilgilerin sosyal boyutlarını göstermektir. O insanî bilgilerden ve maariften birisi de dindi.

Gunvich’in deyişiyle5 -elbette benim diğer ekollerle yaptığım tariflerle “İnsan, çeşitli kültürlerde ve devirlerde, çeşitli

manevî tecellilere sahip olduğunu gösteriyor.”

Bu meselenin seklidir, yani insanın her boyutuyla parlak bir renge sahip olan, yayılmış ruhudur. İnsanın tek boyutlu ve tek kaynaklı vicdani değildir. İnsan genel olarak her toplumda ve her dönemde birkaç müşahhas vicdana sahiptir, diğerlerinin

5-Bilgi sosyolojisinin son görüşlerini ve teorilerini -en azından Fransa Sosyoloji ekolünde-onun derslerinde işittim 1959-1960 yıllarındaki, onun altı aylık derslerini burada altı dakika gibi çok kısa bir zaman zarfında da olsa söylemek zorundayım.

DINLER TARİHİ

103

vicdanından tam olarak uzaktır. Bu birkaç vicdan bütün insanlık tarihi boyunca insanın fikrî, bedensel ve kültürel tekâmûlüne uygun olarak, hem bedevî toplumlarda hem de uygar toplumlarda belirgin ve bağımsız belirmelere sahip olmuştur.

Binâenaleyh insan kültür ve medeniyeti, sosyolojik açıdan çeşitli insanî vicdanların ve görüşlerin esasına göre taksim edilebilir. (Dikkat ediniz bu esas, Bilgi Sosyolojisi ilmidir):

1-Felsefî vicdan: Felsefî vicdan, insanın aklî görüşünün dünyayı, kâinatı, insanın alinyazisini ve bütünsel isaretler arasındaki ilişkileri tanıma, tahlil etme ve açıklamadaki tecellisinden ibarettir. Bugün ne yiyoruz, yarın ne yapalım ki daha iyi para kazanalım, hangi işi bulalım ki istikbâl vâd etsin! Ve bu çeşitli ger sorulara felsefe cevap verir. Felsefenin yarını, ölümden son-rasidir. İlmin yarını ise, yarın sabaktır. Felsefe insanın zâtında daima kaygısı duyulmuş olan genel sorulara cevap veriyor. Bu soruların ve cevapların toplamı, sormaya ve cevap isitmeye olan ihtiyaç felsefesidir.

2-İlmî vicdan.

3-Teknik vicdan veya sanayi vicdanı.

4-Pratik siyasî vicdan -Pragmatizm böylesi bir vicdanın belirmesidir.-

5-Sanatsal ve edebî vicdan. Güzel sanatlar bu vicdanın belirmesidir. Felsefe, ilim, teknik ve pratik meseleler ile tam olarak ayrı olduğunu gösteriyor. Sanatsal vicdan güzelliği tanıyor, ona karşı duyarlılık gösteriyor. Halbuki, ilmî,

mantikî, iktisadî ve felsefî bir mesele degildir. Usulen güzelliikleri teshis eden ve ayı ran baska bir vicdandır. Sanati ve sanatın güzelliğini anlıyor.

6-Sonuncusu ise irfani ve dinî vicdandır.6 Sokrat, Eflâtun, Aristo, Râzi ve Ebû Ali Sina gibi adamlar, felsefî görüğe sahiptir.

6- ürkek arkadaşlardan biri geçen oturumda, “niçin çok önemli olan falanca me seleyi en sona aldiniz?” diye sormustu: Önemli olduğu için dedim. Bazıları, top lantilarda önemli adami yukariya oturttuklari gibi. Önemli meseleleri de önce söylemeleri gerektiğini sanıyorlar. Halbuki reddedilmesi gereken yüzeysel ve basit meselelerin önce ortaya konulmasi gerekir. En önemli meseleden önce gös terilmesi gerekir. Bu ilmî metoddur

DINLER TARİHİ

“Sartre” gibi bir adam âlim değildir. Ne fizikçidir, ne kimyagerdir, ne doktordur, ne teknisyendir, ne sanatçidir, ne irfânî duy guya sahiptir. Diğer vicdanları ya zayıftır veya aslında tesirsiz kalmıştır.

İlmî vicdanda da ilmin filozoftan ayrı olduğu görüyoruz. Bazı filozofların aynı zamanda âlim de oldukları doğrudur. Ama bu iki kavram tam olarak birbirinden ayrıdır. Meselâ, biri nin felsefî meselelerde zirve düşüncelere sahip olduğunu, ama fizik, kimya, matematik, cebir ve bunların benzerlerinde daima sıfır aldığını görüyoruz. Sonunda (böyle birini) okuldan uzaklastiriyorlar. Ama aynı adam Sartre’nin yazılarını okuyor, hoca sindan daha iyi anlıyor. Bu yüzden felsefî vicdan, ilmî vicdan dan ayrı birseydir.

Teknik vicdan konusunda en güzel örnek, bizim kendi köylülerimizdir-Batilîların “Doguluların beyinleri irfani ve sairânedir. Teknikten, fenden birsey bilmezler, otomobil arızala nırsa yol ortasında kalırlar. Dogulu soför arabadan anlamaz, an lasa bile elinden birsey gelmez” diye itham etmelerinin aksine, kahvenin olduğu ve boş sözlerle tahammül edilen o köylerin birinde bir adama çıkıp arabaya bakıyor. Ne makineyi tanıyor, ne sanayi ve ne de teknikten birsey anlıyor-Köyden bir defalığina bile olsun dışarı çıkma imkânı bulamamış olan bu adam, bir iplik, seker, tel, küçük bir degnek parçası, küçük bir çekis ve küçük bir teneke parçasıyla arabayı tamir ediyor, araba yoluna devam ediyor. Arabada oturan iki mühendis ise elbiseleri kirlen mesin diye bakmıyorlar bile. Bu teknik yetenek ve görüştür, tek nik vicdandır.

Fikrî açıdan veya akıl açısından çok aşağı bir düzeyde olan -hatta ortalama düzeyden bile daha aşağıda olan-bazı

çocukların evde ve okulda herkes için alelade olmayan şeyler yaptıklarını görüyoruz. Bu teknik yeteneğin ortaya çıkmasıdır.

Çoğunlukla teknik ve bilimsel yetenekleri -Özellikle zamani mizda-aynı şey olarak biliyorlar, ama sosyoloji, hatta psikoloji bu ikisini birbirinden ayırmıştır.

Bazı toplumlar, felsefî açıdan kuvvetlidir. Meselâ, Atina gibi. Bazıları ilmî açıdan kuvvetlidir; Fransa gibi. Bazıları ise teknik açıdan kuvvetlidir; Almanya gibi.

Çesitli medenî ve ileri toplumlarda bunun tam olarak belirlenmiş olduğunu görüyoruz. Bizim toplumumuzda da böyledir. Teknik işler usulen bir kabilenin elindedir, ziraî işler de o işe yeteneği olan diğer bir kabilenin elindedir. Pikniklerde bir çocuğun annesinden ayrılıp, seçilmediği halde kendiliğinden bir grubun liderliğini ele aldığını görürsünüz. Diğerlerini çekmek ve onlara liderlik yapmak için özel bir yeteneğe sahiptir. Herkesi nasıl istihdam edeceğini ve işe nasıl tesvik edeceğini biliyor.

Tarihte, dünya liderlerinin ne filozoflardan, ne âlimlerden ne teknisyenlerden ve ne de ediplerden olmadığını görüyoruz. Belki bu yeteneğe kuvvetli -özellikle çabaların başlangıcında-bir şekilde sahip olan kimselerdir. Bu sebeple daima diğerlerinden önde olmuştur—

Sanatsal ve edebî vicdan, insandaki özel duygudur. Ne aklın ve felsefenin, ne de ilmin; bunların hiçbirinin parçası değildir. Gerçi bugün sanatı veya güzel sanatları toplumun, felsefenin ve ya düşüncenin hizmetine arz edelim denildiğini duyuyoruz. Ama sanatın kendisi onların cinsinden ayrı bir şeydir.

Satir Abbas Sahubî'nin şiirine baktığınız zaman, hayret ediyorsunuz. Sonra onu görünce, ekmegi tandıra koyan usta (yani satir) olduğunu, ekmek pisirdiğini farkediyorsunuz. Bu

iki alâmet (siir ile ustalık arasında hiçbir benzerlik göremiyorsu nuz. Çünkü okuma yazması yok. Felsefe bilmiyor, ilimden ha beri yok, hatta siirin divanini bile okumamıştır. Ama söylediği siir, yüzlerce üstâd filozof ve edip arasında kimsenin benzerini söyleyemediği kapasitede bir siirdir.

Bütün edebî ekolleri okumus, eski ve yeni edebî metinleri görmüş, ders veren bir hocanın bir tek beyit siir ve bir tek satir nesir bile yazamadığını görüyoruz. Bazen zoraki bir siir söylese bile, ondan birseyler ümid edenler sözüne kulak tikarlar. Buna karşılık tip tahsili yapmış, edebiyat bransında tahsil görmemiş

DINLER TARİHİ

olan birinin, en güzel siirleri ve nesirleri sundugunu görüyo
ruz.⁷

Güzelliği yaratma ve tanıma insandaki özel bir vicdanî ye
tenektir. Bütün sanatlar bu kudretten dogmuslardır.

O görüslerin hepsi sanatkârla alay ediyor, sanatkâra saldı
riyor; sanatkârin kendine özgü bir mantığa ve istidlale sahip
ol dugunu kavrayamıyorlar. Akil ve mantığı kabul etmiyor.
Ama güzelliği tanıma duygumuz ve sanatsal vicdanımız
siddetle ka bul ediyor. Aklî istidlalden daha iyi kabul ediyor.
Meselâ, mum, ilmî, felsefî ve teknik açıdan bir parça
mumdur, içinde de bir miktar pamuktan iplik vardır, kelebek
(pervane) ise tesadüfen onun etrafında dönen ve onun
atesiyle yanan bir hayvandır. Ama edsbî vicdan açısından bu
büyük bir insani meseledir:

“Mumun vefasına olan nazım her an yandıktan sonra

Matemdeki kul rengim pervane döküyor.”

Bu alâmet (mumun yanması), karsisinde niçin bir vicdan
lezzetini ve güzelliğinin doyum noktasına ulaşıyor? Diğer bir
vic dan ise niçin burnunun ucuyla bununla alay edip, ‘yalan’
diyor? O halde bu isaret, iki hâkimin karsisinde durmuştur.
İnsanlar ruhsal yönden anlasma konusunda mesafe
katettikçe, onlardaki bu vicdanlar da kuvvetlenir. Yani fayda
değerinin kenarında yer alıyor. Değer, faydaya egemen oluyor.
Değer faydadan ayrı bir şeydir- Dinî ve sanatsal kavramlar,
daha çok değer esasına da yaniyor, fayda esasına değil.
Fayda ve değer sosyolojik bir ko nudur. Sosyolojide fayda;
bizim maddî ihtiyaçlarımızdan birini gideren kendine özgü
bir menfaattir. Değer ise; bir isaret veya hakikat için
inandığımız hürmet ve asalet duygusundan ibaret tir.

Meselâ; bir hasta için, adamin biri bir demet gül, digeri bes kutu elma kompostosu, üçüncü biri ise ona hayatında kendisine ve ailesine yarayacak olan bir sini veya çaydanlık götürüyor. Burada gülü seçen deger esasi üzerine hareket etmistir, diger ikisi ise fayda esasina göre.

7-Sairlerimiz ve yazarlarımızin geçmisine, dikkat edersek çoğunluğunun ede biyat öğrencileri olmadigini görürüz. Bununla beraber Iran edebiyatina zengin lik kazandirmislardir, san.nl okulu ögroncisi olan Ihvan-u Salis ve digerleri.

Baska bir örnek: Henüz fikri olgunluga erismemis bir adam sehrimiz gelmistir. Söyle diyordu: “Bizim kabilemizde iki kisi vardi. Lorel ve Hardy gibiydiler. Bu çeliski kendilerine özgü ba zi sakaların meydana gelmesine sebep olmustu. İkisi hep bera berlerdi. Aynı odada iki talebe idiler. Biri “nun”, diğeri “elif” gibi birlikte yasiyorlardi. “Birlikte gelip, birlikte gidiyorlardi.” Hem sehrimiz onlara hafif ve komik demek istiyordu... Söyle devam ediyordu: “Bunların biri diğeriye gülistanda gül derme değeri biçiyordu-DiğeriyeSe ona firincilik değeri biçiyordu.” Biz, ikinci nin durumuna acimaya baslamistik. Ama sakayı anlatanın, “gü lü deren”e karsi Özür dileme tavrına girdigini gördük. Anladik ki hakarete ugrayan firinci, ekmek pisirdigi için hakaret edili yordu. Gül ise hiçbir ise yaramiyor. Hatta ot eken veya yonca eken hiç olmazsa esegi memnun ediyor, ama gülcülük ise bos bir istir!

Bizim hüküm vermemiz ile onların hüküm vermesinin birbirine zit oldugunu görüyoruz. Çünkü onlar fayda esasına göre, biz ise değer esasına göre bakıyoruz.

Saygi duygusu, tazim, zâti asalete inanmak, bizim hüküm vermemize etki eden isaret, değerın özelliklerindendir. Ama fayda ve menfaatta birsey için saygi ve kutsiyete inanmıyoruz. Bizi onun tarafına çeken, zaruret ve ihtiyaçtır. Onu tasidigi fay da için istiyoruz, kendisi için değil. Usulen sanatsal vicdan ve duygu, fayda esası üzerinde değildir, değer esası üzerinedir. Sana ti toplumun ve sosyal ihtiyaçların hizmetinde kullanmak iste yen kimseler, sanatı sosyal faydanın hizmetinde kullanmak istiyorlar. Ama bu sanatın alçalması değildir. Çünkü sosyal fayda fert için değerdir. Yani halka ekmek temin etmek için kendi ek

meginden vazgeçen kimse, “halkın ekmegi’ni değer
sekinde or taya çıkariyor, fayda sekinde değil. Her ne kadar
ismi ekmek ise de, değerdir.

Klâsik sairler, eski sanata ve “sanat için sanat’a taraftar
sanatkârlar, “eger sanati toplumun maddî hizmetine verirsek
sa nati asagilatmis oluruz” diyenler ya anlamiyorlar veya bir
çesit safsataya basvuruyorlar. Çünkü sanati toplumun
hizmetine sok—

DINLER TARİHİ

mak “değer”in, “fayda”ya dönüştürülmesi değildir, toplum için menfaattir, fert için menfaat değildir. Bunun kendisi de bir değerdir.

O halde sanatı toplumun hizmetinde görevlendirmek, sanatı bireysel ve kuramci vehimcilikten kurtarip yüce insanî değerlerin yüksekliğine çıkarmaktır. Bu sanatın yücelmesidir, düşüsü değil.

İrfanî ve dinî vicdan, insanın içindeki çeşitli diğer vicdanlar gibidir. Müsahhas bir görünüme de sahiptir. Ama şu mesele de var; dine zihinsel ve “sübjektif” bir yön vermek istemiyoruz. Ayrica iktisadî ve sosyal isaretlerden ayirip mücerret olarak incele yelim dermek de istemiyoruz. Hayir, bu sosyolojinin konusudur. Din, felsefe, teknik, siir ve sanat gibi iki cilveye sahipti demek istiyoruz. Dinden iki şekilde bahsetmek mümkündür. Birisi, içinde olan vicdan ve duygu şeklinde (Felsefe, siir, teknik ondan yapılmis siyasî ve sosyal akimlar ondan dogmus oluyor). Diğer de, felsefenin, sosyal meselelerin, siirlerin kendisi ve mevcut sanatlarıdır. Bunlar, gerçekliğe sahiptir ve dış dünyada vardır. Bunlar, dinler gibi, gerçek, sosyal, harici ve iktisadî olan meselelerle ilişki içindedir. Ama vicdan ve bilgi sosyolojisi ile ilgili olan bizzat siir ve sanattır. Bizzat felsefe ve kısımları kök olarak, teknik veya ilme dayalıdır.

O halde burada irfanî duygunun kendisi insanın özelliğindedir. Dolayısıyla bugünkü sosyoloji açısından din gerçeği - dinler değil, çünkü bu özel ve ayrı bir konudur, bunun hakkın da herbiri ayrı olan tahliller yapmak gerekir-insanın zâtında ve fıtratında özel bir vicdan ve özel bir bilgi “Conscience”dir. Bu felsefî, ilmî, teknik, siyasî ve sanatsal vicdandan ayrı bir şeydir. Bu vicdanlar ve dinî vicdan, insanî

kültürü yapiyor. Din vic dan, her dönemde, her kültürde bu mayaların en kuvvetlilerin den biridir.

Mesel, Yunanda, Mesih'ten önce felsef vicdan, din ve teknik vicdandan daha kuvvetlidir. Eski Roma'da, siyas vicdan sosyal vicdan veya pratik vicdan kuvvetlidir. Roma kültürü ve medeniyeti bu vicdanin tecellisidir. Bugünkü Avrupa ve Batıda,

DINLER TARİHİ

109

teknik vicdan güçlüdür. Bugünkü İtalya'da meselâ Amerika'ya oranla, sanatsal vicdan, teknik ve pratik vicdana oranla daha güçlüdür. Bu bilgi sosyolojisinin din hakkındaki bir konusudur.

Diger bir söz de, benim kanaatime göre en büyük ve en güzel ilmî tariflerden -felsefî veya kelâmî⁸ değil-birisi de Darwin'in. Onun evrimini türlerin değişmesinde ispatlamak istemi yorum. Darwin türlerin sabitliği düşüncesine karşı -her tür sa bittir, birden yaratılmış sonra aynı kalmıştır, diger bir türe dö nüsmüyor-diyor ki amipler gibi hayvan türleri sürüngenlere, sürüngenler kuşlara, suda yaşayanlar karada yaşayanlara, yu musak vücutlular kemiklilere, kemikliler memelilere, memeliler tekâmül etmiş hayvanlar?., tekâmül etmiş hayvanlar maymuna, maymun insana dönüşüyor. Belki sudaki canlı tek hücreli varlıklar evrim yasalarının etkisiyle hayatta için çekisme, daha iyi kalma vb. evrim türüne ve daha mükemmel türe dönüşüyorlar, ama bu fizyolojideki evrimdir.

Suda yaşayan hayvan evriminde karada yaşayan asamasına ulaşınca, durumu -meselâ akcigerler, ayaklar, eller...- değişiyor, insana kadar ulaşıyor. Bunlar hep fizyolojideki değişimlerdir, bedendeki değişimlerdir, sonra ilk tür meydana gelince, önceki en tekâmül etmiş türüyle -ki tipki insan ile çok yakın komsu olan tür idi-fizyolojik bir farklılığı yoktu. İnsan görünüslü maymun, maymun görünüslü insanın benzeri idi.

Burada artık bedenin organlarında ve yapısında bir değişim yoktur, belki insan türünü meydana getiren ilk düstur, insanı kendinden önceki türden ve diger hayvan çeşitlerinden

ayi rip; zatî, ruhî ve manevî özellikleri yapısına ve düşüncesine ka zandirdi. O filiz vurulması ve irfanî duygu idi. İrfanî duygu bü tün dünya dinlerinin temel kaynağı olan duygudur.

8-Bunlar çok itimada değer değildir. Felsefenin okunması mümkündür, ama iti mat edilmesi mümkün değildir. Hiç kimsenin felsefe okumaya muhtaç olmadığı söylenemez veya kendisini muhtaç değil kabul edemez. Ama hiç kimsenin fel sefeyi, inançlarının temeli olarak almaması gerekir. Felsefe sadece, zihnin spor egzersiz ve oynaması için güzeldir. Felsefeden inanç doğurmamak gerekir. Duruguna inandığın zaman felsefe hareket içindir. Felsefeyi geçmek için okumak gerekir, durmak için değil.

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

111

İnsanın kaynagi ve düstûru onun irfani duygusudur, onun sezgisidir. Bu, onu yeryüzündeki hayvanlar arasında Darwizm'in evrim zincirlemesinin sonunda yeni bir tür olarak meydana getirdi ve zuhur ettirdi.

Bu anlattıklarım Darwin'in sözleriydi. Burada maalesef bütün özellikleri söylemek ve konuyu tartismak için fırsat yok, so nuç almaya mecburuz.

Esas mesele, din hakkında, çeşitli açılardan yapılmış veya yapılan tariflerden, temel tariflerin yeni olusu ve azca sözkonusu edilmesidir. Bu tariflerin bizi dikkatli bir ilmî metoda yönelt mediklerini söyledim. Gerçekten din olan şeyi, göstermiyorlar.

Ama, dinin insanın zâtında özel bir yere sahip olduğunu ispatlıyorlar. Montesquieu'nun sözüyle: İnsanın vicdanının derinliklerinde maddî ve sınırlı hayatın ötesindeki hakikatlarla tabiat ötesi hakikatlarla doldurulması için boş bir çukur var. Bu hakikatlar ona bu "kapalı hayaf"ın dışında ve "kapalı tâblat"ın dışında da hidâyet ediyor. O boş çukur, insanın kalbinin ve ruhunun gizli kösesi, eğer yüce, yapıcı ve aydınlatıcı hakikatlarla doldurulmazsa, hurafelerle dolar ve boş kalmaz. Bu söz ne kadar doğru! Ne kadar gerçek! Din ile din, İslâm ile İslâm arasındaki çelişki buradadır. Dini bilginin içindeki boşluk Ebû Zerlerin vicdanındaki hakikatlarla doldurulamadığı zaman, bunun hurafelerle doldurulduğunu görüyoruz. Böyle bir durumdaysa keske boş kalsaydı!

Bu yüzden din, toplumun alinyazisini yapıcı olduğu ölçüde, tarihteki hareketlerin meydana getiricisidir. Will Durant'ın sözüyle; kudretlerin, hareketlerin, sınıfların, kültürel ve

manevî kurumların teskil edicisi beserî medeniyetlerin, kültürlerin, hat ta idarî teşkilatların icad edicisidir. Aynı ölçüde insan toplumlarının durgunluk, uyusturma, duraklama unsuru ve etkeni de ol mustur ve oluyor-Teklif ettiğim metodda, kusun tarifini örnek verdim. Dindarın ve dinsizin çaresiz olarak kabul edecekleri bir sonuca ulaşım, bu ilmî metoddur. İlim her sağlam ve ilmî düşüncüyü ikna ediyor. Bu metodla bütün dinlerin ortak özelliklerine ulaştık.

İleride inceleyeceğimiz her dinde bu özellikleri yer yer göstereceğim. Bu yüzden hiçbir tahlil yapmadan sadece başlıkları verdim. Bunlara birkaç taneyi daha ilave ediyorum, şu anda her dinin tek tek tahlil etmeyi birakiyorum.

Önceki oturumda 21 tane ortak özellik saydım. Şimdi:

22-İdeale yöneliş veya bir çeşit ideal ve ütopyacılık. “Ütopya” hayalî şehirdir, bizim kültürümüzde bilinen “Medinetu-Fazıla” (Fazilet şehri)dir. Bu görüş dine özgü değildir. İnsana özgüdür. Yine idealist olmak ve ideale yöneliş insanın özelliğidir. Hayalcilik ve kuramcılıktan farklıdır. Bu husus İran’da, birbirine karışmış bir yumak gibi, sasilacak bir şekilde ortaya çıkmıyordu.

İran’da aydınlarımız idealisti kuramcı ve zihniyete yönelen olarak tercüme etmişlerdir. Halbuki zihniyet ve gerçeklik (aynı yet), “Objective” ve “Subjective”in tercümesidir. “İdeal” ise real’in karşısındadır. Idealizm, zihniyete yöneliş (kuramcılık) değildir, ideal ve ülkü istemidir. Idealist, mevcut şeyi beğenmiyor. Bütün sosyal, iktisadî, bireysel hayat, sosyal hayat, beserî ilişkiler, kültür, maneviyat, din, sanat, ahlâk vb. konularda olan her şeyi, hatta tabiatı bile olan şekilde kabul etmiyor. Bunların hepsi mevcut durumdur. (Oftiko’dur). O bunun hepsini kabul etmiyor yüce ideal tarafına, en yüksek ihtiyaçları bulma ve ulaşma tara

fina veya daha üstün bir medeniyet ve toplum yapma için hare ket ediyor.

Bu idealisttir; ideali isteyendir, hareketçidir, yapicidir, tesli miyet kabul etmez bir insandır. Diger taraftan idealist olmayan ise, olan herseye teslim olmustur, kabul ediyor ve hareketsiz ka liyor. Halbuki idealist, mevcut durumu reddediyor. O halde idealizm mevcut duruma karsi istenen durumu meydana getir mektir.

Hayyam diyor ki:

“Eger felegime Yezdan gibi el verirs en Ben bu felegi ortadan kaldirim

Öyle bir felek yaptim ki

Özgürce kolayca gönlüm muradina erdi.”

DINLER TARİHİ

Ütopya, yapicidir. Bu Allah’a itiraz değildir, dünya Allah’ın insana emanet ettiği bir emanettir. “Jan Eyzule” “Günes sehri”yle bütün mevcut şeytanî şehirlere karşı boy gösteriyor, ütopya ya pici (ütopyacı) olduğunu ilân ediyor. Mitoloji, efsaneler, destan, film kahramanları, tiyatrolar ve kissaların hepsi bu arzunun peşindedir, başlarını kaldırmışlardır. Hikâye (story) kahramanları, olmayan ama olması gereken insanlardır.

Bizim “İnsan-i kâmil” “irfan” ve “iman”ımız olması gereken ideal insandır, imam İslâm esası üzerine ortaya çıkmış bir numunedir, modeldir. Müslüman imam tarafına olan hareketlerin de, kendi ideal çehresine yaklaşıyor.

23-Bekleyiş (intizar) - Bütün kültürlerde, âdetlerde hatta dinî kissalarda, mitoloji ve destanlarda bekleyiş mevcuttur. Bacht’ın “Godot’yu Bekleyiş”nde aydınca bekleyiş vardır. Bacht bekleyiş hissediyor, ama “bu insanın sükût ve aczinin ilânıdır”, diyor.

“Godot’nun Bekleyiş”nde, bekleyiş reddetmeye çaba gösteriyor. Çünkü onun bekleyiş reddedilecek cinstendir. Heyecan ve hareketin bulunmadığı bir bekleyiştir, bekleneni çürüten bir bekleyiştir.

Ama benim söylediğim bekleyiş, bütün dinlerin özellikle rinden biridir. Çürümüşlükten bir kaçış hareketidir. Bu bekleyişin sahsında itiraz vardır. İtirazcı olmayan, bekleyen değildir, bekleyen itirazcıdır. Bu “Camus”un dem vurduğu insandır. Soruyor. Niçin itiraz ediyorsun? Eger itiraz etmesem yokum. Ben itiraz ediyorum o halde varım, diyor.

“Düşünüyorum, o halde varım” diyen Descartes’in aksine. Bekleyen insan, dalga gibidir, cevap olarak sahile çarpmıştır.

Di yor ki: "... Eger gidiyorsam varim, gitmezsem yokum"
Ikbal bu bekleyen insanin görüsünü, dalga olarak
isimlendiriyor. Baska sekilde olan sair "diger bir dogum"
kazaniyor. Itiraz sesini yük seltti:

".. Kus ölücüdür, uçmayi hatira emanet et." Uçmanın kendi si
hareketin kendisidir, yani itirazci insan.

DINLER TARİH

113

Bugün “Benim okum var, o halde varım” diyorsa maksat ne dir?..

O halde son olarak birkaç özelliği daha, bütün dinlerin ortak özelliklerine ilave ediniz:

22-Ideal ve ideal insan, fazilet sehri.

23-Bekleyiş, mevcut duruma itiraz, istenenin tarafına doğru hareket.

24-Tabiatın bilinçli oluşu.

25-Tesadüfün reddi, tesadüfe ve hiçliğe inancın olmayışı. Burada sözü “Kevir” (Çöl) kitabında da yer verilmiş olan,

benim “din ve insan”la ilgili anlayışımı veren makale ile bitiriyorum.

İLÂHİ İNSAN SÜRGÜNDE

Allah, insani çamurdan⁹ yarattı. Sonra ona kendi ruhundan üfledi; kendi sureti üzere yaptı.¹⁰ Ona isimleri öğretti ve O, emanet’i yere ve göklere arz etti; kabule yanasmadılar; insan al di. Sonra bütün meleklerle ona (İnsana, Adem’e) secde etmelerini emretti.!

Bu insanın simasını, daima bir “sıkıntı” ve keder kaplamıştır. Tarihin ilk günlerinden beri, kendisini ve cihani düşünmek için daima gamdan ve siktiden uzak bir köseye kendini atmıştır. Bu karamsarlık ve yüz burusturma, çatık kaslar

biçiminde bakısına yansimistir. Simasına izdiraptan bir dalga oturmıştır. Zira daima kendini bu âlemden “daha çok”, “olan hersey”i ken dine yetersiz görerek (duygularını) hislerini bu varlık âleminin sınırından ve olan “herseyden” “öteler”e geçiriyor. “Olan sey” so na eriyor fakat o devam ediyor ve “sonsuz”a dek etek uzatıyor-j~ Rahman sûresi, âyet 14. | 0-Bakara sûresi, âyet 33. ‘1-Bakara sûresi, Syet 34

DINLER TARİHİ

O zaman bu “harabâbâd”ın simasında kendi temiz yaratılışıyla ve “kendinin berrak kendisiyle” zâti yabancilasmayı görüyor. Onu, “kendinden yapmak, onunla bağlılık kurmaktan ümitsiz oluyor. Kendi vicdanının derinliklerinde gariplik duyusu hissediyor. Öylesine dertli bir şekilde yol alıyor ki, aşağılık, beyinsiz ve ona yabancı olan tabiat, efendiliğini onun yüzü ne vurmuş Huzursuzluğu onu { tabiatı) bile kendine benzetme yetmiştir. Tabiatın varlığından ve kendi varlığından bezgin doluyor.

Bu dünyada gariplik duygusu ve yabancilasmadan bıkmak (bu dünya ile elele olan kendisinden ve diğerlerinden bıkmak) onu, “vatan” ve “akrabalığa” karşı feryad ettiriyor, işte burası bu ser felsefesinin en köklü temeli olan “sanaviyet’in (düalizmin) onun imanında yer edindiği, onun imanını mesken tuttuğu yerdir. İlkel insanın beyninde şekillenmiş olan ilk ham ve müphem “alttaki dünya” tasavvurları, boşuna değildir. ‘Altındaki dünya’ düşüncesi ve “alt dünya” kavramı her yerde, her kabiledede, her yerde ve her zamanda vardır. Burada kararsızlık, orada düşkünlük. Ona yaklaşma ve temas için arzu ve telaş; en heyecanlı kaygıları ve kalbinin çarpıntıları, tarihin başlangıcından şimdiye kadar onun manevî hayatının toplamı olan ruhunun telaşları halinde ortaya çıkarmıştır.

İnsanın, tarih kalesinin yüksekliğinde “o tarafa bir yol bulmak için göğe doğru el kaldırdığını görüyoruz. Gözlerini güne se dikmiş, gizli bir sülenin ve kararsız ateşin karşısında oturmuş, hayrete düştür.”Kurtuluş” arzusu ve “niyaz” nesi, “ihlâs” ve “İstekle” dopdolu olarak, kendisiyle mirıldanıyor. Zira o beldenin “süpheyeye bulasmış esrari” her üçünün simasında okunmakta. “Aydınlığı” -bu kederli ve

yabancı toprak evinde-diğer göklerden bu soğuk saraya
düsen koyu bir gölge olarak tasavvur etmiştir.

Bu tanınmayan toprağın kayıp insani, kendini bu gökyüzü
nün altında kusur ve gariplige müptela görmüştür. Muzdarip
ve sersemce, o kaybolmuş cennetini bulma yolunda
olduğunu biliyor. O kadar süre geçmesine rağmen, ondan bir
isaret bulun—

ca diz çöküp yalvarıyor. Ondan netice alamayacağını zannetti ginde, hep onun yakınında olduğunu bilmeden “bilmiyorum neresi?” bosluguna yol bulup, derhal diğer bir isareti takip et mistir. Bilmeden her tarafa yorgunca kosmustur. Ancak asla suskun dolasmamış tir. Bu acikli feryatları, onu gariplige bağimli kılmıştır. Hâlâ yorgun bir şekilde bu âlemin duvarını yumrukluyor, dışarıya bir delik ve pencere açmak istiyor.¹² Cevapların çeşitliliği, tecellilerin tezadı, dert birliğini ve ihtiyacı gözü müzden gizlememistir.

Giigamisin, Sümer semâsi altındaki muzdarip ve perisan feryatları, Budha’nın “Kâremâ”dan kurtuluş ve “Nirvana”ya ulaşmak için iskenceyle karışık çabaları, Ali’nin (s.a.) Medine’nin etrafındaki hurmalıklarda sessiz gecelerdeki dertle kari sık inleyişleri, Sartre ve Camus’un isyan öfkeleri, ümitsizlikleri hep muzdarip İnsan ruhunun çeşitli görünümleridir. İnsan ken dinî bu toprağın üzerinde ve bu zindanı gökyüzünün altında yalnız ve yabancı görüyor. “Bu evin, kendi evi olmadığı”ni bi liyor.

İnsan niçin her zaman, günlük kavgadan ve daha iyi bir ya samdan ziyade, bu dünyayı ve kendini düşünüyor. Derin düşüncelerde ve şüphe dolu kalp atışlarında, yüksek hayallerde boğulup kayboluyor. Dert, kalbine çökmüş, tanımlanamayan bir gölgesi vücudunadüşüyor. Nes’eye ve sevinçten uzak, kendi sıkıntılı yalnızlığında oturuyor. Basını iki elinin arasına alıp “ya ri ağlamaklı bir şekilde kendi kendine konuşuyor.” Ölüm günü ne, buradaki hayatının sonuna, “o dünya”ya yaklaştıkça sevinç duyuyor; çocukça nes’eler’e kendini bir serçeden daha hafif hissediyor!

12-Fetis (fitiche), tabu, totem, mânâ put, yıldız, güneş, ateş, çeşitlerin üâhi (Rabb-ul enva') ve gi?li ruhlar (animisme), cennet, âhiret ve tabiat ötesine... iman edilmesi, hep insanın aralıksız v? alevli arayışlarını hikâye etmektedir.

Baslangıçtan şimdiye kadar süren arayış. Hayatının tarihindeki asamalarda, o görünmeyen gizli, tabiat ötesi dünyayı mlmak için “bilmiyorum ne, bilmiyo rum neresi?! ”, “o! ”, “bu değil” ve tek kelimiyile “gayb! ”.

DINLER TARİHİ

Derinlik ve yükseklik, can ve ruh, düşünce ve sanat niçin daima sikiintiyla; ahmaklık, alçaklık ve çöküş ise sevinçle içiçedir?

Niçin, Aristo zamanından beri insanin sanatta derinlestikçe ve ciddilestikçe “kederli”, sathi ve siradanlastikça “sevinçli, nes’eli” sayilmasi temel bir kaide olmustur.¹³

Niçin insanlar, yüceldikçe üzüntü verici sanat eserlerini arzuluyorlar, kederi seviyorlar. Sikiinti, daha üstün ve daha yüksek bir ruhun tecellisi oldugu için mi? Darlık ve el darligi dün yayi daha iyi hissettigi için mi?

Insan, kendi fitratinin derinliginde daima “mutlak”, “sonsuz”, “ebedîlik”, “ezelîlik”, “aydinlik”, “daimî ve sonsuz olma”, “zamansizlik”, “mekânsizlik”, “sinirsizlik”, “renksizlik”, “mutlak mücerretlik”, “kutsallik”, “hürriyet ve mutlak serbestlik”, “bas langicin ilki”, “sonun en sonu”, “gayTet-i mutlak”, “mutlak mü kemmel”, “gerçek saadet”, “mutlak hakikat”, “kesin anlayis” “ask”, “güzellik”, “mutlak hayir”, “güzelligin en güzeli”, “temizle rin en temizi”... arzusunda olmustur. Kendisinin o gerçek “ben”i-ni, bu maverai anlamlara yakin görmüstür. Onlara siddetli ihti yağ duymustur. Bu dünya ise nisbî, sinirli, arizî, ortalama, kötü, eziyet verici, bulasik, soguk, bilgisiz, mekân ve zamanin asagilik bîr kölesi, noksanligin ve ölümün esiridir. Fu heyecan verici ide allerle, insanin yüksekten uçan ruhuyla *abana ve uyumsuz dur. O halde bu anlamlar, insanin kalbine nereden düsmüstür?*^{p>}

Daima insanin Tuhunun derinliklerinde cosup kaynayan hayret verici bu gaybî çesmeler nereden kaynaklaniyor?

Bu susamis, yaralı, yorgun ruh, aldatıcı bir seraptan baska birseyin olmadigi bu yakici çölde sebest birakilmis ve kendi evinin yolunu kaybetmistir.

Evet böyledir. Insanin topraktar olan bu büyük zindana bi rakilmasindan bu yana, onun vicdininin derinliginde “izdirap” yer edinmistir. Karamsar, meraki, asi olmustur. Kaçisa sevgi beslemistir.

13-Kederli olan hersey derin ve ciddi< ir, demiyorum. Bilâkis, derin olan hersey ciddi ve kederlidir.

DINLER TARİH

117

Bu gizemli ev daima insanla birlikte olan ve maddî olmayan üç hayret verici tecelliye basvurmıştır: din, irfan ve sanat.

Din, insanın kendisiyle varolan dünya endisesinden kendi ni arındırarak topraktan Allah’a geri dönmesidir. Din, “dünya”¹⁴ olarak gördüğü tabiat ve hayata kutsiyet¹⁵ bagıslayip âhirete dönüştürmektir. Kutsallık DurkheirTin deyimiyile dînin bir bö lümü, hatta onun asil cevheridir.

Irfan, insanın fitrî âleminin tecellisidir. Kendini burada ga rip buluyor. Tümü kâinatın mevdâtından olusan yabancılarla aynı evi (dünyayı) paylaşıyor. İçinde esir bulunduğu bir kafeste yorgunca oyalanmakta, kendini saga-sola vurarak çirpinmakta, uçmak için çaba göstermektedir. Uzak düstüğü vatanının hava sina hasret duymakta. Onun esaretinin mayası ve “kendisinin örtüsü olmuş olan” vücudunu ortadan kaldırmak istemektedir.

Sanatta varolanın seyred em edigi ruhtan kaynaklanan bir yansimadır. Kendine karsi varlık âlemini az, soguk ve çirkin bu luyor. Hatta Sartre onu “ahmak!”, mânâdan arınmış, ruhsuz ve duygusuz buluyor. O, izdirap, aci, akibet endisesi, yüksek uçan bir kalbe, büyük bir düşünceye, mânâ, duygu, bilgi sermayesine rahiptir. Dertsiz, ruhsuz, asagilik, zevk ve eglenceye müptelâ olan insanlık arasından çikip gelmiştir. Kendisini diğerlerine karsi hep yalnız görüyor. Bu yeryüzü, gökyüzü ve ikisi arasında olan hersey e yabancı.

Sanat, böyle bikmiş bir görüsten ve varlık âlemi hakkındaki

böyle aci bir duygudan doğmuştur; onu mükemmel les tir meye,

olan” seyi, olması gerekene yaklastirmaya, daha sonra bu âleme, olmayan seyi bagislamaya çabalamakta. Irfan ve dinin,

burada sanatta yollar ayriliyor. O ikisi, insanin gurbette vatana

‘ŞI-Asagilik, kötü, az, ruhsuz, anlamsiz, zillete bulasmis ve yüce olmayan her îey dünyevidir. Güzel, sevimli, iyi, ebedî, hakikat ve mânâ, yücelik ve büyüklük ‘İp dolu olan her^ ev ise Shiretle ilgilidir. Yakın ve el altinda olan, İnen, “kârli” °lan hersey dünvadır. Daha üstün, daha uzak, yüce ve “degerli” olan ise âhiretle

idilidir.

İj-Niçin hayatın ilk günlerinden itibaren insanın ruhunda ve düşüncesinde ‘sal” (bacre) kavramı ortaya çıkmışlır? Niçin daima onu, pesinde sürükleyip

DINLER TARİHİ

gitmesine kılavuzluk ediyor, olayları hakikate yaklaştırmaya çalışıyor. Din ve irfan buranın kararsızlıklarıdır. Felsefe de kaçış-hır. Onlar bir yere, bu ise “burada olmayan her yer”e! ..

Ama sanat, kalıs felsefesidir. Çünkü o buranın kalıcı olma-eligim biliyor. Kendi evinde, vatanından ve oradaki hayatından sahip olduğu bir tasavvuru, bir sözü, bir hatırayı buraya, sanat sal eserler ve dil ile getirmek istiyor. “Gözükmeyen tanıdık ve güzel diyar”a ait sesleri, şekilleri, renkleri bu “gözükken ve kötü” diyarda taklid etmek istiyor.

Burada sanat, Aristo’nun dedigi gibi “drame” (taklid)dir. ama onun dediginin aksine, tabiatıtan “drame” degil, belki tabiat ötesinden “drame”dir. Tabiati onun seklinde ortaya çıkarmak istiyor.

Sanatkâr da din veya irfan adamı gibi bu dünyanın simasını kendine yabancı buluyor. Ama bu ikisinin aksine. -Çünkü tanı sıklıkta herhangi bir emare biliyor. Onun klavuzluğu ile ask ve güzelliğini ondan hareket ettiği “nihaî inceliği” ve kendi yaratıcı gücünü, her durumda kendine yaşamaya mahkûm bildigi bu yabancılığın çehresine, tanısıklıktan bir renk vurmaya çalışıyor. Kendi “zindanını” kendi “evi” gibi süslemek istiyor.

Bu yüzden sanat, insanın yaratıcı içgüdüünün tecellisidir. Allah’ın yaratıcılığının tecellisi olan bu varlık âleminin devam etmesinde, bu âlemde hissettiği noksanlığı telâfi etmeye çalışıyor. Bu şekilde kendi bıkınlığını ve kararsızlığını, onun için yapmadıkları bu sarayı hafifletmeye çalışıyor. Bu guibette yasa maya çalışarak, yabancılığın sıkıntısına tahammül etmeye çalışıyor- !J

yor.16

Teknik (sanayi) de, sanat gibi insanin yaratıcı içgüdüsünün Ş tecellisidir. Ama sanatın aksine gurbet duygusunda, izdiraptan |

16-Burada sanatta söz konusu olan ve henüz bir yere varmamış, çözülmemiş olan meselesi de, açıklığa kavuşuyor. Birisi, “Sanatkârın islevi ve sorumluluğu” konusudur. Böylesi bir islevi ve sorumluluğu var mıdır? Diğer de sudur, “Sanat sanat için inidir?” veya “Sanat toplum için midir?”. Sanat için böylesi bir açıkla ma sadece bu meseleye açık bir cevap vermekle kalmıyor, belki “Sanat sanat içindir”in dilsiz anlamım ve “Sanat toplum içindir”den çıkarılan çeşitli çeliski, sapmış, karmasık kavram ve deyimleri de apaçık gösteriyor.

DINLER TARİHİ

119

“olan sey”den hosnutsuz olmaktan kaynaklanmaz? Bilâkis ona (olan seye) daha çok yaklaşmak ve almaktan kaynaklanmakta-dır. Amacı kurtuluş değildir, daha çok esarettir. Sanat insanı tabiatı olmayan seyden faydalandırmak istiyor, sanayi ise onu tabiatı olan seyden daha çok faydalanmaktan istiyor.

Ama her sanat, hatta sanatın en aşağı aşamaları olan; taklid, eğlence ile özellikle en yüce çeşitleri, üstün ve çetin olanı... insanî kaygının belirmeyidir. (Sanat) dünyanın eksikliğinden inliyor veya onu yaratıcılıklarını gösteren şeylerle, onu “mükemmel” göstermek istiyor.¹⁷ Bu açıdan din ve irfan, bu zindanın dişi sine açılan birer “kapı”dır, sanat ise bir “pencere”.

Genellikle güzelliği, sanatın özü, mayası ve onun sebebi olarak biliyor. Sanatın hedefi güzellikleri sergilemektir, diyorlar.

Bu söz eğer tamamen yanlış olmasa -ki tamamen yanlıştır- en azından müphemdir. Aynı zamanda yüzeyseldir. Halbuki güzellik de sanatın bir eseridir; sanatkâr güzelliğin bulunmadığı bu dünyada onu yaratıyor. “Bu gül güzel değildir, ben onun güzelliğini ortaya çıkarıyorum.” Bunun gibi ressam onun tasvirini, şair de onun vefasızlığını ortaya çıkarıyor.

Güçlü, azametli safak vaktinde, büyücü bir zümrede, çeşme başlarında, şehrin mesaj getiren melteminde, grub vaktinin kanlanmış gözlerinde, sabah yıldızının semavî ahenginde, parlak gecelerin yarısında, suskun bahçelerde bir gözün askın yor günlüğünden kırılmasında, göl ile ayın tebessüm

ederek temiz sekilde kucak kucaga oldugu anda, bakista, mehtapta, rüzgârın yüksek dallarla olan gizli oyununda ve kavgasında, ufkun bati sindaki kizilliklarda, safakta ve bizi kendimizden disariya götü ren herseyde, tipki derinlik ölçüsünde mânâ, sir ve güzellik giz lenmis oldugunu bilmeyen gerçekten kimdir?! Hatta geceden kalan yara izinde bile, bir mânâ yok mudur?!

Dünyasının böyle olmasini isteyen, bu zavalli insandır; ama olmuyor. Bu âlemde kendini yoksul, asagilik, kötü, darlik içinde

> 7-Yani sanat iki is yapiyor: Açıklama ve yaratma.

DINLER TARİHİ

müptelâ gören odur. Sanatin aldatmasıyla, onu kendisinin “ilâhî yarisina” lââyık bir “saray” tarzında süsleyen odur.

Bu açıdan sanat, bütün çeşit ve asamalarında bu “yari toprak-yari ilâhî”nin endisesinin yansimasıdır. Bu “iki sonsuzun j toplanırdır. “İki ziddin toplamıdır! İzdirap, sıkıntı, ask, karar sızlık, hosnutsuzluk, bikkilik böylesi ikili bir yapının gereğidir. Bir basi, bu bulasığın hasınlığında, bu kokusmuş maddede, ardarda gizlenmiştir. Diğer basi ise, yaratılisin sinirinden geçiyor; bu iki dar ve bogucu “zaman ve mekân dört duvari”ni parçalı yor, yüksek ebedîlik semasına, melekler âleminin zirvesine geçi-yor,İft orada kelimelerin çoğu yaniyor, insanın hayali yolun yan-j smda geri dönüyor. Sanat -Âdemogullari’nin icadi kalem- “Cen netken “Yer”e atılmış oldu. Kalem, çirkin ve solgun yeri, daha önce onun Özel yeri olmuş ve olacak olan Cennet gibi süslemek istiyor. Sürgün hayatını da ilk hayati gibi geçirmek için, çaba gösteriyor.

Herkes, daha iyi siir düşününüz ve söyleyiniz demistir. Onun tesbih ve kudreti tabiatla halsiz ve güçsüzdür, ona sahip olmadığı istiare gücünü veriniz. Dile, bu dünyanın cansız, güç süz esyasi olan kelimelerin sahip olmadıkları ve disa çekmek İs tedikleri kinaye ve sir gücünü veriniz. Onun komsuları olan öl müs, dilsiz ve ona yabancı olan esyaya Meslhvarî şekilde mecazen parmak ucuyla dokunun. “Aptal” yerin ve göğün asına olmayan simalarına unsurların birikimi olan bu halka, hayat,

18-Burada sanat tarihinin problemi de, açıklığa kavuşuyor; niçin daima dinin veya esraflığın hizmetinde olmuştur? Din ve sanatın dostluğu, aynı derdi, aynı dili paylaşımlarından ve ikisinin yakınlıklarından doğmuştur. Ama sanatın, es-

raflıgm eteginde beslenmesi, müreffeh olan bu zümrenin daha çok faydalanabil mesi içindir. Onun eksikligini daha çok hissediyor (velev ki sapmis sekilde bile ülsa) Asiller böylesi bir duygunun sana lz edeleridir (sanata çarpilmislari! . Ama eli bos, fakir ve işçi halk ise, bu dünyada olan çoğu şeylerden mahrumdur. On lar daima kazanmanın telasi.içerisiiidcdır. Dünyayı rengin düşünüyorlar, kendi fakirliklerini doyuruyorlar. Âlemin fakirliğini, sınıflar psikohisini; Avrupalı'nın, Amerikalinin eziyetlerini Asyalı ve Afrikalı'nın eziyetleri ile karsılastırmayı de gil İşçinin ve köylünün maddî veya realist ihtiyaçlarıyla, burjuva ve kapitalistin asilsiz ve idealist ihtiyaçları, bu meseleyi dalla iyi açıklığa kavuşturuyor.

DINLER TARİHİ

121

dil, suur, asinalik verin. Aliskanlik, mânâ, duygu ve yakinligin rengini vurun.¹⁹

Zira tabiatin çehresinde olan hersey kendisiyle dert oTtakligi ve benzerlik istemiyor. Dert ortakligi ve yakinlik, insanlik ru hunun en çok susadigi arzusudur. Saf gökyüzü, yildiz, yagmur ve yazın sakin ve piril piril gece yarisi, rahat ve dertsizdir. Muzdarip ve semavî “tintouer”in tutkunu olan ruh, tutkunluk ve muzdariplik istiyor. Semavîligi istiyor, maviligi degil. Belki de sariligi! Âlem izirabi ilham edecek olan bu sari gökyüzüne sahip degildir. Sari gökyüzünün “cel ceta”smda “tintouer”i, kendi ya ratiyor.

Picasso’nun, sanati, “tabiati taklid etme esaretfnden kurtarmak için olan çabalardi, her sanatın fitratında olan isyani açık bİT isaretidir. Ruhsal izdirabin yansimasidir. Kendisinin yüksek ihtiyaçlari karsisinde tabiatın eksikligini acikli bir sekilde hisse disidir.

Sartre’nin deyimiyle, Picasso, öyle bir kibrit kutusu yapmaya çalışıyor ki, gece yarisi yarasa oluversin ve kibrit kurusu olusundan da birsey kaybetmesin.²⁰ Niçin? Zira tabiat iki ziddi bir araya toplamaktan âcizdir. İnsan bu acizlige tahammül ede miyor.

Sabahın suursuzca gelisini bütün kâinatın kendisiyle birlikte düşünmesi gerektiğini sanan bir sair, ister ki ruhunun duygu suzlugunu ve iradesizligini bütün varlık âlemi hissetsin! Bu da yeterli degil, sabah cesur bir kahraman gibi ansizin ufkun geri sinde baskaldırm, hançerini çekip gecenin siyah yakasından yakalayarak göbeline kadar hançerleyip yırtsin... Yarinin, cosan altın çesmesini dün

geceye bulasmis bu çölün genişligine açmak istiyor..
Tabiatta öyle bir sabah yoktur. Sair bu şekilde yaratıyor:

19-Burada, sanatı sabit, belirgin kalıp ve kaidelerle sınırlandırmak isteyenlerin çabalarının beyhude olduğu belli oluyor. Sanat için kaide vaz' edilmesi, bir kim senin "üzülmek" veya "öfkelenmek" için ince âdâb ve esaslar düzenlemek iste mesi gibi gülünç bir durumdur.

20- "Siir nedir?", Sartrc, Benim "Name-i Parsi"deki tercümem. 1961, Paris. Hir-mend 1966, Meshed.

122 DINLER TARİHİ

"Sabah, felegin hamailinden hançerini çıkardı! "

Öyleyse Leonardo De Vinci'nin eseri nedir ki? Gülümseyen hanım "Mona Lisa", dudagında bir tebessümO), Ressam tabiatta olan şeyi taklid etmiştir, dersiniz.

Hayret! Burada tabiatın eksigi daha apaçıktır. Tabiat, bir kadının anlam dolu, acikli, sefkatli, yumusak sirli tebessümlü du dagında gösterilmiştir. Hem de De Vinci böylesi tebessümü, bîr toprak parçasının sıcaklığı üzerine bağışlamıştır. Tabiatta bulun mayan şey budur.

Bir kadın endaminin düşüncesine, anlam dolu bir bakışın sessizliğine, bir mabedin ruhanî büyüklüğüne, bir avuç boya maddesiyle renk kazandıran ressam, estetik bir güzellik yarat mamis midir?!

Hiç şüphesiz, farklı mesafelerdeki "nazlılık" ile "Allah'ın ru hundan bir üfleme"r.in arasında yer alan insanlar gibi, sanatlar da yerden mesafe aldıkları ölçüde, izdirabm sadık tecelli yeri ve hasret kaynağı oluyorlar. Kimin insanlığı daha fazlaysa, dertlili gi de daha fazladır.

“O halde olandan daha asagi olan eserler”, sanat dünyasin da, sanat için gösterdigimiz bu yüksek gidis yolunu okumuyor lar mi?! diyeceksiniz. Okuyorlar! Eger bu eserler gerçekten asa gilik, olan herseyden daha eksikseler burada, Asolion’un sözüy le; ihtilaf sahit ve delildedir, kavramda degil. Kendisini oldu gundan daha çirkin gösterecek sekilde süsleyen ve nefret edile cek bir sekile sokan kadin ile sanatın aldaticihgiyla göz, kas, du dak ve vücudunda olmayan güzellikleri yaratan kadin, duygu ve hedef açisinden ortaktır. Burada diger bir konuyla karsilasi yoruz. Bu, sanatın yaratilmasinda ve özel hüküm sahasinda olan sebeplerin, unsurlarin, derecelerin ve degerlerin ortaya ko nulmasinda basari ve basarisizlik durumudur. Burada paranin islevi büyüktür, onun etkin olduğu bir alandır.

Din, irfan ve sanat arasindaki yakinliga, tarih de sahit ol mustur. Sanatlar, bu dünyadaki mevcutların en dinî ve irfani

DINLER TARİHİ

123

olanlarıdır. (Bu sanatlar) din ve irfanın eteğinde dogmuslardır, bu iki memeden süt emmislerdir. Her sanat bir miraç veya mi raç sevkidir. Sanatkâr, sanat ile yükünü daha da hafifletir.

(Sanatin) en son sinin, yerden daha uzaktır. Tabiat ötesinin aydınlığım sıcaklığını, temizliğini daha çok hissediyor. Gerçeğin soguk ve çirkin yüzü, sanatın tedbiri ile “hakikat” in güzellikleri-le süsleniyor.³¹

Sanat, öteden, tabiat ötesinden sözdür. Olması gereken, ama olmayanın açıklanmasıdır. Böyle değerlendirildiğinde Fars kültür ve edebiyatında sözkonusu olan karmasik mesele açıklı ga kavusur. Çünkü irfanımız gözünü açtığı günden beri, siirin kucagina düsmüştür. Daha uygun bir deyimle agzini açtıgından beri siirle söz söylüyor. Bu iki dert ortaginın, iki yakının, birbi riyle karsilasmasi anlam dolu dogu maneviyat tarihinin en gü zel ve en heyecanlı olaylarından biridir. Gerek gurbet acisinin kararsizlastirdigi irfan, gerekse bu âlemin konuşma dili olmadı gi belli olan siir, siirsel kelimelerin yardimiyla -ki meleklerle üst âlemin hafif kanatlı ve hızlı uçanlarıdır-yine onun Özel isaretiyle (Ema Sezer’in deyimiyile): “Bu, varlık âlemi sahilinde, düşünce dalgalarının çarpisma sesidir.” Yorgun ruhun, bu sürgün yeri nin dilsiz ve bogucu kalesinden uçuşunu kolaylastiriyor.

21-Bu yüzden sanat, gerçekten uzaklastıkça “revaçta olan aklın” begenisinden uzaklasiyor. Daha büyüleyici, daha güzel bit sekle dönüşüyor. Zira gerçek, bos kafalilik, akil ise

bu yerin yerlisi olmaktır. Sanatin daima gurbet duygusu duy
dugu bit yer. Bu ülkenin yerli hâkimi olan aklın fermanını,
boynuna geçiriyor. Bu yüzden akılların onun üzerine
koydukları kayıtların, sınırlamalarını altına asla girmemistir.
Basına mantıktan bir yular geçirmek isteyen herkese karşı, is
yan etmiştir ve zinciri koparmıştır.

Hüseyiniye-i İrsad'ın İlmî ve Dînî Arastırma Dersleri Dızısınd

en

DÖRDÜNCÜ DERS

(31/2/135 Cuma Milâdî 1971)

“Sizden, iyiye çağıran,
doğrulugu emreden ve kötülükten
sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Bu sınıfın en esaslı proramlarından biri, her zamanki arzum olan soruların ortaya atılması, tenkitlerin yapılması ve onları ce vaptandır. Ama ne yazık ki, şimdiye kadar, bu en esaslı programı icra edemedik.

Verdiğim derslerde, isittiklerinizden dolayı zihninizde ce vap verilmesini istediğiniz çok sayıda soru ortaya çıkıyordu. Çogu zaman, düşünceniz de direniyordun Bu, sınıfın ve dersin hep canlı olmasının isaretidir. Soru ve tenkid yoksa sınıfın canlı olmasından emin olunamaz.

Tartışma ve tenkide o kadar değer veriyorum ki, her yerde konum, tartışma ve tenkitten başlıyor, sonra metne varıyor. Bu, o halde metni sorularla süslüyorum, anlamında değildir.

DINLER TARİHİ

125

Burada da böyle yapmak istedik, ama olmadı. Bu birkaç sebepten dolayı olmadı; evvela, değerimden daha çok gösterilen ilgi ve lütuf, sınıf mevcudunu tahmin edilenin çok üstüne çıkar di. Bu birikme, dersi soru ve tenkidlerle süsleme fırsatın ortadan kaldırdı. Diğer sebep de sudur, önceki oturumlarda geçen vakit te sırf kendi fikrimi açıklama ve izah etme durumu oldu. Bu da soruların sorulması fırsatını ortadan kaldırmış oldu.

Sınıfların en temel programlarını bütün bunlarla süslemek, hepimizin daima arzusu olmuştur. Bu arzunun ardından, yeni bir yol bulduk. Söyle, her dersten sonra ara verelim. Sonra açık liga kavusmamış meseleleri olan ilim araştırmacıları arkadaşlar, sorularını ve tenkitlerini Hüseyiniye-i İrsad'ın aşağıdaki salonuna tesrif edip söylesinler dinleyelim. Oradaki ortam daha derli toplu ve daha samimidir, fırsat ve hazırlık daha fazladır.

Hanımlar, beyler! Her soruyu sormada serbestsiniz. Ama ben, ortaya koyduğum meseleler konusunda cevap vermekte bağlanmış durumdayım. Burada benim durumum kendiliğinden sizi de bağlamış oluyor. Soru ve cevap, sınıfta ortaya konmuş meselelerin eksenini etrafında dönmüş oluyor.

BESERÎ MEDENİYET DÖNEMİNDE DINLERİN BASLANGICI

Bundan önce ilkel dinlerden bir özet yaptık. İlk dinlerin esasları ve bütün dinlerin ortak esasları üzerinde dine ve su soruya ulaştık: Din nedir?

Cevap veya bazı cevaplar bulduk, bir çesit tanıma ulaştık.

Meselenin o şekilde ortaya konulması ve sonuçlara ulaşma, benim gücüm dahilindeki bir işti. Ama asla din ile ilgili bütün meseleleri ortaya koydum diye bir iddiada bulunmuyorum. Çünkü bir âlimin, bir fizikçinin, bir kimyacının, bir doktorun meseleyi benim isim olmayan bir tarzda ortaya koyabilecekleri ni biliyorum. Bir kelâmcının veya filozofun benim ihtisasım olmayan bir yöntemle ortaya koyabileceklerini biliyorum. Ama

DINLER TARİHİ

benim isimin sınırlı ortamında ortaya koyduğum özel metod, J yeni bir tez ve mevcut farklı anlayışlar arasında yeni bir anlayıştir. Veya bulunabilecek anlayışlar arasında yeni bir anlayış.

Simdi ileri kültürlerdeki ve tarihin seçkin toplumlarındaki tekâmül etmiş büyük beserî dinleri incelemeye başlıyoruz.

İllerleme, büyük medeniyet dönemine giriyor. Bu arada din de insanların zihninde daha çok tekâmül ediyor. Din kavramı etrafında gelişen hisler, kavrayışlar tekâmül ettikçe insanlık tarihinin büyük ve canlı dinleri de şekillenip beliriyor.

ÇİN VE HİNT DİNLERİ

Kendine özgü en eski ve en derin dinî düşüncelere sahip olan Çin'den başlıyoruz. Çin, Hind'in kenarında dinî duyguyla dopdolu eski kaynaklardan biridir. Hind, beserî dinlerin müze sidir. Bütün tarih boyunca en seçkin irfani duygunun kökü Hint'tedir. Bütün dinlerde, hatta bugünkü materyalist Avrupa ideolojileri ve ekolleri üzerinde bile derin bir etki bırakmıştır. Bugünkü batıda yeni neslin ve genç ruhun isyanında Hint irfani duygusuna yöneliş çok kuvvetlidir.

Çin, Hind'i tanımak için bir giristir. Hind'i tanımak, sadece insandaki din duygusunu tanımak değildir, aynı zamanda belki ilk ve en eski beserî dinî kültürün sermayesini tanımaktır.

Hind'in -bütün tarih boyunca-en büyük risâleri bütün toplumlara, medeniyetlere, kültürlere ve sanatlara irfani

duyguyu saçmis ve yaymis olmasidir. Simdi de Hintli düşünce, parlak dinî zekânin dogusu halindedir. Hind'i tanımak, ayni zamanda Hicrî ikinci ve üçüncü asirlardan sonra, özellikle bes, alti ve ye dinci asirlarda siddetle Hint kültüründen beslenen, büyük Islâm kültür ve medeniyetini tanımak için biT giristir. Usulen Islâm ir fan ve tasavvufu adi verilen sey -burada maksat Islâm dini de gil, belki sözkonusu olan maksat Islâmî medeniyet, tarih ve kültürüdür. - Ortaçagda, yani Islâmî medeniyet ve kültürünün büyüklük ve parlaklik döneminde gözle görülür bir sekilde

DINLER TARİHİ

127

irfanî Hint kültürü ve ruhunun siddetli etkisi altındadır. Hint kültür ve medeniyeti de dolaylı veya dolaysız olarak İslâm küllî türünden etkilenmiştir.

Medeniyet döneminde bütün beserî dinler, medeniyetler, kültürler, genel olarak insanın maneviyat ve kültür ruhu, meselelere karşı tavrı ve görüşü, iki şekle bölünebilir. Birbirleriyle çok sayıda ortak yönü olan iki şekil. Ama daima ikisini birbirinden ayıran belirgin özellikler olmuştur. Bugün bile kültürlerin, sanatların, felsefî ve sosyal fikirlerin birbirinden farklı olmaları ve ihtilaflarına rağmen bu ortak ve aynı zamanda aynı yön belirgindir.

Günümüz Avrupasındaki beserî ilimler topluluğunun reftaki konularından birisi bu kutbun görüşünün diğer kutb-tan farklı oluşudur. Kültürlerin, medeniyetlerin, sanatların, düzenlerin, dogulu ve batili diye iki esasa dayandırılacak bölüme müdür.

Medeniyetleri, kültürleri, dinleri, sosyal ve hukukî düzenleri dogulu ve batili diye ikiye ayırıyorlar. Bu hep ruhun zuhurudur ve insan görüşünün tecellisidir. Bu nedenle “dogulu ruh ve görüş”, “batili ruh ve görüş” demek gerekir.

Dikkatli bir tarzda, batili ruh ve görüş dediğimiz zaman, kavram olarak maksat Yunan kültürü, mitolojisi, sosyal düzenleri, dinleri ve sanatıdır. Sonra da onun mirasçısı olan Roma’dır.

Batili Ruh ve Görüş

Yunan M.Ö. besinci asirda çok seçkin bir felsefe, sosyal kültür, medeniyete ve sanata sahiptir. (Yunan kültür, medeniyet ve sanati) bati dünyasinin kültürlerinin, dinlerinin ve ilimlerinin anasidir. Büyük ölçüde, dogu da isin içinde olmustur. M.Ö- 5., 4. ve 3. asirlarda zirveye ulasan bu Yunan kültür ve medeniyeti, Sokrat, Eflâtun, Aristo, Fizyokratlar ile Yunanlı parlak zekâ, kudret ve gücünün zirvesine eristikten sonra asagi düşüyor. Bu yük Roma Imparatorlugunu'nun sosyal kudretinin cazibesine kapiliyor.

DINLER TARİHİ

Yunan toplumu, Roma İmparatorluğu'nda çöktü. Fakat Yunan düşünce ve kültürü, Roma kültür ve düşüncesini olusturdu. Roma, Yunan'ın varisi, Yunan'ın kültürel ve manevî rolünün, et kinliğinin devam ettiricisi oluyor.

Roma, Yunan düşünce ve kültürüyle zirveye çıkıyor. O yükselişin zirvesinden sonra, yokus aşağı iniste barbarların sal dirisi ile dağılır. O zaman -dogulu bir din olan-Hristiyanlık, onu zaptediyor ve Ortaçağ baslıyor.

Avrupa'nın Ortaçağ'ı Miladî 4. ve 5-asırlarda baslıyor ve Miladî 15. asra kadar devam ediyor. Yani bin yıl. Bu devir doğu lu kültür ve sanatın hakimiyet devridir. Dogunun Hristiyanlı gında ayaga kalkmış ve batıyı zaptetmiştir. Yunanlı, Romalı ruh ve kültürü -yani batılı ruh ve kültürü-durdurmuştur.

Rönesans'ın başlangıcı Ortaçağ'ın sonudur. Miladî 15 ve 16. asırlarda başlayan bu hareketin hedefi Eski Yunan ve Roma dö nemine dönüştür. Yani doğu kültürünün hakim olduğu dönemi ortadan kaldırmaktır. Batmış ve ölmüş batı ruhunu tekrar ele al mak ve ihya etmektir. Bugünkü batının, Eski Yunan ve Ro-ma'nın altın dönemine, yani eski batıya bağlanmasıdır.

O halde Rönesans'ın ismi "sarkzedelik" ile mücadeledir. Orta çağ'ın üzerini kapamak, -dogunun batıya hakim olduğu dönem-ve bugünkü batı ile Muafından önceki eski batıyı birleştirmektir. Rönesans zafere ulaşılıyor. 15 ve 16. asırlarda -özellikle 17. asırda-eski kurumların temeli. Yunan ve Roma ruhu üzerinde Avrupa lı görüğe göre şekil alıyor.

Doğu kültürünün hakimiyeti ile durmuş olan Yunan, Roma kültür ve ruhu, bir defa daha Rönesans ile harekete geçiyor.

Avrupa'nın son üç asrı, Yunan ve Roma'nın altın döneminin zirve siyle birlesiyor.

Böylece batili görüs: Milattan önceki Yunan görüsü, Eski Roma, Rönesans'tan bugüne kadaTki ve bugünkü Avrupa görü südür.

Dogulu Ruh ve Görüş

“Dogulu ruh ve görüş”ü kavramsal ve tarihî anlamı ile gözönüne almak gerekir. Aydınlar genellikle bu kelimenin tarihî ve kültürel anlamı ile coğrafî anlamını karıştırıyorlar. Sonra da yanlış mahkûm oluyorlar.

Cografya’da dogu, Çin, Hind, Endonezya, Japonya, İran, Ortadoğu, Küçük Asya’dan ibarettir. Tarih ve kültürde dogu, Hind ve Eski Çin’dir.

İran, Arap, Sâmi, Yehûd, Küçük Asya vb. dogu cografyasındadır, ama kültürel ve kavramsal anlamıyla dogulu ruhun zuhur yeri değildir.

Bizim ve çoğu âlimlerin düşündüklerimizin aksine, islâm dini, usulen Islâm medeniyeti ve kültürü, bütün Sâmi ve Arâmler dönemindeki Mezopotamya, dinlerinin hepsi, dogulu kalıpları kabul etmediler. Bütün dogulu özelliklere sahip değildirler. Belki dikkatle ve mükemmel bir şekilde bakılırsa, Islâm kültür ve medeniyeti, bu bölgenin -İran, Arap, Filistin Misir-tekâmül etmiş ruh ve kültürü olarak isimlendirilebilir.

Bu, batı ile dogu (en özel anlamıyla Hind ve Çin) ve Yunan - Cografî bakımından-ruh ve görüş bakımında, din bakımından -yani dinî yönelis-yapmış olduğu medeniyetler ve kültürler, da ima dogulu ve batılı ruhun sarsıntıları altında olmuştur. Öyle ki islâm medeniyeti, Islâm ruhunun Çin ve Hint medeniyetleri malzemesinden oluşan bir bedenle karışması, ona Yunan ve Roma medeniyeti malzemesi ve yararlı işlerinin üflenmesinden ibarettir. Daha

açık söylemek gerekirse bizim medeniyet ve kül türel yapımız, yerin bu bölgesinde, tarihin bu döneminde dogunun -Çin ve Hind-ve batının -Eski Yunan ve Roma-yararlı isleri ve malzemesi ile yapılmış bir binadır. Meselâ, Islâm medeniye tinde tasavuf ve irfan ekolü daha çok doguya ilgi duymuştur. Felsefî kültürümüz, filozoflarımız, bilgelerimiz daha çok Yu-nan'a ilgi duymuslardır. Bu gösteriyor ki İranlı ruh, Islâmî ruh ve bizim Islâm'dan önceki görüsümüz, haliyle bu bölgenin bü tün kültürleri arasında sarsilip sallanmışlardır.

DINLER TARİHİ

Bizim ruh ve görüsümüz, revaçta olan bilimsel kavramı ile yüzde yüz dogulu ruh ve görüs degildir. Avrupalıların dogulu kültür, sanat ve ırk konusunda söylediklerini, tamamen dogru lamıyor. Bir fırsat olursa sonra bunların hepsini söyleyeceğim.

BATILI RUH VE KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

1. Kuvvet Asaleti:

Batili ruh, baslangıçtan beri kuvvet asaletin pesindedir. Kuvvetten maksadım, insanın güçlölük ölçüsüdür. Hedeflere ulasma, içgüdülerin iyileşmesi, ihtiyaçların karşılanmasıdır. Ge nel olarak insanın kudret ölçüsü ve tabiata hakimiyetidir.

Yunan kültüründe “kudret” çok canlı bir kelimedir. Ro-ma’da medeniyet, kudrete dayanmaktadır, sembolü kurttur. Bu günkü Avrupa Rönesans’tan beri kuvvet temeline dayanan bu yük bir yapıdan ibarettir. Bu, maddî kuvvet, tabiata hakim olma kuvveti, iktisadî kuvvet, siyasî ve sosyal kuvvettir.

Batıda, tekniğin dogudan daha ileri olması, hayatta kudret arayan ruhun tecellilerinden biridir.

Ortaçag Avrupası, dogu ruh ve kültürünün hakimiyetinde olduğundan hakikati istemektedir. Bu, dogu ruhunun özellikle rinden biridir. Rönesans’tan sonraki Avrupa, kudret pesindedir. Bu da batı ruhunun özelHklerindendir. Yeni görüs ve ruhun en seçkin düşünür ve kurucusu Francis Bacon, ilim hakkında su sö zü söylerken batinin kudret isteme ruhunun apaçık ve canlı ör negini sunmakta: “İlim, bütün tarih

boyunca hakikati arıyordu; kâinatın sirrini, hayatın sirrim, Allah'ın sirrini ve askı kesfetmek istiyordu, tnsan, ilk mevcut ve son ahnyazismdan haberdar ol mak ve bilgi edinmek istiyordu. Eşyanın özüne, iç boyutuna yol bulup, dis görünüşlerin ve isaretlerin altındaki eşyanın gerçeğı ni ve hakikatini kavramak istiyordu. Ne hakikata ulasti, ne de kendi hayatına. İnsana bir hizmet yapamadi. Bu yüzden, Yunan ilmi kudretinin zirvesinde, bütün insanî dehalariyla, Atina'nın kölelerine ve yalin ayaklarına bir hizmet yapamadi. Ne bir set

DINLER TARİHİ

131

yaptı, hatta ne bir kaldıraç. Bilginlerin hepsi günlük hayatla uğraşmak yerine, hakikatin peşinde idiler ve hiç bulamadılar.

“Bugün onun hepsini bırakmanız gerekir. İlimin ve felsefenin daimi sloganı olan “hakikat nedir?”den el çekmeniz gerekir, kudret’in “hakikat”ın yerine geçirin, ilmin sloganı “kudret iste mek” olsun.

Bugün bütün ilimlerin, kuvvet ve kudret aradıklarını görüyoruz. Mantık, felsefe, fizik, kimya, matematik... hepsi kudret arıyor. Teknik ve sanayiye ulaşıyorlar. Tabiatı başka şekle sokuyorlar. Tabiat kuvvetlerinin, tümünü maddî hayatın hizmetinde görevlendiriyorlar.

Geçmişte eğer Astronomi okuduysalar tabiatın sırrını keşfetmek ve yıldızların insanın alinyazısı üzerindeki etkileri için okurlardı. Kendi inançlarına göre “hakikat”i elleriyle bulmak istiyorlardı.

Ama bugünkü insan gezegenleri inceliyorsa, uzaya gidiyorsa, bir hakikatin peşinde değildir. İktisadî ve askerî kuvvet icad etme arzusundadır. Usul olarak bugünkü ilmin ruh ve değerini aralıksız olarak hemen hayat için kudret talep etmeye dönüştürmektir. Bu şimdiye kadar tasavvur edilenin aksinedir, iktisadî düzenin dogması yeni bir şey değildir, batı ruhunun özelliklerinden biridir. Bugün daha çok belirmiş ve daha çok kuvvetlenmiştir.

Ama doğuda asla, hiçbir âlim, düşünür ve filozofun sloganı “ilmin kudrete dönüşmesi gerekir” şeklinde olmamıştır. Belki ilmi, daima yüksek ve temiz bir makamda yaşamıştır,

kendine (zg bir ruhan ve manev takvaya sahip olmustur. Bu yüzden ilim ve lim zihinlerimizde henüz madd hayat ötesi kutsallikle rini korumaktadır.

Avrupa'da lim, bir mal ve esyadir. Dikkatli bir sekilde madd degeri tayin edilebilir. Eger bir bilgin bir fiyatı kabul etmezse bir hakaret tasavvur ettiginden degildir; belki kiymet ve fiatin miktarını kabul etmedigi içindir. Kendisini, belediyenin tayin ettiği fiyattan fazla buldugu içindir!

DINLER TARİHİ

Meselâ, Sorbon Üniversitesi, mezun olan öğrencilerini ilân ediyor. Cinslerini, fizik, kimya, atom, sosyoloji, psikoloji hatta felsefe.. Tahsilini bitirenleri müzayedeye arttırmaya koyuyor, tipki model, sistem.. Ve silindirine göre fiyat takdir edilen bir otomobil gibi, bu ilmi bitirenlere fiyat konuluyor! Bir fiyat belir-liyorlar, müsteriler aceleyle geliyor, fiyatlar ilân ediliyor, herkes kendini daha pahalı satın alan yere veya birine satıyor. Eger biri satılamazsa, sebebi degersiz olusudur.

Doguda ve dogulu görüste, kârli olan sey bir deger kazan mıyor. Degerin kistasi, fedakârlık ve kârdan vazgeçme ölçü südür.

Kuvvet asaleti, Yunan'da boy gösteriyor, Roma'da zirveye ulasiyor, Rönesansla Francis Bacon kudrete ilmî bir sekil kazan diriyor ve bugünkü Avrupa, kudreti slogan yapıyor. Öyle bir yere ulasiyor ki bugünkü Avrupa'nin hümanisti bile söyle diyor: "Batinin en büyük risâleti insanliga ve dünyadaki medeniyetten mahrum bütün milletlere medeniyet bag isla ma sidir, 'sömürü' yeryüzündeki bütün harabe yerlerin güçlü batili eller tarafından mamur edilmesidir. Batinin kudret isteme sloganinin belirmesidir."

Her yerde -gerek Yunan'da, gerek Roma'da gerekse bugün kü Avrupa'da-konusulan ayni seydir. Bu da batili görüştür.

2. Tabiat Asaleti:

Batili düşüncenin en bariz özelliklerinden birisi de tabiat alâmetleri hakkındaki görüsüdür. Yunanlı ve Romalı tanrılar, daha çok tabiatin yardımcilaridir. Bu tabiat yardimcisi, sonra ya vas yavas insanî bir sahsiyet kazaniyor ve Yunan mitolojisi tan rilarina dönüşüyor.

Eski Yunan'da bir okul seklinde ortaya çıkan ilk felsefe, fizyokratların felsefesi idi. Bunlar Sokrat, Eflâton ve Aristo'dan önce tabiatın asaletine inanan felsefî ekole mensup kimselerdir.

Yunan fizyokrat filozofları; tabiat atesten mi, sudan mi ya pilmis konusundan ihtilaf ediyorlardı. Birisi Thales gibi dünyayı

DINLER TARİHİ

133

sayılardan biliyor, biri Pisagor gibi dünyayı birkaç unsurdan mütesekkil bir macundan yapılmış olarak kabul ediyor. Biri Lo-ustik ve öğrencisi Epiküros gibi tabiatı atomdan - parçalanmaz küçük zerrelerden-yapımcı olarak biliyordu. Ama hepsi, tabiatın esas maddesini arıyorlardı, tabiatın maddî bir unsurdan yapılmış olduğu aslına inanıyorlardı. Ama tabiatın maddî olusun da ittifak ediyorlardı.

Bu maddeci fikirlerin arz edilmesine karşı doğu, ruhun ve yaratılışın sırrını bulmanın peşindedir. Tabiatın maddî isaretle rinin peşinde daima bir sırrı aramaktadır. Bir sırlar topluluğunu veya büyük bir sırrı aramaktadır.

Bu sebeple tabiatçılık görüşü Yunan'da, Roma'da ve bugün kü Batı'da vardır. Söyle ki Avrupa, Yeniçağ'da tabiat ilimlerinin yayılması için esaslı bir çaba sarfediyordu. Bundan önce ise, Es ki Yunan, ilk defa tabiatı mantıklı bir şekilde inceleme ve tahlil etme fikrindeydi, ilk ve büyük hakikatları arayacağı yerde, tabiatın ilk maddî unsurunu arıyordu.

3. Hayatın Asaleti:

Eğer burjuvazi kültüründeki batılı ruhu araştırırsak, bunun "yaşam dini" olduğunu; hem dindar hem de dine karşı olanlarca -tüm Avrupa m ille ti erince-kabul gördüğünü anlarız. Yani insanın maddî ve tabii içgüdülerinin doyuma ulaştırılması...

Bir apartmanda kalıyordum, dindar, katolik, dinî, irfani ve insanî duyguları kuvvetli bir ailenin komsusu idim. Henüz bir birlerini sevebilen, birbirlerine hizmet eden, birbirleri için

sahsî menfaatlarından va .geçebilen, anne, baba, sevimli çocuklar ve kızkardesle sade bir hayat yasayan bir aileydi. Böylesi dindar ve sefkatli bir ailenin komsusuydum. Bu ailenin fertleri, kadın, ko casi iki üç yaslarında iki çocuk ve kadının kız kardesiydi. Kom suluklari iyi ydi. Kadının kız kardesi, üniversite birinci sinif ög rencisiydi.p>

Bu aile yazın deniz kıyısında tatil yapmaya çıktılar. Apart manda yalnız kaldım Bir süre sonra bir mektup geldi.
Düzenli

DINLER TARİHİ

ve tertipli bir şekilde tenbih etmişlerdi: Meselâ, 1. madde: Aldığın her şeyi yerine bırak! 2. madde: Yasayış yöntem ve düzenin de düsturlar. 3. madde: Kocam bir süre sonra geri gelecek, biz henüz buradayız. Eğer yemeginizi birlikte yerseniz masrafınız daha az olur\ Dört, beş veya kaçinci madde ise: -Kızkardeşim-18-19 yaşlarındaki öğrenci denizde boğuldu. Ne kadar çabala-diysem kurtaramadım. Ölümü bizi üzüntü içinde bıraktı. Ama tatilin sonuna kadar kalacağız; güneş güzel, çocuklar yanmayı seviyor. Asla bu kadar güzel ve güneşli yaz geçirmediğim. Allah'a ismarladık."

Bu mektuptan önce, kızcarızın ölümünü isitmistim. Bütün acım suydı, dönüşlerinden sonra yüzlerine nasıl bakayım, söze nasıl başlayıp, ne söyleyeyim, sorularını nasıl cevaplandırayım ki onları teselli edebileyim? diye düşünüyordum. Evi kızcarız-siz gördükleri zaman tahammül edemezler diye düşünüyordum...

Ben köylü ruhumla bu düşünceleri taşıyordum; kadın -yani genç yasta ölen kızcarızın ablası;- "yemeklerinizi kocamla birlik te yaparsanız masrafınız daha az olur" diye yazıyordu. Farklılığı görüyorsunuz?

Avrupa'dan İran'a -meselâ trenle-geldiğiniz zaman, Paris istasyonunda genç bir kadın ve erkeği vedalastıkları anda görür yorsunuz, birbirlerini öpüp ayrılıyorlar. Ayrıldıkları anda ne bu onun ardından bakıyor, ne de o dönüp bana bakıyor. O istasyo nu geçmiş gitmiştir, bu ise trende mesgalelerin pesindedir. İtal ya'da veda anlarında az da olsa birbirlerine gül veriyorlar -en azından gençler arasında veya özel bir zümre ve grup arasında-son vedalaşma anına kadar trenin camisi arkasından irtibatlar sü rüyor, hareket edince bitiyor.

Dogu Avrupa ÷lkelerine ulastigi miz zaman, vedalasma anlari bazen yari aglamakli sahnelerle süsleniyor.

Sonra Istanbul yakinlarina ulasiyoruz. Kisa süren durma aninda aglama, inleme, gözyasi ve gülme ile karismis gürültülü sesler, feryatlar dikkatimi çekiyor. Tren birini mi ezdi? diye dü şünüyorum, soruyorum, diyorlar ki: “Hayir, birsey yok. Bunlar yazin yalniz mevsimlik is için Yunanistan’a giden Türk işçileri;

DINLER TARİHİ

135

şimdi geri dönüyorlar, arkadaşları, komsuları, aileleri onları karşılamaya gelmişler. Ama beklemek için sabırsızlanmayanların-de, İstanbul'dan veya daha uzaktan yedi sekiz saatlik yoldan buraya gelmişler arkadaşlarını daha erken görmek istemişler.”

Dogulu ruhtur, bu kadar şiddetli sevgi ve sefkat. Bu kadar güçlü ask. Dogunun sefkati ve muhabbet duygusu hakkında sahip olduğum en etkili tasvir, Yugoslavya ile Türkiye arasındaki tren yolculuğunda zihnimde kalan tasvirdir.

Orada -50-55 yaşlarında-yaslı yolcular gördüm. Yol arkadaşına sordum: “Yolcular niçin genelde yaslı?” dedim.

Dedi ki: “Bunlar iş arayan Türk erkekleridir. Yapabilecekleri hangi iş olursa olsun Dogu ve Batı Avrupa'ya gitmişler; bütün gençliklerini amelelik, hamallık; üzüm dermek; cafelerde, restorantlarda çalışmakla, kısacası ellerine gelen her işi yapmakla geçirmişler. Şimdi, emekli olmuşlar veya işleri bitmiş, vatanları na geri dönüyorlar. Eğer evlerimizde yaşamak için bir yer bulamazsak bile, hiç olmazsa orada ölmek için bir yer bulalım, diyorlar.”

Görüyorsunuz, kırk yaşından sonra evine geri dönüyor ki kendi toprağında ebedî uyku için bir yer bulsun. Adeta bu, bütün hayat ve işinin hedefiymiş gibi: Memlekete geri dönüş, acı ma ve sevgi duygusunun kendisini doldurduğu yerde ölmek. Bu dogulu merhametli ruhtur, o ise batili hesapçı ruhtur.

Batili ruhun şekil almasında, hiç şüphesiz iktisadî düzen etkin olmuştur; ama tek etken bu değildir, insani ruh ve

sefkatler, hesapçı aklî tahlillerle ve hesaplarla incelenemez; öyle inceledi mi ruh ölür. Ruh gül gibidir. Eger gülü susuz bırakırsak, parmaklarla yapraklarını sayarsak, enini ve boyunu ölçersek, gülü kaybederiz. Zira ellerimiz onu soldurmuş olur, bütün o güzellik yok olmuştur. Onu o temiz, bütün, kutsal haliyle bırakmak gerekir. Çoğu insanî duygular ve anlamla süslenmiş hayvanlar da bu çeşittendir.

Batili düşüncenin aslı, hayat asaletidir. Çünkü çeşitli boyutlar onun ruhunu son derece iyi yaşamaya vakfettirmiş.

DINLER TARİHİ

Seksen, doksan yaşlarında yaslı bir kadın taniyordum. He nüz kız (bakire) idi. Orta sınıf hayatı, cinsel özgürlükler, fevkâlede ümitler, arzular ve diğer sebepler sonucu evlenmek ve yaslı bir kız olarak kalmak zorunda bırakılmıştır. Bazı adamlar vardır, cinsel heves ve heyecan zamanını geçiriyorlar ve unutuluyorlar; ikinci ve üçüncü nesilleri de olmadığından yalnız kalıyorlar. Saatlerce pencere kenarında oturuyorlar ve an lamsız şekilde ufka bakıyorlar. Bu bekleyen, ümitsiz, intizarsız, üzüntülü yaşlıların pencere çerçevesi gerisindeki yüzleri, Avru pa'da görülen en acıklı tasvirlerdendir. Bunların maddî hayatı temin edilmiştir. Ama ruhsal açıdan hayatları korkunçtur. Onun da bütün Avrupalı yaşlılar gibi bir durumu vardır.

Yaslı kadın bakkal idi. Tek dostu ise verimli bir köpekti. Kulagi tirmalayıcı, salyalı Öksürüklerini, eve peynir veya kaymak götürdüğümüz zaman isitiyorduk. Bir gün köpeği göreme dim sordum. Yaslı kadın bir ah çekip: "Artık köpeğim de yok, öldü ve ben yalnız kaldım," dedi.

Görüyoruz ki emekli bir hanım, tam bir refah içinde, maddî yasantısı temin edilmiş, tek basma, ve kimsesiz. O zaman yakınlık duyduğu, konuşabileceği siir söyleyebileceği, birlikte oturma çağı, kalan tek şeyi bir köpek mezarıdır.

Yaslı kadın bir süre sonra köpeğin çukurunu kapatmaya ve süslemeye başladı, sürekli -onun dertli ayrılığını tekrarlayacak-bir siir bulup, köpeğin mezar taşına yazmak için, siir kitapları'nın sayfalarını karıştırıyordu-Yıllarca birlikte yaşamış bu yaslı kadını, sadece bu hayvan anlamış! Ama şimdi, yaslı kadın için sadece bir mezar kalıyor. Bir köpeğin mezarı. Tanıdığı, muhata bi, yakını, akrabası komsusu olmuş

ulun bir köpeğin mezarı. Mezarın kenarında oturuyor, ölümü bekliyor. Yalnızlık meselesi budur.

O halde hayatın asaleti, insan ruhunun bütün tecellilerinin, günlük hayat için gerekli olan şeylerin teminine münhasir kılın masıdır.

Fransızların sözüyle; hayatın zevkidir.

DINLER TARİHİ

137

4. Düzen (Intizam):

Intizam, teknik ve sosyal ilerlemenin gerekli boyutlarından biridir. Gelismis bati teknokrasi ve bürokrasisi, intizamin sonu cudur. Batili ruhun bagimsiz ve belirgin görünümlerinden biridir.

Batili, baslangıçtan beri, kaç şey görüyorsa onları düzenli dizeyi düşünüyor. En küçük meselelerde bile bu düzenliliği arama özelliği açıkça gözlenir.

Avrupa'nın en büyük ve en ciddi işlerinden birisi -özellikle İtalyan, Fransız ve İngilizlerin-kahvaltı ve öğle yemeği masaları düzenlemeleridir. Hatta tek başına olsalar ve tek kişilik sofraları hazırlasalar bile. Avrupa'nın sofrası teskilatı, bir bakanlık gibi teskilata sahiptir. Evini o kadar tertipli ve düzenli diziyor ki, en küçük bir şeyin yerinin değişmesiyle, bir tahtanın üzerinde iz olmasıyla, birinin geldiğini veya gittiğini anlıyor.

5. Faydalanmak veya Tüketim Asaleti:

Tüketim asaleti, hayat asaletinin bir boyutudur. Hayatın asaleti, felsefî bir meseledir. Faydalanmak ve tüketim asaleti ise iktisadî bir meseledir. Derli toplu yemek yemek, güzellik bir zevk için inanmak ruhsal bir mesele olup, mümkün oldukça da fazla faydalanmaya ve insanî etkinliğe dayanmaktadır.

Daha çok tüketim ve daha çok faydalanmak için dogulu da çaba gösteriyor, kaygı duyuyor, lâkin bunu hastalık olarak biliyor ve kendi hastalığını hissediyor. Ama batili,

“faydalanmaya” ve “tüketime” asalet vermekle etkinligini, mesajini ilan ediyor ve temel felsefesini tarif ediyor.

“Faydalanmanın asaleti” -eskiden-“türetim asaleti” veya “türetim asaleti felsefesi” bugünkü sosyoloji ve iktisadin dilinde yeryüzüne -batili için-bir cennet görünümü bağışlamıştır. Burjuvazinin ve batili ticarî kültürün, temel sloganı olmuştur.

“Yeryüzünde” cennet fikri, bu batili ruhun zuhuru, batili ticarî kültürün, burjuvazinin temel sloganıdır. Bu yüzden batili

DINLER TARİHİ

“daha çok tüketme” ve “daha çok maddi faydalanma’yı insanî, felsefî ve ahlâkî asalete tercih etmiştir.

6. Herseyin Akilci Tahliline Yönelis:

Batili, baslangıçta tabiati tanımak istiyor. Onun kökünü di sari çekmek ve hallaç pamugu gibi atmak istiyor. İnsani, ruhu, ahlâki, mukaddesati, yaratılisin sirlarini ve böylece Allah’i tahlil etmek, incelemek istiyor; sebebi bilmek istiyor; asil ve kökeni ta nimak istiyor. Çözümlemek ve tahlil etmek istiyor.

Ama dogulu herseye ve her meselenin üzerine bir müphemlik perdesi çekiyor veya özlü ve sade sekilde birakiyor. Bati li görüs, özellikle Yunanlı görüs, her meseleyi - ruhsal meseleleri bile-tipki maddî isler gibi tahlil etmek istiyor.

Söyle ki: meselâ İran bile siirde en yüksek yerlere ulasmis tir, ama “edebiyat tarihi’nde ve “edebî tenkitte bir dayanaga sa hip degildir. Siirimiz var, ama siirin tarifi yok. Buna karsilik Yu na M.O. dördüncü ve üçüncü asirlarda siire kelimenin gerçek anlamiyla sahip degildi; ama onlarda siirin en dikkatli tarifi, gruplandırılması, tahlil ve çözümlemesi vardi. Aristo’nun “Siir Teknigi” kitabi ikibinikiyüz ikibinüçyüz veya ikibindörtyüz sene boyunca trajedi, komedi ve siir sanatının temel kaynagi olmus tur. Su anda bile temel kaynak. Ama en büyük siirleri yaratmis olan bizleT, siirin tam bir tarifine sahip degiliz. Eger bir tarif yapmissak bile, sanki tekrar siir yazmaya oturmus gibi tarif ya piyoruz. Meselâ, Melikü’s-Suara Behar, siirin tarifinde söyle di yor: “Siir nedir? Akil deryasindan bir murattir, güzelliiktir, süp heyle karisik ezeli esrardan bir isarettir. Sair; güçlü, meshur ve siirin “ümit” kardesidir.” Diger bir tarif daha veriyor; bu

en gü zel Çağdas siirlerden biridir, ama siirin tarifi degildir. Siiri bir kusa benzetiyor, sabahleyin bos kuTSak ile yuvadan uçuyor; da ga, ovaya, çöle, harmana, suyun kenarina ve bir bagin içine ko nuyor, bir tane kopariyor ve kursagini dolduruyor ve yavrusu için götürüyor. Sair, zayıf bir ihtiyari, ümitsiz bir fakiri, viran ol mus bir evi, ufku, nehri, gülü vb. gönnekle ilham alıyor, içinde bir kivilcim parlıyor, isik saçıyor. Eve geldiginde kivilcimi alev-DINLER TARİHI

139

lendiriyor, yangina çeviriyor ve kelimeler seklinde kâgida dö küyor ki bir kalbi yaksin veya bir beyni isyan ettirsin...

Yunanli beyin, mantikî bir beynidir. Hatta ahlâki bile mate matik gibi tasnif ediyor, ayiriyor. Eflâtun diyor ki: “Ahlak; vücu dun çeşitli kuvvetlerinin ve içgüdülerin itidalinden ibarettir. Muhalif, isyanci nefsin saglam kalmasi için, kan, mide salgisi, safra ve balgamin uyumlu olmalari gerekir. Ahlâk; kin, intikam, sevgi, tecessüs, ilim isteme, kuvvetli olmayi isteme vs. içgüdüle rin ilimli ve sakin olmalarini korumalaridir.”

Görüyorsunuz ki dogulu için, büyük, acaip, gizli, esraren giz olan ve Allah’ın özelliklerinin insanda zuhur etmesi olarak gördüğü tabiat ötesi bir kök tasiyan ahlaki, batili, ilmî ve mantikî bir görüsle inceliyor. Dikkatli bir ilmî ve aklî tahlil ediyor.

“Selon” dogu felsefesinin esrarından olan ve tarif edilmesi mümkün olmayan “saadef’i, batili bir görüsle sade bir sekilde tarif ediyor: Saadet, vücut güzelliği, beden saglamlığı, hastalık tan uzak olmak, rahat hayat ve çocuklar açısından murada er mekten ibarettir. Böyle gördüğün herkeste bil ki senin istedigini sey var, yani saadet (mutluluk) var.”

Pisagor diyor ki: “Bütün varlık âlemi düzenden; düzen ise sayıdan ibarettir. Müzik de sayılardan yapılmıştır. Tabiat, dağ ve çöl de sayılardan yapılmıştır. Sonra bütün sayılar da ‘bir’den yaratılmıştır.”

Batinin bütün meseleleri, akilci ve mantikî bir şekilde tahlil ettiğini görüyoruz. Bu, bir taraftan insana yardım ediyor; zahirî tabiat kanunlarını ve işaretlerini tanıyor -bu tanıma sebebiyle biz doğululardan daha ilerlemiş durumdadır-bir taraftan da insani bir düzeyde bırakıyor, o hissedilen şeylerin tarafına doğru uçmasını engelliyor, âciz kılıyor.

7. Toplum Asaleti:

Batıda tanrılar, şehrin (Çite) bekçisidir. Asıl olan “şehir”dir, “Mabet” ise fer’î olanıdır. Yani doğunun aksinedir. Doğuda şehir

DINLER TARİHİ

mabedin etrafında inşa ediliyor, batıda ise mabet sehrin bir kenarında kalıp muhafızlık yapıyor.

Doguda hiçbir şehirde, maddî meselelerin temelleri üzerine de kurulmuyor. Belki bir yere şehir kurulmasının sebebi, bir ef sane ve dinî meseleler oluyor.

Meselâ, bu şehirde “Süleyman peygamber” gömülüdür, o şehirde “Adem peygamber” gömülüdür. Diğer bir imamin yolu üzerindedir.

Meshed yakınlarında sıfali bir maden suyu var, her taraftan hastaları -özellikle cilt hastalarını-kendine çekiyor. Uçyüz yıl önce bu suyun üzerinde üstü kapalı bir salon yapmışlar, insan hayret ediyor. Çünkü maden sularının bu kadar ilerlemesine rağmen, diğerleri niçin bundan mahrum kalmışlar? Salon ol dukça temiz ve düzenli, bütün bu temizlik o banyolar, yasayis tarzı daha çok hayret verici. Salonun yapılmasının ve temiz tu tulmasının sebebi araştırılınca, konu açıklığa kavuşuyor.

Halk suya gitmiş ve cilt hastalıkları, bu su ile şifa bulmuş tur. Maden suyunun bu iyilestircî kuvveti ve özelliği, dogulu görüste maddî bir sebep bulamamıştır. Belki hissedilenlerin ve akıl yürütmenin ötesinde bir açıklama bulmuştur.

Diyorlar ki: “Hz. Ali (a.s.), Muaviye ile yaptığı savasta buradan, Meshed yakınlarından geçmiştir. Yakıcı güneş, şehâdet yo lunda alman çok sayıda yaraların kan kaybının şiddetlenmesine sebep olmuştur. Yaraları bağlamak için ne birşey vardı ne de bir ilaç. Sonra Hz. Ali (a.s.) kılıçla bir taş parçasına vuruyor, taş ya nlıyor ve su fiskiriyor. O zaman: “bütün Siffîn yaralılarını ‘Sahan Kaplicasında’ yıkayınız!” diye emrediliyor. Yıkadılar ve yaralar dan bir eser kalmadı.

“Sahan Kaplicasinin bu sifali etkisi o za mandan kalmadir. Bu kutsallik yönü halki önce kendilerini yi kamaya, kir ve pislikten temizlemeye, ondan sonra sifali kutsal suya gitmelerine tesvik ediyor.” Uçyüz yıllık güzel ve temiz salonun yapılmasının sebebi de bu kutsallıktır.

Doguda her sehrin böyle bir açıklaması vardır. Belh’te bir tepe var, bazılarının inancına göre Hz. Süleyman, bir grubun inancına göre Zerdüşt, diğer bir inanca göre de Hz. İbrahim Ha—

DINLER TARİHİ

141

İl OTada gömülü. Bu, dünyadaki mümtaz şahsiyetlerin Belh'e gelip ev yapmalarına, Süleyman peygamberin Zerdüşt'ün veya hangi kutsal şahsiyet ise, kabrinin kenarında olmalarına sebep olmuştur.

Doğudaki her şehir, madde ötesi böyle bir kökene sahiptir. Ama batıda asalet toplumdandır ve maddî hayatın esasına da yanır. Şehrin kendisi kutsallığa sahiptir, mabet şehre tâbidir, sehir mabete değil.

Fransız komedi yazarlarından biri şöyle diyor: Yunan ve Roma tanrıları ve dinleri özel bir duruma sahip idi. Halk kitlesi Hristiyanlıktan önceki çok sayıda dinleri kabul ediyordu. Ama filozoflar hiçbirini kabul etmiyorlardı, hekimler bütün dinleri çi karci ve karci olarak kabul ediyorlardı.

Tanrılar hep Yunan şehirlerinin belediye başkanlarıdır. İran'da Zerdüşt'ten önce olan Mehr ateşi, ilâhî atestir, Ahuramazda'nın atesidir. Roma'ya gittiğinde - Hristiyanlıktan önce-Roma ateşi oluyor, Roma toplumunun kudret, azamet, parlaklık ve medeniyet kaynağı oluyor.

Mehr ateşinin ilâhî sekilden düşüğe ugradığını, toplumsal seklide ortaya çıktığını görüyoruz. Durkheim'in: "Din, toplum kudretinin ve toplum ruhunun zuhurudur" diyen sözü, Yunan dinlerinde çok müshastır, ama doğu dinlerinde ise tamamen yanlıştır.

Doğuda asalet sahibi olan ferttir; batıda toplumdur. Hitler Almanyası, "bütün Almanlar Germen ruhuna fedadır" diyor. Böyle bir toplumdur, böyle ahmakça ve cinnetle karışık bir

slo gan kalıyor. (Germen ruhunun Alman fertlerin içinde olduğunu düşünemiyor. Güya Hitler'in babasının ruhu o kadar değerli ki baki kalıyor.) Bu bir düşünce tarzının mübalagasi ve batili fikrin boyutlarının bir parçasıdır. Bütün fertlerin kurban edilmesini gerektirecek kadar değer kazanmış bir toplum asaleti.

8. Egosantrizm:

“Ego” “kendi”; “center” ise “merkez” anlamına gelir, “izm” ise ekol veya İdeolojinin son ekidir. Binâenaleyh egosantrizm (egocentrism), kendini her şeyin merkezi olarak görme eğilimi

DINLER TARİHİ

anlamına gelir. M.Ö. besinci asırda Eski Yunan'dan bugünkü Avrupa'ya kadar bu, batili düşüncenin eksenini olmuştur. Hâlâ da böyledir.

Yunan'da egosantrizim -kendini bütün evrenin merkezi olarak görme eğilimi-söyleydi: Sofistler diyorlardı ki: "Dünyada gerçeğin ne olduğu belli değildir. Hakkı ve batili değerlendirmek için bir ölçüye ve delile sahip değiliz. O halde neyi batıl gö rüyorsak batıldır, neye hak diyorsak haktır." Allah'ı bütün evrenin merkezi gören doğu düşüncesine karşı, insani evrenin merkezi gören batı düşüncesi, bundan (sofizmden) kaynaklanmak tadır.

Doğu'nun "Allah'ı merkez gören" düşüncesinde insan bu yü k ezelî bir kutba tâbidir, bu Allah'tır. Ama Yunan düşüncesinde de insan temel kutuptur, tanrılar ve bütün varlık onun etrafında dönüyor.

Roma'da "İnsanın eksen oluşu", "Roma'nın merkez oluşu" şeklinde ortaya çıkıyor. "Roma" insanın yerine geçiyor. Dünya nın merkezi ve eksenini -kabul ettikleri-insanın yerine Roma evrensel bir merkezîyet kazanıyor. Bu durum, bütün değerleri Roma'nın değerlerinin tayin etmesi gerektiğini ilân ediyor.

Bunlar Roma kültüründe tam olarak belli olan konulardır: Roma, dünyada kudretlerin kudretidir. Roma bu kudret tahtını gösterir. Roma, kuvvetinin faydasını ve kârını temin eden hak dindir. Bugün bile insanperestlik döneminde demokrasi, liberalizm, hatta Avrupalı sosyalistlerin düşünce tarzlarında egosantrizim ve kendini evrenin merkezi görme düşüncesi yine vardır. Ama bu Egosantrizim iki şekildedir. Birisi, Rönesans'tan daha kuvvetli olan Almanya'nın ve Germen irfanının eksenini olan Nasyonalizm'dir. Nasyonalizm,

sonra Fasizm ve Sovenizm seklinde ortaya ikiyor. Her ikisi de Nasyonalizm'in sonucudur; siddetli ve sinirsiz bir milliyetçiliktir. Çünkü Fasizm bir çesit cinnet de recesinde asiriliktir ve cahilcedir. Bu sekildeki Egosantrizm'de "ego"nun yerine "millet" oturmustur. Kendi eksencilik (ben iincilik) millet eksencilik (millet iincilik) olmustur.

DINLER TARİHİ

143

Fasizm, propogandasında şöyle diyordu: Felsefede, teknik te, ilimde, dinde ve ahlâkta hakikat, Almanya'nın faydasına olandır, batıl ise Almanya'nın zararına olandır.

Güzel bir piyes olan ve Farsça'ya da tercüme edilmiş olan Adaleti icra"da, piyesin esas oyunculari üç saniktir. Biri marksist, biri yahudi, üçüncüsü ise bir Alman fasistidir. Her üçü bir birinden şikâyetçidir ve adliyeeye basvurmuşlardır. Hakim diyor ki: "Dosyayı dikkatle inceledim. Alman fasistinin haklı olduğu nu biliyorum, hatta o, diğer iki kişiyi dolandırmış olsa bile, ama problem şu, o ikisi arasında hangisini mahkûm edeceğimi bile miyorum."

Bu problemi halletmek için hakim devletten yardım istiyor. Devletin adliyeeye cevabı şudur: "Her ikisini mahkûm ediniz." Hukukî meselelerin bile millet eksenli modeline göre tayin edilmediğini görüyoruz. Diğer Avrupa ülkelerinde durum tam olarak böyle değildir; bundan biraz daha zayıftır; ama temel budur. İngiltere'ye bakınız; İngiltere'de adalet, saygı, edep, bağışlama örneklerdir; dışarıda ise yirtici, vahşiliğin, barbarlığın ve pisliğin örneğidirler.

İslâm'ın övünülecek yönlerinden birisi de şudur: Bütün ırklar ve bütün dinî azınlıklar İslâm'ın olduğu yerlerde rahatça yaşarlar. Bütün insan haklarından faydalananlardı. Ama bugünkü Avrupa'da kiliselerin bir kenara bırakılmış olmasının üzerinden 300 yıl geçmiş olmasına rağmen, henüz zencilere res toranlarda servis yapılmıyor, bütün Avrupa'da hatta Fransa'da Avrupalıların dinleri dışındaki dinlere, resmî olmayan milletlere ve azınlıklara karşı baskı vardır. Bu baskı gittikçe de ağırlaşmakta ve şiddetlenmektedir. Bu durum, hep problem, kin, nefret ve ırkçı düşmanlıklar ortaya

çikarmistir. Bu Avrupa ÷lkele rinde az sayida bulunan Müslümanlar da gittikçe güçlerini kay bediyorlar.

Mesîh, Avrupali bir görüsünüse sahip; Meryem “Tuigi”li bir hanim seklindedir. Halbuki Filistinli bir kadindir, oglu da Filistinli bir erkektir. Sonra Avrupali Mesih, Tanri sekline dönüstü-

DINLER TARİHİ

rölüyor, Avrupalı ve Latin bir şahsiyet olarak beliriyor. Aslında kilise, papa ve kardinaller, imparatorlugun, Sezar'm ve Roma senatörlerinin yeni isimleridir.

Mesih'in Avrupalı yapılması itikadi bir tepkidir. Bu tepki nin bir benzerini de Elijah, Amerika'da gösteriyor ve 'İslâm Pey gamberi zencidir' diye ilân ediyor. Beyazların kendisinin dinine ve mezhebine girmesine, inanmasına asla izin vermiyor, onlara sefaat etmiyor—

Kenya Cumhurbaskani Cuma Kinyâtü -fîkrî, ilmî ve edebî açıdan büyük bir bilgindir-yazdığı kitapta söyle diyor: "Asânesiyon gününde (Hazreti isa'nın miraci) Kenya'nın zenci kabileleri beyazların tanrısı Mesih'ten (Avrupalıların yaptıkları tarzda) binlerce heykel yapıyorlar ve atese verip yakıyorlar ki beyazların tanrısı yanmış olsun."

Bu zencinin deyişini değildir, Mesîh'i tanrı şeklinde ortaya çıkaran ve kendi tanrısı unvanıyla Afrikaliya yükleyen, onu tam olarak batılı ırkçılığın sembolü ve yardımcı yapan Avrupalıdır.

İrkçilik, faşizm ve nasyonalizm sıfatlarıyla 1933, 34 ve 35 yıllarında kuvvet kürsüsüne oturan egosantrizmin diğer bir çeşidi de "Oksidentalizm"dir. Aydınımızın herşeyden önce (osi-dantalizmin) vahşetine karşı uyanık olması gerekirken-maalesef böyle değil-Hatta iyi, doğru ve temiz fikirli aydınlarımızı bile aldatıyor.

Oksidentalizm, egosantrizmin bugünkü bir zühurudur. Anlamı da, batıcılık (batıperestlik) dinidir.

Hatta, bugün Avrupalı büyük bilginlerin çoğu bile -ki aynı zamanda büyük hümanistlerdir, bazıları sosyalist ve sosyal

ada letçidir-baticiliga, batiperestlige ve batinin asaletine müptelâdir.

“Oksidantalizm” yani baticilik dini; bugünkü dünyada sadece bir medeniyetin olduguna, bunun da bati medeniyeti oldugu na, digerlerinin ya bati medeniyetin seçip medenî olmalari ge rektigi veya böyle yapmazlarsa vahsi halde kalacaklarina inan maktir.

Bu, ilân ettikleri, daima söyledikleri, dünya aydinlarinin ço gunun fiilen kabul ettigi bir slogandır. Çogunun aklina mede

DINLER TARİHİ

145

nîlesmek için, batı medeniyetinin düzenlerini, malzemelerini al mak ve bunları tüketmek dışında başka bir şey gelmiyor.

Batinin asaleti âdeta başarıya ulaşmış gibi. Bugünkü kültür de belli bazı değerler görüyoruz ki hepsi batili değerlerdi. Spor şampiyonunun seçilmesi, zeka şampiyonunun seçilmesi, insanî yeteneklerde şampiyonunun seçilmesi ve bütün kahramanları ve şampiyonları tayin edici batili değerlerdir. Milletlerin temsilcileri batili kıstaslar dışında kıstaslara, sahip değildi. Bu kıstaslar değişmezdir ve batıda yapılmıştır. İran, Çin, Hind, Türkiye, Asya ve Afrika'da "Güzellik kraliçesi"ni seçiyorlar. Asya seçilen, bütün kültürel ihtilaflara ve yerli özelliklere rağmen batiliya ya rasir kizin bir kopyasıdır. Eğer Hintli, Çinli, İranlı, Asyalı, Afrikalı kadın, batili kalıplara uygun değilse, sadece batinin gözün de uygun olmamakla kalmıyor, vatandası da onu uygun görmüyor. Diğer bütün meselelerde de uygunluk ölçüsü böyledir.

"Vensan Munte" isimli bir bilgin bir raporda şöyle yazıyor: "Dünyada Nobel ödülü kazanmış olan bütün romanlar -siyasî bir yön taşıyanlar, bir telefon emriyle ödül almış olanlar; Nobel ödülü alması bu nedenle doğal olanlar dışındaki azınlıklar-batili kıstas ve esaslarla daha çok okunmuş olan eserlerdir. Ama batili esaslara uymayan, büyük sanat, şiir, edebî asil şaheserler ise asla Nobel almamıştır. Nobel ödülü almayan bir eser batı tarafından teyid edilmeyene kadar, kendi ülkesinde de bir eser değeri ni kazanmıyor."

Avrupalı olmayan geleneklere taraftar olup asil ve yerli değerlere inanmayan, eski kalıpcı, irsi değerleri, 600-700 sene önceki görüş ve zevkleri İslâm adıyla korumuş olanlar,

bugünkü batının felsefe, ilim ve teknigini bâtil bilenler, Islâm Peygamberi'nden bin yıl önceki Yunan felsefesini Islâmî biliyorlar. Niçin?

Çünkü Islâmî kitaplar Hicrî dördüncü, besinci asırlarda ya zilmistir, eskidir. Fikirleri de antika oluslarına göre degerlendir diklerinden ne kadar çok eski ise, o kadar çok degerli biliyorlar.

Sanat, siir, edebiyat, felsefe, tarih, antropoloji ve ahlâkta ba-'ih degerleri dikte eden kimseler kabul edilmislerdir ve bunlar basarili olmustur. Kendi yarattigi degerler ve esaslarla yazmak

DINLER TARİHİ

isteyen, siir söylemek isteyen kimse, felsefe ahlâk ve insan ko nusunda yerlilerden söz ermek isteyen kimse yenilgiye ugruyor. Tanınmamış kalıyor. Çünkü kıymetli ve aslı esaslarla yaratılmış olan bu yeni eseri tartacak, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyacak biri yoktur.

Bati, olmuş ve olan herşeye batili bir şekil vermiştir. Bugün külerin değeri, hep batilidir. Tarih, felsefe, din ve ahlâk için bile Avrupalı kökenler buluyorlar!

Mesela, Zerdüşt M.Ö. altıncı asırda doğmuştur. Musa'nın hareketi ise M.Ö. 1290-1300 yıl öncedir. Yani Mûsâ 3290 veya 3300 yıl önce, Zerdüşt 2600 sene önce, İbrahim ise M.Ö. yani 1970 ila 1980 yıllar; yani yaklaşık 400 yıl önce yaşamıştır.

Ama birden bir yazarımız ve düşünürümüzün Zerdüşt Mİ lattan 4000 yıl önce dünyaya gelmiştir diye yazdığını görüyo ruz, yani Âryailer Hz. İsa'nın doğumundan 1400-1500 yıl önce -bundan 3500 yıl önce-İran'a gelmişlerdir. Ve - Zerdüşt dört bin yıl Önce-bir rivayete göre 5000 yıl, diğ er bir rivayete göre 6000 yıl, bir diğ erine göre 7000 yıl önce dünyaya gelmiştir! Aryaîlerin İran'a gelmesi ve risâletini isitmeleri için arada en az 500 senelik bir boşluk kalıyor!

Şimdiki yeni aydınlar, niçin bu tarihî devirlere el uzatıyor lar? Bu, çok iyi açıklanması gerekli bir konudur.

Bati, olan herşeyde, batili bir kök bulmuştur. İlim, felsefe ve sanatı Yunan kaynaklı olarak alıyor. Bütün milletlerin ve ırkların Avrupalı olan o kaynaktan içtiklerini kabul ediyor. Ama batili, din konusunda Yunanlı bir kök yapamamış ve bulamamıştır. İnsanları, putlara, hayvanlara, bitkilere, eşyaya tabiat kuvvetlerine tapmaktan kurtarıp tevhide

ulastiran büyük dinler, Yunan'da dogmustur ve Avrupa'nin iftiharidir diye bir iddiada bulunamamistir. Zerdüst için yeni dogum tarihleri uyduruyor, birkaç bin senelik bir farkla söyle diyorlar. "Meselâ, Ibrahim'in tevhidi ve Musa'nin dini Âryaî Zerdüst'ten vücuda gelmistir, bütün büyük dinlerin babasi Âryaî peygamber ve Âryaî irkidir." ("Mezdisna ve Onun Fars Edebiyatindaki Etkisi" gibi, Farsça li-DINLER TARİHI

147

sanli Müslümanlar tarafından Frasça yazilmis kitaplara dikkat ediniz)

Batinin ve garpzedenin yaptigi yeni hesapla, bütün dinler kendiliginden Germen irkina ve Âryaî irkina dönüyorlar. Bun lar ayni zamanda bati felsefesinin ve ilimlerinin kurucularidir, (bunlarin kuruculugun da Germen ve Âryaî irklerin tekeline ve riyorlar). Hem de Dogu ahlâk, irfan ve dinlerinin kuruculari oluyorlar, hepsi hatta Buda Lao-Tsu, Konfüçyüs ve Çinli pey gamberler de Âryaî olmaya basliyorlar.

O halde bütün ilimler Cebir'den tutun Geometri, Fizik, Kimya ve Sosyal ilimlere kadar ahlâk, din, irfan ve olan hersey, Atina ve Fransa arasinda olan hat üzerinde cereyan ediyor. Do guda daima duygularda bir müphemlik, hayaller, asilsiz seyler olmus ve oluyor. Sadece Yunan insandir, Yunan olmayan her kes barbardir, vahsidirO)

Bu Yunan düşünce tarzidir. Onlarin tarih kitaplarina baki niz, bizimle onlar arasmdaki savas, Yunanlıların ve barbarların savasidir, Iran ve Yunan savasi degil. Simdi de bu tarz düşünce var.

Jean Paul Sartre, Fanon'un (Yeryüzünün Lanetlileri) kitabi nin önsözünde, Avrupalinin üslubuyla ve alayla yaziyor "Bü tün

dünya 500 milyon insan -Avrupalılar-ve birbuçuk milyar yerli arasında taksim ediliyor.”

Bu, Yunanlı -barbar, doğulu-batılı, yerli-insan, batılı insanın asaleti (bir çeşit kendine tapma, egosantrizm) gibi ayırımlar şimdielerde bile büyük düşünürlerin yakasını bırakmamıştır.

Mesela, Emest Renan gibi bir sosyolog ve hümanist düşünür diyor ki: “Tann, kurtuluş için Avrupalıyı akıllı, idareci yapmıştır. Onları ise içi yapmıştır ve hızla yeryüzünde çoğaltıyorlar. Zira iş, daha az işverene ve daha çok işçiye ihtiyaç duymaktadır.

“Bu yüzden her yüz Avrupalı’dan senede bir kişi, her yüz doğuludan senede altı kişi doğuyor. Biz % 1, onlar ise % 6 çoğalıyor. Binâenaleyh Tanrı veya tabiat onları işçi bir ırk, bizi ise iş veren ve idareci bir ırk yapmıştır.”

DINLER TARİH

Ve Milletlerin Ruhu'nda: "Caddelerde yanlarından ilgi duymadan geçtiğiniz bu mavi gözlüler, eğer Afrika'ya veya Hindistan'a giderlerse en büyük bakanlık teşkilatlarını yönetebi lirle. Ama doguda, büyük fikrî, İrfani, ahlâkî şahsiyetler ve za hitler bile, iki memurla bir subeyi idare etmekten âcizdir." diyor.

Önce Yunan, Atina, sonra Roma, Germen milleti, Fransız, İngiliz ve bütün Avrupa, şimdi de fertte, egosantrizmin olduğu nu görüyoruz.

Ortaçağda papa ile karşı karşıya olan kâfirler, kilisenin kâfir saydıkları ve savaş ilân ettikleri Hristiyanlardır. Ki, her milletin, İncil'i kendi diliyle okuması gerekir, diyorlardı. Halbuki papa, Latince, Tanrı'nın dilidir, diyordu. Ama İncil'in dili İbrani-ce'dir. Fakat Arap ve Filistinli Hristiyanlar kendisi bile Latince bilmiyordu. Onların Latince'yi Allah'ın dili olarak kabul etme meleri sebebiyle, Roma dilini Avrupa dilini, batı kültür ve dilini boyunlarına geçirmek istemiyorlardı. Bunun için kâfir ilân edil diler. Kilise, onlarla savaşmak için ayağa kalktı.

9. Hümanizm:

(Bu isim Farsça'dan çok tekrarlanıyor. Revaçta olan bir kelime, anlamları da çok karışık ve birbirine girmiştir. Bu yüzden söylediklerime daha çok dikkat buyurmanızı rica ediyorum.)

Hümanizm, aydınların çoğunu kendine çekmiş bugünün en seçkin ekollerinden biridir. Kendisini insanın asaletine dayalı ekol olarak kabullenir. Sartre'nin Egzistansiyalizmi de kendisi için hümanist bir temele inanıyor.

Eski Yunan'da insanin asaleti açık bir anlama sahip degildir Hümanizm, Tanrı veya tanrılara karsi insana asalet bagisla maktır.

Bütün tarih boyunca konu, hep dünyanın asil mihverinin Tanrı, tanrılar, veya insan olduğu meselesi olmuştur. Dinler asil eksen olarak Tann'yi aliyorlar. Insanın degerini Tanrıya veya

DINLER TARİHİ

149

22-Rönesans aydınları.

tanrılara olan yakınlığa bağlı görüyorlar. Tanrı'ya itaata, tanrıya veya tanrılara karşı olan riyazete bağlı görüyorlar. O halde dinlerde bütün değerlerin sebepleri, Tanrı veya tanrılardır. Buna Teizm diyorlar.

Ama Hümanizmde, insan asıldır. Kendini tanrının bir kopyası yapmaya ve eğitmeye iktidar görmüyor. Kendisi değerlerden, yücelikten, yaratılıştan, güzellikten, iyilikten ibaret bir bütündür.

Humanizm'in, Allah'a karşı insana asalet bağışladığını görüyoruz. İnsan için bağımsız ve belli özelliklere inanıyor.

İnsanın böyle asalet bulması, her yerden önce Yunan düşünce tarihinde şekillenir ve Batının dinî fikrinin en temel ve en bağımsız yönlerinden biridir.

Aslında Yunan'da, insanların tanrılarla ilişkisi kul ve mal, yaratıcı ve yaratık, aşağı ve yukarı, değerli ve değersiz ilişkisi değildir. Dünyayı zaptetmek ve kendi kaderini değiştirmek için savaşıyor iki dünyevî kudretin ilişkisidir.

Yunan'da tanrılar genel olarak, insanın rakibidirler, insanın kaderini kendi eline geçirmek istiyorlar. İnsanın uyanıklık, götü, bilge sukuruna engel olmak isterler. Çünkü insan kendi bir lincine varma düzeyine ulaşınca tanrıların seviyesine çıkar. Zeus'un kudret ve imparatorluğunu sarsar.

Tanrılar ilâhî atese sahip oldukları için ebedîdirler. Görüş, bilgi ve sukur sahibidirler. Daimî olmaları, dünyanın kaderini

el lerinde olması ve tanrılık yetenegine sahip olmaları nedeniyledir.

Ates, kudret, aydınlık ve görüsün sembolüdür ve tanrılarının elinde ve tekelindedir. Tanrılarının hepsi insanın yeryüzünde ka ranlık bir varlık perdesi şeklinde yaşamayı, bu ilâhî atesten mah rum kalması ve tanrılarının pençesinde esir olması için çaba harcı yorlar. İnsanın kendi kaderinde asla bir etkiye ve değistirme kuvvetine sahip olmaması için çaba harcıyorlar. Bunların her ikisi tanrılarının egemenliğinde ve tekelindedir.

Yunan kültüründe insan, tanrılarının iradesinden haberdar olup bunun bilincine varınca ve onların iradesinden kurtulmak,

DINLER TARİHİ

kudret ve kaderi eline geçirmek isteyince tanrılar telaslanmaya başladı.

Yunan kültüründe insan, Tann'ya yaklasma düşüncesinde değildir. Bilâkis tanrılar aleyhinde isyan ile kudreti ele geçirmek ve kendi kaderine hakim olmak istiyor. Suur ve görüğe ulaşip, semavî atesi elde ettikten sonra bunlara ulaşmak istememesi mümkün değildir.

Yunan fikrinde insan, kendisini tanrıların esaretinden kur tarmak için daima savaşıyor. Tanrılar da daima insani kendi egemenlikleri altında tutmak için savaşıyorlar. O halde yeryüzü ve gökyüzünün ilişkisi, iki düşman kutbun ilişkisidir, insan ve tanrının ilişkisi, daima savasan iki rakibin ilişkisidir. Biri hakim, olan tanrı. Diğer mahkûm olan insan.

İnsanın asaleti' düşüncesi, buradan doğuyor. İnsanın değeri onun tanrılara yaklaşması ve tanrıların ona değer vermesinden dolayı değildir. Belki insanın kendisi, ilâhî ates elde etmekle tanrılarının makamına yükselebilir.

O halde insanın hedefi, Zeus'un, Herkül'ün ve diğer tanrılarının kenarında kendisi için bir yer bulmasıdır. Tanrılarının çabası ise ortaya çıkan böyle bir yolu daima insanın yüzüne kapamak ve insanın tanrılarının yüksek kalesine ulaşmasını engellemektir.

İnsan, Prometheus'un yardımıyla semavî atesi elde ediyor, dünyanın yaratıcısı, tanrısı, kendi kaderinin yapıcısı hak ve bâtilin, güzelliğinin esası oluyor.

“Egosantrizm”de dedim ki, sofistler kendilerini esas ve delil almakla hak bildikleri seye hak diyorlardı, red ve tard ettikleri herseye de bâtil diyorlardı, ister istemez hersey ve

herkes varli ğin sebebi ve esasi olan, onların varliklarına bağıli oluyordu. H  manizmde de insanin asil olarak kararlaltirilmesi böyle bir so nu veriyor, hak ve b til insanin beğenmesi esasi ile anlam kaza niyor.

Yunan ve Roma sanat eserlerinin belirgin özelliklerinden biri heykeltrashk ve ressamlikta iplakliktir. Heykeltras ve ressa min bütün çabasi  deta en güzel vücutları, iplaklastirmek ve el bisesiz teshir etmektir.

Ama Asur ve Hegamensi’de -Taht-i Cemsid ve Biston’da da görmek mümkündür-genel olarak bütün dogu ressamligi ve heykeltrashginm özelliklerinden birinin, hayret verici bir örtün me oldugunu görüyoruz. Elbiseler genistir, vücut mümkün ol dugu ölçüde örtünmüstür, hatta çoğu erkeklerin yüzü bile. Bu giyinikligi Ortaçag eserlerinde de görmek mümkündür. Bu dö nem Dogu düşüncesinin hakim oldugu ve Allah’in asil sayildigi zamandır.

Ortaçag’daki dogulu ve Avrupali heykeltras, yaratilisi, insa nin yaratilisini, güzelligi, Tann’yi, gökyüzü nurunu, Isa’nin sa gir, kör ve dilsiz sifa veren ve ölüyü diriltten mucizesini göster mek istiyor.

Ama hümanist heykeltras ise, vücut güzelliklerinin tamamı ni gösteren biridir. İnsan onun delili ve esasıdır. O, insani çıplak göstermekle, vücudun güzelliklerini göstermekle, gökteki tanrı ların ve meleklerin güzelligi ile rekabet etmek istiyor.

Ortaçag’da yapılan azillerin heykellerinde, onların yüz ve beden güzelligine ilgi gösterilmemistir, onların ruhaniyetine ve dindarligina ilgi duyulmustur. Ama kilise hükümetinden önce ve rönesanstan soma, çıplak ve üryan heykellerle karsilasiyo ruz. En güzel yüz ve vücutları bakışlara tehir etmişlerdir. Çün kü insan herseyin aslı olmustur, hak ve bâtil, güzellik sadece bu mihenke taşıyla ölçülmektedir.

Bu düşüncede giyim, güzellik eksikliginin veya çirkinligin gizlenmesidir. Çıplaklık ise, giyinmeyi gerektiren utanılacak,

irkin birseyin olmadiginin isaretidir. Dogulu ise insani giyindi riyor. Dogulu'da g zelligin asli Allah'tir. O, g zelligin z tidir. Onun disindaki hersey, noksan, çirkin ve utanmayi gerektiren dir. Ama batili hümanist, insani iplaklastiriyoT; onun disinda baska esas tanimiyor; noksanlik ve çirkinlikleri de güzellik ola rak görüyor.

Defalarca söyledigim gibi, Prometheus destani Yunan ru hunu gösterir: Insanin yaraticisidir, gökyüzü atesini insana ver mek için tanrilardan almistir. Insan atese kavusmakla, görüs, suur, bilgi ve uyaniklik kazanmistir; artik bir daha Zeus'un em rinin altina girmiyor, kendi bagimsizligini il n ediyor.

DINLER TARİHİ

İbrahim! dinlerde, özellikle İslâm dininde ve İslâmî mezheplerde Promethous, seytan görünümünde beliriyor. Ama su farkla, Promethous Yunan'da İnsanın dostudur, insanin azame tinin zuhur ettigi yerdir, seytan ise insanin dūsmanidir; çünkü Yunan dūsünçesinde tanrı ve insan rekabet halindedir; burada ise asik ve masuk, âbid ve mabut iliskisi vardır.

“Promethous” ve “Seytan”, her ikisi yasak meyveyi uyaniklik ve haberi insana veriyorlar, ama insanin tanrini rakibi oldugu Yunan dūsünçesinde Promethous bir kahraman çehresi kazani yor. -İnsanın Allah'ın kulu, ibâdet edicisi ve asigi oldugu-İslâm'da ise seytan insanin dūsmanidir. Bu hümanizmin,²³ gök yüzünün, tabiat ötesinin ve ölümden sonraki hayatın asaletine karsi insanin asaletine inanan bir dūsünce tarzidir. Maneviyata karsi maddiyatin, “olan seyin” “olmasi gereken seye” karsi maddiyatin, “olan seyin” olmasi gereken seye” karsi asaletidir. Tabiat güzelliğine karsi, insan güzelliğinin asaletidir. Veya ruh güzelliklerinin tabiat ötesine karsi asaletidir. Bunların hepsi, din, felsefe, hem de sosyal hayati yansimaktadır.

Dine su sekilde yansimistir: Dogulu tanrılar -Hatta sirk dö nemindeki küçük tanrılar-yüce bir seçkinlige madde ve insan ötesi bir yücelige sahiptir. Tevhid döneminde, muvahhidî din anlayisinda Allah, mutlak oluyor. Mutlak güzellik, mutlak mü kemmellik, mutlak kudret ve hakimiyet, mutlak ask ve sevgi; in sanin tasavvur ve hayaline gelecek olan herseyden uzak ve mü cerret oluyor.

Bu yüzden en güzel anlamini, su İslâmî sloganda buluyor: “Allahu Ekber! ” su açık anlatimla karsilasiyoruz; “Allah en bü yüktür, vasiflandirmayla ortaya çıkandan daha büyüktür.”

Yani, asla bir metod, bir sifat ve bir niteligi zihinde Allah'a isnâd et memek gerekir. Çünkü böyle yaparsak Allah'i onda sınırlamış oluruz?.. İlkel Doğu dinlerinde de yücelik ve en üstün kutsallık; tanrının, yerden, tabiattan ve maddeden olan uzaklığı, mesafesi kolaylıkla anlaşılabilir.

23-Hümanizm (insanın asaleti).

DINLER TARİHİ

153

Ama Yunanistan'da mitoloji tanrıları insandır; insanla aynı sıfatlara sahiptirler, hakirler: Meselâ, Zeus'un 9 kızı vardır. Her biri dokuz çeşit sanattan birinin (siir, musikî, resim, heykeltraslık vb.) zühür kaynağı ve yardımcısidir, daima dağın üzerine oturmuşlardır. Bütün özellikleri ve hassasiyetleri ile kızlar sadece askı bekliyorlar; birinin askına talipler veya birinin sevgi-lisidirler. Bir düşman veya rakipleri vardır. Babalarıyla bir ihtilafı veya zoraki onlara yüklenen istekler vardır. Zeus'un kendisi de alımlı bir insan gibidir. Kin ve hasedi var, spor yapar, düşmanlık yapar, fikrinden vazgeçer, sözünden cayar. (Zeus, Promethous'u zincire vurdu, sonsuza kadar ayaklarından zinciri çıkarmayacağına yemin etti. Sonra, Herkül rapor vermek için Mısır'dan Yunan'a döneceği sırada Kafkas dağlarına da uğradı. Promethous'u zincirli gördü. Zinciri okla vurdu ve Promethous'un ayaklarındaki zinciri açtı. "Bunu Zeus bağlamış" dediler. "Hata etmiş" dedi:

Sonra Herkül Zeus'un istediği her şeyi yapmak için Atina'da bekledi. Zeus, Herkül aleyhine yapılacak her işi faydasız ve sonuçsuz belli olmayan bir savaş olarak gördü. Böylesi bir kahramanla saka yapılamayacağını anladı! Promethous'un serbest bırakılması zira razı oldu. Ama yemin ettiği için, zincirin bir halkasının ayakta kalması gerektiğini söyledi. O da kabul etti (kadının erkeğe karşı bir çeşit köleliğinin işareti olan halkanın buradan ortaya çıkmış olması muhtemeldir.)

Bu hikâyede Yunan mitolojisinin en büyük tanrısının ve diğer tanrıların ruh halini iyice tanımak mümkündür.

Yunan d s ncesinde de diğer her din gibi,  h ret ve gayb alemleri vardir. Ama bu., madd  dünya ile sirt sirtadir.

Tabiat  tesi gökyüzü mevcuttur. Tanrilar, ruhlar, m cerretlikler vardir, ama tam bu gökyüzü tavaninin arkasmdadirlar. Tanrilar vardir, ama daha çok mill  kahramanlar gibidir-Bunlari keramet ve mucizeleri, mesel  Rüstem, Zal vb. kahramanlarimiz gibidir. Yunan tanrileri insan benzeridir, dogudaki gibi gerçek, yüce, mutlak, akil ve vücut ötesi anlamda degildir. Yunan d s ncesi, Tanri'yi küçültüyor insana daha çok yaklastir-154

DINLER TARİHİ

mak istiyor. Dogu düşüncesi ise, insani büyük ve en büyük ya pıyor, insani tanrisina götürmek istiyor. Bu her iki düşünce de dinidir. Ama birbirlerine tamamen karsidirlar.

Yunan'da iTfanî duyguya sahip olan ve yüce tabiat ötesine inananlardan biri Pisagor, digeri de Eflâtun'dur. Her ikisi de do gunun etkisi altındadır ve dogulu görüseye sahiptirler. Daha Önce de söyledigim gibi Yunanlı görüs (batili görüs), dar bir görüştür. Ama Yunan'm fikrî ve felsefî yönü çok derindir.

Yunanli kudret ve akli, genis ve yüksektir, hakikat ve aski ise çok asagilik ve azdir. Bu yüzden eger Dogu ve Batiyi iki fikir tarzi olarak birbiriyle karsilastirmek istersek sunlari söylememiz gerekir:

Doguda, ruh, daima varlik alemindeki hakikat ve aski ara maktadır. İnsan ile Allah ve gayb arasında bir > liski bulma çaba sinin pesindedir. Asagi olan ile yüksek olanin iliskisi, avare ile siginilacak yerin iliskisi, muhtacin hakikata olan ihtiyaci, susa-misin suya olan ihtiyaci seklindedir. Bati düşüncesinde ise raki bin rakip ile olan iliskisi seklindedir. (Küçük rakip insandır, bü yük rakip ise Tann'dir) Bilen ile bilinen iliskisidir. Bâtili âlim Ask ve tanima ile degil, belki hile ve akillilikla tabiat kuvvetleri ni istihdam eden bir ihtiyaç sahibidir.

Dogulu dünyayi karmasik bir muamma seklinde görüyor. Hakikatlardan olan yansima ve yagan esrar ile kalbi daima bu yagmurun altında muzdarip ve susamis duruyor. Halbuki Yu nanli dünyayi birkaç unsurun yaptigi çok sade bir teskilat ola rak görüyor. Kolayca taninabilecek, arastirabilecek bu dünyaya ait ve maddî ihtiyaçların yardımlariyla giderilebilecegi bir tes kilat.

Bu yüzden orada kudret iktisadidir. Maddî hayat hep ilerle
mistir, ama duygu hakikat ve ask daima sınırlı kalmıştır.
Burada (Doğu'da) irfan, insanî duygu ve İnsanın gaybî,
olaganüstü ve. mucizevî bir ayna olarak yeryüzünde zuhuru
ve sürgündeki bir ilâhî varlık olarak telakki edildi. Gerçi
maddî ve sosyal hayat da ruhun bu atlama ve uçuşunun
etkisi altında gölgede kaldı.

DINLER TARİHİ

155

Batıda sehrin idarî düzeni, “politik’tir. Batili; sehrin belediye başkanından istiyor. Batili hükümet; ülkeyi, belediye başkanının sehri idare ettiği gibi idare ediyor. Yani yasayış, düşünce ve sosyal iliskilere bii-dereceye kadar olduğu gibi bakıyor. O da güzel idare etmek ve güzel korumaktır. Bu görüşün esası nede niyle Yunan demokrasisi gelisiyor. Avrupalı hareketlerin ve teskilatların yönü demokrasiye doğrudur.

Çünkü demokraside seçmenler vardır, seçilen ve seçilmiş olan en iyi yöneticiler bütün seçmenlerin isteklerini celb edecek kimselerdir. Bu demokrasi fikri ile uygundur, hem Yunan’da hem Roma’da hem de modern Avrupa’da meydana geldi. Ama doğuda siyasettir, eyer kabul etmeyen, dizgin almayan asi tayla ra dizgin vurma anlamında, onların yumusatılması, terbiye edilmesi ve necip yapılmasıdır. “Siyaset” (Politik kelimesinin mua dilidir (Politic= sehir kökendendir, Yunan toplumunun ve sehri nin, idare tarzı anlamındadır). Ama tam bir dogulu görüşle, üzerindeki dikta ve halkın egitilmesi liderliğinin her ikisi de siyasettir. (Bunlar iki zıt boyut ama, her ikisi de yönetme seklidir. Biri, digerdinden suiistifadedir). Batının hükümet ve siyasî görüşü; 24 çoğunluğun istediği esasa göre halkın demokratik şekilde yönetilmesinden ibarettir. Ama dogulu görüşe göre hükümet, rehberlik eden, değerleri degistiren, halkı terbiye eden, yıkılmış sosyal iliskileri ve gelenekleri degistiren toplumu hazırlamak için fertlerin tekâmülünü sağlayan devrimci bir kudrettir. Onla ra kilavuzluk eder, onları digerdin bir menzile basına digerdin bir duruma, digerdin bir vasma yöneltir.

Batili görüs, mevcut durum muhfaza ediyor. Asayisi ve da ha çok faydalanmayı arttırıyor. Dogulu görüs ise; hidâyet, terbiye mevcut durumu istenen tarafa dogru degistirme esasları üze rinde dönmektedir.

Batıda görüs, toplumun çevrilmesi esasına göredir. Sehrin idaresi halkın sahip olduklarına ve istediklerine göredir. İyi yaSamak isterler, hayatın asaleti esastır, asalet toplumdandır. Do—

24-Siyaset; zorlama, binis için tayin egitilmesi, kavramsal anlamıyla halkın bir hedefin esasına göre eğilimi ve degistirilmesi.

DINLER TARİHİ

guda asil olan toplum degil ferttir, hakikat gönölde gizlenmistir, bu ferdin asaletinin isaretidir.

Eger doguda toplum asalet kazanmissa bu yine ferdin asaletinin hatiri içindir. Biri bir sahsi öldürürse bütün halki öldürmüş gibidir. Bir ferdi ihya eden ise, bütün insanligi yasatmistir. Kur'ân, ferd unvaniyla asaleti insana veriyor, topluma karsi olan ferde degil.

(Yanlis anlasilmasin topluma karsi olan ferde degil, toplum daki ferde asalet veriyor) Ferdin toplumun asaleti gölgesinde yok olmasini önlemek istiyor. Ferdin reddedilmesini önlemek istiyor. Belki asaleti insanî ferde “ben’ler”e verip, sorumlulugu “ben’ler”In omuzuna birakmak istiyor. Degisme ve devrimi, fert fert insanin içinde alevlendirmek istiyor. Eger topluma asalet verilmiş olursa, bunun fertlerin hür olarak gelismesi için olması gerekir; topluma asalet verme ugruna bütün fertlerin kurban edilmesi için degil.

Bütün peygamberler ayni zamanda getirdikleri dinin esasi na göre insanî bir toplum meydana getirmenin pesinde olmus- | lardir. “Kalb”e, “ruh”a, “sana” diyorlar ki:

“Ayaga kalkiniz, degisiniz, bu Yunanli ve batili kalipların çerçevesinden, bu egosantrizmden, mutlak tarafina dogru uçu nuz.” Bu, dogulu fikrin sona erisidir, nihayetinde de Islâmî fikir vardır. Islâm insani mutlak olana çağiriyor.

Eger dogulu ve batili görüşleri birkaç kelimeyle açıklamak istersek, “hayat” i iki nokta olan, dogu ve bati olarak görmemiz gerekir.

“Bandra” Eski Yunan’da diyor ki: Hayat bahçesi, açan iki gülden fazla birsey degildir: Basan ve söhret.²⁵

25-Kuzey Tahran'daki cafelerde bir kahveyi yedi tümene içip, sonra da fakirin talihsizliği ve fakirlik hakkında siir yazan küçük burjuvazi sairlerinden biri olan "Tehranî kendisinden hayatiyla ilgili bir siir almaya gelen Mezinan'lı bir zaval-liva söyle demisti: 1 Hayat bir güldür.. Haya! bir bagdir..."

Bu degisen beyitlerin devamim d.i okumak isteyince zavalli köylü diyor ki- "Be nim karim ölmüs, oglum gençligim gitmis Senin için hayat zorunlu olarak rengarenk güllerden bir bagdir."

DINLER TARİHİ

157

Buda diyor ki: “Maceradan geçerek, hayata dönmek²⁶ İnsanın döktüğü gözyaşları bir araya toplanırsa yeryüzündeki bütün okyanusların suyundan daha fazla olacaktır.”

Bütün bu eziyet, Doğulu ruhun esasıdır. Eziyet, madalyo nun bir yüzüdür. Diğer yüzü de asktır. Bu eziyet yüce olduğu kadar, yer ölçüsünden. Yunan ve Batı egosantrizm görüşü ölçü sünden daha yüce ve daha yukarıdır. O ölçüde de ask, kudret, risâlet ve madde ötesi yüceliğe sahiptir.

Ama imanî ruha bağışladığı büyüklük ve harekete karşılık bir kurban da vermiştir. Bu, maddî hayat ve maddî medeniyet olmuştur.

Doğulu ruhun daima pesinde olduğu bu yüce ask, insana bütün bu a/.amet ve ilâhî yüceliği bağışlamıştır. İnsanı tanrılara doğru veya tevhid dinlerinde Allah’a doğru çekmektedir. Bu yüce ask halkın hayatını, açlığı, zaafi ve ekmegi çoğunlukla unutmuştur.

Doğulu dinlerden, sadece İbrahimî gruptaki dinler, ruhu dar çerçeveden kurtarabilmiş (riyazet ve ekmek yememekle değil) melekut tarafına uçurabilmişlerdir. Diğerlerine ekmek vermek ve diğerlerinin ekmegi için açlığa tahammül etmek çabası da (bir nevi riyazettir) ruhun kurtuluşunu temin ediyor, insanın Allah’a doğru uymasını sağlıyor.

2b-Buda’nın tenasühe inandığını biliyoruz. (Gelecek oturumda bu konudan bahsedeceğim.). Buda diyor ki: “İnsan Öldükten sonra ruhu tekrar başka bir bedene girer. Daima gider ve geri gelir.” Buna “Karema” yani tenasüh dolabı (döner çark), diyor. Bu, insanın mübtelâ (âsik)

olusudur. Úli ahmakça devirden ve sbe; , dönüsten kendini kurtarmak gerekir. Bütün dinlerde ve dinimizde olan bir kurtulus. Ama Budizm dininde insanin tutkusu, gidis ve bu hayata geri dönüs Seklindedir. Hepimizin mübtelâ oldugu kader gibi bir kader. O, tenasühe inani yor, biz ise buna inanmıyoruz. “Buda”, hayati söhret ve basari diye açılan bir Sülün buludugu bir бага benzetenlere, Francis Baron ve ondan da önemlisi Ba tili görüse karsi diyor ki: İnsan, kudreti ele almak için gelmistir.” Düşünceleri, jiep hümanistçedir. Günlük adi hayata karsi, siddetli bir aci düşünce ve insanî bir eziyetle. Dogulu ruhu takatsiz birakip yoran çok büyük ve derunî bir baska güzü yasli ve dertli konusur.

BESİNCİ DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Doğu ve Batı dinlerinin ortaya konulmasında alt yapı unvanıyla Doğulu ve Batılı görüşün müzâkeresi:

Medeniyet asrı dinlerinin dönemine giriş için, Doğulu görüş ve Batılı görüş diye iki görüşten bahsettim. Medeniyet asrına giriş sırasında kültür ve medeniyetler tarihinde bu iki görüş elle tutulur degerdedir. Şimdi de sözkonusu olan bu iki görüştür.

Önceki oturumda Doğulu görüş usulü ve Batılı görüş usulü adıyla, psikologlar, medeniyet bilimciler ve antropologlar arasında sözkonusu olanları arzettim, ki bunlar alt yapıyla ilgiliydi. Doğu ve Batı dinleri için arz edeceklerim de alt yapıyla ilgili olacaktır. Binâenaleyh bu bölümde din adıyla -doğuda ve batıda-arz edeceğim şeyi sizin, kendine özgü doğulu görüş ve batılı görüşün esasına göre karşılaştırmanız gerekir. O özellikleri bu dinlerde olan özelliklerle tartınız. Bir dinin doğulu ve batılı olması nın belirgin özelliklerini çıkarınız.

Medeniyet asrı dinlerine giriş için, doğudan başlıyoruz dedim. Zira medeniyet doğuda başlamıştır. İster istemez medeniyet devrinin büyük dinleri de doğuludur.

DINLER TARİHİ

159

Medeniyet Döneminin Başlangıcında Batı, Daha Üstün Olan Dini ve Büyük Kültürü Doğudan Aldı

“Niçin bütün dinler Doğu’da ortaya çıkmıştır ve bütün peygamberler Doğu’da zuhur etmiştir; Batı dine sahip olmamıştır?” diyenlerin sorusu tarihten habersiz olmalarından kaynaklanan bir sorudur. Çünkü dinler asla sırf Doğu’ya özgü olmamıştır, Kur’ân-i Kerîm’in açıkça anlatmasına ve ayrıca dinlerin tasdiki ne göre bütün milletler ve ümmetler dine sahip olmuştur. Hatta çeşitli dinlere. Avusturalya vahsileri, Kuzey Amerika kızilderilileri, Dogulu ve Batili toplumlarda fark etmiyor; hepsi dini olmuştur.

Dünyada daha çok mensubu bulunan dinler niçin Dogulu peygamberlerin dinleridir? Büyük medeniyet ve kültür, Doğu’da başladı da ondan. Medeniyet döneminin dini de insanlık medeniyetinin çeşitli boyutları gibi -edebiyat, felsefe, yaşam ve hukuk düzeni gibi-Dogu’dan Batı’ya gitti. O halde Batı dinsiz değildi ki, dini Doğu’dan alırmı. Kendisi de din sahibiydi. Ama dinleri, medeniyet ve kültür dönemine uygun olan ilkel dinler gibiydi. Bu yüzden batı medeniyet asrına girince Doğu’dan aldığı medeniyetin diğer yönleriyle birlikte, dini de alıyor ve kendi ilkel ve bedevi dinlerinin yerine geçiriyor.

Batı Medeniyetinin Etkisi Altındaki Dogulu Aydın

Dogunun kendisi -İran, Ortadoğu, Uzakdoğu, Yakındoğu; Asya ve Afrika-filozof, sanatkâr ve edebiyatçı sahibi değildir? O halde niçin aydınlar Batının felsefe, sanat ve edebiyat mekteplerinin etkisi altında kalıyorlar? Çünkü medeniyet,

simdi Batidadir. Bati medeniyeti daha ileridir. Biz kendiliginden tele vizyonu onlardan aldigimiz gibi, hukukî ve sosyal düzeni, felsefî mektep ve görüsleri de onlardan aliyoruz. Bu filozofların daima Bati'da oldugu, Dogu'da filozof ve felsefenin olmadigi anlaminda degildir. Hiç süphesiz Dogu'da da filozof ve felsefe vardır. Ama kültür ve medeniyetimizin diger boyutları düze yinde çaresiz olaTak daha üstün bir medeniyete muhtaciz. Tipki daha üstün medeniyetin maddî meselelerini aldigimiz gibi, da-160

DINLER TARİHİ

ha üstün medeniyetin ruh ve görüsünü de alıyoruz ve onun et kisinde kalıyoruz.

Biz bugün Batı medeniyetinin etkisi altındayız. Tabii olarak aynı zamanda Batı felsefesinin de etkisi altındayız. Ceçmiste Ba ri, Dogu medeniyetinin etkisi altındaydı ve haliyle daha üstün olan dinin de etkisi altındaydı.

Bu yüzden büyük dinlerin tarihine Dogu'dan ve en eskilerinden baslamamız gerekir.

Bütün Dogu'da hükmetmiş olan büyük dini, kültürle ve manevî mektepleri tanımak için Dogu kültür ve medeniyeti bir giristir. Bu kültür ve medeniyet iki kaynaga sahiptir. Biri Mezopotamya (Beyne'n-Nehreyn) ve dalları, diğeri ise Hind ve dala ridir. Büyük ve derin Hind dinlerine ve kültürüne geçmek için Çin iyi bir giristir.

ÇİN

Çin'in İlkel Dinleri

Çin de diğeri bütün milletler gibi bir bedevilik dönemi geçirmistir. Kabile ve ilkel toplumlar döneminde Çin dinleri ister is temez bedevî dinler olmustur. "Totemizm", "Tabu", "Mânâ", "Fe tisizm" ve "Animizm" de bedevî dinler için bahsettigim mesele ler, Çin medeniyeti için de geçerlidir. Yani Hz. Isa'nin dogu mundan bin-ikibin yıl önceki bedevî ve ilkel Çinliler, Ruha Tapicilik, Fetiizm, Tabuizim ve Totemizm gibi dinlere sahipti. Bu yüzden belirgin bir şekilde bu döneme girip, incelememiz ge rekmez. Çünkü bedevî dinleri genel olarak

taniyoruz ve Çin'in bedevî dinlerini onunla kıyas edebiliriz, karşılaştırebiliriz.

Çin'in Yüce Dinleri

Çin dinleri, bir asamada, yüce bir mektebe ve üzerinde iyice düşünülmesi-mümkün bir sekle dönüşüyor. Bunun, medenîleşme döneminin dinleri olarak isimlendirmek mümkün olabilecek meshur ve belirgin iki din şeklinde zuhur ettiğini göT—

DINLER TARİHİ

161

inekteyiz. Biri “Taoizm”dir. Çin’in en esaslı görüşü ve en büyük dini.

Biri de “Konfüçyüs” mektebidir. Aklî bir fikir mektebi, kül tür ve Çin dini unvanıyla bir sonraki islah ve reform devresini gösteriyor.

ÇINLI BAKIS: Tao’yu, Çin’in derin ruhunu, ince dinî ve felsefî görüşünü tanımak için Çinli bakisi tanımak gerekir.

Çinli’nin bu dünyaya bakisi kendine özgü bir bakistir. Renkleri ve şekilleri tanıma çesidi, tabiat esyasi ve insanla ilgili anlayis şekli Çinli’ye özgü bir renk tasir. Sanatında, dininde, fel sefesinde, hukukunda, tarih ve toplumunda belirgin olan bir renk. Çinli’nin sahsiyeti olan bir renk...

ÇINLI RUHUN ÖZELLİKLERİ: Tezat, Çinli ruhun belirgin özelliklerinden biridir. Bu milletin ruhunda belli olan tezat, bü tün sari irkla ilgili bir tezattir. Çin ulusunun tarihinde zuhur et mis ulan, en yüce ve en gelismis irk cilvelerinden biridir.

Çinli ruh, iki zit cilveye sahiptir. Bir taraftan savaşı ve cengaver olusu ki bu özellik bütün tarih boyunca meydana gelen olaylarda açıkça göze çarpar. Sari irkin tarihi boyunca olan sa vaslara, bu ulusun katilmasi bu ruhu anlatir. Uzakdogu’da yine san irktan olan, Mogailarin saldirisi geçmisten bugüne devam eden çeşitli mücadelelere -çeşitli boyutlariyla bu son otuz, kirk sene zarfinda olan olaylar-ve Japonlarin ikinci dünya savasi si rasindaki savaşlari bu ruhun görünümleridir. Çinli savasiyor. Bunlar mücadelede ve savasta kendine özgü bir özelliğe ve görünüme sahiptir. Bu

Özellik ve görünüm Çinli ruhtan kaynak lanmaktadır. Çok siddetli bir sertlik, ölümü hafife alma ve kani kolay görme özelliği.

Diger taraftan Çinli ruh, insanin en ince, en hassas görü nmlerine sahiptir. En güzel ve en Ince siirsel, ahlk ve irfani durular, tasviri imknsiz bir hayret ve siddette Çin siir ve sana tinda belirmistir. Bunlar, sefkatli ve hassas Çin ruhunun neti cesidir. Çin sanatının belirgin özelliklerinden biri zerafettir. Minyatür, zarif Çin sanatının bir dalidir. Çin musik ve siiri, hl insanlugin en güzel musik ve siirlerinden biridir.

DINLER TARİHİ

Bu iki zit ruhun belirmesini saldırgan Mogolların kaderinde görürüz. İran'ın istila ettikleri zaman diğer her yer gibi her tarafı yıldırım gibi yakıp yerle bir ettiler. Kabalığı, acımasızlığı son haddine vardirdilar. Ama henüz bir nesil geçmişti veya geçme misti ki tarihimizin en yumusak, en muti, en arif hükmedenleri ne dönüstüler. Cengiz, Muhammed Hudabende oldu; seccade ve mihraptan zorla kalkıp siyasetine vakit ayırabiliyordu.

Koyuna dönüsen bu vahsi kurtların (Mogolların) irfan ve tasavvufa ilgi duyması -gerçi Mogolların bu ilgisi komplolardan ve siyasî garazlardan arınmış bir ilgi değildi- Çinli ruhun hasas ve ince yarısını göstermekte. Kaba, sert ve ağır olan diğer yarısı ile mükemmelleşmektedir.

Alman sairi Haine'nin deyişiyle: "Hülagu, bir şehre vardı ginda katliam yapıyor, şehri atese veriyordu. Alevlenmiş bu se hirden ayrıldığı zaman bir subayından veya askerden soruyor du: Bu şehrin adı neydi?" Bu aynı adam, her şehirde, her isten önce mezarlığa gidiyordu ve mezarlara saygı gösteriyordu. Bu durum bir arifin durumudur, hunhar bir bedendeki irfanî bir ruh.

"Haine" güzel bir siirinde Hülagu'nun kabirlere olan ilgisine işaret edip şöyle diyor: "Taves'e gelince burayı mezarlığa çevir di, Firdevsî'nin mezari basında durdu, kabrin üzerini kaldırma larını istedi. Kabrin üzerini kaldirdilar, kırmızı gül ile doluydu. Sonraları Uzakdogu'da Cengiz'in kabrinin basına gitti. Kabrin üstünü kaldirmalarını istedi-Kaldirdilar; kan ile doluydu."

Çin Ruhunun Diğer Özellikleri

Milliyetçilik:

Milliyetçilik ve kavmiyetçilige siddetli yönelis, Çin ruhu nun diger özelliklerinden biridir. Öyle ki bu kavimden olan bazı uluslar uluslararası olmaları ve insanlığa ilgili duymalarına rag men gurur kaynakları yine Cengiz'dir. Cengiz'i tarihte kudret ve gururu yaratmış biri olarak görürler.

Sonraları dinde de kendini gösteren Çinli ruhun birbirine bağlılığı, onu çok milliyetçi ve kendine tapan bir ulus yapmıştır.

DINLER TARİHİ

163

Öyle ki milliyetçilik, geçmişe yönelis ve taassup bu kavmin ulu sa! ve geleneksel sosyal Özelliklerinden biri olmuştur. Bütün ta rih boyunca bu böyle olmuş ve olmaktadır. Çinli ruh, aynı zamanda evrensel ve insanî bir yönelis felsefesine de sahiptir. Bu yüzden Avrupalı sosyologlar ve antropologlar bugün bile Çinli ve sarı ırktan olan Marksistler! , Sarı Marksistler, Arif Marksist ler veya Sofî Marksistler olarak adlandırıyorlar!

Bu, onların ırksal özelliklerini materyalizmde bile koruduk larını gösteriyorlar. Bu sebeple bunlar uluslararası milliyetçiler dir. Bu şimdi de görülen bir çeliskidir. Onların materyalizmleri kendi uluslarına özgü bir materyalizmdir. Hümanizme kendi uluslarına özgü rengi vermişlerdir.

Tabiata Yönelis:

Çinli ruhun çeliski üçgenini tamamlayan boyutlardan biri de Çinli'nin tabiata yönelisidir (natüralizm). Ama Çin natüraliK-mi, Batı natüralizminden farklıdır. Natüralist Avrupalı, hissedilenlerin düzeyinde; dokunulan ve fayda getiren tabiatın üzerin de kalıp bunun dışındaki herşeyi inkâr ediyor. Ama Çinli, maddî tabiatın ortasında irfanî ruhu ve dinî idealizmi görüyor ve buluyor.

Çinli ruhunda bu çeliski çok büyük ve önemlidir. Bu çeliski, esrarlı Çin ruhunu tanımanın anahtarıdır. İran'da hatta Avrupa'da biri hayattan, iktisat ve maddiyatin gürültüsünden maneviyata sığınmak istediği zaman, bir mağaranın kösesine, bir evin kösesine veya bir mabedin kösesine kaçıyor. O tenhalıkta kendi iç dünyasına dâliyor ve riyazete çekiliyor. Ama Çinli, maddî sosyal ve iktisadî hayattan

kaçtığı zaman, tabiatın ortasına ve tabiatın kucagina sığınmıyor. Tabiat onun için tabiat olduğu gibi, aynı zamanda tanrıdır. Aynı zamanda tabiat ötesinden bir ilavedir. Onun için tabiat, aynı zamanda ruhun madde olmasıdır.

Bu yönelişin etkileri Çin resim, edebiyat, sanat, heykeltıraşlık ve kültüründe belirlemektedir.

DINLER TARİHİ

Çinli Sairlerin Deyimiyle Çinli Ruh

Çin'in ve belki de dünyanın en büyük sairi "Su Yi" hayattan, heyecandan kargasadan kaçtı. Ama zaviyelere ve tekkelere sigi nan ariflerimizin ve sofilerimizin aksine dedi ki: "Yasayis, heye can ve hayatın serrinden, bu sehirden ve kızgın duvarlarından kaçmayı seviyorum. Tabiatın kucagina, hiç ayak degmemis, hiç bir gözün görmediği bakir ormanların kalbine dalıp gitmek isti yorum. Orada iri soguk çigleri tan vakti içmek istiyorum. O za man sefkatli ellerimle avlanayım. Ama bütün ömürleri boyunca korku, ürkeklik görmemiş olan kuslari öldürmek için degil. Hiç bir insan ayaginin ulasmadigi ve tahrip edemedigi yerde kuslari sefkatli avuçlarima alayım, sefkatli nefesimle kanatlarına üfleye-yim, ki telekleri belirsinsin..."

Hayattan kaçan, kendine geri dönen tabiata sigman adamin terennümü siir midir, felsefe midir? Din midir, irfan midir? Maddiyat midir, ruhaniyet midir?. Bunların hepsidir.

Anlamak için çaba göstermek gerekir.

Çinli Sairin Azametli ve Arifane Ölümü

Sair'in ölümü de böyle arifçe ve yüce olur. Bir akşam vakti, bir nehrin kenarından geçiyordu. Cosku ve cezbe halindeydi. Adam nehrin kenarından geçerken gözü Ay'a ilisti. Ay çıplak olarak suda yüzüyordu. Adam durdu. Bir süre Ay'ın sudaki çip lak endamini seyretti. Heyecanlandı. Ay'ın sudaki el ve ayak çarpmasının sesini iyice isitiyordu. Ay yüzüyordu. Dalgalar bir birine çarpısiyordu. Kulaga gelen musikî, Ay'ın geçekten suda yüzdüğünün alâmeti idi. Adam bir süre

düşünceye dalarak sey retmeye başladı. Cezibeye kapıldı. Kendinden geçti. Çilginlik ve cinnetle karışık bir sevgiyle Ay'ın kucagina atladi; akan nehrin eteginde Ay'ini kucagina aldı. O kadar sikti ki, suya batti ve öldü.

Bu, Çinli'nin tabiata bakisidir. Bu bakis onun felsefesinde ve dininde vardır. Minyatür, siir ve romanında da bu vardır.

Çinli Ruh'un, Siir, Roman ve Minyatürde Yansimasi

Sonralari İran'da daha çok tekâmül eden Çin minyatürü çok modern bir ressamliktir. Gogen, Van Gogh ve benzerlerinin ar zu ve iddia ettikleri resim.

“Su” diyor ki: “Biz empresyonistlerin ressamlikta veya romanimizda, tabiata fazla girdigimiz dogrudur. Bizi, maddî esya yi çok düşünüyorsunuz diye kiniyorlar! ” Öyle ki empresyonist lerin romanlarına ve resimlerine baktigimiz zaman, tasavvufun bir oda düzenim ondaki bütün esyayi tasvir ettigini görürüz. Duvar böyê idi, perde söyle idi. Soba burada ve su sekilde. Otu ran sahis burada oturuyordu, bu elbiseyi giyinmisti. Eli böyley di, basini saga veya sola egmisti, söyle bakiyordu...

“Su” tenkidçilere cevap veriyor: “Bütün bu maddî hayati ve dogal isaretlerin parçalarını açıklıyoruz diye bizi tenkit ediyor lar. Meselâ, bizim resimlerimizde ati dikkatli bir seklide tarif et tigimiz, niteledigimiz dogrudur. Ama bu at tavlada olan at de gildir. At arabasina veya faytona bagladiklari at da degildir. Yeryüzünde ve gökyüzünün altında olmayan bir attir. Bu olan bir at degil, olması gereken attir. Benim yarattigim bir attir, tabi atin yarattigi at degil.”

“O halde, empresyonizm esyayi, resime ve romana sokuyor. Ama oldugu sekilde degil, belki sairin, yazarin ve ressamın ol masini istedigii sekilde. Bu sadece atin tabiattan alman küllî cev heridir.”

“Yeryüzünün, dünyanın göğü mavidir. Ama izdirap atesinden yanan benim veya sanat eserimin kahramanı için mavi gök, dertsiz ve anlamsızdır. Izdirabimizi ve perisanlığımızı söylemiş olmak için gökyüzünü san tavsir ediyorum. Tabiatta san gök yoktur. Ama empresyonist sanatkâr böyle bir göğü yaratıyor.”

Modern resim, roman veya siir ekolü esyada olan anlamı keşfediyor, yaratıyor ve esyaya anlam kazandırıyor. Bu, minya türün yaptığı bir iştir.

Minyatürde bazen mevcut insanlarla bir benzerliği olmayan insanlar görüyoruz. Bu ressamın dogal insani çizemediğinin isa—

DINLER TARİH I

reti degildir. Belki büyük ressam felsefesince, böyle insanlari çizmekle bir amaci hedeflemektedir.

Minyatürlerde bazen bir nehrin mor renkle tasvir edilmiş olduğunu görüyoruz. Hiç şüphesiz ressam da bizim kadar nehrin mor olmadığını biliyor. Ama eğer simdiki elestirmenler ol saydı, gazetelerde “ressam, nehrin renginin mor olmadığını biliyor, ama mor renkli bir nehir istiyor. Tabiatla olmayan bir nehir.

Minyatürde esya, olduğu gibi değildir. Belki ressamın olmasını istediği şekildedir.

M.Ö. Altıncı asra ait minyatürde bu dönem, Çin ressamlığının ilkel dönemidir. Ressam sarı bir gökyüzü tasvir etmiştir. Bu, güneşin yakıcılığının şiddet ve hararetinin gösterilmesidir. Ama yeryüzü kar ile kaplıdır, ağaçlar kristal görünümünde ve kisin kalbi gibidir. Gökyüzünde temmuz güneşi yeryüzünde kış kan ve ağaç.

Ressam bu çelişkiyi bilerek ve isteyerek yapıyor. Tabiatla olmayan ama onun ruhunda olan bir çelişki. Kendi ruhunun çelişkisine dışarıda bir canlanma kazandırmak istiyor. Minyatür-sel bakış. Çinli'nin tabiatı bakışidir ve gördüğü tabiat; Avrupa lı'nın gözüne görünen tabiat değildir. Avrupalı tabiatı olduğu gibi, fizik ve kimyanın açıklayabildiği şekilde tanıyor. Ama Çin lı, tabiatı kendi renginde ortaya çıkarıyor. Şeklini tabiatı bağışliyor; tabiatı diğer bir boyut veriyor, onu istediği şekilde yapıyor, olduğu şekilde değil-Bu yüzden Çinli bakış, felsefede de böyledir. İrfan ve derin tasavvufa sahip olan bir tabiatçılıktır.

TAOİZM

Çin bakis ve kültüründe üç asil vardır. Bunlar aynı zaman da “Taoizm” mektebinin temelleridir. Taoizm Çin’in büyük bir mektebidir, (ikinci defa yine söylüyorum, dinlerin ortak esasla rini tekrarlamıyorum; kendiniz yöntemi bulup bahsettiğim bu mektebe tatbik ediniz.)

DINLER TARİHİ

167

Birincisi; vahdeti vücut:

Tabiatta ve varlık âleminde birliği öngörür. Bu yüzden Tao izm, Çin’de vahdeti vücudu savunan en bariz ve müsaahas ekollerden biridir. Ay, yıldız, yer, gök, maden, su, insan, kötü, iyi, hayvan ve cansız varlıklar çokluktur. Hepsi ayrı ve çeşitlidir. Ama Çinli hemen ve başlangıçta, M.Ö. ikibin yıl kadar önce bu ihtilafların altında ortaklık ve bu çoklukların altında birlik gör müs ve aramıştır.

Çinli, bir insani, bir insani öldürdüğünü, diğer bir insanın, bir insan yolunda kendini feda ettiğini görüyor. Bir deprem gelip sehri yok ederken, yağmur yağıp ovayı yeşillendiriyor. Bun lar tezattır. Çinli’nin, tabiat ve insanda gördüğü tezat. İnsan ve tabiatta niçin tezat olduğunu anlayamıyor. Ama tabiat ve insan da, bütün hareket, değişim ve dönüşümlerde olan bu tezati görüyor, adaletsizlikleri hissediyor. Buna rağmen hepsinde bir birlik ve düzen görüyor. Bir zerrede, bir yaprakta, bir haserede, bütün yeryüzünde ve gökyüzünde bir birlik görüyor: Dünyaya ha kim olan bir nizâm.

(Bu konuya bütün dikkat ve ilginizi vermenizi rica ediyorum. Bu konu her ne kadar yorucu görünüyorsa da, özellikle Hordâd’ın son cuması olsa bile.³⁷ Bunun anlaşılması ile hem Doğu İrfanı anlaşılabilir olur; hem de materyalist ve diyalektik Batı felsefesi. Bu yorgunluğa tahammül etmekle, bir yıldan sonra, bir iş yapabildik diye iddia edebiliriz. Yoksa faydasız, neticesiz anlarla devami olmayan çeşitli heyecanlarla gönül eğlendirmiş oluruz. Bu durumda da, gelecekle bir isimiz kalmamış olur).

Evrende olan bu düzen, tezat, birlik ve çokluğu Çinli nasıl
Çözümlüyor?

-7- Öğrenim döneminin son günü anlammda.

168

DINLER TARİHİ

YANG ve YIN

(Çin Düşüncesinde Olumlu ve Olumsuz Kuvvet)

Çinli diyor ki: Bütün esya, sahişlar, ruhlar, tabiatın bütün maddî veya manevî isaretleri iki kuvvete sahiptir.

“Yang” fail bir kuvvettir, erkek bir kuvvettir, olumlu, yapıcı ve yukari giden bir güçtür. Yin, olumsuz, edilgen, kabul edici, etkilenen ve disi bir güçtür.

Günes, yere yansiyip parlıyor. Yagmur, yere yagiyor, yeri ve yesiilikleri yesertiyor. Isik ve yagmur gönderen gök Yang’a sahiptir. Yagmuru, isigi ve günesin sicakligini kabul eden ve ge be kalan yeryüzü ise “Yin”e sahiptir. Yang -gök-ve Yin -Yer-“in toplamından bir dogum ve sonuç meydana geliyor. Bu, yesilliktir.

Hareket eden nehir Yang’dır, rutubeti kabul eden sahil ise Yin’di. Nehrin kenarındaki yesillikler ve agaç ise bu ikisinin ne ticesidir.

Bütün mevcutlar, hatta ruhlar, mücerret varliklar, gaybî varliklar “Yang” ve Yin” sahibidir.” Melekler “Yang”, Cinler ise “Yin” sahibidir.

Bir insanin hareketleri de böyledir. Ayaga kalkmak Yang’dır, oturmak Yin’dır. Varlik âlemi bütün isaretleriyle “Yang” ve “Yin” savasinin sahnesindedir. Bütün fertler, madde ötesi bütün ruhlar, bütün hareketler ve olaylar, bu savasin neti cesidir. Bu ikisi arasindaki savastan, yeni esya ortaya çıkıyor.

Sabitlik ve Degisine Nazariyesi Doguya mi Batiya mi Ait?

Bu görüsün esasini, düşünme tarzini ve özel mantigini, Av rupalılar kendilerine mal ederler. Diyalektik mantigi

kendilerine ait biliyorlar. Halbuki dogulu görüsün temelidir. Avrupalılar -özellikle yeni sosyologlari-daima diyorlar ki: “Dogulu sabit dü sünüyor, sabit fikirlidir. Yani her isaret ve hersey için, mantigin da bir kisim özellikler sayip, tarif ediyor. Meselâ, diyor ki: “Madde böyledir, insan söyledir. Yerin tarifi budur, gökyüzü-

nün tarifi sudur. Bu tarif kötüdür, o tarif iyidir. ‘Kin’in böyle bir tarifi var...” Hersey ve herkes için sabit bir tarifi vardır, öyle ki bunların, hep sabit isaretler ve sabit hakikatlar olduğuna inaniyor. Halbuki biz Batılilar, onların inaniyoruz. Hersey, her an baska bir esyaya dönüşme halindedir. Kalici olmayan gerçekler olup, olma, dogma ve ölüm halindedirler.

Bu nedenle dogulu mantiksal düşünüyor (sabit mantik anlamında), batili ise diyalektiksel. Bu yüzden yasantisi hareket ve degisim halindedir. Herseyin seçilebileceğini ve yok edilebileceğini düşünüyor. İnsanda degistirme gücü vardır. Halbuki dogu lu herseyi ezelî ve mukaddes biliyor. Degisme imkânım düşün meksizin teslim oluyor.

Batili, herseyi itibari ve degisim halinde biliyor. Herseye saldiriyor ve yok ediyor yapıyor ve egemen oluyor. Ama dogu lu viran eden ve yapan biri degildir; sabit düşünüyor.

Bütün bu buyruklar dogrudur! Ama, tam aksi dogrudur. Çünkü sabit mantik, Aristo’ya aittir ve Hicrî üçüncü asırda Islâm kültür tarihinde Islâm adini da alarak ilim çevrelerimizde ‘îslâmî Mantik’ adıyla tedris edilmistir.

Islâmî fikir ayri birseydir, Islâmî ilimler ise daha baska birseydir:

Bir öğrenci: “Diyorlar ki, “Kur’ân’da dünya öküzün boynu zu üzerinde!) boynuz öküzün üzerinde{!) öküz baligin üzerinde, balik suyun üzerinde... diye yaziyormus.”

- “Hangi Kur’ân bunu yazmis?” dedim.

Dedi ki: - “Ben bir adamdan ders aliyordum. Arapça, eski ilimler ve astronomi tahsili yapıyordu. Astronomi kitabı böyle yazmisti.”

Dedim ki: - “Bu astronomi ashnda Babil astronomisi olup islâm peygamerinden bin yıl öncesi ile ilgilidir.”

Bu yüzden Islâmî ilimler adıyla tedris edilen seylerin bazen Islâmla bir alâkasi yoktur. Arapça sarf ve nahiv ilmi de Islâmî ilimler arasında sayilmistir. Ama dilbilgisidir ve Islâmla ilgili degildir. Fransızca dilbilgisi veya baska bir dilbilgisi gibi. Cahı—

170 DINLERTARIHI

liyye siiri de -Islâm’in mücadelesine ettigi bozuk cahiliyye dönemi sairlerinin Muallakat-i Seb’asi-tedris ediliyor, o halde bunlar da mi Islâmî?

Aristo mantigi Aristo’nundur. Aristo, Hz. İsa’dan üçyüz küsur yıl önce, Islâm Peygamberi’nin d en ise bin yıl öncedir. Bu nun Islâm, Islâm medeniyeti, Islâm kültürü ve Islâm tarihi ile ne alâkasi vardır?

Islâm tarihinde bu şekilde olan birçok seyler daha vardır. Meselâ, çinçilik Islâm medeniyetinin bir parçasıdır, ama acaba Kur’ân’da çinçilik diye birsey var mı? Bunlar Islâmla ilgili değil dir ama Islâm’a acıip şekilde yapismis ve karismislardır. Aydi nin en büyük isı, Islâm mektebini, Islâmî ilimlerin, kültürün ve medeniyetin pençesinden kurtarmaktır. Islâm’i Bilâl’in anladigi Şekilde anlamalıdır. Ebu Ali’nin anladigi gibi değil. Molla Sadra, Muhyiddin Arabi ve Gazâlî’nin anladigi gibi değil, Islâm’i çöl yolcusu Ebu Zer’in anladigi şekilde anlamak gerekir. Islâm kül türünü, Islâm’a girmis kültürlerden ayırmak gerekir:

İslâm'ı öyle anlayalım ki, ideolojiyi İslâm kültür ve eğiti minden kurtaralım. Hiç süphesiz İslâm kültür ve eğilimi çok azizdir, insanlığın övünç kaynaklarından biridir. Ama İslâm ideolojisi ayrı birseydir.

Kültür ve eğitim ile ideolojinin farklılığı iki ihtilaftır. Meselâ, Ebu Zer'in, Ebu Ali Sina ile olan ihtilaflı ve farkı gibi. Ebu Ali'nin bildiği şeyi Ebu Zer bilmiyor, ne "Kanunu" anlıyor, ne de "Sifa"yı. Eger "cevher" "heyula" (madde, herşeyin aslı) vb. şeyleri okusaydı tepesi atardı. Ebu Zer'in bildiği ve hissettiği şeyleri Ebu Ali, Molla Sadra, Muhyiddin Arabî ve bizim kültür ve medeniyetimizde büyük işler yapmış olan diğer dâhiler bil miyorlar ve hissetmiyorlar. Ebu Zer'in dert ve görüşü ayrı bir şeydir. "Ebu Ali"nin dert ve görüşü ayrı şeydir.

İslâm'ın görevini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Hangi gözle görmemiz gerektiğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Kur'ân'ı, Ali (a.s.) Ebu Zer ve Bilâl'in gözüyle mi okumamız gerekir? Yoksa filozofların, ariflerin, kılâmîcilerin büyük rivayetçi-lerin, hadisçilerin, mantıkçıların, usulcülerin vb. gözüyle mi?

DINLER TARİHİ

171

Bunları birbirinden ayırmak gerekir. Eğer ayırmazsak Aristo mantığı kültürümüzün bir parçası sayılır. İslâmî ilimleri okuduğumuz zaman Aristo mantığını da okumak gerekir. Çoğunluk bunun Atina mantık ve felsefesi olduğunu anlamıyor. İskenderiye'yi dolastıktan sonra yeni Eflâtuncularla İslâm'a gelmiştir. Değişmiş ve tekâmül etmiştir. Ama kökeni Atina'dır. Yunanlı görüştür. Aristo'nun va'z veya tedvin ettiği bir yöntemdir, bu nedenle batilidir.

Doğu mantığı ve doğu dini veya bu aslında ortak olan İbrahimî din esyanın ve cevherlerin ayırma ve sabit olmayışı âdem-i çubûl esasına dayanmaktadır. Doğulu görüşte asıl, oluş ve yok olustur. Oluş ve yok ulus diyalektiksel bir görüştür.

Zira Yunanlı filozof: "Bir ırmaga bir seferden fazla girilmez" yani ikinci defa ne adam aynı adamdır, ne ırmak aynı ırmaktır, o halde (sadece onun bu sözüne istinaden) diyalektik Yu-nan'dandır{!)

Dedim ki; "eğer her şey değişme halindedir" esası, felsefenin ve felsefî mektebin kökeni olursa, o halde hepimiz en derin, en açık, en sarıh birer filozofuz, "bu da geçicidir." (Dünyanın tama mı handır. Her şey bir kapıdan geliyor, diğer kapıdan çıkıyor.) "... O'ndan başka her şey yok olacaktır; hüküm O'nundur; O'na dön döneceksiniz. " (Kasas/88). Bu sabit olan "O", kimdir?

Bu, değişim görüşüdür. Dünyadaki her şeyi sürekli değişim, ebedî olmayış ve değişme halinde görmektedir.

Tezat esasi, diyalektigin özüdür. Dogu kültür ve görüsünün aslidir. Dogu kültüründe tabiat, tarih ve insan diyalektikseldir. Yani çeliski esasina dayanmaktadır.

Islâm'da İnsan, Iki Ziddui Toplami Olarak Tanitilmistir

Islâm'da -"Islâm'i Tanima" konusuna gelince bunu tüm yön leriyle söyleyecegiz-insan, iki ziddin toplami olan bir isarettir. Mantigin özelligi su ki, iki ziddin toplamim kabul edemiyor. Mantik daima, 'iki zit birlikte toplanamaz' diyor. Hem gündüz, nem gece olamaz. Bir sey hem iyi, hem kötü olamaz. Iki zit bir-

DINLER TARİHİ

biriyle toplanamaz ve giderilemez. Halbuki biz iki ziddin topla minin olduğunu görüyoruz.²⁸ Çogu insanlar ne iyidir, ne kötüdür, ne ölüdür, ne canlı.

Diyalektik diyor ki, iki zıt bir arada toplanıyor. Bir açıdan kötü olan şey, diğer açıdan iyidir. İnsan, bir taraftan çamurdur, diğer taraftan Allah'ın ruhudur. Bu diyalektik bir alâmettir. Bu nedenle bir insan, müsaahas ve sabit bir tarife sahip değildir, insan bir "olma"dır. Bir sabretme halidir. Ruh ve çamurdan yapılmıştır. O halde kendi nedir? Bir seçmedir, bir dhaddir. Bir mücadeledir. Bir "olma"dır. Kendisi sahip değildir. Çamur ve Allah'ın ruhu, bunların ikisi ayrı ve zıt isaretlerdir.

Vücuda üflenen Allah'ın ruhudur. Ama Aristo mantığı şöyle diyor: İnsan konuşan hayvandır, insan gülen hayvandır. Yani konuşan ve gülen her varlık insandır. Bu tarifler sabittir. Oysa İslâm şöyle diyor: İnsan iki ziddin toplamıdır; hem ilâhî, hem şeytanî. Allah'a sığınmak için bir imkânı vardır. Şeytan'ın oyuncağı olmak için de bir imkânı vardır.

Bu iki zıt imkân, insanda bir araya toplanmıştır. Bu diyalektik bir isarettir. Tarih ve kültür de diyalektik esasa göre zühür etmektedir.

Dinlerdeki Tarih Felsefesi Tezat Esasına Dayanmaktadır

Tarihin tamamı -Zerdüşt dininde, Buda dininde, Taoizm dininde tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İslâm'da da tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İki zıt kutup arasındaki savaş, tarihi yaratıyor. İbrahimî din anlamıyla İslâm'da, insanın -o başlangıçtaki insan, insanlığın babası Adem'in-Allah'ın ruhu ve çamurdan yaratılmasıyla tarih doğuyor; savaş başlıyor.

28-Ziddiyet iki sekildedir Meselâ siyah ve beyaz, gece ve gündüz gibi. Ama asil zıtlık, bir şeyin olmamasıdır. Meselâ, bir şeyin olma ve olmamasının, bir yerde ve aynı anda olması gibi. Bu yüzden onların toplanması ve giderilmesi aklın muhalıdır. Meselâ hem Zeyd olması, hem de olmaması mümkün değildir. Veya hem olmaması hem de olması mümkün değildir. Ama giderilmeleri mümkün kındır. Meselâ bir şey bir yerde ve bir durumda hem siyah hem de beyaz olamayabilir Ama ne siyah, ne de beyaz olmamasında bir problem yoktur, belki kırmızı veya mor olabilir

DINLER TARİHİ

173

Habîl ve Kabil'in savaşı, bütün tarih boyunca devam ediyor ve zamanın sonuna kadar da devam edecektir. Bütün tarih sahnesi başlangıçtan zamanın sonuna kadar savaş sahnesidir. Bu diya lektiktir.

Taoizm'de ve Çin kültüründe, diyalektik görüş çok müsa hastır. Bütün esya "Yang" ve "Yin" esası üzerinde sürekli bir sa vasın içindedir. Bütün esya, bu savaşın neticesidir. Hareketler de.

Bir ağaç parçasını gözönüne alınız. Topraga gömdüğünüz zaman, gökten yağmur ve güneş alıyor, yeseriyor. Bu "YhV'dir, gökten "Yang"ı kabul ediyor. Sonra çiçek ve meyve vermeye başlıyor bu "Yang" ve "Yin"ın asılmış olmasının sonucudur.

Diger taraftan "Yin" oîan ağaç "Yang"a sahiptir. Çünkü ates yaktığımız zaman "Yang" alev de alıyor. O halde ağaçta ve odunda hem Yang vardır hem de Yin. Hem tezdır, hem antitez dir. Bu yüzden birseyde bazen "Yang" yetenegi galip geliyor, ba zen "Yin" yetenegi.

O halde "Yang" ve "Yin", bütün esyanın bünyesinde gizlen mis olan iki zıt kuvvettir. Hersey kendi içinde bir savaş ile kusa tilmistir. Bu esas, herseyde ve her alâmette olan diyalektiktir. (Meselâ, atoma bakınız. Elektron ile protonun savasma, arti ve eksi yüklerine bakınız.)

"Tezat" Fikrî Marks ile Sosyolojiye Giriyor

Diyalektik, Marks ile sosyolojiye giriyor. Toplumda asiller var, köylüler var. Kapitalist var, proleter var. Biri tez, digeri an

titezdir. Devrim bu ikisi arasindaki savasin neticesidir. Eletron ile proton arasindaki savastan atom hareketinin ortaya ikmasi gibi.

Diyalektik savas, herseyin içinde vardir. Meselâ, yumurta tezdur. Yumurtayi gözönüne aliniz. Onu tavugun altina koyuyo ruz, sicakligi kabul ediyor ve her gün içinde “antitez” gelisiyor. Yumurta “tez”dir, her gün içinde gelisen “yumurta olmayan” ise antitezdir. Bu savas her gün antitezin yani yumurta olmayanin faydasina devam ediyor, antitezin bütün yumurtanin iini tezi

DINLER TARİHİ

doldurdugu ve disari sürdüğü yere kadar devam ediyor. O zaman kabuk gaganıyor, kiriliyor ve civciv (sentez) disari firliyor.

O halde yumurta hem tezdır, hem antitez. Bu ikisi arasında ki savaşın neticesi civciv görünüş ile doğan sentezdir. Bu, Hegel diyalektigin d eki bütün hareketlerin ben zetm esidir. Hem tarih, hem insan hem de tabiatla açıklıyor.

Bu “Yang” ve “Yin”i herseyde mücadele halinde gören Çin sözünün aynisidir. Bütün işaretleri ve esyayı bu mücadele ve hareketlerin neticesi görüyor. Esyadaki “Yang” ve “Yin” neticesi dir bu mücadele; değişim ve bambaskalık devam ediyor. Bu se kilde tabiat daima bambaska olma halindedir. Hiçbir sey sabit değildir. Bu iki unsurun, vücudunda savasa tutusmadığı birsey bulunamaz. Eger “Yang” halinde ise “Yin”den etkilenmemesi, eger Yin halinde ise Yang’dan korunmuş olması mümkün de gildir.

Tezat Felsefesi Yani Çin Diyalektigi

Bütün bu savaşların, hareketlerin, zıtlann toplamının, bambaskalığın ve dünyadaki herseyin hareketinin, değişmez ve istisna kabul etmez bir tek düzenin esasına göre şekil aldığını görüyoruz. Dünyaya ve hergeye (insan, hayvan, tuzlu, acı, ruhlar, tabiat ötesi mevcutlar, bitkiler, cansız varlıklar) hakim olan, düzen özelliği ve küllî namustur. Lao-Tsu’nun “Usul” kitabında ni telediği gibi; ezelî, ebedî, küllî, örtülü, kapalı, gizli (yani gaybî) ve her yerde bellidir. Hiçbir yerde aklın pençesine gelmez. Bütün zıt esyada bir beraberlik mevcuttur. Her sey onun istek, irade ve arzusuna göre olmakta ve geçmektedir. Hayatın varlığının bütün

sahnelerinde, madde ve mânâda olan bütün zit isaretlere, çeşitli savaflara düzen ve yön bağışlıyor. Herseydir ve hiçbir şey değildir, adı “Tao”dur,

Tao Nedir?

M.O. 5. ve 6. asırlarda yani 2600 yıl önce yazılmış olan “Tao Usulü” kitabının kendisinde bile “Tao’nun nitelenmesi mümkün değildir” diye itiraf ediliyor. (Tıpkı bizim “Allah” hakkında sa—

hip olduğumuz kavram gibi, idrâk ve akla sığmayan ama her yerde mevcut ve hazır olan kavram.) Gaybîdir, ama hiçbir yerde kayıp değildir. Hiçbir şey “O” değildir, ama “O” herseyde mevcuttur. Usulen ondan başka birsey yoktur, hersey onun tecellisidir. Hatta iyi ve kötü, güzel ve çirkin onun iradesine tâbidir ve “O” “TAO”dur.

“Tao”nun lügat mânâsinin anlasılması, onun tanınmasına daha çok yardım edecektir. Tao lügatte “Su yatağı” anlamına gelir. “Nehrin yatağı” sabittir, ama oradan geçen su hareketli ve degiskendir.

“Nehir yatağı”mn diğer bir anlamı daha var; “yatak”, suyu dagdan ve ovadan çıkis kaynagından, asil varis yeri olan okya nusa yönelten bir gidis yoludur.

O dinî ve felsefî kavramı ile, bu lügat mânâsi arasında ne tür ve hangi ilişki var? Tao, bütün küçük ve büyük dalgaların, sürekli olmayan kabarcıklarının, yani bütün alâmetlerin, bütün çeliskilerin, bütün esyanın tamamının onun üzerinden geçip, onlara yol gösterilip, o yoldan, mükemmel sınır olan okyanusa veya kendi vücutlarının gayesine ve nihayetine ulaşmalarından ibarettir. O halde Tao, su yoludur.²⁹ Yol herseydir. Bütün esya ve bütün varlıkların tâbi oldukları bütün kanun. Tao varlık âlemine egemen olan bir iradedir. Bütün mevcutlara egemen olan bir kanundur. Eşyanın birlik ve beraberliği hep Tao şeklin de, tezât ve savaşlar ise Yang ve Yin esasına güredir.

Taoist Sairlerden Biri Konusuyor

Su agaca bakiniz, niçin hiçbir zaman izdiraba mahk m ol muyor? Niçin hiçbir zaman üzüntüye kapilmiyor? Baharin bas langicinda tomurcuk veriyor, yeseriyor, genlesiyor, yaprak aı yor, iek veriyor, meyve veriyor. Sonbahar sonlarında sarari-yor, sonunda yapraklarını döküp çiplak kalıyor, Sakin bir sekil de kis uykusuna giriyor. Mart baslarında veya ortalarında tek rar canlanıyor, kendi gidisatina devam ediyor.

29-Seriat ve ser'a gibi. Su yolu, nehir tarafına dogrudur.

:

DINLER TARİHİ

Niçin izdirap çekmiyor? Niçin hiçbir ağaç intihar etmiyor? İsyan etmiyor, öfkelemiyor, bikmiyor, felsefî ümitsizliğe kapılmıyor?

Çünkü tabiat kanununu, Tao'yu takip ediyor.

Niçin perisanlık hastalık, savaş, zorluk, ihanet, izdirap, ümitsizlik, kötülük, gam, eziyet insanda var? Çünkü evrende herseye hükmeden düzene karşı, cüz'î akli ile başka bir yol se çiyor.

Merihli Yolcunun Yer Küresi Hakkındaki Raporu³⁰

Çok meshur yazar sayın Muhammed Hicazî'nin bir hikâyesi var. Hikâye söyle:

"Yeryüzünde bir bilgin, Merih'e gitti. Merih caddelerinde yürüyordu, sinema afislerine ve kültür haberlerine bakıyordu. Ansizin gözüne bir haber ilisti. Haber söyle diyordu: 'Merihli fa lanca profesör, meshur bilgin, füze ile yeryüzünden geri döndü. Yer küresi ile ilgili araştırmalarını, yeryüzündeki canlı varlıkları konu edinen yeni keşfini, sayın dinleyicilere arz ediyor! "

Dünyalı olan bilgin diyor ki:

"Kendim dünyalı olduğum için MerihlileT'in bu konferansı na katılmak istiyordum; konferansın konusunu sevdim ve katıldım. Merihliler acaip bir heyecanla, profesörün sözlerini dinliyorlardı. Çünkü Kâinat'ın hiçbir yerinde Merih küresi dışında, hayat olmadığını düşünüyorlardı. Şimdi bu bilgin, yeryüzünde çok sayıda canlı varlığın olduğunu keşfetmişti. (Melikü's-Suara Bahar'ın sözüyle: Bu okudugum yer küresi nedir ki? Tastandır, dedi. Orada tekmelenmiş birileri var.)

Profesör diyor ki: “Bizim heyetimiz gidip orada bumda
arastirma yapti. Yeryüzünde çok sayıda canlı varlıkların oldu
gunu anladı. Hepsinden daha gelişmiş veya en azından
hepsin den daha iddialı olan, “insan” isimli bir varlıktı.

30-Muhammed Hicazî'nin “Ayna” isimli kitabına yeniden
bakmanız, iyi olur. Nepiün gezegeninin keşfi ile sanıyorum
Babililer hayal düşüncesiyle Neptün'e gidiyor demek istiyor.
Orada bir topluluk görüyor; insanın özelliklerinde. O
topluluktan çok güzel sözleri hitab şeklinde naklediyor.

Bu varlığı tasavvur edebilmeniz için ne diyeyim? Sadece bîr tulum gibi olduğunu söyleyebilirim. Dört tutanagi var, iki tane de delik. Yerin üzerinde sürünüyor. Acaip bir hirs, heyecan ve tecessüsle herseyin canını almaya çalışıyor. Yeri, dağları, esyayı, hayvanları ve ağaçların hepsini yagmalıyor. Yagmalamadan baska, iki ayakları üstünde birbirlerinin canına kasdediyorlar. O kadar birbirlerini öldürüyorlar ve öldürmekten acaip bir zevk alıyorlar ki, bir kısmı kalınca en fazla öldürenler kahraman ilân edilip madalya alıyorlar tarihlerinin en seçkin şahsiyetleri, kendi cinslerini en çok öldürmüş olanlardır.

Acaip bir iş daha yapıyorlar. Bütün büyüklük, zekâ ve kur nazlıklarına rağmen doğal meyveleri, tabiatın çok güzel ve hoş kokulu sebzelerini, hayvanların sağlıklı ve doğal bedenlerinden aldıkları etleri, olduğu gibi yemiyorlar. Onları kablara koyuyorlar, biber, zerdeçal gibi baharatlar ve çeşitli yağlar ekliyorlar, ateşin üzerine koyuyorlar, yakıp pisiriyorlar sonra yiyorlar. Ardından derilere hastalıklara yakalanıyorlar. O zaman muhterem O) adamlardan yardım istiyorlar, para veriyorlar midelerindekini ilaç ve ıgne zoruyla dışarıya çıkarmaya çalışıyorlar. Niçin böyle işler yaptıkları anlamadım.”

Bu, Merihli'nin insan hakkında yaptığı tenkidtir. Ama Tao-izm, insani tabiat ve Tao'ya tâbi olmadığı için tenkid ediyor. Tao'nun onun emrine arzettiği yiyecekler dışında şeyler yedigi ve bunlardan faydalanmak için kendisine bağışlanan el ve mi deyi -tabîi yiyecekleri yeme yolunda-kullanmayıp baska yiyecekler hazırladigi için tenkid ediyor. Doğal evini bırakıyor, kendi yaptığı eve gidiyor. Savaş haset ve kine

müptela oluyor. Kendisi daha ileri gitmek için hemcinslerini yok ediyor. Diğerlerinin de ha erken hedefe ulasmasi için yok oluyor. Daima muzdariptir. cinnete, sinir ve ruh hastalıklara, felsefî ve itikadi hastalıklara müptelâ oluyor.

Taoizm'in -ölüm döşeginde olan, büyük şahsiyetlerinden birine talebeleri sordular:

- Ölünce seni nereye gömelim, nerede kefenleyelim?

DINLER TARİH

- Mezarım yeryüzü. Mezarimin tavani gökyüzü. Mezarimin kandili geceleyin ay, gündüzleri güneştir, dedi.

- Eger seni toprağın üzerinde bırakırsak; kuslar ve haserlar yerler, dediler.

- Onları niçin Tao'nun kendileri için yarattığı yiyecek ve rizikten mahrum ediyorsunuz? dedi.

Bu, "Tao" düşünce tarzıdır.

Kurtuluş Yolu Neresidir?

İnsan, güneşin altında ve yerin üstünde yaşayacağı yerde üstü kapalı sun'î evlerde yaşıyor. Bu yüzden isiksizliğe veya hasaslığa mahkûm oluyor ve çeşitli hastalıklara yakalanıyor.

"Tao", insana hareket ayagını bağışladı. "O", ayaklan hareket güçleri olmayan, sadece "kendilerini bırakmaya" gücü yeten şekilde yaptı.

Bu insan Tao'nun gidiş yolundan dışarı çıkmıştır. Tabiatı kaplayan geniş ufukları bırakmış kendini şehir isimli dar duvarların, sokakların ve caddelerin arasına sıkıştırmıştır. Tabiatın ona bağışladığı güzelliklerden faydalanamamış, sun'î güzellikler yapmıştır.

-Kilosu üç riyal olan-tabii karpuzdan istifade etmiyor, beş-bin tümene bir karpuz tablosu satın alıyor.

Şehir yapmış, idaresi için kanun va'z etmiş, hukuk, emniyet ve emana muhtaç olmuştur. Gelip halka hükmediyorlar. Hükûmetle beraber daima zulüm dogmakta. Bir kısmı

efendiler bir kısmi köylüler oluyor. Bir kısmi serefliler, bir kısmi adiler.

Kisa zamanda hedefe ulastiracak bazı ilimleri bilmeye ken dilerini mecbur hissediyorlar. O ilimler sonra bir grubun elinde digerlerini aleyhine bIT silah olmaktadır. Bu onun nihaî neticesi dir. Bunlar araç, teknik, zekâ ve tabiati tanımakla dopdolu ser vetleri topragin bagrindan çikarabilirler. Ama bu servetler, on lari köpekler gibi birbirlerinin vücuduna düşüren bir lokma gibi olmaktadır.

DINLER TARİH

179

Sonra da ilişkileri, hayvanların ve vahşi canavarların ilişkileri olmakta. Aldatma, yalan, zulüm, facia ortaya çıkmakta, fesat yaygınlaşmakta. Beyhude yasalar ve sınırlamalar yapıyorlar, bir kısmı onlara bağlı kalmakla çirkinleşiyor. Bir grup ise, o yasalara ve sınırlılıkların aleyhine isyan ediyor, mücrim ve hain oluyor. Bir kısmı ise bunlarla mücadele için egemen ve zalim oluyor.

ZALIM VE MAZLUMU DOGURAN MEDENİYET

Bir kısmi isyan ediyor, cinayetskâr ve günahkâr bir kısmi ise bunlarla (isyancılar ve canilerle) mücadele için egemen ve zalim oluyor. Bir grup da her ikisine kurban ediliyor. Böylesi çilginlik la karisik bir topluluk, “sehirlesme” adıyla, medeniyet adıyla ya piliyor. İnsan, kendini buna kaptiriyor. Tipki agiz salyasi ve ca niyla zerafet ve güzellihte sanat harikasi o ipek kozasini yapan ipek böcegi gibi. Ipek böcegi koza yapıyor, sonunda da eserinde kendisini boguyor. Bu medeniyettir.

Medeniyetin Isaretleri

Bütün tarih boyunca medeniyetin isaretlerine bakalim. Biri si Misir medeniyetinin sembolü olan piramitlerdir. Binlerce kö lenin, dibinde kurban olduğu piramitler. Misir medeniyeti basi ni ancak böyle kaldirmistir. Birisi de büyük Çin medeniyetinin sembolü olan Çin seddidir. Her tas ve tuglanin geldiği yerde, bir insani çamurlarda sürün dürmüştür. Hiçbir güçlü insan bu du vardaki isini bitirememisirir. Tasların ve aralarındaki harcın yeri ne, nice insanları gömmüslerdir.

Bu medeniyetler, yalan, aldatma, cinayet, katliam ve köleli gin toplamidir. Medeniyetlerden faydalananlar ya “Ojen lones-co”nun kahramani gibi gergedan idiler. Alinlarinin önündeki boynuzla öldürüp, çigniyorlardi ve gidiyorlardi veya Kafka’nm kahramani gibi çirkinlesiyorlardi. Talihsiz köle insanlar, seçkin insanlar... Temiz ve seçkin milletler... Süvarileri yok eden millet ler..

DINLER TARİHİ

Bütün tarih ve medeniyet boyunca insanda ne gelişti? İnsan; öldüren ve öldürülene, köle sahibi ve köleye, aldatan ve aldatılana, sömüren ve sömürülene dönüştü Bunların hiçbirisi insanî özellik değildir. Bu, medeniyetin ve medenî insanın gelişmesidir.

ISYANCI INSAN

Çevik ve yetenekli balıklar vardır; gidis yoluyla yoldas olmak yerine ırmakta kalırlar. “Nasil yasayalım?” sorusunun pe sindedirler. Biri bu köseyi seçiyor, diğeri o köseyi. Biri bir kaya parçasını, biri bir yosunun tavanını, hepsi yeni birşey yaptıkları için ve kendilerine ait bir sığınak seçtikleri için mutludur. Ama asla denize gitmiyor ve özgürlüğe ulaşmıyorlar.

Bütün varlık âleminin ve esyanın hareketine kılavuzluk eden Tao’ya karşı bir gidis yolu seçen insan, ideal, arzu, medeni yet oluşturmakla, kâinatın gidis yolundan başka bir yol seçmek le kendi cüz’î, fuzulî aklının müptelasi olmuştur. Bu şekilde hem kendini denize ve Tao’nun nihaî hedefine ulaştırmaktan mahrum etmiştir, hem de âlemin tekâmül ve hareketinde gecikme meydana getirmiştir. Eğer bu lüzumsuzluklar, bu kötülükler, zaafılar, seriler, medeniyetler olmasaydı, insan kendini tabiata emanet ederdi. Tabiat düzeni esasına göre yani Tao’nun irade ve istegine göre hareket ederdi ve hedefe ulaşmış olurdu.

TAO’YA GÖRE KENDİNE DÖNÜS

O halde, Tao’ya göre kendimize döndük. Kendi, kendisine geri dönmek ne demektir? Çünkü akla döndüğümüz zaman akıl lüzumsuz şeyleri yapıp, yol gösteriyor, ideal oluşturmuyor. O halde aklın kenarından geçip fitratıma dönüyorum, insanî fitratıma, halis ve saf kalbimin ilham verdiğine; kalbimin tam ortasına nin dediği şeye dönüyorum. İçimdeki sakinliğine dönüyorum. Akl-i küll olan zâtıma sığınmıyorum. Bütün esyada cari olan akıl,

DINLER TARİHİ

181

bitkiyi baharda yeserten akıl, yazın meyve vermesini sağlayan ve sonbaharda uykuya çekilen bir akıl. Bu tabiatın bir parçası olan bende de vardır. Onu keşfediyorum, kendimi ona emanet ediyorum, ona teslim oluyorum.

Bu aklın altında Tao duygusuna nasıl ulaşılabilir? İnsan, kendinde Tao'yu nasıl bulabilir? Özel bir marifetle. Aldatıcı olan ilimle bulunamaz; tehditçi ve fuzulî olan akılla da-O zaman in san, bitkinin gençliğine, tabiatın bağrında bir alâmetin eminliği-ne, selâmetine ulaşır. Sonra bütün eziyetleri, itilafları ızdırırları, kinleri yok olur. Onların yerini Tao'nun askı doldurur.

Fakirlik ve Riyazet Elbisesi ile

Insan, akıl , düşünme ve istidlal ile dünyanın ve kendisinin Tao'suna ulaşamaz -Tadarin her ikisi birdir-İlim ve mantikle ulaşılmaz. Bu yolda ask denemesi, rakstan ve musikîden daha iyidir. Veya ibadetten daha iyi olan riyazet ile. Riyazet, yani in sanin fuzulî akıldan, şehirdeki lezzetlerden, sun'î lokmalardan kendini kurtarmasıdır. Kendini medeniyette yapılan lokma ve lezzetlere muhtaç olmaktan kurtarmasıdır. Kendini fakirlik ve medeniyete muhtaç olmama elbisesi ile süsleyip, tabiatın bagrı na gidip, kendini Tao'ya teslim etmesi gerekir; cosku, cezbe ve ask ile ona dalması gerekir.

TAOCU FIKRİN BİZİM TASAVVUFLA UYGUNLUGU

Bu kavramların bizim sufî kavramların aynısı olduğunu görüyoruz. Bizim kendi kültürümüzde bulunan “vahdeti vücut” fikridir. Akıl gözüyle gördüğümüz bütün farklılıkları eğer ilham ile görürsek evrensel birliğe dönüşüyor. İstek ve coşku ile ona dalarak bu kendini göstermeyi yenilgiye uğratıp o olusa ye tismektir, bu her yerde riyazetle mümkündür. O, Allah’tır, bütün cilveler O’ndandır. Yani, bizi maddî hayata bağlayan bütün hevesleri yok etmektir, fuzulî aklın birbiri üstüne biriktirip bağ-182

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

183

ladigi seylerden kurtulmaktır. Bütün ihtiyaçlari ve bagliliklari koparmaktır, hürriyete erxmektir. Bu şekilde o birliğe ulasilabilir. O zaman baharin bagrinda yasayip, bahara, çiçege, meyveye kavusan bir bitki gibi bahara kavusuruz, çiçek ve meyve vermeye baslariz.

Bu, Lao-Tsu'nun önder oldugu, Taocu mektebin fikridir. Lao-Tsu M.Ö. 604 yilinda dogan bir bilgedir. Bu mektebin kuru cusudur ve bu mektebin elçisi oldu. Düşünce tarzının aslında tasavvufî olduğunu görüyoruz, bizler de bu düşünce tarzina âsinâyiz.

Acaba tasavvuftaki "tarikât" kavrami, Tao'nun tercümesi degil midir? Veya gitmek veya yolda seyahat etmek anlaminda olan "sülûk" o Tao yolunda gitmeye davet degil midir? "Insanın akli, bir yere götürmüyor" "Akilcilarin ayaklari çürüktür"; "İlim bostur ask iîe hakikatin yolundan gitmek gerekir" diyen düşün ce acaba "Tao"ya davet degil midir?"; "Genel ve küllî hakikata dalip, kalp ile ona yönelmek gerekir" sözü, akil ve irade ile Tao'ya ulasilamaz diyen sözün aynisidir.

TAOCU FIKRIN YÖNTEMİ VE ANTİMEDENİYETÇİ OLAN JEAN JACQUES ROUSSEAU'NUN EKOLÜ

Medeniyet, akil, irade, ilim ve insanin tabiatta, tabiatin kenarinda tabiata karsi yaptigi bütün lüzumsuzluklar ile mücadele, insanin kendi bireyselligine ve evrene egemen olan düzene dönüştü. Yani Tao'nun iradesinin belirmesine dönüş... Mutlak mükemmellik olan nihaî menzile gidis;

sadece Tao yolunda gi dilerek elde edilir. İnsan, tefekkür, bid'at, teknik yerine "Tao"yu kesfemeye, müsahede etmeye teslim olmalıdır. Isini Tao'nun ira desinin uhdesine vermelidir.

Bunlar Taocu okulunun prensipleridir. Bu jean Jaques Rousseau'nun 18. asirda ilân ettigi medeniyete, ilme ve teknige karsi olan bir mekteptir. Jean Jacques Rousseau diyor ki:

"İnsan sosyal anlasmayı yaptıktan sonra fesat, savas, ayrıcalık ve zulme müptela oldu. İnsani içinden bogan bütün bu yalancı yasaları kırmız. Bunlar insani güçlü ve zeki kildi, ama asa gilik, vahsi ve cani yaptı.

Tabiatın o saflığına, gökyüzünün altındaki o özgürlüğe in sanlara egemen olan bu karmasık düzenlerden önceki kardeşli ge, esitliğe ve beraberliğe dönünüz. Akıldan, sevmeye ve aska ulaşalım."

Bunlar Rousseau'nun sözlerdir ve Tao'dur. Lao-Tsu Taoculuğunun sözleridir.

Bireye Yönelis Mektebi Çin Toplumuna Darbe Vurdu Ama, bu kendine, bireye yönelis mektebi, medeniyet, ilim ve iradeden bikkilik, Çin toplumu ve medeniyetine büyük bir darbe vurdu. Çünkü büyük mektebi Taoculuk olan irfan (bireyin en büyük terbiye edicisidir ve bunu her yerde tekrarlıyoruz) ruhu o kadar yüce olan bir İnsan yapıyor ki, onu maddî hayat ötesine ulastırabiliyor. İnsani yere ve günlük hayata bağlayan herseyden kurtarılmış bir fert haline getiriyor. Ama toplum için uyusturucu bir maddedir.

Bu yüzden ferdin daima irfan ile eğitilmesi, toplumun ise, akıl ve iktisat ile eğitilmesi gerekir. Ferdin ask ile

temizlenmesi gerekir. Toplumun akıl ile idare edilmesi gerekir. Bu ikisi aslin da iki ayrı mizaçtır.

Tasavvufa Yönelis Toplumunu Bozar

İslâmî irfana bakınız, ne büyük şahsiyetler oluşturunca. O büyüklüğü ile Gazali, o azametiyle Sems-i Tebrizî, o kadar büyük Mevlâna ve Senâî. Ama eğer topluma dayanırsa, herşeyi bunlar düşünüp, iş yaparlarsa toplum korkunç bir toplum olur. Bu toplumda hatta taksiye binmek bile olmaz. Eger, binerse ne fark eder, dünyanın yönleri hep itibaridir!

O halde toplumun, akıl, iktisat ve adalet ile yaşamasi gerekir, İnsan, imkân bulabildiği yere kadar gelişebilir.

DINLER TARİHİ

Lao-Tsu Taoizculüğünün hayri, Çin toplum ve medeniyetindeki fesatla mücadelesi idi. Sosyal iktisada karşı bir tepki idi. Ama kendini bireysellik, bireysel maneviyat, âhirete yöneliş, mücerret ahlâkî faziletlerle o kadar süsledi ki toplumu zayıflattı.

KONFÜÇYÜS

Konfüçyüs, Lao-Tsu'ya karşı bir tepkidir. "Li" de "Tao"nun yerine geçirilmek için bir esastır, "Li" nedir? Li, sağlam toplumun, onun temeline göre şekillendiği, idare edildiği tekâmül ka zandığı usûl ve yasalardır.

Konfüçyüs diyor ki: Toplumun insani bozduğunu, medeniyetin insanın ahlâkını yok ettiğini, insani güçlü yaptığını, ruhun faydalanmasını sağladığını kabul ediyorum, ama insani asagilik, canî, kan dökücü yapmıştır. Fakat bu toplum yüzünden değil dir, belki toplumun idare edildiği, doğru olmamanın kanunları ne- ,1 deniyedir.³¹

Eğer Toplum "Li" Esasına Göre İdare Edilirse Tao Tekâmülüne Ulasacaktır

"Lao-Tsu'nun hatası sudur: Hasta bir tarzda olan, insanî olmayan kanunlara göre idare edilen çirkin toplumu, ideal ve mutlak toplum olarak almasıdır." (Bu Lao-Tsu'yu seven Konfüçyüs'ün sözüdür).

"Ben, Lao-Tsu'nun toplum aleyhine olan bütün tenkitlerini kabul ediyorum ama onun aksine, bu toplumun tabiata aykırı olması ve medeniyetin Tao'ya aykırı olması nedeniyledir demi yorum.

Bu toplumun Tao”ntm aksine oldugunu kabul ediyorum, ama inaniyorum ki eger toplum ve medeniyeti “Li” -toplumsal namus-esasina göre olusturulur ve idare edilirse, o toplum sadece Tao’ya aykiri olmamakla kalmayacak, belki Tao’nun gidis

L

31-Konfüçyüs'ün sosyal [emelleri, insanlık toplum ve medeniyetini l-ti köklü bir tarzda savundugunu görüyoruz.

DINLER TARİHİ

185

yolunda “Taoculuk”un tekâmülüne doğru hareketi hızlanacaktır.

Balık örneğini kabul ediyorum, ama insani bozan bu toplumdur. Gelin örneği deyiştirelim. “Bu nehre ve denize gönül vermeleri gerekli, kendi hiçlik ve lüzumsuzluklarını gidis yolu na teslim edip denize ulaşmaları gerekli dediginiz balıklar, eğer zekâ, akıl ve ilimlerini isin içine sokar, bir gemi yaparlar ve ge miyi normal hızdan daha süratli bir hızla nehrin gidis yoluna bi rakilirsa, o zaman bu gemi sadece nehre ve Tao’ya aykiri olma makla kaıayacak, belki balığı daha hızlı ve erken denize kavuş turacaktır.

O halde eğer toplum “Li” esasına göre olusturulursa, topluma Tao esasına göre daha hızlı ve daha seri bir hareket kazandı rılmış olacaktır-İnsan eğer tabiatın gidis yolunda tek başına ka lırsa, bitki ve hayvanın ahengi ile gelişir, ame eğer “Li”, toplu munda yer alırsa, Tao’nun gidis yolunda daha seri gelişir. Çün kü “Li” Tao esasına göre hareket eden toplumsal düzendir.”

Onsekizinci asırda Fransa’da, Voltaire ile Rousseau arasında olan savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu’nun savaşidir.

Konfüçyüs’ün insanî medeniyet ve toplumun sosyal temeli ni en köklü şekilde savundugunu görüyoruz. (M.Ö. Altıncı asırda). Voltaire, 15. asırda Konfüçyüs’ün aynı sözünü Rousseau’ya karşı söylüyor. Rousseau, toplumdan önceki bireysellik hayatının ahlâk, dindarlık, fazilet ve insanî maneviyatin hamisi idî, Voltaire ise medeniyet, ilim, ilerleme, maddîyat, sanayi ve savaş taraftan idi. Bu ikisi arasındaki savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu arasındaki savaştır.

Tam 24 asir sonra 18.nci asirda, bu sa vas ikinci defa Fransa'da ve bütün dünyada oluyor.

Hippilerin savasi bu çesittendir: Simdi de devam ediyor. Amerika'da mevcut olan en derin ve insanî harekettir. Kapitalist Amerikan toplumu ile hippilerin savasi; bilgini, filozofu, hakimi ve sosyal düzeni, "insan yiyen insan", yaratmak isteyen bir top lumda bunlar "yeme" ve "yemeye tapma" aleyhine isyan edi yorlar.

DINLER TARİHİ

Hippi ile Sohbet

Bunlardan biriyle Meshed’de sohbet ettim. Çok derin bir adamdi; açıkça Nixon’dan iki kat daha suurlu idi.³² Onunla tar tismam çok tatli oldu. O Amerikalı bir gençti, ben Müslüman ve dogulu bir gençtim. Ben maddiyati savunuyordum, o mane viyati savunuyordu. Ama onun maneviyati benim için taham mül edilmesi imkânsiz birseydi. Diyordum ki: Ben, senin savu nucusu oldugun maneviyati kabul ediyorum, sana saygi duyu yorum; ama siz medeniyetin kalibini ve bedenini yok etmekle bu maneviyati kurtarmak istiyorsunuz. Ben diyorum ki, bu maddî düzeni bir beden ve kalip gibi almami gerekir ve ona insanî ruh vermemiz gerekir. Su anda olan vahsilik, düşmanlık ve materyalizmin yerine Amerika’nin beden ve kalibina insanî ruhu üfleyin -yani Hind ruhunu-veya Amerikan medeniyetini Hint’te insa edin. O zaman hem büyük arifler gibi, nefsî gidisati islah eden insanlara sahip oluyoruz, hem de Apollo süvarileri (astronotlari) gibi ufuklara seyahat eden insanlara sahip olmus oluruz.

Ama bunlari damlariinin tepesine çıkmak ve oradaki karla ri temizlemek için saglam bir merdivenleri bile yoktur. Diger ta raftan jete biniyorlar. Apollo’ya biniyorlar. Bulutlariin üzerine, ama suur ve ahlâklari bir hayvanin düzeyindedir. Ve niçin gidi yorlar? Bütün bu yukarilara, elmas, petrol atom ve nükleer aras tirmalari için.

Eger medeniyetin yaptigi cazibeyi kiran uzayi ve manzume yi geride birakan bu büyük makinaya büyük bir ruh üfleyebilir-sek, o zaman artik sanayi ve medeniyet mahkûm olmaz. Genç bana cevaben sunlari söyledi: “Bunlariin hepsi beyhudedir. Dün ya bir günestir, gerisi ise onun bölünmeleri ve isinlaridir. Günes, Tanrı’dır. Bölünmeler ise Tanrı’nin isinidir; onun disindaki

32-Falanca diyordu ki: Filân fahis sehrin en bilgin ve âlimidir. O sehrin ilim merkezinin âlimleri ve faziletleri bu sahsin öğrencileridir. Kendisinin ise bir esekten daha az suuru var. Ben de “İaklid için en iyi simalar hippilerdir” diyerek hippiligi savunmuyorum. Bu, bizimli ilgili birsey degildi. Mezmanli adamin (sa ire cevap alarak söylediği) deyimiyle; benim hanimim ölmüs, genç oglum zo runlu olarak (askere) gitmis, sen: Hayat bir bahçedir, hayat güzeldir, diyorsun

hersey ise karanlıktır. Bu yüzden, insani ev ve elbiseye bile ihti yaci yoktur. Ben insanlari tanıyorum, onlara karsi sevgi besliyo rum; su ve günes ile yasayabilirler.” Çünkü eger biri Allah’i se verse ve Allah’a taparsa, ona askla baglanirsa, bu ask ile besle nebilir, bu sevgi ile yasayabilir. Bu büyük kudret, insanin içinde var. Ama maddî hayat onu zayıf ve zelil yapıyor-Tüketim düs künü yapıyor. İnsani öyle bir hale sokuyor ki eger kravatının renginin gömlegine uymadığını görürse, evden disari çıkmıyor. Batili genç, bütün derdi kudretperestlik ve paraperestlik olan medeniyetten kaçıyor.

Bu, bugünkü batili gencin mantigidir; Taoculuk’a bir çeşit geri dönüştür. İnsani bozan medeniyetten Taoizm’e geri dönüş. Ama Konfüçyüs’ün dedigi gibi “Bozucu özellige sahip olan me deniyet degildir.” İnsani bozan, böyle medeniyet (batili medeni yet) veya öyle medeniyettir (M.Ö. 6. asırda Lao-Tsu’nun savas açtigi medeniyet).

Eger medeniyet, kudret kölelerinin ve paragözlerin emrin den çikip suurlu insanların emrine girerse insanî tekâmüle vesi le olur, bozulmaya degil.

Eger insanlık, maneviyat, fazilet ve hersey medeniyete feda oluyorsa, bu, medeniyetin, anti medeniyetin elinde olması nede niyledir. Vahsi, makinali silahi eline almış; canı jette oturmuş ve Nemrut Apollo’ya binmiş. Ama eger bunların hepsi düşünce ve fazileti anlayan insanın emrinde olursa o zaman medeniyet, in sani bogmamak ve çirkinleştirmemekle kalmaz, belki İnsanın gelişmesine de katkıda bulunmuş.

Eger medeniyet büyük bir ruhun emrinde olursa, televizyon, tiyatro, sanat, kitap ve genel olarak toplu iletişim araçların dan, bu büyük ruhun bütün dünyaya yayılması için yardım alı nabilir. Bu; kültür, ahlâk ve maneviyati, bir anda ve bir günde dünyanın en vahşi ve ücra köşesindeki insana kadar ulaştırılabilir. Bütün insanlığa daha hızlı bir tekâmül bağışlayabilir.

Eger medeniyet, ruhun eline geçerse, eger insanî toplum “Tao” ile beraber “Li” esasına göre yapılırsa, insan o toplumda

DINLER TARİHİ

taocu tekâmül ve faziletle daha çok gelişir, çünkü “Li”, “Tao”ya karsi degildir, Tao’nun devam ettirilmesi esasi üzerindedir.

“Li” NEDİR?

Konfüçyüs buraya varınca, isi bozuyor. Aslında tenekeden olan bes gümüs esastan bahsediyor:

Birincisi: Çocugun babasına itaati.

Konfüçyüs burada çok güzel konuşuyor. Ben onu Sokrat’tan daha yüksek bir şahsiyet olarak görüyorum. Ama tek ayibi, Do gulu olması ve Büyük Fransız Devrimi’nde kadının gegirmesi için heykeller yapan, siirler yazan, akillara biyografiler veren Batililerin olmayışidir. Bundandır ki en hakîr Batililer bizim nes-limizce tanınmışlardır. Ama eğer neslimizin Settar Han’ın resmini sadece tesadüfen özel günlerde bir gazetenin ön sayfasında görebildiğini, hatta bugün bile onun kabrinin yerini bilmedikle rini görürseniz sasmayın. Konfüçyüs de Dogulu olanlardandır, tanınmamıştır. Yoksa o, Sokrat’tan bile daha yüksek bir seviye dedir. Güzel sözler söylüyor: “Evlât! Daima seni yasından daha küçük gösteren elbiseler giy ki, annen ve baban sana bakmakla ömürlerinin geçtiği konusunda endişelenmesinler” (Meselâ, eğer yirmi yasında bir genç isen önlük giy eline oyuncak ve dü düğ al ki babacığın, büyüdüğünü hayal etmesin! Bu söz, incelik olarak güzeldir, ama sadece güzeldir.)

İkincisi: Küçük kardesin büyük kardedese itaati.

Dönemin babaerkil dönem olduğunu biliyoruz. Babanın herseyin sahibi olduğu babaerkil dönemlerde baba öldüğü za man, varis büyük kardestir. Herseye, hatta babanın kadınlarını bile. Bu cümleden olmak üzere kendi annesini miras olarak dev raliyor. Konfüçyüs sisteminin bu esasi onun mektebinin bes te-meliden biridir ve o dönemin neticesidir.

Üçüncüsü: Kadının kocasına itaat; (Erkeğin reis olduğu dönem). Tam bir itaat. Yani kocanın söylediği ve yaptığı herseye

DINLER TARİHİ

189

kadının itaat etmesi, kendisinin bir anlayış ve görüşünün olma ması gerekir.

Dördüncüsü: El altındakilerin elin üstünde olanlara itaati. Besincisi: Halkın devlet başkanına (hükümdara) itaati. Eger toplum Konfüçyüs'ün bu bes esasına dayanırsa:

Bu bes "Li" esasıO) -gümünden bes asıl-Konfüçyüs'e ait ve toplum bunlara dayanırsa tekâmülde zirveye ulaşır (onun zan-nma göre).

Bütün faziletler, bu bes asla riâyet esasına göredir. Çünkü kadın itaat ettiği zaman, kocası vefadar kalır. Küçük kardeş itaatkâr olduğu zaman, büyük kardeşin himayesinden faydalanır. Çocuk itaatkâr olduğu zaman, baba da terbiye edici olur. O halde "Li" esasına dayanan bu toplumun dini nedir? Bu neslin ve bu halkın kendi temiz geçmişlerine dönmeleridir.

Geçmiste "Fu Shi" veya "Fer Hesi" gibi "Li" esasına göre hükmeden hakanlar olmuştur. Fu Shi adıldı, halkın hayrım istiyordu, halk ise onu seviyordu ve ona itaat ediyordu. Bu nedenle dünya adaletle doluydu. O halde iyilere ve ecdada saygı gösterelim gelenekçilik yapalım. Ruh nasıl geliştirilebilir? Edep ile, adab ile, gelenek tefrifat veya musikî ile.

Konfüçyüs geçmişin bu geleneklerine ve âdetlerine niçin bu kadar tapıyor? Çünkü "gelenekperestlik" Çinli görüştür. Konfüçyüs gelenekperestliğin ve muhafazakârlığın zuhur kaynağıdır, itaat, onun muhafazakar görüşünün temelleri olan itaat.

Geçmise tapma, gelenege tapma hakan Fu Shi'ye ve tarihin ilk dönemlerinde Li'ye ulaşmış olan hakanlara dayanmak, bunlar Konfüçyüs mektebinin zayıf noktalaridir, diyorlardi. Halkin geleneklere ve geçmişe dönmesini istiyordu. "Hu Shi Pi" döneme mine dönmesini istiyordu. Hu Shi Pi dönemin tipki bizim mitolojik "Cem" dönemimiz gibidir. Adalet hakimdi, herkes zevk, sefa sevinç vb. şeylerle mesguldü.

DINLER TARİHİ

KONFÜÇYÜS'ÜN ÖZELLİKLERİ

Ruhu, âhiretle maddî hayatın dışında bireysellik ve ruhbanîyetle ilgili sayan Taoizm'in aksine, Konfüçyüs ruhu toplum ve sosyal yaşamla alâkali sayarak bu dünyaya davet ediyor. Bu davet, ruhbanîyet ve irfana yönelisin karsitidir.

Benim kanaatima göre -kendi deyimiyle-Sokrat'm felsefeyi gökten yere getirmesi gibi, çeşitli ilâhî (rabb-ul enva'), gökyüzü, tanrıların savaşları ve diğerleriyle ilgili olan felsefeyi, hayat, ahlâk ve ruhun tekâmülü için sosyal yaşam ve sosyal ilişkilerle ilgili bir felsefeye dönüştürdü. Sokrat, felsefeyi gökten yere getirdi. Konfüçyüs de dini. Onu sosyal yaşamın ve bu dünyadaki yaşamın gelişmesi için bir araç yaptı. Ruhsal, bireysel meselelere ve zahitliğe tamamen batmış olan fikirleri sosyal hayat çekti.

Gelenekçiliği ve sosyal muhafazakârlığı, egemen sınıfın yararına ve halk kitlesinin zararına kuvvetlendirdi.

Konfüçyüs'e ait fikrin etki, kudret ve ragbeti Çin'de 2400 yılı yakın kendine özgü acaip bir durum yasatır. Bütün bu dönem boyunca Çin toplumu ne vahşi ve geri kalmış bir toplumdur, ne de gelişmiş mükemmel bir toplumdur. Ne ileri bir hareket meydana geldi, ne de vahsetle karışık bir yıkılma. Belki vasat birdü-rumda kaldı; ne iyi, ne kötü bir durum.

Bu dönemde Çin, ilerlemiş fakat durgun, monoton, hareketsiz ve devrimsiz bir medeniyet ve sanata sahiptir. Bu hep Kon-füçyüs'ün kuvvetlendirdiği gelenekçilik nedeniyle.

Konfüçyüs, Çin toplumunu 254 asit bu durumun üzerinde tuttu. Çünkü gelenekçilik ve muhafazakârlık yıkılışa ve yükselişe engeldir. Anlami da toplumu ve bireyi mevcut olan durumu ile korumaktır. Yeni dönem, Konfüçyüs'ten sonraki bütün döneme ve onun Çin'e hükmetmesine bir tepkisidir.

Çin düşünce tarzında yer düzdür, gökyüzü tavandır. Yerin ortası Çin'dir, Çin'in ortası 'Hakan'ın sarayıdır. Hakan, göğün oğludur. Bu -başlangıçta ve sonraları- Çin dünya görüşüdür. Konfüçyüs besli yöntemi ile bu toplumların içinde kendi öğreti—

DINLER TARİHİ

191

sine dayanan daima kalacak bir düzen kurup, istikrara kavuşturmak istiyordu.

Konfüçyüs, toplumcu, dünyacı, akilci ve felsefidir, irfana yönelen, bireyci, ahlâkî fazilete taraftar ve toplum karsiti olan Lao-Tsu'nun zıddıdır.

- Çin, Hind, Yunan dinlerinde ve İbrahimî dinlerde liderin farkı nedir?

Konfüçyüs ve Lao-Tsu'nun ortak bir yönü vardır; her ikisi de asildir. -'İslâm Senasi" de peygamberlik rolü oynayan bütün Çin, Hind, İran, Yunan peygamberlerinin (sosyolojik anlamıyla peygamber, İslâmî kavramı ile değil) istisnasız olarak Aristokrasi'ye bağlı olduklarını söylemistim-Konfüçyüs'ün kendisi esraf tandır. Sehzadelerin öğretmeni olduktan sonra "Lu" hükümetini bakanı olmuştur. Lao-Tsu'da asilzadedir. Hem Çin hükümeti nin devlet senet ve belgelerinin hazinedarı oldu hem de sonraları irfan, bireysellik ve ruhsal devrim ile uğraştı.

Esraflık Lao-Tsu'da irfana yöneliş, Konfüçyüs'te ise gelenekçilik şeklinde beliriyor.

Bu dinlerin her ikisi de refah ve Aristokrasiden doğmuştur. Bu, istisnasız olarak ümmetin -yani halkın-bağrında kaynayan İbrahimî dinlerin aksine bir durumdur, İbrahimî dinler, yapıcı, dünyaya yönelici, degistirici ve devrimcidir.

Eğer Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ün mektepleri birleştirilseydi, mükemmel bir mektep olurdu.

Ama hurafe, büyücülük ve asilsiz seylere batmış olan -hurafe ve büyücülük Taoizm’de siddetle artmisti- Çin düşüncesini, Konfüçyüs kurtardi ve sosyal yasama kavusturdu.

Ondan önce Çinli’nin bütün kaygisi “ölülerin ruhuna nasıl hizmet edebiliriz” düşüncesi idi. Öğrencilerinden biri bu soruyu hocası Konfüçyüs’e sorunca, Konfüçyüs dedi ki: “Evlât! Sen can lılara nasıl hizmet edileceğini bilmiyorsun. Hayatta oldukların da senden bir hizmet görmüyorlar, öldükleri zaman anlara nasıl hizmet edebilirsin?”

DINLER TARİHİ

Tekrar sordu; “Ölümden sonraki hayati bize söylemiyor musun?” cevaben sunu isitti: “ölümden önceki, simdiki hayati tanimiyorsun, o halde ölümden sonraki hayati sana nasil tani tayim?”

Ondan Ta ocu ibadeti, sihir ve büyüü yerine getirmesini istedikleri zaman söyle diyor: “Benim hayati, ibadetimdir.”

Bu dünyadaki yasama yönelis Çinli görüse olumlu, akilci ve yapici bir yön ekledi. Ama Taoizm’de olan maneviyat ve fazilet tekrar aldi. Çünkü her ikisi tek basina tahrip edicidir, ama ikisi nin terkibi yapicidir. Eger Konfüçyus ve Lao-Tsu’nun sahsiyetle ri bir liderde toplanirlarsa, o sahis mükemmel bir lider olur. Konfüçyus ve Lao-Tsu mekteplerinin toplami ve terkibi, mü kemmel bir mektep olarak bir insanin ihtiyacini karsilayabilirdi.

- Biige, insancil ve mükemmel insanin taraftan olusu:

Konfüçyus gelenekçi. Aristokrat ve bu esaslara dayanan düzenin taraftaridir. -Daima egemen sinifin çıkarlarini savunan bir düzen-. Aynı zamanda insancil ve mükemmel insan taraftari bir bilgedir. Sahsiyetinin açıkliga kavusmasi için, onun hayatindan bir örnek veriyorum:

Öğrencileri ile bir sahradan geçiyordu. Çölde bir mezarin basinda aglayan bir kadin gördü. Bir öğrencisinden kadinin ha lini sormasini istedi. Kadin: “Bu benim kocamin babasinin meza ri, dedi. Bu topraklarda çok sayida bulunan vahsi pars lar onu öldürüp, yediler.”

Öğrenci, diger bir mezara isaret etti. Kadin: “O da benim kocamin meza ri. Bu arazilerde ziraatle ugrasiyordu; onu da pars parçaladi” dedi.

Öğrenci diğer bir mezari daha gösterdi. Kadın: “O da benim oglumun mezari. Onun kaderi de babasının ve dedesinin kaderi gibi oldu. Bu son mezar ise kardesimin mezari, onu da diğer bir parsin pençesi parçaladı.”

DINLER TARİHİ

193

Öğrenci geri döndü, isittiklerini hocasına anlattı. Konfüçyus öğrencisinden böyle tehlikeli bir durumda niçin burayı terk et medigini, parslarin, yirtici hayvanların olmadığı bir yere göç et medigini sormasını istedi.

Kadin söyle cevap veriyordu: “Bu toprakların hükümeti adildir, kalmamin sebebi budur.”

Konfüçyüs burada kültür ve düşünce tarihi açısından çok değerli bir cümle söylüyor:

“Talebelerim! Sunu hiç unutmayın: Zalim hükümet, parstan daha vahsidir.”

Hüseyiniye-i Irsad’ın İlmî ve Dinî Arastırma Dersleri
Dizisinden

ALTINCI DERS

28/3/1350 (1971)

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..”

DINLER TARİHİ

195

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

HINT

Bugünkü derslerin baslangicinda, bir defa daha öğretmen-vari bir ilmî tavsiyem var. O da su: “Öğretim ile teblig arasında fark vardır.” Teblig: Bir mesajı bildirme, açıklama, izah etme ve o mesajı ispat etme esasına dayanmaktadır. Ama öğretimin iki aşaması vardır.

Öğretimin İki Aşaması

Öğretimin birinci aşaması; öğretmen ve öğrencinin bir fit bir eseri doğru ve görüş belirtmeksizin anlamalarıdır. Bi ideoloji veya bir dini...

Birinci ilmî araştırma aşamasını, doğru ve emin olarak geçirebilelim. İlmî ve fikrî riyazet ile itikadî ve keyfî kalıplardan geleneksel ve terbiyevî yönelişlerden hatta dünyevî meselelere, dinî, sosyal, sanatsal, duygusal hayat meselelerine oranla, sahip olduğumuz inançtan disari çıkalım. Bütün bedenimizle hür an layisa hazır olalım. Bir dini veya eseri kavrama, anlama anında ruhumuzun bütün duygusal boyutlarını bir boyut yapalım.

Eğitimin ikinci aşaması: Birinci aşamadan geçmiş olan bizler; meselâ bir dini, o dine inanan ve onu tanıyan bir âlim gibi anlamasız ve o din hakkında hüküm vermemize izin vermektedir. Kabullenelim-kabullenin ey elim, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyalım, inceleyelim, bir kısmını kabullenelim, bir kısmını red.. Her halükârda, her çeşit tartma değerlendirme izin ve ruhsatına sahibiz.

Alınacak birinci aşamadan geçtikten hemen sonra ilmî ba kimdan hiçbir hüküm verme hakkına sahip değiliz. Çünkü bu aşamada kendi inançlarımızın esasına göre o meseleleri ortaya koyamayız { koymamız gerekir). Eger ortaya koyarsak, avamdan biriyiz, araştırmacı bir âlim değil.

Jojman De Fot ve Jojman De Valure

Yaptigim bütün arastirmalar için -gerek bu sinifta gerekse diger siniflarda-veya inceledigim her kitapta ve tartip ölçtüğüm her eserde ilmî isin iki metodu var. Simdi onlardan bahsede cegim.

Bir asamanin teknik ve resmî kavrami { Jojman de fot)dur. Diger asama ise (Jojman de valure) veya De valure-dir. Jojman hüküm verme ve karar verme anlamindadir. (Fot) ise olup-bi ten sey, zahirde olan sey ve gerçek olan anlamlarina gelir.

Birinci asamada: Jojman de fot asamasinda “fot veya rotlari” (gerçek veya gerçekleri, bulunanlari) inceliyoruz, arastirma asa masini geçiriyoruz—

Ikinci asamada yani Jojman ve valure asamasinda, tanidi gimiz seyi degerlendiriyoruz, iyi ve kötü diyoruz, ona Inaniyo-

DINLER TARİHİ

iruz veya inkâr ediyoruz. İyi veya kötü olduğuna, hak veya bâtil olduğuna hükmediyoruz.

Avamdan olan, bu iki asamayı birbirinden ayırıp teshis edemediğinden hemen başlangıçta Jojman de valure baslıyor. He nüz başlangıçta değerlendirmede bulunuyor. “İyi” veya “kötü” diyor, “hayir” veya “ser” diyor, “inaniyor” veya “inkâr” ediyor, “seviyorum” veya “sevmiyorum” diyor. Bu, öncelikle Jojman de fot’la başlaması nedeniyledir. Bununla başlayıp gerçeği ve bulduğu gibi tanımı gerektirdi.

İslâm’ın İran’a Girişi

Meselâ, İslâm’ın İran’a girişi konusunda araştırma yapıyoruz. Bazı bilginlerin hemen başlangıçta Jojman de Valure girişi tiklerini görüyoruz. Diyorlar ki: “İslâm İran’a gelince İran’ı ihya etti, büyük bir medeniyet meydana getirdi, İranlıları doğru yola hidayet etti...”

Bu hemen başlangıçta Jojman de valure asamasına varmak ve İslâm’ın bütün eserlerini İran toplumunda başlangıçta güzel saymaktır. Veya hemen başlangıçta İslâm’ı kötülemeye baslıyor ve diyor ki: “İslâm, milliyetimizin bütün bağlarını kopardı ve geçmişimizi yok etti. Ahlâk bozuldu: Arapların egemenliği altına girdik...”

Bu sahisi de Jojman de valure ile düşünmüştür. Jojman de fot asamasından geçmeden değerlendirme yapmıştır.

İslâm Hakkında Birinci Metodla Araştırma

Ama bir araştırma metodunda hem inkâr edenin hem de inananın İslâm ile ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerini bir kenara bırakmaları gerekir. Eğer dindar, dine karşı -veya

dinsiz-müslüman veya gayri müslim ya da diger bir dine inaniyorlarsa bile onlar için fark etmemelidir. Mensup olduklari din, onların arastirma yöntemini ve varacaklari yeri etkilememelidir.

“Jojman de fot” asamasında, meselâ eger Islâm’ın İran’a girişinin ve İran üzerinde bıraktığı etkileri incelemek istesek, Sasa—

DINLER TARİHİ

197

niler döneminde İran'da kaç üniversite, kütüphane, âlim, dâhi, filozof, tabiat bilgini, doktor ve sanatkârin olduğunu gösterme miz gerekir. Sonra Hicrî birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda öl çüm yapıp tekrar kaç üniversite, kütüphane, öğrenci ve öğretmene sahip olduğumuzu ve nasıl idare edildiklerini gösterme miz gerekir.

Bu asırlarda kaç dâhinin olduğunu ve daha çok hangi branşlarda -edebiyat, fikh, felsefe, sanat-dâhiligin zirvesine ulaşmış olduğunu görelim.

Bunların hepsini istatistikle ve olan bilgilere dayanarak hesaplıyoruz.

Burada ben ister Islâm'a taraftar olayım, ister muhalif olayım, ister inanayım, isterse inanmayayım hiç fark etmiyor. Çün kü her durumda ve her inanç ile araştırıldığında Hicri birinci asırda onsekiz üniversitenin olduğu görülür. Bu onsekiz üniversite de fot'tur.)

Hicrî ikinci ve üçüncü asırlardaki büyük matematikçileri mizle ilgili bir listeye sahibiz. -Rical kitabından çıkardıklarımıza dayanarak-Elimizde bir tane de büyük sairlerin ve ediplerin listesi var. -Bunların divanları var ve isimleri tezkirelerde geçmek tedir.- Sanatkârların, mimarların, çini ustalarının, çeşitli deko rasyon sanatkârlarının bir listesi var. Mantikçilerin doktorların, müzisyenlerin, fakihlerin, yazarların ve çevirmenlerin birer listesi var.

Bunların hepsi "fof'dur. Ve çeşitli inançlar için esit ve ay nidir.

O halde Hicri birinci asirda bulunanlari incelemekle ve Sani hükümetinin son döneminde bulunanlari incelemekle onlari birbirleriyle karsilastirmakla Jojman de fot asamasindan geçtik. Bu olayin, olumlu ve olumsuz degerlerini tartip Ölçebiliriz, degerlendirip hüküm verebiliriz,. Islâm'in Iran'a girisinin bir hiz met mi ihanet mi oldugunu, medeniyet mi, vahset dönemine mi dönüstüğünü tespit edebiliriz.

DINLER TARİHİ

İlim ve ahlâkî fazilet ortamını, bilgi, felsefe, sanat, sosyal kudret, teşkilatlar, iktisadî, hukukî ve sosyal kurumları yukarı düzeye çıkardı, sarstı ve bozdu.

Bu inceleme ve değerlendirme sonunda karar vermemiz ve hükmümüz ilmîdir. Bu son asama yani hükmü ve karar verme aşaması, (Jojman de valure)dir.

Jojman de fot aşaması, âlim için zarurî ilk aşamadır. Usulen araştırma ve ilim buradan başlar. Fotlar -Mevcut dış gerçekler ve bulunanlar-taninmadan ilmin başlaması mümkün değildir. Bu asama (Jojman de fot), nefis ile cihat ve ilmî cesaret aşamasıdır. Cesaret ve gözüpeklik sadece yumruk vurma ve kılıçla dö vüsmeye özgü bir şey değildir. Ruh, düşünce ve ilimde daha üs tün ve daha büyük bir cesaret ve gözüpeklige ulaşırız.

Carlyl'in İslâm Hakkındaki Arastırması

Carlyl'nin İslâm Peygamber hakkındaki araştırması, ilmî cesarete bir örnektir.

Cariyi gibi dünyada kalemden başka bir şeyi olmayan, onsekizinci asırda, yüksek sosyal mevki, ahlâkî şöhrat, ilmî ve edebî şöhrati, bütün topluluklardaki nüfuz ve sevilmesi ile kilisenin bütün büyük kudretlerinin İslâm Peygamberi aleyhine seferber edildiği, daima itham, hakaret yaydığı bir dönemde; İslâm ülkelerinin sömürülmesinin başladığı bir dönemde; batının bütün yönlerden İslâm toplumunu, İslâm dinini, tarihini, kültürünü ve şahsiyetlerini ezdiği, yok etmeye çalıştığı bir dönemde, İslâm'a karşı böylesi kara görüşün ve kötümserliğin olduğu bir zaman da "Cariyi" gibi bir insan, onsekizinci asırda İngiltere'de bir âlim, en yüce ve en güzel tabirlerle ve bir âlimin ruhsal cesaretiyle bir

kahramanın ruhundan daha üstün bir cesaretle Islâm Peygamberini öyle savunuyor, öyle güzel savunuyor ki bütün bu iki asir boyunca hatta bir müslüman bile, onun gibi birsey yazmamistir. Kahraman budur. Düşüncede kendi konumunda olmamak budur. Haysiyeti, sevilmeyi vb. düşünmeden, bütün bunlara ragmen, hakikata asik olmak ve onunla yolunda herse-DINLER TARİHİ

199

yi, cani ve candan da üstün olan haysiyeti kurban etmek, onun sifatidir.

Arastirmaci “Jojman de fot” asamasindan böyle bir cesarete muhtaçtir. Tanidigi bir ekolün hakikatini iyi, güzel, sadik ve âlimce, dikkatlice anladigina, derinligine indigine emin olmasi için buna muhtaçtir. Kendi kabugundan disari çikmasi, Inanç ve zevkini “geçici olarak” bir kenara birakmasi gerekir. İyi ve kötü her seyden arinmis ve temizlenmis olmasi gerekir ki, sadece his setmeye ve “anlamaya” dönüssün. O zaman bu asamayi geçirir se - fotlari tamamlarsa, üst üste dizerse-inceleme kudret ve liya katinden, fayda aramis ve tanimaya ulasmistir. Bütün inançlari na zevklerine, düşünce tarzina tekrar dönebilir. Kendi yerine oturup kendi gözlüğü ile degerlendirmeye baslayabilir. Artık hüküm ve karar verme iznini bulmustur.

Iste biz birinci asamadayiz -Jojman de fot’da-Daha çok, sa dakat, cesaret, akillilik bilgi ve suura ihtiyacimiz var.

HINT DÜNYASINA GIRIS

Simdiye kadar söylenenler, bu dünyaya girmek için girisler di. Dünyanın eski dinleri tarihine, en derin, en hassas, en siddet li ruhsal yönelislerin oldugu dünyaya giris için.

Hint, iki bin yedi yüz -iki bin alti yüz hatta üçbin yıllık tarih boyunca, medeniyet, kültür, tasavvuf ile kaynayan bir irfan kay nagidir.

Hint ruhunu tanımak, aklî bakimdan oldukça zor bir istir. Çünkü Hint, simdiki aklî idrâkimizla zor anlayabileceğimiz bir sirra sahiptir. Çünkü Hintli ruhun ve duygunun bu tadini tat mak, bu ruha yaklasmak büyük bir çaba ister. Ancak o zaman üç bin yıl sonra etrafında dönmüs olan Hint ruhunu -çesitli bo yutlari, mektepleri ve dinleriyle-anlayabiliriz. Bu çabanin bu lunmasi, çesitli devirlerdeki Hint irfanî mektebini ve çesitli Hint dinlerini anlamanin anahtaridir.

DINLER TARİHİ

Hint ruhunun dünyasına yol bulma konusunda ikinci problem, o ruhun tek yönlü olmasıdır. En şiddetli ve tek yönlü dinî ruh, Hintli ruhtur. Tek boyut ve tek yöneliş şiddetli bir yöneliş, abartma ve asiri bir yapıya sahiptir. Hint dini ruhunun dünyada ortaya koyduğu bütün güzellikler, Hintli dinî tek yönlü düşünmesinin neticesidir. Hint tarihinde ve medeniyetinde gördüğümüz bütün yıkılmalar ve zaafılar da Hintli dini ruhun tek yönlü düşünmesi ve bu düşünceye dalmasının neticesidir.

Büyük sanatkarların içinde de böyle bir problem var. Öyle sanatkar vardır ki bir saat resim yapar, bir saat spor yapar, bir saati de sosyal ve siyasî işlere ayırır, birçok saatlerini de dostlarıyla görmeye, onlarla görüşmeye ve yararlı şeyleri düşünmekle geçirir. Bu çok yönlü olmaktır. Eğer bir işi biter ve kapanırsa, yaşamak için birçok bahanesi daha kalıyor. Ama ressam Van Gogh için hayat, sadece resim yapmak içindir, gerisi ise bir hiçtir. Hayatının bütün zaafıları, tek taraflı bu çilginca aska ve sanat işine batmanın neticesidir. Bütün sanatsal ve duygusal değerler, bütün o ruhsal yükseliş, sanatını dopdolu yapmıştır. Bu da böyle işine bir Hintli ruhun benzer neticesidir.

Aryaîlerin Hint, İran ve Avrupa'ya Göçleri

Hint irfani ruhunun ilk tecelli ve coşkusuna ulaşmak için. Arya ileri tanımamız gerekir.

Aryaîler beyaz derili bir kavimdir. Hazar denizinin kuzey bölgelerinde, Avrupa'nın kuzeyinde veya Türkmenistan bölgesinde M.Ö. 17. 16. asırlardan 12. asra kadar yaşamışlardır. Yani 3300 ile 4000 yıl önce çeşitli kabileler ve gruplar şeklinde yaşamışlardır. Nöbetleşe bir şekilde, Hint tarafına doğru indiler. İran'ın yüksek ovalarına ve çölllerine

girdiler. İran ve Hint Aryaîleri'ni olusturdular. Baslangiçta ayri devlet degillerdi, bel ki birbirine yakin d s nen  esitli kavimlerdi. Bu yüzden ilkel Hint ve İran dinlerine baktigimiz zaman benzer tanrilar görüyo ruz, isimleri de benzer isimlerdir. Benzer inançları olan, hatta ortak bir dilleri olan iki millettir. Eski Farsça ve Sanskritçe bir dilin iki lehçesidir. Sonralari Arya ler iki kisim oldular ve iki  l kede -İran ve Hint-yerlester.       cograf  açıdan birbirleri nDİNLER TARİHİ

201

den ayri kaldilar, dil açısından da ayrildilar. İran ve Hint milleti ni olusturuyor. G  lerinin devaminda sonra batı tarafına, Yu nan ve Roma'ya ulasiyorlar ve batili medeniyetleri meydana ge tiriyorlar.

Büyük Medeniyetler Hicretten Dogmustur

O devirde g   etmis olan bir Hintli ve Avrupalı ırk var. G   ettiler, büyük Hint medeniyetini, büyük İran medeniyeti büyük Yunan ve Roma medeniyetini inş a ettiler.

(Bu, Hüseyniye-i İrsad'da "Medeniyet ve hicret" adıyla yaptigim bir konusmaya ait nazariyenin örneklerinden biridir. Usulen medeniyet, hicretten dogmustur. Kendi topraklarında kalmis olanlar ve kalici olanlar, yikilmis ve   r m slerdir. Hic ret etmis olanlar, sadece ülkelerini topraklarını degistirmekle kalmamisl r belki kendilerini de bambaska yapmislardir. Kendilerini ve huylarını degistirmekle vahsilikten meden leşme as a masına girmisl rdir. Sonra ardarda dinler, kültürler, sanatlar ve büyük toplumları inş a etmislerdir.) Bu muhacir Ary i kavminin asil ocakları olan Hind'de hareket, yapicilik hazırladıklarını g  r yoruz.

Batili Sosyologların Deviminde HINT TENBELLİĞİ

“Hint tenbelliği” diye sosyolojik bir hüküm var. Bu sıfatı kullananlar daha çok batili sosyologlardır. Hint haleti ruhiyesi bu açıdan sakin, gayretsiz ve hareketsizdir. Kendi içinde daima tabiat ötesini düşünür. Aryaîler, Hint topraklarına vardıklarında burası bereket dolu bir yerdî, sık ormanlarla kaplıydı. Deniz onların emrindeydi, yiyeceklerini temin etmek için çetin tas, dağ ve topraklarla mücadele etmeleri gerekmedi. Çok sayıda ırmak lar vardı. Bizim çöllerimizin aksine. Meselâ, bizde 200 metre es men gerekir ki bir damla suya ulaşabilesin! Toprakları is yap madıkları halde, susuzluklarına cevap veriyordu. Ağaçları ken diliklerinden meyve veriyorlardı. Böylesi hazır ve çaba gerektir-202

DINLER TARİHİ

meyen bir dünyada, sanat meydana gelmez. “Ben” şekil almaz. Bu durum, medeniyeti, insan ile tabiat arasında kavganın olma diğı yerde, insan durgun, atil ve tembel olur.Örneği Rizaiye gö lündeki iki adadır. Haberini gazeteden mutlaka okumussunuz dur. Düşman ve avcı korkusu olmadan yaşayan hayvanlar, evcil hayvanlara ve kuslara dönüşmüşler. O zekilikten ve hareketli likten bir eser kalmamış, hatta baslarını bile çevirmiyorlar. Yan larına ne varırsa varsin, kuslar, uçmuyorlar bile! Öyle ki orada âdeta ölüm sessizliğine bürünen yırtıcı, vahşi hayvanları bu hal den kurtarmak için ada hayvanlarının harekete geçmelerini tes vik etmeyi bile düşünmüşler. Yumusaklık ve uysallıkları ile mü cadele edip, bir hareketlilik meydana getirip nesillerinin tükenip bitmesini engellemeye çalışmışlardır.

Bu yöntem ve kanun geneldir. İstisnâsi oldukça fazla ol makla beraber bunu doğrulayan konular pek çoktur.

Dopdolu tabiat sofrasında yiyen Hintli ruhun iktisadî aç ı dan ihtiyacı temin edilmistir. Derin düşünce, hayal, içe yönelis, cezbe ve cosku ile bezenip süsleniyor ve bunlarla ugrasıyor. İn sanın bir isı olmadığı zaman, hayallere ve soyut düşüncelere müptela olur. Çevrenin ve günlük hayatın dışında düşünür. İsin durumuna ve mevcut fikrî yönelmeye uygun olarak, manevi yatinin da bos hayalinin de gelişmesi mümkündür.

Ekonomik ve Mânevi Meselelerin Birbiriyle Bütünsel Bir İlişkisi Yoktur

Bu bir sınıra kadar doğrudur. Avrupa burjuvazisi sınıfına baktığımızda; sanatının, fikrinin, felsefesinin soyutlanmaya doğ ru gittigini görüyoruz. Ekonomik açıdan ihtiyaçları temin edil mis soyut zihniyetler; belirsiz dertler ve ruhu

cüzzam hastalığı gibi yiyen, isimleri belli olmayan
eziyetler...

Avrupa burjuvazisi bu eziyetlerin, kavramların, böyle sanatın ve bu düşünme biçimlerinin pesinde gidiyor. Ekonomik açıdan ihtiyaçları giderilmiştir. Ama işçi sınıfı, eziyet, açlık, ihtiyaç, borç, arzular ve noksanlıklarla, kusatılmıştır. Hayata karşı da ma gerçek, maddî ve objektif düşünür.

DINLER TARİHİ

203

Ne dertsizlik dertlerine müptela oluyor. Ne müphem üzümlere duçar oluyor. Ne de belirsiz eziyetlere sizlanmalara... Çünkü sizlanmaları açıktır, dertleri bellidir.

Hintli ruh böyle yetismistir. İçe, kuramcılığa yönelen bir-ruh. Dis dünyayı elde ettiğı için, iç dünyaya yönelmiştir.

Bütün bunlar Hintli ruhun karakterleridir. Ama bütün açık laması budur, denirse bundan şüphe ederim. Eger böyle olsaydı ve bu söz tamamen doğru olsaydı Kuzey Amerikalı kızilderilile-rin Hint halkından daha derin, daha ruhanî daha soyut düşün celi, daha güzel duygulu olmaları gerekirdi. Çünkü orası Hint topraklarından çok daha bereketli ve bol ürünlüdür. Simdiki Amerikalıların irfan, tasavvuf ve maneviyata yönelen kimseler olmaları gerekirdi. Ama durumlarını görüyoruz!

Hint'ten böyle bahsedenler ve ekonomik ihtiyaçların sağlanmış olmasını irfana, ruha ve içe yönelik sebebi sayanlar ve onları tenbellikle niteleyenlerin kendileri tenbeldir. Çünkü çok karmaşık bir mesele olan insan ruhunu böyle basit - ellerine ne geçerse onunla-açıkılıyorlar ve âdeta bir kesif(!) yaptıklarına kendilerini inandıyorlar.

Aryaîler'in Ataları Yerlilere Karsi Kaba ve Acımasız Davranmıştır

Aryaîler'in Hint ve İran'a girişlerinden Önce, buralarda bir raz daha koyu renkli yerli kavimler yaşıyorlardı. Simdi de Kirman yakınlarında bunlardan bir grup yaşıyor. -Bunlar daha çok Zerdüst dinindendir.- Irk bilimciler, muhtemelen bunların İran Aryaîler'inden önceki yerliler olduğunu sanıyorlar.

Hint'te de "Paryalar" veya "Deravidiler" var. Bunlar (kast) olarak adlan diriliyorlar ve necis bir gruptur! Bunlar, yerlilerden arta kalan lardir ve Hint topraklarinin asil sahipleridir. Bunlarin ecdadini Hint Aryaâleri katletmis veya köle edinmislerdir.

Son arastirmalar, "Deravidilerin" (bugün necis, pis olarak isimlendirilenler) Âryaâlerin girisinden üçbin yıl önce çok parlak bir medeniyete sahip olduklarini göstermistir. Ama, çok hasin

DINLER TARİHİ

ve acımasız bir kavim olan Âryaîlerin saldırısıyla medeniyetleri, geçmişleri ve izzetleri hep ortadan kalktı.

Âryaîler yerli kavme karşı hem İran'da, hem Hint'te acımasız ve tam bir katilikla davrandılar. Âryâi ruhunun kabalığı ve hasınlığı konusunda İbrahim-pur Davud gibi Âryâi irkçisi olan bir adam bile "Bijen ve Menije" adlı eserinin Petrol Sirketine yapılan baskısına şöyle yazıyor: "İran'ın bazı güney ve güney batı lehçelerinde Âryâ ve Âryaî kelimesi kan döken, hasın, vah si, insan öldüren ve katil anlamlarına gelir. Bu kelime Âryaîlerin İran yerlilerine saldırmaları döneminden kalmıştır ve o dönemin hatırasıdır. Buda ve Budist yazarlar usulen Âryâ kelimesini mu kaddes, yüce, asalet ve soyluluk dolu olan anlamında kullanıyorlar. Hatta manevî meseleler için meselâ, "Âryaî bir söz", "bu Âryaî bir duygu", "bu Âryaî bir düşünce", "bu Âryaî bir insan dır" diyorlar."

Anlaşıldı ki, Âryâ ve Âryaî kelimesine vermiş oldukları hasın, katil, kan dökücü, merhametsiz anlamlarına karşı, Aryaîler, bu kelimelere asil, şerefli, yüce, büyük, seçkin ve mukaddes anlamlarını zoraki yüklemişlerdir!

HINT VE İRAN ÂRYAÎLERİN DİNLERİ

Âryaîlerin Hint ve İran'daki ilk dinleri Totemizm, Fetisizm, Animizm (ruha tapıcılık) Büyücülük ve tabiat esyasına tapma gibi ilkel dinler olmuştur. Bedevi dinler konusunda söylediklerimiz, Âryaîlerin dinleri konusunda da geçerlidir. Bunlar o genel kanunları doğrulayan şeylerdir. Bu yüzden ikinci defa aynı izahları yapmıyorum.

VEDA DINI

“Veda dini, Hind’in eski medenî ve köklü dinidir.” Dinler tarihi müsahhas, medenî bir dinden bahsettiği za man “Veda” dini ile karsilasiyoruz. Veda dini Hind’in en eski

DINLER TARİHİ

205

köklü ve medenî dinidir. Brehmen, Cinizm, Sitizm, Buda dini vd. hep “Veda” dininin değişmiş, reform ve islahat uğramış şekilleridir.

Bütün bu dinlerin ortak esasları “Veda” dininin esaslarıdır. Eğer “Veda” dinini anlarsak, sonraki bütün dinlerin temel esaslarını anlamış oluruz.

Veda dininde, Totemizmin bir kısmı etkileri vardır-Bununla bu dinin, ileri dinler (İbrahimî dinleri gibi) ile, bedevî dinler (Totemizm, Animizm ve Fetisizm gibi) arasında bir vasıta olma sıvası isarettir.

İnek ve Diğer Âryâ Totemleri

İnek, Hint’te kutsal bir hayvandır. Zerdüşt metinlerinde kutsal bir nehrin kenarında iki yeşil kamış olduğunu görüyoruz. Biri nehrin bu tarafında, diğeri o tarafında. Buradan “Kiyûmers” -ilk insan-ortaya çıktı oradan da inek. O halde Zerdüşt dinine göre, ilk İnsan ile ilk inek aynı anda doğmuştur. İneğin Zerdüşt ve Hind dinindeki fonksiyonu, inneğin Âryâîler’in totemi oldu ğunu gösteriyor. Büyük ataları inekte canlanmıştır.

İnek baskı şeklindeki sütunlar, inneğin totem olduğuna işaret tir. Kısa bir süre öncesine kadar evlerin kapılarına koçların başlarını koyuyorlardı (Hatta mescitlerin kapılarındaki kulplara koydukları tokmaklara bile). Horasan’ın bazı şehirlerinde henüz mescit kapısının kulpundaki gül demeti diyeceklerine mescidin koçu diyorlar (Koç, Hegâmensîler zamanındaki totemden kayı naklanmıştır).

Hint'te totem seklindeki inek, bugün kutsal bir hayvan sekline getirilmistir. Etini yemiyorlar. Çünkü totemin etini yemek, ona tâbi olanlara haramdir. Totem, büyük atanin ruhunun zu hur ettigi yerdir. Büyük atanin etini yemek hiç olur mu?! Uzak-doguda meselâ, eski Hint ve Çin'de tapinakta yılan vardi, çünkü yılan bu kavimlerin "totemi" idi.

Geçmiste maymun da totem olmus, maymuna tapilmistir. Hatta tenasül organlarına tapılan mabetler bile olmustur. Kisa—

DINLER TARİHİ

casi Hint, acaip, garip ve çok farklı dinlerin koleksiyonu olmuştur. Aynı çeşitlilikte, aynı zamanda ortak bir usul ve ruh. Bu çeşitlilik, Hintli dinî ruhun özelliklerinden biridir. Çok karmaşık, çeşitli cilde ve tecellileriyle, derin irfanî, dinî ruh ve görüşü.

Veda Dini

“Veda” kelimesinin anlasilmasiyla, Veda dininin esasi anlasilmis olacaktir.

“Veda”, Veda dininin bütün tarihi boyunca yazilmis olan tüm kitaplarin adidir. (Veda dinin Muaftan 900, 800 ve 700 yil kadar Önce yani bundan 2700 yil kadar önce dogdugunu tahmin ediyoruz.) Çok hayret edilecek birseydir, Hint hailemin çoğunluğunun inandigi Veda dini gibi bir dinin bir peygamber veya peygamberleri yoktur. Bu dinin va’z edicileri taninmamistir.

Bazi Veda metinleri, insani hayrette birakacak kadar güzel, derin ve mânâ doludur. İnsan, nasıl olur da bunlarin gayb ile ir tibati olmaz diye hayret ediyor.

Süknet Veren Bir Din

Âryâ kavimleri, 2800 ila 2900 yil Önce Hind’e girdikleri zaman vahsi, büyüye tapan, totem ist kavimlerdi. Nasıl oldu da birkaç asir sonra, bugünkü filozof ve düşünürleri bile hayrette birakan metinleri olusturabildiler.? Hatta Shopenhauer gibi bir adam söyle diyor: “Upanisadlari okumaktan o kadar zevk aldım ki, bütün ömrüm boyunca okudugum diger metinlerin hiçbirisi bana o zevki vermedi.

Bu kitabi okumak benim için bir zevkti; dinlenmem ve tekâmlüm için bir vesile idi. Sadece yasadigim dönem degil ölüm ve ölümden sonraki hayata bakisini da etkiledi.

Upanisadlarin bazi paragraflarinda, yazilarinda ve ilâhî lerinde öyle yüce bir irfani ruh ve düşünce dalgalaniyor ki, “bunlar gayb ile ilgili” diye düşünemedenden edemiyoruz. Bunlarin hangi yolla, kimler vasitasiyla geldigini ne ben

biliyorum, ne de tarih. Eger gelecekte bir firsat bulursam bu
metinleri, özellikle

Upanisadlar"i izah edeceğim. Diğer metinlerde de karşılaştıracam.

"Veda" yaklaşık olarak M.Ö. 2000-2500 yıl kadar önce yazılmış olan ilk kitap ve metnin adıdır. Bilgi ve marifet kitabı anlamına gelir.

"Veda" "Videya" kökündendir. "Videya" görüş anlamına gelir. Görüş ilmi veya basiret. Bir çeşit görüş. Bu "Deri Farsçası" kökenli bir kelimedir. Deri Farsçası ve Sanskritçe'nin bir dilin iki lehçesi olduğunu söyledim. Hinduca ile Farsça arasında ortak kelimeler pek çoktur. "Diden" (görmek) bu lisanın "diya" kökündenidir. "Bines" "bina" görmek anlamında olan Fransızca'daki "vevvar" ve gören anlamına olan "vevolian" videya, görüş ilmi anlamındadır. Veda ise bu ilmin kitabı veya marifete özgü kitap anlamına gelir. Aydınlik ile aynı köktendirler. Bu kelimeden çoğaltılmiskelimelerdir.

Tevhid, İnsana Açık Görüş ve Suur Verir

"İslâm Senasi" kitabında, "Bütün beserî sapmaların kökü, ruhsal açıdan korku, menfaat ve cehalettir. Tevhid ise, bu üçünü yok eden bir unsurdur." demistim.

Tevhid, insani dünyada bağımsız ve Allah'a dayanan bir şahsiyet haline getirir. Böyle bir insan, binlerce tehlikeye odakla rından bile korkmaz. Gölgelerden, hayaletlerden, insanlardan, gizli güçlerden korkmaz. Çünkü dünyada bir dayak yeri ve bağımsızlığı vardır. Menfaat temini için gösterilen her zillet, aşağılık ve dalkavukluk insani çirkinleştirebilir. Hiçbir şey, hiçbir şekilde dalkavukluk kadar insani bozmaz-Tevhide inanan insan bunlardan uzaktır.

Tevhide inanan, sahip olmak ve korumak için dalkavuklu ga, iki yüzlülüğe tesebbüs etmez. Muvahhid, dünyayı bir tek parça halinde, suurluca, iradeli, duygu ve hedef sahibi olarak al gilar. Çünkü böyle bir dünya görüşüne sahip olan cehaletten ko runmus, ümitsizlik ve karamsarliga mahkum olmaktan kurtul mustur. Bilinçli, açık bir dünya görüşüne sahiptir.

DINLER TARİHİ

Sapmaların kökü olan bugünkü cehalet ilme karşı değildir. İlimin, bu cehaleti ortadan kaldırmadığı görüyoruz. Çok sükür(!) o kadar çok cahil âlim görüyoruz ki, böyle ilim, cehaleti yok et meksizin insanın zihnine sadece bir miktar ilgi sokuyor.

Bu ilimli cehalet, suur ve aydın görüşe karşıdır. Çünkü bunların ikisi birbirinden ayırdır. Kendini bilme ve aydın görüş, Ebu Ali Sina gibi bir büyük âlimin bile sahip olmadığı bir şeydir. Ama Bilâl gibi okuma yazması olmayan Habesli bir köle buna sahiptir.

Bu öyle bir görüştür ki, günümüz dünyasında sadece bir işçi ve köylünün bu görüşe sahip olabildiğini, ama bir üniversite hocasının, bir sosyolog, bir din bilimci ve her şeyi bilen birinin sahip olamadığını görebiliyoruz.

İlim, özel kavramları bilmektir. Ama bu bilime, aydınlık ve suur vermez. Tıpkı bütün evlerin numaralarını ve içinde oturanların ismini öğrenip, ezberleyerek diğerlerinin bilmediğini bilen biri gibi. Ama bu, bilen kişiye suur ve bilgi ilmi kazandırmamıştır.

Böyle ilim, ilim değildir dememiz mümkündür. Bu ise sadece ona ihtiyaç hissetmediğimiz için sözkonusudur. Eğer muhtaç olursak, o da ilim olur. Ve ilme, yasal haklarından ve imtiyazlarından faydalanılsın diye diploma veriyorlar! Bu görüş, insanlarda meydana gelen sanat, felsefe ve teknik ötesi ilim eğitim ve öğretimle bir ilişkisi olmayan ilimdir.

Kim Sokrat'ın "Sophia"sına Sahip Olursa; Sürçmez

Bu ilmi, Sokrat'ın "Sophia" olarak isimlendirdiği ilimdir. Diyor ki: Biz hepimiz "Sophia"nın pesindeyiz,, "Sofist" olmaya

a ba harciyorum.

Pisagor diyor ki: Sofist olamıyoruz ve “Sophia”ya ulaşamıyoruz. Biz “Philosophia”yiz. Yani “Sophia’yi sevenler. Bilgiyi arzulayıp sevenleriz. Fakat ona ulaşamıyoruz. Çünkü o, çok yüksektir.

DINLER TARİHİ

209

O halde Pisagor'un nazarında böyle yüksek olan ve ele geçmeyen ilim, revaçta olan ilim degildir. Revaçta olan ilme ullaıla bilir ve tecrübe edilebilir.

Sokrat ve Pisagor'un maksadi maveraâ bilgidir, maveraâ görüştür. Sokrat'in deyimiyle: Kim Sophia 'ya sahip olsa asla sürç mez.

Bunun ilim ötesi, maveraâ bir görüs oldugu açıktır. Ahlâkin, gidisatin, fitratin ve insan huyunun üzerinde etkide bulunur. İn-Sanm kontrol edicisi ve mükemmelestiricisidir, âlimlestiririsi degil.

Eski İran'da Beyaz Akil

Ş

Eski İran'daki Zerdüst gibi büyük şahsiyetler ve bazı anlayışlar için "beyaz akıl", "kutsal akıl" "spend dermez" veya "spend men" diyorlar; yani "beyaz ben". "Men" yani "mantalite", görüs, görüs sahipliği. Yunan'da "Sophia" dedikleri şey. O halde beyaz görüs ilmî, felsefî ve sanatsal görüsten ayrı bir şeydir. Siyah görüs olması da mümkündür.

Aydınlık Bağışlayan Kutsal "Videya" Kivilcimi

Bu, Hint'te "Videya" olarak isimlendirilen görüştür. Bu nedenle "Videya" insanın anlayışının ve duygusunun derinliğinde bir çeşit özel görüs ve kutsal aydınlıktır. Kivilcim çâkinca evre nin hakikatlarını insanın saf ve temiz içine yansıtmaktadır. O zaman insan, o aklın ve o görüsün gücü ile hakikati bulabilmek te, kendisinde hakikatları

hissetmektedir. Hakikat insanin içinde yer edinir. Hakikat ile kendisi arasında yakınlık duygusu hisse der. İnsan olduğu için zatî değişim gösterebilmektedir.

Bu, “Veda” dinini ve “Veda” kitaplarının, hep “Videya”nin pesinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur’ân’da İlim ve Hikmet Nurdur

“Sophia”, Kur’ân’ın “hikmet” olarak adlandırdığı şeydir. Hatta eğer ilim diyorsa bile, yine hikmet anlamındadır. Bir

DINLER TARİHİ

rivayette söyle denir: “İlim bir nurdur. Allah (onu) dilediğinin kalbine koyar.”

Bu ilim, Mevlâna’nın bahsettiği adi ilimlerden değildir.

Bu nurdur, o ise bir araçtır. Bu nurdur hidâyet ediyor, o bir araçtır güç veriyor. Bu Prometheus’un insana bağışladığı mave-raî bir aydınlıktır.

Hikmet Mü’minin Yitigidir

Bu hikmettir ve “hikmet mü’minin yitik malidir” el-hikmetü dallehü’l-mü’mîn”. Bazıları “Dallehu’yu sapıklığa ugratici anlamını vermişlerdir. Bunun sebebi sudur: Sonraki asırlarda hikmeti Yunan felsefesi anlamına almışlardır, ki bu felsefe sapıklığa düsürücü olmuştur. Bu anlam, Yunan felsefesi için doğrudur da. Halbuki hikmet, Kur’ân’ın metninde var. Yunan felsefesinin den arınmış ve temizdir. Mü’minin felsefe ötesi kayıp mali anlama mindadır. Yani iman, kudret, “videya”, “Sophia” ve “kutsal be yaz akli” aramaktan ibarettir.

Veda dininin deyişiyle; “Videyâ’yi tasimayan, ondan uzak olan, görüşle beraber olmayan her ilim “Âvidyâ”dır, cehalettir. Cehalet ilmi kör ilimdir.

Veda ilâhîsi

Veda ilâhîsinde daima “böyle isit” deniyor. Dün geceki incelemede birden su noktayı anladım; Vedâlarda ilâhîler, daima bu tarzda baslıyor veya bu kavrama dayanılıyor. “Bu söz isitil-mistir”, “böyle isit”, “isit”, “falan üstat birinden isitti”. Yani Isit meye, isitme duygusuna, kulaga dayanılmaktadır—

Vedâ'nin isitmeye ve isitme duygusuna dayanması çok hassas bir konudur. Bu benim için çok önemlidir. Her ne kadar ilmî dayanagi bilmiyorsam da. Yeni anladığımdan bunu çok önemli olarak hissedebilirim. Belki de gerçekten önemli olusundan bu hisse kapılıyorum.

Farsça'da bu türden çok sayıda deyim vardır. Meselâ: "İnsanın kulak yoluyla sismanlaması" veya "söz duyan adam",
Bun—

DINLER TARİHİ

211

dan da kulaga önem veren Özel bir görüşün olduğu anlaşıyor. Doğru anlayan, doğru gören, doğrulayıcı... adam denmiyor. Söz isiten deniyor da söz söyleyen denmiyor. Burada şimdi "Mc Do-ulin" teorisini daha iyi kavrayıp önemini anlıyorum.

Mc Doulin Teorisi

Mc Doulin Teorisine göre öğretimin ilk asaması, kulak ve isitme yoluyla.

Mc Doulin'in "İnsanlık Tarihinde Kùltürlerin, Eğitim ve Öğretim Tipinin Degismesi" isimli bir teorisi var. Diyor ki : "İnsanî kùltürlerin degismesi tarihi; (eğitim-öğretim, ilim ve marifet) üç dönem katetmiştir. Birincisi, kulak dönemi/isitme dönemidir." Yani ne bir kitap ne okuma, ne de yazma olmuştur. Meselâ, bu dönemin sairi, ne bir divan okumustur; ne kitap, ne mektup, ne gazete, ne makale. Gözle birsey (bilgi) edinmemiştir.

Cahiliyye Dömeminde Isitmeye Dayalı Öğretim

İmru'1-Kays gibi Arap cahiliyye sairleri, deve üzerinde çöl de gittikleri zaman, güneşin batış ve doğusunda, çölün kalbinde siir söylemiştir. Siirindeki her konu, Ukaz Pazarı'nda isittiği şeylerdir veya Mescidül-Haram'da, falanca kabile arasında isittiği konulardır. Kısacası onun bilgi ve haberleri isittikleridir, okudukları değil.

Cahiliyye dönemi sairi, bir yerden bir yere yaptığı yolculuğunda, siirlerini ya dostları veya yol arkadaşları için okumustur. Onlar bunu isitmiş, öğrenmiş ve yaymışlardır.

İslâm'ın İlk Döneminde Öğretim Nasıldı?

İslâm'ın ilk döneminde, Peygamberin (s.a.v.) yazılmasını emrettiği, Kur'ân âyetleri disındaki konular da böyle idi. Bu onlar için çok zordu. Okuma yazmaları kitti. Söyle ki Hazret, Me dine'ye geldiği zaman kâtibi, edebî yazılar için bir Yahudi idi. -Entelektüel henüz meydana gelmemişti, sonra meydana geldi ve işleri bozdu.- Peygamber'in konuşmaları isitilip, kaydedili—

DINLER TARİHİ

yordu, kalbten kalbe dolasiyordu. Mü'minlerin Emiri Ali'nin (a.s.) hutbeleri (Nehcu'l-Belaga) zihin ve kalblerde dolasiyordu. Sonraki dönemlerde bu isitilenler, yazıya geçirildi. Konusmalar, rivayetler, hadisler ve hutbeler tedvin edilip, yazıldı.

O halde yazı ve kitabetin olmadığı, zihinsel ve fikrî kültü rün meydana gelmediği dönem, isitsel dönemdir. Öğretimler, hep isitme ve onu ezberleme kolaydır. Sonra yazı ve kitabe meydana gelince halk fikirlerini, inançlarını ve mesajlarını isaretler veya kelimeler şeklinde -duvar, kemik, tahta, taş, deri ve kâğıt üzerine yazdı-Bunları artık isitmiyor, okuyorlardı, düşünüyordular ve fikir yürütüyorlardı. O halde kültür adamlığı böyle isitsel değildir, zihinseldir, görmeye dayanır, nazaridir. Göz, te fekkürün aracıdır, kulak ise anlamı doğrudan alıp zihne ile tendir.

Bugünkü Öğrencilerin Görsel Bilgileri

Eğer bugünkü öğrencilerin bilgilerini gözden geçirirseniz yüzde doksan, defterlere, kitaplara, fotokopilere, teksirlere ve yazılara dayalı olduğunu görürsünüz. Isitmeye dayananı ise muhtemelen yüzde on veya bu civardan fazla değildir. Halbuki bedevi insanın sözünü nakletmesi, daima isitme yoluyla. O 'dedem söyle dedi, ben cevaben söyle dedim.' Bu ise, 'falan ki tap, falan sayfa, falan makale, falan gazete ve dergi' diyor. O, söyleyen ve isten insanların adını veriyor. Bunun kültürünün, zihinsel (ve kuramci) olduğu bellidir. Onun ise isitsel olduğu. Vedâîar ve Veda kültürü, toplumun henüz zihinsel gelişmeyi ve tekâmülü kazanmadığı, öğretim ve kültürün isitsel olduğu bir dönem ile ilgilidir. Islâm'da ise her iki dönemi görüyoruz.

Bugünkü Yapay isitsel Öğretim

Mc Doulin diyor ki: “Bugün öğretim ve tefekkür, ikinci defa tekrar isitsel döneme geri dönmüştür. Ama yapay bir şekilde. Devir sinema devri, televizyon, tiyatro... devridir.” Bunlar gün geçtikçe kitabın yerini alıyorlar. Pek çok modern toplum bilgile—

DINLER TARİHİ

213

rini sinemadan, kasetten, ilmî konferanslardan, tiyatrodan vb.'den alıyorlar. Hatta öğretimde televizyon etkin bir şekilde sözkonusudur. (İsitsel döneme geri dönüş.)” Bununla varmak istediğim sonuç şudur: Veda toplumu okuma yazma bilmeyen bir toplum gibi, gelişmemiş bir kültüre sahiptir. Dinî kitabı isitmeye ve kulaga dayanır. Bu sebeple Mc. Doulin'in teorisine uygun olarak -yüzde yüz ilmî ve apaçık bir tezdır, bir varsayım değildir-Veda kitabı gibi Kur'ân'ın da, peygamberin ve milleti nin ümmî olması, toplumunun henüz zihinsel öğretim aşamasına geçmemiş olması nedeniyle isitsel olması gerekir, daima kulaga, isitmeye ve isitilmemiş olmaya dayanması gerekir.

İslâm Peygamberi

İslâm Peygamberi okumamıştır, yazmamıştır, çobanlık yapmıştır.

Kur'ân'da da sarıh olarak belirttiği gibi peygamber kendi eliyle bir yazı bile yazmamıştır, okuma bilmiyordu. Bazıları diyorlar ki; okuyabilirdi ama okuma bilmiyordu. -Bazıları diyorlar ki; okuyabilirdi ama okumamıştır! Bu nasıl bir sözdür? Peygamberin son iftiharî onun okuyamamasıdır. Meselâ, “Cambridge” diplomasına sahip olmayı iftihar sananlar, kendi hayallerine göre Peygamberi de böyle yüceltiyorlar!

Bir beyefendi, bana samimiyetle (!) -ki kendilerini severim-beni, niçin İslâm Peygamberi çobanlar zümresindendir dedim diye ayıplıyordu. “Halbuki esraftandır”, diyordu. Nerenin esrafi? Kureys esrafi mi? Onların bir hayvan derecesinde bile değere sahip olduğunu kabul etmiyorum.

Aristo'nun savundugu bütün dünyadaki sadece yirmi veya otuz aile(!) Bu arada Kureys asille ri de bizim Mezanin'in hanlari kadar degere sahiptirO) O halde esrafligin Peygamber için ne iftihari var?

“Okuyabiliyordu ama okumamistir’ demek ne anlam tasi yabilir? Resûlü Ekrem’e (s.a.v.) hangi serefi kazandiriyor? Onun zamani ümmîdir, toplumu ümmîdir; hepsinin bilgisi isittikler dir. Toplum bir medreseye bile sahip degildir ki zihinsel asama—

DINLER TARİHİ

ya girmis olsun. Böylesi bir durumda Kur'ân, diğer kitaplara koyduğunuz isimlerin (Meselâ: Farsça bir dilbilgisi kitabını el-Bahru'l Mevac fi Derrehu'd-Dibac diye isimlendirmeleri gibi) aksine sade, mesaj getiren ve tayin edici bir isimdir.

Kur'ân'ın İlk Mesajı “Oku”dur; Isit Degil

Kur'ân, yani okunacak şey kavramının zihinsel dönemin kavramı olduğunu görüyoruz. Gelmiş olan ilk mesaj, derin, hayret verici ve oldukça dikkate değerdir.

Umî bir topluma tebliğ edilmesi için, ümmî bir insana gelen ilk mesaj isit değildir. “Oku”dur. Eğer isit olsaydı ümmî peygamber rahat olurdu, ‘isitiyorum’ derdi, ama “oku”dur. Cibril vasıtasıyla gelen isitme şeklindeki bir mesaj değil, belki ipek kuş üzerine yazılan, gözleri önünde bulunan âyetlerdi. “Oku” diyor. “Okuyamıyorum” diyor, boğazını o kadar sıkıyor ki ölü mü hissediyor, bırakıyor ve “Oku!” diyor. Tekrar “okuma bil mem” diyor. Tekrar sıkma, ölüm duygusu ve ferman: “Oku!” Ancak üçüncü defa okuma gücü bulabiliyor ve okuyor. Ve ta rihle okuma dönemi başlıyor. İnsan, zihinsel aşamaya, fikrî öğretim dönemine giriyor. Aynı zamanda bu hareketi, bu fikrî ve zihinsel kültür dönemini başlatan kimsenin kendisi ümmîdir; okuma bilmiyor, yazma bilmiyor bundan önemlisi isitsel bir toplumdur; toplum okuma ve yazma ile asina değildir.

Kur'ân'ın Zihinsel Öğretim ve Kültürel Sembolleri

Mürekkep, kalem ve yazmak, Kur'ân'da zihinsel ve kültürel semboller gibidir.

Hayret verici olan şey, bunların düşünme ve tefekkür değerine sahip olmasıdır. Yoksa Apollo 13'ün atilisinden sonra

bunu Kur'ân'dan çıkarmamız gerekmez! Mürekkep, kalem ve yazdığı seyler... Sembollere dikkat ediniz, hepsi tam olarak zihinsel öğretim ve kültürel devrenin sembolleridir. Kur'ân'ın diğer bir ismi "Kitap"tır. Alinyazisi, bütün varlık âlemini döndüren seyin, bütün hakikatların, kanun ve âlemin kanunlarının onda tutulduğu (korunduğu) kitap.

DINLER TARİHİ

215

“Levh-i Mahfuz’dur, “Kıtab-i Mübin’dir, “Suhuf’tur. Kıya met de, hesap ve kitap dönemidir, incelemeler dönemidir. Amellerin tartılması, kader, keyfiyet ve incelemelerin tümü yazıya ve kitaba dayalıdır. Herkesin amellerinin sonucu ve ka deri sağ eline veya sol eline verdikleri kitapta ve bir yazıdadır.

Bu sembollerin hepsi öğretim döneminin sembolleridir. İslam ve kulaga dayanan kültür dönemine bağlı olan bu cebri ve apaçık kanunun aksine, simdiki dönemde söylenen her şey o dönemin zıddıdır. O dönemin karakterinin zıddıdır, o dönemin milletinin zıddıdır.

SINIFLI HINT TOPLUMU

Hint inancinin ilk esaslarini ve tanrilarini bir diger oturum da anlatacagim. Simdi o dinlere giris olacak birkaç anahtardan bahsedecem. Bu, zor olan isimizi kolaylastiracaktır. Hint toplumunun sinifsal olmasi bu cümledendir. Hint toplumunun sinifli olusu Hint toplumu açısından nihayetsiz derecede Önemli dir. Çünkü, Hint toplumu her toplumdan daha çok sinifli bir toplumdur.

Bugün siniflar, resmî ve kanunî tekellerini çoğunlukla kaybetmişlerdir -gerçi resmen kaybetmişler ama fiilen sahip tirler.-Ama Hint'te henüz “kast” anlama ile siniflar mevcuttur. Dünya nin en kuvvetli, en sürekli, en somut sinifi seklinde sinif akimin da ve dünyadaki “sinifsal toplum” bakımından en belirgin özel liklere sahiptir.

Birincisi: Savaşçı çehreler. Bunlar saldırgan kabilelere liderlik yapıyorlar. Aryaîler, Hind'e ilk geldikleri zaman, ilkel kavimleri bir kenara atar ve toplumu teskil edince sinifsal açıdan iki çehre belirir. Birisi, saldırgan kavme liderlik yapan sima. Yerlilerin topraklarında yerlilerle savaşı. Yerlileri yok edip ken disi orada yasama arzusundadır.

Tipki Avrupalıların, Amerika'ya göçlerinde yerlilerin ipe çekilmesi, kadınlarının evde hizmetçi yapılması gibi. Acımasız

DINLER TARİHİ

olan saldırganların, bunların efendileri olmaları gibi. Böyle bir yerin düşünürlerinin malzemesi, hokkabazlıktır. VWestern filmle rinde Amerika'nın keşfedilip ele geçirilmesinde millerin lider lerinin çehresi güzel belli olmaktadır.

Âryailerin İran ve Hind'e göçlerinde de bu savaşçılar, söval yeler, süvariler ve maceracı küstah halk, basit halktan ayrılmak tadir ve belirgindir.

Hindistan'da bunlara "Kaseserya", "Kisaterya" veya "Kaçaterya" diyorlar. Savaşçılar anlamına gelir.

Bunlar, Kasateryalar, isbasına geldikleri gibi hükümet kuruyorlar, siyasî ve sosyal kudreti ele geçiriyorlar. Hükümeti vera setle ailelerine geçen sekle dönüştürüyorlar. Kasetaryalar, Yani Hint sehzadeleri ve sultanları silsilesi, Âryailerin Hind'e gelmesi ile doğan bu ilkel zümreyi göstermektedir.

İkincisi: Halkın ruhsal ihtiyaçlarını gideren "azizler" in çehresi.

İkinci sima, azizlerin ve kutsalların simalarıdır. Bunlar Hint halkının mânevi ve ruhsal ihtiyacını gidermişlerdir. Aryaîler ör tülü ve gaybî kuvvetlere inanıyorlardı. Daha önce de söylendiği gibi ruhperestlik ve animizm onların ilkel dini idi.

Tabiatın; ormanların, ırmak kenarlarının, dağların ve karanlıkların habis ve serli ruhlarla, cinlerle dolu olduğuna inanıyorlardı. Düşman ruhlarının, başlarının etrafında dolastığını ve her an kendilerine darbe vurmalarının mümkün olduğuna inanıyorlardı. Hayır tanrıları da vardı. Atalarının ruhları. Kurban, saygı, övgü ve hatırlanmaya muhtaç atalar.

O halde yerlileri teslim alacak ve onların topraklarını zaptedecek savaşçılara, Kasetaryalara muhtaç oldukları gibi, kötü ruhları ve ser kuvvetleri zaptedecek hayır ve sevgi kuvvetlerini ve tufan tanrısı, bugday tanrısı, yer tanrısı, yağmur tanrısı... gibi büyük tanrılarının sevgisini celb edecek şahsiyetlere de ihtiyaç duyuyorlardı. Bu kötü ve ser kuvvetlerin defedicileri, hayır, sevgi ve sefkat kuvvetlerini, tanrıları celb ediciler, Brahmanlar veya ruhanîler idi.

DINLER TARİHİ

217

Böylece hemen baslangıçta bu saldırgan kabilede iki sınıf somutlastı. Biri Brahmanlar, diğeri ise Kasateryalar.

Üçüncü ve dördüncüsü: Çiftçi ve sanatkâr:

Çiftçiler, yerlesik oturma seğımesinden ve ziraatin başlamasından sonra ortaya çıktılar, üçüncü sınıf sayılıyorlar. Sanatkârlar ve köleler ise dördüncü sınıfı teskil ediyorlardı.

Söyle ki, daha önce dediğim gibi sanat işi ile uğrasanlar ziraat dönemlerinde çiftçilerden daha düşük bir makam sahiptir. Bunun örneğini şimdi köylerde ve asiret yasantılarında görüyoruz.

Hiç toprak sahibi olmayan çiftçi, efendinin toprağı üzerinde iş yapıyor, sosyal prestij (meselâ) kilit yapan bir demirciden, yu lar yapan bir sanatkârdan veya diğeri sanatkârlardan daha üs tündür. Bu yüzden sanatkârları, kölelerle aynı saftan sayıyorlar.

Besincisi: Âryâi olmayan necis yerliler!

Besinci sınıf “Deravi d Herdir, yani Âryailerin dışındaki yerlilerdir. Bunlar Âryâi Hint toplumunda yaşayan necis sayılan bir sınıftır. Bunlar şimdi de vardırlar.

Gerçi Gandi, ilk defa onları Allah’ın kulları olarak isimlendirdi ama halk buna inanmamıştır. Şimdi bile efendiler (veya Racalar) bu necis(!) ücretliler para verdikleri zaman parayı yap raksi bir şeyin içine sarıp alıyorlar. Veya ellerinde tuttıkları tase atıyorlar ki; nefislere bulasmasınlar! Çok insancıl olanlar!) artık yiyeceklerini ormanlar ve necislerin

olmadığı yerlere götürüp bırakıyorlar ki, sonra mahrum, yoksul ve aç necisler gelip ye sinler.

O halde Hint'te bes sınıf görüyoruz. Bunlar sirayla, Brahmanlar, Kasateryalar, çiftçiler, köleler, sanatkârlar ve esnaflar, necis ve yabancı sınıf.

Brahmanlar (Ruhanîler)

Brehmenler, Hint toplumunun en güçlü sınıfını teşkil ediyorlar. Büyücülük ve totemizm döneminde seçkin bir sınıf olduklarına inanıyorlar. Bunlar insanlar ile ruhlar, gizli ve gaybî

DINLER TARİH

kuvvetler arasındaki araçlar olmuştur. Onların tekelinde olan bir teknik ve fenne sahiptirler. Sonra makamlarının devrini irsî bir esasa dayamışlardır.

Brahmanların En Büyük İsi, Kurban Kestmektir

Brehmenler en büyük görevleri, tanrılar ve iyi ruhlar için kurban kestmektir. Kurban kestmekle sadece tanrıların ilgisini çekmiş olmuyorlar. Belki tanrı ve tanrılar açtır, kan ve et istiyorlar, kurbanı muhtaçtırlar. Bu meselenin, ilkel dini ruhun gizlemi yönlerinde hatta ileri dinlere bile mevcut olduğuna dikkat ediniz. Bu dinlerin kendisinde değil, fertlerin dinî ruhlarında. Merasimin başlangıcında çok sade olan bu ameli, pederin okuduğu gibi kendisi de yerine getirebilirdi. Çünkü çok açık mena-sık ve amellerin toplamı olan bu sade duygusal iş, âdeti bir lo garitma cetveline dönüşüyor ve özel bir sınıfın tekelinde ortaya çıkıyor. Onların dışında kimse için içinden çıkamıyor. Kendiliğinden onların bu işin sorumluluğunu yüklenmeleri gerekiyor. Çünkü diğer birinin sonuçlandırması mümkün değildir.

İs Karmasik Olsun Diye İlaveler Yapıldı

Mesela daha önce üç memurun idare ettiği bir sosyal iş, (hatta çoğunluk bu işte biri fazlaydı) aradan iki sene geçtikten sonra aynı iş için bağımsız bir teskilata sahip oluyoruz. Genel müdürü, bazen bağımsız bakanı bile oluyor. O zaman o üç kişiyle bir günde sonuçlanan iş, bu geniş, uzun ünite, çok karmaşık, acı ve garip esaslara birbirine girmiş teknikle, o kadar çok idarî kademelere, çeşitli sorumluluklara ayrılıyor ki işe kendiliğinden gem vurulmuş, işler aksamış oluyor. Eğer iş basit olarak yerine getirebilirse kendim “yapabilirim” diyebilirsin. Ama seni öyle korku

sariyor ki, hirsindan baruta dönüyorsun. Zor istir, basit olarak yerine getirilen birsey degil diyorsun.

Ask Bağlantısında Bekletmek ve Oyalamak Niçin?

Meselâ, birini, gelip bir kadınla erkeğin evlilik akdini yap, diye çağırıyorlar. Akdi yapacak olan aydın fikirli bir ruhanî idi. “Öğleden sonra gelirim” dedi. “Öğleden sonra iki saat vaktiniz var mı?” dediler. (Ruhanî): “Niçin iki saat? Bir dakika yeterlidir,” dedi. “Nasıl?” dediler. “Geleceğim göreceksiniz,” dedi. Geldi, durduğunu gördüler. Çay içerken de akti yaptı, (isini bitirip) yo la düstü. “Bunun, bir merasim olmadığı acaba doğru mu?” dedi ler. “Niçin olmasın?” dedi. “O halde niçin o kadar karmasık ya piyorlar” dediler. “Eğer yapmasalardı, yoluna kelle sekeri ve bir kaç havlu atardınız. Ama şimdi zorluk ve masraf oluyor. O hal de teknisyene ihtiyaç duyulması isin teknik! estirilmesi gerekir.

Mezarların Basında Kur’ân Okunması da Ortaya Birtakim Hesaplar Çıkartıyor

Sade bir amel olan kurban kesme işlemi, öyle şekillere büründürülerek ortaya çıkıyor ki, kurban kesme merasimiyle ilgili birkaç bin sayfalık; üç ciltlik kitaplar yazılıyor. Koyunun basının kesilmesi o kadar basit değil diyor. O adamdan geride su söz kalıyor. Mezarlıktan hayret ve şikâyetle başladı, “bugün annesine-babasına kızan herkes gelip Kur’ân okuyucusu oluyor. Kur’ân okuyuculuğunun ve hafızlığının basit bir şey olduğunu düşünüyorlar.” Devamla, medresenin kapısı dışarda isittiği şeyleri söylemeye başladı, “meselâ: Asil olan mastardır, mastardan dokuz tarz ortaya çıkıyor, her tarzdan birkaç tarz, eğer hepsini söylemek istersen basın agrir.”

O halde insan Kur'ân okumak istediği zaman, bütün bunların hesabına vakif olması gerekir, yoksa kabul olmaz.

Görüyorsunuz ki ortaya teknik çıkmış oluyor. Eger teknigi ni yapmazsa ufak bir para verip gidiyorsa. Ama müstak, bab, çeşitli bölümleri saydığı zaman 5 tûmenden az vermeye utani yorsa.

(Bahsettığımız teknik budur, dikkat ediniz!) Mekanik bir işi sonuçlandırdığınız zaman, ne hedefiniz ne de niyetinizi etkili

—

DINLER TARİHİ

yor. Suyu atesin üzerine koyduğunuz zaman yüz derecede kay-nacaktır, hata yaptığınız yerde kaynamaz.

Suyu tahlil edip, çözümlediğiniz zaman katalizörü unutu yorsanız çözümlenmeyecektir. Eger dökerseniz şartlar hazırsa siz kim olursanız olun, niyetiniz ne olursa olsun, bu is olacaktır. Çözümleme olacaktır, ister elde edilen oksijenle insani öldür mek isteyin, isterse bir insani ölümden kurtarin bu is olacaktır. Teknik is için fark etmez-

“Riyg Vedâ”da söyle yazıyor: “... Kurban eger gerekli, dik katli şartları ve hükümleriyle yerine getirilirse hedef ve mükâfata ulaşır. Ahlâkî uygunluğu tasimasa bile. Amelin te miz ve halis hedefini yerine getirmemis olsa bile. Bu iste hiçbir sekiide suur ve bilgi olmasa bile.”

Bu bir teknik istir. Tıpkı teknik hükümlere göre yerine getirilmesi gerekir, Eger yerine getirilirse hedefe isabet ediyor yoksa hiçbir şekilde bir etkisi yoktur!

Hacc Menasiklerinde Acemi Bir Sahsi Yersizliğe Zorlama Mekke’de gördüm. Biri, bîr adamin yakasını tutmuş ve söy le diyordu: “Eger bu harfleri ve “za” harfini kendine özgü haliyle telaffuz edemezsen (ki Araplar da edemiyorlar) senin bütün bu haccin, orucun, namazın bâtildir. Bu bâtilhk nedeniyle hanimin da sana haramdır.”

Güzel, biz nasıl Arap olalım ki evliliğimiz doğru olarak or taya çıksın? Birincisi, “ben kendim okumadım. Para verdim be nim için okudular. Fiyatı da bellidir. Rivayetlerde 20 ila 80 riyal olarak nakledilmiş” dedi. Sonra bırakmıyordu; “gel senin niyeti nin kiraatini düzelteyim” diyordu. Bu ne tuhaf şey? Niyetin ki raati?! (niyetin kiraata uygun okunusu da ne demek?)

İslâm “Ameller niyete göredir” demis bakiniz ne kadar de gerli! O halde niyeti kiraata uygun olarak düzgün okumak gere kir diyordu.

Teknik oldugunu görüyorsunuz. Halbuki ameller teknige göredir demiyor. Amel eden adam, eger bu harfleri, dünyanın

DINLER TARİHİ

221

büyük müzisyenlerini, filozoflarını, hayrette bırakacak şekilde telaffuz eder de kendisi uygun bir insan değilse, suur ve uygun-luguyla yaptığı anda bir değişiklik oluşturmuyorsa bunun bes paralık değeri yoktur.

Niyet ve Amelin Her ikisinin Doğru Olması Gerekir

Bu teknigin red ve inkârı anlamındadır. Her işin kendi ka nuna uygun olarak, doğru amel edilmesi gerekir. Bunda hiç kimsenin süphesi yoktur. Ama şekli, muhtevayı ortadan kaldıracak şekilde karmasık yaptılar. Her şeyin karmakarışık ve kala balık olmasına sebep oldular.

O halde formu korumak gerekir. Ama asalet, formdan dolayı değildir. Form, muhteva ve ruh için bir araçtır. Bütün değerler ruh ve muhtevadadır.

Bu, idarî veya teknik bir iş değildir. Ask, duygu, ihlâs ve fedakârlık isidir. İman isidir. İnsanın kendine karşı ve ask beslediği şeye karşı doğru ve dürüst olması gerekir.

Bu yüzden, dinî amelleri sadece Brahmanlar yerine getirebiliyor. Brahmanların dışındakilere haramdır. Niçin büyüçülük, ruhları zaptetme, nezir, tanrılar için yakarış, toplu namazların edası, toplu ihtiyaçlar hep brahmanın tekelindedir? Zira sadece ve sadece brahman gizli kuvvet olan “Surnigâ”ya sahiptir.

Surnigâ, sadece brahmanda ve çeşitli devirlerdeki ruhanîyette olan özel kutsal ruh ve insan ötesi özel bir yetenektir.

Hatta Hiristiyanlikta bile ruhanîlerin “espri”ye sahip olduk larini görüyoruz.

“Espri”, Brahmanda ve büyücüde olan, digerlerinde olma yan “Surnigâ”nin aynisidir.

Brahman, Surnigâ ve yukari ile irtibat kurabilendir.

O halde Özel bir grup surnigâ sahibidir. Yani üst âlem ve ta biat ötesi kuvvetlerle irtibat kurma ruh veya yetenegine sahiptir. Bütün dini amellerin ve bütün dinî emirlerin yerine getirilmesi bu sinifin tekelinde bulunmaktadır. Bu sinifsal tekelcilik, sur—

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

223

nigâ yeteneginden dogmustur. Bu onların fitratlarında mevcut tur. Bu nedenle bunu çocuklar için miras olarak bırakırlar.

Tevrat’a bakınız. Tanrı, 70 sayfada Musa’ya kurban kesme yi, süslemenin, parçalarının şeklini söylüyor. Meselâ perdelerin nasıl oluşu, perde püsküllerinin yapısı bunlardandır. Eger bütün cüz’iyat ve teferruatla amel etmek isterlerse Apollo için harcanandan birkaç misli bir masraf ve harcama yapmaları gerekecektir.

Ruhanîlikleri Aynı Zamanda İrsidir

Bu kurban meselesi, o kadar karmaşık ve hassastır ki, hayret doğrusu-İnsan Yahudi din ruhanîlerinin (hahamların) bile bütün bunlarla amel edebileceklerine ve isin içinden çıkabileceklerine inanmıyor. Çünkü insanın zihnine sığmayan şeyler. Bundan da Önemlisi bütün Yahudi ruhanîlerinin Musa’nın kardeşi Harun’un çocukları onun soyundan olmalarıdır. Yani orada da ruhanîyet irsîdir.

Söyle ki, Yahudilik, Hristiyanlık ve “Veda” dinlerinde ruhanîyetin en fazla ilmî bilgi ve tanıma esasına, en fazla ilmî ve felsefî suur esasına dayanmadığını görüyoruz Surnigâ esasına dayanıyor. Yani Hristiyanların deyimiyle “esprî”ye sahip olmak, Yahudilerin sözüyle Harun’un verasetine sahip olmak, Veda dini mensuplarının, yani vedaîlerin deyimiyle Surnigâ’ya sahip olmak. Bu özel bir ruhtur. Meseîâ bizim: Beyefendinin bil gisi yoktur, ama nefsi iyidir (kalbi temizdir) dememiz gibi.

İslâm'da İlim ve Takva Esasına Dayanan Taklid Mercinin İmtiyazı

İslâm'ın en büyük İftihari, ruhanîyetin ilim esasına dayananıdır. İslâm'da dinî is ile uğrasan kimseler, surnigâ ve ruhaniyet sahibi kimseler değildir. Miras ve irsiyetle birsey götüren kimseler değildir. Alisilmis siradan adamlardır, diğer bütün adamlar gibi. Diğerlerine göre imtiyazları ilim elde etmek için göstermiş oldukları gayrettir. Ulastıkları ilmî tanima seviyesidir.

Doktor, cerrah, fizikçi, kimyacı gibidir. Tarihçi, edebiyatçı gibidir. İslâm'ın din is ile uğrasanlar için resmî kavramı “âlim”dir, âlim olmaktır. Halkın bunlarla ilişkisi öğrenci öğretmen ilişkisidir. İlim bilmeyen bir kimse ile ilim sahibi olanın ilişki su anda bir kalb cerrahi, fizikçi ve kimyacı ile sahip olduğu ilişki gibidir.

Bu aklî bir ilişkidir. Alisilmis hayatın diğer boyutları gibi dir, gizli ve esrarlı değildir. Tekelcilik talebinde de bulunamaz. Çünkü veraset ve gizli ruh esasına dayanmıyor. Bilgi ve ilmi ka zanma esasına dayanır. Söyle ki Sia'da imami zaman (a.s.)'in na ibi olan şahsiyetin (aynı zamanda imami zamanın yerinde ve onun vekilidir) söyle demedigini görüyoruz: “Ben sizin için yu karıdan ve gaybtan tayin edildim bana itaat etmeye mecbursu nuz.” (Böyle birsey demiyor) Belki bilgi ve halkın seçmesiyle ta yin edilmiş oluyor. Halkın seçmesinin sonsuz bir önemi vardır.

Halk diğerlerinden daha âlim olanını seçiyor. Bu çok aklî ve alisilmis birseydir. O diğer konular gibi değildir.

TEVHID ve SİRK

Din sosyolojisinde bahsedeceğim gibi, başlangıcın sirk ol duguna, insan ruh ve düşüncesinin tekâmül etmesiyle insanın tevhide yöneldigine inanan David Hume'un aksine, ben önce tevhid inancının olduguna inanıyorum. Din sosyolojisinin bir konusunun esasına, tarihî ve dinî bir konuya göre böyle oldugu na inanıyorum. Bir dine mensup olanların kulluk etmeleri esasi na göre olmuştur. (Âdem'in varisi Imam Hüseyin kitabında) de digim gibi sirkin alt yapısı, toplumdur. Aynı zamanda sirk dö neminde de insan tevhide görüşünü muhafaza edebiliyor. Çok seylere tapan kimseler oldukça fazla sayıda oldugu gibi, bir tek Allah'a inanan kimseler de vardır. Merhum Seyh Cafer Susterî'nin bir vaazındaki deyi miyle: Bütün peygamberler: "Ey insanlar hiçbir seye tapmayınız, sadece Allah'a tapınız demek için gelmişlerdir, ben de diyorum ki ey halk, siz çok seylere tapi yorsunuz geliniz bunu degistirip Allah'a da tapınız! "

DINLER TARİHİ

Bütün tarih boyunca sirk, çeşitli şekilleriyle mevcut olmuştur ve hâlâ da mevcuttur. Sirk in bağrında tevhid de vardır. Hintli sirk in bağrında -en büyük sirk dinlerinden biri, Hint dini dir- çok yüce ve güzel bir tevhid vardır.

YARATILIS ILÂHÎSİ

Son olarak bir ilâhî okuyorum ki, veda ilâhîlerini (Upanisadlar'ın) eğer okursanız nasıl okuyacağınız, nasıl çözümleyip tahlil edeceğinizi bilirsiniz. Bu sembolik, sairane ve felsefî şekil de beyan edilen bütün destanları, kıssaları tahlil etmek, çözümlemek için bir örnektir. Çok güzel, derin ve karmasıktır. Alışılabilir misade zihin okuduğu zaman ya alay eder, ya saskına döner veya bunları mahkûm eder. Ama eğer bir zihin, çeşitli boyutları ni birlikte anlarsa hayret etmeye düçar olur-Sirk'ten Tevhid'e

Dinî kıssaların çoğunluğu, özellikle insanın yaratılışı ile ilgili olanlar böyle sembolik, acı ve hayret verici bir şikilmisliği beyan ediyorlar:

“Biri, “ey üstâd! -üstâd ihtiyar, rehber anlamındadır; Brahman kastedilmektedir-tanrıların sayısı kaçtır,” diye soruyor. Diyor ki: “Üçbinüçyüz tane diyor,” -Bu, upanisadların yöntemi ve soru tarzıdır.- Diyor ki: “Ey üstâd! Doğru söyle, gerçekten tanrıların sayısı kaç tanesidir?” “Üçyüz, otuz ve üç tane,” diyor.

“Ey üstâd! Bildim, ama tanrıların gerçek sayısını tekrar bana söyle,” diyor ki: “Otuz ve üç tane” “Üstâd! Bunu bildim, tanrıların gerçek sayısını bana tekrar söyle.” -Bu dinî kitabın açıklama yöntemi böyledir- “Üç tane” diyor. Soruyor: “Ey

üstâd! Bildim, gerçek sayisi bana tekrarla.” “İki tane” diyor.
“Ey üstâd! Tanrıların sayisini tekrar söyle,” diye soruyor.
“Birbuçuk” diyor. “Bil dim, ey üstâd! Tanrıların gerçek
sayisini bana tekrar söyle diyor. Diyor ki: “Birdir.”.”

(Bakiniz -bizim için yorucu görünen-nasil yapici bir konu ile
dinleyicinin ruhunu çokluktan birliğe getiriyor!)

DINLER TARİHİ

225

Bir diğeri üstadâ soruyor: “Bana Zât-! Hakiki’den ve tanrî lardan bahset” diyor. “Git, o ağacı gör”, diyor. Diyor ki: “İncir ağacı! ” “İnciri kopar getir,” diyor. “İnciri ikiye bölüp yar! ” diyor. Varyor. “Ne görüyorsun?” “Renkli küçük bir çekirdek.” Diyor ki: “Talebem! Bu küçücük bir çekirdeğin içinden, bu kocaman incir ağacı dışarı çıkmış ve büyümüştür.”

“İçini yar?” diyor. Yariyor. “Ne görüyorsun?” “Hiç! ” “Biricik Zât’m sirri budur! ” diyor.

Deniliyor ki, bu açıklama, bu övgü, vahsi Aryalardan iki-binsekizyüz yıl önce mi? Nasıl olur?

Veda İlâhîsi

“Akilcılar, biricik Tanrı’ya çeşitli isimler takıyorlar. Onu “Ageni” (Ates Tanrısı) ve Mitra (Sevgi ve Akil tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.)

(“Ageni” ask tanrisidir, “Mitrâ” akil tannsidir. Burada ask ve akil yan yana bulunmaktadır. Bunun için, dünyada önce ates meydana geliyor. Sonra”Mitrâ”, akil).

Akillilar biricik tanrıya çeşitli isimler koyuyorlar. Onu “Ageni” “Mitrâ” ve “Yanina” (ates tanrısı, akil tanrısı, gök tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.

Burada tevhid tam olarak açıktır. O ki, canlı yapıyor, kuvvet veriyor, onun himayesi ebedîdir, (çok derin olan Hintli ruhun tanıma yöntemlerinden biriyle Allan anlayisi) gölgesi ise ölümdür.

Kurbanlarımızla övdüğümüz tanrı kimdir? Dağlar, kuslar, denizler ve uzak ırmakların vücudu onun zâtındandır (vahdeti vücut). Gökyüzü, melekût âlemi onun iradesindedir. O bütün tanrıların ötesindedir. O tanrıyı biz, kurbanlarımızla övüyoruz.”

Bu tam olarak tevhidi gösteren veda ilâhîlerinden biridir. (Aynı zamanda vahdeti vücudu da gösteriyor) Yani Tanrı sade ce bir olmakla kalmıyor, belki bütün varlık tanrının parçasıdır. Bu vahdeti vücut, Hint’in temel fikirlerinden biridir ve su, en güzel yaratılış ilâhîlerinden biridir:

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

227

Yaratilis İlâhîsi

“Ne vücut vardı, ne yokluk, -ezel sabahi-ne gökyüzü ve ağaçlar vardı, ne koyu yeryüzü. Ne gece vardı, ne gündüz. Ne ölüm vardı, ne hayat. Hangi şey hepsini kendinde gizliyordu? Acaba sudan vücutlar ve şekiller miydi?

Ölüm yoktu, hiçbir şey ebedî de değildi. Biricik zât tek bası na nefes alıyordu. (Yaratilisin başlangıcı) O’nun vücudu vardı. O’nun dışında hiçbir şey yoktu. Karanlık derindi, herşey onda belirsizdi. Okyanus aydınlık değildi, hayatın özü o gayb perde sinde gizli idi. Biricik zât onu, yakıcı bir alev in içinden zuhur et tirdi.”

Tipki, Hâfız’ın siiri gibi!

Tipki, söyle diyen Hâfız’m siiri gibi:

Yüzü bir cilve yaptı, melegin aska sahip olmadigini gördü.

Bu gayretten tipki ates oldu ve Meryem, Âdem’i çarptı.

Bu yalnızlık, ask ve güzelliğin, yaratilisi yapan üç kelime ol dugunu görüyoruz. Bu üç kelime ile Allah dünyayı yapıyor. Yalnızlık, güzellik, ask.

Tasavvufumuz diyor ki: Allah ansizin kendinde ask, tapıl ma, güzellik ve cemâlinin arzusunu buldu. Kendine asik oldu, güzellik o kadar zirvedeydi ki cebren aska ardarda sahip oldu.

Bizim edebiyatımızda hüsn ve ask kelimeleri ile olan bütün bu oyunlar, tasavvufumuzda yaratilis felsefesinde derinligi

ifa de ediyor. Beslendigi temel kaynaklari Hint'ten almış bir felsefe.

Tanrı kendini süsledi, kendine asik oldu, bu asktan yaratilis atesine kivilcim çıktı.

Sofî der ki, emanetten maksat atestir. Allah, mutlak güzelli ge, mutlak cemâle, aska ihtiyaç duydu. Melekte ask yoktu. Dag lar aska sahip degildi. Yer, gök güzelliği anlamiyorlardi. Bu ko nudaki Kur'ân âyeti söyler: "Dogrusu biz sorumluluğu göklere, yere, daglara sunmusuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup türemişlerdir. Pek zâlim ne cahil olan insan ise onu yüklenmiştir." (Ahzâb/72).

Bu emanet asktır. Cemâl-i Mutlak aska ihtiyaç duymakta dir. Ask emanetini insan yükleniyor.

"Gökyüzü emanet yükünü tasiyamadi. Kur'a ve fal, adimi deli koydular."

Bu nedenle insan ile Allah'in baglilik ask ile güzelin, ask ve güzelliğinin bagliligidir.

Bu yüzden tasavvufta Allah'i, akıl yürütme ve ilim yoluyla tanımamak gerekiyor. Bu yolla -akıl yürütme ve yararı düşünen ilim ile-asik, ask, güzellik ve sevgiliye ulaşmıyor. Ask ve sevgi yoluyla kavusma şekli alır. Çünkü asik hesapçı akıl yürütmeye müptela olduğu ölçüde sevgiliden uzaklaşır, iki görüşlü veya çok görüşlü olur. Akıldan kurtulup, kalp ve aska bağlandığı ölçüde ona ulaşır.

İsrakin esasının, bu felsefeye -Allah'i tanımak için kalp ve duyguya dayandığını görüyoruz.

"... Biricik zât tek basına nefes alıyordu, gayb perdesinde gizli olan hayatın özünü, biricik zât yakici bir alevin içinde

zu hur ettirdi. O zaman ask meydana geldi ve aklın yeni kaynagi kaynadi sonra asirler, kalbin içten gelen düşünme, cosku ve cez-besiyle: Yaratilmiş olan insan ve dünya ile, yaratılmamış ve ka dim olan Allah arasındaki bagliligi anladılar...”

Sair, akıl ile aradığını anlıyor; ama ilmî akıl yürütme ile anlamak isteyenler anlayamıyorlar. Alexis Carrel’in bunun gibi ol dukça güzel derin bir sözü var, diyor ki: “Sevmeyi anlayan kim se için Allah’i anlamak da o derece kolaydır. Kokulu bir gül gibi koklanıyor; “anlamayan” elverisli olmayan anlamıyor, uzaklaşıyor.” Yani ne kadar çok aklî, mantikî düşünürsek Allah’i zihni mizde uzaklastirmiş oluruz., ne kadar çok bunları kenara bira kirsak, kendimizi ve kalbimizi, Allah’in zâtının parlaklığının yağmuru altına bırakırsak kalbimizde onu biriktirmiş oluruz.

“... Sonra tohum sıkıştırıldı. Güçlü kuvvetler ayağa kalktılar. Tabiat O’nun yukarıdaki güçlü idaresinin altındadır.

DINLER TARİHİ

Bu yöntem konusunda suurlu olan kimdir? Burada kim onu perdeden disari çıkarıp bu rengarenk yaratılisin nereden kay naklandigini söyleyebilir? O bu büyük yaratılisin kaynagidir, göklerin en üstünde yer alan, en büyük görendir. O, bu sirdan haberdardir (yani insan asla bu sirdan haberdar degil midir?) Biricik zâttan baska hiçbir sey yoktu. Biricik zât yalnızlıktan ezi yet çekiyordu. O'nda çifte yönelis ortaya çıktı; O'nu anlayacak, O'nu koruyacak bir çifte yönelis.

Güzelliğini taniyacak ve ona ask besleyecek bir çift.

Onda çifte yönelis ortaya çıktı. O, öküz oldu, kendinden ve kendi zâtından inegi yarattı. Onunla yatmayı arzuladı, inek utanmadan dolayı gizlendi. O, benim kardesim benimle nasıl yatabilir, dedi. Onunla yattı ve yeryüzünde inek sürüleri mey dana geldi. O, at oldu ve ondan kısırak ortaya çıktı, onunla yat ma arzusu duydu, kısırak utancından gizlendi. Benimle nasıl ya tabilirsin, sen benim kardesim sin?..

Onların ikisinden at sürüleri doğdu. O güvercin oldu ve on dan dişi güvercin ortaya çıktı...”

Bu şekilde birer birer adı geçen hayvanlar oluyor. Başlan giçta biricik zâttır, tek basınadır, kendisinden dişi bir hayvan meydana getiriyor, onunla yatarak bir nesil meydana getiriyor. Bir tabiat isareti, canlı bir isaret meydana geliyor. Yeryüzünde hareket eden bütün hayvanlar ve sürüngenler yaratılmış oluyor. Biricik zât “Yâmâ” oluyor ve O'ndan “Yâmi” meydana geliyor (Adem ve Havva) ve insan yaratılıyor.”

İlâhî'yi Okudugumuza Göre Şimdi Neyi Elde Ettik?

Birincisi; Tevhidi. Çünkü biricik zât ve tek basına nefes alıyor. Ondan başka birsey yoktu. Bu en eski Veda

metinlerindeki tevhidi görüştür.

İkincisi; Yalnizlik. Bu kavram, felsefelerin ve yaratilis kisserinin çoğunda vardır.

Üçüncüsü; Ask. Yaratilis başlangici unvaniyla, yaratilisin hedefidir. Hareketi, hatta yaratmayı meydana getiren ateş, Biri—

DINLER TARİHİ

229

cik zât'a çifte yönelis meydana getirdi. Kus oldu, O'ndan bir kus meydana geldi ve onunla yattı... Bu asktir.

Dördüncüsü; vahdeti vücut. Hepsi biricik zâttir. Daga, de nize, kuslara ve hayvanlara dönüşen O'dur. Bütün esya ve tabia tin bütün isaretleri O'dur, O'nun tecellisidir. Çesitli tavirlarla, boyutlarla ve sekillerle ortaya çikiyor. Bunların hepsi degisken dir, çokluktur. O ise bir olan zâttir.

Besincisi; Çoklukta vahdet. Yani tabiatın bu çesitli hayvanları ve kuslarının çokluğu altında birlik vardır.

Mirfendreski'nin deyimiyle:

“Bu yıldızlarla dolasmanla ne kadar güzel, hos ve latifsin

Yukarıda olan şeyin aşağıda da bir sureti var.”

Hatîf İsfahani, “kilise”, “havra”, “mescit” ve “meyhane”de onun vücudunun ruhun ve onun nurunu görüyor.

Biri var ve ondan başka hiçbir şey yok.

O birdir, O'ndan başka tanrı yok.

Bu, çoklukta birliği tekrarlıyor.

Altıncısı; Tezatta aynı cinsten olma. İsaletler tezât halindedir, “inek” ve “Öküz”, Çin kültüründeki “Yang” ve “Yin”dir.

Tez ve antitezdir. (Diyalektikte söyledim) olumlu ve olumsuzdur. Ama diyalektigin aksini anlıyor. Olumlu ve olumsuz, burada aynı cinsten iki zıttılar. Her ikisi aynı cinstir. Biricik

zâtin kendisi at oluyor ve kendisinden kısarak yapıyor, bu iki ziddin toplamından diğer şeyler meydana geliyor. Bu olumlu ve olumsuz çiftin sentezi varlık âleminin ve tabiatın bütün esyasını yaratıyor.

Âdem ve Havva

Bunda, diyalektik görüşün esasının olduğunu tekrar görüyoruz. Biricik zât, (Yâmâ) ve (Yâmî'yi) meydana getiriyor. Yâmâ ve Yâmî, Âdem ve Havva'dır. Erkek olan Yâmâ ve kadın olan Yâmî ile bizim Adem ve Havva arasında hayret edilecek bir benzerlik vardır.

DINLER TARİHİ

Tanrı Yâmâ'ya ask yapma ve Yâmî ile yatma demis. Yâmî, Yâmâ'yi yatmaya davet ediyor, o direniyor.

Orada yasak, ağaçtır, meyvedir -Prometheus destanında atestir-burada yatmaktır, asktır veya Yâmâ'yi yatmaktan ve sevgi beslemekten men etmedir.

Yâmî diyor ki: “Benim yarmaktan amacım, -yasak olan-ask degildir, nesli devam ettirmektir. Eger yatmaya razı olmazsan ölürüm, devam etmem ve ebedî kalmam?”

Bu tipki seytanın, Havva'ya; eger Allah sîzi bu meyveden yemenizi men etmisse bunun sebebi, cennette ebedî kalmanizi istemeyisidir. Çünkü bu meyve ebedîlik meyvesidir, eger yerse niz Allah'ın benzeri gibi olursunuz. Allah size haset ettiği için men ediyor, demesi gibidir.

Yâmî isyan kaynagidir ve aska davet ediyor -çünkü ask ve isyan bir madalyonun iki yüzüdür-ebedîlige davet ediyor.

Kaynakların uzak ama birbirine çok yakın olduklarını görüyoruz. Bunlar üçbin yıl önce Avrupa'nın kuzeyinden veya Hazar denizinin kuzeyinden gelmiş olan Aryaîler'dir ve onlar Samî Arapları, Aramîler, İbraniler, İsrailliler veya Filistinliler'dir. Tam olarak birbirlerinden uzak tarihî ve irksal birer kökene sahiptirler. Tarihte geriye gittikçe bunların birbirlerinden daha da uzak lastiklerini görüyoruz.

Bu iki yaratılış felsefesi -bütün yaratılışlar ve yaratılış felsefeleri-arasındaki benzerlik oldukça fazladır. Bu konulardan bahsetmek için daha elverişli bir zaman ve konuma ihtiyaç vardır.

Yaratilis Felsefesi ve Fars Siiri

Simdi dersin sonunda Hâfiz'dan birkaç siir okuyorum ki bu itikadin -ask, yalnızlik, güzellik ve ilk yaratilis felsefesi olan vahdeti vücudun-edebiyat irfan ve tasavvufumuzu doldurmus oldugunu bilesiniz.

“ ns ve  lfet olan vücudun fonksiyonu yoktu

Devir, bu zurnani degil, sevgi insanini ortaya koydu.”

DINLER TARİHİ

231

Bunun sade ve alisilmis gazel manâsiyle hiçbir anlami yoktur. Ancak yaratilis felsefesi manâsiyle anlam tasıyabilir. Vücut yoktu ama ask tasarımı vardı. Çünkü biricik zâtta ask ortaya çıktı. Melik-üs Suara Behâr söyle diyor;

“.. Yer olarak isimlendirdiğin bu yuvarlak küre nedir?

Eskimis, tekmelenmiş bir tasdır, dedi.

Bu gökyüzü sarayındaki uyur gezer ates parçası nedir?

Tabiatın sakalina yukarıdan gelen tükürüktür, dedi.”

dedim

dedim.

Yaratilis felsefesinin, yaratilis sirrinin ne oldugunu sorusu na
“süslenmis meclisindeki sevgili kendine asik oldu, yaratilis
sirri budur!” diyor.

“Ezelin esrari nedir söyle, dedim. Dolasmadir, dedi Kendi
cilvesinin asigi, süslenis meclisinin sahidi Dolasip kendine
âsik oldu, döndü ve cilve gösterdi

O cilveden bir sūra ve istilâ olustu Bastanbasa varlik, bu
asktan ve cilveden istedi. Bu kissa, ezel esrarindan bir ifsa
olsun...

Sofilerin kitaplarında bunun benzeri anlamda bir hadis gö
ruyoruz “Gizlilik hazinesi idim -biricik zât tek basına nefes
ali yordu-taninmis olmayi arzu ettim, beni tanimalari için
halki ya rattim.”

Bizim irfanimiz, marifeti almiyor, insanin Allah’a bagliligi
unvaniyla sevgi ve aski aliyor.

“Bir cilve yapti, yüzünü gördü. Melek aska sahip degildi.
Tipki ates oldu, bu gayretten Âdem ‘e çaldi.”

DINLER TARİHİ

Bunun için meleklerden Âdem'e secde etmelerini istiyor. Çünkü melek askin ne oldugunu bilmiyor. Melek yaratildigi gi bi davranir, emredildigi gibi hareket eder. Kendisi teshis ve ira de sahibi degildir.

(Ey saki melek askin ne oldugunu bilmez ki...)

Bu kadar derin bir mesele için en yüce imkânlardan birine, - en azından Farsça lisanında-siire sahiptir, bunları anlamak sade ce bizim irfan ve ebediyatimizi tanımaya yardım etmekle kalmi yor. Belki çok ilmî ve dikkatli bir şekilde Veda dini irfanini ve Hint tasavvufunu tanımaya da yardım ediyor.

“Dün gece, seher vakti -seher vakti dün gecenin seheri de gildir, yaratilis gecesidir, ezel gecesidir-beni gamdan kurtardi lar.” “Gecenin karanliginin nadirliğinde yaratilisin baslangici-ab-i hayatimi verdiler.”

“Beyhude olarak isigin sa’sasmdan zâtımı yaptılar.” Çünkü biricik zât asikâr oldu, güzelliği tecelli etti ve insan o güzelliğe asik oldu. İnsanın sak ve izdirabi, bu askin neticesi ve insanın o güzellik ve cemâle karsi karar kilmasidir.

“Sonra tecelli kadehinden sifatimi yaptılar.”

Yaratilisin zâtından ve onun zâtından bir sifat olan güzellik tecelli etti. Çünkü bir sarap, beni mest etti.

Yaratilis gecisini tekrar çok meshur diger bir gazelde tarif edip niteleniyor:

“Dün gece gördüm melekler meyhaneyi vurdular. Âdem’in topragini yogurup kadehe vurdular.” Kadeh askin zuhur kayna gidir. Bu, o “Emanef’tir. Âdem’in topragi ve fitrati ask

ile yog rulmustur. Bundandır ki bir insan eger kendi fitratına dönerse, Allah'ı bulacaktır.

Bütün bunlar Hint dininin verdiği bir derstir.

“Dün gere gördüm melekler meyhaneyi vurdular Âdem'in topragini yogurup kadehe vurdular Harein'in sakinleri, meleklerin bas ve iffeti Benimle yola oturdular, sarabin sarhos oldular.”

Tüm bunlardan sonra, insanın Allah ile ilişkisinde -Veda yaratılış felsefesinin dediği şekli ile-sadece Dünya'ya tanıma ile ilgili bir dünya görüşü değil, tevhidden bir tanıma insandan bir tanıma. Vahdeti vücut ile ilgili, insan ile dünyanın ilgisi. İnsan ile Allah'ın ashtaki ilişkisi hakkında bir tanımadır. Belki toplu olarak "Veda" felsefî dünya görüşünü meydana getiriyor. Dün ya görüşü felsefesi kudret sahibi olduğu ölçüde, insanın ruhunu açıklamada güzel ve derindir.

Bizim sofillerimizden olan "Melik Dinar'a nerede olmuştun (dogmuştun)?" diye sordular: "Çölde oldum; ask yağmıştı yer ıslanmıştı. Gülbahçesinin insan ayagının batacağı sekle dönmesi gibi, ayagım aska batıp gömülüyordu" dedi.

Ariflerin bu görüşü ile dünyaya bakmak diğer bir görüştür, diğer bir anlayıştır, insanı, bu duygunun, ruhun, dünya ötesi ocagın ilişkisinin zirvesinde eğitiyor. Ama ne yazık ki akıl, ada let, iktisat temeline dayanan hayat ise duruyor.

Hüseyiniye-i Irsad'ın İlmî ve Dinî Arastırma Dersleri
Dizisinden

YEDİNCİ DERS

(13 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

HINT

... Simdi Hint konusuna geldik. Hint ve Hint dinlerinin dik katli sekilde taninmasi için ısrar ediyoruz. Anlattıklarım, Hint'te ısrar edisimizin delilidir.

Hint Dinlerini Tanima Gereğinin İlk Sebebi

Bu hayret verici, büyük ve derin kültürde, incelik duygusu ve tefekkür hayali görüyoruz. "Atina"dan "Benars"a, M.Ö. bes, dört, üç ve ikinci asırlardaki Yunan'ın -Sokrat, Eflâtun, Aristo vb.'inin döneminden-Hind'e, Eflâtun Cumhuriyetinden

“Vedâ”ya, Upanisadlara geldigimiz zaman kendimizi yüksek bir uçusta görüyoruz. Lise döneminden yüksek öğrenim dönemi ötesine geçtigimizi hissediyoruz. Öyle ki, ben, gençliğimin filo-zofik ve bilginlik demlerinden; birdenbire bütün varlık âlemini kusatan hayretler dolu bir ruha varmistim.

Simdi söyle bir duyguya sahibim: Sartre ve Camus’un sohbetleri ve isittigim sözlerini birakip “Tagor” ve “Radha Kriysenan”la hemhal olma fırsatini elde ettigim zaman, âdeta bir tale benin huzurundan büyük bir üstadın huzuruna ulastigimi hissediyorum. Bu yıkilmis, geri kalmis dogu, simdi bile irfanî, ruhanî, dâhiler yaratiyor.

Hint Dinlerini Tanima Gereginin Ikinci Sebebi

Makina, maddî yasanti, dünya burjuvazisinin tüketimci kültürü, insani iktisadî bir hayvana dönüştürmüştür. İnsanligi ilmî ve teknik kudretinin zirvesinde içi bos, kuru, yüzeysel yapmistir. İnsanlari güçlü, kurnaz, fakat çok asagilik ve hakir kil mistir. Ahlâkî ve ruhî açıdan çok zayıflatmistir. Bugünkü insani, kendine hazirladigi maddî yasantiya karsi isyan ettirmistir. Ticarî kültüre, sinaî kültüre ve tüketim toplumuna karsi isyan ettirmistir.

Bu yüzden bugünkü Amerika, Fransa ve İngiltere’de ferdî isyan ruhu doguya ilgi duymustur (Dogu, yani Hint).

Simdi aydin, bilinçli batili gencin arzusu, sanayi hayati, hava kirliligi, kuru, monoton ritimli, ruhsuz ve güçlü tüketim ha

yatina karsi isyan etme ve kurtulus bulmaktir. Kendini ruhaniyet, ask ve maneviyatla dolu bir atmosfere çekmektir. -Bunun Hint olduguna inanıyor-Büyük sanayi binalarından kurtulup, binlerce esrarengiz mesaj tasiyan, insana huzur veren sakin ma betlerde sükúnet bulmak istiyor.

Bu siddetli “sarkzedelik” vesvesesi batiya; bunun gibi “garpzedelik” vesvesesi de doguya hakimdir.

Garpzedellgimizde batiyi tanimadigimiz gibi, çirkinlesmis bir anlayistan dogan bir tür olumlu ve ileri unsurlardan yarar—

DINLER TARİHİ

lanmayı araştırmadan, batı medeniyetini iktibas ediyoruz. Batılı genç ise, asiri ruhanîliğe, manevî zahitliğe, insanî inceliğin zirvesindeki insanî, irfanî ve dinî duyguya siddetle ihtiyaç hissetmektedir.) Batılı genç, dünyanın sömürülmesi, istismarı, kor-kunç cinayetler ve bütün insanlığın yagmalanmasının bedeli olan, babalarının efendi hayatına tahammül edemiyor. Bütününden geçiyor, dünyanın bu tarafına doguya geliyor ki maneviyat, ruhanîyet ve Hind'in irfanî ve dinî ekollerinden ilham alsın. Çünkü doguyu -ona duyduğu bütün ihtiyaçla-taniyor. Bizim batıyı tanımadan ona ihtiyaç duymamız gibi, çok ileri bir olgu olarak gördüğü dogudan faydalanmak yerine, acele işlerle uğraşmaktadır.

Hind'i tanımak, büyük bir milletin tarih ve dinlerini tanıyı simiza veya salt İslâm'i tanımadan bize yardımcı olmakla kalmayıp, onun yapıcı unsurlarından biri olan irfanî ve israkî duygusu ile özel irfanî ruhanîyeti de isimize yarıyor. Edebiyat, kültür ve tarihimiz, baskın bir tarzda Hint'ten ilham aldığından, Hint irfanî mektebinin etkisi altında olduğundan edebiyat, kültür ve tarihimizi tanımakta da yardımcı olmaktadır. Belki bugünü de tanımamıza yardımcı olabilmektedir. Çünkü batıdaki, dogu irfan ve kültürüne olan yöneliş, gayret ve hassasiyeti tanımamıza ve bulmamıza yardımcı olmaktadır.

O halde Hint'i tanımak, aynı zamanda batının sanayi ruh ve çehresinde meydana çıkmış olan son yeni akımları ve bu asrî ta'nimaktır.

YAZ TATILI

“Dinler Tarihi’nde” simdilik Hint konusuna geldik. Bu bölümün önemini derslerimizden anladik. Hint dinleri ile ilgili bu girisi sona erdirip dersin aslina girisi gelecek öğrenim yılı başlangıcına bırakmayı uygun görüyoruz. Eger böyle devam ederse sıcakların yüksek olduğu dönemde dersimiz de derinliğinin sonuna ciddiyet, hassasiyet ve karmaşıklığına kavuşmuş olur.

DINLER TARİHİ

237

Bugünler ilçe ve kırsal yörelerdeki bazı öğrencilerin tatil nede niyle mecburen memleketlerine gittikleri bir dönemdir. Onların bu sınıfla ilişki kurmalarının tek yolu olarak fotokopi ve teksir leri okumak kalıyor. Bu da asla derste anlatılanlar kadar açık ol mayacaktır. Dersin aslini dinleyemezsek, bir nokta ve virgölün öne veya sonraya alınması bile bir yanlışla sebebiyet verebilir, cümlelerin anlamını kaydırabilir. Dersi görmedigimiz için de bu yanlış düzeltemeyiz. Konunun aslini anlamaktan âciz kalırız.

Bu yüzden bu girişi sona erdirmekle, ders için gerekli olan girişi öğrenim yılının başlangıcına bırakmış oluruz.

Hind'i Tanımak İçin En Önemli Sebep

Batıdaki batili ruh, doğuya şiddetli bir yöneliş halindedir. Maddiyata karşı isyan vardır. Doğuda doğru aydın maneviyat ve irfana karşı isyan etmiştir. Maddiyata ve tüketimci maddî hayatı şiddetli bir yöneliş halindedir.

17, 18 ve 19. asırlarda maddîyat, tüketimci hayat, maddî kudret ve yeryüzünden faydalanma taraftarı olan batili, zafer ve tam bir doyumdan bir müddet sonra şimdi, elde etme yolunda şiddetli çaba gösterdiği şeylere karşı isyan etmiştir. Biz o asırdan üç asır geriyiz. Şimdi 17, 18 ve 19. asırlardaki Avrupa'nın şiddetli etkisi altındayız. Maneviyat ve din atmosferinden gittikçe uzaklaşıyoruz, özdesliğe yöneliş maddecilik, felsefî materyalizm ve burjuvazi tüketimciliği tarafına gidiyoruz.

Bu maddeciliğe yöneliş, yüce ve irfanî anlamıyla bizdeki dinî ruhu kurutup, zayıflatıyor veya terk ettiriyor.

Okumak için Avrupa'da bulunduğum zaman ruhumun git tikçe kurudugunu hissediyordum. O, kendine özgü, dogu atmosferini dolduran dogulu ruhum... Kalbimin üzerine gölge düşüyor, bir çıkis bulamıyor, eksiklik hissediyordum. Çaresiz olarak eksikliği irfanî eserleri okumakla dolduruyordum. Hal buki burada böyle bir ihtiyaç hissetmiyorum. Hatta öğrencileri asiri tasavvufa ve asiri sofilige yönelisten vazgeçirmeye çalışıyorum.

DINLER TARİH I

Orada maddî unsur oldukça kuvvetli idi. Daha kuvvetli tepkiyi, tesirsiz kılmak gerekir. Bu yüzden bütün bos günlerim de Mesnevi, Tasavvuf Serhi Kesüful-Mahcub, Upanisadlar, Vedâlar ve bu öze yakın kitaplar okuyordum ki direnebileyim.

Kendi Islâmî kültürümü/, disinda Hint ve Hint mektepleri bana kudret veren unsurlardan birisiydi. Bu sayede batinin tü-ketimci maddiyatinin veya felsefî maddeciliginin saldirisina karsi direniyordum. Daima kendimi dogu ve bati arasindaki si nirda korudum.

Bu yüzden, bu kadar önemli, hassas, özellikle anlasilmasi zor konular, bastan savma ortaya konulup geçilemez. Derste hazır bulunanların farklı yerlerden oldukları ve hazır bulunmaları nin doğru olmadığı bir yazda, bu konular geçistirilemez. O hal de ortaya bir söz getiriyoruz ki ne konusmadır, ne de dersin -ki yaptığım her işin ders veya konuşma olmasını taahhüt etme dim-uygulanması icabeden bir programdır. Bildiğim sözleri söylüyorum. Sonraları aldığı şekle göre ismini siz seçersiniz.

Islâm, insan, sosyal meseleler, kültür, medeniyet ve tarih hakkında, benim fikri sahamda olan bütün meseleler hakkında görüşümü ortaya koymusumdur.

Bütün bu söylediklerim, hepsini bildiğimin ve her birinde ihtisas sahibi olduğumun delili değildir. Belki, kendime özgü görüş ve sınırlı bilgimle çeşitli meseleleri incelediğimi gösterir. Bu yüzden bir defa daha diyorum: Eger “Islâm-sinasî” (Islâ-moloji) dersi veriyorsam, bu, bütün Islâm dilini, ideolojisini, Islâmî ilimleri taniyorum demek değildir. Bütün naklî ve akîl ilimlerin toplamına sahip olduğum anlamında da değildir -ki takriben her ikisine de sahip değilim-Belki

kendime özgü görüs ve bilgimin sinirli sahasinda Islâm'ı tanıyorum, tanitiyorum.

SÖZ ve FIKIRLERIN ÇARPITILMASI

Günümüzde sözleri, fikirleri çarpitmak için dogal ve dogal olmayan etkenler vardır.

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Doğal Etkenler

Doğal etkenler oldukça sadedir ve tahammül edilmesi mümkündür. Çünkü dünyada daima tekrarlanıyor. Haliyle insan da onu bekliyor. Süphesiz her yeni söz, her yeni fikir, her yeni adım gelenekçilerin direnisi ile karşılaşılır. Gelenekçi genellikle, “.. çünkü bu gelenektir, geçmiste böyle olmuştur da ondan himaye ediyorum” veya gelenek, yeniye muhalefet ederken, “bunlar bizden öncekilerin masallarıdır, biz putperest olan ec datlarımız gibi putlarımızla ilgiliz” diyen insafli(!) Kureys müsrıkları gibi demez. Belki Kureysli müsrıkların ilmî insafını bile tasimaksızın diyor ki: “Bunlar, olduğu şekliyle vahiydir... Bu elbiseyi giymen gerekir... Böyle konusasin, böyle iş yapasin böyle öyle söyleyesin, böyle anlam veresin...” Bu mantığa göre, kavmi âdetlerin irsin ve örfün bir parçası olan her şey, ilâhî vahyin bir parçası oluyor. Eğer bir diğeri zevk ve tabiatı işin içine sokarsa, kâfir, necis ve reddedilmiş oluyor, basının kesilmesi gerekiyor!

Bir yerde görmüştüm, söyle yazıyordu: “Bazıları işi öyle bir yere vardirdiler ki Peygamber (s.a.v.)’in minberi yerine tribün koyuyorlar! Bu hiçtir; tribünün üzerinden su da geçiriyorlar!” Eğer bunun yerine Kureys müsrığı olsaydı söyle derdi: “Ecdadi miz tribünün üzerinden su geçirmiyordu. Biz görmedik, âdet edinemedik, hosumuza gitmiyor” Ama bu; “İslâm’ın bir parçası, temel usulüdür, tribünün üzerinden suyun geçmemesi gerekir!” diyor.

Her haliyle bu da doğaldır. Yeni bir söze sahip olanın, yeni bir adım atanın, yeni bir programa sahip olanın bütün bu sözlerin iç yagını vücuduna sürmesi gerekir.

Yeni sözleri olan çok sayıda aydınlar olmuştur, ama bir iş yapmaya cür'etleri olmamıştır. Direnme ve tahammül güçleri ol mamıştır.

Bu nedenle hedeflerine gerçekten iman edenlerden; dayak yemeye, küfür isitmeye, iftiraya ugramaya tahammül gücü olanlar, ancak bunlar bir hizmet yapabilirler. Bu, nefis ile ciha din bir örneğidir.

DINLER TARİHİ

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Yapay Etkenler

Doğal etkenlerin sade ve kolaylığı oranında bunlar da zor ve çetindir. Gelenekçi âdetler ile ilgili direnisini kendi kılıyor ve direnisini sebepsiz ve beyhude görüyor. Muvafakat kapisından disari çıkıyorlar. Meselâ, “Meshed’de Harem’e (Imam Riza’nın türbesi) ilk defa simsek düstüğünde mü’minlerden bir grup; “al kol yakiliyor Bu da Harem’i pis ediyor” deyip kandilleri kirdilar. Sonra “donmus yağla yanan kandille” basa çıkılamayacağını anladılar, elektrik de düşündükleri gibi değildi ve sonunda bu işe rıza gösterdiler.

Gelenekçiler, yeni birşey geldiği zaman başlangıçta karşı çıkıyorlar, bağırıp çağırıyorlar, feryad ediyorlar sonra da ihtiyaç olduğunu, gerekli olduğunu, kötülüğünün de olmadığını gör dükkeleri zaman öylesine kabul edip rıza gösteriyorlar ki, bu, semavî kitaplarda da vardı diyorlar.”

Ama bunlar kolay uyanmıyorlar. Bir İngiliz atasözü diyor ki: “Uyuyan kimse uyandırılmaz, ama uykuya çarpılmış olan birini kimse uyandıramaz.” Bunlar kendiliğinden uykuzede olanlardır.

Bunlar daha mükemmel olan şeyi, söz ve fikirleri çarpıtmak için küstahlık ve kızgınlıkla ayaklanıyorlar-Meselâ diyorlar ki:

“Falan konuyu, falan adam bir kitabında yazmıştır”, “bir konuşmasında söylemiştir.” -En azından bastonunun ucunu yerin merkezi olarak gören ve kabul etmeyen herkese “inanmıyorsan ölç”, diyen-Molla Nasreddin gibi demiyor; ta ki kolaylıkla red dedilmesin! Falan kitap! dese, meselâ üç yüz yıl önce yazılmış bir kitap değil ki kitapçılarda bulunmasın. Belki herkesin elinde olan yeni yayınlanmış bir kitaptır. Yakındaki bir kitapçıdan temin edilebilir.

O zaman hayatta olan yazara ve elindeki kitaba kasitli olarak kaynagini belirtmedigi öyle birsey isnad ediyor ki bu isnad, yazarin inançlarının tam aksi, hatta onun kendi taassuplarının bir parçasıdır.

Bu küstah yalancılar maalesef çoktur. Birden farkına vari yorsun ki özel bir günde, her yerde söyle bir kanaat yer edinmiş.

DINLER TARİHİ

241

Sonra her çevreye ve her şehre gittigin zaman bu konunun orta ya kondugunu görüyorsun. Meselâ falanca ayın, söz gelisi Pa zartesi günü araştırmaya oturmuşlar, bir kitaptan veya bir ko nusmadan özel bir konu ele almışlar. Gittigin her yerde herkes o sayfadan o kitaptan ve o konudan bahsediyor.

Bir rivayetin, tek kaynaktan bütün zihinlerde bas asagi edildiği belli oluyor. Bu hal bütün köylere kadar yayılıyor. Bunlar, bu lokmanın nereden ağızlarına verildiğini bile bilmeden bilinç li bilinçsiz tekrar ediyorlar.

“Sen kendin okudun mu?” diye soruyoruz. “Hayır”, diyor. “Okumadıysan, nasıl bu kadar kötü kitap diyorsun?” Diyor ki; “Bu, arkadaşlardan birinin sözü- Bana kitabı getirmeye söz verdi ama henüz getirmedi. Böylece müessese birden kursuna tutul mus oluyor. Tabi: olarak önce ani a yamıyorsun, çünkü bir hadise ortaya çıkmamıştır. Eger iyi, kötü veya bozuksa bile o başlangıç tan beri böyleydi. Nasıl oluyor da bir anda bu kadar kötü olu yor? Halbuki bir saat önce, o eser bütün güzelliklere sahipti!

Bunlar içeceklerdeki zevklerimizi degistirenlerdir. Elbise giyimindeki zevkimizi degistirenlerdir. Mimaride, mefrusatta, mobilyada, satin alislarda ve iktisadî tüketimlerde zevklerimizi degistirenlerdir. Biz ise kendimiz begendik sanıyoruz.

Bunlar fabrika sahibidir, makina üretiyorlar. Mal ve yeni bir ürün üretiyorlar. Bunlar sosyolog, tarihçi, din bilici, antropolog sahibidirler. Yeni inançlar üretip beyinlerimize sokuyorlar.

Kesin olarak halkimizin suur 1 anmasından korkan kimseler dir bunlar. Dünyada Islâm milletlerinin uyanisından korkuya kapılanlardır. O çok kuvvetli, bilgili, kurnaz, uyanık unsurlar ve çevreler, dünyayı idare edenler, dünya ülkelerindeki gidisatlari çevirenler, dagilmis olan Islâm toplumunun birbirine yabancı çeşitli zümrelerinin birliğinden korkuya kapılıyorlar.

Bunlar uyutan tekrarların, telkinlerin yerine, halki uyandı racak bir düşünce, fikrin, dinin ortaya konulmasını istemezler.

Bunlar en küçük bir amele, monoton ve tekrarlanan geleneğin, bir iki asırlık zahmetin neticesi olan hareketsizlikle atmis ol—

DINLER TARİHİ

dugu adima karsi, sükût ederek oturmuyorlar. Hiçbir sekilde halki affetmiyorlar. Geleneklerin kirilmesine, agirlastirilmis ve uyutucu geleneklerine karsi yapıîan en küçük tepkiye bile asla kayitsiz kalmiyorlar.

Zeki kalemlerin, lisan bilen iyi yazarların halkla, halkin dili ile tanisip, Islâm'ın hizmetine girmesini engelliyorlar. Bugünkü mantik, bilgi ve arastirmanin dinin hizmetinde olmasini engelli yorlar. Bugün durgun kalmis olan büyük ve güçlü din maddesi nin serbest birakilmasini, ondan sonuç çikarilmasini; hareket, suur, sorumluluk, bilgi lcad edilmesini engelliyorlar.

Afrika'nin kuzeyinden Fars körfezine, diger taraftan Uzak-doguya kadar uzanan ayni iman ve kültürle rüsd bulmus, bin senelik ortak bir tarihe sahip bir millet harekete geçerse ve Islâm topraklarında -ki bu topraklar dünyanın bütün servetlerini ken disinde gizlemistir-tanisma, anlasma ve birlik olursu, o za man islâm kültüründe bulunan bîlinçlendirici ve uyanisi sagla yan unsurlar, bu hurafe küllerinin, telkinlerin ve sapmis gele neklerin altindan çikacak ve kivilcim alacak, karanlık Islâm dün yasini aydinlatacaktır. Zamanin, beyin yikama ile karsilik bir uykuya götürdüğü bu müslümanlari, gerçek Islâm'ın yoluna gö türecektir. O Islâm ki dünyada hareket meydana getirdi, bir yumrukla bedevi ve medeniyetsiz Arab'a büyük bir medeniyet kurdurdu. Dünyanın büyük güçlerini dize getirdi.

Hatta Avrupa, yirminci asra kadar -1910 ve 1912 yıllarina kadar-bile, Islâm'ın binlerce tecrübesinden, Islâm'ın ve Islâm mücahidlerinin cihadindan, Islâmî düşüncelerden, Asya ve Afri-ka'daki Avrupa sömürüsünü sarsan Seyyid Cemaleddin Esedâbâdi gibi, Lahorlu Ikbal gibi bir adamdan, böyle

binlerce tecrübeden haberdardir. Lahorlu Ikbâl, çok sayıda hurafeye bu lasmis, yıkılmış, zelil olmuş -18,19 ve 20. asrın başlangıcında zelil durumları süren-Hind müslümanları için kendi düşüncesi sathında islâm'ı gündeme getirdi. Avrupa, böyle bir Islâm ve müslümandan korkuya kapılmıstı.

Sömürüye karşı olan bu en büyük ideolojiyle ve sömürünün egemenlik ve asayisine karşı çıkan kızgın müslümanlarla müca—

dele etmek için batinin taktığı su oldu: “Bunların rezil edilmesi gerekir. Mahkûm edilmeleri gerekir. Tanınmaları için çaba gös terilmelidir. Eger tanınırlarsa da, halkı bunların ulaşmış ve çirkinleşmiş simaları ile karşı karşıya getirmeye mecburuz. Öyle ki halk bunlardan kaçsın ve halk üzerinde bir etki bırakmasınlar.”

Bunlar, açık olarak, çok mahir, kurnaz ve zeki düşmanın dersleridir. Düşüncelerimizin derinliklerinde tahribat yapan; ev lerimizin köselerini viran eden, tahrip eden işler yapıyor. Bunlar bütün duygu ve zevke ait ilişkilerimize girmişlerdir.

Bunlara karşı hassas ve uyanık olmamak olmaz. Çoğunluğun okuma yazması olmayanlardan oluştuğu bir toplumda, eger siz de bu meseleyi anlamazsanız, o halde kimin anlaması gerekir? Bu ilgiden dolayı siz, öğrenci şeklinde ders okumaya ve dinlemeye oturmussunuz. Çaba gösteriyorsunuz, kendinizi yüksek bilince götürüyorsunuz. İnsanî düzeyde karar veriyor sunuz kî, tarihin bu faciasının sorumluluğunu hissediyorsunuz ve Islâm toplumunun kaderi göğüslerinizde ağırlık yapıyor.

Geleneksel ve uyusmuş toplumda, bilinçsiz halkın bütün yükü aydının omuzundadır. İlerlemiş toplumda aydının, bir fert olarak bireysel sorumluluğu vardır. Ama geri kalmış fikrî açıdan suursuz, durgunluğa mahkûm olmuş toplumda; genel cehaletin ve durgunluğun sorumluluğu, hicvedilmiş malûm dini, böylece ileri ve meçhul kalmış dinin sorumluluğunu aydın kendi omuzunda hissetmektedir. O zaman bütün sorumlulukla; büyük bir fedakârlık ve bütün hayatını bu yola adamayı gerektirmektedir.

ÜMITVARLIĞIN ZİRVESİNDE

Öğrencilerimden biri: “İslâm’dan bahsettiğin ve yazdığın zaman mutaassip olmamak için kalemin, akıl yürütme, ilim ve araştırmadan uzaklaşmasın diye niçin siddetli bir taassupla ça ba gösteriyorsun? İsyan etmeyesin, duygularına mahkûm olmayasın diye çaba gösteriyorsun. Daima insafli, tarafsız ve mutaassip olmayan bir araştırmacı kalmaya çalışıyorsun -ve kalıyor—

DINLER TARİH I

sun-, bu her yerde tam olarak bellidir. Ama Ali (a.s.) konusuna vardığın her yerde, hepsini unutuyorsun, kelimeler ask ve taa-suptan bir yol üzerinde kosuyorlar,” diye bana itiraz etti (ne gü zel bir itiraz).

Dogru söylediğini gördüm. O zaman su ithami yaptıklarını görüyoruz: Falancanın velayeti dogru degildir! Dogrusu çok tu haf, daima kendim ile yaptığım mücadeleye ve gösterdiğim çaba Ali (a.s.) hakkında mübalagaya mahkûm olmak ve Islâm’ın ta yin ettiği sınırdaki kalmak olmuştur. Bilgi ve suurla konuştüğüm zaman hep böyledir. Ama duygularım isyan ettiği zaman (daima ruh ve duygunun isyanından korkmuşumdur ve korkuyorum) kendimi ve ilisigimi kaybediyorum. Öyle ki böyle bir durumda mübalagaya kapılmış olmam bile ihtimal dahilindedir.

Baslangıçta bu ithamları isittığım zaman üzüliyordum, galiba gerçekten çocuğa itham ediyorlar! Ama sonra memnun oldum. Çok memnun ve ümitvar oldum. Muhtemelen bu teselli (Ali (a.s.) kendisi bana verdi.) Çünkü ümitsizlik ile kendime so ruyluyordum: Benim gibi bir adam bu toplumda birsey yapabilir mi? Sahip olduğum fikir tarzı ile hangi kimselerle, hangi grupta, hangi zümre ve tiple is yapabilirim? Benim gibi aykırı biri, bir uygunluk kurabilir mi?

Soruyordum; ümitsizdim, ama şimdi çok ümitliyim. Öyle ki bütün hayatım boyunca bu kadar mutmain ve ümitvar olmamıştım. Bunun sebebi aydınların dersime ve kitaplarıma yönelmeleri değildir. Benim için büyük bir iftihar ve ümit ışığı belki isitmiş olduğum ve isitiyor olduğum küfürlerdir.

Burada, bu iste, hakkın açık olarak benimle olduğunu ve sahip olduğum inançların hak olduğunu anladım. Çünkü insanın daima sarsılması gerekir ki düşünce ve akaidi

gevsek ve bâtil ol masin. Çünkü biz vahye simsiki yapismis degiliz, noksan akli mizla bütün bu karsiliklarin, perisanliklarin, bu birbirine girmis karanlik tarihi derinliginden hakikati çıkarmamız gerekir bu da oldukça zordur.

Insan, dogru olmamanin korkusundan sarsiliyor, gerçekten dünyada ve âhirette kendinden ve Allah'tan baska hiç kimseden

korkmaması gerekir. Çünkü kendi kendine düşmanlık yapması, kendini ayak altı etmesi ve yok etmesi ihtimali vardır. Yoksa dünyada korku unsuru unvaniyla, hiçbir insan ve unsur yoktur.

Bu yüzden kendimden korkuyordum, doğru olmamanın endisesiyle sarsiliyordum ki küfürler bana âdeta emin olma ve ümitvarlıkbagısladı.

Biriyle savastığın zaman, saldırır, yedi kursun atar, bıçak çeker, tas atar, kapini kirar, seni yere çarpar. Ama saldırmaya gönlü olmadığı ve silahi olmadığı zaman küfretmeye başlıyor. Agzına gelen herseyi söylüyor ve bu şekilde kendi yer.İlgisini ve o fiili ithama ugrayan kimsenin galibiyetini ilân ediyor.

Siz diyorsunuz: “Bu konuda inancım budur. Toplum konusundaki inancım bu, yolum bu.” O, sözlerinizin yanlış olduğu konusunda bin delil getirebilir ve sözünüzün delillerinin yalan olduğu konusunda yüz örnek verebilir. Tahsilinizin olmadığına, yanlış yaptığınıza, yanlış anladığınıza binlerce delil getirebilir. Bunun hepsini bir makale ve kitap şeklinde yazabilir, delile dayanan konuşmalar şeklinde söyleyebilir.

Ama delile dayanan ve doğru mücadele yerine, vermiş olduğunuz tez ile oturuyor ve diyor ki: “Bu beyefendi çok pıntıdır!”

İslâm tarihinde ne güzel tekrarlanmıştır; hiç kimse Ali’ye (k.v.) ithamda bulunamıyor. Kim ne diyebilir?

Amr bin As ve Muaviye, hazreti ezmek istiyorlar; sundan baska ellerinde birsey yoktur: “Ali çok saka yapıyor! Saka söylü yor, bu hilafet için iyi degildir! ”

Bu, Ali’nin sözü dogrultusundaki bir tenkid degil. O “iddia bu,” diyor. “Programim bu. Yolunuz, is sekliniz yanlis ve Islâm’a aykiridir. Su yoldan gitmek gerekir. Bu, Islam’in anlamidir, Peygamber bunun için gelmistir.”

O zaman düsman diyor ki: “Sen çok saka yapıyorsun! ” Bu nun mesele ile ne alâkasi var? Seninle benim aramdaki ihtilafla ne alâkasi var?

Düsmanin hedefi “Çamur atip rezil edeyim ki felç olsun” ol dugu zaman, artik elinden bir isin gelmedigi belli oluyor.

DINLER TARİHİ

Seyyid Cemal (Cemaleddin Afganî) feryat ediyor (o, hayati ni feryadında özetlemistir) ki, bütün Asya ve Afrika'da İngiliz, Fransız, İtalyan, Portekiz ve İspanyol kolonisi ve kölesi olan Müslümanlar hürriyete kavussunlar, kurtulsunlar, İslâm ve Kur'ân'a dönsünler.

Cihad İslâmî'na geri dönelim, diye feryad ediyor. Dönelim ki bu zillet ve talihsizlikten kurtulalım. Dualar, virdler, zikirler ve yemek yerine, halka İslâmî suur veriyor. Kur'ân'ı tekrar tekrar açınız, okuyunuz, söz konusu yapıp ortaya koyunuz, sömü rüyü eziniz, diyor.

O, yaralı bir ruh misâli Hint'te, Avrupa'da, İran'da, Türkiye'de dolasıp, feryad ediyor, uykuları kaçırıyor, uyuyanları uyandırıyor.

Kölelik, sömürü, zillet yükü altında ölümü bekleyen uyusmuş Misir'a öyle ayaga kaldırıyor ki İngiltere bir günde birkaç defa kabine toplantısı yapmak zorunda kalıyor.

"Seyyid Cemaleddin" sadece İslâmî bir islahatçı olarak değil, belki esir dünyada sömürüye karşı devrimci bir çehre olarak ayaga kalktı ve feryad etti.

O, aynı zamanda Ortaçağ'daki İslâm'ı, ilk İslâm'a dönüş hareketi ve İslâmî rönesans sloganıyla, yeni asırda, zamanın mede niyet düşüncesi ve bu neslin düzeyinde ortaya koyan ilk şahıs idi. Hem de dine, özellikle İslâm'a dayanarak üçüncü dünyada sömürüye karşı hürriyetçi kurtuluş hareketini başlatan ilk şahıs tir. Bu, din için, özellikle İslâm için, büyük bir iftihar ve zafer idi. Sömürüye karşı olan mücadeleyi İslâm'ın üssünden ilân etmesi, bu yolla dine/İslâm, hayat ruhu, hareket, ciddi sorumluluk ve ileri bir yön bağışlar. Hem de özgürlük isteyenleri, ay dinleri ve

sömürüye karsi olan özgürlükçü görüsleri, büyük din gücünü ve Islâm'î, doguda, sömürünün iktisadî, siyasî ve fikri hücumuna karsi gönüllü olarak seferber eder.

O zaman düşman, bütün hayati açık olan bu “hür” ve hürriyet adamina ne söyleyebilir? Halkin malini kendi zimmetine ge çirmis ve yemis mi desin?

DINLER TARİHİ

247

Çocuklarını halkan parasıyla besliyor mu desin? Halkan malini kardeşinin, kızkardeşinin, halasının zimmetine geçiriyor mu desin? Yabancı bir casus mu desin? Tahsili yok mu desin? Biri nin usagidir mi desin? Ne desin?

Sundan başka hiçbir şey diyemiyor: “Yeni araştırmalar ol mus. Seyyid Cemaleddin’i yakından tanımış olanlar, onun aile sine gidip gelmiş olanlar, küçüklüğünde onunla beraber büyü müs olanlar, tanıdığım güvenilir bir adama demisler ki, “Seyyid Cemaleddin sünnet edilmemiş! ” Süphesiz, insanın bu çirkin ifti rayi zorunlu da olsa aktarması güzel değildir. Affedersiniz!

Seyyid Cemaleddin batı sömürüsü ile (Avrupa’da Islâm’a çamur ve iftira atan sömürü), dünyada dini yok etmiş olan fikri ve kültürel sömürü ile, Islâm Peygamberi aleyhine devamlı küfür ve zehir saçma ile mesgul olan kiliseye bağlı bilginler ile, yöntem olarak Allah’a tapıcılığın kökünü kazımaya çalışan materalistler ile tek basına amansız bir mücadeleye giriyor ve en büyük Islâm savunucusu oluyor. Ama arkadan hançerleniyor. Kovuluyor. Tek basına kalıyor. Islâm’dan bahsediyor; Müslümanlar ve Islâm âlimleri onu tek basına bırakıyorlar ve onu tek fir ediyorlar. Çünkü düşman, küfür, itham ve iftira silahı ile sah neye geliyor. Silahtan tecrit olduğu ve küfürden başka silahının olmadığı belli oluyor.

O zaman da 30, 40 sene sonra feryadı zirveye ulaşıyor; göstermiş olduğu yeni yol açılmış oluyor. Bütün Islâm ülkelerinde asla sönmeyen hareketler meydana getiriyor.

-Cezayirli büyük devrimci Sider “Ferhat Abbas “La Nuit Coloniale” adli eserde söyle diyor: “Kuzey Afrika’daki özgürlük hareketi (bu cümleden olmak üzere Cezayir) Seyyid Cemaleddin’in, Abduh’u oraya gönderdiği zaman basladi. Kur’ân’a geri dönüş hareketini ilân etti.

Cezayir devriminin ilk günü, “Abduh’un Seyyid Cemaleddin’in düşüncesini Afrika’ya getirdiği gündür. İran Mesrutiyet Devriminin İlk kivilcimlari, Seyyid Cemaleddin’in bas kaldirdigi sirada basliyor.”

DINLER TARİHİ

Altmış, yetmiş sene önce Türkiye’de, Mısır’da, Afrika ve Asya’da özgürlük hareketi ayaga kalkmıştır ve asla sönmeyecektir.

Bu, Seyyid Cemaleddin’in düşünce ve fikirlerinin onun hayatından sonra elde ettiği zaferlerdir. Ama o gün düşman, kut sal köken, gelenek ve din isteme adıyla, halki ahmaklaştırmak, aydından korkutmak, o dar sınırdaki aptalca bir sevgide bırakmak ve onları sızdırmak için, Seyyid Cemaleddin’e Öyle ithamlar da bulunuyordu.

Burada artık belli oluyor ki o yol, is ve düşünce tarzı ölmüştür. İslâm düşmanını ithamlarına ve küfürlerine ilgi duymadan yolunu seçiyor. Seçiyor ki ayaga kalktı.

Her halükârda, bugün adılığı olan şey sudur: Üniversitelerde, derslerde, kitaplarda söylediğim itikadi usulden olanların veya henüz ortaya koymadıklarımın bir fihristini vereyim (inanmadığım esasların, yönteminin toplamı ile ilgili bir fihrist veya inandığım tezlerle ilgili-), ki yıllarca ortaya koyduğum ve ortaya koymak istediğim usul—

Bazı unsurlar var. bunlar sonraları bu fikirleri itham ediyor-laf. Eğer bu çirkinleştirilen ve tahrif edilenleri bir metin haline getirirsek, görüp okuyup açık olarak anarlar ve nelerle dezen fekte yoluyla mücadele ettiklerini görürler.

Halk ile aydın, halk ile öğrenci arasına ihtilaf sokmak isteyen unsurlar, bu yolla yeni düşünce akımına, bu durgun düşünce atmosferinde yolu kapamak istiyorlar. Bütün zümreleri bir birlerine karşı karamsar yapmak istiyorlar. Bu yolla İslâm yolunda bir hizmet yapmak isteyen herkesi öyle ezmek istiyorlar ki, artık bir daha asla böyle bir işe

heveslenmesin. Digerleri de ibret alsinlar ve bu yola gelmesinler.

O halde bu itikadi usulü elverdigince daha çok tefsir etmek, genel bir aliskanlik halindeki, fikirlerini, itikatlarin üzerine saçi lan ilaç ve zehirlere karsi bir çesit fikri mücadele olur. Ama bu mücadele ferdi savunmak için degildir. Çünkü fertte bir deger yoktur. Degerli olan ve savunulmasi gereken fikirdir.

Savunulmasi gereken ben degilim. Ne tahlil edilecek, ne de bana muhalefet etmelerine sebep olacak bir sahsiyete sahibim;

savunulması gereken belki bir fikir ve itikattir. Mesele, şahsî bir mesele değildir. Mesele düşmanların ona karşı ayağa kalktığı bir fikir, bir kutup ve itikadi bir yöndür.

Bu yüzden lügat problemlerinin tekrarı ve çözülmeye çalışılması olan bir sözlük gibi, son yıllardan şimdiye kadar ortaya koyduğum kavram ve deyimlerin bir fihristini yapmak istiyorum. Kullandığım her kavramın sınır ve anlamının açık ve sarıh olacağı tarzda bir fihrist.

Eğer bunu fihrist olarak değil de hepsini ders süresi içinde söylemek istersek, bu iki sene sürer. Bu sürede de zihinler daha da karıştırılmış olacaktır. Çünkü onların her şeyleri var. Bütün araçlar, sosyal iletişim ve propaganda araçları onların hizmetin dedir. Biz bunlara sahip değiliz. İmkânlar açısından kendiliğinden onlara karşı zayıfız. Bize gücümüzü veren tek şey, itikadi takvamiz ve ihlâsimizdir.

Eğer burada olan sizler itikadi usulü ve ortaya konulan tezleri müsaahasız, dikkatli bir ders gibi anlarsanız, idrâk ederseniz, büyük bir fikrî saf oluşacaktır. Sadece bu tezleri savunmak için değil, belki toplumumuzda başlamış olan fikrî temeli savunmak için bir saf oluşacaktır.

INSAN

İnsan üç boyuta sahiptir; suır, hürriyet, seçme ve yaratıcılık.

1-Suır

İnsanın bir boyutu suırdur. Tabii varlıklardan sadece ve sadece insan suırludur. Hem kendinin, hem de dünyanın bilincindedir. O halde insanın en büyük yeteneklerinden biri bu ilâhî yetenektir. Dünyada ve varlık âleminde sadece Allah “bilen”dir. İnsan da sınırlı dereceleri ve çesidi ile “kendini bilen” ve “dünya yi bilen “dir. Bu iki sıfat, Allah ve insana özgüdür.

DINLER TARİHİ

“İlâhî” tamamen bir dogu kavramıdır. (Allah’ın ahlâki ile ahlâklanınız). Dolayısıyla insanî huy ve karakteri, Allah’ın sıfatlarından bir sıfata ait kılarak, tam olarak dogulu bir iş yapmış oluruz.

2-Hürriyet

Bu, bugün varoluşçuluğun sözkonusu ettiği bir kelimedir. Geçmişte ise “Cebir ve irade” kavramı sözkonusuydu.

“Hürriyet”, yani bütün dünya, sebepler ve sonuçlar silsilesi esasına dayanmaktadır, bu gidisata göre idare edilmektedir. öne çıkan her görünümü, her belirtiyi cebrî bir sebep ön plana getirmiştir. Aynı belirtinin kendisi de diğer bir sonuç için sebep olmakta. O halde ortaya çıkan her işin bir sebebi vardır. Bu iş tekrar diğer bir sonuç için sebep olmaktadır. Meselâ lambanın içindeki gazyağı, aydınlık ve sıcaklık için bir sebeptir. O halde aydınlık ve sıcaklık gazyağının yanmasından cebren meydana gelmişlerdir. Kaynayan su için sebep olan sıcaklığın kendisi gazyağının sonucu idi.

O halde bütün ortaya çıkanlar cebren meydana geliyor. Ta bii ve maddî bir görüntü olan insan da, el ele veren tabii unsurların etkisiyle meydana geliyor. Ama insan, kendini cebrin boyundurugundan kurtarma iradesine sahiptir. Sebep ve sonucun cebrî basamaklar dizisinin gidis yolundan kurtulup, kendisi sebebin rolünü oynayabilir.

Meselâ bütün dogal, fiziksel, kimyasal, biyolojik, ırk ve kanla ilgili unsurlar, bende açlık sonucunu ortaya çıkarmışlardır. (Bütün hayvanlarda açlığı ortaya çıkardıkları gibi). Açlık, cebri olarak bende yiyecek aramayı ortaya çıkartıyor. Yemek arama, bende yemek bulmak ve yapmak için birkaç adım ve

faaliyet meydana getiriyor. Sonra yemek, sonra
hazmetmek...

Bende ortaya çıkan bu fiil ve etkiler cebridir. Cebri sebep ve
sonuçlar, beni yemek yemeye doğru sürüklüyorlar.

Ama bu sebep ve sonuç cebrî dışında bende bir yetenek var;
yemeyebilirim. itiraz için, dinî bir görevi -oruç- yerine
getirmek

DINLER TARİHİ

251

için, görev için, dinî bir merasim veya tıbbî gıda rejimi için on saat, yirmi saat, yirmi gün yiyecek yemeyebilirim.

Bu durum, insanın iradesinden kaynaklanmakta. İnsanın hürriyeti ilmî ve maddî dünyanın sebep ve sonuç zincirinin si nirlendirmeleriyle beraber insana yüklenmiştir.

“Yapıyorum” “yapmıyorum”, “seçiyorum” “seçmiyorum” diyebildiği ölçüde insandır. Onda bu yetenek zayıfladıkça “daha az insan”dır. Burada, insan açıkça görünüş veriyor.

İnsan, bir sıfat ve sevgi olarak vardır. Tabii ilimler açısından insan sayılan kimse beserî ilimler açısından insan olmayabilir.

“Sartre” diyor ki: “Hatta, hasta bir anne ve babadan doğan felçli biri bile, kahraman olmazsa sorumlusu kendidir. Çünkü insan öyle yeteneklere sahiptir ki felç olmasına rağmen yani doğal etkenlere rağmen bu yetenekler onu bir kahraman yapabilir. Çok kuvvetli ve pehlivan ailelerden, yaşamlarında sağlık kurallarına riayet etmelerine ve güzel yemelerine rağmen zayıf, hasta kişilerin yetişmesi gibi.

Herkesin, kahraman olmamasının sorumlusu kendisidir. Ne soyaçekim, ne çevre, ne de iktisadî ve tarihî etkenlerdir.

Elbette bunlar hepten etkisiz değildir. Ama insan, bu etkenleri kendinde bertaraf edebilecek bir iradeye sahiptir. Bu yüzden insan kendi alın yazısını hazırlayabilir. Eğer kendisi hazırlamazsa tabiat hazırlar. Tıpkı bitkilerin ve hayvanların alın yazısı gibi; kişilerin yetiştiği zaman yaprakları kuruyup dökülüyor. Çünkü çevre nin doğal etkenlerine karşı

direnemiyor. Ama insan, kisi kendi ne bagimli yapabiliyor, hayatinda bahar ve sonbahar sartlarini meydana getirebiliyor. Tabiatin cebrinin kaydindan kurtuluyor. Çünkü irade ve seçme yetenegine sahiptir.

Bu adam, sosyal meselelerde, terbiyevî meselelerde ve kendi alin yazisini yapmada bu yetenegi meydana çıkarabilir. Çünkü hürriyet ve irade sahibidir, bu sebeple de sorumludur. Çünkü sadece hür insan sorumludur.”

252 DÎNLERTARIHI

3-Yaraticilik

Insan yaraticilik gücüne sahiptir. Yüce Allah’ın, yere, göge, dağlara ve bütün mevcutlara sundugu ve kabul etmedikleri, insanin kabul ettigi emanetin bir anlamının da “yaraticilik kudreti” olması mümkündür. Allah’ın elindeydi; (tabiattakilerden hiçbirini almadı, insan aldı.

Yani insanin öznel yetenegi sudur: Yapabiliyor. Bu yüzden, mevcutlar arasında sadece insanin alet yapabildigini görüyoruz. Öyle ki bazı bilginler insanin tarifinden “alet yapan insan” diyorlar. Bazıları da “alet yapiciligi”ni insanin ihtiyacinin bir sonucu olarak kabul etmislerdir. Çok güzel, o halde tilki ağaçtaki hoş rozu almak için neden merdivene ihtiyaç duymadı ve merdiven yapmadı?..

Insanin bütün tekâmülü boyunca bu yetenek o kadar gelişiyor ki, insanin “kendini eğitmesi” asamasına ulaşılıyor. Bu en yüce asamadır. İnsan merdiven yapıyor, ev yapıyor, alet yapıyor, elbise yapıyor, kitap meydana getiriyor, sanatkâr oluyor. Bilahare öyle bir yere ulaşılıyor ki kendini eğitiyor. Yani kendi insanî mahiyetini kendi yaratıyor. İnsanî “nasıl oluş”unu kendi tayin ediyor, olması gereken insani kendi seçiyor.

Bu yüzden Heidegger'in deyimiyle insanlar iki düzeyde dir. Bazıları toplum ve çevreleri tarafından yapılmıştır toplu mun eseridirler. Karpuz, meyve vs. tabiat mahsulleri ve etkenle ri gibi. Her çevrede, her su ve havada, o çevrenin özellik, renk, tad, su ve havasına sahiptirler. Atmosfer ve ortam etkenleri on ları seçmiştir. Böyle adamlar da bu şekildedir. Bu toplumda bu renktedirler, o toplumda o renktedirler. Bu dönemde böyledirler, o dönemde öyledirler. Çünkü çevrenin değişmesiyle bunlar da değişiyorlar. Çoğunluk da bunlardır.

Öyle bir aşamaya ulaşıyor ki, tarihin ve toplumun yaptığı insan, kendi tarih ve toplumunun yapıcısı oluyor. Yapılan yapa na dönüşüyor.

DINLER TARİHİ

253

INSANIN TARIFI ETRAFINDA

Insan ve tarifi üzerinde bu kadar durusum, sonraki bütün mes'elelerin insanin taninmasi temeline dayaniyor olusundan-dir. Eger insani tanimazsak, dinden, toplumdan, medeniyetten ve sanattan bahsedemeyiz. Yerine ulasmayan bütün sözlerin önünde su engeli görüyorum: İnsani tanimadan onu için ideoloji ve ekol olusturmak istiyoruz. Kim oldugunu bilmedigimiz biri için ev yapmak ve onun hayat seklini tayin etmek nasıl müm kün olabilir?

Bu yüzden insanin kâmil bir tarifini size takdim etmek istiyorum. Son derece dikkat ediniz. Çünkü bu tarfin her kelimesi bir düşünceden seçilmistir. İnsan hakkında çok sayıda tarifler yapilmistir. Bunlari en zelil ve asagilik olani ise, "insan, konu san hayvandır" diyen tariftir. Çünkü konusan varliklar çoktur, ama insan degillerdir. İnsanlari da çoğu konusur, ama insan degillerdir.

Bazilari "insan ideal yapan bir hayvandır." "İnsan, zihinsel sekil yapan bir hayvandır", demislerdir Ve bu gibi tarifler yap mislardir.

Ama ben, su veya bu varliktir demiyorum. Çünkü "insan... bir varliktir" diyen hemen baslangıçta hata yapıyor. "İnsan bir "mevcut" degildir" olabirligi ise çeşitli imkânların toplamidir. Biz, icat halindeyiz; henüz mevcut olmamış, olma halindeyiz; henüz oluyoruz.

Bu nedenle insanin yaratilisi tamamlanmamistir. İnsan henüz yaratiliyor-Nasil? Sekli henüz tamam degildir.

Tarihin tamami (geçmişin ve geleceğin tarihi) insanin onda olusma "tekin" buldugu bir kabdir. Dolayisiyla mevcut degildir.

Isyanci sonsuz eliskili iradeyi, “olandan kaisi” demi yorum;
“gerçekten kais”i, istedigii seyin tarafina veya olmasi ge
rekenin tarafina yönelisi kastediyorum. Insanin daima kaisa
te mayl vardir.

Oturup insanin güzel bir tarifini yapmak isteyen filozoflarin
yerine, ben, tarih boyunca bütün kültürler, medeniyetler,
dinler,

DINLER TARİHİ

bütün büyük tarihî olaylar, edebiyat ve sanatta bilgi sahibi oldu gum ölçüde insanin ortak özelliklerini aldım. Bu nedenle bunlar bütün dönemlerde, bütün edebiyatlarda, kültürlerde, sanatlar da, insanin ortak özellikleridir. Sonuç olarak, şimdi bunlari tek tek açıklamam için fırsat yok ama, konu kendi içinde açığa ka vusuyor. Sadece söylüyorum ve isaret ederek geçiyorum.

INSANIN KÂMİL BİR TARIFI

İnsan; isyancı, sonsuz çeliskileri olan bir irade, olandan ka çan, ideal isteyen, mutlak olani talep eden, kendini ve dünyayi bilen, mutaassip (taassubu olmayan, insan degildir, söyle ki çok lari mutaassip olduklari gibi insan degildirler. Fakat o taassup olarak isimlendirdikleri baska birseydir. Söylenmesi bile güzel degildir) seçici yaratıcı, gelecege yönelen, tapan...

Bu tapma, felsefî ve kelami sebeplerle degildir, gerçekçi ve objektif bir delildir. Yani bütün tarih boyunca, bütün devirler den şimdiye kadar sadece bazı dinlerin tasavvufunda tanrının mevcut olmadigini görüyoruz. Ama su anda tasavvur ettigimiz anlamda tapma vardır.

Bazen bir kısım kissalarda din yoktur, ama tapma vardır. Tapma ebedî ve daimî bir şekilde vardır. Tanrı kaldırılınca, tan riyi kaldıranların halka taptigini görüyoruz. Konfüçyüs'ün ken disine taptilar. Buda, tanrılarla isiniz olmasın kendisine ulasin, dedi. Sonra Buda'nın kendisine taptilar. Bütün tapmaları orta dan kaldırdıkları bugün, hangi insanlara tapıyorlar?

Rusya’da Stalin zamanında manevî meseleleri ortadan kaldırıp, yeni neslin ilgisini teknik meselelere, maddîyata, daha çok üretim vb. konulara celbetmeyi çok istediler. Bunun için yazarlardan birinin işi program ve genelgeye uygun olarak roman yazmakti. “Le culte de Ciment” isimli bir kitap yazar. Yani “Çi mentoya tapmak”! ., Bugün çimento asridir, çimentoya tapınız. O halde dedigimiz tapma bu anlamda mevcuttur.

İNSANÎ ÖZELLİK OLARAK BEKLEYİS VE SORUMLULUK

Öteyi arayan: Maksadım sudur insan daima sahip olduğu şeylerin Ötesi için kaygı duymaktadır. Felsefe ve ilmin bütün ilerlemesi de insanın öteyi arayışına delildir.

Doyumsuzluk: Her ihtiyaç karşılanıp giderildikçe birkaç ihtiyaç daha doğuyor; bunlar karşılanınca, yeni ihtiyaçlara hisse diyorsunuz.

Belirsizlik: Boyutları somut ve belirli olan bütün varlıkların aksine, insanın tarifi, Ortaçağ'da yapılan tariften ayridir. İnsanın mevcut gerek özellikleri farklıdır. Bunlar, bedenî boyutlar değil, imkânlar ve yeteneklerdir.

Sorumluluk: Sorumluluk, hürriyetten doğmuştur. İnsan hür olduğu için sorumludur, inançlıdır. Aslında insan, inanan bir canlıdır. İnancı için kolayca canını verebilen, sadece insandır.

Gariplik: Gurbet duygusu bütün dinlerde, edebiyat ve sanatta, insanî duyguda vardır. Dünya garipliği.

Muzdariplik: İnsanın suuru ve bilgisi üst düzeye çıktıkça dünya ve hayattaki izdirabi daha çok artıyor. Bu yüzden diyorlar ki, Ali (a.s.), bazen dünyadan öyle korkma ve sarsılma duygusuna kapılıyordu ki kendinden geçip bayılıyordu. Meseleleri kendi beyinlerinin çağında düşünenler diyorlar ki: Örneğin, bu nun için Fedek'i ondan almışlardır. Veya başka şeyler için. Ama bu, insanın suur ve duygusu üst düzeye çıktıkça bu çerçevede sakin kalamadığı

belli olan bir görünümdür. Sakin kalamamak yüce insanın özelliklerindendir.

Öncülük ve siyasîlik - Eflâtun diyor ki: “İnsan siyasî, politik bir hayvandır.” Bizim âlimlerimiz politik kelimesini sosyal olarak tercüme etmişlerdir. Halbuki siyasîden maksat diplomatik değildir; çaresiz olarak içtimaî demislerdir. Ama siyasîlik insana özgüdür. Yani toplumda yaşayan insan, içinde olduğu topluma ve fertlere bağlılık hisseder. Tanır, hisseder; o suura ve bilgiye

DINLER TARİHİ

sahiptir. Bütün bunlara karsın taahhüt ve sorumluluk hissetmektedir.

Bu duygu ve yetenegin toplamından dolayı insana siyasî demislerdir. Toplumun ziyaretinde, ziyaretçi İmam'a diyor ki: "Sizlere selâm olsun... Ki kullarin, siyasîlerin ve şehirlerin temel dayanaklarısiniz." Bu nedenle siyasî dedigimizde bunu söylemek istiyoruz.

İnsan başlangıçtan bu yana, daima olma halindedir. Kendi mahiyet ve alinyazisinin yapicisidir.

Kendi kaderini yapan ve ona müdahale eden insandır, Al lah'in elde takdir ettiği budur.

Bu insanın temel tarifidir. Bu tarif esası üzerinde din, İslâm, tarih, medeniyet, edebiyat, sanat ve herseyi inceliyoruz. Bu, anahtardır.

INSANIN YARATILISI

Çesitli dinlerin yaratilis kissalarinin toplaminda, özellikle Adem'in yaratilisi ile ilgili Kur'ân ve Tevrat'taki kissalarda Adem'in yaratilisi. Cennet, Seytan ve Havva kissasi ve antropo loji ile ilgili en meshur, en açıklanmis rivayetlerden çıkardigim sonuç benim için çok hayret verici ve sonsuz derecede derindir. Yer yer isaret ettim, ama ortaya koyamamistim. Simdi bu çok ileri ve mantikî "hümanizm" in anahtarlarini söylüyorum.

Bazi âyetlere göre Allah, yeryüzünde bir halife yaratmak is tiyor; melekler, "tekrar yeryüzünde kan dökecek birini mi yarat mak istiyorsun?" diye tenkit ediyorlar. Bu giriste Adem'in yarat ilisi için bir kivrim belli oluyor. Meleklerin, Âdem'e göre bir geçmisi vardır. İhtimalen Âdem ilk Âdem degildir. Belki fiili insanin ve fiili insan cinsinin baslangicidir, mutlak nev'ini bas langici anlaminda degil.

İmam Sâdik'a (r.a.), "Adem'den önce kim vardı?" diye sordular. "Âdem!" diye buyurdu. "Âdem'den önce?" "Âdem!" "On—

DINLER TARİHİ

257

da önce?” “Âdem! ” “Âdem’den Önce kim vardı?” diye sordular. “Ne zamana kadar sorarsanız, Âdem” dedi.

Allah, meleklerin onların korkusundan ve endisesinden kaynaklanan sözünü, inkâr etmiyor ki söyle desin: “Korku ve endiseniz bosunadır ve bu insan böyle değildir.” Bilâkis söyle diyor: “Ben sizin bilmediginizi biliyorum.” Yani meleklerin tahmini aynen çıkmakla beraber, Allah çamurdan, -hamain mes-nun- pis kokulu kokmuş çamurdan veya selin bıraktığı kuru çömlek gibi, çatlak çatlak olan çökelek lâyhalarından ve Kendi Ruhu’ndan İnsanı yaratıyor.

O halde Âdem’in yapısının formülü açıktır. Allah’ın Ruhu’nun eklenmesiyle çamur! .. Pis kokulu kokmuş çamur ve bu na eklenen Allah’ın Ruhu! .. Bunları elbette asil ve gizli sır anla miyla alınız, arkin dibindeki çamur anlamında değil. Çamurdan anlaşılan mânâ, fesat ve kokusmuşluktur. Bizim lisanımızda fe sat ve kokusmuşluğu gösteren en aşağılık şey, çamurdur.

“O, insanı pismis çamur gibi kurubalçıktan yaratmıştır.” (Rahmân/14). “Pismis çamur gibi kuru balçık” insandan bir unsurdur. Bu nereye hareket ettirir? Bu, çamurlasma ve taslas maya yönelisi, kalmaya yönelisi olusturur. Diğer taraftan ise Allah’ın ruhu-İnsanın seçebileceği en yüce kelime. Onu, yücelik, kutsallık, güzellik ve mutlak olan ulaştırarak olan Allah’tır. Cis me, maddiyata ve aşağılığa karşı Allah’tan başka, azamet ve yüceliğe ulaştırarak kelime ruhtur.

(Gizli sır anlamıyla almamız gerekir, demem sundandır. Eğer bunun dışında bir şey yaparsak, Allah’ın ruhu bir anlam

bulmamis olur. Bu mümkün olmayan bir karistirma ve anlam sizlik olur.)

O halde insanin formülü; (sonsuz eksi) + (sonsuz arti) oluyor. “En asagilik asagi” ve “en üstün üstün” Âdem ile esittir. İn san böyledir. Kâinatın en pis ve en asagilik hayvanlarından daha pis ve daha asagilik kimseler çoktur. Safî gibi büyük, yü ce, aynı zamanda Safî Mezhebi’nin imami olan bir sahis, söyle diyor: “Safî ölüyor, kendi yetistiricisi ve terbiye edicisinin Allah mi Ali mi olduğunu bilmiyor.”

DINLER TARİH

DINLER TARİHİ

259

Birisi Neron oluyor. Roma'yi atese veriyor. Atesin alevlerini seyretmekten, çocuklarını, kadınları, şehir sakinlerinin ağlama inleme ve feryatlarını dinlemekten zevk alıp, siir söylüyor, re sim yapıyor.

Diğeri özgürlükçü bir insan. Gelip kendisini kurtarmaması için polisin gözünden uzak bir yerde, arkadaşından basına ben zin dökmesini istiyor, kibrit çakıp kendini atesin alevlerin teslim ediyor. Böylece bir milleti, bir insanı, bir insanı korumus ola bilsin.

Sonraları bu olayın filmini seyrettiğimde adamin iki dizi üzerinde oturmuş olduğunu ve yanan atesin merkezi haline gel digini gördüm. Her an daha şiddetlenen alevlerin arasında bir hayalet olarak görünüyordu.

Hiç kimildamadan, atesin kalbinde oturmustu. Küller dö-külünceye dek hafif de olsa kimildamadi.

Farkin nereye kadar olduğunu görüyorsunuz! .. O, bir şehri; kadınları ve sayısız çocukları zevk almak için atese veriyor. Bu ise bir şehri, bir ülkeyi, bir dünyayı, kadınları ve çocukları ölümden kurtarmak için kendini atese atıyor.

En kötü atın ve en iyi atın farkı, sözgelimi ikibin tûmendir. Kötü dedigimiz at, arabacılık veya su çekme işine yarayabiliyor! En iyi atın üç, dörtbin tûmenden fazla değeri yoktur. Bütün gü zelligine rağmen bisiklet veya motorsikletle rekabet edemiyor! Ama bu taraftaki insan ile o taraftaki insan arasındaki mesafe nin tasavvuru mümkün değildir. Mesafe çamurdan, Allah'a ka dardır.

Emanet

Emanet ile ilgili esitli yorumlar yapılmıstır. Tasavvuf, emanet, “ask’tır diyor. Mevlâna gibi bazıları ise iradedir diyor.

Alimlerden bazıları emaneti, “ilim” olarak bilmislerdir. Bazıları “velayet” olarak. Bir grup da emanetten maksadın Hz. Ali (a.s.) olduğuna inanıyor.

Ama Kur’ân’ın kendisi bu kelimeyi niçin müsahhas olarak açıklamıstır? Çünkü bu, Kur’ân’ın mucizevari lisanının özelliğidir. Öyle bir kelime seçiyor ki, onun esitli boyutlarından muh telif kelimeler çıkarılabilir. Öyle ki hiçbirisi doğru değildir, aynı zamanda hepsi de doğrudur. Çünkü emanet, Allah’ta olan (onun düzeyinde değil) ve diğer mevcutlarda olmayan bütün imkânlardır, insana özgü imkânlardır; beserî üstünlüğün fazileti ve isaretidir.

Emanet, birbirine karışmış ve şekil almış olan bütün bunların toplamıdır. Bunlar, “emanet” adıyla insana teslim edilmişlerdir.

Dolayısıyla emanet ile ilgili yapılmış olan bütün nitelemeler doğrudur, ama tam değildir:

Emanet, Adem’in vücuduna girmiş olan maddeden ibaret tir. Onu yüce ve mutlak sinira, dünyada tasavvuru mümkün tekâmüle ulaştırılabilir. O halde irade, seçme, bilgi, suür, kudret, yaraticılık, ask, marifet, hikmet... bütün bunlar ve bizim henüz tanımadığımız diğer pek çok şeyler; gelecek insanda gerçekleşebilecek ve zuhur edecek şeyler “emanet”in parçasıdır.

Allah, isimleri Adem’e Öğretti

Allah, Adem'e isimleri öğretti. O zaman Âdem ve melekler imtihana "oturdular". Soru isimlerin kavramları idi. Adem hep sine cevap verdi. Ama melekler, "bize verdiğinden baskasını bilmiyoruz", dediler. Âdem galip geldi.

"Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra esyaya meleklerle gösterdi. "Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin" dedi. Cevap verdiler "Sen münezzehsin, öğrettikinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Süphesiz sen hem bilersin hem Hakim'sin." Allah, "ey Âdem onlara isimlerini söyle" dedi. Adem isimlerini söyleyince, Allah, "ben gökler ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğu nuzu bilirim diye, size söylememiş miydim?" dedi." (Bakara: 31 ile 33).

DINLER TARİHİ

O halde insan melekten üstündür. Dindar zihinler büyük insanları yüceltmek için onları övdükleri zaman, melek şeklinde olduklarını iddia ederler.

Bu yaratılış felsefesini, meleklerin insandan aşağı olduğunu bilmiyorlar. Melekler İnsanlığın yardımcı ve temsilcileridir.

Allah isimleri insana öğretti; ama insan kendisine ilk Öğreti len hakikatların esası üzerine Allah'a cevap verebildi. Eğer bun dan farklı olsaydı, yani soruları Âdem'e sorsaydı, meleğe sor maması olsaydı, imtihan zor olurdu.

İnsan, kendine özgü yeteneğinden faydalanarak hakikatları söyledi. Melekler söyleyenmediler. Melekler sadece yaratılmış oldukları istikamette iş yapabilirler. Ama insan, istediği ve teshis ettiği şekilde iş yapabilir. Bu farklılık vardır. İnsanın üstünlüğü, sorumluluğu da budur.

Allah, Meleklerden Âdem'e Secde Etmelerini İstedi

Meleklerin Âdem'e secde etmesinden çeşitli anlamlarına uygun olarak benim hissettiğim, bütün tabiat ve tabiat ötesi - bizim hissettiğimiz-kuvvetlerin insan isimli yüce varlığa teslimidir. Ama "Âdem olan insana", "Âdemogulları olan insana" değil. Olabilen insana.

Yasak Meyve Nedir?

Allah, Âdem ve Havva'yı Cennet'te serbest bıraktı. Hiçbir iş yapmaksızın neyi isterlerse yiyip içebiliyorlardı. Onlar sadece, bir meyveyi yemekten men edilmişlerdi—

Tevrat'ın açık olarak söylediği ve Kur'an'ın işaret ettiği gibi, bu meyve, "görüş"tür. Çünkü Kur'an âyetlerine göre, Allah,

Âdem ve Havva'ya nida ediyor, onlar da çıplaklıktan utanmaksizin Allah'a cevap veriyorlardı. Ama yasak meyveyi yedikten sonra, çıplaklıklarından utandılar ve gizlendiler.

Önceki günler hiç utanmaksizin, Allah'la görüşüyorlardı ve bugün, meyveyi yedikten sonra çıplaklıklarından utanıyorlar di! .. Sebep? Çünkü daha düne kadar çıplaklık hakkında "görüs"

DINLER TARİHİ

261

sahibi degillerdi. Bugün yasak meyveyi yemekle görüs kazan mislardir. O halde yasak ağaç, “görüs agaci “dir.

İnsan Çiplaktır

Öncelikle sunu söylemek istiyorum: Çiplaklık, elbisesizlik anlamında degil, hakirlik ve bilgisizligi idrâk etme anlamında dir. İnsan, suur ve bilgiye ulasmadigi zamana kadar kendini, âlemin merkezi bilir ve büyüklük duygusuna kapilir. Hepsin den daha yüksek oldugunu düşünür. Ama kendisini anlayip kendisi hakkında belli bir suura varınca kendi hakirligini idrâk eder. Azamet ve büyüklüğün anlamim kavrayınca da kendini çiplak görür ve kendinden utanir.

“Âdem” budur! Kendisi ve çevresiyle ilgili haber ve bilgisi yoktur. Yasak meyveyi yiyip bilgi, suur ve görüs edilince Al lah’a karsi kendi çiplakligindan utanç duyuyor.

Allah İnsanin Yasak Meyveyi Yemesini Istiyor muydu, Istemiyor muydu?

Bunu beseri destanlar gibi algilamamak gerekir: Meselâ, Al lah, Âdem’in yasak meyveyi yemesini istememistir ve bu is Al lah’in hosuna gitmemistir, seklinde. Çünkü insanin iradesi, Al lah’in iradesine karsi bir irade degildir ve “O” neyi isterse olur.

O halde Allah, insanin meyve yemesini istemistir, çünkü meyveyi yemeksizin “insan olma” sözkonusu olmuyor. Bu, Al lah’in tanzim ettigi bir plan ve tasaridir. Böylece, insan meydana gelsin diye. “Olan insan” ve bütün tarih boyunca “olmakta olan insan.”

Batili Destanlarda ve Uzak Dogu Dinlerinde Yasak Meyve

Bundan önce, “Prometheus” destanında ve “Âdem’in varisi Imam Hüseyin (a.s.)” eserinde söyledigim gibi Yunan efsanele rinde ates, insanin sahip olmaktan men edildiği birseydir. Pro metheus onu tanrilardan çalıp, insana bagıslamistir. Buna karsi—

DINLER TARİHİ

lik kendisi esarete, zincir ve ebedî iskenceye mahkûm olmuştur. Çünkü atesi (bilgi ve görüşü) insana verme suçunu işlemisti.

“Yâmâ”, “Yâmî” (Uzak Doğu’nun ve Japonya’nın Âdem ve Havva’si) birlikte yatmaktan men edilmişlerdir. Yâmî (Havva), Yâmâ’dan (Adem) onunla yatmasını ister. Ama Yâmâ der ki: “Bizi asktan men ettiler.” Yâmî buna karşı “bu, ask oyunu değil, neslin devam ettirilmesi ve ebedîlik için bir istirdir.” “Yâmâ” razı olur. O halde bu dinlerde yasak meyve asktır. Ebedîlik ve daimîlik anlamında ask.

Adem ve Havva destanında Seytan, Adem’e ne kadar nüfuz etmek istiyorsa da basaramıyor. Çaresiz kalıp, mecburen Havva’nın pesine düşüyor.

Kadının Belirdiği Kisilik: Havva

Burada Havva, kadınlığın belirdiği kişiliktir. Kur’ân, Havva Adem’den yaratılmıştır diyerek, kadın ve erkeğin irksal tarihindeki birliğini ilân ediyor. Halbuki daha 19. asırda bile bazı bilginlerce kadın bir ırktan, erkek diğer bir ırktan biliniyordu. Bu konuda ihtilaf ettilerse de sonra uzlastılar! Halen de bazıları, kadının kaburga kemiklerinin erkekten bir tane daha az olduğuna inanıyorlar. Halbuki erkeğin bir kaburga kemiginin eksik olması gerekirdi! Çünkü ondan kadın yaratılmıştı! Ama Kur’ân bu iki katların aksine kadın ve erkeğin eşit bir ırktan ve fitrattan olduğunu ilân ediyor. Her ikisi aynı ölçüde insandır, eğer kadın “za valli” “zayıf” ve “noksan akıllı” olussa bu, erkeğin suçudur.

Bu eşitlikten maksat, sosyal şartların ve sosyal anlayışlardaki çeşitliliğin eşit kılınmaması değil. Irksal eşitlik ve irksal bera berliktir.

Havva: Askin Belirdigi Kisilik

Diger taraftan “Havva”, askin belirdigi kisiliktir. Seytan ise aklın belirdigi kisilik. Akil tek basına Adem’in yol bulmasını sağlayamıyor, ask da tek başına bir iş yapamamıştı. Bu yüzden akıl (seytan), askın yardımıyla (Havva) uyanış ve görüş meyve—

DINLER TARİHİ

263

sini yemesi için Âdem'e veriyor. Yani Âdem'de görüsün meyda na gelmesi için, ask ve aklın her ikisinin birlikte el ele isin içinde olması gerekir.

Alexis Carrel söyle diyor: "Akıl otomobilin lambasıdır, ask ise onun motorudur. Hicretin gerçekleşmesi için, her ikisinin birlikte is yapması gerekir. Eger motor hareket edip, lamba ol mazsa hareket, yok olusa götürür. Eger motor çalışmaz da lam ba yanarsa, durma ve sükûnet sürer gider."

Dante, "İlâhî Komedi'de Cehennem'den Berzah'a, Berzah'tan Cennet'e kadar olan yolculugunda başlangıçta hidayet ve Virjin'in aklın belirdiği kisi yol arkadaşligından faydalaniyor. Virjirt, Dante'yi Cehennem'den, Berzah'a götürür-Berzah'tan da Cennet'in sinirina kadar. Ama burada söyle der: Bundan ötesi benim isim değil. O zaman "Beatrice" (Dante'nin kızı ve sevgili sinin adı) Dante'nin kilavuzlugunu ve yol arkadaşligini üstlenir.

Bu sunu gösteriyor, bir insanın Cehennem'den Cennet'e kadar dolasmasi (hayatin asagilik merhalesinden insanî tekâmüle ulasmasi), askin ve aklın elele vermesiyle gerçekleşiyor. İlk menzilleri, isin başlangicini akıl, son menzili ise ask arsinliyor.

Bizim irfan ve kitaplarımızda âlimler diyorlar ki, Peygam ber (s.a.v.), miracında Sidretü'l-Müntehâ'ya ulastığında Cebrail ona: "Eger ben daha ileriye gelirsem yanarım" diyor.

Burasi artık aklın durduğu asamadır. Bundan sonra, diğer bir duygunun, insanın uçmasının veya son sıçrayisinin gerçekleşmesi gereken yerdir.

Allah Niçin İnsani Uyanis Meyvesini Yemekten Men Ediyor?

Allah insani bilgi ve görüs meyvesini yemekten men ediyor. Çünkü bütün dertler bilgi ve suurdan kaynaklanmaktadır. Bilmeyen ve görmeyen, ne eziyet ne de izdirap sahibidir. Ne sorum luluk, ne ölümden sonrasi için ne de hesap, kitap ve azaptan korkusu vardır. Is yapan bir cihaz gibi, sadece tüketicidir.

DINLER TARİHİ

Dünyanın bütün ağırlığını insanın omuzuna yükleyen suurdur. Yunan pehlivani Atlas gibi, bilgili ve güçlü olmanın kefaletini, düşünmeye müptela olmak ve dünyanın ağır yükünü omuzlamakla ödüyor.

Bilgisizlik^ suursuzluk rahattır. Çünkü yönsüz filozofların bulma telasında oldukları mutluluğa sahip olmak, sadece bir şeyi gerektirmektedir: Ahmaklık! İnsan, Allah'ın tüm varlık lara vermiş olduğu fakat kimsenin almadığı nimeti, keske alma saydı. Kimseye verilmeyen, keske İnsana da verilmeseydi!

İnsan suura ulaşmakla, gözlerini açmak ve görmekle Rahatlık Cennet'inden sürülmüş oluyor. Hayati eziyet ve telasabula-niyor.

Kim, eziyet ve telasla hayat geçirir? İnsan... Lay-Tsu'nun deyişiyle, su bitkilere bakınız. Baharda nasıl yeseiyor, çiçek vermeye başlıyor, yazın meyve verip, sonbaharda sararmaya başlıyor, kışın ise uykuya çekiliyorlar. Asla izdirap, perisanlık, ümitsizlik ve sıkıntıya duçar olmazlar. Ne bir emanet yüklenmiş, ne omuzlarında bir sorumluluk ağırlığı yapıyor, ne de tekrar isteniyorlar. Çünkü tabiatın içinde bir bilge gibi yapıldığı tarzda yaşamlarını sürdürüyorlar.

"Sartre"nin deyişiyle; insan, suur sahibidir. Bu da ona daima iskenceli bir korku vermekte. İnsanlastığı ölçüde acıları, eziyetleri, geri kalma ve yıkılma korkusu artmakta. Sıpa ve zaaf korkusundan, tekâmülden, geri kalma korkusundan omuzuna yüklenen sorumluluklarda artış meydana gelmekte.

Suursuz insan, sorumluluk duymaz, mesuttur. Ama suuru üst düzeye çıktığı ölçüde çocukuna, ailesine, seherine, memleketine, bir bölgeye, üçüncü dünyaya sömürüye ugramış dünyaya karşı; insan cinsine karşı sorumluluk hissi duyar.

Öyle ki âdeta bütün insanların alın yazısı ve yeryüzünde olan her facianın Sorumluluğu ona aitmiş gibi omuzunda ağırlık hisseder. Eziyeti yalnız bugünkü eziyet değil önceki ve gelecek asırların eziyetidir.

DINLER TARİHİ

265

Âdem'in Cenneti Vaad Edilen Cennetten Ayrıdır

Adem'in Cenneti Tevrat'ın coğrafik genişlik ve uzunlugunu dikkatlice yazdığı bir bağdan ibarettir.

Gerçekten böyle olmuştur, demek istemiyorum. Demek istediğim, Islâm ulehasının zihninde ve bazı rivayetlerde nakle edilen ve kitaplarımızda, İbrahimî dinlerin âlimlerinin zihninde olan bu Cennet'in, vaad edilen Cennet'ten ayrı olduğudur.

İnsanın telas ve çabalarının sonucu verilen Cennet. İnsanî alin yazisinin gelişiminin yardımcısi olan Cennet. Bu, o kapalılık anlamında olan Cennet'in aksinedir. Tipki mecnunu, akli kapa lı/örtülü insan anlamında olması gibi, cinnetle es anlamlıdır. Kapalı ağaç ve ot sıkışmışlığıdır, yani çok ağaçlı bağdır.

O halde Âdem istediği herşeyi zahmet çekmeden elde ettiği bir yerde yaşamıştır. Yasak meyveyi yeyince böyle yeşil ve mut lu bahçeden mahrum kalıyor. Eziyet, telas, sorumluluk dolu vahşi bir çöle sürülüyor.

O asamada insan, Cennet'te oturmuştur: Ne bir suur ve bilgiye sahiptir, ne de bir dert hissetmektedir. Çünkü ne birşey biliyor ne bir yer görmüştür. Gözünü açtığından beri orada ol mus, onları görmüştür; o küçük çevresinin bütün varlık âlemi olduğunu düşünmüştür. Sahip olduğu şeyin ideal olduğunu düşünmüştür.

Cennetinde beslenmiştir, korku, dert ve gurbetle ilgili bir şey bilmemiştir.

Meselâ bizim “Sebzivâr” halki diyor ki: “Siz bu kadar gezdiniz, çoğu yerleri gördünüz, Sebzivâr gibi göğün nimet ve bere ketinin yagdiği bir sehir gördünüz mü?” (Halbuki içmek için ay ranlari bile bulunmuyor.)

Tanidigim birini dertli gördüm; “ne oldu diye sordum. Kalbin mi miden mi, neren agriyor?”

“Halkin göz ve nazarından aman! Birbirimizi çok sevdiği miz amcamin oglunun evladü iyalinden tasarruf ettiği ikiyüz-seksen tümeni, gözüne harcadığını duydum!” dedi.

DINLER TARİHİ

Gökten “Sebzivârlarına bereket yagan böyle adamlar için, tasarruf edilen 280 tümenin harcanması amca oğlunun kiskançlığını tahrik ediyor. Dünya, bunlar için bir Cennet’tir ve hiçbir noksanlığı yoktur!

Ama “Camus” şöyle diyor: “Dünyada bir tebessüm kadar bile değeri olan, hiçbir şey yoktur.” Buda ise şöyle diyor: “İnsanın bütün çabası, bağlı olduğu herşeyle olan bağlılığını kesmek olmalıdır. Zira hiçbir şeye gönül bağlamanın değeri yoktur. Kalp bütün dünyadan daha büyüktür.”

Burada bunların söylediği herşeyi tasdik etmiyorum. Belki aradaki mesafeyi belirtmek istiyorum.

Bu sınırla düzeyde düşünen, anlayan, yasayan tipki bir bitki gibi kendini Cennet’te buluyor. Bu, yemeler, içmeler, problemsizlikler ve çeşitli lezzetleriyle insani hayvanlar ve kuslar topluluğunda rahat kılan Cennet. İnsanın suurdan Önceki Cenne tinde, ne noksanlığı vardı, ne de perisanlık korkusu hissi.

İnsan yasak meyve yiyince bilgi ve suura ulaşılıyor. Güzellik ve mükemmelliğin kaynağı olan Allah’a karşı, utanma hissediyor. Cennet bütün o lezzet ve saadet dolu haliyle eziyet, acı ve aşağıya inise dönüşüyor. Çünkü görüs, Adem’de maddî hayatta olmayan ihtiyaçlar meydana getiriyor. Suursuz insanda olma yan acılar eziyetler, karamsarlıklar, sorumluluklar oluşturunuyor. Allah Kur’ân’da şöyle buyuruyor: “Dogrusu Biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmusuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup türemişlerdir, pek zâlim ve çok cahil olan İnsan ise onu yüklenmiştir.” (Ahzâb/72).

Pek Zâlim ve Çok Cahil Olan İnsan

İnsan zâlimdir, çünkü yasak meyveyi yemekle kendini rahatlık ve lezzet cennetinden, eziyetsizlikten alıp, bela, korku ve izdiraba müptelâ etti. Dünya sorumlulugunun ağırlığını ve eziyetini Yunan pehlivani Atlas gibi omuzlarına aldı.

Cahildir; çünkü uyanış ve görüşün sonuçlarının ne kadar çok eziyet verici olduğunu bilmiyordu.

DINLER TARİHİ

267

Simdi bile henüz cennette yasayanO), Âdem'le yeryüzüne gelmeyen ve yasak meyve yememiş olan kimseler çoktur. Yasak meyveyi yiyerek, Âdem ile dünyanın izdirap yükünü omuzuna almış olanlar çok azdır.

En Yüce ve En İleri Antropolojik Diyalektik

Avamdan olan dindarların ve dine karsi olan aydinların dü şündüklerinin aksine (her ikisi de yüzeysel düşünüyorlar, ikisi nin düşüncesi de bîrdır, derinlik ve anlamdan uzaktırlar) yaratılış destanında hikmet ve anlam dünyası vardır. Rumuzların ve isaretlerinin altında, antropolojinin en ileri meseleleri gizlenmiştir. Eger bir tezat görüyorsak diyalektik tezattır. "Allah" ve "ça mur" çeliskisidir. Yaratılış destanında "sorumluluk" anlam kaza nır. Ask ve aklın her ikisinin birlikte is basında olması gerekir ki Âdem uyanık olsun ve görüğe ulassın. İnsanın bilinci, insanın kendi çıplaklığından; maddî tüketimci hayatının fakir olusun dan utaniyor.

Su hakikat gereği, Allah tepeden tirnaga Adem'e bakıyor. Buyuruyor: "Sonra nutfeyi kan pihtisine çevirdik, kan pihtisini bir çignemlik et yaptık, bir çignemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu baska bir yaratık yaptık: "Yaratanların en gü zeli olan Allah ne uludur! " (Mü'minün/14). Yaratanların en güze li Allah'tır. Baska kim böyle yaratabilir?

Hiç kimsenin bugün ortaya koymadığı ve aydinların muha lif olduğu yaratılış kışası... İnanan taraftarlar da söyle diyor: "Çünkü aydinlar alay ediyorlar, ortaya konulmasında bir yarar yoktur! " Meseleyi daha iyi ve doğru olarak ortaya koymaktan öte meselâ söyle diyorlar: "Allah bir testi yaptı.

Kirk bin yil Adem'in toprak heykelinin gneste durmasi için
"Necid" top raklarına birakti..."

Nihayet bunlar da söz oldu galiba!

Sadece bir kissa degil, ilm ve felsef bir mekteptir. İnsan,
alinyazisi, insanin sorumluluklariyla ilgili hakikatlardir. Onu
ta nimak için bir yoldur.

DINLER TARİHİ

Eğer âdem kıssasını, Yunan hümanizmi, Sartre hümanizmi, Heidegger hümanizmi, Egzistansiyalizm, 19. asır veya 20. asır hümanizmi ile mukayese etme fırsatı olsaydı, o zaman bunlara karşı bu kıssanın değeri belli olurdu.

Insanın Tarihi

Âdem'den bahsedildiğinden bundan maksat, insandır; yani genel olarak insan cinsîdir. İnsan tarihi dediğimizde de maksat “Habil” ve “Kabil”dir. Habil, hayvancılık ve toplum fertlerinin maddî nimetlerde ve üretim kaynaklarında genel katılımlarının olduğu dönem insanın belirlediği kişiliktir (hayvancılık üretimi). Kabil, özel mülkiyet döneminin ve insanda tekelciliğin başladığı dönemin insanıdır. Kabil, sınıfsal savaş, mahrumiyet, faydalanma, halkın sömürsü, uzaklık, hakimiyet, mahkûmiyet, zulmün başlangıcı, maneviyat ve din sapması döneminin insanıdır. Bunların her ikisi (Habil ve Kabil) tarihin başlangıcıdır.

Habl ve Kabil

Habil, Kabil eliyle öldürölünce adalet ve genel esitlik esasi na dayanan ilk ortak katılım dönemi yok oluyor. Tekelci mülki yetler, sömürücü dönemi, daima topluma hakim olan dönem baslıyor. Çünkü Habil çiftçidir. Çiftçilik, bütün tarih boyunca in sanlık toplumunun kendi tarihî degismelerinde, üretim kaynak larında, ilk komün döneminden veya ilk istirak döneminden, üretim kaynaklarında tekercilik istegi veya özel mülkiyet döne mine, sonra kölelik, servaji (serflik), feodalite, burjuvazi ve di gerlerine dönüstüğü dönemdir.

SIRK MESELESİ

Sirk, dinsizlik değildir. Çesitli isim ve lâkaplarla resmî sekli de beserî toplumlara egemen olmus bir dindir.

Sirk, çok tanricilikten ibarettir (iki tanricilikten sonsuz tanri ciliga kadar). Bu tanrilarin birçok put, birçok ruh veya tabiat ötesi birkaç güç olması mümkündür.

DINLER TARİHİ

269

Bu birkaç yönlü dinî mabutlar, çok sınıflı ve çok gruplu toplumları yapmışlardır ki mevcut durumu din adıyla açıklasınlar.

Sirk, birkaç tanrıya ve birçok güce dayanan dünya görüşüdür. Çeşitli ve birkaç sınıfa dayanan toplum görüşüne, tabîî, ezeli degismez, ebedî kutsal bir çehre vermek içindir.

Her tanrı, bir irkin temsilcisi olmuştur. Söyle ki “Zeus” “Yehova”, “Baal” veya “Visnu”nun her biri, irksal asaletin zuhur ettiği yer ve bu asaletin destekleyicileri olmuştur. Her ırk, diğerk irkin ziddi olmuştur.

Tanrılar birbirleriyle savaş halindedir; onlara tâbi olanlar (ırklar) da çekisme ve düşmanlık halindedir. Bu şekilde irksal çelişki açıklanmış oluyor.

O halde sirk irksal sirki açıklamak için yontulmuş bir inançtır.

Dünyada her tanrı, bir irkin yardımcı ve belirdiği kişilik tir. Millette her tanrı, bir ailenin temsilcisidir. Toplumda her tanrı bir sınıfın belirdiği varlıktır. Böylece, irksal, ailevî ve sınıfsal asaletler korunmuş olur. Irklar, aileler birbirlerine karışmamış olur. Bir sınıfın diğer sınıfa tecavüz yolu bulunmaması ve tecavüz etmemesi gerekir.

Tanrılar ezeli ve ebedî olduğu için ırkların, ailelerin ve sınıfların ihtilafları da ezeli ve ebedîdir. Böylece hiçbir sınıf değişti mi ve diğer sınıfı yok etme düşüncesine kapılmamış olur. Sosyal sirk, tanrısal sirkten bir yansımadır. Sirk, çok tanrıcılık dinidir. Birçok irksal birçok sınıflı, birçok aileli düzeni açıklamak için, bütün bunları kutsallaştırma ve

dinsellestirmedi. Kutsal ve din-sellesince artık ne tenkit, ne de itiraz edilebilir. Ne de değisime uğramasını tasavvur etmek mümkündür.

Sirk, bütün tarih boyunca egemen sınıfın elinde bir alet olmuştur. Irksal, sınıfsal ve ailevî çelişki ile milletler ve kabileler arasındaki çelişkiyi fırsat bilip daima halka karşı kullanmışlardır.

DINLER TARİH

Sirkin Çesitleri

Sirk, bazen açık ve sarihtir. Müsrik, resmen birkaç tanriya veya birkaç puta inanir. Onun dinindeki çesitli tanrilar somut tur. Bu sirk ile mücadele kolaydir. Islâm Peygamberinin bu sirk le savasip galip gelmesi gibi.

Diger sirk müzmindir (gizli sirk). Tevhid elbisesi içinde dinî sirke bulastirarak yapacagini yapıyor-Bu sirk ile mücadele çok-zordur. Ali'nin (a.s.) savasip yenilgiye ugramasi gibi.

Tevhid dinleri, daima ortaya koyduklariyla bir baslangıç yapmis olduklarindan basta muzaffer oluyorlardi. Bir nesil son ra, tevhid peygamberinin getirdigi dinin resmî baglilari ve dinin resmî tebligcileri adıyla bir sinif kudreti ile aliyordu. Bunlar ya egemen sinifa bagliydi veya kendileri egemendi. Dinin temsilci leri, dine inananlar, kiliselerin veya o dinin tapinaklarinin idare cileri adıyla, sosyal sirki tevhid maskesi altinda tapinaklarinin idarecileri adıyla, tevhid mabetlerinde icra ediyorlardi. Böylece egemenliklerini devam ettiriyorlardi. “Müzmin” sirk, açık sirk dininden çok daha iyidir, çok daha güçlü olarak Islâm, Hiristi yan ve Yahudi tarihinde vardir.

Musa, Firavun'un sirkine karsi “tevhid” ile savasti. Ama da ha sonra onun yerine geçenler (Yahudi dininin ruhanîleri), sos yal sirki Firavunî düzeni, Musa'nin tevhidi maskesi altinda ye niliyorlar. Bir tek tanri obn”Yehova”, Firavun tanrilarinin fonk siyonlarini yüklenir.

Mesih (Hz. Isâ) gelip dini, din satan dükkânlar açmis olan, dinî ve kutsal esyalar satan, din tacirlerinin esaretinden kurtarir. İlk defa “tevhid”i batiya ilân etti; dünyayi (özellikle Rum ve Yu nan dünyasini) tevhid ile tanistirdi. Ama sonra,

onun varisleri egemen sinifin üç boyutlu olmasini
açiklayabilmek için onun ki tabinin, mesajlarinin metninden
üç tanricilik çıkardilar.

Zerdüst dininin temsilcileri ve ruhanîler, bir olan
Ahuramazda'yi üç atese dönüştürüyorlar: Sehzadelerin
Ahuramazdaî atesi, Ruhanîlerin Ahuramazdâ atesi, Çiftçilerin
Ahuramazdaî atesi.

DINLER TARİHİ

271

TEVHID

Tevhid, bir anlamda, varlık âlemine, insan zihnine birlik bağışlayan, âlemdeki bütün çelisik kutupları atan; parçalayan zih ne sadece bir Allah; bir varlığın hakimiyeti, bir hedef, bir irade, bir ruh koyan dünya görüşünden ibarettir.

“La havle velâ kuvvete illa billah” anlam dolu bir söz ve devrimci bir slogandır. Ne yazık ki bugün, bir vird sekline dönmüştür. Ama dün, Allah’tan baska herseyi ve herkesi red ediyordu...

İlkel dinlerde, bazı tabii esyada “mânâ”nin olduğunu söyledim. Bazı habis ruhlardaki gizli kudret, bazı yıldızlarda, bazı yiyeceklerde, bazı hayvanlarda olan, insanın kaderine, hayatına etki eden bir kuvvet.

“La havle velâ kuvvete illa billah” bütün bu bedevi düşünceleri (yıldızlar, esya, şahıslar, büyük ve küçük şahsiyetler, yiyecekler, elbiseler, renkler ve seslerdeki “mânâ” isimli insan hayatına olumlu veya olumsuz etki eden gizli gücü) reddediyor.

Ama bugün, “La havle velâ kuvvete illa billah” diyen, sadece büyük dinî şahsiyetlerde ve kaderinde etkili olan bir “mânâ”ya inanmakla kalmıyor, belki bir çorbada, asta bile o gücün -mânâ’nın-varlığına inanıyor.

Halbuki tevhid, aynı cinsten bir dünya, bir tarih, sonra aynı cinsten meydana gelen bir insan tanıtıyor. Tevhid, dünya birliği ni, tarih ve insan birliğini, insan ve dünya birliğini... tevhid alt yapısı üzerine inşa ediyor.

Bütün tarih boyunca sirk dinlerinin hile ve düzenbazlıklarının aldatılmış kurbanları olan halk, daima ırkların, sınıfların, milletlerin eşitliğinin gerçekleşmesi için savaştı. Halk kitlesi,

dai ma sinifsal, irksal ve ailevî sirkten eziyet görmüştür. Kan ver mistir, bitkisel hayata girmis, yok olmustur.

Bütün tarih boyunca egemen sirk sinifinin hakimiyetinin yayginligi oraninda halk da ona karsi tevhid araciligiyla diren mis ve daima tevhidin istikrari arzusunda olmustur.
Tevhid

DINLER TARİHİ

hem kâinata egemen büyük hakikat olarak, hem de beseri birliğin esasına göre gerçekleşmesi mümkün olan düzenin fikrî ve itikadî alt yapısıdır.

Tevhid Sözü

Tevhid sözü, sadece, kelâmî ve felsefî bir konu değildir. Doğayla biraraya gelinip toplanıldığında; “Su delillerle Allah vardır”; “Su delillerle Allah yoktur”; “Eğer bir sınıfta iki öğretmen, bir memlekette iki padişah olursa söyle söyle olur” şeklindeki tartışmalar yanlıştır demek de istemiyorum. Bununla söylemek istediğim, bunların yeterli olmayışındır. Zaten âlimlerin yapageldikleri de budur. Halbuki Bilâl, bunları bilmediğinden felsefî deliller getirmeye de ihtiyaç duymuyordu. Bu sebeple karşılıklı binlerce delil getirmelerin sergilendiği topluluklara girmemisti.

İslâm Peygamberi: “La ilahe illallah (Allah’tan başka ilâh yoktur)” deyince, niçin köle pazarları sarsılmaya, kölelerin fiyatı düşmeye başlıyor? Çünkü köleler ve ezilmişler her şeyden önce kurtulusun bu sözde olduğunu anlıyorlar. “Onlara: “Allah’tan başka tanrı yoktur” denildiği zaman süphesiz büyülenirler.” (Saffât/35). Kur’ân’ın deyişiyle - Kureys’in dilinden-halkın rey zilleri, halkın başı-baldırı çiplakları, yalın ayaklıları niçin Peygamberin ardından gidiyorlar ve tevhid sözünü söylüyorlar? Bunlar niçin âlimlerden, bilginlerden ve filozoflardan daha erken tevhidi anlıyorlar? Çünkü simdilerde söz konusu olan tevhid sözü felsefîdir. Felsefe, kelâm okumamız gerekir ki anlayabilelim. Ama köleleri ve yalın ayaklıları harekete geçiren tevhid, bu dünya hayatı ile ilgili bir yön, tarihî ve sosyal bir yön taşıyıcıdır. Sirke karşı antitez ve zıtlık taşıyıcıdır. Böylece

sosyal adalete ve tarih boyunca bütün insanların eşitliğini
sağlamaya çalışmıştır.

DINLER TARIHI

273

TESLIS

Teslis sinifsal sirkin bir çesididir. Daha önce anlattığım sekillerinden biri. Önemli olan egemen sinifin baslangıçta tek bo yutlu iken insanlık tarihi boyunca tekâmül ederek üç boyutluluğa dönüşmesidir. Biri siyasî kudret, biri dinî kudret, biri iktisadî kudret.

Gelen her peygamber, iktisadî ve siyasî boyutun yardımıyla egemen dinî güç tarafından ezilmeye çalışılmıştır. Her tevhid peygamberi muzaffer olunca bunlar, o peygamberi takip edenler şeklinde ortaya çıkmışlar. Sonra da o peygamberin yerine geçenler unvanıyla, halka hükmetmişlerdir.

Yahudi hahamları bütün güçleriyle İsa (a.s.) ile savastılar. Bunlar daha sonra İsa'nın kesisleri kisvesi ile ortaya çıktılar. İsa'nın kesisleri İslâm ile yaptıkları mücadelede yenilgiye uğradıktan sonra, halifelere bağlı ruhanîlere dönüştüler. "Hüseyin" (a.s.), "Hür" ve diğerlerinin aleyhine fetva verenler bunlardır.

Baslangıçta "Kabil" şeklinde zuhur eden egemen sınıf, sonraları gelişerek üç çehreye bürünür. Siyasî çehre, dinî çehre, iktisadî çehre. Bunlar Kur'ân'da üç sembol ile çok güzel ve müshahas olarak ifade edilirler.

Firavun siyasî çehredir, Karun iktisadî çehre, Bel'am Bâur ruhanî çehredir. Her üçü aynı özelliğe sahiptir ve bir müessese de iş yapıyorlar. Biri baskıda bulunuyor (İstibdad), biri sömürüyor (İstismar), diğeri de esklestiriyor (İstihmar)!

Bu Üç Boyuta Bağlı Peygamberler

İran, Çin ve Hind'in peygamber benzeri liderleri, Yunan'ın peygamber benzeri ahlâkî ve mânevi liderlerinin hepsi, istisna siz baba veya ana tarafından bu üç boyuttan birine

baglidirlar. Ya anasi ya babasi, istihmarci veya istismarcidir.
Biri Karun-zâdedir, digeri Firavunzâdedir veya her ikisidir.
Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda -Peygamber benzeri Veda
liderleri-Zerdüst, Maz-

DINLER TARİHİ

dek, Mâni, Sokrat, Eflâtun ve Aristo bunların hepsi üst sınıftan dir, kabilelerin üst sinifina bağlidirlar.

Bunlara karsi Ibrahim! Peygamberler ismiyle bir dizi peygamberimiz var. Islâm Peygamberinin de buyurdugu gibi istis nasiz hepsi koyun otlatmistir. (Koyun otlatmamis olan hiçbir peygamber yoktur) Peygamberden maksat O'nun kendi silsile sinden olan peygamberlerdir; digerlerini peygamber kabul etmemektedir. Tarihin açık olarak belirttiği gibi, bunlar ya çobanlar dandirlar veya çiftçilik döneminde çobanlardan da daha asagi olan sanatkârlardandirlar.

Simdi de tarim ve köy toplumlarında, sanat isi ile uğrasanların sosyal haysiyet açısından köylüden daha alt düzeyde bir makama sahip olduklarını görüyoruz. Söyle ki bir köylü kızını meselâ asla bir nalbanta vermiyor, (kendisinden daha zengin ol sa bile yine vermiyor) bir ayakkabi tamircisine vermiyor. Alet yapicilar ve sanatkârlar özel bir siniftir (çingeneler gibi) feodali te ve çiftçilik döneminde sosyal prestijleri sürekli darbe yer. Bütün bunların sebebi sanatın eskiden bugünkü kadar değerli ol mamasidir.

Ibrahimî peygamberler çoban zümresine bağlidirlar. Ya sanatkârdirlar veya bunlara yakin kitleler bağlidirlar. Yani mahrum sinifin en mahrum ve en dip tortu sudurlar. Bu yüzden bazıları “ümmî” kelimesinin “ümmül kura”dan olduğunu düşünmüşler. Mekke’ye mensup olma anlamında yorumlamışlar ve gerçekten ilginç bir tanıma ulaşmışlardır: “Peygamber Mekke-li’dir.” Diğerleriyse okuma yazma bilmemek anlamına almışlardır. Elbette ben okuma ve yazması vardı demek istemiyorum. Ama Allah’ın dediği: “... Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı bulacakları ümmî

nebi olan o resule tâbi olanlardır. O kendilerine iyiligi emrediyor, onları kötülükten nehyediyor...” (A’râf/157) âyette ümmî, yüce bir sifattir. “Okuma yazması olmayan büyük elçi miz” anlamında değil. Yine okuma yazma bilmemek peygamberin bir noksanlığı veya faziletidir de demek istemiyorum. Ama, suna dayanılmamalıdır: “Okuma yazması olmadığı için bütün bu azamete sahiptir.”

DINLER TARİHİ

275

“Ümmî”, ümmettendir. Yani, tarih boyunca kabilelere hükmeden, siyasî, dinî ve iktisadî gücü ellerinde bulunduranlara karşı, halka bağlıdır. Kurban edilmiş, yaralı, sömürülmüş halka ve bu Firavun, Karun ve Belam Baur üçlüsü tarafından kani edilmiş mahrum sınıfa bağlıdır.

Bütün tarih boyunca onlar -ibrahimî olmayan peygamberler- smifsal açıdan o üç boyuta bağlıdırlar. İbrahimî peygamberler ise bu mahrum sınıfa bağlıdır. Bunlar ümmete bağlıdır ve ümmîdir. Alisilmiş olarak okuma, yazma ve bilgi, egemen sınıfin emride olmuştur. Sekreterler, ruhanîler ders okumusedir, halk kitlesinin ise genellikle okuma yazması olmamıştır. İste bu peygamberler de kendi sınıfdasları gibi okuma, araştırma, tahsil, okul, medrese nimetinden mahrum kalmışlardır.

O halde İslâm peygamberinin ümmî olması, İbrahimî peygamberlerin bütün tarih boyunca toplumun bu sınıfına bu mahrum, baskıya uğramış, yaralanmış kutba bağlı olmasındandır.

ÂHİRETE YÖNELME İLE DÜNYAYA YÖNELME ARASINDA GİDİP GELEN TOPLUM

Tarih boyunca toplum ile halk, “dünyaya yöneliş” ile “âhirete yöneliş”in diyalektik hareketinde, bir sallanma ve gidip gelme halindedir.

Bir toplum, âhirete yönelmiş, zühd tarafına veya vehimler, hurafeler tarafına gitmiş. Bir diğer toplum ise, dünyaya yönelmiş ve maddî medeniyet tarafına gitmiştir.

Peygamberler, halkın ve toplumun yönelişlerinin aksine yön bulmuşlardır. Meselâ âhirete yönelen, zâhid ve asilsiz seylere tapan, hurafeci Hint ve Çin toplumunda, gelmiş olan peygamber onları muhalif olan bir yöne, sosyal hayata, ilim ve maddî medeniyete çağırır.

Gördüğünüz gibi Lao-Tsu halkı âhirete yönelmeye ve birey cilige çağırdı. Onun aksine Konfüçyüs, halkı toplumculuğa ve dünyaya yöneltti.

DINLER TARİHİ

Roma gibi, dünyaya yönelen bir toplumda -2000 ila 2300 yıl önce-toplum maddî hayat, kudret elde etmek ve sehvet pesinde kosma tarafına yönelmiştir. İsa (a.s.) sosyal sapmaya ragmen toplumu özellikle Ahirete yönelmeye, takva, zühd ve dindarlığa çağırdı. Sonra toplum, İsa'nın çağırdığı gidiş yolunda öyle ileri gitti ki Ortaçağ meydana geldi. O zaman rönesansla baskaldiran din veya ideoloji, Ortaçağ'a ragmen, maddecilige, tüketici ve lüks hayata çağırdı O maddeciliğin devami şimdi de sürmek tedir.

Bu nedenle dinler ya âhiretçidir veya dünyacidir. Bu, dinin gelistigi çevrenin toplum yapısına baglidir. Eger toplum âhiretçi ise din dünyaya çağiriyor eger dünyaci ise âhirete çağiriyor. An cak Islâm iki boyuta sahip tek dindir. O dünyaya yönelis ve âhirete yönelisi, yani toplumu bu birbirine zit iki yöne birden tesvik ediyor. Böylece toplumun daima denge halinde olmasini saglamistir.

HATEMİYYET (Son olusluk): Dikkat etmenizi rica ediyo rum, bu kavram maksatli olarak yanlis anlatilan mes'elelerden biridir (Hem uyumus olanlar, hem de uykuya çarpilmis olanlar için).

Hatemiyyet su anlamdadir. Tehvid isimli bir mektep mevcuttur. Vahiy mektebi... Din bir mektebdir, bir medresedir; çeşit li derslerde farklı öğretmenler insan isimli öğrenciyi terbiye et mislerdir. Ders ders, sınıf sınıf yükseltmis, sonunda ona doktora ve içtihad derecesi verip, sen müctehidsin demisler.

Müctehidlik, bütün ilimleri biliyorsun anlaminda degildir. Belki sen bu mektepten ve bu mektebin öğretmenlerinden edindigin eğitim ve öğretim esasina göre, araştırmalarına devam edebilir, ilme tekâmül bagıslayabilir, ileri gidebilirsin

anlamin dadir. Dolayisiyla hatemiyet, insanin vahiy mektebinde tahsilini tamamlamasidir. Tahsilin tamamlanmasi insanin hatemiyetten sonra, yeniden vahye ihtiyacinin olmayisi demektir. Doktora dan sonra, yeniden sinifa oturmasina gerek yoktur.

Insanin artik dine ihtiyaci yoktur demek istemiyorum. Diyorum ki: Artik yeniden vahyin gelmesine ihtiyaç yoktur. Yani,

insanın bu dinin talimat ve mesajıyla tanışması için, yeni bir peygamberin gelmesine ve insanın elinden tutmasına gerek ol madigi gibi; yeni problemleri ve daha önceki dinlerde bulunma yan meseleleri cevaplamak için de yeniden vahiy gelmesine gerek yoktur.

İnsan son vahiyle geleni öğrenerek, onunla amel ederek, ona içtihad ederek, sadece adım atıyor ve mükemmellik yoluna gidiyor.

Bu yüzden insan, yeni bir vahyin gelmesinden bağımsız oluyor, tıpkı benim falanca üniversitede tahsili bitirmiş olmam gibi. Şimdi artık bir sınıfa ve hocaya, onun gelip yeni bölümler anlatmasına ihtiyaç olmaksızın öğrendiğim esaslara göre arastırma yapabilir ve bunu devam ettirebilirim.

Hatemiyyet dediğim zaman, bu insanın tekâmülü artık dur mustur demektedir değildir. Yoksa Milâdi yedinci asırda, 1300 yıl önce insanın tekâmülü mü durdu? Hayır. Daima tekâmül kaza ediyor. Benim üniversiteyi bitirmem, şu ana kadar ki ilerlemem, işlerimin ve arastırmalarımın artması gibi. Acaba artık arastırma ihtiyacım kalmadı mı? Niçin olmasın ki, şimdi de ihtiyaç var.

Ama nasıl bir ihtiyaç? Okuduklarımı tekrar okumak gibi bir ihtiyaç değil. Belki orada söylenenleri daha çok anlamam ve amel etmem gibi bir ihtiyaç. Onların bilgilerindeki esaslara ve benim kafama eğitimle verdikleri usûl ve esaslara göre, dünyayı görmeye, yaşamaya, kendi sorumluluğumu yerine getirmeye ihtiyacım vardır.

Hatemiyyetin anlami budur. Böylece Isl m'a, Sia'ya, Kur' n'a, Kur' n'in  zelliklerine, Isl m Peygamberi'ne, Imamet'e, yani Sia'ya, onun tarih  deger ve fonksiyonuna, onun k l t rel ve fikr  fonksiyonuna, Sia ideolojisine ulasmis oluruz. Sos yolojik açıdan adaletin anlami hakkında, Imamet rejiminin diger rejimlerle mukayese edilmesi hakkında, tarihin zorunlu bekleyi si, sorumluluk ve Müslümanın yeni asirdaki aydin fikirliligi gibi meselelere ulasmis oluruz.

Hüseyniye-i Irsad'in Ilm  ve Din  Arastirma Dersleri
Dizisinden

SEKIZINCI DERS

(25 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Son iki oturumu, kullandığım en temel kavramları açıkla maya ve dikkatli bir şekilde tarif etmeye tahsis ettim. (Gerek İr-sad Kurumu’nda yaptığım konuşmalarda gerek çeşitli fakülte ve üniversitelerde yaptığım konuşmalarda, gerekse yayınlamış ve yayınlanmamış makale ve kitaplarımda geçen kavramlar)- Böy lece muhalifler, en azından neye muhalefet edeceklerini bilsin ler, itham, iftira, küfür ve yalanla yetinmesinler. Dostlar da itikadi sınırlarımı daha iyi ve daha dikkatli tanısınlar.

Simdiye kadar konuşmalarda, kitaplarda, makalelerde orta ya koyduğum konular, özellikle sosyolojik meseleler, kasitli Şkavramlar, kasitli yanlış anlamalar veya kasitli olmayan yanlış

yorumlar, ithamlar ve kin beslemelerle karsi karsiya kalmistir. Zanimimizin aydinlari için, bu küfürlerin, ithamlarin, iftiraların sahipleri ve açıklamalarında böylesi kabalik ve çirkinlikler ya pan eller gizli degildir. Çünkü bugün, dün degildir. Halkin, bu lundugu her düzeyde, az veya çok bagimsiz bir kendi teshisi vardır.

Bugün eger yalandan, “filan kitapta falan konu var” dersen, halk kolayca ve sirf isitmekle inanmıyor (oldukça nüfuzlu biri olsan bile) okuma yazmalari var, teshis yetenekleri var. Kitabın ardından gider ve yalanini sana iade ederler.

Ama bu, hakikati arastiranlar, düşmanliklarında bile “suur” ve “sereften” faydalanmislardir. Hakikatin ardından gidiyorlar ve herseyi, basit bir sekilde kabul etmiyorlar. Kendileri de, yalan ve ithamla, namertçe düşmanlikta bulunmuyorlar.

Az ve degerli olanlar, bu ikisini -“suur” ve “serefi”- bünye le rinde toplamis olanlardir! ..

Yapılan bu ithama karsi, suurlarından yardım aliyorlar. Okuyup inceleyerek tanımak istiyor ve sonunda serefli bir hü küm çıkariyorlar.

Bu yüzden, bugün geçmisin aksine özel bir sosyal konuma sahip olan fert veya fertler kolayca sahisleri, faaliyetleri veya müesseseleri itham ve mahkûm edemiyorlar. Gerçeklere aykiri olan, asilsiz ithamlarini kin ve görüslerini kolayca halka benim setemiyorlar.

Ancak insanların hepsi, hakkı arayan bu araştırma ve takip ten aynı ölçüde faydalanamıyor. İtham edicinin yolunu adım adım izleyemiyor ki doğru mu, yalan mı söylediğini anlasın. Özellikle bütün kitle iletişim araçları onlarla beraberdir, onlara yardım etmekte ve onları desteklemektedir. Böylece halkın arasına tefrika sokmaya çalışıyor ve mesafeler arasında kendileri yaşamak istiyorlar. Cehalet, riya, yalan, sömürü ve istismar mikrobuna öldürmek için daima müsait ortam oluşturan suur ve uyanisi önlemek istiyorlar.

DINLER TARİHİ

Eğer bir din, iç ve dış etkenlerin çabasıyla uyusturma ve durgunluk faktörü olarak ortaya çıkmış, bilahare suurlandırıcı, uyarıcı, fikrî istiklâl bağışlayıcı, topluma hareket ve tekâmül kazandıran bir unsur haline dönmüşse bunun engellenmesi için genel uyanışın yayılmasını Önlemleri yolunda her çareye bas vurmaları gerekiyor. Hatta kapısı açık olan, herkesin kolaylıkla gidip programını görüp, teshis edebileceği çok resmî bir müesseseye bile ithamda bulunarak.

Araçlar çok olduğu zaman, güçlü unsurlar ve perde gerisin de is basında olan destekçileri, bunların propagandaları kamuoyu üzerinde etkisiz (kendiliğinden) kalmayacaktır. Bu yüzden kavramları aydınlatmaya ihtiyacımız var. Bu sayede müsaahasız itikadi sınırlarda düşman; yalan, tekfir, iftira ve ithamda bulunma imkânına daha az sahip olacaktır.

Önceki oturumda, İslâmî dünya görüşünü, tevhid, sirk ve onun kısımlarını peygamberin ümmî oluşunu dinlerin sınıflara ayrıldığını anlatmıştım.

Şimdi, açıklanmaya, tefsire ve yoruma muhtaç olan çok sayıda mesele var. Bunların bir listesini hazırladım ama bütün yönleriyle burada inceleyemem. Fakat her birine bir lügat gibi anlam verip fihristli bir şekilde bırakıyorum. Siz kendiniz kitap-ve makalelere müracaat etme zahmetine katlanıp, daha mükemmel açıklama ve izahatta bulmuş olacaksınız. Veya bu sınıfın üçüncü kısmında -İslâm Sinasi, (İslâm-Bilim)- açıklamalarını yapacağımız zaman açıklığa kavuşmuş olacağız.

Önceki oturumda “hatemiyet” meselesine ulaşmıştım, İslâm, kendiliğinden bir din unvanıyla tarihî bir konuda, tarih felsefesinde, böylece sosyal ve sınıfla bir makam ve üsde

simdi ye kadar ortaya konmus sekliyle ortaya kondu. Bu kisimda, bu oturumda “Imamet” ve “Sia”yi aiklamaya basliyoruz.

Imamet

Görevli bir arkadaştan, bu son bes altı faaliyet senesinde
“Hüseyniye-i Irsad’da” ortaya konulmuş olan konularla ilgili
bir

DINLER TARİHİ

281

istatistik hazırlamasını istedim. “İrsad”da ortaya konmuş olan İslâmî meseleleri gruplandırarsak “İmamet” ve “Sia”nın önemli bir yüzdeye sahip meseleler arasında olduğunu görürüz. Dinî toplantılarda herseyden Önce bu önemli mesele açıklanmakta ve buna ilgi duyulmaktadır.

Benim konuşmalarımda da tafsilatlı ve geniş olarak birkaç oturum sürmüş olan konu, yine bu imamet meselesi olmuştur.

Surasi ilgi çekicidir, kendi çıkarlarının koruyucusu olan daima cehalet ve dalaletle beslenen özel görevliler, menfaatları uğruna hiç acımiyor ve bu kurumun çok kuvvetli ve güçlü noktasına yani Sia ve İmamet’e saldırıyorlar.

Böyle küçük ve hakir düşmanlara sahip olmak, irsad kurumunun sanslarından biridir. Ayrıca fikri azamet ve yüксеklige sahip olmaları anlamında değil, belki fikri düzey ve ufuklarının geniş olması anlamında büyük dostlara sahip olması da bir diğer sansıdır. Onların anlayış ve tefekkürleri ve dünyaya bakışları, farklı ve baskandır.

İnsanlar arasında, bir ideolojinin, bir plan, bir fikir, bir din bir sahip veya bir teşkilatin değeri, sadece dostlara göre değildir. Bazen düşmanları da bir nimet şeklinde ortaya çıkıyorlar. Ona değer bağışlıyorlar. Eğer olmazlarsa, büyük bir nimet elden gitmiş olacaktır.

Yunan filozoflarından biri ölüme mahkûm edilmisti. Akrobalarından biri ağlıyordu. Filozof: Niçin ağlıyorsun? diye sordu.

Çünkü seni suçsuz yere öldürüyorlar, dedi. Beni suçlu ola rak öldürmelerini mi isterdin? diye sordu. Bu agladigin benim için övünçtür, suçsuz olarak öldürölüyorum. Eger bundan bas ka birsey olsaydi, suçlu olarak öldürölümüs olur dum, bu durum da da öldürölmem gerekirdi. dösmanimin bir masum ve gü nahsizin katili olması, zalim olması, benim için bir İmtiyazdir. Eger mantikli ve adil bir dösman olsaydi, hüküm, hak ve adaleti icra etme esasina göre beni mahkúm etseydi benim için hiçbir sey kalmazdi...

DINLER TARİHİ

Bizim için de böyle bir niteleme söz konusu. Düşmanın düşmanlığı, kin beslemesi, anlayış ve idrâkinin yüzeyselliği ve cehaletinden kaynaklanmaktadır. Çok anlamsız, yersiz ve tutar siz ithamda bulunmaktadır. Söyle ki, zerre kadar suur sahibi olan, azıcık anlayan bile, o itham edene güler. Bu büyük bir ni mettir, herkesin böyle bir hediye için Allah'a şükretmesi gerekir.

“Düşmanlarımızı ahmaklardan kılan Allah'a hamdolsun.” Allah'tan düşmanlarını ortadan kaldırmasını ve yok etmesini is temez. Bilâkis düşmanlarını ahmaklardan kıldığı için, Allah'a şükreder. Çünkü cahil düşman, bilgin dosttan bile daha değerli dir. Çünkü o, aynı fikri tasiyanlarda savunma gücü ve sorumluluk oluşturmaz. Bilgisiz düşman, tehlike ve ziyan noktasını gösterir. O, varlığıyla bir fikrin mahiyetini, bir ideolojiyi, bir kurumu aydınlatır.

Simdiye kadar burada bahsettiğimiz en temel meseleler Sia'nın kendisidir. Biri “İctihad” meselesi, biri “Adalet”, biri “İmamet”, diğeri “İntizar” (bekleyiş) ve “Cebir”dir (Tarihin cebri ve Sia felsefe tarihinde devrim cebri.)

Burada ve her yerde ortaya koyduğum, koymakta oldu gum, herşey budur, bundan başka birşey yoktur, anlamında değildir. Belki meseleyi, hakkimin olduğu özel bir görüş açısından, daha açık, daha uygun ve daha liyakatli bir şekilde ortaya koyma hakkına sahip olanlar vardır. Ama onlar başka boyutlardan göreceklardır. Meseleyi diğeri bîr şekilde ortaya koyacaklardır. Ben ise, kendime özgü boyutla...

SIA

Sia, esitli boyutlara sahiptir. Fikrî, kelami, felsefî, tarihî... boyutlar bu cümledendir. Ama b l Sia'yi mezhebi açıdan beserî toplumda ve bütün Isl m tarihi boyunca meydana gelen, hare ket icad eden, tarih  bir fonksiyon ve kader tasiyan büyük bir hareket olarak görüyorum.

DINLER TARİHİ

283

Sia diye söylediğim şey, su anda avamin zihnindeki anlama miyla Sia'nin açıklaması değildir. Çünkü aydın, halkın zihniye tını açıklayan onları biraz fizik, kimya, Apollo ve modern sözlerle karıştırıp modern propaganda şeklinde ortaya çıkaran ve onu "bugünün lisanıyla dinin tebliğı" şeklinde sunacak kisi de gildir.

Hayır bu metod, benim isim değil. Benim isim asla bu olmamış ve olmayacaktır. Avamin begeneceğı tarzda söz söyleyen, avami aldatandır—

Meshed'de altı-yedi kişinin karşı çıktığı onlardan biri ben-denizim bir kitap yayınlanmıştı. Yazar "İslâm Sinasi'den bir cümle almış biraz kötüleme ve küfürden ve bu cinsten şeylerden sonra, reddetmeye başlamış.

Ben, "insanın mükemmelliğı ve tekâmülü, İslâm'ın inandığı bir asıldır demisim. Hatta İslâm Peygamberi'nin mükemmelliğın ve hatemiyetin görüldüğü yer olması bir hakikattir, tekâmülü büyük bir nimet unvanıyla Allah'tan istiyor:".. De ki, Allah'im dünya ve kendin ile ilgili hayretimi arttır."

İlim ve hayretinin artmasını isteyen, kendi tekâmülünü arzuluyor demektir.

Bu sözü reddetmiş, ama onbes sayfalık bir reddiye ile, Apollo-13'ün uzaya yükselişinin ilmî faydalarından avaz avaz d em vuruyor.

Bunların, bazı kompleksleri var. Yeni kelimelerden, Latin yazılarından ve batıl isimlerden faydalanmada asiriya kaçarak, bu kompleksleri telafi etmek istiyorlar. Veya bu

ifadeleriyle dinî meselelerin geri kalmislik sebebi oldugunu tahayyül edip, bunu telafi etmek istiyorlar. Halbuki geri kalmislik meselesi fikrî bir meseledir. “Einstein”in izafiyetini, suyun çözümlenmesi formü lünü ve bunlarin benzerlerini dergilerden, ders kitaplarindan alip onlari okumamis olanlara ispatlamak, yenilemek, dinî görü sümüzü aydinlari cezbe edecek sekilde reforme etmek, is degil dir. Bütün Islâmî ilimlerden çok cüz’î bir bilgiye sahip olan bu küfürbaz yazar, kitabinda, sosyolojiyi iyi bilmiyormusum ve bu

DINLER TARİHİ

sosyoloji alanında çok hata yapmışım diyerek bana saldırıyor. Bundan da Önemlisi, “bu ne biçim termo dinamik yazma?” diye Mühendis Bezergân’a kızıyor. Ona sayın Amid’in lügatından termo dinamigin anlamını öğrenmesini, “dinamik” kelimesine müracaat etmesini tavsiye ediyor! Ama sundan habersizdir; eğer bizim dinimiz (Fizik, Kimya, Apollo! .. açısından) geri kal mis görünüyorsa, bu ilmî açıdan değil, belki zaman bakımından bir geri kalmadır. Zaman, fizik ve kimya demek değildir. Halkın ihtiyacı, eziyet, dert ve dünya görüşü, bir asrın ve bir toplumun ruhudur.

Peygamber dönemi Islâm’i, Atina ilimleriyle tatbik edilerek mi halkı pesinden sürükledi? Hayır. O halde yeni meselelerin ortaya konulması, meselâ banka konusu, hava parası, bisiklete binmek, iki katlı otobüste oturmak ve bu çeşitten meselelerde fakihin hüküm vermesi (sözgelimi Islâm fikhinin durmaması için) bu işleri bile yapmayanlara göre gerçeği ileri bir ıştır. Ama Islâm’ın ugrasması gereken zamanın yeni sorunları bunlar değildir.

Eğer bizim fikhimiz hava parası, banka, ortak pazar, konsorsiyum, kartel, kâr amaçlı taahhüt şirketleri, bono vb. konular için -ki piyasaya yeni çıkmışlardır-bir hüküm çıkarırsa Islâm fikhi veya dinin kendisi yenilenmiş olmaz. Din yeni olduğu za man, zamanımızın dertleri ve idealleri için duygu ve düşünce mizi zorlayarak hareket meydana getirir. Böylece yol bulur.

Eğer din, uyandırıcı, sorumluluk kazandıran, güç veren, hareket yaratan bir etken unvaniyla kendi toplum ve zamanında bir fonksiyon icra etmezse bu ilim benzeri süslemelerle, alinyazısı değişime uğramaz.

Genel tarif açısından Islâm tarihine ve toplumuna baktığı
miz zaman Sia, Islâm tarihindeki hakim ve faydalanan sinifin
Islâm'ına karşı, mahrum ve mahkûm sinifin Islâm'ından iba
rettir.

DINLER TARİHİ

285

Iran Islâm'a Niçin İnandı?

Islâmî birinci asirda, Islâm ordusunun ilk defa Iran, Misir ve Dogu Roma'ya saldirmasi sirasinda iranlilar'in, Misirlilar'in ve Romalilar'in niçin Islâm'a yöneldiklerini incelemek gerekir.

Cahiliyye Arabi, birlige ihtiyaci olan bir kabile idi. Islâm bu birligi saglayabilirdi (ulusal ve kavimsel birlik). Ama Iranli'nin kavimsel birlige ihtiyaci yoktu. Bin yillik, müsahhas milliyete ve olusum kazanmis bir medeniyete sahipti. Bu nedenle Iranli kendi milliyetine birlik kazandirmek için Islâm'a inanmadi. Tevhid tarihteki sosyal ve sinifsal fonksiyonunda Arap toplumunu putperestlikten, Allah'a tapmaya yükseltti. Topluma siçrayis ve geli sim bagisladi.

Cahiliyye Arabi için tevhid putperestlikten Allah'a tapmaya dönüşmek için bir davettir. Bir dönemden daha üst bir döneme geçistir.

Bu yüzden Arap, geçise hazirlik için Islâm'a inaniyor. Put perestlikten, Allah perestlige gidiyor. Ama Iranli asirlarca önce tanriperestlik dönemine ulasmisti. Zerdüst, Iran toplumunu putperestlikten tanriperestlige intikal ettirmeyi uhdesine almıs olan bir liderdi. (Dikkat edelim tanriperestlik, tevhidden ayridir. Tevhid ve sirk ise sonraki bir konudur.) Gerçi ben Zerdüst'ün-süphesiz bir muvahhid olduguna inanıyorum. Sonra onun varisleri saneviyyeti (ikiciligi) yapmislardir. Islâm'da da yaptiklari gibi.

Itikadin asli, nübüvvete, vahye, gayba, Kiyâmet'e, Cennet ve Cehennem'e, hesap ve kitaba, halkin hidayeti için Allah'ın

gönderdiği elçiye iman, İranlılar için yeni bir usul değildi ki, Islâm onlara yeniden arzetsin. Bunların hepsi vardı.

İran ve Roma halkını cezbeden, Islâmî mead (âhlret) değil di. Çünkü âhlret hem Hristiyanlıkta vardı, hem de İran'ın Zerdüşt ve Manî dinlerinde. O halde İranlılar niçin Müslüman oldular?

Burada sunu söyleyeyim, eğer bir millet Müslüman veya Hristiyan oluyorsa veya bugün herhangi bir ideolojiye yönel

—

DINLER TARİHİ

yorsa; kitapları okumaya, bütün dinleri ve mezhepleri inceleme ye araştırmaya, karşılaştırmaya gitmiyor ki; “su su sebeplerle bu dini bu mezhebi veya bu ideolojiyi kabul ediyorum” desin. Belki bir toplum, bir sınıf, bir ırk, bir millet veya bir sosyal grup bir-şeyden çektiği ızdırıp ve eziyet yüzünden ister istemez bir şey lere ihtiyaç duyar.

Gidisatında sikihtilar oluşturan çirkinlikler, onu bir hedef ve maksada doğru, onun ihtiyacını sosyal konum ve zamanıyla idrak eder, onun haykirisina cevap veren bir dine doğru yöneltir. Gerçekler onu kabul eder... Bu sosyal grup, o bir boyut veya esas için dinin bütün esaslarını ve boyutlarını kabul lenir. Körükörüne, iyi ve kötü olduğunu araştırmadan, hakkın da düşünmeden itaat eder.

Sonraları bilginler, itikadi esasların üzerinde teker teker araştırma ve inceleme yapıyorlar. Ama halk kitlesi, zahmet ve askın hatiri için bir dine inanıyor. Bir noksanlıktan doğan eziyet, bir ideal ve hedefe duyulan ask. Kendi eziyet ve idealler ile asi na olan bir dini kabul ediyorlar. O dinin veya ideolojinin itikadi esaslarında kendi cevaplarını buluyorlar.

Sosyal ideolojilerin ilerlemesi de bu sekildedir. Meselâ Uzakdoğu’da, Latin Amerika’da köylüler diyalektigin bütün fel sefî esasların, materyalizmi, tarih felsefesini, tarihî cebri, alinasyonu, dealinasyonu -vb.- incelemeyip okumamislardır ki birini seçsinler. Bunlar sadece kapitalizmden eziyet çekmişler, sömü-rülüyorlar. Sınıfsal imtiyazları ve sınıfsal sömürüyü ezen, sınıf sal esitlige çağıran bir ideoloji Uzak Doğu ve Latin Amerika köylülerini cezbediyor. Kapitalizme, sömürü ve istismara karşı duran bir ideolojiye-bu ideolojinin itikadi ve felsefî alt yapısı is ter materyalizm ve maddecilik olsun, ister idealizm ve maneviyat olsun-inanıyor. Çünkü

izdirabına -sınıfların varlığına, sömürünün verdiği izdiraba
sınıfsız esit ve hür topluma ve recai bir cevaba sahiptir.

Bugünkü Afrika’da İslâm, halk kitlesine hızla nüfuz ediyor,
ilerliyor. Tevhidin felsefî kelâmî açıdan ortaya konması veya
sirk ve diğer dinler ile karşılaştırılması sebebiyle yayılmıyor.
Ve ya yayılmasının sebepleri “peygamberlik”, “âhiret”,
Kur’ân’ın fe—

sahati ve belagati vb. sebepler değildir. Afrikalı'nın bütün tarih boyunca çektiği ızdırap sebebiyledir. Asirlardır tahammül ettiği ve etmekte olduğu hakaret sebebiyledir. Çaresiz olarak esaret ve hakareten kurtulmak için, benliğinde böyle bir yola karşı sevgi ortaya çıkmıştır.

Böyle bir durumda İslâm, insanî esitlik, peygamberin kendisinin bizzat mücadele ettiği, lanetleyip mahkûm ettiği ırk sal ayrıcalıktan nefret sloganıyla, başlangıçtan beri şiddetli bir dayanaga sahiptir. İslâm, kirli ve vahşi batı ırkçılığının kurbanı olmuş olan Afrika halkının ızdırabına ve idealine vereceği uy gun bir cevaba sahiptir.

Bu yüzden zenci, şiddetli bir şekilde, hızla İslâm'a yönelik yor. Irkların hürriyetini ve irksal ayrıcalıklardan nefreti bu din de buluyor. Irksal ayrıcalığı benimseyen veya onlara karşı sessiz kalan dinlere karşı cephe alıyor.

O halde sömürüye ve irksal ayrıcalığa karşı çıkış esası, Afrikalı siyahi İslâm tarafına çekiyor. Bu dini bütün usul ve ayrıca liklerini bir yerde kabul ettiriyor. Bundan sonra bilginleri, çeşitli meseleleri araştırıp, incelemeye başlıyorlar.

Milâdî yedinci asırda -İslâmî Hicri birinci asırda-eger İranlı İslâm'a yöneliyorsa, bunun nedeni ilmî felsefî ve kelimî konular, Kur'ân'ın fesahat ve belagati değildir. Tahminlerin aksine, hiçbirini anlamıyor veya onlara karşı bir hassasiyeti yoktur.

Kur'ân'ın fesahat ve belagatini, sadece Hicazlılar demesek bile Arapça lisanlı olanlar anlayabiliyorlar di. Farsça lisanlı, oku ma yazması olmayan muzdarip, Horasanlı, Maverâünnehir ve Kuzey İranlı halk kitlesi değil. Bu halk kitlesi, elinde ekmek ve hurmayla Medayin sokaklarında Islâm'ı karşılamaya gidiyordu. Yoksa aydınlar, ileri gelenler, köylüler, süvariler, kâtipler, İranlı büyükler (ki bunların ilmî, felsefî, kelâmî konuları fesahat ve belagati anlamaları gerekiyordu ve anlıyorlardı) Islâm'a karşı durdular. Muzdarip İranlı halk kitlesi-Islâm'ın bu fikrî, edebî, ruhî ve irfanî... meziyetlerinden birsey bilmeden -mahrumiyetlerin bütün tarih ve ömrünü kapladığı halk kitlesi bütün bunların telaşını, bütün ızdıraplardan kurtuluşu arzu ediyor. Islâm'ın

me-288

DINLER TARİHİ

sajında, Zerdüst dininde bulamadığı hürriyet ve kurtuluşu bu luyor. Zerdüst'ün dininde var olussa bile, Mübedlerin dininde artık yoktur. Mübedler, Dehgânlar, Hüsrevler öyle çirkin ve nef ret edici bir doku örüyorlar ki artık din, halk kitlesine karsi bir din olmuştur. Mübed, Dehgân ve Hüsrev'in çıkarlarının savu nucusu olmuştur.

Böyle bir din artık halkın dini olamaz, bu yüzden halk kaçip derhal Islâm'ın etegine siginiyor. Islâm'ı, haber olarak -Islâm or dusu ve Kur'ân metni İran'a girmeden önce, İranlı'ya ulastiriyor. Dicle ve Fırat'ın o tarafından Islâm askerinden, Islâm hilafetin den, Medine ashabından ve peygamberin dostlarından Muhammed'in (s.a.v.) hayatının serhinden, komutan ve halk kitlesinin iliskilerinden, büyük adamlardan, Muhacir gibi küçük Arap halk kitlesinden, kuru odun yiginina düşen ates gibi haberler ulasiyor. Halki sariyor, ilerliyor, süratle her tarafi âdeta atese çe kiyor.

Bütün irki, geçmişleri ve halefleri bütün tarih boyunca mah rum olmus olan İranlı, saraya yol bulup padisaha karsi durmasi veya ona söz söyleyebilmesi veya onun yedigi yemeklerden giz lice az da olsa evinde pisirmesi gereken fakat yapamayan İranlı. İranlı öyle bîr düzende yasiyordu ki, asilzadelerin bazilari bile, Sah'ın üç adim yaknında duruyorlardı, bazilari bes adim, bazi lari yedi adim. Bazilari otu rabiliyorlardı, bazilarinin ise sadece ayakta durmalari gerekiyordu! Hepsi de tayin edilmiş mesafe lerde. Her aile, sabitlesmiş sosyal makamda. Her fert bir sinifin, tabakanin kapali kalibinda, müebbet olarak mahsur kalmisti. Hepsi irsi, sosyal ve irksal çevrede mahpus kalmislardı. Kundu racinin oglu dâhi bile olsa, yine kunduracidir. Saray kâtiplerinin çocuğu, bir asilin oglu, serefe yabancı bile olsa yine tekrar saraykâtibi ve asildir. Hepsi daima olduklari sinifta

mahpustur. Bir sınıftan diğerk sinifa geçis hakkına sahip degillerdir.

Böyle bir toplum ve düzene, Fırat ve Dicle'nin o tarafından kivilcimlar düsüyor. Halk galeyana geliyor.

Bu kivilcimlar, Islâm'ın bina ettiğı halkın hükümet sekli sosyal düzen ve halkın yasanti sekli hakkındaki haberlerdi. Millet—

DINLER TARİH

289

leri “sosyal adalet” ve “devrimci liderlik” ile müjdeliyordu. Eko nomi ve irksal sinifsal ayrimdan izdirap çeken ferdî, ailevî ve aristokratik rejimlerin zincirinde esarete düsmüs olan milletler bu davete “Lebbeyk” demekte tereddüt etmediler.

Adalet ve Liderlik

İslâm, hemen baslangıçta “Sosyal adalet” dayanır ve bütün peygamberler “adaletin” istikrari için gönderildiklerini söyler. Bütün peygamberlik ve risaletler, yeryüzünde ve insanın top lum yaşamında adalet meydana getirmek içindir.

Diger taraftan İslâm, bir hükümet sekli gösteriyor. Her ne kadar hukukî açıdan çoğu haklar noksanlasiyorsa da, fakat siyasî form açısından, İslâmî (hicrî) öyle heyecanlı bir hükümet arz ediyor ki iran halki için bunun tasavvuru bile mümkün de gildir.

Dünya imparatorluklarının onun karsısında hakir göründü gü büyük halife “Medine” sehrinin en fakir halkıyla aynı halde yasiyordu. Böyle yasiyor; baska bir şekilde yaşam hakkına sahip degildir!

Bu Roma ve İran halki için çok heyecanlı birseydir. Bu iki imparatorlukta hükümet, halka karsi olan; hayat, hürriyet ve halkin faydalanmasına, dogal insan haklarına aykiri bir dizi ka yitların, düzenlerin halka zoraki yüklenmesinden ibarettir.

Görev, hep is, izdirap ve açlıktır. Hüsrevler, Kayserler onla rin el emeklerini alin terlerini hazinelerine servet olarak koyu yorlardı. Bunlar, halkin izdirap, açlık ve ölümleri pahasına, göge uzanmış saraylarda hayal ve efsane geceleri yasiyorlardı. Bütün bunlar birden degisiyor. Öyle bir hükümet is basına geliyor ki; ne devlet başkanının kendisi digerlerinden fazla en küçük bir-payi düşünebiliyor, ne halk, devlet başkanının beytülmal ve hal kin canı üzerinde digerlerinden kendisi ve ailesi adına, fazla bir hakka sahip olduğu bekleyisi içine giriyor. Ne de böyle bir hak kin olduğuna inanıyor.

Mesele hallolmustur. Islâm rejimi imparatorluklari dagitip çekici bir miknatis gücü gibi, bütün halkin kalbini kendi tarafina

DINLER TARİHİ

ekiyor. Baski ve sinifsal ayırım yapan hükümetin icraatından izdirap çeken ve irksal, hukuk, sosyal açıdan mahrum olusu, ezilisi, reddedilisi daima hissetmis olan halk.

Siyas rejimlere ve zalim sosyal düzenlere mahkm millet ler ve mahrum halk iki sebep ve iki seyin hatiri için Islm tarafi na yöneldiler: Biri hak hkmeti, diğeri sosyal adalet.

Araplarla savasmak için, neden Horasan ordusu komutani, görevlendiriliyor?

Burada bahsettiğim bu konu, büyük bir tarih meseledir. “Yezdgerd”, “Rüstem Fergzad”i Araplarla savas için görevlendiriyor. Halbuki tehlikeye en uzak noktanin komutani idi. Sasani rejiminin Isfahan, Hemedan ve Khuzistan’da büyük ordulari ve asker gücü vardi.

Çünkü Yezdgerd’in Iran’in batisindeki ve güney batisindeki ordu komutanlarına güveni yoktu. Niçin onlara dayanmadi? Halbuki Iran ve Arap savasi bu sinirlari kusatmisti!

Bu anormal durum, bana göre çok tabiidir. Çünkü Iran’in, bati ve gneybati sinirlari, sinirin o tarafinda meydana gelmis olan Islm ve devrimci hareketle temas halinde oldugundan sid detli bir sekilde1 Islm’in devrimci agrilarinin etkisi altındaydi. Islm’i kabul etmeleri için, müsait bir ortam dogmustu.

Islm fikir ve ideoloji, Iranli halk kitlesi ve Iranli askerlerde siddetli bir sekilde çatlak meydana getirmis, onlari etkilemisti. Bu durum bati, güney bati Iran halkini ve ordusunu Yezdgerd nazarinda güvenilmez yapmisti. Taassup ve inançla Mbed-ler’in dinini (Mecusilik), Hüsrevler’in idaresini korumalari adi na, bunlari kurtulus agrisinda

bulunan bir güçle savasabile ceklerine ümit bagla
yamiyordu.

Yagmalamak için geldik demeyen bir orduydu-Sizi, “yerin
zillet ve asagiligindan, gökyüzünün hürriyet ve yüceligine”
din lerin zulmünden, “İslâm’ın adaletine” çağirmaya geldik,
diyen bir ordu. Sizi “birbirinize kölelikten, Allahınıza
kulluga” çağir maya geldik, diyen bir ordu.

Bu çağrilari isitmis ve bu davete âsinâ olmus olan, kendi alin
yazisindan izdirap çeken, böyle bir daveti bekleyen biri, iyi

DINLER TARİHİ

291

savasamaz. Onun derdinden bahseden birinin basına, asiri bir tutkuyla kılıç vuramaz. Kendi derdinin sebep ve kaynağı olan kimseyi savunmak için kahramanlık yapamaz.

Bu yüzden İslâm'da en uzak sinirdan, Horasan'dan asker, ordu komutanı getiriyorlar. Zihinsel ve fikrî çevre açısından, tam olarak İslâmî propagandadan uzak bir çevreden. Uyanış tehlikesinden; isyan, mevcut düzeni bozucu, ihlal edici fikirlerin nüfuzundan tamamen korunmuş olması gerekiyor.

Bütün bunlardan İran'ın en uzak bölgesinde oturanların bile kurtuluş bağışlayan İslâm mesajını getirenlere yabancı olmadıkları görüyoruz. Hiçbir şeyi korumak adına gönülden ve can dan, İslâm'a karşı saldırganca savaşmak istemiyorlar. "Kadisiye" ve "Nihavend"de çadır kurmuş olan bu orduyu Sasanî düşmanı görüyorlar, kendi düşmanları değil. Onların hatta mabetler ve Mübedlerle bile bir işi yoktur, sadece egemen düzen ve Yezd gerd'in gücü ile mücadele halindedirler.

Eğer İran halkının hesabını, Sasaniler'in hesabından ayırmazsak, İran halkı Arap halkına karşı yenilmistir dersek, bu İran halkına hakaret olur. İranlılar ne Araplar'dan yenilgiye uğradılar, hatta ne de İskender'den.

Yenilgiye uğrayanlar hükümet hiyerarsisi idi... Dârâ, Yezd gerd, Harzemsah ve Abbasi halifesini.. İskender, Sa'd Bin Ebi Vakkas, Cengiz ve Hülagü yenilgiye uğratmadı, İran milleti onları savunmadığı için yenilgiye uğradılar. Cengiz, Muhammed Harzemsah ve vahşi Hatun Türkleri arasındaki savasta İran hal ki mahpus idi. Eski zindancılar ile yeni zindancılar arasında kavga çıktığını görüyorlardı.

Yezdgerd, “Selâsîl savasi”nda az sayıdaki yalin ayakli Arap askerlerine karsi kaçmamaları için İranli askerleri zincire vuru yordu! Yani İran halkı bu kadar savastan kaçan ve korkak bir halk mıydı? Bu hile bile bir düğümü açmayınca Yezdgerd, Medâyin’e geliyor, hazinenin kapisini askerler, iyi savassınlar diye sonuna kadar açıyor! (yani savaşçı İran askerî para için mi savasiyordu?!) Bunlar büyük, hakikatperest ve zeki olan blr mil lete hakarettir! Sasanî rejimi İranli askerleri zincire bagliyor ki

DINLER TARİH

kaçmasınlar, para veriyor ki savassınlar. Bu durum, hakim düzenin halk arasında hiçbir dayanak noktası ve üssünün olmadığına işaret ediyor. Halkımız İslâm'a karşı savasta koruyacakları hiçbir şeye sahip değildi. Hüsrev ile halk arasında, zincir ile rûs ve dışında başka hiçbir ilişki yoktur. Bu iki ilişkinin sağlam bir bağlilik olmadığını görüyoruz. Hem zincire vurulan askerler kaçtılar, hem de haraç alınan halk da sonra kendisinden alınmış olan paraları yedi. Araplar'ın Medâyn'e girişinden önce, kendi leri sarayları dağıttılar. Toplanmış olan malları götürdüler! Bunlar bugünkü tarihçilerin hakaretine uğrayan halktır. Çünkü tarihçiler hesaplarını hükümetin hesaplarından ayırmamışlardır. Çünkü İran halkının kendisine hakim olan mevcut düzen ve düzeni tutkunluğu yoktu. Kendilerini kurtarmaya olan ihtiyaçları nedeniyle, insanî çağrılarını tanımak, iman etmek, sınıfsız kurtuluşu sağlayan ileri bir ideolojiyi, kardeşlik, Özgürlük, adalet üzerine dayanan bir ideolojiyi tanımak için baskı, ayrıcalık ve imtiyaza karşı bir ideoloji olan İslâm'a karşı Kadisiye, Celulaî ve Nihavend'de savaşmak istemedi!

İranlı, korkak, düskün ve zavallı değil ki, Arap ordusu karşısında kaçsın ve çaresiz olarak zincire bağlansın. Paraperest değil ki, Yezgerd midesini mamur etsin, cebini doldursun ve düşmanla savastırsın da, doldurmayınca savaşmasın!

Serefsiz değildi ki ne dini, ne milleti, ne istiklâli, ne izzeti, ne zilleti ve ne de yabancı esaretini anlamasın! Yahudiden de daha asagilik değildi ki, vergi ödememek için -cizye yerine zekât ödemesi için-herşeye gözünü kapasın; teslim olsun, din değistsinsin. Bu, araştırmacı benzeri gevis getirenler, büyük milletimize en kirli küfürleri ediyorlar. Kendi hayallerince bunlar millîdir (ulusalcıdır), İran'ı sevenler ve yabancıya karşı olanlardır.³³ Bunlar, İranlı, baskı ve para

tahakkümü île Islâm'ı kabul edip, boynuna geçirdi; kendi rıza ve imanlarıyla değil! demek istiyorlar. Bunlar, İran milletini kendileriyle karıştırıyorlar. Bunların kalemleri, dilleri, fikirleri, ilimleri çok rahat, hızlı ve “do-33- Elbette bunların nazarında İran milletinin geçmisten bugüne kadarki düşma ni sadece Araplar'dır. Hem de Asr-i Saadet dönemindeki Araplar!

gal” bir şekilde baskının tellali ve sermayenin esnafı oluyor. Bunların dinî esasları her durumda, her dinde iki tanedir: Korku ve açgözlülük! “Biri, ipekli kumas”, “diğeri koyu sarı.”

Bu ordu Nihavend ve Kadisiye’de birkaç bin kişilik fakir, yalın ayaklı Arap ordusuna niçin bu kadar kolay yeniliyor? Niçin birkaç yıl önce zamanın en büyük imparatorluğu olan, zamanın en modern silahları ile donanmış, tecrübeli, eğitilmiş Roma ordusunu kolaylıkla yeniyor? Bu millet, İslâm ordusuna karşı bütün bu zaafı niçin gösteriyor, İsfahan’daki meşhur garnizon bir tek kılıç bile çekmeden üçbin kişilik çöl Arabına teslim oluyor? Birkaç sene sonra da, kapıların ardında, kasabaların kale ve hisarlarının içinde Arab’a karşı niçin öyle yigitçe savaşıyor?

Buhara niçin üç defa ardarda katliama uğruyor? Her seferinde Arap ordusu bir adım uzaklasınca tekrar isyan ediyor?

Nedeni apaçıktır. Orada Ömer halifeydi, yardımcıları ve komutanları Peygamberin (s.a.v.) büyük sahabeleriydi.³⁴ Burada ise Emeviler gelmişti; yardımcıları ve komutanları ise vahşi Arap yağmacılardı!

Arap, savaş meydanında ülkenin resmî askeriyle yani Sasanî rejimini savunan güç ile, devlet gücü ile savaşıyordu. Şehirlerde ise halkı kendine taraf görüyordu. İranî Kadisiye’de hükümeti savunmak için savaşıması gerekiyordu, savaşıyordu. Şehirlerde kendi evini, ailesini, sehrini beldesini, namusunu, istiklâlini savunmak için savaşıması gerekiyordu ve iyi savaşıyordu!

O rezillikleri için, sinirlarda Islâm ile çarpismada can veren o halk, merkezi kudretin dagilmasi döneminde millî istiklâlin ve resmî ordusunun yok olması, hilafet kudretinin evrensel bir ikti dar ve istila bulmasi döneminde, İran'ın kuzey batisindaki dag—

34-Gerçi birtakim zaaflari vardi; Ali (a.a.) ve Islâm degerler ile olan mukayese de. Ama Sasanî ve Roma idarecileri ile mukayese edilmelerinde Roma ve Sasanî düzenlerine mahkûm olan gayri müslim halkın nazarında hürriyet ve adalet-heykeli idiler. Babamin deyimiyle hasin acimasiz, sömürücü Roma idaresini görmüs olan Sanm lialki için, hattâ Muâviye bile, sevgili bir “va’d edilen” biri ola rak tecelli ediyordu.

DINLER TARİHİ

larda, Azerbaycan'da yirmi sene nasıl direndi, birçok Arap ordusunu ard arda nasıl yok ettiler?

Yüzyıl sonra yeni Müslüman olmuş Horasanlı 600 bin kişilik savaşçı, hilafet merkezini halifenin başına yığıyorlar? Yezdgerd'i yalnız bırakan halk, Belh'te bir deşirmenciye sığınmak zorunda kalan ve bir kişinin bile onu savunmadığı halifenin başını keşiyor. Böyle mutaassip, kahraman, vefadâr, yigit, adı bilinmeyen, itibarsız, soyu tanınmamış bir idam! Ebu Müslim Horasanî'yi hazırlıyorlar. Şimdi Ömer'in ordusunun yüz misli artmış olan ordusunu bir tilki sürüşü gibi dağıtmıyorlar mı? Burada ne ala cıkları bir para vardı, ne kaçamayacakları bir zincir vardı. Bu millet, ondan sonra niçin Arapları topraklarından uzaklaştırmak için iki asir kılıçlarını eline almadı?

Bu niçinlerin cevabı şudur, İranlı aynı İranlı'dır, ama başlangıçta "Medâin" "Medine" oluyordu, o savaşmıyordu sonra "Medine" "Sam ve Bağdat" olunca savastı!

İranlı halk kitlesi Medâin'den Medine'ye köştü, Ne istiyor du? Sınıfsal eşitlik, insanî hükümet! Bunu istiyordu.

Yolunun üzerinde ansizin, Medine yerine Bağdat belirdi. Muhammed'in (s.a.v.) idaresini göreceği yerde, halifenin esiri oldu. Burada, tevhid felsefesi, peygamberliğe itikat, Kur'ân'ın kutsallaştırılması, tefsir, hadis, ilm-i rical, ilm-i fesahat, belagat, Islâmî bilgi ve hikmet, irfan, derin ahlâk, ölüm ve âhiret konusu, cennet, cehennem, ruh, insanın bekası, yaratılışın esrari, âhiretin menzilleri... hep vardı. Bağdat, Medine'ye kıyasla dünyanın en büyük kudret, ilim ve medeniyet baskenti idi. Tantanalı mescitlerle doluydu. Islâmî üniversiteler, öğretmenler, âlimler, fakihler, filozoflar, tarihçiler, üstün zekâlı hâkimler ile doluydu,...

Ama İranli kunduracizâdenin bunlara bir ihtiyaci yoktu; bu şeyler için gelmemisti. O vahsi bir Arap degildi ki, merkezî kud rete inanci, hayatın celâlligini, hayatın medeniyet ve azametini tasisin-Medâin’de bütün bunlar vardı. Bütün bunlari birakti... O, sinifsal ayirimdan kaçmisti; esitlik arzusundaydi. Zulüm ve baski hükümetinden kaçmisti; hürriyet ariyordu. Simdi Bag dat’ta hersey vardı, Islâm da. Ama bu iki sey yoktu.

Iran esraflığı gitmiş, Arap esraflığı gelmişti. İran hükümdarı (Hüsrev) gitmiş halife gelmişti! Bağdat'ta İslâm vardır. Medine İslâm'ından daha güçlü ve daha tantanalı bir İslâm. Orada (Medine'de) iki-üç nüshadan fazla Kur'ân yoktu, burada her taraf Kur'ân doludur. Süsleme sanatının en güzel örnekleriyle çoğal tilmis nüshalar. Orada bin metre karelik çamur duvarlı hurma dalları ve yapraklarıyla kaplanmış bir mescid vardı. Burada aza met dolu, güzellik, sanat ve mimarlık müzesi mescit. O gün İslâm ordusunun üçyüz fakir muhaciri vardı, bugün dünyanın en büyük ve en iyi ordusu. Medine hazinesinin gücü, taksim edilirse kişi başına iki hurmadan fazlasına ulaşmıyordu. Şimdi mescidin avlusuna o kadar ganimet yığılıyor ki diğer ucunu görmeleri bile mümkün değil. Problemleri bütün bu parayı nasıl hesaplayıp toplamak ve nasıl harcamaktır? O gün İslâm âlimleri birkaç tane hat yazan kişiydi, bugün ise İslâm ilim havzaları bütün Atina, İran, Roma, Hristiyanlık, Yahudilik, Zerdüstlük... kültürlerinin varisidir.

Bütün bunlar var, ama adaletten (sosyal eşitlik), hükümetten (halkın hak liderliği olarak) artık bir haber yoktur. Düzen Kayser ve Hüsrev'in düzeni gibidir. Zerdüst ve Hristiyanlık di ni yerinde İslâm.

Burada, İslâm iki çehre kazanıyor. Birisi Bağdat ve Sam büyük Darü'l Hilafetinin yaptığı İslâm. Birisi de "Rebeze"³⁵ de gömülen, Küfe mescidinde kana bulanıp yuvarlanan ve siyah Fırat kenarında sönen İslâm! ..

Birisi renkli Bağdat ve Sam saraylarının sofralarıyla "Medâyin", "Kuharnak" ve "Roma" saray sofraları ile rekabet eden İslâm. En iyi musikîler, yemekler, cariyeler, medeniyet

ve lüksün en iyi eserleri ve etkileri. Birisi de bu sarayların altındaki zindanlarda zincire vurulmuş Islâm! ..

Birisi Islâmî hareket ve Islâm Peygamberi ile savasan, sonra Islâm'ın kaderini eline geçiren esraflığın (aristokrasinin) Islâm'i. Halife, Peygamberin kisilğine büründü. Islâm'ın dünyadaki

35-Ebu Zer-i Gifarî'nin öldüğü yw. (çev.l

DINLER TARİHİ

resmî yürütücüsü, resmî mücahidi oldu. Malûm halk kitleleri, Arap köleler, İran ve Roma halkı, Zerdüşt din adamlarının aldatmasından Hüsrev ve Kayserlerin tokatlarından Islâm'ın adaletine, Islâm'ın hürriyet ve esitlik rehberliğine, Islâm'a geldiler ve verasetçi, istibdatçi Arap saltanatına ve hilafetine tutkun ol dular, onunla mesgul oldular. Irksal aristokrasi, ailevî sinifsal ayrıcalıklar, kölelik, yagma ve katliam düzeni! daha önce sahip oldukları şey. Ama, orada zindancı ve hakim kendindendi, bu rada yabancılar!

Sosyal adaleti, halk ve hürriyet hükümetini aramak için İran hükümdarı ve Zerdüşt din adamlarının düzeninden kaçıp Islâm'a geldiler. Islâm olduğunu gördüler ama, herseyden bahsederek, adalet ve hürriyetten başka herseye sahip olan Islâm! Medâin'in yerine Bagdat, Hüsrev'in yerine halife, Mübed'in yerine Molla! Onun için, ona hürriyet ve adalet bağışlamayan Islâm'ın diğer hiçbir dinden farkı yoktur, hepsiyle esittir. Şimdi Medine'ye sığınmak ve orayı aramak yerine basını Bagdat'a çıkmıştır! Şimdi ne yapsın? Hüsrev ve Mübed'in Medâin'ine geri mi dönsün? veya Bagdat Islâmî'ni mi kabul etsin?

İran'da Ebu Müslim'den sonra birtakim şahsiyetler çıkmış ve Bagdat ile savaşmışlardır. Bunların sloganı: "Islâm'ı Arap eksiltmiştir" idi. Halk kitlesi bunların pesine düştü: Millî kahramanlar! Efsin, Merdiâviz, Muknî', Alziyar, Semigiryan, Taberistan.. halk kahramanı Ebu Müslim Horosanî'nin sofra talep eden sloganı, halkın kurtuluşu için adalet, hürriyet ve Muhammed'in (s.a.v.) soyunun hükümeti için Emevîlerle Islâm'ın ziddi olan ciyaset, gasp ve Arapçılık hilafeti ile savastı. Islâm'ın yeni düşmanlarının ve halkın kurbanı oldu.

Arapların ziddi ve Araplara karşı olan bu kahramanın idea li milliyet ve Islâm, idi. Bundan da önemlisi milletin Arap hükû meti esaretinden kurtarılması ve hak Islâm dinine bağlı kal makti!

Yüzyıl Sasanî zulmünden kaçmış olan İran halkı şimdi de Emevî ve Abbasî zulmüne yakalanmıstı. Bu millî kahramanların pesinde Araplarla savastı.

Savaşın kaderi ne oldu?

Bu kahramanların hilafet ile anlaşmaları ve taviz vermeleri! Kendileri için halifeden mahallî hükümetler aldılar. Bağdat İslâmî'na geri dönmeyi, kendi iktidarlari uğruna kabul ettiler.

Halk kitlesi ansizin gözünü açtı ve bu, Araplara karşı olan millî kahramanların İslâm'dan önceki mahallî idareciler olduk larını anladı. İslâm, bunların soylarından, ailelerinden kudreti geri almıstı. Bunların isyanları ne halk, ne de milliyet içindi. Aile ve soylarının mahallî hükümetlerini geri getirmek içindi. Bun lar, İran'ın eski asilleriydi. Arap asilleri ile savaşip simdiki duru mu oluşturdular! Bunun neticesi ise Tahirî, Sasanî, Ziyân... silsi leleri oldu. Bunlar, iki esraflığın halk aleyhine yaptıkları gayri-mesru evliliğin çocuklarıydı! İran halk kitlesi tekrar aldatıldı! Tekrar ihanet gördü.³⁶

Simdi bu millî hükümetlerde, iki kilifli, iki örtülü bir hükümetin sultası altında, esraflık saltanatının hakimiyeti ve Arap es raflığının hilafeti altında mahpus olduğunu görüyor. Halk, her ikisinin tebaası! Halk kitlemizin hangi girdapta ihanet, aldatma, kan ve zulme giriftar olduğunu görüyorsunuz?

Hürriyet, esitlik arzusuyla kendi aristokrat istibdat ve sınıf sal düzeninden kaçtı. İslâm'a sigındı. Emevî hilafetinin istibdat ve esitsizliğine mahkûm oldu. Emevîler'in ırkçı bedevi saltana tından kaçtı, Peygamber'in soyuna sigındı. Abbasîler'In ihanetkâr esraflığının tuzagina düştü. Abbasîler'In ihanet ve zul münden kaçtı, millî kahramanlarının etegine sigındı, onların pe sinde de kılıç salladı, can verdi. Simdi de her ikisinin anlaşmalı hükümetlerinin tuzagina düştü!

Aradan bir asir geçti, durum daha da ktleſti. Halife ile el ele olan mill  idareci gitti, yerini vahſi Türk saltanati aldı: Gazneliler, Selçuklular, Harzemsahlılar, Mogollar! Simdi ne yapma li? Hassas, en zor ve en karmasik bir anda “seçim! ” Ne milliyete

36-Bunlardan sadece Babek, dogru söylüyordu Gördüm ki bu mill  kahraman lar Yani Iran’ın eski serazi-, onu aldilar, halifenin ayaklari önünde bogazlayip kestiler.

DINLER TARİHİ

geri dönebiliyor, ne Hüsrev-Mübed düzenine, ne egemen güce teslim olabiliyor, ne halife-molla düzenine, ne millî kahramanlara. Ne millî hükümetlerinin gönlünü hoş edebiliyor, ne de Hüsrev-halife düzeninin!

Simdi asirlardir savasiyor; katliamlar, fedakârlıklar, isken celer, kahramanlıklar, şahsiyet, milliyet, tarih, kültür, lisan övünmeler, idealler, imanlar ve mukaddes arzularının yok edil mesi! Artık hiçbir şeyi yoktur! Adalet ve hürriyet arzusu ile Islâm'a sigindi. Simdikilerin elindeki Islâm, onu düşmanca davranan Türk saltanatının ve Arap halifesinin sultası altına çekti. Onun esaret ve zilletinde her ikisi el eledir! Sinifsal ayırım önce kinden daha hasindir, siyasî istibdat her zamankinden daha ağırdır.

Simdi tekrar adalet, hak ve hürriyet hükümeti! Bu defa daha şiddetli ve daha şüpheli bir ihtiyaç. Halkın ansızın zulüm ve ayrıcalığa kurban edilişi, ondan daha çetini İslâmî geçinen hükümetin zulüm ve istibdatı! Zulmedilen bu aile, ne Yazdgerd'in ailesidir, ne Zerdüşt Mübedleri'nin ailesidir, ne Hristiyan kesi sinin, ne Yahudi hahaminin, ne Hint brahmaninin, ne de putpe rest ve müsrikin ailesidir. Islâm Peygamberi'nin (s.a.v.) ailesidir.

Bu ailenin çocukları nesilden nesile hep semsirullah (Allah'ın kılıçları) ile katledildiler ve Islâm'ın darul hilafetinin zin danlarında can verdiler!

Hayret! Islâm da mı Islâm'i yok eder? Peygamberin yerine geçen, Peygamberin ailesini ve soyunu mu katleder?

Islâm mücahidleri, Kur'ân'ın icra edicileri, Sünnet'in muhafızları, Muhammed'in (s.a.v.) evini mi viran ederler? Niçin? Bu hakim Islâm, o mahkûm Islâm. Katil Islâm-maktül Islâm.

Bag dat Islâm'i-Medine Islâm'i. Sam Islâm'i-Kerbela Islâm'i. Siffm müslümanlarının bayrak ve kılıçlarının ucundaki Kur'ân ile Re-beze çölündeki, Küfe mihrabındaki Kurân'ın yoksa birbirinden farkı mı var? Bütün bu fark niye? Bütün bu mesafe niçin? Hangi fark:

Adalet ve Imamet! Bu fark! Burada Müslüman halk kitlesi sinifına ve kaderine bağliligini, kendi dert ve ihtiyacının cevabı nı buluyor.

DINLER TARİHİ

299

Peygamber Islâmi'nin devami olan Islâm, baslangıçta söylediği ve halkları kendine çağırdığı o iki slogana bağlı kaldı.

Bu şekilde halk kitlesi (halifeyle, millî kahramanların Islâm'ı ve Hüsrev'in idaresi dışında) üçüncü bir yol buluyor. Tâbi olanları ve liderleri, Islâm'ın, ilk yönü istikametine devam ettiğini bilmesini, kendi risâlet ve görevleri biliyorlar. Bu risâletin yolun da daima cihad halindedir. Katliama uğruyorlar; daima cephe de, egemen, zalim ve Islâmî takvayı kusanmış olan kudrete karşı savaş halindedirler. “Ya öldürüyorlar veya zehirleniyorlar.”³⁷

“Sia”..., O'nun tarihî ve fikrî islevi budur. Halkın, ona yöneliş sebebi budur. Islâm'ın bekçiliği ve Muhammed'in (s.a.v.) Islâm'ını devam ettirmek için ayakta kalan Sia...

Sia; Ne Mezhep Ne Pin!

Çocukluktan beri kulaklarımıza okudukları “Islâm'ın usulü: Tevhid, peygamberlik ve âhiret; mezhep usulü de “adalet ve imamet” olmak üzere iki tanedir.” demelerinin aksine Sia, zâfî bir fırka değildir. Adalet ve imamet, Sia'nın Islâm'a eklediği iki temel kaide değildir.

Din ve Islâm usulünün yanında, mezhep usulü anlamsız ve çok kötü bir sözdür. Bu, dünyada kendi inancımızı, mahkûm ve menfur ilân etmektir. Islâm esasen, hak hükûmeti anlamında imamet temeline ve insani esitlik anlamında adalet temeline dayanmaktadır. Sen Islâm'ın usulü üç tanedir diyorsun. Söyle, sonra sus!

Devam edip, “Sia mezhebinin usulü iki tanedir” dedigin zaman... Ya Islâm noksan bir dindir ve 3/5’lik bir hakikate sahip tir, noksanini ise Sia tamamliyor demek istiyorsun veya Sia bir sahteliktir Islâm’a iki fazla esas eklenmistir demek istiyorsun. Sonuç olarak 3/5’i Islâm’in, 2/5’i diger seylerin etkisi olan bir dindir, demek istiyorsun! Imamet ve adalet, Islâm’in iki has asli dir. Tevhid, peygamberlik, âhiret bütün dinlerin genel ve ortak esaslaridir.

~ - “Bu imamlardan katledilmemis ve zehirlenmemis olan hiçbirisi yoktur.”

DINLER TARİHİ

Eğer halk, Hristiyanlık dini, Zerdüşt dini, Buda dini ve Yahudilik dininden İslâm'a yöneliyorsa tevhid, nübüvvet ve âhiret sebebiyle değildir. Çünkü bunların her üçü diğer dinlerde de vardı. İslâm'da bu esaslar daha derin şekilde ortaya konulmuştur, diyeceksiniz. Evet ama, bu konu ulemânın işine geliyor. Ben haktan bahsediyorum. Tarihin, İslâm'daki fedakârlıklarını, cihâtlarını, şehâdetlerini yazdığı mal ve canlarını feda ettiklerini yazdığı insanlardan bahsediyorum. O esaslar önceki dinlerde bozulmuştu, diyeceksiniz. Evet; yoksa İslâm'da bozulmadı mı? Zilletlerden, ızdıraplardan, zorba yasalardan; insanlığı daima felçli gibi bırakan, halk kitlesini esarete, hakarete, köleliğe ve faşizme çeken sınıfsal sınırlardan kurtulmak istediği halkı İslâm'a çekiyor. Halk için sosyal adaletten, hürriyetten, hak rehberlikten bir mesaj getirmeyen İslâm, diğer bütün dinlerden ve muhtemelen küfürlerden de farksızdır,

O halde bu iki asil -adalet ve imamlık-sadece İslâm usulünün bir parçası olmakla kalmıyorlar. Belki İslâm'ın has bir usulüdür. ızdırap çekmiş İran, Roma halklarını ve Arap kölelerini kendine çağırıyor-Ama gidis yolunun değişmesi, "imamet" ve "adalet" asıllarının unutulmasıyla ortaya çıkan İslâm, artık halkların ihtiyacına cevap veremiyordu. Roma ve İran inmaratorlukları gibi, milletleri sömürmeye başlamıştı.

Sia, İslâm'ın bünyesinde bulunan adalet ve imamet asıllarına vefa göstererek, hükümetin ve sınıfların zulmünden ızdırap çeken halkın emel ve ideallerinin kanunu oldu. Öyle oldu ki İran'ın kuzeyindeki İranlılar, hakim İslâm'a inanacakları yerde "Sia'ya" geldiler.

Halk kitleleri daima Sia sloganlarının esasına göre Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Gazneliler, Mogollar, Timurlar ve İlhanlılarla savaşmışlardır.

Adalet ve Imametın Bulunmadığı Sia

Sia, bütün Islm tarihi boyunca daima zamanın zulmüne karsi mahkm, mahrum Islm halkının mezhebidir. Sia, bozul malari; Islm görüs, ruh ve akaidin mevcut durumun mesrulas—

tirilmesi için çirkinleştirilmesini, onun sınıflı düzen ve istibdatçı saltanat rejmine tatbik edilmesini, halk kitlesinin uyusturulmasını kabul etmemiş olan grubun İslâm'dır.

Bu yüzden daima, devrimci, öncü ve geleceğe yönelen birdurumu olmuştur. Yavaş yavaş bu fiili son zamana ulaşıyor. Şia kalıyor ama adalet ve imametten arınmış bir Şia! Ama bu şekilde olur mu?

Muhaldır! Evet muhaldır, ama onu mümkün kıldılar. Nasıl? Çok rahat. Adalet ve imameti halkın zihninde öyle bir anlama getirmişler ki, bu halk için ne adalettir, ne imamet!

O halde Şia ve Sünnîliğin ihtilafı neyin üzerindedir? Tarihî meselelerin üzerinde... 1380 yıl önce olan seçimlerle ilgilidir. O da öylesine inceleniyor ki, benim ve sizin dünyamızın değil âhiretimizin işine yarıyor. Yani eğer biz -Şakife'de hakkı ayaklar altı edilen-Ali (a.s.) sevgisini kalbimizde tasımis olursak ölüm den sonra Cennete gideriz, diğerlerine taraftar olanlar güya Cehennem'e!

Tek fark şu ki, biz hepsinden daha talihsiziz. Birden Şia'yı tarihî sevgi ve nefretler şeklinde ortaya çıkardılar. Sevgi ve nefretler insanî ve sosyal hedefler için ancak mukaddes birer araç tırlar. Asalet kazanacak şeyler değildir. Ama lanet nefret bir hü küm, resmî dinin bir hükmü şeklinde ortaya çıktı. Kendisi asil ve sevap olan şeye dönüştürüldü! İmamet, bugünkü ve yarınki hayatımız için bir değer tasimadan kutsal bir kelime oldu veya bizim beyin ve görüşlerimizde tabiat ötesi, gaybî bir meselenin etkisi şeklinde ortaya çıktı. İmam, melek benzeri metafizikî bir şahsiyet oldu. İmamete itikat da, Şia'nın diğer bir Cebail'ine inanmak gibi bir şey

oldu. Is öyle bîr yere vardi ki, tarihî ve ferdî kinler temel haline geldi... Sah Abbas gibi bir adam bile kiliç çekti ve Sünnî öldürmeye basladi. Sairlerden Imamlari övmeleri için siir söylemelerini istedi. Bütün bunlara ragmen kendisi Abbasî halifeleri gibi saltanat sürüyordu. Cefa ve zulüm yöneti mine karsi bin sene direnen halk, Sah Abbas hükümetini ideal ve serefli bir yönetim olarak kabul etti.

DINLER TARİHİ

Bin sene zulme karsi durmus olanlari niçin Sah Abbas hü kümetini kabul ettiler? Çünkü Ehl-i Beyt'i sevmektedir. Ali sev gisi vardır, Ali'nin (a.s.) hakkini gasp edenlere bugz etmektedir! Yani Sia! Kendisi Ömer bin Sa'd'den çok kötü bile olsa! Ne diye lim? Muaviye!

Ebu Bekir ve Ömer hükümetini hakli olarak kabul etmeyen- ve Ömer b. Abdulaziz hükümetine de tahammül etmeyen Sia! (Ki bunlari hiçbirisi Sia'nin siyasî felsefesi ile uyusmuyordu.) O zaman zulüm ve baski hükümeti ile bin yıllık bir savas, adalet ve imamet yolunda kahramanliklardan sonra, hilafetin gasplari ve tarihin daimî sultanlari çehre ve sivelerini degistirdiler: Sünnî öldürmeyi baslattilar. Hem de bin sene önceki suçlular dan intikam almak maksadiyla!

Ikincisi, Ömer ve Ebu Bekir'e küfür ettiler, Ömer'in vefat ge cesini bayram ilân ettiler, Imam'in matemine agladilar, alinlari na kahkül çektiler. Sia tarihi, konumundan disari çıktı; halkin gözünde daima, zulüm ve baski hükümeti güçleriyle göğüs gö-güse cihad eden veya karsit direnis gösteren Sia âliminin yönü degisti. Sah Sultan gitti Hüseyin'in kenarinda oturdu. Halk bin hadis, âyet, tarih, kelâm, tefsir ve "ehl-i beyt ilimleri" olarak bil medigi seylerle (Ehl-i beytin kendisini de bilmiyorlardi!) ikna et ti. Bizim, Sakife seçimlerinden simdiye kadar buldugumuz, Imam-i Asr'in gaybindan sonra talep ettigimiz budur, diye halki ikna etti.

Sia âlimi sosyal konumunu degistirince, Sia'nin sosyal yönü ve tarihî fonksiyonun da cebren degistigini görüyoruz. Bu degi siklik dirençsiz ve dogal olarak sonuçlandi Zira Sia daha Önce böyle bir durumu açıklamak için hazirlamis idi.

Sevgi ve bugz tarihi; birkaç şahsiyete karşı sefkat, geçmiş hadiselerle karşı ten kit hükmü: Bilâhare, ölümden sonraki ilk kabir gecesinde, alın yazısının gerektirdiğince belli olan iman.

Yönetimler, sosyal rejimler ve düzenler, egemen sınıflar, es ki esraflık bu yönden daima Sia'dan çekmiyorlardı. Artık Sia ol mamak için bir sebep görmediler. Hatta O'na dayanmakla, Siile rin ask ve kin dolu kalpleriyle ayaklarının altını sağlamlastırı—

yorlardı. Bu yüzden Emir Timur'un gelini Gühersad Hanım'm, Sultan Ebu Mogolî, Nadir Sah Safevî ve Kaçar sultanlarının, yi ne bunların torunlarının da saltanata devam ettiklerini görüyo ruz. Harem'in minaresini ve Imam Riza'nın türbesini altınla kapladıklarını görüyoruz. güzel bir mescid yapıyorlar, türbele rin etrafına yüz agartıcı parmaklıklar yapıyorlar. Hatta Imam Riza'nın (a.s.) Meshed'deki kabrinin bir defa ziyaret edilmesinin, yedibinyedyüzyetmisyedi büyük hacc degerinde olduğunu ilân ediyorlar.

Ömer'in vefat gecesinde heykel ve resimlerini sokaklarda yaksalar, küfür partileri düzenleseler "ravza" (mersiye) okuma isleri bakani tayin etseler en son tekniklerle sinelerine vursalar, kilit kitlemeler, Hz. Hüseyin'in şehâdetini ve Kerbelâ olayını tem sil etseler ve zincir de vursalar... diğer merasimleri yapsalar, ar tik doğu Avrupa'da yas tutma merasimleri tertipleseler bile; Sii ligi ihya etseler de, bunların Slasinin gerçek Sia ile ilgisi yoktur!

Gerçek Sia, islevî İslâm toplumunda Peygamberin izindeki halkın rehberliğini istikrara kavuşturmak olan Sia idi. Mevcut olan bütün yönetimlerin aksine, meydana gelmiş olan hilafetin aksine, fonksiyonu, yeni bir düzenin yaratılması olan Sia... Hal ka karsı olan bütün sınıflı düzenlerin aksine bir düzen... Bütün tarih boyunca aradan geçen asırlardan sonra geçmişteki düzen lerin benzeri olan bir düzene dönüştü. Sunun dışında; sadece bazı isimlere ters şekilde dayaniliyordu.

Bin yıl hilafet ve ayrıcalık ile savasmış olan devrimci Sia'nın fikirlerini celbetmek için, Sah Abbas'ın, ayakta balarını çıkarıp omzuna atarak İsfahan'dan yaya olarak Meshed'i

(İmam Ri za'nin türbesini) ziyarete gelmesi ve sonra geri dönmesi... Mes hed'i ziyareti, Kabe'yi ziyaret ve haccul Ekber'den daha üstün ilân etmesi yeterliydi! Meshedli'nin lâkabini "haci" ilân etmesi ve Meshed'i ziyarete gelen herkesin haciligina resmiyet bağışlaması; Nasruddin Sah'ın söyle buyurması: "Haremi, Musa; Kelim olan Musa ve İsa ile dolu görüyorum" Sia fikirlerini cezbetmek için yeterliydi! Böylece Ali'nin adalet isteyen devrimci hüküme tîne asik olan Sia: "Evet, bu, İmam'ın gaybiyeti döneminde iste digimiz kimsedir"(!) desin.

DINLER TARİHİ

Böylelikle halkın fikirlerini celbederek kolaylıkla saraylar yapsın. Salon pencerelerinin herbiri o asrın musikî aletlerinden biri gibi veya o zamani kadehleri gibi olan saraylar... Veya kay gan mermerlerden hamamlar olustursun. Küçük ve temiz erkek çocuklarından efsanevî haremeler yapsın. Gizli muvakkat nikâh evleri yapsın. Halkın yagmalanması, katliam, iskence, deri yüz mesi, göz çıkarılması, hamam oğlanları gibi işler yapıp, harem işçilerini kullanıp bozduktan sonra, “hükümet” ve “velayet” un vanıyla Sia halkının sirtına binsin. Ömer ve Ebu Bekir hüküme tinin bozuklugundan feryat eden Sia liderlerinden, adalet, ima met, imamin masumiyetinden, Islâm’da hükümet ve nübüvve tin aynı cinsten olduğundan dem vursun. Onların (Sii geçinen bu sultanların) kitaplarının girişlerinden birkaç sayfa gösterdi ler. Ben hiçbir kitapta, hiçbir dinde, hiçbir ilimde hiçbir Kayseri, Kısraî, Firavunî, Emevi ve Abbasî düzende böyle seyler okuma mistim!

Alevî Siasî ve Safevî Siasî

Nasıl oldu da uzlaşma kabul etmez devrimci Sia, bu kadar kolay razî oldu? Sia -Sia’nın ruhu olan ve ugruna o kadar çok-kanların döküldüğü ses hedeflerini, sadece dilde tekrarlanan sloganlar haline getirince, duygular, kalbî kinlere dönüşünce-hayatta hiçbir fonksiyonu olmayan ölümden sonrası için olan kulluk meseleleri olarak ortaya çıkarılınca degisti.

Sia, diğer Islâmî fırkaların aksine, yeni meydana gelen bir fırka degildi. O Kur’ân ve Sünnet idi. Eger “soya” (ehli beyte) da dayanıyorsa yine Sünnet esasına göredir. -Hepimizin bünyesinde toplandığı- “Safevî siyasini” demiyorum; hiçbirimizin olmadığı “Alevî siyasini” söylüyorum.

Alevî Siasi, mahkûm sinifin Islâmi'ydi. Sadece ve sadece insanî adalet ve hak hükümeti istiyordu. Sünnîlik -su andaki fiili Sünnîligi demiyorum (simdi onların çoğu hem pratikte hem de teoride gerçek Sia'ya bizden de daha yakındırlar) Siilige karşı olan o zamanın Sünnîligini söylüyorum-hakim sinifin Islâ-mi'ndan ibaret olmuştur hükümetin üssü, ırk esraflığının, sınıf—

DINLER TARİHİ

305

sal ayrıcalığın aleti idi. Önceki dinlerin de mahrum ettiği sinifi, ayak altı aleti olmuştur.

Adalet

Bu kelimeleri, ogundan bir gl gibi isittik. Anlamini kaybetmisiz, ne olduklarini bilmiyoruz demisiz. Ama derinliklerine inince hayrete dsyoruz. Bu yüzden dogru anlamak için, bu kelimenin önceki zihni anlamini unutmamiz gerekir, unu yeni bir kavram olarak kabullenmemiz gerekir.

Sosyal adalet, arastirilacak meseleler, sosyal ve hukuk meselelerle ilgili bir konudur.

Tarihin mahkm sinifinin Islm'38 adaleti kendinin mezhebi, kelam ve itikadi bir usulü olarak ortaya koymustur. Tevhid ve nübüvvet gibi onda itikadi vardir. Bu durumda Sia, adalet ve imameti ilk Islm'n temel esaslarinin bir parçasi olarak bilmek tedir. Hakim Islm, onu (imamet ve adaleti) yok etmistir. Islm'dan bu iki asli ikarmakla, eski rejimler ve cahil düzenle rin yaptigi gibi, Islm' daima siyas kudretlerin ve sinifsal imti yazlarinin dayanak yeri yapamamislardir.

“Ehli Sünnet” ve “Sia”nin her ikisi de adalete inanmiyor. “Ehl-i Sünnet” asla Allah adil degildir, demiyor. Birinin Allah'a inanimasi, ama adaletine inanmaması gibi birsey mümkün degildir.

O Halde ihtilaf Hangi Konudadir?

Adaletin kelm ve felsef konular aisinden iki aiklaması vardır. Simdiye kadar filozofların tartismalarında ortaya konmustur. Ben bu felsef konularda, kelm aiklamalarında, dinle rin, Islm'n, mezheplerin, özellikle sianin akl aiklamalarında derin sosyal kökler görüyorum. Bu cümleden olmak üzere bu konu:39

38- “Mahk m sinifin isl m’i Sia” kavramina hayret etmeyiniz. Zira Isl m’in ken disi de, Insanlık tarihinin mahk m sinifinin dinidir. Bu anlamda Sia, gerçeklik Islim oluyor.

39-Bazilari için, su izah ve a ıklamayi yapmama Izin veriniz. “Ben” sahis zami rini, g steris için kullanmıyorum. Ama bu, kelimeye muhtaç olmam ve doyuma ulasmam anlamında degil. Maksadim su, halk bu sözün bana ait oldugunu, sorumlulugunun da bana ait oldugunu bilsin. Isl m’in apaçık ve kesin esasların dan biri oldugunu sanmasınlar, veya Isl m  limlerinin resm  görüsleri, Sia’nin ittifak ettigi konu sanmasınlar. Diyorum ki, siz onu kabul etseniz de etmeseniz de bu benim s z md r.

DINLER TARİHİ

Ehli sünnete bağlı âlimler; “Allah’ın yaptığı her is adaletin aynisi” olduğuna inanıyorlar:

Ama Sia diyor ki: “Allah adaletli olmayan hiçbir is yapmaz.” Bu ikisi arasındaki fark nedir? Fark çoktur, o hakim sınıfın adaletidir, bu mahkûm sınıfın adaletidir. Allah’ın sıfat ve ameller ile ilgili fertlerin zihnindeki kavramların da, sınıfsal çerçevede sınırlı olduğunu görüyoruz. Sınıfsal, sosyal çıkarların ve şartların rengine sahiptir.

Eğer meseleyi sadece filozofça ortaya koyarsak, mücerret mantikî ve kelami bir mesele olarak, Ehl-i Sünnet’in akıl yürütmesi gerçekten bizim akıl yürütmemizden daha çok kalbe otu ruyor.

Sunun için, Sia Allah’i adaletle bağlanmış kılıyor. Ehl-i Sünnet diyor ki, Allah’i serbest bırakınız ki, neyi istiyorsa yapsın. Biz adalet hesabına kabulleniyoruz.

Güzel. Bu, Allah’a daha çok tapıcı ve daha çok beğenilenidir. Bu tarifle eğer Semr’i Cennet’e, Hüseyin’i (a.s.) Cehennem’e götürürse adaletine uygun hareket etmiş olur, ama biz anlamıyoruz. Bizim, Allah için görev belirlememiz gerekir. Onunla ilgili hüküm vermeyi onun gidisini kendi düşündüğü müzde ölçmemiz gerekir. Kendi zihinsel kavramlarımızda sınırlandırmamız gerekir. Doğru da söylüyor. O halde niçin ben mantikî, kelamî ve ilâhî açıdan ehli Sünnet’in istidlal ve anlayışı na, ilâhî adaletteki Sia istidlalini tercih ediyorum? Aynı zaman da onu daha çok mahkûm buluyorum, onu sadece tard edilmiş olarak bilmekle kalmıyor, belki hilekârca ve haince bir açıklama sayıyorum. Ondan korktum! Emevi âlimlerinin sözlerinin çamu runu ondan mı teshis ediyorum?

Zira burada adalet konusu mücerret, felsefi ve metafizik bir konu değildir. Sosyal bir meseledir. Onu ders sahasından, âlimlerin, filozofların konuları sahasından dışarıya çıkarınız. Toplumda, sosyal düzenin içinde, tarihî harekette uygulamaya koyunuz ki nasıl bir iş olduğunu göresiniz? Ve ne diyor?

Ne diyor? “Allah’ın yaptığı her şey adalete uygundur!” “Olan her şey, Allah’ın işidir,” “Olan ve olmakta olan her şey adalete uygundur!”

O halde sonuçlanmış olana, olmakta olana ve olacak olana itiraz hakkına sahip değiliz. Çünkü Allah'ın yaptığı herşey ada lete uygundur. Sen zâlim olan kimseyi ezme hakkına sahip de gilsin, diğer birini adil olarak sevmezsın.

Hak ve bâtil, zulüm ve adalet, kötü ve iyiyi Allah tayin ediyor, kul değil! Herşeyi ve herkesi hayra hamletmek gerekir.

Bütün Müslümanları ve bütün aşabin amelini muteber ve kabul edilmiş saymak gerekir. Onunla ilgili olarak, hesap gününde Allah hüküm versin. Aynı zamanda âciz, kisir, cahil kulun gayb olan ameli ilâhî hükmü ve levh-i mahfuzdaki hükmü, Kiyamet terazisini bu dünyada kendi akliyle tahmin etmemesi ve belirlememesi gerekir!

İslâm düşünürlerinden olan Mürcie mensupları şöyle diyorlardı: Sizler Ali'yi hak sahibi, Muâviye'yi gasip olarak görmekle evvelâ Allah'a itiraz etmiş oluyorsunuz, çünkü ortaya çıkan şey Allah'ın iradesindendir. Onun yaptığı herşey adalettir, biz anla mıyoruz. İkincisi Allah'a hakaret etmiş oluyorsunuz. Çünkü onun bu ikisi hakkında hüküm vermesinden önce siz hüküm verdiniz. Sayet Allah Muâviye'nin iyiliğini almaz veya onu bağışlarsa, o zaman sizin bütün bu tekfir etme ve fasik saymaları nız hangi cezaya çarptirilacaktır?

Aristo, mevcut mertebeler dizisini adilce biliyor, Her müda haleyi dengenin bozulması, toplumun hastalık ve yok olmasının sebebi olarak biliyor. Zira egemen sınıfın, mevcut mertebeler dizisinin savunucusudur. Daima bu silsilenin tepesinde olan, iyi yere düşmüş olan sınıf için mevcut durum güzeldir, adalet ve dengedir. Ama bu düzenin ağır yükü

altında ezilen kimse, bunu adalet olarak bilmiyor. Diyor ki, Allah bile böyle bir iş yapmış olsa adaletle uygun değildir. Diğer taraftan benim tanıdığım Allah'ın böyle bir iş yapması mümkün değildir-Bu zalimce düzeni yapmış olanlar sizlersiniz. Zalim zalimdir, adil adildir, Allah'ın adil olmaması mümkün değildir. O halde zulüm, zalimin işidir-Allah'ın işi değil. Çünkü Allah zulme razı olmaz. Bu düzeni baş aşağı etmede, bana yardım ediyor. Çünkü Allah en adil olanıdır. Zulme teslim olmayı, uğursuz zul—

DINLER TARİHİ

me ortak olmak ve zalimle el ele olmak sayıyor. Çünkü Allah adalet disinda is yapmiyor. Onun nazarında bütün zalimler mahkûmdur. Bütün adil olanlar ve adalet isteyenler, onun sev diklerdir. Allah'ın bir sinifinin, bir irkin zararına, bir azinligin faydasına is yapması mümkün değildir. Sen diyorsun ki eger böyle yaparsa adalettir; ben, zulümdür diyorum. Dolayısıyla yapmiyor. Egemen sinifin adaleti mevcut durumdur, olan herseydir. Mahkûm sinifin adaletiyse mevcut olan zalim durumu yok etmektir, insanî ve sosyal iliskilerden muayyen bir sekli adalettir. O gerçeklesmeyen kadar diger her sekil her durum za limce iliskilerdir. Allah da o adil olan sekle uygun olarak amel ediyor, diger sekilde amel etmesi mümkün değildir-Hem onla rin, hem bizlerin adaletine inandigimizi görüyoruz. Ama onların adaleti, hakim sinifin adaletidir, bizim adaletimiz mahkûm sinifin adaletidir.

Sia'da adaletin, yapay bir düzen, hukukî ve anlasmaya dayanan birsey olmadigini görüyoruz. Böyle birsey değil ki, toplumda bir sinif ve özel bir grup onu yaratsin ve va'z etsin. Belki adalet Allah'ın ve Allah'ın zâtının sifatlarından bir sifattır. Böyle adaleti Sia Allah'a ait adalet biliyor. Onu sirf mücerret bir kelâm, felsefe ve ilahiyat konusu olarak telakki etmiyor. (Söyle ki, zihinde; yani, bugün böyledir.) Belki adaleti mutlak vücut ve vücudun mutlakligi sathında ortaya koymak istiyor. Adaleti varligin kaim oldugu bir düzende görmek istiyor. Zira bu, bütün âlemin üzerine dayandigi binadır. Zira bütün vücut Allah'ın tecellisi ve onun sifatinin tecellisidir. Zira bütün kâinat ona tâbidir. Zira yaratilis onun sarisindandır ve o adildir. Zira, dün ya, insan, gezegenler, toprak zerrelere ve herseyle hakim olan kanunları o

koymustur ve adalet üzerine koymustur. Adalet üzerine olmayan is yapmiyor.

Adalet konusunu Allah'a dayandırılmakla, burada Sia'nin onu kendine özgü sosyal bir şekilde, grup ilişkileri geniş bir "dünya görüşü" şeklinde ortaya koymak istediğini görüyoruz. Sosyal adalete, evrensel bir alt yapı ve büyük bir dünya görüşü vermek istiyor. İnsanın ki, yerleşmesi, hakim olması için mücadele

309

dele ettiğimiz asil, beşeri dünyada Allah'ın sıfatlarından birinin tahakkukudur. Sosyal ilişkilerde sınıfsal düzende, yararlısı na musunun yerleşmesidir. Bu fıtrat ve vücudun doğal gereğidir. Söyle demek istiyor: Adalet sadece mazlum sınıfın istegi değil dir. Özel irksal veya iktisadî bir grubun ideali değildir. Bizim sadece sınıfsal çıkarlarımıza binaen talep ettiğimiz ve va'z ettiğimiz birşey değildir. Allah'ın adaleti böyle bir yaratılışı gerektiriyor ve böyle istiyor.

Sia zulmü şu şekilde ezmek istiyor; ben ve sen iki fırka değiliz, birbirimizle savasan iki hükümet düzenliyoruz.

Sen zalim bir düzensin, yaratılış düzeninin ve Allah'ın iradesinin aksine, insanlığa (zoraki) bir düzen yükledin.

Ben, varlık âlemini egemen düzen ismiyle adaleti insanî topluma ve hayata yerleştirmeye çalışan bir mektebin taraftarı yim.

Allah adıldır. Yani adalet, kutsaldır, ilâhidir, ebedîdir. İstikrar ve yerleşmesi cebri ve kesindir. Siyasetçinin, bir mektebin ve ideolojinin, sosyal bir planın, bir teorinin buluşu değildir. Bir sınıfın, bir milletin ve ırkın menfaatlarını temin etmek için hukukî bir teori, zoraki ve sahte bir slogan değildir. Adalet varlık âleminde ve bu cümleden olmak üzere toplumda

dogaldır. Eger olmadigini görüyorsak, bu geçicidir. Bu bir bozulmadır, zalimin ve zalim düzenin isidir. İlâhî düzene, varliga, ilme, ahlâka zit olan düzenin isidir. O halde hem Allah'ın nazarında hem tabiatın namusu nazarında, hem de tarih ve toplumun namusu nazarında yok olmaya mahkûmdur.

Böylesi adalet, İlâhî bir hakikat, ilmî, mukaddes ve ebedî oluyor. Mazlum olan, kendisinden faydalanılan herkesin sinifsal veya bireysel menfaatlarınm geregi olarak değil. Belki Allah'a inanan herkesin, bağlı olduğu her sinifta ve olduğu her durum da adaleti isteyen biri olması gerekir!

Allah böyle adildir, zalimi mahkûm kiliyor.

DINLER TARİHİ

Adâlet-Kist

Kur'ân ve hadislerde su iki kelime var, biri "kist" diğeri "adalet" "Kist", "zulmün" karsitidir, "adalet ise "cevr" (cefa) keli mesinin karsitidir. Her ikisi genellikle es anlamli olarak kullani yorlar: Zulüm ve cevr, kist ve adalet. Halbuki mesele çok dik katli ve incedir. "Kist", sinifsal sosyoloji bakımından çok çok has sastir ve benim inancima göre herseydir, yani herseyin alt yapisidir!

"Adalet", sosyal gruplar ve fertler arasındaki sosyal ilişkilerin, tanınmış olan bireysel ve grupsal hukukun yasal seklinden ibarettir.

"Kis(" (hisse), herkesin veya her grubun, maddî ve manevî nimetlerden, sosyal imkânlardan, toplumda yetkisine aldığı fonksiyona göre, gerçek payından ibarettir.

Yani eğer ben, seni günde yirmi tûmene çalıştırdıysam, günün sonunda senin anlasma gereği olan ücretini ödemediysem, hakkını vermişsem adalet yerine gelmiştir. Eğer ücretinden beş tûmen eksik verdiğem çevir, cefa etmişim ve adalet yerine gelmemiştir. Eğer sen adliyeye başvurup beş tûmeni geri alırsan, adalet icra edilmemiştir ve mesele halledilmemiştir. İşçi de işinden ve ya iş saatinden çalışarsa, iş sahibine zulüm yapmıştır. O da adalet mercilerine adliyeye, mahkemeye veya idarecilere şikâyet edilir. Adaletin yetkilisi kimdir? Bir toplumun adlî kuvvetleri ve adliye...

O halde eğer doğru, insanî, hukukî ve cezaî kanunlara, seflî ve cesur olarak adaleti icra eden kurumlara sahip olursak, kimse kimseye zulmetmez. Adalet yerine getirilir. Herkes kendi servetinin, hukuk imkânlarının ve menfaatlerinin sahibidir, hiç bir kudret ona tecavüz edemez.

Bir is için meselâ yirmi tümen kararlaltırdıgımız zaman, üç
retli, kötü görmeksizin bir tokat yer, küfür isitir de buna
ragmen rizasiyla isini yerine getirirse, ücretini tamam olarak
alinca ada—

İlet icra edilmistir. Ücretli diger hiçbir hakka sahip degildir. Eger mahkemeye müracaat edip, “ücretimin gerçek degeri yirmi tü menden fazladir, ben çaresiz olarak kabul etmistim; çünkü resmî ücret bu idi” derse, hâkim ve mahkeme sikâyetçi olani paylar, isvereni degil. Çünkü adalet, resmî, yasa! , tayin edilmiş hukuku incelemektedir. Ama “kist” diger bir konudur. Diyor ki: “Sizin sekiz saat süreli ise yirmi tümen ücret kararlattirdiginiz dogrudur. Anlasma geregi olan ücreti ödedigin de dogrudur, memleketteki teknik bir işçinin ücreti de yirmi tümendir, yasal ücreti de yirmitümandir. Ama, payi bu degildir.”

İsinin “fiyatı” yirmi tümandir, ama onun “degeri” elli tü mendir. Yasal hakkini ödedin, ama gerçek hakkini yedin. İsin resmî fiyatı yirmi tümandir, ama onun gerçek fiyatı elli tümen dir. Adaleti yerine getirdin; ücretini ödedin, boynunda yasal bir hakkı yoktur, ama işçinin otuz tümenlik hakkini ne yaptın?” Bu nu soran “kist “tır. Adaletin suskun ve hosnut oldugu zaman kis tin itirazci ve öfkeli oldugunu görüyoruz! Kist; hisse, pay anla mindadir. Anlasma geregi olan yirmi tümenin ödenmesi ile ada let icra edilmiş bilinebilir. Ama, “kist’in cevabi verilmemistir.

Dolayisiyla “adalet”, “cevr “in karsitidir. Herkesin ittifakla benimsedigi hukukun esasina göre va’z edilmistir. Ama “kist”, iktisadî alt yapidir, bir ferdin toplumda sahip oldugu pay esasi na dayanmaktadır.

Adalet, üst yapıyla ilgili bir meseledir, kist ise alt yapıyla ilgilidir. Adalet, va’z edilmiş kanunların esasina göre fertler ara sindaki İliskide ortaya konuluyor. Mülkiyet, iktisadî ve sinifsal düzen aslında ise kist.

Bu yüzden, meselâ İngiltere’de, doğru ve dürüst adlî ünite, bağımsız, adli bir adlî icradan faydalaniyor. Hatta çoğuna göre adalet çok fazla icra edilmektedir. Falanca geri kalmis ülkede ise (birinin külâhini alır veya dolandırirlarsa, külâhim! -, deme cür’etine sahip değildir, çünkü cübbesini de almalarından korkmaktadır) adalet yoktur.

İngiltere’de adalet vardır, o geri kalmis ülkede yoktur. Ama her ikisi birseyde ortaktır. O da her ikisinin “kist” a sahip olma—

DINLER TARİHİ

masidir. Zira “kist’in adaleti icra etme ve adelet birimi ile bir ilgisi yoktur. Mülkiyet düzeni ve iktisadî alt yapı ile bagliligi vardır. Bu her iki ülkede sinifsal düzen ve ferdî mülkiyet vardır.

Bu düzende, hakim sinifa bağlı bir fert, asil bir aile, lordlar soyu, prensler ile akraba olanlar kendiliginden, olandan daha çok hak icad etmiştir. Toplumdan bir hisse alıp götürüyorlar. Bunun kendisi sunu Ispatlıyor, diğeri bu üslere ve zümrelere bağlı olmadığı için gerçek hakkından daha az pay götürecektir. Zira kendi yarattığı hisseden daha fazlasını götüren herkes, diğeri birinin hakkından almıştır. Russeî’in deyişiyle: Sayın Lord “Siz bütün bu servet ve mülke sahip olmak için dogum izdirabi disinda hangi zahmeti çektiniz?”

Sia mezhebinde “Kiyam bilkist ve kaim bilkist” esasına, güçlü bir şekilde dayanılmaktadır, Kur’ân’da tekrarlanarak gelmiştir. Hem Allah’ın isidir, hem O’nun peygamberlerinin risâleti, hem de Islâm ümmeti ve imaminin esas risâlet ve islevidir. Adalet; herkese yasal hakkına göre, toplumda ödedik leri şekilde ödemektir. Kist: toplumda herkese, gerçek payına uygun olarak ödeme yapılmasıdır. Toplumun herkes gerçek pa yına uygun olarak Ödenmesi gerekendir.

Adalet ile beraber kist’in olmaması mümkündür. Adalet, alt yapısız, yalan ve geçicidir, fertlere bağlıdır ama kist mevcut ol duğu zaman, adaletin olmaması mümkün değildir. Alt yapı hak esasi üzerinde olduğu zaman, üst yapı kendiliginden kalıyor. Bu anlamı ile adalet, Avrupa lisanlarında “Sustrese”nin muadili dir. Kist’in bu dikkat, derinlik ve dopdolu olan istilahi anlamı mevcut değildir. Az bir izahatla kolaylasmasi için “egalite”, esit lik anlamında mânâ vermek gerekir. Ama bu, toplumdaki bütün fertlerin esitligi

anlamında degildir. Bu hem imkânsızdır, hem de insafın aksinedir. Belki ferdin toplumda yerine getirdigi ile, toplumun ödedigi hakkın esitligidir. Yasal hakkın esitligi (ücret ile gerçek hak) herkesin payı.

Adaletle sahip olmak için adliyeyi islah etmek gerekir. Kist için, iktisadî alt yapıyı degistirmek gerekir. Kist sadece mülkiyet düzeninde sosyal bir devrimle mümkündür. Kist'in asli, Mark—

sistlerin düşündükleri, sosyolojide keşfettikleri ve sosyalizmin iddia ettiklerinin aynisidir! Kistin böyle köklü bir dinî kuruma sahip olduğunu görüyoruz. Onun yürürlüğe konması ilâhî irade denin gereği, bütün büyük peygamberlerin risâleti, imametın vazifesi, hatta ümmetin dünya çapında insanî toplumdaki sorumluluğudur. Bizim, kültürleri tercüme edilmişlere dayanan aydınlarımız, onun da materyalizme, Allah'ı ve dini inkâr etme ve bütün inançları terk etme şartlarına bağli olarak düşünmüşlerdir.

Gerçi onlar da aynen dindarlar gibi düşünüyorlar. Dindarların zihninde simdiki olduğu kadar. Aslında bu konularda ciddi düşündükleri yok. Belki zihinlerinde düşünüyor veya dinî hayatın o tarafına; ölüme intikal ettirilmişlerdir. Hatta adalet, kist ve imamet gibi meseleleri de bir derde deva olmayacak şekilde metafizikî yapmışlardır.

Imamet

“Imam”, “ümme” ve “ümme” kelimesi ile aynı köktendir.
“Ümmet”, İslâm’i bina etmek isteyen toplumun adıdır.
“Ümmî” İslâm Peygamberinin seçkin bir sıfatıdır.

Ümmî’nin İslâm Peygamberinin sıfatında, hakim sınıfa karşı halklara bağlı olmak anlamında olduğunu söyledim-

“Imam”, “ümme” ve “ümme” yapılmış bir (ümmele iç içe) makamın sıfatıdır. Bir Siinin teriminde Imam, daima canlıdır; daima halkın örneğidir. Bu anlamda Imam, idealdir. İtikadî ve zihinsel meselelerin olduğu gibi canlanmasındır. Dinî bir mektebin insanlık toplumuna verdiği aziz bir örnektir ki insanî nesillerin yapısına bir model ve numune olsun.

Bu nedenle imam, bir maket, bir fabrikanın numunesi, bir mektebin aynî gerçek canlanması anlamındadır. Yani İslâm’ın hayat, iş, mücadele, ruh, insanî ilişkiler ile ilgili itikadî usulü, ete ve kemige bürünmüş kazanmış ve İmam’ın vücudunda canlanmıştır.

Kur’ân: Kelime ile yapılmış olan bir imamdır. Imam, insanî unsurları taşıyan bir Kur’ân. (Daima canlı olması anlamında)

DINLER TARİHİ

İmamin ismi ve fonksiyonu “yolun işaretleri” olmaktır. -Bazı rivayet ve dualardakî- yol işaretleri, yani kılavuzluğun alâmetleri.

- Hristiyan veya Zerdüştî olan ben, halk ve hak hükümetini bulmak için İslâm’a gelmişim. Birden karşımda “Serih’i: Hükûmet, başında Peygamberin sarığı. Ama sarığın altında kötülük gün görüldüğü ve uyuduğu yer. Kötülüğün destekçisi hilafet şeklinde. Kur’ân âyetinin gereği olan o cihatları yapan kılıçlar, birden Ali’nin başı üzerinde parlıyor. Puthaneleri viran eden ve beni sevk etiren güçleri -ki bu, tevhidin kudretidir-simdi, kirlilik, küfür ve sirk heykelleri olan kimselerin elinde görüyoruz.

Yolumu Kaybettim, Ne Yapayım?

Kur’ân’a müracaat etmek istiyorum, yedinci asırda İslâm’a girmiş bu İranlı’ya (bana) yol gösterelim.

Ama Kur’ân’ı Bağdat’tan çıkarıyorlar. Bağdatlı hirsizi de, oraya tefsir yapmaya getiriyorlar, Rivayeti de belediye fiyatıyla! -bir dinar-olarak tayin ediyorlar.

İslâm’a yeni girmiş olan benim, Kur’ân ve dinî esasları ondan öğrenmem gerekir. Daru’l-hilafetin bir genelgesi ile söyle diyor: “Falan âyet “Zekeriya’dan bahsetmiyor. Veliahd Me’mundan bahsediyor.”

Sonra bütün Belh, Buhara, Horasan, Nisâbur minberlerinde hepsinin genelgeyi okuduklarını görüyoruz: “Onlara bir evlad verdik...” mealindeki âyet, Zekeriya hakkında değil, oğlu Me’mun’u kendine veliahd yapan Harun hakkındadır! diyorlar.

O halde ben böyle hakim sinifin elindeki Islâm'ın reddinde nereye geleyim? Minberler bunların elindedir. Namaz kildiran lari, tefsircileri, hadisçileri bunlar tayin ediyorlar. Kitapların, Kurân'ın yayıncısı bunlardır. Yeni Islâm'a girmiş olan İranlı ben, hiç kimsenin adını ağzına almaya cesaret edemediği ve fikirleri ni ortaya koyamadığı “Seyyid”in nerede yaşadığını, nasıl anlayayım? Sokakta mı? O halde Medine sokaklarında mı? Bağdat

DINLER TARİHİ

315

sokaklarında mı? Veya bütün ömrünü geçirdiği zindanlarda mı, hücrelerde mi? Doğrusunu, öyle bir adam olduğunu nereden anlayalım? O'nu nasıl bulayım?

Bu yüzden onun karşı çıkışına yetişemiyorum. Öyle bir yere varıyorum ki İslâm ve benî İslâm'a çeken bütün idealler, hilafe tin faydasına benim istismarım için bir araç oluyor.

“Yol işaretleri”, yani bu koyu kinlerin, siyasî şehvetlerin, si nifsal garazların, paraya tapma, para dostluğu, rüşvetçilik, ha dis sarısı, haber yapımı, Kur'ân tefsirinde sahtekârlık yapma, ithamlar, yalanlar furyasında, Hakim İslâm'ın baslattığı bu kor kuş tufan ve devrimde, yolu onun vücuduyla bulabileceğim “yol işaretleri.”

Müslümanın nasıl bir insan olduğunu nasıl anlayayım? Se killenmiş olanı gözümle görmem gerekir. Ama sekillenmiş ve gerçeği gösteren bir çehredir, ırklar arasında İslâm'ın yapmak is tedığı irkin, nasıl olduğunu gösterir.

imametın diğer bir anlamı siyasî bir felsefe ve kendine özgü bir rejimdir. Bu yüzden ne demokratik rejimdir, ne sınıfsal bir rejim, ne de bir aile rejimidir.

Evvelâ imamet, sürekli bir rejim değildir. Olduğu her sek liyle Sia itikadına göre oniki belli şahısla sınırlıdır. Bundan fazla olmadıklarında süphe yoktur. Bu nedenle daimi rejim olamaz. Eger olsaydı bu silsiledeki şahıslar belli şahıslar olamazdı.

Öğretmen gelip; “Benden sonra oniki kişi gelip bu dersi ta mamlayacaklar” dediği zaman, benim dersim ebedî değildir,

belli olan adamlarin gelmesiyle tamamlanmis olacak demektir. Ondan sonra islerimiz onlari esaslarina göre idare ettiğimiz di ger bir usul var.

İkincisi, sosyal degişmenin özel bir dönemi ile ilgilidir. Yani Medine dönemi, yedinci ve sekizinci asırdaki Islâm toplumuyla ilgilidir. Islâm Peygamberi bir fikir, bir toplum, bir devrim yap mistir. Bu is için de on yıllık bir firsati olmustur.

On senelik bir firsatla, büyük bir toplumda devrimci bir ne sil ve gerçekten devrimci bir düzen icad edilebilir mi?

DINLER TARİHİ

Asla! Devrimci bir düzen meydana getirilebilir. Ama devrimci insan, devrimci toplum, devrimci kültür ise hayir. Bum. birkaç nesillik isi var.

Devrimci bir düzenin kurulması için, bir devrim ve kudret ele almak yeterlidir. Ama devrimci bir insanın yetistirilmesi devrimci bir kültür ve görüşün insasi, birkaç nesillik fırsat ve zaman gerektirmektedir. Bu, apaçık bir istir.

Geçmiş düzenlerde, daima devrimden sonra birkaç nesle kadar köhnelik ve irtica etkileri mevcut olmustur. Devrimci düzenin asaletlerinden biri bu irticaî ve eski etkilerle mücadele et mektir.

Bu nedenle devrimden sonra, devrimci düzende antidevrimci kültür ve antidevrimci insanlar -İslâm'ın kavramıyla-cahi-liyye insanlari mevcuttur.

İslâm'dan sonra, hatta İslâm hükümetinden sonra hatta İslâm Peygamberinin kendi yönetimi döneminde, hatta muhacirler ve ensar arasında tecrübeli, terbiye edilmiş seçkin adamlar da vardı. İslâm toplumunda cahiliyyenin kalıntıları mevcuttur. Peygamber on seneden sonra gidiyor, halbuki geride büyük bir toplum bırakmisti.

“İnsanların Allah'ın dinine akin akin girdiklerini görünce” (Nasr/2). İslâm'a bu akin akin gelme İslâm'ın siyasî gücü açısından dan çok değerliydi. Tehlike noktaları ortadan kalkıyordu. İslâm, kuvvet ve güç kazanıyordu. Ama gerçek İslâmî toplum açısından dan hastalıkları arttırıyordu.

Bir kabilenin reisi İslâm Medinesine geliyor. Müslüman oluyor, kabilesine geri dönüyordu. Kabilesine, ben sizin mümessili niz olarak Müslüman oldum, diyordu. Onlar da:

“Eshedü en la ilahe illallah” diyorlardi. O vahsi, zelil, asagi ve yikilmis halle riyle Islâm’a giriyorlardi, kiliçlarini alip cihada gidiyorlardi.

Sonralari hilafet idaresi, Islâmî egitim firsati olmamis olan bu Müslümanlardan çeşitli topraklari yagmalamak için istifade ediyordu. Iran, Roma, dogu ve batiya saldiri fermanini hilafet idaresi çıkariyordu; öldürün, yagmalayin diyordu. Onlar da “La

DINLER TARİHİ

317

ilahe illallah” deyip vuruyorlardı, öldürüyorlardı, yağmalıyorlardı.

Bu büyük mücahitler(I) Tevhid ve Islâm adıyla Endülüs’ü fethettiler. Bu Islâm mücahitlerinin yaptıkları ilk saray, bakire kızlardan bir kolleksiyon olan “Fil Sarayı” idi.

Peygamberin vefatından sonra Islâm’ın, devrimci bir düze ne ihtiyacı duyduğunu görüyoruz. Ortaya konmuş olan bu mektebin esasına göre toplumu oluştursun diye. Birkaç nesli Islâmî bir hareket ve ekolde yeni bir terbiye ile yetistirip egitsin diye. Kendi deyimleriyle sadece Islâmî kulluğu boyunlarına al mis olan bu toplulukların, ruhlarına Islâm’ın Özü girmemisti. İki üç nesil boyunca Islâmî görüş ve Islâm’da Müslümanların uhde sine bırakılmış olan insanî sorumluluklara yönelme ile tanissin...

Reisleri Müslüman oldum deyince Müslüman olan kabilelerin eğer peygamber veya halife ile bir ihtilafı olsaydı hepsi mu halefete kalkisiyorlardı. O kadar siyasî özgürlükten yoksun idi ki reyleri 5 riyal veya bir haslama et yemeği kadar bir değer arz etmezdi! Demokrasi dönemi gibi. Devrimci bir hükümetin olması gerekir ki bu reysin adamların reylerine dayanmasın. Çünkü bunlar kelledir, rey değil. Bunların hepsi reislerinin, hanlarının veya mollalarının türevi ve gölgesinden ibarettir. Kendi teshis kuvvetleri yoktur.

Islâm Peygamberinden sonra devrimci bir düzenin, toplu mu birkaç nesil boyunca Islâm’ın yeni değerlerine göre eğitmesi gerekirdi. Geri kalmış, yıkılmış cahil toplumu, bağımsız hazır bir topluma, siyasî olgunluga, fikrî bağımsızlığa, adaleti icra

et me kudretine sahip, alinyazilarini teshis edebilen bir topluma ulastirmasi gerekirdi.

Toplum bu asamaya ulasinca artik onüçüncü ve ondördün-cü imama ihtiyaç kalmaz. “Biat” esasina göre, demokrasi ve sura yönetimi (Ehl-i Sünnet’in dayandigi ve Islâmî bir asil olan sura esasi) gelisir. Ama Peygamberden sonra degil, Imamet’ten son raki dönemdi. Yani özgürlük ve Islâmî toplumun siyasî gelisme döneminde. Bu dönem, bu ileri aslin esasina göre, yani biat ve

DINLER TARİHİ

sura esasına göre gelişmektedir. -Yani genel reylerin alınması esası ve demokrasi-İslâm hükümeti ve İslâm tarihini devam ettirebilirlerdi.

Bilinmelidir ki; evvela imamet devrimci bir rejimdir, sınırlı sayıda fertlere sahiptir. İkincisi geçiş dönemiyle ilgilidir. Cahilî yıkılmış ve geri kalmış bir toplumun, kültürel, itikadi ve siyasî rüğe sahip bir topluma geçiş dönemidir.

Toplumun cahiliyyeden, gelişmiş mükemmel bir topluma geçisi için bir dönem, “İmamet” olarak isimlendiriliyor.

O halde halkın İslâm Peygamberi’nin, kendisinden sonra oniki kişiyi İslâm vasisi olarak ilân etmesi olgusunu ve bu vasi lerin hükümetini kabul etmesi gerekir. Bu anlamıyla sadece tarihî bir açıklama yapılmış olmakla kalmıyor, belki çok ileri sosyal ve ilmî bir açıklama da yapılmış oluyor.

Dünyanın devrimci toplumları, şimdi de devrimci düzene dayanıyorlar. Devrimci düzen, babadan oğula geçen irsi düzen den, diktatörlük düzeninden, demokrasi düzeninden ayrı bir şeydir. Devrimci düzen, bir kanun esasına ve fikrî bir mektep esasına göre toplumu inşa ediyor. Özel ve müsahhas bir hedefe yöneliyor, ulaştırıyor. Bu nedenle imamet, bir felsefe, kendine özgü bir siyasî düzenden ibarettir. Onu bir geçiş dönemindeki toplumun, geçici devrimci liderliğin rejimi olarak isimlendirmek mümkündür. Bir ideolojinin gerçekleşmesi ve toplumun de mokrasi, bağımsızlığın esigine ulaşması olarak tarif edilebilir.

İmamet Nasıl Seçiliyor? Dünyadaki siyasî düzenler şunlardır;

1-Demokrasi: Devlet başkanının “demo’lar, yani halk kitlesi vasıtasıyla seçilmesidir. Yüzde elliden bir fazla olan reyler hü

kümet -parlamentoya-temsilci veriyor.

2-Veraset ve irsîyeti hak sahibi yapan bîr hükümettir. Halk üzerinde yönetim sahibidir.

3-Aristokrasi hükümeti: Özel ailelere bağlı fertlerin yönetimidir. Kan ve ırkî sereflerin sahibidirler. Diğerlerine karşı üstünlük iddiasındadırlar. Sadece bunlar hükümet olabiliyorlar.

4-Monarsi hükümeti: Topluma egemen olan şahıs hükümeti.

DINLER TARİHİ

319

5-Oligarsi hükümeti: Topluma egemen olan özel bîr grubun hükümeti.

Bunlar arasında Afrika'da, Latin Amerika'da ve Asya'da, geri kalmış milletlerin şekli denenmiştir. Bu, devrimci demokrasi liderliğinden ibarettir. Yani hükümet halk tarafından seçiliyor. Ama halkın kaderini, halk adına olan çok sayıdaki politik oyunların eline vermiyor. Hedefi kamuoyunun dikkatini yani genel reyleri çekmek değildir. İdeolojinin hedeflerini gerçekleştirmektir.

Bu devrimci hükümet, kamuoyuna ve çoğunluğun beğenmesine dayanmıyor (Genel beğeniyi oluşturanlar başka elerdir). Belki ideolojisinin temel esaslarına dayanıyor, onlara göre idare işini yürütüyor.

Bu "dijital demokrasi" veya "angaje demokrasi" ismi ile özellikle Bangkok konferansından sonra söz konusu oldu. İlk defa sömürüye karşı olan Cezayir devrimlerinde ortaya kondu. İma metteki felsefî tasarı şeklinde.

O halde şimdiye kadar söylenenlere göre imamet, hilafetin söylediği şey değildir. İmami, biat ve surayla seçmiyorlar. Eğer seçmek isterlerse kendilerinin benzeri olacak kimseleri imam olarak seçerler.

Medine Sa'd bin Ubade -Muhacirlerin dışında-bütün Medine reylerini almıştı. Ali'nin { a.s.} bir reyi bile yoktu.

Bu iş asla rey hakkına göre değil. Hatta büyük bir sahabe bile olsa.

DIKTATÖRLÜK İLE DEVRİMCÎ LİDERLİĞİN FARKI

Diktatörlük ile devrimci liderlik arasındaki fark şudur: Devrimci liderlik, bir tek fikri serbest bırakıyor. Sonraki dönemde siyasî gelişmeye ve hürriyete dönüştürüyor. Ama diktatörlükler cehaleti daima koruyorlar.

Bunların ihtilafî fikri temellerinde değildir. İhtilafî uygulama çeşidinde aramak gerekir.

DINLER TARİHİ

imamlık, atama ile olmadığı gibi veraset ile de değildir. İkinci Imam, birinci Imam'ın oğlu olduğu için Imam değildir. Dördüncü Imam, üçüncü Imam'ın oğlu olması nedeniyle Imam değildir. -Bu aslında çok mantıksız bir anlayıştır.- Birinin oğlu olmanın insanî ve itibari bir değeri yoktur. Cafer Kezzab da imam'ın oğludur.

Dördüncü Imam'ın kendisi şahsiyet sahibi ve -kendi zamanındakilerin hepsinden daha üstün-insanî değerlere sahip olması nedeniyle Imam'dır. Eğer toplumun kaderini halifeden al mis olsaydık, ona teslim etmiş olsaydık, hepimizin kaderi değişirdi.

“O halde niçin bu kadar baba ve çocuk ard arda geliyor?” deyip onların kendi insanî değerlerini mahvedecek şekilde, onları küçültmeyiniz.

Ali, Peygamberin damadı ve Peygamberin amcasının oğlu olması sebebiyle Imam değildir. Kendi şahsiyetinin insanî değerleri nedeniyle Imam'dır.

O halde Imamet veraset ve tayinle değildir. Tavsiye ve önerme ile olan bir makam da değildir. Yani ben size bir isim öneriyorum, siz hem ona, hem de isterseniz baskasına rey verebilirsiniz.

Bazı aydınlar bu açıklamaya inanıyorlardı. Ben kendim de önceleri buna inanıyordum. Ama sonra, bunun kabul edilmesi nin mümkün olmadığını gördüm. Çünkü konu, bugünkü kavramlara yüklenilemez.

O Halde Nedir?

Bir makamin aslında nasıl meydana geldiğini görelim. Üç çeşit makam vardır:

Birincisi: Seçimle olan makam. Yani gelip rey atıyorlar. Çok günlük bana rey veriyor ve ben ekseriyetle seçiliyorum. Rey ol masaydı bakan olmazdım, falanca makamin sahibi olmazdım. (Olmadığı zaman da değilim) o halde sahip olduğum bu makam halkın vermiş olduğu reylerin sonucudur. Rey vermedik—

DINLER TARİHİ

321

leri zaman -makamin ne kadar büyük olursa olsun-artık ona sa hip olamam. Çünkü o makam seçimle gerçekleşiyor.

Benim siradan bir insan olmamam mümkündür. Ama beni temsilcilige seçtikleri için, temsilci oluyorum. Eger dünyanın bütün faziletlerine sahip olsam bile bana rey vermezlerse sizin temsilciniz olamam. Sunun için, temsilcilik usulen benim sizin seçmenizle aldığım bir makamdır.

İkincisi: Tayinle olan makam: Bir okul var. Ben okulun müdürü oluyorum. O okulun başkanlığı veya idaresi sahip olduğum bir makamdır. Bu makam tayinle meydana gelmiştir. Yani tayin isinin kendisi okul müdürlüğünü benim için meydana getirmiş ve beni müdür yapmıştır. Eger tayin edilmeseydim ehil olsaydım bile reis olmazdım.

Ben, “okulun sayın müdürü! Benim liyakatım daha fazladır benim müdür olmam gerekir” diyemiyorum. Çünkü liyakatla ilgili değildir tayinle oluşturulan bir makamdır.

Üçüncüsü: İmamet. İmamet bu ikisinden hiçbirinin benzeri değildir. İmami ne tayin etmişlerdir, ne seçmişlerdir. O halde nedir?

Bana “İran’ın en yüksek dağı hangisidir?” diye sordunuz zaman? Ben: Demavend diyorum. Siz coğrafyanın iyi olduğunu biliyorsunuz; garazlı bir insan da değildir, sözümü kabul ediyorsunuz.

Şimdi İran’ın en yüksek dağı Demavend’dir, (bu dağ) sizin zihninizde en ulu yüксеklige sahiptir. Acaba Demavend sizin

seçim tayin ve nermenizle mi bu sifat ve makama sahip ol
mustur.

Hibiriyle ilgisinin olmadigi aıktir. Çünkü asla bu iki me sele
ile bir iliskisi yoktur. Benden İran'in en büyük sairi kimdir?
diye sordugunuz zaman. Ben cevap veriyorum mesel Hafiz
di yorum. Siiri tanidigima ve bir garazimin olmadigina
inandiginiz için, sözümü kabul ediyorsunuz. Hafiz, İran'in en
büyük sairi oluyor. Kültür ve Sanat Bakanligi veya Edebiyat
Fakültesi tara findan bir bildiri yayınlanmadan veya halktan
rey alınmaksizin

DINLER TARİHİ

kabul etmiş oluyorsunuz. Dünyanın en büyük matematikçisi Einstein'dır. Bütün dünyanın ilmî teşkilatları bendenizin dünya'nın en büyük matematikçisi olduğuma rey verirlerse bile, yine o dünyanın en büyük matematikçisidir. Eğer dünyanın bütün hal ki, başka birinin ismini yazıp dünyanın en büyük matematik bilginidir diye sandıklara atsalar bile bütün bu reyler sonuçsuz ve bostur. Dünyanın en büyük matematikçisi böylece yine Einstein'dır.

En büyük dağ olmak, en büyük matematikçi olmak, en büyük sair olmak, şahsın zâti sıfatıdır. Halkın seçmesiyle veya üst makamların seçmesiyle oluşturulmuş bir makam değildir. Eğer ne seçim, ne tayin değilse, o halde ne yapmak gerekir? Göstermek gerekir.

Kimin göstermesi gerekir? Daha iyi tanıyan, daha iyi anlayan kimsenin. Daha temiz ve daha garazsız olarak hüküm veren kimsenin; Peygamberi, daha iyi tanıyan, daha olgun olan kimse'nin daha çok görüş sahibi olan kimsenin.

İşte onu ne peygamber tayin ediyor, ne halk seçiyor; halka gösterilmesi gerekir. Bu tepeler arasında hangi tepe, hepsinden daha yüksektir? Ali (a.s.) Bunun adı "vesayet'tir. Ne tayindir, ne seçim ne de önermedir.

Niçin Önerilmiş Degildir?

Çünkü önerme hür ve iradeye bağlı bir tasarımdır. Meselâ bir üniversite yapmak istiyoruz. Ben şehrin güneyini öneriyorum, siz şehrin yukarisini, bir baskası şehrin ortasını, biri doğu yu, biri batıyı öneriyor

Bu iş için falanca yeri ücretsiz tahsis ettim, eğer siz gelip o diğer yeri alırsanız orayı yaparsanız, üniversite orada

olacaktır. Benim önerdigim yerde degil. Ama en yüksek dag Demavend'dir dedigim zaman, eger siz baska bir dagin tepesini (meselâ "Çehel Tepe"yi) önerirseniz bile yine Demavend tepesi-dir. Eger resmî bir dagcilik teskilati tarafından bildiri yayınlanir sa, o dag yüksektir dense de, bütün bildiriler ve ilânların bir di-DINLER TARİHİ

323

narlık degeri bile yoktur. Çünkü en büyük dag olmak zatî bir si-tattir, tayin etme, seçme ve önerme imkânî yoktur.

VESAYET

Vesayette iki mesele vardır. Aynı zamanda seçme değildir, tayin etme değildir, önerme değildir, veraset değildir; bir gerçeği göstermektir. Herkesten daha iyi taniyabilen kimse tarafın dan halka bir gerçeğin gösterilmesidir, aynı zamanda tavsiyedir.

Tavsiye ne demek? Yani ben size tayin etmiyorum, siz onu seçiniz. Şimdi biz seçince, acaba diğer birini seçme hakkına sahip miyiz? Hayır, çünkü seçimle olan bir makam değildi. Siz en yüksek ruha daha üstün liyakata, hakka sahip olan, en haklı sorumlusunuz. Onu hem daha iyi tanıdığımıza inanıyorsunuz, hem de onun hakkında daha fazla görüş sahibiyim; çaresiz seçecek siziz.

Bu nedenle vesayette seçim şekli halka hitaptır, ki İmama kudret vermenin kaynağıdır ve İmam'ı tanımaktır. Ama seçici aynı zamanda, ona karşı diğer herkesi seçme hakkına sahip değildir. Zira mesele onun zâtındaki bir gerçektir, bunun keşfedilmesi gerekir. Gerek seçim, gerekse tayin şekliyle belirlememek gerekir.

Vesayet meselesi, siyasî bir düzen unvanıyla, seçime bağlı bir meseledir, imamet ise bir siyasî felsefe unvanıyladır... (Bu konuyu diğer bir fırsatta anlatıp, bitireceğim.)

DOKUZUNCU DERS

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Hint ruh ve suyunu tanımak sadece insanlık tarihinin de rin dopdolu ve maneviyat kaynayan ocaklarından birini tanımak değil, belki insan cinsinin en esaslı ve en derin boyutların dan birini de tanımaktır.

Genel anlamıyla “maneviyata ve ruha yönelme” olarak isimlendirilebilen Hint düşüncesi özellikle yeni çağda daha çok önem ve değer kazanmıştır. Rönesanstan şimdiye kadar insanlık asla bugünkü kadar “ruhtan/dinden” uzaklaşmamış ve insan fitratinin derinliğindeki gizli cazibeye bu kadar yabancılaşma-mıştır.

Bugünkü insanın ve yaşamının hızla ruhtan, insanın fitratındaki bu maverai boyutundan uzaklaşması ve yabancılaşması öyle bir noktaya ulaştı ki, buna tepki olarak Batı’nın genç nesli nin ve hatta günümüzün birçok bilgin ve dahisinin Hint düşün cesine yöneldiğini görmekteyiz. Bu tepki, kendiliğinden, günümüz Batı yaşam ve medeniyetinin yöneldiği temellerin tam aksinedir.

Bu nedenle, biz konuyu bir dinler tarihi öğretmeninin yön temine ters düşecek bir tarzda sunuyoruz. Çünkü önceden soy—

ledigim ve iyice anladiginiz gibi, buraya dinlerle ilgili bildigim tarihî incelemeleri veya su kitaptan, bu eserden yaptigim alinti lari tekrarlamaya gelmedim. Çünkü bu, sizin de yapabileceginiz bir istir; arastirma için yeterli kitap da vardır... Ancak mesele, dinleri derin bir incelemeye, dogru, ilmî ve tarafsiz olarak anla mak, onlari günümüze aktararak tahlil etmektir-Bununla da bü yük dinleri gerçekten tanımak ve Islâm'î kavrayabilmek için fay dali olabilecek bir ortam hazirlamaktır.

Söyledigim gibi; kisi açık olarak diger dinleri tanimadan Islâm'î taniyamayacagi gibi, diger dinleri de reddedip aleyhle rinde bulunamaz; yeteri kadar batil ve küfür sayamaz. Çünkü, ancak kendi dininin degerlerini taniyabildigi oranda diger din lerin degerlerini tam olarak taniyabilir. Bu nedenle kendi dinini gerçek ve bilimsel olarak tanidigmdan emin olması gerekir.

Benim esas dersim böyle bir yönteme dayanmaktadır. Eger bir eksiklik olursa bu, yöntemimden degil benden kaynaklanmis olacaktır.

Hint ruhunu/dinini ve sirrini tanımak için, ters yönden bas lamamiz gerekir. Yani, öncelikle biz40 asrimiz insaninin ruhunu coskuyla, tutusarak ve askla Hint tarafina yönelten etkenleri ta nirsak Hint sir ve duyumlarini tanımak için kendiliginden bir ortam olusturmus oluruz.

Akil ve Refah

Günümüz yasantisi, kültürün temeli olan aklın ve hayatın temeli olan refahın üstünlüğüne dayanmaktadır. Yani bütün ilimler, felsefeler, sanatlar, ahlâk, hareket tarzı ve dünya görüşü anlamında çağımız kültürünü oluşturan mantık ve analize dayanan akıl yürütme yöntemlerinin tümü, insanın düşünce taniyabilme yetkilerinin esas kaynağı olan akla dayanmaktadır.

40-Buradaki “biz”, bugünkü asir ve medeniyetin ruhuyla yaşayan kimse anla mindadır. Kendi çağında yasayamayanlar anlamında değil.

DINLER TARİHİ

Bugün, dünya kültürüne kuru, kaba ve ruhsuz bir rasyonalizm hakimdir. Her ne kadar günümüz medeniyeti birçok başarı ve ilerlemesini aklın üstünlüğüne borçlu ise de günümüz dünyasının nimetlerinden, geçmiş insan kitlelerinin faydalana-madığı da bir gerçektir. Buna rağmen tabiat ve etkin güçlerine, sosyal yasama, sosyal yapının yenilenmesine, kurumlara, ekonomiye, siyasî düzene, hukuk sistemine ve benzerlerine hükme debilmek, günümüzde aklın hayata ve bilgiye egemen olmasına bağlıdır.

Ama bir yerde akıl, eksiklik ve yetersizlik hissedince, had dini asip saldırganlaşır. Bu saldırılarının kurbanı da, insanın varlık ve hayatının en değerli, en aziz sermayeleri ve insan ruhunun en yüce boyutları olmaktadır.

Çağımızda aklın güçlü bir egemenlik elde edisi, çağdaş insana da genel olarak “tanıma/bilme” ve “güç yetirebilme” diye ifade edilebilecek iki büyük yetenek kazandırmıştır. Fakat aklın saldırganlığı öyle konuları kurban etmiştir ki, insan hayatı bu gün onlarsız kaldığı için felsefesini, ruhunu, hedefini ve anlamı ni yitirmiştir. Çünkü hayata anlam ve hedef kazandıran sadece tabiatta varolan akıl, ilim ve teknolojinin insana sunabildiği şeylerden istifade etmek değildir. Belki insan hayatının çoğu, diğer değerlere, mantikî olarak incelenmeleri mümkün olmayan şeylere bağlıdır: sırlar, yönelişler, lütuflar, gayretler gayr-i mantikî değerler ve ihtiyaçlar...

Gayr-i mantikî dediğimiz görüyorsunuz; mantığın zıddıdır demiyorum. Birsey mantikî “Logique” olur, birsey “Illogique” (mantığın zıddı), diğer birsey de “Analogique” (mantiksiz) olabilir. Bu Pareto’nun gruplandırmasıdır.

O halde mantiksizlik, mantigin ziddi olmaktan baska birseydir. Meselâ menfaatlarini mükâfat istemeksizin baska birine veya digerlerine feda eden birinin yaptigi is, mantikî olmayan bir is olur ama mantigin ziddi degildir. Mantiksiz olusu, mantik ile tahlil edilmeyi kabul etmeyisi, aklın onu açıklayamayisin-dandır. Ortada bir gerçek vardır ve ayrıca akla ve mantiga da yanmamakla beraber asilsiz ve yanlış da degildir. Fedakârlık ve

cömertlik, baskalarını veya bir diğerini sevmek (insanın muhtaç olduklarından daha yukarısı veya kendisine ihtiyaç duyulma dan, bir yarar ve bir mükâfat beklemeden olan seyler) sevgi ve tapma gibi seylerin hepsi mantikî olmayan seyler olmakla bera ber mantığın ziddi da degildirler.

Diyeceksiniz ki “sevmek” de bir anlamda mantıksal bir yönelmedir. Çünkü menfaat, maslahat ve cinsellik gözardı edilme den sevgi gevme duygusuna kendilerini feda ederler. Sevenin zevk alması sadece bunun mantıksal dayanağıdır.

Simdi size soruyorum; menfaat, maslahat, cinsiyet, huzur, selâmet sağlık ve hatta hayatın bile kurban edildiği “sevgi”, nasıl olur da zevk verebilir? Üstelik bunların tümü zevk etkenleri ol dukları halde böyle bir durumda onlar da ölmektedirler! .. Bu zevk değil, ızdıraptır!

Diyeceksiniz ki, evet bu ızdıraplardan dost adına zevk alınıyor. “Mantikî olmayan” bir gerçeği tanımak için, tam ve açık bir örnek bulduk: “Izdiraptan zevk almak” doğrudur ve bu yüce bir zevktir. Zevkler üstü bir zevk... Lezzetler üstü bir lezzet... Lezzeti terk etme lezzeti... Ama mantığa sığmıyor. Duygu, açık ve doğru bulduğunu itiraf etmekte, ancak akıl, bu duruma baka kalmakta ve bu gerçek karşısında susup durmaktadır.

İnsan hayatı bu çabalar, değerler ve akıl ötesi inceliklerle daha bir ruh, hedef ve değer kazanmaktadır. Bunlar olmadan hayat güçlü ama değersizdir. İnsan bilgin ama kuru, sanat ma hır ama kof, ilim her türlü araca sahip ancak abesle istigal et mektedir. İnsan yürüyebilme yeteneğine

sahiptir ama nereye gi decegini bilmez bir saskin gibi olmustur.

Aklin baslattigi hamlelerden biri, insanin mukaddesatlarina ve onun hayatinin yüce degerlerine bir hamleydi. Degerleri tah lil edip”fayda” halinde sunmak istedi.⁴¹ Ama insan hayatindaki çogu degerlerin menfaata dönüştürülmesi mümkün degildi. Bu degerler insanin sevgi besledigi, asik oldugu, saygi gösterdigi,

41-Bu konuyla ilgili olarak,Tahran Edebiyat Fakültesinde verdigim “Degerler de Devrim” konulu konferansa müracaat edebilirsiniz.

DINLER TARİHİ

taptığı, hatta hayatını feda ettiği değerlerdi. Ancak kazançlı, kârlı olmayıp sadece kendilerinde üstünlük vardı.

Akil onları mantıklı şekilde tahlil etmek istiyordu. Çünkü mantık, fayda bilgisi dışında bir bilgiye dayanmamaktaydı. Bu yüzden akıl tümüne saldırdı, onları inkâr edip alaya aldı ve sonuçta hepsini etkisi altına aldı. Nihayet bugünkü akıllı ve mantıklı insan nesline ulaştı. Bugünkü insanın akıl ve mantık yürütmesiyle bugünün ruhuna egemen nesil... Bugünkü nesil, dünya'nın her şeyinden faydalanmakta ve her dönemdeki insanlardan daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Ama niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini geçmişteki her nesilden gelen insanlardan daha az bilmekte.

Bu yüzden köklü sapmalar söz konusu oldu. İnsanın tabiata olan hakimiyeti ve tabiattan yararlanması arttıkça, iç güdülerini doydukça masrafta artışta olmakta, bundan sonra sorunlar daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

“Varlık”ın mutlu esigine ulaşmışsınız

Ancak “varlık”ın kendisi niçindir?

İlm, teknik, üretim, cinsel özgürlükler;

Ahlâkî geleneklerden, dinî kayıtlardan kurtuluş

Hayatın bütün yollarının sonuna ulaştırmıştır.

O zaman ne?

Insan tabiata emretmekte

Hayat doymus

Akil dünyayı tanımış

İnsani açıklamış

ve bütün istekleri temin etmiştir.

Hiçbir sır kalmamış. Hiçbir beklenti bizi kendisiyle

ugrastirmamakta

Ask ilk defa hayatimizdan sürülmüs ve Efsanelere,
destanlara gitmis, unutulmus, kaçmistir. Iman, bir ates gibi
kervandan geri kalmis, sogumaya

yönelmis

DINLER TARİHİ

329

Kervan kis ve geceye dogru hizla gitmekte

Sanki hayatın bütün yollarının sonuna varmisiz

İhtiyaçların artık bir cazibesi yok.

Ümit ve intizar, insan kalbinde yol hazirligini yapmis

Varlik, sirsiz, asksiz, idealsiz, imansiz, hareketsiz,

Beklentisiz, sevgisiz, beyhude, abes, bos!

Tabiati irdelemek, tabiata hakim olmak, bütün tabi kuvvetleri hizmetine kosturmak için insanın elinde çok etkin güçler bu lunmaktadır. Ama insan bu güçleri nerede kullanacagini ve em rindeki bu etkili malzemelerle hangi binayi yapacagini bilme mektedir! ..

Dünyanın herseyi yavas yavas açıklığa kavustu. İlim ve ilmin ürünleri aracılığıyla sirları açıldı. Hayat, birkaç ilm ve tek nik formüle döndü. İnsan, bütün dertleri, ihtiyaçları, sirları, he defleri ve “varlık” felsefesi, tam analiz edilen bir olgu durumuna geldi. Fizyoloji ve biyoloji ona “ne oldugunu” ekonomi ve tekno loji ona “nasıl yasaması gerektiğini” ilim de dünyanın “nasıl” ol dugunu söylüyor.

Hersey açığa kavusunca daha baslangıçta “bos” ve “beyhude” oldugu anlasilir. Çünkü günlük hayatın birçok probleminde muhtaç duruma giren bir insanın hedefi, bu ihtiyaçlarını gider mek olur. Bu ihtiyaçlarını giderdiginde, artık bunlar kendisine hedef olmaktan çıkar ve zmlenmis sorunlar üzerinde durmaz.

“Ne için”ler tekrar sözkonusu oldu. İlim ve akıl artık bunlara cevap veremiyordu. Teknoloji, artık, tabiatta bulunmayan insanın özel ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. O ihtiyaçlar, kaygılar, asklar, imanlar, yüce tapmalar gibi, insanda mevcut olan seylere...

Geçmiste bütün bunlara din cevap veriyordu. Ama bugün açıklaması yetersiz ve sesi kısalmıştır. Bir de felsefe cevap vere biliyordu. Ama bugünkü felsefe ilmî kargasaların esiridir. İlim, fenomenlerinin irtibatları ile kendini sınırlandırmıştır... İnsan; dünya, yaşamın ve varlığın en son hedefinin hakikatlerini açık—

DINLER TARİHİ

layamıyor. İnsanın ve dünyanın anlamsızlığı, hayatın boşluğu, yavaş yavaş bugünkü dünya görüş ve felsefesinin esası ol mustur.

Medeniyet, sadece cinsel dürtüler, cinsel özgürlükler, iletişim ve ulaşım gibi konularda tabiata güç yetirebilme bakımından gençliği doyurabilir ve istediği şeyleri emrine verebilir. Ancak daha çok bilgi edindikçe günlük lezzetlere bağlılığı hayıflanmaktan insanın içindeki hareketlilik ve birikimlere cevap verememektedir.

Cevap bulamayan insan isyan etmekte (bir çeşit varoluşçuluk), bu isyan, asrımızın dervişliği sayılabilecek “hippilik” şeklinde ortaya çıkmakta veya daha değişik şekillerde de görüne-bilmektedir. Akla dayanan ekonomik düzene karşı isyan... Tüketim ve refah düzenine karşı isyan... Örneğin, refahtan bunalmış olan ve babalarının gerçek ihtiyaçlarını karşılamaksızın sadece refah bağışlayan düzenlerine karşı baskılayan gençliğin bu isyanı, körü körüne, hedefsiz, dönüşsüz ve sonuçsuz bir iş yandır. Veya bir hakikati aramada Hinduizm’e yönelmiştir.

Bugünkü insanın yaşamının dayanağı (akıl ve refah), insani her şeyden çok akıl-üstü gerçeği aramaya teşvik ederken, refahtan daha ciddi bir hedefe, bir yaşam felsefesine yönelmektedir.

Hayatın sadece yarısına sahip olan bu isyan için, Hinduizm iyi bir cevaptır. Zira Hinduizm, sadece ve sadece manevî ihtiyaç, insanın ruhuna, ruhsal yapısına hitabeder. Ve esasen maddî hayatı, toplumu ve bu dünyadaki ilişkiler sorununu yaşadığı düzeyde ele almadığından, çağdaş insan, kendiliğinden maddeden ibaret olan yaşamdan kaçıp salt ruhtan ibaret olan bir yere sığınır.

Hinduizm tamamen aklın zıddı, tüketiminin ve refahın zıddıdır. Yani günümüz medeniyetinin tersyüz edilmiş halidir.

Aslında Hint dünya görüşü, özel bir bilgi edinme yöntemi değildir. Ve Hinduizmin bütün kuralları insanda bu yöntemi geliştirmeye yöneliktir. Bu yöntem aklî, sanatsal, bilimsel, teknik ve hatta ideolojik bir yöntem değildir. Daha çok, olayların

DINLER TARİHİ

331

arkasını görebilme yöntemi ve insanın felsefi olarak kendini tanımasıdır. Bunu da kavramak oldukça zordur. Özellikle akıldan başka ölçü tanımayanların kavraması ise tamamen imkânsizdir.

Veda

Bu görüs, taniyis ve özel bilgi yöntemine “Veda” adi verilir. Buna kutsal akıl, gerçek aydinlik görüs, ilme karsi irfan, hikmet ve Yunanlıların “Sophia” dedikleri sey de denilebilir. Daha önce de söyledigimiz gibi büyük dinler ve felsefî ekoller, yani bütün beseriyet sürekli akıl, ilim, teknik, kültür, sanat ve edebiyatin kazandirdigi bilgi edinme yöntemi disinda ve ondan daha üstün bir yöntem bulma çabasi içinde olmustur. Çünkü insan çeşitli ilimlerin kendisini bir noktaya kadar götürüp ileriye götüremedigini anlamistir. Ayni zamanda elde ettiginde duygu perdeleri ni bir kenara itip ötesindeki üstün, gizemli, yüce ve mutlak hakikati elde etmesine yardımcı olacak daha üst bir yöntemin varligini da öğrenmistir.

Iste bu yöntem sayesinde insan, ebediyeti anlayabilir, mutlak olanı kavrayabilir, sonsuzlugu taniyabilir, vücudun gizli “sir”rini ve sürekli bilmeye çaba sarfettiği “gayb”i bulabilir. Ama bu bilgiler sinirli bir çerçevede mahpustur. Iste bunun için Sok-rat “Sophia”yi (yani ilim ve felsefe ötesi hikmeti) aramaya çık makta ve söyle demektedir: “Sophia”yi elde eden asla sürçmez.

Sokrat’in Sophia ‘dan kasti ise ilim ve felsefe degil, hikmettir.

İslâm ve Kur’ân’dan, peygamberlerin insanliga kitap, hikmet ve adalet vermeye geldiklerini duyuyoruz. Görüyoruz ki, bizim kültürümüzde peygamberlerin asil mesajlari, o özel bilgi yöntemini o “Prometheus atesi”ni, “özel aydinlik”i insana vermek ve hediye etmektir.

Bu da ilim degildir. Çünkü bizim peygamberlerimizin hepsi ümmîdir. Hiçbiri âlim ve filozof olarak taninmamistir. O halde

o bilgi gayr-i ilmî, gayr-i felsefî ve gayr-i teknik bir bilinçtir,
bilgi dir, yani “hikmef”tir.

332

DINLER TARİHİ

Maalesef bizim kültürümüzde hikmet, felsefe mânâsında tercüme edilmistir-Halbuki (Pisagor'un verdiği) ilk anlamında felsefe, "hikmeti sevmek" anlamındadır. Filozof, hikmeti arar "veda" ise hikmetin ta kendisidir ve gerçek ilimdir.

"Vedâ"dan baska, bütün ilimler asilsizdir. Bunlar, hakikati anlayamayan veya hakikatin yanlış anlaşılmasına sebep olup, sapıklığa düşüren ilimlerdir. Hatta doğru olan ilim bile, sapıklığa düşürür. Çünkü insan, daha uzak bir beldenin yokusudur. İlimler insani yolun yarısında bırakırlar. Bu ise bizzat bir çeşit sapmadır. Bu nedenle akıl dürüst kılavuzluk yapar. Ama insani nihaî hedefine ulaştıramaz; onu yarı yolda ortada bırakır. Ken dîsi âciz olduğundan insani sapıklığa düşürmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle bütün Hind din ve firkalarının çabası, bilincin o kay nâgini berraklaştırmak ve batıl ilimlerin üstüne perde çektiği in san fıtratının derinliklerinde bulunan gaybî sırların hakikatini elde etmek olmuştur.⁴²

Veda ve Diğer İlimler

“Veda” veya “Videyâ” Farsça’daki “diden” (görmek), “bines” (keskin zeka, vukuf, görgü) ve “binaî” (görüs) kelimeleriyle Fransızca’da ki “voire” kelimesi (Sanskrit kökenli olduklarından) aynı kökten gelmekte ve hakikati doğrudan algılayan bir tür ba kis ve derunî basiret anlamına gelmektedir,

Bergson’un dediği gibi; ilimler, insanın hakikat ile temasını sağlar. Ama israk, hakikati doğrudan insanın duyularına yerleşir. Bu, yerleşik hazır ilim, doğrudan ve kesintisiz bir ilimdir.

İşte veda veya videyâ böylesi bir ilimdir. Meselâ, insanın, sekerin tatlı olmasına ilişkin bilgisi doğrudan olmayan dolaylı bir bilgidir-Lâkin sekeri dilinizle tattığınızda elde ettiğiniz bilgi farklıdır. Bunun neticesinde tatlılık ile alâkali bilginiz vasıtasız, doğrudan, anında hissettiğiniz bir bilgi olur. Bu, olgudan haber dar olmanın ötesinde, hissetmektir.

42-Kavramlarının benzeri oluşunu tabii karşılamalıyız. Çünkü İslâmî tasavvuf (Müslümanların tasavvufu) ile Hind ekolleri arasında birçok benzerlikler vardır,

Bilgin, aski taniyip ondan dikkatli ve mantikli olarak söz eder. Ama asik onu kendinde bulur. O'nun ask ile ilgili bilinci, kendisiyle ilgili suur ve bilgisidir. Bu, hazır bilgi (duyumsanan, tüm duyularla hissedilen bilgi)dir. Tıpkı, derimize vasıtasız değ diginde yakan ve ısıtıveren ateş gibi. Böylelikle de hakikat, bi zım anlayış ve kavrayışımızda somutlaşır. Bizim anlayışımızın bir parçası olur. Biz de hakikatin bir parçası oluruz. Bu konu irfanımızda asik, masuk ve ask birliği; kültürümüzde akıl, aklı-dilen ve bilenle bilinenin birliği şeklindedir.

Kurtulus Yolu

Bu nedenle, akla karsi tek kurtulus yolu, “Videya”yi, muhtemelen Videya’nin tercümesi olan irfani ve gercek marifeti bul maktir. Hiristiyanlikta kurtulus yolu, “fedakârlık ve baskalarini “sevmek”, Zerdüst dininde “dogru görüs, dogru söz ve dogru amel”, Buda dininde ‘ihtiyacin reddiyle dogan sükûnet” ve Islâm’da sadece “rTevhid”dir. Tevhid esasina dayandiklari müd detçe kurtulusa neden teskil ettiklerinden Hiristiyanligin, Bu dizm’in ve Zerdüst dininin dayandigi bu etkenlere Islâm da belli oranda dayanir.

Bireysel bir özellik tasimalari, içgüdüsel olmalari, mantiksal bir açıklamalarinin bulunmayisi ve baglayici nitelikte birer se bep olamayislari yüzünden, sirf baskalarini sevmek, ahlâkî dog ruluk, dürüstlük ve hatta yalnızca marifet bile kurtulus için bir neden teskil etmezler.

Israk

Insana gerçek hakikati gösteren ve anlamayi saglayan, akla ragmen akim ötesindeki bir faktördür. Israk (Intition) dedigimiz bu faktör, hakikati tanimamiza ve hissetmemize yardimci ol maktadir.

Israk, tasavvufumuzda gönül olarak anlamlandırılan sey dir. Gönül, aklın anlamaktan ciz olduğu büyük hakikatlari ko laylikla anlar.

DINLER TARİHİ

“Akilcilerin ayakları ağaçtandır, “akil hakırdır”, “aklin ayagi kiriktir”, “gönülle uçmak ve miraca çıkmak gerekir” gibi kavramlar Veda dininin temel düşüncelerini açıklığa kavuşturan unsurlardır.

Bunun içindir ki beyin “gönül’e karşı akıl da israk’a karşı yer almaktadır-Akli ve beyin asagılanmış olup, yolu bir yere vardi ramadıkları gibi, maddî hayatta da sınırlıdır lar. Israk ve gönül bu his ve duyu perdelerini yarabilir, mutlak ve ebediyete el uzatabilir ve hakikatin özünü bulabilir.

Kur’ân-i Kerîm’de “fuad” ve “lûbb” olarak da geçen “kalb” ve “akil” kavramları arasında herhangi bir çelişki söz konusu olma yip, aynı anlamı ifade eden bir tek kavramdan ibarettirler. Haki katin anlasılmasına yardımcı olurlar.

Beyin ve gönül aynı anlamda kullanılmıştır. Su var ki, Kur’ân-i Kerim hakikatların anlasılmasında aklın temel etken olduğunı önemle vurgulamaktadır. Elbette bu aklın, “Aristo”, “Kant” veya “Descartes” gibilerin taraftar oldukları “raison” ve “ration”un aynısıdır demek istemiyorum. Dolayısıyla Kur an, in san için bir tek idrâk ve anlama kuvvetinden baskasını kabullen miyor. Ki o da hakikati, Allah’a giden yolu bulmanın ve aynı za mada maddenin esrarını ve kanunlarını keşfetmenin aracı olan akıldır. Yani hem tabiat, hem tabiat Ötesi, hem esyanın mahiyeti ni anlamak, hem de Allah’i tanımak, akıl yürütmeye mümkün kündür.

Ama tasavvufa göre, akıldan ziyade esas olan israktır. Yeni çağda, Descartes ve Kant’a karşı, Pascal ve Bergson’un ileri sür düğü de budur.

“Ben”

Hinduizm konusunda anlasilmasi gereken meselelerden bi ri “ben” (Lemoui)dir. Felsefî anlamda, “baskalari degil”, yalnızca (Individu) fert anlamına gelen ve kendimizi onunla idrâk ettigi miz “ben”, dilbilgisinde oldugu gibi psikoloji alanında da önem li bir yer tutmaktadır. Bu “ben”in ilk defa Hint “Veda” dininde

derince tahlil edildiğini görüyoruz. Heidegger gibi şahısların egzistansiyalizmde gündeme getirdikleri meselelerin çok daha derin ve çok daha olgun şekli, üçbin yıl önce Hint'te ortaya konmuştur.

Hinduizmin "Vedâ"sında "ben", kişinin baskalarıyla ilişki ve irtibatları sırasında hissettikleri ve bulduklarının toplamından ibaretse de aslında bu hissettikleri, gerçek olmayan, yalancı "ben"dir. Bundan ötürü "ben" gerçek bir olgu değildir. Çünkü diğerlerinden yüzlerce bağ, fertte bir araya gelmiş ve düğümler oluşturmusedir. Öyle düğümler meydana gelmiş ki, yalancı bir duygu halinde beliren bu düğüm veya düğümleri, herkes kendi "ben"i olarak hissetmektedir.

Bir aynanın karşısında durup kendi "ben"inizi teskil eden bütün unsurları ayırstirin. Sonunda sizin için neyin kaldığını görün. Diğerleriyle; es, akraba, sevgili, düşman, reis, taife, komşu; tarihî, ilmî, edebî, felsefî şahsiyetler; sevdiğiniz ve nefret ettiğiniz esya ve şahıslar; sizin fikirlerinizde, duygularınızda olanlar; genel olarak tanıdığınız herkes ve herşeyle olan bütün ilgilerinizi koparırsanız, birşey kalmadığını anlarsınız. O halde şimdiye kadar, "ben" dediğimiz şey, diğerlerinin toplamının "hiç" aynasına ("ben" bile olsam) yansıyan ışığıdır. Yansımaların, reflekslerin ve itibarî bağların bir toplamıdır. Burada düğümlenmiş olanı "ben" olarak hayal etmişiz. Eğer "ben", bu "mikrofon" gibi bir hakikat olsaydı, (eğer bunu gören, sesini işiten ve hisseden bütün fertler olmasa bile yine olduğu gibi var olacaktı) diğerlerinin somut varlığı olmadan da olması gerekirdi.

O halde, o hareket ve tasvirlerin toplami, hakiki bir varlik degildir. Eger kendini bilen biri, yaianci bir ayna veya “videyâ”ya sahip olsa, simdi toplumun karsisinde kendini görü yor gibi, “videyaî” asamaya (kendini bilme asamasina) ulasirsa kendi adıyla gördüğü bütün bunlarin ve kendi “ben”i olarak ta nidigi herseyin yalan oldugunu görürdü. “Ben” olarak tanımla digi seylerin baska seyler oldugunu anlardi. Eger onlarla olan bu baglari keserse, bir hiç billûrlasmaşı olur. Renksiz, sekilsiz, kisiliksiz, hareketsiz, anlamsiz ve boyutsuz bir billûr. “Ben” He-336

DINLER TARİHİ

Heidegger'in "gerçek vücut'a karşı "mecazî vücut" olarak adlan dirdigi şeyin ta kendisidir.

İlk Süphe

Buradan hareketle idrâk ve hayat ruhunun en hassas, en derin, en müphem noktası olana ve Descartes süphecilikinden (septisizm'den) daha büyük olan Hint süphecilikine ulaşırız.

Herseyi ona göre değerlendirdiğimiz, onun için istediğimiz; Descartes'in deyimiyle; kendisi bizzat süpheci olduğu için herseyden süphe etmemize rağmen kendisinden asla süphe etmediğimiz "ben", bu durumda ilk süphe edilen şey olmaktadır. Ama neyinden? Sadece varlığından değil, hakikatinden ve anla yısından da süphe edilmektedir.

Aslında "ben" dediğim zaman, maksudım, herkesin "kendi" olarak hissettiği "ben"dir; "ten", "benden" olarak hissettiği değil. Bu "ben" ferдин şahsi (perssone) veya şahsiyetini (personnalit'e) kendine farklı kılmaktadır. Herkes seçkin, belirgin bedenî çizgi lerini diğerlerine karşı seçip alır. Fert (Ondividu) "ben" anlamın dadır. Sosyolojide de "fert, toplumu oluşturun, dedikleri zaman da "ben" anlamındadır. Anne ve babanın oluşturdıkları bir "be den" anlamında değil.

"Ben"ın Reddi

O halde, "ben"e, bu büyük yalan karşı olması gereken ilk isyan insanın isyani olmalıdır. Ama hangi vasıtayla? Nasıl? "videyâ" ile mi? Videyâ, bizi hakikat ve kâinatın esrarına ulaştırabileceği gibi, büyük yalanlara karşı da bilinçli ve haberdar kılabilir.

Bütün ilimler “ben”den söz ederler. Ancak sadece videyâ, “ben”in yalan olusunu, bos olusunu ispat etmis, “ben”in altında gömülü olan ben-ötesi hakikati ortaya çıkarmıştır.

Heiddegger diyor ki: Tanıdığınız hersey, sizin zihin, duygu ve tanımanıza nüfuz ederek varlık bulma boyutlarınızdan biri oluverir. Su andaki varlığınız, tanıma ve bilmenizin toplamın

dan ibaret olan “mecazî varlık”tır. Ancak onu Inkâr etmekle ha kiki varlığınız (authentique existence) keşfeder ve kendinizi his setmiş olursunuz. “Veda”da söylenenler bu sözlerin aynisidir.

Bu nedenle eğer “ben”⁴³ burada bir arada olan birbirine karan ve bir grup oluşturan esya ve sahişlar ile bağıllık dizisinin toplamından ibaretse bu durumda yalancı bir varlıktır ve hiçbir zaman da var olmamıştır. İplik yumagi ve düğümüdür; baska birşey değıl. O halde bu “ben”i, bu büyük yalancı ve aldatıcı vü cudu yok etmek gerekir. Bu iplik düğümlerini açmak ve geride hiçbir şeyin kalmadığını görmek gerekir. Bunu gördükten sonra hakikate ulaşmak mümkündür. Bu hakikat, yalancı “ben”in vu-rulmasıyla ortaya çıkar. Hafız’m; “Sen kendin, kendine hicabsin *Hafız’i ortadan kaldır! ” derken kastettiğı buydu. İnsanın kendi hakikatına ulaşması, kendinin hiç olmadığı” gerçeğine ulaşmak! ” Sarapsız siseden sisesiz sarabı iste! ”.p>*

Tasavvufumuzda, özellikle de “vahdeti vücud” konusunda geçen “innîyet”, “enâniyet” ve “menîyet” yani “benlik” mes’elesinin tümü kendinden uzaklaşıp hakiki varlık ve varlık gerçeğine ulaşma çabasından baska birşey değildir.

“Ben”i Nasıl Yok Edelim?

Videyâ, ben olgusunu keşfedip ortaya çıkarınca ve “ben”in aslında baskalarıyla ilişkiler birikimi olduğunu anladığımızda bu yalancı “ben” ve bağılardan kurtulmamız için bu ilişkileri kes memiz yeterli olacaktır. Bunun gerçekleşmesi içinse riyazet dev reye girer.

Riyazet

Riyazet, seni senden alan hersey ve herkesle olan tüm bag larini kesmenden ibarettir. Sen esya ve sahislerin yaninda yer alan parlak bir aynasin. Bu yalan tasvir ve hayaller ortadan kalkmadikça seni sekillerin ve renklerin toplamindan ibaret sa—

43- “islâm Sinasî; Tevhidin Temdi” adli kitabtaii “Hangi Ben?” makalesini oku yabilirsiniz.

DINLER TARİHİ

yan bu karanlık düşünceler sürüp gidecektir. Görüntünün aydınlanması ve suyun berraklaşması için bu hayaletlerin su ve ayna ile ilişkisini kesip ortadan kaldırmam gerekir. Bu nedenle riyazet makası “ben”i yok edebilir. “Cuki” ya da diğer bir ifadeyle “yoga”, riyazetin şiddetli yöntemlerinden biridir. En şade şekilde; uzun süre tutulan oruçlar, bedensel alışkanlıklar (uzun süre sabit bir noktaya bakmak, suskun durmak, yememek-içmemek, konuşmamak ve benzerleri) gibi riyazetler, insani güçlü kılarlar. Böylelikle de insani, bir baskasına bağımlı kılan tüm iş ve ihtiyaçların esaretinden kurtarırlar.

Mesela, beni sürekli, her an dışarıya bağlayan unsurlardan biri aldığım nefestir. Yaşamım için gerekli olan nefesi asgariye indirebilirim. Ancak bunu nasıl gerçekleştirebilirim? Bütün hayallerimi, fikirlerimi, hatıralarımı ve zihnimde koruduğum değerleri yok edip kendimde öldürdükten sonra sadece ve sadece nefes almayı düşünmek suretiyle.

Beynin gücünü bir noktada yoğunlaştırmak yoga yöntemlerinden biridir. Nefes almayı düşündüğüm zaman, bütün kuvve timi, tüm bilinç ve duyularımı nefes alışımda topladığımda, nefes alışımi kontrol altına alabilirim. Bu kontrol altında tutmayı öyle tekrarlamalıyım ki, nefes alıp vermeyi düzenli bir programlamaya tâbi tutabileyim. Bu alıştırma sonucunda birkaç saniye hatta birkaç dakika durabilirim. Aynı şekilde bu alıştırmayı günden güne, aydan aya ve yıldan yıla çoğaltarak sonuçta öyle bir güç elde ederim ki, üç gün toprak altında nefessiz kalsam yine de canlılığımı sürdürebilirim.

Bunlar şimdi de var olan gerçeklerdir. Beni dışarıya bağlayan daimî bağlardan birinin nefes olduğu apaçıktır. Her saniye

ve her dakika evin kapisina gelen kapiyi vuran, kapiyi
yüzüne açtigim ve fakat beni sürekli oyalayip duran,
rahatsız eden bir varlikti. Onu basimdan savınca artık
haftada sadece bir-iki defa pesimden geldigini görüyorum.

Bu şekilde ben, her an, her tarafı dolayan çapkinların baskı
bos bakış ve hevesleri şeklindeki, hiçbir şeyde karar
kılmayan

daima beni, baskasına/baskalarına; esyaya ve boyutlara yönel ten gözümü de kontrol altına alabilirim.

Bagdas kurup oturuyorum, bakisimi sadece en yakın görme noktası olan burnumun ucuna dikiyorum (En yakın yer ve en zor bakış tarzı). Buna o kadar devam ediyorum ki bakisimi, tip ki eğitilmiş bir kus gibi, kendime esir hale getiriyorum. Bir yere takılmak veya bakmak istiyorsa o an için benden izin almak zorundadır. Artık durum, benim onun müsaadesine bağlı ol mamdan çıkmıştır.

Yine, bunun gibi, sağ ayagımı sol kalçamın, sol ayagımı sağ kalçamın altına koyup ellerimi çapraz olarak üst üste koyabili rim. Bu oturmaya devam edip, birinci gün üç saat, diğer gün beş saat; yavaş yavaş bir gün, bir gün bir gece bir ay, iki ay ve ömrü mün sonuna kadar devam edebilirim.

Sürekli beni parça parça edip yutan, bende birsey bırakma yan doğal etkenleri, bütün insanî, sosyal ve tüketim etkenlerini etrafımdan dağıtip, kendimi yıkayıp, okyanusun bağrındaki öz gürlüğün sembolü olan kuru bir ada, bir “Upa” yapabilirim. Hiç bir yönden, hiçbir taraftan yolu olmayan bir ada. Yarım adaların aksine başka tarafa ulaşmaya yol aramıyor, buna ihtiyacı da yok. Diğerleri ona muhtaçtır. Ona doğru köprü kurarlar. İnsan da bu hale gelince, baskaları ona ihtiyaç duyar. Çünkü yarım in sanlar da başka yerlerle bağlantılı yarımadalara benzerler. Yoga kelimesi Farsça’daki “Yug” (boyunduruk) kelimesi ile aynı kök tendir. Bedeni boyunduruk altından çıkarmakla, kendini seyret mekle, gücünü bir noktada toplamakla, şiddetli riyazet (veya sükunet) sayesinde örülmüş olan bağları makaslayıp kesiyorum. Veya en azından gevsetiyorum. Yalancı “ben”i

olusturan Il gileri kesiyorum ki kendimi özgür kilayim.
Kurtulup bir adaya dönüşünce gözlerimi kapatip iç âlemimi
seyre daliyorum. Artik bakis açim degismistir.

Toplumun bireyi olan “ben” durumundaki adam, daima di
sariya bakar. Eger bir gün evine kapatilsa, bir kösede
mahpus, bir caddede yalniz kalsa, korkuya kapilir. Çünkü bos
oldugunu

DINLER TARİH

er

kendi gözüyle görür. Yalnızlık, bos olusunu kendine gösteren en büyük unsurdur. Bu yüzden bos insan, daima kendini toplu mun izdihamında kaybeder. Varlığı diğerlerine bağlıdır. Eg diğerleri olmazsa o yoktur. Zira onun “ben”i diğerlerinin aynısidir.

Bazı kişiler, baskalarının varlığına yerleşmiş özellikler gibi baskalarının kişiliklerinde varlıklarını sürdürürler. Eğer o baskaları yok olursa kendileri de ortadan kalkarlar. Tıpkı kökünden kesilip masa olarak kullanılan bir ağaç gibi baskalarının isteklerine boyun eğmişlerdir-Artık bunların varlığı bir mânâ ifade etmez.

Veda irfani, yoga ve riyazetle hürriyet ve kurtulusa eren kimse, kendi içine bakınca ansızın acayıp, hayrette birakan ve tahmin edilmesi mümkün olmayan bir hakikate ulaşır. Şimdi hep beraber izliyoruz: Kanseri gibi herşeyi ve varlığın bütün hakikatini ortadan kaldırmış, kaybetmiş ve kendinde eritmiş olan yalancı “ben”i ortadan kaldırdığımızda bir güneş gibi içimizde doğan o hakikati bulmamız ve gizli olan hakikatimizin gerçek mahiyetini idrâk etmemiz mümkün olur. Ancak şimdi görüyoruz ki ortada hiçbir şey yok.

Bundan önce iç derinliğe baktığımızda “ben” isimli bir kişilik hissediyorduk, ama şimdi böyle bir varlığın olmadığını görüyoruz. Yalancı bir kişilikti. Ortadan kalkınca haliyle yeri boş kaldı. “Ben”in duvarları çöktü! .. “Ben”, “atman” oldu.

Atman

“Atman”, bütün “ben”lerdeki (yani bütün yalanci “benzer deki hakiki “ben”dir. Bu yalanci “ben”lerin altında “ben’lerin be ni”; “gerçek ben” gömülüdür.

O halde kendimde yalanci “ben”imi yok ettiğimde anlıyorum ki ben “o”yum.

“O” Kimdir?

“O” gerçek varlıktır. Kendi basına vardır. Varlığı baskasına bağlı olmadığı gibi baskasından dolayı da değildir. “O” gerçeği, bütün insanların varlık özünde mevcuttur.

Burada “ben”de bir devrim meydana geliyor. Bundan önce kendimde ferdiyet ve baska seylerden ayri olmayi hissettim. (Sahsiyet, yani beni digerlerinden ayiran, belirleyen seylerdir. Bu sahsiyet ve yalanci ben simdi rengini kaybetmis, ortadan kalkmistir. Artik kendi varligimi hissediyorum). Geçmisin aksi ne. Geçmiste kendimi dünyadan, bütün fertlerden bagimsiz gör düğümden, “digerlerini” “ben”de buluyordum. Oysa simdi kendimi “digerleri”nde buluyorum.

Geçmiste sahip oldugum bütün zahiri tutkularla ferdiyet halindeyim. Herseyden kopuk ve ayri idim. Simdi zahirî baglantilarimi kesmisim. Bundan sonra bütün insan ferdine (beser cinsine) girebilirim. Borçlu bir kale ve kalin duvarli bir hisar gibi beni içine hapsedip diger evlerden, topraklardan ve kalelerden ayiran bütün duvarlari yiktım. O an ben, duvarlari yikilan kale gibi yeryüzüyle ayni seviyeye geldim. Yeryüzüne baglandım. Giderek yeryüzünün kendisi oldum; yeryüzünden bir parça de gil, bütün yeryüzü oluverdim.

Göruyoruz ki burada, bu büyük iç siçrayisla bu sahsî hicret le “Atman”a ulasiyoruz. Ferdin artık kendisi için birsey isteme digi yere ulasiyoruz. Çünkü herseye hirsî sarilan ve baskalari na cephe alan “ben”, simdi herkesle yakınlık ve beraberlik hisse derek bütün insanlara, bütün ırlara, bütün renklere akrabalık ve sahsî ask besleyecek duruma gelmistir.

Simdi ben, bütün “ben”lerdeki ortak “ben”den baska birsey degilim. Ariflerimizin deyimiyle (bir tesbihle güzelce açıklaniyor) ben, denizde hayvanm biriktirdigi bir kabarcık idim, kendi mi “ben” hissediyordum. Simdi hava ile ilgimi kesince

kendim den kurtulmusum ve artik denizdeki kabarcik degilim.

Nehir, kendi tasli-çakilli yataginda, kendi ad ve saniyla aktigi sürece izdirap, perisanlik ve heyecana mahkûmdur. Çünkü irmaktır, deniz degil. Yani “diger irmaklar degil”, ani hiç... Çün kü denize kavusunca artik irmak falan degildir. Kendini inkâr edip denizlesiyor. “Irmak beni” yok olup “deniz beni” ortaya çık-yior. Kendini artik irmak degil su olarak hissediyor. Bu da bü tün irmakların gerçek “ben’ldir. Tasavvufumuzun da dedigi su-342

DINLER TARİHİ

dur: “Beka yok olmadadır”. Fenafillah (Allah’ta yok olmak), bekâbillah (Allah’ta baki olmak)... Denize giren bir ırmak gibi, Tanrı’nın varlığına karışıyorum. O’nda fânî olup kendimi inkâr ediyorum. Bu şekilde “ben” oluşumuz ortadan kalkıyor, denizin bir parçası, Tanrı’nın bir parçası oluyoruz. Sahsiyet ve şahsîlik kayboluyor, kendini de kaybedip fanilesiyor, denizin bakılığın-den denizle beraber bakilesiyoruz.

Hakikati tanıyıp doğru bilgi (vedâ)yi elde ettikten sonra nefsi riyazet ve yoga’yla eğitmek suretiyle yalancı ben’ine hakim olabilen insan “büyük ben”in “genel ben”in *“benlerin benî’nin ve Atman”ın sahiline yaklaşabilir. Hatta ona girebilir, onda ölüp, yaşayabilir. Bundan sonra fert, hayret verici bir kudret ka zanmaktadır. Küçük bir darbeye mizacı, hayatı, hakları ve di ger özellikleri altüst olan adam, bir de bakıyorsunuz ki insanı dehşete düşüren bir güç edinmiştir. Artık onun varlığında güç gösteren “büyük ben”dir, “yalancı ben” değil...p>*

Eğer düşünce bir yere ulaşamıyorsa, çevresi ile olan ilişkilerinde ve bağlarında eksiklik ve yüzeysellik egemen olan “yalancı ben” düşünüyor demektir. Fakat “büyük ben”, Atman’a ulaşmış bu zayıf ferden davranışlarına nüfuz etmisse onda düşünen (akl-i küll) genel aklın ta kendisidir. Bu büyük uyanıklık, yalancı benden değil bizzat Atman’a ulaşmaktadır...

Atman, menzillerin başlangıcına doğru hareket etmektedir ve mutlak sınırsız, ebedî hakikat güneşi varlığına doğduğu za man atman son miracında ötesine sınır bulunmayan bir sınıra ve mekan ötesi bir mekana, yani Brahman’a ulaşır.

Brahman

Brahman, mutlak hakikattir. Herseyin ruhudur; dñnyanın ruhu, varlik âleminin ezelî ve ebedî ruhu; “Atman”, “Brahman”in hakiki vücuduna karsi, bir yalanci ben’dir. “Ben”in “At-man”in hakiki vücuduna karsi bir yalan olması gibi.

Burada insan, Atman’a varmis, oradan da Brahman’in uçsuz bucaksiz okyanusuna girmistir. Orada insan, sadece kendini tek parça bir insan olarak hissetmek ve insanî birliğe ulasmakla kal—

DINLER TARİHİ

343

miyor, belki bütün evrene karisip dünyanın ruhuyla birleserek bütün varlıkla birliğe ulasiyor. Bütün bu sekillere, izdiraplara, degisimlere ve dünya geometrisinde gördüğümüz çeşitli boyutlara bir genel “birlik hükmediyor. Artık ne “ben” var ne de “atman”; hersey “Brahman”dir. Artık herseyin “o” oldugu nokta bu rasidir. İnsan Brahman’a yönelik bu seyr-ü seferinde, Brahman’la aynı amacı, aynı yolu, aynı gidisati ve bilahare aynı gidis tarzini, aynı niyeti ve aynı sefer ahengini paylasir.

Atman’ın Zirvesi; Brahman

Ben’den Atman’a, Atman dan Brahman’a dogru siralanan bu asamalar varligin doruklarına ve ruhun fizikötesine dogru yükselen en son ve en büyük miraçtır. “Atman” ülkesini katetti-gim anda, Brahman’ın büyük ve ebedî okyanusuna karisirim. Burada “Krisna” yani bir ve tek olan Tanrı kadar büyük, Atman ve Brahman’ın birlesmesiyle olusan ve aynı zamanda mutlak hakikat olan büyük bir birlik görünüm.

Hallac’ın “ben Tanrı’yım; benim elbisem altında O’ndan bas kasi yoktur.” dedigi hal budur. Bu hale; “ben”den geçip “Atman”dan “Brahman’a, “Brahman”dan da sonsuzluk zirvesine (“Krisna” yani Büyük Tanrı’ya ve Vahdeti Vücut’a ulasmak) için asagidaki asamalardan geçmek gerekir.

Kâremâ, Samsara ve Nirvana Asamalari

Kurtulus ve dogruluga ermek için, bu asamalardan geçmek gerekir. Ama nasıl ve niçin?.. Tanimakla... Ama neyi tanımakla?.. Zindani ve ondan kaçis yolunu... Ama bu zindan hangi zin dandır?.. “Kâremâ” ve “Samsara”...

Samsara

Samsara, görünen yani yalanci, bagimli, özgün olmayan ve baskasinin yansimasi olan cihan demektir. Kendi basina bir var liga sahip degil. Hersey hayal, hersey sinirli ve bagimlidir. Bi zim edebiyatimizda ebedî olmayan, saskinlik ve izdiraptan Iba—

DINLER TARİHİ

ret bir dünyanın tercümesidir. “Samsara”. Öyle bir dünya ki, orada hiçbir şey sürekli değildir. Çünkü hiçbir şeyin gerçek anlamda bir varlığı söz konusu değil.

Bu dünya ebedî değildi. Bir deniz gibi kalıcı olmayıp, ol-mak-olmamak, varlık-yokluk, ölüm-dogum gibi yalancı varlıklar arasında gidip gelen dalgalar ve kabarcıklar gibidir. İnsan tüm bu dalga ve kabarcıklar arasında kendisi gibi içi havayla dolu bir kabarcık üzerine oturmuş boş bir hayata duçar olmuştur.

Bu nedenle, sükûnet, güzellik ve mutlak ebediyet olup geçicilik, yıkılmışlık, ölüm ve sürekli değişkenlik olmayan “hakikat’e ulaşmak için Samsara’dan kurtulmak gerekir.

Samsara’dan Kurtuluş Yolu

İnsan Samsara’dan nasıl kurtulabilir? “Videyâ” ile; “öz”ün yok oluşu, “Ben”in öldürülüşü ve “riyazet” ile... İnsan bunlarla Samsara’dan nasıl kurtulabilir? Daire gibi sürekli dönen bir gir daba giriftar olduğunu ve bu boş dönüşten kurtulmak gerektiği ni bilmekle...

Kâremâ

İnsanın tutkun olduğu bu girdap nedir? Kâremâ’dır, tenasüh’tür. Yani bu zorun mahpusu olan sen -her fert olarak-, geliş men, izdirap çekmen, çaba göstermen, kin ve ask beslemen, mahrumiyetleri görmen, yasaman, ihtiyarlamaman ve Ölmen gerekir. Tekrar bu dairevâri hareketin başlaması gerekir. Tekrar başka bir insanın veya hayvanın bedeninde dünyaya gelip, hayatın bu çetin ve izdirap dolu asamalarını

geçirmen gerekir. Dogume-vinden ihtiyarlığın zirvesine gidip, ölümün alt mevkiine düş men gerekir. Tekrar ikinci defa, üçüncü defa, dördüncü defa... Böylece ebede kadar. Tipki Zeus'un dergâhından kovulan ve onun emriyle bir kayayı dağın tepesine çıkarmakla görevlendirilen Yunan kahir mani Sizin gibi! ... Tasi tam tepeye bırakacağı si rada tas elinden kayar ve yeni bastan tasi zirveye çıkarmaya çabalar! ...

Bu, hepimizin alinyazısıdır. Sabahtan akşama kadar bir tasi yukarı götürüyoruz, tekrar aşağı kayıyor, ertesi gün yeniden-.Tipki "Meselühüm kemeseli-t tâhûn" gibi.

Kâremâ, sadece günlük hayatta değil, belki hayatın tüm felâkâtında söz konusu edilen bir anlayıştır.

Sen, doguyorsun, izdirap çekiyorsun, yasiyorsun.. Bütün mahrumiyetlere, kopukluklara, bağılılıklara, galibiyetlere, yenilgilere, acılara, tatlılıklara tahammül ediyor ve ölüyorsun. Bu tekrarlanıp duruyor... Bu dönen dolabin adı "Karemâ"dir. Sen, sonsuza kadar sürekli bu daire içinde dönmeye mahkûm edil misin. Bu dolabin esiri ve bu zorlamanın mahkûmu olduğun müddetçe kurtulman imkânsizdir. Halbuki bu "Kâremâ" denilen kısır döngüden kurtulman gerekir.

Hint Dinindeki Sınıfların Açıklanması

Hint dininde kurtuluşun, kelimenin tam anlamıyla bu tenasüh döngüsünden kurtulmak olduğu apaçıktır.

Tenasüh: Elli-altmış yıllık hayatımda geçirdiğim bir kısım sosyo-psikolojik evreler yüzünden olgunlaşmam veya bozulmam mümkün. Ölüp yeniden dirildiğimde bu ilk yaşamım dan ikinci yaşamıma etkiler tasirir. Birinci yaşamıma göre, mutlu veya mutsuz, alçak veya üstün,

efendi veya usak olmam veyahut bey ya da köle olmak zorunda kalmam olayidir te nasüh.

Eger önceki hayatta bir tekamül gösterebilmişsem bir köle şeklinde değil, belki bir beyefendi ve aziz şeklinde doğarım. Eger geçmiş yaşamımda bozgunculuk yaşamışsam zelil bir köle olarak doğar ve burada cezasını görürüm. “Hint” cennet ve ce hennemi bir sonraki “Kâremâ”dır. Yani sonraki dolap ve sonraki hayat, önceki hayatimin ceza ve mükâfatını vermektedir.

Maalesef bu korkunç bir felsefedir. Hint toplumunda, hayli utanç verici ve vahsiyane olan bu felsefe, Hint’teki sınıf ve kast sistemini binlerce yıldır ayakta tutan ve koruyan, büyük ve en temel beton direktir. Çünkü tenasüh, asaleti doguma bagliyor,

DINLER TARİHİ

insanın yaptıklarını değil. Yani köle, usak, efendi, kâseteryâ ve raca, kölelik ve beyefendilik özelliklerine önceki hayatlarından dolayı sahiptiler. Eğer köle ise başka bir şey olmadığı için köle dir. Eğer efendi ise bu onun önceki hayatının kesin neticesidir. Hint ve diğer toplumlara egemen olan sınıfsal düzenle bir ilgisi olduğundan değil. Bugün “raca” olan önceki hayrından dolayı “raca”dır. Eğer şu an kötüye ölümden sonra köle olması mümkün kündür. Ama ölmeyene dek, hakkımızı ondan istemek hakkına sahip değiliz.

Buna göre, kölelerin ve izdirap çekenlerin yenilgiye uğraması gerekir; efendilerin ve zalimlerin değil. Çünkü önceki hayatlarında fesat çıkarmış ve bozgunculuk yapmışlar; bugünkü fesat da o hayatın neticesidir.

O halde soylu doğmak, nereden ve hangi sınıftan doğmuş olmakla alâkalıdır?

Buna göre, soyluluk aile ve sınıflara aittir. Birini bir sınıfa dahil etmek veya bir sınıftan çıkarmak mümkün değil ve olma ması da gerekir.

Bu, sonraki kâremâlarda ve sonraki dönemlerde tenasühle sonuçlanması gereken bir istir. Herkesin içinde bulunduğu durum daha önceki hayatının doğal sonucu olduğundan bir sonraki hayattaki sorumluluğu belli olana kadar şu anda içinde bulunduğu sınıfta olması gerekir.

Ama Islâm: “Her doğan, fitrat [selim ve ayni yaratılış] üzerine doğar” diyor. Konuyu bu felsefî ve kelâmî çerçevede incele yen bizler için, bu konuların insanî değerleri azdı. Yani benzer sıfatlar; özellikler, yetenek ve imkânlarda doğan her insana, kan, ırk, soy, ne bir şey bağışlar, ne de ondan bir şey

alabilir. Hepsi benzer bir fitratin (yaratilisin) sahibidir; bu dünyaya ilk defa gelmislerdir. Eger birinin zelil, birinin aziz; birinin efendi, biri nin köle; birinin âlim, birinin cahil; birinin faydalanan, birinin mahrum oldugunu görüyorsak, bunun sebebi, egemen olan sos yal düzendir. Onu bir siniftan diger bir sinifa götürecektir olan sey, onun kendi sorumlulugudur, daha önceki bir dönemin amelleri degil. Ceçmisine ait bir ameli yoktur ki...

DINLER TARİH

347

Ve iste, Hint'te hakim olan sınıflı kast düzeninin devami için, tenasühün ne kadar büyük ve derin bir fonksiyona sahip olduğunu görmüş olduk.

Hint Düzeninde Sınıflar

İlk sınıf: Asiret düzeninde, güçlüler, bilegi güçlü olanlar, kuvvetliler, asirete egemen ve öncü oluyorlardı. Mülkiyet dönemi meydana geldikten sonra bu güçlüler mâlik ve zengin olurlar. En güzel arazileri ellerine geçirirler. Ekonominin asıl olduğuna insan felsefesinin aksine, başlangıçta “zor” mülkiyet doğuruyor, mülkiyet “zor”u değil.

Mülkiyet düzeni meydana gelince de mülkiyetin kendisi zor ve güç etkeni olmuyor, bilâkis güç mülkiyet meydana getirmeye devam ediyor.

Bu yüzden kabile düzeninde üstünlük, sonradan mülkiyet ve ziraat toplumuna egemen olan “zor”undur.

Güçlüler, düşmanlarına ve karşılaştıkları olaylara karşı onları koruduklarından kabilelere egemen oluyorlar. İşte bu egemenlerdir ki nesiller boyu Kaseterya sınıfını, yani esraf, sahlar ve sehzadeler sınıfını oluşturmusedir.

İkinci sınıf: Kabile fertlerinden kötü ruhlari ve cinleri uzaklastıran kimselerdir. Bunlar din ordusuydu ve yanlarında Brahmanlar vardı.

Üçüncü sınıf: Ziraî hayati idare edenler ve çiftçiler.

Dördüncü sınıf: Sanatkârlar, işçiler ve köleler.

Besinci sinif: Pis olanlar. Bunlar bir tek yönden kirliydiler. Aryaî degillerdi. Aryaîlerin Hint'e gelmesinden önce Hint'te ya siyorlardi. Suçlari ise Âryaîlerden daha eski olmalaridir.

Bu kirliler, çalısanlardi. Ücretlerini alma sirasinda ise efen dilerin ellerinin onlara degip bulasmamasi için, ellerine bir tas almalari gerekenlerdi. Simdi de böyledir. Ancak üçbin küsur yıl dan sonra Gandi bunlari da Allah'in kullari olarak isimlendire-biliyordu. O kadar ki, günümüz toplumundaki "din kardesi", "mü'min kardesi", "Allah'in kulu" anlaminda... Bu kardesligin de

DINLER TARİHİ

hiçbir fiiliyeti yoktur, esitlik anlamında ise hiç değildir. Yalan iltifatlardan biri yani...

Kaçış Yolu

Bizi bir sonraki kâremâya tekrar çeken ne?..

Biz eksigiz ve bu dönen dolapta olgunlaşmamız gerekiyor. O halde Veda din hükümleri, riyazet ve takva ile insanın Sam sara ile ilişkisini kesip yasamin herhangi bir döneminde teka mül ve suur bulabileceği ikinci defa dönüse; bir daha dünya kü resinde ortaya çıkmasına gerek bırakmayacak bir vaziyete geti rebilir.

Bu dünyadaki hayatta sükunet, ihtiyaçsızlık ve şahsî bağım sizliğe ulaştığımız zaman ölümden sonra “Kâremâ” dolabının disina çıkar, tekrar bu dolaba dönmekten kurtuluruz.

Peki bundan sonra nereye varacağız?

Kâremâ ötesine., daima dönen ve herşeyi hayat ve ölüm, ölüm ve hayat, tekrar hayat ve ölüm dairesi içinde döndüren bu kısır döngünün ötesinde kurtulusa varırız. Artık “Nirvâna”ya ulaşmışız demektir.

Nirvâna

Nirvâna’nın çeşitli anlamları vardır: Hiç kimse onun asil mânâsını doğru olarak anlamış değildir. (Bu benim sözüm değil, bu dinin büyük âlim ve filozoflarının sözüdür). Ama onu, sön müs ates, sakin akıl, sükûnet, esmesi olmayan rüzgâr ve uzaya benzetmek mümkündür-

“Nirvâna”ya genel olarak, sükûnet denilebilir. Yani
“Samsara”nin artık olmadığı dönem.

Bu kabarcıkları icad edip yalancı hayatı, dünyayı ve yalancı
“ben’leri oluşturan samsaradır. Tüm bu ihtiyaçlar, dertler,
kaygılar ve zaafılar bizi yaşamımızda sürekli saga-sola çekip
çeviriyor ve ölümden sonra tekrar bu hayata dönüp imtihan
vermeye

zorluyor. Ama dis dünya ile olan baglari kesmekten dogan o büyük sükûnet, vedâî suur, nefsin yok edilmesiyle kazandan güç bizi disariya baglayan bütün etkenlerin öldürülmesi aracili giyla elde edildiği zaman, artık dolabin disina çıkmis oluruz. Tahsili bitirmis, cihana hakim, mutlak gerçeklikte bulunan sükûnete kavusmusuz demektir. Çünkü bu dünyanın sonsuzlu gu ve mutlak hareketlilikli söz konusu değildir. Bizim kelâmcilarin dediği gibi, her degisken ve hareketli varlık hareket et meye ihtiyaç duyar. Dolayisiyla olmak istediği fakat bulunama diği tarafa yönelmeyi arzuladigindan ve olması gereken her yer de olduğu ve böylece ulasmasi gereken ve bulunamaz olduğu bir nokta da söz konusu olmadigindan hareketlilik ve degisken lik yetenegini kaybeder. Iste burasi tabii durum, kendine özgü ve mutlak hakikat olan “Nirvâna”dır. Orada fert, “kâremâ” dola binin disina; yalan, çürük ve yasantinin bos izdiraplariyla dolu “Samsara” hayatindan “Nirvâna”ya ulasiyor.

Yoga’nin özel bir istilaha sahip olduğunu ve riyazet yaptığı ni görüyoruz.

Hayvanin boynuna vurulan “yog” (boyunduruk) ile aynı kökten gelen “Yoga” ve “coki” aynı zamanda kurtulus etkenle rinden olduğunu gördüğümüz bu kelime biraz daha açıklanma ya muhtaçtır.

Deniyor ki, “kâremâ”dan, “samsara”dan kurtulup, “nirvâna”ya ulasmak için mutlak hürriyet ve herseye karsi isyan için “yog” altına girmemiz gerekir.

Bunun, itaatla (ama yalnızca itaatla) isyan edilebilir, itaatla kurtulus bulunabilir, özgürlüğe ulasilabilir, diyen ilerici düşün cenin aynisi oldugunu görüyoruz.

Hangi itaatla? Egilimlere itaat, zora ve altina itaat hayatta insana hakim olan ve insani zindana çeken her güce itaat bir, esaret oldugundan ayaklanarak isyan edip, hürriyeti elde etmek gerekir... Ama nasıl? Itaat ile... Ama hangi itaat? Boyunduruk al tina girmekle... İnsan; boyundurukların tahakkümünden kurtulabilir. Hangi boyundurukla? Hangi itaat ile? Mutlak hakikatin

DINLER TARİHİ

hükümlerine, ebedîliğin yasasına itaat. Alinyazısına, dünyaya egemen kudretten doğan kanunlara.

O kanunların kesfi, o iradeye itaat ve zühd; insani “samsara-dan ve “kâremâ”dan (yani diğerlerine kulluktan) kurtarıyor. Bu yüzden insan (bu yalancı ben) bu asamalarda vücuda hakim olarak ebedî hakikata ulaşabilir, dünya bütününde bir parça ola bilir. Bu büyük miraci, içinde gerçekleştirebilir. Yani fert kendi içinde varlık âlemi ölçüsünde büyüklük bulabilir.

Bu ihtiyaç duyulan ilaçtır ki, batıyı sürekli kendine çekmiştir. Oysa batı bütün bu güçleri elde etmiştir. Fakat özünde karanlık, pislik ve kokusmusluğu tasimak suretiyle...

ONUNCU DERS

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önceki oturumda Veda dininin çok genel esasları hakkında konuşmuştum. Genel esaslar deyisim, Veda dininin birçok me selesini henüz anlatmamış olmamdandır. Anlatmayışım ise bundan sonra (yani “Buda”dan söz ettiğimizde) kendiliginden o meseleleri ayrıntıları ile ele alacağımızdandır. Çünkü Buda Veda dininde bir reformcudur. Yani Buda Hint’te yeni bir din kurmuş değil, daha çok Hint’te bir islahatçı ve reformcu konu mundadır. Kendi ekolünü, Hint dininin, Vedâ’nın temel ilkeleri ne baslıca emirlerine dayandırır. Vedâ’yi tanımak ister istemez bizi veda dininin temel esaslarını irdelemeye götürecektir.

Veda dinini de alırken, bu dinin dayandığı temel savları anlatmakla yetinmem bu yüzdendi. Yine de bu temel esasların herbirini özetle anlatmıstık.

Budayı tanıma, son derece Önemsediğim, duyarlı olduğum bir konudur. Daima büyük bir düşünce, saskinlık ve heyecan içinde olmus, hep kendimle çelismisimdir bu konuda. Çünkü duygularım asiri bir şekilde “Buda”nın söylediklerinin etkisinde kalmış, aklım ise tam tersine siddetle ona karşı çıkmıstır. Bu yönden kendi kendimle sürekli savaş halindeyim...

DINLER TARİHİ

Budanın dünyasına dalmadan önce, su anda sunmak istediğim birkaç önemli tez vardır.

Bunlar, dinler tarihine, belki genel anlamıyla insanın düşünce tarihine, hatta insan hayatının değişim tarihine ilişkin sorunların temelini oluşturmaktadırlar. Bu, iki üç senedir üniversitede dinler tarihi konusunda verdiğim dersler sonucunda var olduğum bir düşüncedir. Ancak sizler bunu yeni bir teori olarak alılamazsınız; “budur, bundan baskası değil” türünden bir inanç olarak değil. Çünkü “budur, bundan baskası değil” anlamına gelen sözler genellikle pek sağlam değildiler. Çünkü, herkesin söylediği her görüş ve anladığı her şey için, “budur, bundan baskası değildir” demeye hakkı yoktur. Ancak, gayb kaynağına bağlanmış ve sözlerini o kaynaktan alan kimseler böyle sözler söyleyebilirler. Kesinlikle ve yakinen bunu diyebilirler: “Budur bundan baskası değildir.” Söyle ki, peygamberler böyle sözler söylemişler ve hiçbir peygamber; ben böyle düşünüyorum...” “Böylesi de doğru olabilir...” “Su anda böyle düşünüyorum; ileride bir gerçeğe ya da daha iyi bir teoriye rastlayabilirim de” gibi sözler sarfetmemistir. Evet, filozoflar böyle söyler, peygamberler değil.

Peygamberlerden başka, hakka uygun olarak, sairlerin, bilginlerin, fikir sahiplerinin, yazarların, düşünür ve âlimlerin hep sinin bu tarzda, bu anlamda söz söylemeleri gerekir.

Anatole France’ın bir sözü var, hiçbir zaman onu unutmamak gerekir! .. “Biz gayb kaynağıyla ilişki kurmuş kişiler değiliz” der. Yine diyor ki: Âlim, “ben biliyorum” ile “ben sanıyorum” arasındaki farkı bilen kimsedir. Dikkat edin, bu çok önce bir tâbirdir. Evet âlim “biliyorum” ile “sanıyorum” arasındaki farkı bilen kisi değildir. Bu ölçü âlim ile cahil arasındaki

farki da belirler. Cahil hep söyle der: “Bu konu böyle degildir, söyler”. “Bu kö tü, o güzeldir; bu hak, o bâtildir”. “Bu kötü adam, o iyi adam dir”. Bu cahilin açıklama ve izah tarzidir.

Ama âlim söyle der: “Bir noktadan, bir açıdan bu konu böy ledir. Diger açıdan ise söyler.” “Bu itibarla falan konu hakkın—

da söyle bir hüküm çıkarılabilir. Ama diğer bir itibarla, başka bir hüküm.”

Baremler, “bu açıdan ve o açıdan, bu sebepten ve o sebepten”, “bu itibarla ve su itibarla” şeklinde inip çıkar, veya Anatole France’ın deyiimiyle “saniyorum”u “biliyorum”un yerine kullanmak ancak insanca yorumun ifade biçimi olduğu gibi bilgin olmanın göstergesidir de.

Alisilmiş insanlar arasında sadece cahiller, mutlak, sinirli ve donuk kafalıdır. Cahil için her şey daima, “budur, bundan başka bir şey değildir” olmalıdır. Zihniyetleri genellikle, muhakke, belli ve kesindir. Çünkü ömrü boyunca hiçbir zaman kendi görüşünü yenileme durumu olmamıştır, kulagina yeni bir söz ulaşmamıştır. Kendisinde yeni bir fikir de ön plana çıkmamıştır. Hiçbir zaman da çıkmayacaktır. Zira tefekkür, tedbir, fikri de gisme, görüş değişimi, bilahare yeniden gözden geçirme, her gün yeni bir sözle sahip olma, her zaman eski sözleri yeniden de gerlendirme, iyi veya kötü yapma gibi şeyler hareketli, canlı ve yapıcı beynin özelliklerindendir.

Donmuş beyin, sabit kalıp ve sabit kapsamlarla doludur. Ömrünün sonuna kadar da onlarla meşgul olup sarhos gezer. Sonunda da onlarla ölür. Zaten onlarla doğmuştur.

Öğrenciyken sınıfta bir konferans hazırlamıştım. Sosyologların “sosyal sınıf” konusuyla ilgili topladığım görüşlerini aktarıyordum. Bu nedenle birkaç teoride de sosyolojinin dünya çapında büyük şahsiyetlerinden biri olan üstad Gurvich’in düşüncelerine dayanmıştım. Konferansın bitiminde: “Bu anlamlarla ve bu ibarelerle naklettigin

teoriler kimindir” diye sordu. Ben “Hayret, sizin kendinizin” dedim. “Hayir, benim degil” dedi. Ben saskin likla karisik bir sevinçle dedim ki: “Ben onlari sizin kitabinizin su su... sayfalarından not almistim, (kendi kendime, “yaslanmis, herhalde onlari unutmus” diye düşündüm). Tekrar sordu: “Han gi tarihli baskisından?” dedi. 1947-48 yili”. “Biz simdi hangi yil dayiz?”. “60-61” dedim. Dedi ki: “Ben simdi 60-61 yilinda yasiyo-rum ve sen hâlâ bu sözlerin bana ait oldugunu söylüyorsun. Bil-354

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

355

men gerekir ki onlar benim 47-48 yıllarındaki görüşlerim. Ben su anda 47-48 yıllarının Gurvich'i değil 60-61 yılının Gurvich'iyim. O yıllardaki söylediklerim artık benim sözüm değil. Ben bu 13-14 yıl zarfında ölmedim ve yasadım. Eğer tekrar o yıllardaki sözleri söylersem o zaman şimdiye kadar bosuna ya samisim demektir.”

Bu, bir toplumda, bir zihinde, ilmî bir çevrede fikir hareketinin göstergesidir. Ve bu durumla da ancak övünülür.

Bu tuhaf hatırlatmadan sonra, ben onun hareketli bir âlim ve canlı bir düşünür olduğunu öğrenmiş oldum. Halbuki taslanmış ve donmuş bir toplumdaki biri: “Benim yirmi yıl önce bir teoremim vardı, ama şimdi o teoremin doğru olmadığının farkına vardım” derse, onun bu söylediklerini elden ele, ağızdan ağıza dolastırırlar.

Bir gün konuşmalarım arasında bir konudan bahsediyorken bir hatırlatmada bulundum. Dedim ki: Falanca konuyla ilgili yazdığım kitabı yeniden gözden geçirip görüşlerimi yenilemek istiyorum. Çünkü o konu hakkında oldukça yeni söyleyeceklerim var. Daha evvel yazdıklarımın çoğunu artık eski sayıyorum. Çok geçmeden, bu sözleri isiten bazılarının el ve ayakları tutuştu. Kendi iş güçlerini bir kenara bırakarak meshur deyişleriyle “ayakkabı ve külahlarına yapıştılar”⁴⁴ Onun bunun yanına gittiler; “Ne oturuyorsunuz?! Falanca söyle söyle konuşmuş emin olunuz ki bunu kendisi söylemiş” dediler. Evet ben söyledim. Ancak söylediklerim fikirlerimden herhangi biriydi. Daha önce leri sizin de duyduğunuz diğer sözlerim gibi! Bu ne demektir? Bu, diğer her insan gibi ve baskaca herkesin yapabildiği gibi ben de etüd ediyor, okuyor, düşünüyorum demektir. Hakikati

elde etmek için araştırma ve okumada yetersiz davranmıyorum. Her yerden ve her dinden ve herkesin dilinden asla taassuba ödün vermeden; kavim ve fırka veya din taassubu nedeniyle bir hak ki, haksızlık haline getirmiyorum. Bir gruba veya bir topluluğa

44-Farsça bir deyim olan bu ifade, haber meraklılarının duyduklarını baskalarına ulaştırmak için aceleyle yerlerinden fırlayışlarını anlatır. (Redakie eden)

bağlanma adına, haksızı öne geçirmiyorum. Ama hata ve sürçmenin görülebildiği her zayıf insan gibi, ben de kendiliğimden birşeyi anladığımda haliyle bu bir kuram ölçüsünde olacaktır... “Saniyorum”, “tahmin ediyorum”, “var sayıyorum”, “ihtimal veriyorum” ölçüsünde. Bu açıdan söylediğim her herşeye “kuvvetli bir ihtimal veriyorum”, “kesine yakın bir ihtimalle böyle dir” diyorum. Sonunda, söylediğim şeyin kabul edilmesinde bundan fazlasını da beklemiyorum: Bu durumda itiraz edilmesi de mümkündür. “Mümkün ve muhtemel bir nazariyenin ne faydası vardır?” veya, “sonradan yanlış ilân edilmesi ihtimali olan şeyleri niçin öğrenelim?” denilebilir. Cevabım şöyle: İnsanlığın takip etmek zorunda olduğu tek yol budur... Hatta vahiy kelimeleri üzerinde araştırmalarda bulunurken de bu yöntemi kullanmak gerekir. Zira biz Vahiy Kitabı’nın (Kur’ân) âyetlerini, “budur, bundan baskası değildir”in kaynağı olarak anlarken yine kendi anladığımız ölçüde “saniyorum ki bu âyetin anlamı bu dur” demek gerekir. “Bu şekilde anlamının doğru olduğunu sanıyorum.” “Benim nazarıma göre Kur’ân böyle birşey demistir” demek gerekir. Dolayısıyla Kur’ân’ın kendisinde, onu anlamanın sıhhati ve araştırmacı insanın hakikatları kavraması yönünden, anladıklarını tekrar bazen anlayışlarla dikkatlice karşılaştır

mak için “ben sanıyorum”, “var sayıyorum”, “görüşüm budur” neticesine götürecek hüküm ve hikmetler çoktur.

Adamin biri bir kitap yazmisti. O kadar bos ve faydasiz bir kitapti ki, gerçekten eger bos laf yazma için Nobel Ödülü konul saydi, bu kitap birden birkaç ödül alirdi(!) Adam kitabini yaz diktan sonra kendisine övgülü takdimler yazsinlar diye ona bu na verirdi(!)

Bu tarz kitapların süregelen bir alışkanlıkla genelde önemli şahısların övgülerine ihtiyaçları vardır. Bazıları övgü ve takdim yazmaya, cömertçe methiyelerde bulunmaya önceden hazırdır lar. Sadece yazar ve kitabın ismi, hazırlamış oldukları metinde bos olarak duruyor. Hazır övgü metnine yazarın ve kitabın adı ni yazarak konuyu hallediyorlar. Bu, amaçla ona müracaat ettiklerinde de problem anında çözümlenmiş olmakta(!)

356

DINLER TARİHİ

Tesadüfen arkadaşlardan biri bu maksatla kendi kitabını getirmisti. Ona dedim ki: “Benim görüşüme göre çok kötü! ” Ki zarak dedi ki: “Beyefendi, ne diyorsun? Bu kitapta çok sayıda ri vayet var, hadis var, Kur’ân âyeti var! ” Baska bir arkadaşım cevap vermeme fırsat vermeden ona dedi ki: “Kötülüğü de bu ya! Çünkü bu âyetler ve rivayetler kitap metninin disinda kendi başlarına zaten iyidirler. Ancak sen onları burada kötü bir du rumda sergilemissin. Eger bütün kitap kendi sözlerin olsaydı, daha fazla tahammül edilebilirdi...” Böylece, herkes bir söz söy ler de sonra onunla beraber birkaç âyet ve rivayet sıralarsa söy ledikleri doğrulanmış olmayacaktır. Bu tür şeyler, doğruluğuna kesinlik kazandıran ölçüler oluşturmaz. Her ne kadar bu

kiyasa göre âyet ve rivayetler getirsek bile âyetleri de rivayetleri de dogru anlamamiz gerekir.

Bu iste, daima hata ve yanlis ihtimali vardir. Bunun için Sia mezhebinde (Ali'nin Siasi'nda) su esas büyük bir ilmî kuraldir: "Isabet eden için iki sevap, hata eden için bir sevap vardir." Din isinde arastirma yapan arastirmaci, eger hakikata ulasirsa ona iki sevap vardir; hataya düser ve yöntemi yanlis olursa yine mükâfat olarak ona bir sevap vardir.

Eger dogru söylerse iki mükâfat: Biri fikrî eziyet, düşünce ve arastirmaya saygi için, biri de sonuçta hakikata vardigi için. Arastirmaci olup eziyet çekmis, düşünmüs fakat yanlis sonuç al mis olan da yine bir mükâfat vardir. Arastirmanin kendisi için bir mükâfat; velev ki söylediği yanlis bile olsa.

Bu görüş, "Falancaların sözü yanlis olduğu için, yeryüzün den silinip yok edilmelidir", diyen kimselerin görüşlerinden çok farklıdır. Böyle diyen görüş, Islâmî ve Sii görüş degildir. Söyle digim ve burada da geçen anlayis bütün insanlik tarihinin orta ya koydugu bir neticedir. Bu gerçeği tamamen izah edemezsem de yüzde yüz dogru olduğuna eminim.

Geçmisteki konusmalarimin birinde bu konunun son derece hassas ve derin olusundan söz etmis olmamla beraber burada yeniden bir ders atmosferi içinde irdelememiz yerinde olacaktır

sanirim.

İnsanlık tarihini incelediğimizde “sembollerin birbirine yaklaşması” isimli sosyolojik bir konuyu varlığını görmekteyiz. Özellikle Durkheim iddialarında da bu kanuna sıkça başvur maktadır.

Sosyolojide genel olarak kanun ne tür bir yöntemle çıkar ılır?

Durkheim diyor ki: “Kanunların ortaya çıkışı” semboller arasındaki yakınlaşma” esasına göredir. Esasen fizikte de, tabii ilimlerde de durum böyledir.” Ne demek yani? Sözelimi, uzun tū ve sıkıntı hali, sürekli yüz kızarması, gözlerde durum değiş mesi, adalelerin kasılması, yüzde çöküntü veya yumusama ile iç içedir. Bu dört-bes işaret birbirinin benzeridir. Öyle ki besten dördü bir arada görüldüğünde, “besinci işaret de oluşup ortaya çıkar” şeklindeki bir sonuca kolayca varabiliriz. Yani bizim veya başka birinin karşısında duran ve halinde çöküntü olan bir kim senin sesi ansizin hafiflesir, yüzü yumusar ve mahcup olur, başı öne düşer, gözleri özel bir hale bürünür, suratı da kızarırsa biz de tüm bunlardan yola çıkarak bir bilinmeze doğru iz sürebilir, netice olarak da bir hükme varabiliriz. Bu hüküm de şu olur: Korku veya utanma.. Bu, dört alâmetten bellidir. Bu dört işaret, artık bizce bilindi mi, besinciye iz sürdürebiliriz. Bu bizim için bir bilinmezken onu “yaklaşma kanunu” esasına göre keşfedebiliriz. Çünkü bu bes işaret, daima birlikte olduklarından üç veya dört tanesini bir arada gördüğümüzde dördüncü veya besinciye de tanımlayabiliriz.

Tarihin gözüyle gördüğümüz, tanıdığımız her toplum daima belli bir aşamaya ulaşınca lüksperestliğe; debdebeye, israfa, ayyaslığa yönelmekte; gününü gün etmek suretiyle asirilik yolu na düşmektedir. Bu kanun doğrultusunda Yunan, Roma,

Çin, Hint ve Islâmî topluma kadar bütün toplumları inceledigimizde asiri lüks, israf ve savurganlikten sonra onlari bekleyen akibetin yıkılma, parçalanma, çöküş ve dağılma olduğunu görüyoruz. Buna göre, tarih boyunca, lüks ve yıkılma birbirini takip eden iki hakikat olagelmıştır. Bu şekilde, toplumların hayatlarında lüks ile bozulma arasında bir kaçınılmazlık olduğu yani birinin

DINLER TARİHİ

digerini dogurdugu gerçegi sosyolojik bir kanun olarak ortaya çikmis oluyor. Bu kanuna göre lükse düskünlüğün ilgi görmeye basladigi her toplumda durgunluk, yikilma ve dagilma ani yak lasmis demektir. Hatta tanimadigimiz ve durumunu bilmedi gimiz bir toplum hakkında durgunluk ve yikilmanın görülmeye basladigini duyarsak bu kanun geregince adi geçen toplumda lükse asiri düskünlüğün, ayyasligin yaygin oldugunu bilimsel bir görüs olarak ileri sürebiliriz. Zira lüks ve yikilma birbirinin ayrilmaz parçasidirlar-Bu isaretler birbirine baglidirlar; birbiri ne yakm olarak ortaya çikarlar. Bu sonuca vardiktan sonra bir likte ortaya çikip, birlikte yok olan iki isaretin nasil yok oldukla rina dair baska bir kanunun varligini farkediyoruz. Sonra asiri lüks sonucu durgunluk ve dagilmaya ya da durgunluk ve dagil ma sonucu asin lükse düçâr olmus toplumun yerine beraberin de bir uyanis, bir devrim ve yeniden yapılanmayi getiren yepyeni bir toplumun meydana geldigini görüyoruz. Bu merhalede, toplum, yükselme, ilerleme, kuvvetlenme, genisleme ve gençles me halindedir. Burada artik lükse ve süse düskünlük, ayyaslik, gününü gün etme yoktur. Çürümüs eglence batakhaneleri yok tur; sadece çalisma, zahmet çekme, zahitlik, tüm fertler arasinda fedakârliga yönelme vardır. Hatta zengin ve servet sahibi kim seler bile zahidlige ve sade yasamaya ilgi gösterirler. Bu durum lükse düskünlük ile yikilma, sade yasama ile yükselme arasinda bir iliskinin oldugunu gösteriyor. Ne tür bir iliski? Sebep ve so nuç iliskisi (Biri sebep digeri sonuç). Neticede her ikisi, birbiri nin sebep ve sonucudur. Birbirlerini etkilemekte ve birbirlerin den etkilenmektedirler. O halde iki veya daha fazla alâmet ara sindaki sebep ve sonuç iliskisinin toplumda, her zaman birlikte ortaya çikip birlikte ortadan kalktiklarini söyleyebiliriz ve biz, bunlardan birinden veya ikisinden yola çikarak kaçinilmaz so nuçlari olan bir sonraki isarete

varabilir veya onun meydana geleceğini Önceden görebiliriz.

Su andaki konumuz olan dinler tarihinde, diğer konulardan çok bu konuyu, genel bir varsayım şeklinde açıklamak için gerek bir ders olarak gerekse bütün dinlere bir giriş olması baki mindan örnek sadedinde anlatıyorum.

DINLER TARİHİ

359

Tarihte bedevi dinler dönemini astıktan sonra (ki bunlardan geçen derslerde özet olarak bahsetmistim) büyük toplumların ve kültürlerin tarihinde çok önemli bir dönemin ve “büyük doguslar”ın yaklastığını görürüz.

Bu anlamda Çin’de iki büyük peygamberin çıkışına şahit oluyoruz.⁴⁵

Aralarında bir nesillik süre kadar zaman farkı vardı. Biri “ferdiyetçi” olan Lao-Tsu diğeri de kendi selefinin aksine “toplumcu” olan Konfüçyüs’tür.

Tarihin yazdiklarına göre Konfüçyüs, ömrünün son demlerindeki Lao-Tsu’nun hizmeti ile müserref oldu. Bu, onlar arası da bir nesillik, yani otuz sene kadar bir zaman farkının olduğu nu gösteriyor. Lao-Tsu M.O. yedinci, Konfüçyüs ise altıncı asır da yaşamış. Hint’te de, dünya çapındaki en yaygın dinlerden bi—

45-Tarihî, sosyolojik kavramıyla peygamber; Islâmî kavramıyla değil. Islâmî is tilahta Adem (a.s.)’den Halem’ül Enbiya Hz. Muhammed (s.a.v.)’e kadar olan ilâhî elçilere peygamber adı verilmektedir. Bu unvan, Halil İbrahim (a.s.)’den önceki ve sonraki Enbiya silsilesine tahsis eder. Bu yüzden Islâmî terminolojide bunları “nebi”, diğeri dinlerin kurucularını da “mütenebib” olarak isimlendirmişlerdir. “Huda”nın (Halılar anlamında değil) “Allah” anlamında olması gibi bura da o dersle ilgili sosyolojik kavranılan kullandığım zaman su noktanın daima hatırdaki tutulması gerekir. Meselâ; “Hint Tanrılar? dedim zaman bunun devamı sudur: “Ben o tanrılara inanmıyorum!” Ama her defasında da “Ben o tanrılara inanmıyorum” diyerek hatırlatmada

bulunursam bu hem bos bir telkin, hem de beyhude ve gülünç bir is olur! Böylece her zaman Hint, Çin, İran peygamber leri dersem, beraberinde “Bendeniz onların dininden degilim!” gerecegini de söylemiş oluyorum Bu konu daima parantez içinde, açıklama ve dipnot seklin de vardır, artık onu her defasında tekrarlamamanın bir anlamı yok! Bazıları “Tanrı lar” deyimini kullanmamam gerekir, diyerek beni tenkit etmişler: “Çünkü (Hú da) Tanrı bir tanedir, bâtilin mabutları ise Tanrı (Húda) degildir.” Halbuki Fars ça açısından “Huda”, “İlah” anlamındadır, Islâm anlayışındaki basındaki harf-i tarifle (elif-lam) “essiz ve benzersiz ilah” anlamına gelen “Allah” anlamında de gil. Hem tüm dinler açısından da Kur’ân’da da (âlihe) olarak geçen kelime “Tanrılar “Hudayan”la esanlamli kullanılmıştır.

Esasen, bir kültüre, dine, tarihe ve efsaneye Özgü bir kelime veya kavramı kullanmak ona inanıldığının delili degildir. Mesela biz daima hayaletten söz ede riz. Konumu?, ona inancın nasıl ortaya çıktığıdır. Bu kavram nedir, inananların zihninde nasıl sekillenmiştir? Hangi özelliklere sahiptir? Bu söz, bizim hayalet’e inandığımızın delili degildir. Belki bu, ilmî ve tarihî bir konudur. Bunu defalarca söyledim, bir defa daha söylüyorum Zararsız işlerde bütün bu vesveseler niye? Eger tüm dinî sorumluluklarda bu hassasiyetler gösterilseydi, İmam-i Azam’ın zuhuruna asla ihtiyaç kalmazdı. Niçin sadece bedava, masraf siz ve tehlikesiz işlerde hassasiyet gösteriliyor? Birinin çocuğu Ölmüştü sordu; E, benim şimdi ne yapmam gerekir? Demislerdi ki: “Ya yemek yedir veya hatim indir!” “Güzel! Yüz hatim de indiririm!” dedi.

DINLER TARİHİ

rinin kurucusu olan Buda M.Ö. altıncı asırda yaşamıştır. Altıncı asrın sonları, beşinci asrın başları (su anda Buda'yi takip edenler, herhangi bir dine bağlı olanlar arasında en büyük grubu oluşturlar).

İran'da bilinen bir dinin kurucusu olan Zerdüşt de M.Ö. yedinci asrın başlarında yaşamıştır. Uzak Doğu'da (yani Çin'den başlayıp Hint'e, oradan İran'a vardığımızda) doğunun çok nüfuzlu ve etkin dinlerinin kurucusu olan bütün peygamberlerin M.Ö. altıncı ve yedinci asırlarda ortaya çıktıklarını görürüz. Bunlar yirmi-otuz sene aralıkla, gerçekte birbirlerine çağdaş olarak ortaya çıkmışlar ve Eski Dünya'nın bütün dinlerini kurmuşlar.

Diğer bir hamleyle, İran'dan Yunan'a geçiyoruz. Yunan'da peygamber benzerlerini, bilgeleri ve Yunanlılar yanında dogulu peygamberlerin itibar ve haysiyetine sahip ve onların takipçisi durumundaki ahlak ve hikmet öğretmenlerini görüyoruz. Sokrat ve diğer filozoflar, yedi bilgiler; dört, beş, altı ve yedinci asırlarda Yunan'da yaşamışlardır. Yani Buda, Konfüçyüs, Zerdüşt ve Lao-Tsu'nun ortaya çıkışlarından bir iki asır sonra. Çünkü Yunan medeniyeti, birkaç asırlık kısa bir mesafe ve gecikmeyle Hint, Çin ve İran medeniyetinden sonradır. Sokrat ve benzerlerinin Doğu peygamberlerine göre bir veya iki asır gecikmeyle ortaya çıkmaları bu mesafeyi izah edebilir. (Bu mesafe çıkarmak istediğimiz genel kuralla çelismez). Böylece de dünyanın en büyük dinî ve ahlâkî ekollerinin kurucularından Doğu'da, Batı'da ve büyük medeniyetlerde birbiriyle çağdaş oldukları ortaya çık maktadır. Bu yakınlaşma bir tesadüf olamaz. Çünkü, dünyanın bütün dinî, felsefî ve ahlâkî ekollerini incelediğimizde (bir istisna dan baska; daha sonra bu istisnayı anlatıp inceleyeceğiz) sahip

oldugumuz bes, alti onbin senelik düşünce ve anlayis tarihi boyunca ilk kurucularin Dogu ve Bati'da ve birbirleriyle kültürel iliskiler bulunmayan toplumlarda birkaç sene, en fazla bir asir aralikla ortaya çikmalari tesadüf olamaz. Niçin? Bunun bir sebebinin olması gerekmez mi? Kanaatimce dünyanın bu Önemli fikrî ve dinî lider ve kurucularinin ortaya çikislarini açıklayan

tek şey, derin ve büyük bir sosyal olgu olabilir. Bu dönemlerde hem doğu toplumu, hem batı toplumu kendi sosyal değişimle rinde aldıkları yolla bu sosyal olguya ve bu kaçınılmaz sürece gelmişlerdir. Sonra bu sosyal olguyla bu özel tarih süreci arasın da, bu büyük dinî bi'setlerin olması bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Dolayısıyla bütün bunlar arasında bir sebep ve sonuç ilişkisinin varlığından söz edebiliriz. Benim anladığım fakat sim dilik açıklamaya imkân bulamadığım konu budur. Bu konu ta rih boyunca dünyanın katettiği ekonomik değişim süreci konu sudur. Çünkü tamamen müstakil olan bu konunun açıklanması için en az birkaç geniş oturuma ihtiyaç vardır. Bu sosyal olgu ve kaçınılmaz süreç tarih boyunca, sosyal düzen ve ekonomik sis temin temel alt yapısı, esas etkeni ve beserî medeniyetin değişiminin sebebi olup her yönüyle kültür, maneviyat, ahlâk ve ta rihe şekil vermiştir.

O halde bilimsel tarih felsefesi'nin belirttiği ve ekonomik sistemin derinliklerine kök salmamış ekonomik, sosyal ve tarih sel bir kaynaktan öteye dayanan ve sosyolojide ele alınmayan bir hareket dışında bütün dinlerin ve toplumsal uyanışların eko nomik sistem esasına göre yorumu yapılabilir. Onlar arasında sebep ve sonuç ilişkisi farkedilebilir.

Bir toplum içinden gelip, bir ekol, bir ideoloji, bir din getiren, bir liderliği yüklenen kimseler, sosyal düzenin ekonomik temeline dayanmak zorundadır. Ancak, başka bir kaynaktan; madde ötesi yasalardan beslenen, dünya, tarih ve ekonomik sis tem ötesinde bir mesaj taşıyan birinin, bu ölçüye göre değerlendirilmesi mümkün değildir.

Geçmiste ve günümüzde mülkiyet, sinifsal ve ekonomik değişimler tarihinde büyük bir olaya tanık olmaktadır geçmişte birden bire ortaya çıkıp insanlığı kendine bağlayan, tüm insanî ilişkileri; toplumun şeklini tamamen değiştirerek alt yapı ve üst yapısını tamamen baskılastıran bir olay... Baskılastırdığı insanlığı sonuçta bölen, ilişkileri insanca veya kabile yaşamına özgü olmaktan çıkarıp ekonomik rekabet ve düşmanlığa dayalı kılan; aldatma, fesat, çelişki, hirs, öç alma, sömürü, istibdat, kölelik,

DINLER TARİHİ

tugyan, isyan, yalan, uyusturma, bilimsel hileler ve asilsiz felsefeler uydurma ve maddî çıkar sağlamak için sahte dinlere zemin hazırlayan bu olay tarihin özel mülkiyet asamasına vardığı ve özel mülkiyetin olustugu dönemlere denk gelmektedir.

Özel mülkiyet, tabiatın eteginde tek parça olarak, birlik halinde, hür ve müreffeh yasayan kabilelerden olusan insan topluluklarının iki düşman kutuba dönüşmesine neden oldu. Kabile geleneginde herkesin ortak olduğu sosyal alandaki özel mülkiyete ilişkin katilimci tavir, kurt ile kuzunun ilişkisine benzeyen iki zıt kutbun ilişkisine dönüştü. Artık biri diğersini köleleştirme ye, diğeri de ondan intikam alma uğrasisina tutustu. Bu iki grup bun düşmanca ilişkilerini takiben, her iki grupta ahlâkî hastalıklar ve binlerce fesat mikrobu ortaya çıktı; zayıf ve mahrum kalan grup intikamci, yırtıcı, hirsiz, asi, dalkavuk, meddah, hizmetkâr, köle veya usak oldu.

Kuvvetli grup ise zalim, aldatıcı, yalancı, halk ve insanlık düşmanı, gözü doymaz ve hirsli “para biriktiren fare” haline geldi. Gitgide yeni zevklerin pesine düştü. Daha çok mal ve altın biriktirmek için her fırsata dört elle yapıştı, ihtiyaç duymadığı halde o kadar mal biriktirip yagmaladı ki, bunlar yasami boyunca kendisi için yeterli olduğu gibi, kendisinden sonra gelecek nesillere de yeter de artar oldu. Sonra bunlar arasında paragöz-lük, altın, yagma hirs, zorbalık ve bir tür sadizm olan halka eziyet etme ve onlara zulmetme hastalığı belirdi.

Görüyoruz ki, insan özel mülkiyet asamasına gelmekle ilişkiler, parçalanmalar, savaşlar, ahlak bozuklukları, utanmazlıklar,, acımasızlıklar, katliamlar, aldatmalar,

alçakliklar, kurtlas malar, koyunlasmalar ve tilkilesmeleri de dogurmudur.

Toplumların degisimi sürecinde, medeniyetin gelismesi oranında kültür seviyesi, güçlenme ve tabiata egemen olma d  zeyi yükseliyor, mülkiyet kuvvetlendiği oranda da insan grup lari arasındaki  eliskiler ve ahl k  bozulma artiyordu. Nitekim günümüzdeki meden  ülkelerde ahl k  bozulma, geri kalmis  l kelerden; sehirlerdeki, köylerden; köylerdeki ücra asiretlerden daha fazladir. Asiretlerde de koyun sürülerinden daha fazladir.

Sonra, bu kanun ve ölçülerin açıklanmasıyla herbiri diğerini zorunlu kılan iki olayın meydana geliş süreci de belli olmakta dır. Birinci olay; özeî mülkiyet düzeninin gelişmesidir. Bu, elbet te medeniyet ve hakimiyeti arttırarak rekabeti olusturdu ve in sanin haddinden fazla telaslanmasına neden oldu. Daha önce insanin bütün serveti ormandan ve denizlerden di. Günde bir defa ava gider; bir av avlayıp gelirdi. Bunun disinda baska bir isi yoktu. Ama şimdi, özel mülkiyet, sen/et yigma hirs ve altın tutkunlugu olusunca, gece-gündüz çabalamaya, daha çok üretmenin yollarını aramaya, araştırmalar yapmaya başladı. Sonuç ta da baskalarını isinde çalıştırmayı becerdi. Böylece, güç artık ça servet de artmış oldu. Ancak bir de bunların zorunlu bir sonucu olan baska bir olay meydana geldi. Bu da, ahlâkin bozulması, sapıklık, kaypak ilişkilerin oluşması ve insanlar arasında düşmanca yöntemlerle adalet, esitlik, kardeşlik ve sevginin orta dan kalkmasıydı. Toplumlar, bu şiddetli sapma aşamasına ula şınca, insan türünü zeval ve çöküntü ile tehdit eden şiddetli ruhsal hastalıklar onları kendiliğinden vahşi varlıklara dönüş türmeye başladı. Bunun sonucunda baska bir durum meydana geldi; toplum hızla bir oluşuma, bir devrime, bir ideolojiye ve yeni bir hidâyete ihtiyaç duymaya başladı. Toplumun bu yeni ihtiyacı, toplumun özel mülkiyet aşamasına girdiği anda ortaya çıkmaktaydı. Ahlâkî fesat da, onunla aynı zamanda belirip zir veye varmıştı, insanî ve sosyal ilişkilerin en kötüsü olan ahlâkin bozulması, kendiliğinden şiddetli bir tepkiyi doğurur. Bu tepki sosyal ilişkilerin islahi, ahlâkin islahi ve sürekli hayvanî aşama da duran insanları kurtarmak için, “İonesco”nun deyişiyle ger gedana dönüşen veya “Kafka’nın ifadesiyle “değişmiş insan”ları kurtarmak içindir...

Bu tepki, azik tasiyan, soylu bir merkep seklindeki bir varligi, insanliktan uzak zayif bir kuzuyu, yirtici bir kurdu, isirici bir yilani, paraya tapan, ona ihtiyaci olmadigi halde onu yigip bi riktirmekten zevk alan fareyi kurtarmak için gereklidir...

Görüyoruz ki bu asiri sapma ve izdirapli hastaliklar, bu asamadan sonra ansizin insanligin canina musallat olup bu olum—

DINLER TARİHİ

suzlukları meydana getirmiştir. Bunlar da toplumun yeni bir devrime, yeni bir hidayete, yeni bir ideolojiye olan ihtiyacını da ha da hızlandırmıştır. Dolayısıyla böyle bir ihtiyaçtan doğan iş tek ve tepki, büyük dinî ve ahlâkî mekteplerin kurucularının ve büyük liderlerin ortaya çıktığı dönemlere rastlar.

Bu nedenle medenî Çin, Hint ve İran toplumları diğer toplumlardan daha erken mülkiyet aşamasına ulaştıklarından ve mülkiyetin kendisi de değişimin ve simdiki medeniyetin oluşmasının aynı zamanda ahlâkî bozulma, düşmanlık, tecavüz, bu nâlim ve insanî ilişkilerde sapmanın başlıca faktörü olduğundan (savaş faktörü gibi) tamamen sınıfsal medeniyetten doğan sos yal ve ahlâkî bunalıma, yani özel mülkiyetin sonuçlarına mahkûm olup büyük bir islah ve ahlâkî ayaklanmaya gebe ol dular. Bu toplumların tarihindeki büyük dinî mekteplerin orta ya çıkışı iste bu dönemlere rastlamaktadır.

Ama Yunan toplumu, iki üç asırlık gecikmeyle medeniyetin bu aşamasına ve mülkiyet buhranına ulaşmıştır. Zira medeniyet M.Ö. yedinci, altıncı asırlarda henüz, Yunan'a gitmemiş ve Fırat'la Dicle arasındaki Mezopotamya ile Mısır sınırları içindedir. Sonraları Girit adası ve diğerleri yoluyla Yunan'a da geçmiş ve o ülkenin hayat düzenini, medeniyet ve kültürünü, üst düzeye çıkarmıştır. İki asır sonra da, ilerlemiş İran, Çin ve Hint seviyesine ulaşmıştır. İste bu devrede ahlâkî hareketleri ve doguya benzer fikrî, felsefî doguları bekleyebiliriz. Bu şekilde büyük Yunan felsefe ve ahlâk okullarının, Yedi Hekimler'in ve Sokrat'ın dine dayalı olmayan bir temel üzerinde kurulmuş okulu gibi insanlığı çok büyük ahlâk okullarına ulaştırıyoruz. Aristo, Eflatun, Revaqi ekol ve Epikürcü ekol... Tüm bu dönemde; M.Ö. dördün

cü ve üçüncü asir civarında dogudaki büyük din ekollerinden iki asir sonra ortaya çıkmislardir.

Burada diger bir gerçeikle karsilasiyoruz. O da, mülkiyet, medeniyet ve ideoloji gibi üç sembol arasinda sebep ve sonuç iliskisinin varligidir. Bu da mülkiyet, sinifsal düzen, sosyal sinif lar dizisi, genis kullanım alanlari, bedava is güçleri, halk kitlele ri, köleler, üretim gücü, rekabet, savas, alet yapimi, düşünce, teknik... ve maddî güç ragbetini ortaya çıkarir. Bunlar birlikte

medeniyeti olustururlar (Medeniyetten kastim olmus ve su ana oladir. Olmasi gereken degil). Bunalim, sapikliklar, dertler, ih tiyaçlar, çirkinlikler ve yeni çeliskiler ortaya çikaran medeniyet, zorunlu olarak ahlâkî ve islahi hareketler için müsait bir ortam hazirlar. Dogulu ve Batili ruh ve düşünce tarzina bagli bu hare ketler, Çin, Hint ve İran'da dine dayali, Yunan'da ise felsefik ka rakterde beliridi. Ancak her ikisi de ahlâkî hedeflerde reformun temel ilkelerinde, sosyal iliskilerde, yaklasik olarak ortak veya en azindan birbirlerine benziyorlardir. Sokrat, Eflatun ve Epikuros (tanittiklar Epikürcülüğün akine) Revakîler, Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda, Zerdüst, dogu tasavvufu ve zühde yönelme ara sindaki benzerlik buradan kaynaklanmaktadır.

Insanlik tarihinde böyle bir durum bir defa daha belirir. O da mülkiyet gibi makinanın ortaya çikmasidir. Makinanin ege menligindeki yasam, sömürünün siddetlenmesini, ziddi, sinifsal savasi, ahlâk bunalimini gerektirir. Insan gücüne olan ihtiyaç ve zorunlugu en aza indirir. Çaresiz olarak az veya çok sayida işçi yi issiz birakir. Vahsi bir sekilde kapitalist düzenin temel kuru mu, rekabete, üretimde hizlilige dönüştürür. Büyük üretim sel lerinin eritilmesi için tüketimi hizlandirir. Ardindan dünyevî ve insanî iliskilerde geçmiste görülmemis bir bunalim ortaya çika rir. İlk olarak "dünya sömürsünü" meydana getirir. Bütün mil letleri ve halklari iki zit kutba bölüp toplumda siniflar uyusmaz ligi, yükselen sinif savasi olarak sunar. Zarar yüklü bir etken ha linde sonunda, toplumun sömüren ve sömürülen diye iki safa, insanin sömüren ve sömürülen diye iki bloka dönüşmesine se bep olur. Esnaf ve tüccar her zamankinden daha siddetli, daha genis ve daha bir kapitalistleslr. Artik her

hükümetin siyasî gücü onun aleti ve oyuncagidir, hem de bilimin olaganüstü gücü. Köylü, işçi ve sanatkârın hepsi “proleter”e dönüşür ve artık hiç bir şeye sahip de değildir. Ne iş araçlarına, ne iradeye, ne de seçmeye. Sadece iş yapan kolları vardır. Çaresiz olarak onu da satması gerekir. Hem de satın alanın belirlediği bir fiyata!

İki kutuplu yeni toplum: Sermayedar her şeyin sahibidir, işçinin hiçbir şeyi bulunmamaktadır, hepsi bu kadar!

DINLER TARİHİ

Bütün bunlardan sonra geniş iktisadî, ahlâkî, fikrî ve itikadî buhranlar meydana gelir. Bu bunalım ve kaoslar insanî makina-zede yapar. Kendinden geçmiş, savaş arzulusu yapar. Bir makinanın civatası ve suursuz bir bilyesi haline getirip bir idarenin, esanlamli numaraları sekline sokar. İnsanlığı “tüketim için üretilen ve üretim için tüketim” kısır döngüsüne tutkun eder. Değişimi uğratar; canî, hastalıklı idealsız ve imansız yapar. Bu yüzden insanın tekrar yeni bir ekole, yeni bir hidayete ve yeni bir görüşe ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple M.Ö. altı, beş ve dördün cü asırlardaki ekol sahibi büyük liderlerin şöhret ve sakinlik döneminden sonra artık dünya çapındaki hareketlerden bir ses çıkmamıştır. Ansizin ideolojilerin ard arda ortaya çıktığı on dokuzuncu asra kadar... Bu asırda inanç ve felsefe okulları, ekonomik ve sosyal düzenler, siyasî rejimler, liderliğe dayanan rejimler ve yeni ahlâkî şekiller meydana gelmiştir.

Bu nedenle bu konudan alınacak genel bir sonuç bizi şuna inandırıyor:

Evvela; bütün tarih boyunca iki benzer dönem vardır: Biri, “mülkiyet”ten doğmuş dinlerin dönemi, diğeri de “makina”dan doğmuş ideolojilerin dönemi!

ikinci olarak; gerek tüm bu inanç kurumları gerekse de büyük dinî, felsefî, ahlâkî hareketlerin tümü, toplumsal yapının, toplumun ekonomik altyapısının ve çevrenin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Bu gerçek, aynı zamanda genel bir ilmî kaidedir.

Ancak bu konuda daha Önce işaret edilen bir istisna vardır: Bu kanun “İbrahimî hareketler” konusunda geçerli değildir. İbrahimi hareketlerden maksadım, İbrahim’in kurucusu

Tevhidi Hareket'den kastim, kendine özgü olup kurucusunun Ibrahim, devam ettiricilerinin de Musa, Isa ve Muhammed (aleyhimüs-selâm) olduğu harekettir.

Kur'ân'ın açıkça anlatmasına göre, bütün insanlık tarihi boyunca, bir tek "din" vardır, o da Islâm'dir. Hz. Âdem'den (insan türünün fiili başlangıcı) itibaren Muhammed bin Abdullah'a (s.a.v.) kadar çeşitli peygamberler, dönemlerine uygun; kendi asir ve kavimleri, kendilerine özgü sosyal yasama ve çevrelerine

DINLER TARİH

567

uygun olarak Islâmî hükümlerde, kanunlarda, kitapta yeni yeni yorumlamalarla birbirlerini takip etmişlerdir. Böylece tarihteki vahiy ve nübüvvet asrının sona erdiği ilân edildiği, mükemmel ligin nihayetine vardığı dünya sathında ortaya konuncaya dek...

Ibrahim

Tarihin ve dinî kissaların dedigine, Tevrat ve Kur'ân'da apaçık açıklandığına göre Ibrahim, sosyal düzenin kabilevî yaşam şartlarına tâbi olduğu bir dönemde yaşamıştır. Kendisi de Arâmî kabilelerinden bir kabileye mensub olup daima göç hatî-de yaşamıştır. Bu yüzden Ibrahim'i bazen Sümer'de, bazen Ba-bil'de, bazen Harran'da, bir zaman Misir'da diğer bir zaman da Arabistan'da görüyoruz. Çünkü kendisi çobandır ve çölü dolaşan, hayvancılıkla uğraşan bir kabileye mensuptur. Kabilesi he nüz şehir yaşamına ve yerleşik düzen aşamasına ulaşmamıştır. Bazı tarihçiler şöyle yazmışlardır: "İbrahim ilk olarak kendi topluluğunu (Mezopotamya'da kabileler aşamasından yerleşik düzen aşamasına) medeniyetin başlangıcına intikal ettirmiştir.

Bu nedenle Ibrahim, kabile hayatı döneminde yaşamıştır. Sosyoloji açısından O'nun toplumu, fetisizm, ruhperestlik (ani mizm) ya da tabiat güçlerine ve görünümlerine tapma (yıldız, ay, güneş vs.) aşamasından "ideolatrie" yani putperestlik (en gelişmiş sirk dini) aşamasına yükselten bir dinin kurucusu veya bu doğrultuda etkileyen biri olması gerekirdi.

Halbuki ekonomik alt yapının, sosyal düzenin ve kabile aşamasındaki toplumunun tarihsel sürecinin aksine O, evrensel Tevhid Dini'nin kurucusu olarak bilinir.

Sonraları, Musa gelir, ardından İsa ve en sonunda da son peygamber. Her ne kadar, herbiri yeni bir kitap getirmiş olsa bile, hiçbirisi yeni bir dinin kurucusu olmamıştır. Kitap, dinden ayırdır. Kitap yeni bir şariat getirir, yeni bir din değil. İslâm'ın nazarında birden fazla din yoktur. Revaçta olan "dinler" kavramı ve deyiş doğru değildir. Zira din; tektir, birkaç tane değil. Peygamberler, kitaplar, hükümler,

seriatlar esitliyse de din tektir. Hanif din; Islâm, baslangita
insanliga Allah’a tapma, iyilik ve

368

DINLER TARİHİ

hakki ilham etmiş, her asır ve kavimde, büyük ve küçük peygamberler insanları bu dine davet etmişlerdir. İbrahim bu dini, tarihte büyük bir hareket olarak somutlaştırırken Muhammed bin Abdullah (a.s.), evrensel ve en son şekliyle zamanlar üstü ve belli bir kavme has olmaktan öte bir Özellikle olgunluga erdir mistir.

İbrahim'i, sosyolojinin bu tahlili esasına göre, 3900 yıl önce ki bir Mezopotamyalı bir şahsiyet olarak görmemiz gerekir. Bel ki bundan 2 bin veya 2500 yıl öncesinde görmek gerekir. Hem de kabile düzeninden ve hayvancılık üretiminden doğum olarak değil. Belki bir imparatorluk düzenine, büyük medeniyete, kabile üstü ve kavim üstü bir topluma bağlı olarak.

İbrahim, toplumun sirkten tevhide dönüşmesinde, bütün peygamberlerden daha Öndedir. Hem tanınmış Çin, Hint ve İran peygamberlerinden, hem de tanınmış büyük Yunan hekim ve filozoflarından. Halbuki kültürlerin değişimi ve medeniyetin gelişmesi açısından hepsinden daha geri bir tarihtedir.

3200 yıl kadar önce (milattan binüçyüz yıl önce ve İbrahim'den yediyüz yıl kadar sonra) Musa geliyor. Fakat sadece İsrailoğulları'nın kurtaricisidir ve Yahudiler'e özgü bir peygamberdir. O, insanlığın kurtuluşu için gelmedi, belki kendi kavmi ni (İsrailoğulları'ni) Firavun'un baskısından kurtarmaya; Filistin'e götürmeye geldi ve götürdü de.

Bundan başka da birsey yapmadı.

Musa'nın ardından, sıra Va'dedilmiş Kurtarıcı İsa'da yani Yahudilerin Mesihindedir. Söyleki, tarihçilerin söylediklerine göre başlangıçta davetini sadece Yahudiler'e yapmıştı. Sonra

Ya hudilerin sözlerine kulak vermediklerini görünce davetini tüm insanliga yaymayi yegledi. Daha sonralari ise evrensel bir hüvi yet edindi.

Hem sonra, bunlarin hiçbiri (Musa ve Isa) din kurucusu degiller. Kaldi ki Ibrahim okulunun en son peygamberi (Hz. Muhammed), Zerdüst'ten, Puda'dan, Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ten bin yıl sonra kiyam etmis. Toplumu da sosyoloji açısından sadece

DINLER TARİHİ

369

medeniyet ve kültür aşamasına değil, kabile yaşamının olgunluk aşamasına bile ulaşmamıştır.

Kabile Yasamının Olgunluk Asaması

Kabilenin olgunlastığı dönem, kabilenin siyasî ve sosyal gücünün bir reis veya önderde somutlastığı dönemdir. Sosyal hukuka, güçlü siyasî hakimiyete sahip ve kişilere iş yaptıran bir reis ve lider. Bu durum, bu toplumda hükümet ve liderliğin ileri ve somut sosyal kurumlar şeklinde ortaya çıkmış olduğunun işareti. Toplumda sosyal statüler, yönetim ve liderliğin aslı, sosyal bir düzen halinde görülmüştür. Bu kabilede “Han”ın olduğu dönemdir. Halbuki ilkel asamalarda, yani daha bedevi kabileler arasındaki sosyal ilişkiler, piramitvari bir düzen; bir “baş”a, bir eksen veya siyasî ve idari merkeze bağlı olma şeklinde değildi. Belki namus, komsuluk ve aile veya birbirlerine anlaşımlarla bağlı olan ayrı ayrı fertlerin, grupların ilişkileri şeklindeydi. Bir veya birkaç sakalı ağarmış yaşlı, toplumun güvenini kazanmış ve kabilenin görünen yüzü olagelmislerdir. Bunu da ilerlemiş yaşlarından öte muhtemelen aile şerefinden, özel ahlâkî değerlerden, övülecek olaylarla dolu olan bir geçmişten veya daha çok temkinli olmalarından dolayı edinmişlerdir. Bu aslında kabilede “pir” (yaşlı) vardır-Bu da henüz “Han” edinme aşamasına gelinmediğinin işaretidir!

“Han”, itaat olunan, kabilenin bütün fertlerine hakim, güçlü bir otoritedir. Halbuki şeyh, yaşlı, muhterem bir insan sınırlarını aşmaz. Cahiliye dönemindeki Arap kabilelerinin İslâm’ın zuhuru esiginde “Şeyh”i vardı. Bu anlamda bir kabile mensubu sakalı daha beyaz olan herkesi yörenin itimat edilenleri gibi şeyh olarak seçebiliyorken, hiç kimse de şeyhe itaate zorlanmazdı. Zira o, sadece şikâyet için meclise davet edilen ve baş köşeye oturan, ağızlarından daha ağır sözler çıkan yaşlılar gibi bir yaşlıydı. Bu yaşlıları, söyleyeceklerini tamamladıktan sonra dışarıya bu yur ederlerdi. Halbuki kabile asiret aşamasına ulaşmasıyla bir

likte bir han tarafından idare edilir. Han da bütün fertlere göre güçlü ve hakim bir komutandır. Hükümet, ekseriya verasetledir

370

DINLER TARİHİ

veya seçimle olsa bile bu belli bir aile ile sınırlıdır. Hükümet, soyluluk ve şeref onda toplanmıştır.⁴⁶

Bu düzenden, ansizin evrensel ve ırklar üstü tevhidî bir kaynağın ortaya çıktığını görüyoruz. Oysa toplumun değişimi ve sosyolojik incelemelere göre onu kültürel açıdan oldukça gelişmiş ve köklü, bilimsel ve felsefî aşamanın esiginde ya da tarih ve toplum süreçlerine göre İran'da Hahameniş, Roma'da sezarlar Örneğinde olduğu gibi ulusal birliği sağlamış bir imparatorluk aşamasında görmemiz gerekirdi.

Bu iki silsile arasındaki çok belirgin diğer bir farkta, (İslâm Bilim) "İslâm Sinasi"de işaret ettim. (Hint, Çin, İran peygamber-ferî silsilesi ile İbrahimî peygamberler silsileleri arasındaki bu belirgin fark, sosyal köken ve onların sınıfsal bağlılıklarıdır.)

Çin peygamberleri (her ikisi) Buda, Mehavira, Nanek, Veda dini ve Buda dininin bütün reformcuları; yine bunun gibi İranlı üç peygamber, Zerdüş, Mânî ve de Mazdek (Komünizm yanlısı ve planlayıcısı), bütün büyük Yunan bilge ve filozofları (Sokrat, Eflatun, Aristo...) istisnasız üst sınıfa, yani esrafa, sultanlara, zenginlere, feodallara, mecusilere bağlıdırlar ve büyük ruha nîlerdir. Bunların aksine hem tarihin rivayeti, hem İslâm Peygamberi'nin kendi şahsî beyanı ile İbrahimî silsiledeki peygamberler halk kitlesinden seçilmiş ve gönderilmişlerdir. Yani, doğulu peygamberlerin sınıfına ve batılı filozofların sınıfına karşı olan bir sınıftan. Bu gerçek bizim muteber metin ve kaynaklarıımızda (bu cümleden olmak üzere İbn-i Hisâm'ın Sireti"ni hatırlı yorum) kaydedilmiştir. Peygamberimizin kendisi de te'kid et-46- Elbette ahlâkî bakımdan ve bugünkü aydının görüşüyle

hanin tayin ve vera sete dayanan düzeninin, seyhin seçim sisteminden daha çok gelişmiş olduğunu kabul etmek zordur. Ancak'dikkat etmek gerekir ki burada söz, siyasî rejimlerin mukayese edilmesi hakkında değildir. Tarihî asamadan, sosyal kurumların gelişmesinden söz edilmektedir, Seyhin olduğu asamada, toplumda henüz hükümet kurumu, siyaset meselesi ve toplumun idaresi ortaya çıkmamıştır. Han asamaında, bu kurumların gelişmiş bir biçimde ve merkeze bağımlı/merkeziyetçi olarak gerçekleştikleri görülür.

Sosyal düzenin gelişme meselesi, siyasî rejimler meselesinden ayrıdır. Hatta ahlaki meselelerden bile. Söyle ki; kölelik dönemi ilk ortak yaşam döneminden (ilkel kominal dönemden! gelişmiştir. Daha çok gelişmiş olmak, "daha iyi" olmaktan ayrı bir şeydir.

DINLER TARİHİ

371

mistir: “Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlık yapmamış olsun.” Bu, bütün ibrahimî peygamberlerin toplumun en mahrum sınıfın dan olduğunun tekrarlanma sidir. Bunlar mahrum sınıfın da en mahrum zümresi olan çobanlardandır. Tarihin naklettigi gibi bunların birçoğu bizzat çobanlık yapmış olmakla beraber, diğer birtakim mesleklerde de meşhur olmuşlardır. Onlardan biri İbrahim’dir. Çoban olmakla beraber, babasının⁴⁷ (veya amcasının) emri altında sade bir işçi gibi puthanede çalışmıştır. Onlardan diğer biri de Nuh’tur ki, marangoz ve gemi yapımcisiydi. Arya dillerinin tümünde (Sanskritçe, Farsça ve Avrupa dillerinde) birbirine yakın emarelerle “Nuh” kelimesi, dilbilimde aynı kök tendir. Naval (gemi ve denize mensup, deniz gücü), Navagation (gemicilik, denizcilik), Noyer (suda batmak), Farsça’da “nâv” kelimesi “gemi” anlamındadır. Bunun aynısından olan “Nu” kelimesi de “Nuh” anlamında gelerek, marangoz ve gemi yapımcisi anlamındadır. Davut, zırh yapımcisi ve hasircidir. Hazreti Emir (Hz. Ali) Nehcul Belaga’da kissaya isaret ediyor: “Davud” peygamber zırh yapıyordu, eliyle basının üzerine koyuyor, pa zara götürüyordu. “Bunları satın alın, buna ihtiyacım var!” di yordu. Maksudı onları satmakla ekmek yemek ve açlığını gider mekti.” Mesih (Hz. İsa) ise Kızıldeniz’in sahillerinde bir balıkçı idi. Geriye kalanlar ise en mahrum sınıftan çıkan çobanlardır. Bu sebeple bütün mahrumlar, daima onların etrafında toplan mışlardı. Onların mücadelelerinin yönü, üst sınıflara karşı ol mustur.

Bundan önceki bir anlatımda “ümmî”nin bu anlamda olduğunu açıklayarak “okuma yazması olmayan” anlamında de gildir demistim. Kur’ân “Ümmî”yi Peygamber için, çok

açık bir sıfat gibi resul mesabesinde kullanıyor. Yani bizim halktan olan bu elçimiz, halk kitesinden, bu siniftandır. Ezilen mahrum, ve muhtaçlar sinifından (kurtulusa, bagimsizliga ve adalet muhtaç

47-Kur'Sn'da (ve rivayetlerde) Azerin Ibrahim'in babasi olduğu vardır. Tefsir lerde ise buradaki babadan maksat, amcadır denilmiştir! Çok güzel, amca! O amcanın emri altında çalışıyordu. Amcasının işi put yapimciligidir ve Ibrahim'in işi de putları pazara götürmek ve satmak.

DINLER TARİHİ

olan sınıftan). Sereflerini daima halk kitlesini sömürmekten alan esraf sınıfından değil.⁴³

“Varlık” ve “Hiçlik” ilişkisi

Varlıklı olma ve hiçlik arasındaki ilişki, bugünkü dünyaya egemen olan bir felsefedir. “Camus”, “Baudrillard”, “Sartre”nin takip ettikleri “absürdite” felsefesidir.

“Hiçlik sanatı”, “hiçlik tiyatrosu”, “manasızlık felsefesi”, “hiçlik sosyal düzeni”... Bugünün en modern ve en yaygın konuları. Şimdi İran’da çokları hiçliğin propagandasını yapmaktalar. Boşunayız, bizi daha çok hiçleştirmek istiyorlar. Baska ne çıkara elim; hiçten hiç!

“Varlıklı olma” ile “hiçlik” arasındaki ilişki, İnsan ruhunun kanunudur. Refah, boşluk, abes ve isyan ardarda gelen dört sembol! Tasavvuf, irfan, zahitlik ve dünyayı hakir görme, dinin ismi değildir. O anlamda tefekkürün de ismi değildir. Refah, hiçlik .ve isyan bollukta yaşamış insanın yapıldığıdır. Tasavvuf ve zahidlik ise müreffeh yaşam ve ekonomik bolluğun yaşamını boşluğa çekmiş olduğu insanın bir tepkisidir. Hayatın boşluğu, onu yasama karşı kışkırtmıştır.

Yasama karşı isyan, yani tasavvufa yöneliş, zahitlik ve dünyanın hakir görülmesi genel bir kanundur. Sürekli dünyayı kötüleyen, ondan faydalanma günlerini geride bırakmış olan kim seditir. izdirap ve zorluğu arzulayan, bolluk içinde, rahat, yumuşak, nazik, ince ve zarif yatakta yaşamış olan kimsedir. Çölü arzulayan, gözleri tamamen açılmış, yeşilliği, hürmeti, tazeliği görmüş olan kimsedir. Bütün bunlar

kalbine vurmus çetin ve çıplak çölü aramaya baslamistir. Tatlıdan bikan kisi tatliyi ye-48- Bu meselenin ortaya konmasiyla bazi adamlar hüsnüniyetle itiraz ettiler; Peygamberi niçin halk kitlelerinden olarak tanittin? Halbuki esraftandır! dediler. Baska bir yerde dedim ki, Islâm hükümetinin Medine'nin cahiliye toplumu üze rindeki yönetiminden on sene sonra bile henüz cahiliye kökleri ve esraflık kök leri vardı. Halk baskan olarak esraf ve seyhlerin pesinden gidiyordu. Esrafi da birer birer tanittim, yine bir grup itiraz etmeye basladi: Suna bak' dediler. Kim leri esraftan saymis -Esrafi serefli adamlar anlaminda sanmislardi-Dedim ki: Amerikan filmlerine kovboy filmlerine gidin ki serifin ne oldugunu anlayasiniz? Ne yapsak da bir itiraz noktasi bulsak diye her isin ve sözün bir tarafini eg riltmek istiyorlar.

memis olan veya agzini azıcık tatlandırmis olan degildir. Belki bogazina kadar doymus ve bikmis olan kimsedir. Yoksa yeme mis olan tarafsizdir. Az yemis olan tatliyi seven biridir. Joyce'un bazi kahramanlarina bakiniz, nasil iskence, zorluk ve eziyet ar zuluyorlar. Çünkü rahatlik disinda birsey görmemislerdir. Ja mes Joyce'un hikâyelerinden birinin kahramani olan, su anda adini hatirlayamadigin hanima bakiniz. Kocasinin, annesinin ve etrafmdakilerin ilgilerinden sikâyet etmekte. Niçin islatip, kuru tup, penceresine koyuyorlar? Daima sisiriyorlar diye isyan edi yor. Ve hemen yalin ayak sokaga firlayip çöle kaçiyor. Taslarin ve dikenlerin üzerinde "kosarken ayaklarinda olusan yaralarin acisindan ise zevk aliyor. Bu, asiri varlikli olmaya bir tepkidir, bu refah onu isyana tesvik etmistir. Bu, insan ruhunun bir kanu nudur; az sahip oldugu seyler ve erisilmez gördüğü kimseler onun için hedef olurlar; eksikleri bulmanin pesindedir. Ancak böyle bir durumda hayati "bos" görmez, bos saymaz, kendini birseyi bulma ve onu elde etme ile sorumlu tutar. Bulunca, ele geçirip faydalaninca, diger bir eglenceye ve zevke yönelir. Lez zetin artik olmadigi yere kadar. Asla hiçbir zevkte duramaz, eger durmussa ölmüs veya delirmis demektir. Otomobil, kösk, müreffeh yasam, cinsel zevk... herseye sahip oldugundan artik hiçbir seyin pesinde degildir. O zaman da yapay heyecanlar olusturur. Bati'daki burjuvazi sanati, aristokrasi gecekonduvari bu çeşit seylerdendir. Meselâ halkin yarisinin hayatina musallat olup onlara hükmeden falanca esraf, bir maskeli balo ile herke sin alay konusu olmakla bütün bunlari unutuyor. Halbuki o da kendisiyle alay edenlerin hepsiyle alay ediyor. Çünkü kendisi degil, esek kiligiyla ortaya çıkan görüntüsüdür. (Her ne kadar bu birkaç saatte esek görünümünde olan kendisiyse

de!) Balo sonuna dogru boynuz ve kulaklarini ikariyor, herkes maskara olan adamin falanca muhterem ve meshuru) senatör veya bü yük kapitalist oldugunu anliyor. Birden heyecanlaniyorlar; kari si diyor ki, dört saat benimle konustu kocam oldugunu anlaya madim. Herkes bir çesit yalanla yapay bir heyecan ve gürültüye kaptirmislardir kendilerini. Gecenin veya toplantinin sununda da “ok güzel geçti” diyorlar.

DINLER TARİHİ

Gazneli Mesut, Tugrul ile savasa gidiyor. Yolda yetmiş ka deh (bardak değil) sarap içiyor ve namaza duruyor. Bir diğeri ise, restoranın yedinci katinin penceresinde duruyor, sarap içmeye başlıyor. Hepsi düşecek mi düşmeyecek mi? diye heyecana kapılıyor. Diğerinin çevresindekiler ise küfür edecek mi etmeyecek mi?! diye bekliyorlar. Temel şey şimdi heyecandır. Çünkü artık başka bir şey, başka hedef, maksad ve amaçları yoktur.*†

49-Her şeyi olan bir tanıdığım vardı. Yeryüzü onun için bir cennet, Paris ise cen netin merkezi idi. O, merkezde rahat ve mutluydu. İran büyükelçisi dostuydu. İstedigi her şeyi alıyordu. Çünkü parası vardı ve itibarı da genisti. Güzel bir tip ti, güzel de dans ederdi Riyazetlere çekilmisti: Böylelikle Wı avı takip etmeye ve Avrupalı kurtların pençesinden kurtulmaya güç getiremeyendi. Bütün bunlarla beraber çok dertliydi ki, daima ağlama nöbetleri geçiriyordu. Beni görme ye geliyor, içinde bulunduğu izirdirapların dan bahsediyordu. Artık ölümden başka yol tanımıyor, inliyordu:”Kendi sehrimizden razı degildim, hicrandan yorulmustum! diyordu. Tahrana gideyim dedim,geldim. Aradığımı ulasmistim. “Günün kadını”, “Bu hafta” vb. Sergiler medeniyetin bana ne olduğunu göster diler. Lübnan yoluna düştüm, söylediklerinin gerçek olduğunu ve asil dünya nın başka bir dünya olduğunu gördüm. Ama o da bir süre sonra tamamlandı. Artık hep aynı cadde, hep aynı kaldırım ve aynı çehreler. Paris, dünya şehirleri nin gelinidir, dedim ve buraya geldim. Bir senedir mesguldüm; şimdi tekrar çiz giyi astım. Gündüzleri öğleden sonra saat 6’da uyanmak, sandviç yemek, kaba reye gitmek. Her kabareye yüz defa gitmişimdir, hepsini tanıyorum”, diyordu. Devamla: “Sürekli aynı çehreleri görmek, görmemiş ve bu işleri yapmamış olan lar için yeni bir şey olabilir. (Önceleri benim

İçin de öyle olduğu gibi). Ama artık benim için değil.
Oyuncunun kim olduğunu, ne olduğunu ve hangi zevk verdiğini biliyorum; devam ettiği sürece! Aldatıcı bir kahve ile henüz ele geçmemiş olan tamamdır, agzini açınca les gibi kokuyor. Ne bir fikri ve düşüncesi vardır, ne de bir sözü ve hissi kalmıştır. Sevmiyor ve sevginin ne olduğunu da bilmiyor. Les kokusu veren agzi, ondan baskasına hiçbir zevk vermemekte Senin emsallerin bu kabarelerin ve lambaların arkasından geçince, hayalinizden, bura larda nasıl zevkler bekliyor diye düşünüyorsunuz. Oradakilerse ancak ücretli kızları, hile, kurnazlık ve yalanla soyup çıplaklaştırmaktan zevk almaktadırlar. Bu na rağmen eğer hiçbir zevk almadan bu işe devam ettiğimi görüyorsan bu, bu nun dışında bir iş bilmediğim içindir. Ne felsefe biliyorum, ne de edebiyattan zevk alıyorum; Ne ilgim var ne de dinî duygularım. Şimdi hayata İsyan etmeyip de ne yapayım?” dedi. Bu, zevklerden kaçınma, sahte heyecanlardan doğan ya lancı refah, maskeli balolar ve benzerleri de onu memnun etmeye yetmiyor. Sosyal düzene karşı isyan edip maddî hayatı reddetmekte ve dünya hayatını; dün ya nimetlerini hep aşağılamaktadır. Hiçlik ilaniyla ortaya çıkan böyle bir kimse, yeryüzünde bosuna yasadığı duygusuna kapılıyordur. Bütün tarih boyunca ta savvuf, ruhaniyet, içedönüklük, dünya hayatından ve halk ile yaşamaktan bıkmama, ekonomi ve maddiyati hakir görme ve onlardan nefret; yalnızlık ve riyazet le uğrasma, kendini olduğundan daha çok dünyaya bulastırma veya uzaklaştırmama, iç duygular, asklara, ruhlara ve mânevi iç meselelere sığınma, sürekli mü reffeh bir hayat yaşamış olan insanların kaçamamış olmuştur. Bütün yolların sonuna varmışlar, artık isyan ediyorlar. Tok, dolu ve sıcak yalamış olan heves ate sini söndürmek için “nirvâna’ya aramaktadır. Aç, bos ve soguk yaşamış olansa “nirvâna’yi değil, “ates”i arıyor ki yaksın da ates de kendisine sıcaklık ve aydınlık bağlasın.

DINLER TARİHİ

375

Bunun için, tabiatın ve fitrî yasamın gereği olarak, Çin, Hint, İran ve Yunan'ın esraf tabakasına mensup peygamberleri, zühd, irfan ve içe yönelmeye tesvik etmiş, bunun yanında çok banlar silsilesine bağlı peygamberler İbrahimî çizgiden olup ümmet sahibi ve ümmî olan bu peygamberler halkın arasından ve toplumun en yoksul katmanından seçilmişlerdir. Ruhbanlığa ve içe kapanıklığa karşı çıkmışlardır.

Görüyoruz ki, İbrahim'in daveti yapıcı ve yaratıcı bir davettir. -Zahidliğe yönelik söz konusu değildir- Toplumsallığa ve kentleşmeye yönelik bir davettir. Aynı zamanda "Hacer", kök itibarıyla "kent" ve "uygarlık" anlamındadır, İbrahim ve karısı tarihin yazdığı en büyük göçmenlerdir. Disariya yönelik bir göç, içe yönelik anlamında değil... Yani paramparça kabileler aracılığı ile yeryüzünde toplumsal ve maddî bir uygarlık oluşturma hareketi... İşte bu yüzden İbrahim, Mezopotamya uygarlığının kurucusu sayılır.

Görüyoruz ki Musa'nın ilk kıyımı, kölelikten kurtarmak, köleleri Fir'avun ve Karun'un düzeninden kurtarmak; Samiri büyücülerinin sapık sihir ve büyücülük diniyle, Karun'un hazi-neperestleriyle, Fir'avun'un zorba ve kölecî düzeniyle mücadele etmek olmuştur.

İsa'nın ilk baskaldırısı -Roma soylularının uydurdukları İsa değil- emperyalist Roma imparatorluk düzenine karşı olmuştur. İslâm Peygamberi'nin ilk açıklaması, putçuluğu, soyluluğu ve köle alıp satimini reddetmek olmuştur. Diyor ki: "Bana göre en İğrenç iş insan alım satımıdır, en büyük ibadet köle azad etme veya bir kölenin azad edilmesine katkıda bulunmaktır."

Bu düzen, İbrahimî düzendir. Maneviyata giriş olarak maddî düzeni ve hayati düzenleyen bir sistemdir. Realizm düzendir. Dünyayı mamur etme düzeni; dünyayı, mal ve mülkle, maddî üretimle süslemedir. Allah'a ulaşma yolunun, güzel bir yarma ulaşmanın, geçim yolundan Âhiret'e gitmenin adidir. Ya ni dünya, âhiretin alt yapisidir. Bunun aksine Dogu düzeninde, (İbrahimî olmayan Dogulu ruhunda) zahidlik ve iç âleme yönel me, mali hakir görme düşüncesi vardır. Bu yönelis, daha sonra-376

DINLER TARİHİ

lari müslümanların zihinlerine girer; bizim kültürümüzü küllen-dirip, hastalandırır.

İrfani zahidlik, sofilik ve esraflık, Selçuklu Türkleri ve Gazneliler'den sonra yoldas oldular. Tarih esraflığın ve tasavvufun, daima el ele olduğuna tanık olmuştur.

İbrahimî olmayan dinlerin kurucularının oluşturduğu dinin, zahidlik ve serveti hakir görmeye yönelik olduğunu görüyoruz. Halbuki Kur'ân, servet ve parayı 'hayir' olarak isimlen diriyor. Bu, servet için en büyük övgüdür. İslâm Peygamberi diyor ki: "Halkın mali 'hayri' sevmelerini severim." Mali sevmek, altın biriktirmekten, sömürücü ve tekelci ferdi mülkiyetten ayrı birseydir. Çünkü tekelci ferdi mülkiyet (Roma sekliyle), Roma hukukunda vardır. İslâm hukukunda değil. Bu, genel mülkiyeti, genel serveti ve mali sevmekten baskadır. Mali sevmek bütün halka özgüdür. Ama Proudhon'un deyişiyle ferdi mülkiyet herkes için mümkün değildir; zira bu, mülkiyete aykırıdır. Eğer mülkiyet kutsal ise herkes için kutsal olması gerekir.

"Ma'ruf" kavramı Kur'ân'da, servet anlamındadır ve Allah'ın fazlı, her yerde maddî servet anlamına da gelmektedir. Hz. Ali diyor ki: "Ekmegi olmayanın dini (de) yoktur" "Men lâ meâse lehu lâ miade lehu" "Geçimi olmayanın âhireti de yoktur." Peygamber diyor ki: "El-Fakru fahri" -"fakirlik iftiharımdır"- öyle ki irfani din, açıklıkta ve fakirliktedir. Ama peygamberin ifti har ettiği fakirlik, sorumlu devrimci zahidliktir. Yoksa halkın ekmek bulamaması şeklindeki sosyal bir hastalık değil. Bunların ikisi birbirinden farklı değil birbirlerinin ziddidirler. Yani bu toplumdan sorumlu olan, halkın yolunda çaba gösteren ben, fakir ve aç kalmaktayım. Halkın malını, kendi midemi doldurmak için toplamıyorum

ve bu fakirliğimle iftihar ediyorum. Çünkü toplumun sorumlusu ve lideriyim. Ama aç ve dilenci bir toplumun üyesi olan ben, eğer halk yiyecek bir ekmek bulami-yorsa bu durumda fakirliğimle övünmem artık bir utançtır.

Liderlerin ve yöneticilerin fakir olduğu bir toplum, varlıklı ve mesut bir toplumdur. Fakir toplum ise, kapitalist zengin liderleri, sorumluları olan, ama halki fakir ve birseyi olmayan

toplumdur. O halde, Peygamber'in "fakirlikten" maksadi, sosyal sorumlulugu olan insanin zahidligidir, genel bir açlık durumu degil. Dolayisiyla irfani açlık, Islâmî açlıktan ayri olup bir irade alistirmasindan ibarettir. Bu da toplum yolunda, insani zorluk lara karsi dayanikli kilmada çok etkin bir egitimdir. Tabii ki bos oruçlar degil! İnsanlar çoğunlukla dindar degilse de sosyal sorumluluklari vardır, çalışmalarında yararlar sağlayabilecek bir öze sahip olabilmek için de kendilerini oruçla yükümlü kilmak-talar. Hz. Ali'nin taraftar oldugu zahidlik, Mekke ve Medine'nin etrafındaki dagların bir kösesinde ibadete oturan bir adamin zahidligi degildir. Belki Medine'nin etrafındaki tasliklarda, elleriyle su kanali esen, bir işçi gibi saatlerce hurmalıkta çalışan bir adamin zahidligi türünden bir zahidliktir. Fakirdir ve hanimi ve çocuklariyla böyle yaşamakta ama, elleriyle Medine'de birkaç hurmalık ve sulama kanali olusturabiliyor. Ömrünün sonunda varlikli olabilmistir; ancak vasiyetine bakin, elleriyle yetistirdigi baglari ve hurmaliklari Medine fakirlerine nasıl bagisladigini göreceksiniz. O, Islâm zahidligini böyle yorumluyordu.

Bugün beatizm, hippizm ve egzistansiyalizm, maddî hayat, elbise, lüks ve tüketimin reddinde birinci derecede Amerikan genci, ikinci derecede İngiliz genci, üçüncü derecede Fransız ve İtalyan genci, dördüncü derecede İspanyol genci ve beşinci derecede doğu Avrupa genci bulunmaktadır. Çünkü refah baki mindan Amerika önde gelir, sonra İngiltere, sonra Fransa ve İtalya, sonra İspanya, son olarak da Doğu Avrupa gelir. Yani Batı toplumu, ekonomik bolluğa ulastigi ölçüde insan; abes ve hiçliğe kosuyor, toplumuna karsi isyan edip maddî hayatı red

detmek için ayaklanıyor. Bu duruma şimdi hepimiz de şahidiz ki ortada bir çesit tasavvufuluk ve “yeni Sofizm” vardır. Adem’in mesut olarak yaşadığı cennetteki { bu va’ad edilen Cen netten ayridir) isyanın benzeri bir isyan. Herseye sahip ve her ne isterse hazır buluyordu. Âdem ise bütün bunları istemiyor, izdirapsizliğa karşı isyan ediyordu.

Biz Adem’in sahsında mutluluk cennetinde isyan ettik ve sürüldük. Maddî ve tüketimci cennet, bizi dışarı sürdü. Bu ne

DINLER TARİHİ

denle Adem'in insanın kaderinde, refaha ulasınca isyan etmesi bir kanundur. Çünkü refah, insan hayatını anlamsız ve abesles-tirmekte. Artık hiçbir şeyde heyecan, ümit, beklenti ve gelecek bırakmamakta. İç âleme yönelme, zühd, sofuluk, riyazet, is kence, tüketimi reddetmeyle uğrastırarak isyan ettiriyor.

“Buda”, böyle bir insani yansıtır. O kendi hayatının cenneti ne karşı isyan etmektedir. Bugünkü Batı insanının ulaştığı da budur. Tümüyle maddî olan; kendisine hiç maneviyat, mektep ve imam olmayan, refah ve salt yararlanma düzenine karşı isyan etmektedir. Kaderi, sadece maddî hayat, madde ve tüketim min üstünlüğü esasına göre, hayatını cennet yapmak isteyen insanın kaderidir ve sonunda vardığı yer, boşluk, isyan ve tüketimci hayatın tahrip edilmesidir. Bugünkü Batı'nın ve Buda'nın kaderi de budur.

Bu yüzden Buda, bugünkü batıda bütün peygamberlerden daha çok ilgi görmektedir. { Tüketim ve is, is ve tüketim, ahmaklık ve bâtil sınırlarda gençleri dolastıran Batı düzeni). Amerikalı ve Avrupalı gençlik seli, Hint tarafına doğru aşağı akmaktadır. O halde Buda'yi ve onun kaderini tanımak, tüketim dünyasını ve batının kaderini tanımak demektir.

Buda'nın Hayatı

Buda, Benars'tan bir şehzadedir. Babası o ülkenin padisahi ve Racası'dır. Annesi hamile kalinca, baba çok sayıda Brahman ve kâhin çağırır. Derler ki: “Bu çocuk, uyarıcı ve uyanık bir Buda olacak, dünyayı degistirecek ve büyük bir rahip olacaktır.” Lükse düşkün olan babası bir tek çocuğu da

olunca korkmaya bas lar. Buda dogdugunda, O'nu yapay sartlarin içine koyar. O'nun için acaip, mreffe ve sinirli bir hayat hazirlar ki rahipler, top lumun seçkinler kesimi ve sosyal hayatla bir iliskisi olmasin. (Ki sonra srer, hayati reddetmeye, sonunda da saltanati kaybet meye ve ruhbaniyete mecbur olur). Bu yüzden O'nun için ren garenk baglar, büyük havuzlar yapar. Her havuzda, degisik renkten bir nilüfer. Bir havuz kirmizi nilferli, bir havuz mavi, bir havuz beyaz. Dünyadaki iyi güzelliklerle sslenmis hasmetli

DINLER TARİHİ

379

saraylar. Dünyanın en iyi müzisyenleri, dansçıları, sanatkârları O'nun hizmetindeydi. O'nu ipek bir çadırın içine koymuslardı, üzerine asla güneş dogmuyordu. O'na asla sıcak, soğuk, toz ulaşmıyordu; etkilerini hissetmiyordu. Asla acı bir söz isit miyordu. Böylesi bir sükûnette. En iyi ve en güzel kızlar, yelpa zeyle onu serinletiyorlardı. Bedenini dünyanın en iyi yağlarıyla sivazlıyorlardı. Kisacası şehzadeyi öyle bir terbiye etmeleri gere ki hayatın mutlulugunu tatsın, bu maddî hayatın lezzeti onu irfani kaygıdan, zühd ve brahmanhktan gafil kilsin!

Buda, 16-17 yaşlarına ulaşınca; bir gün sevdiği arabacısına: "Gel beni gezmeye götür" der. Arabacı onu gezmeye götürür.

"Arabacı, bu kim?"

Bu bir ihtiyardır, deyince:

"İhtiyar kimdir?" diye sorar. Der ki:

"Yaslanmış, senin ve benim gibi bir adam."

"Yaslılık nedir?" diye sorar.

"Herkesin varması gereken bir asama," der. Sonra:

"Bendemi?" Oda:

"Siz bile." Buda der ki:

"Ben henüz bu yaslılıktan geçmemiş miyim?"

“Hayir,” der.

“Benim de mi ondan geçmem gerekir?”

“Evet,” deyince:

“Bugünkü gezme benim için yeterli” der.

Köske döner. Ama düşüncelidir. Tüm gece boyunca ve erte si gün boyunca hep yasliligi düşünmektedir. { O’nun da düçâr olması gereken bu korkunç durum! }

Birkaç gün sonra der ki:

“Arabaci, beni gezmeye götür.”

Gezmeye giderler. Gözleri açık, dudagi sarkmis, kurumus, agzi açık kalmis, baskalasmis, sekli degismis bir adam görür.

“Bu kimdir?” diye sorar.

“Hastadir.”

“O nedir?” diye sorar. Der ki:

DINLER TARİHİ

“Hasta, hastalığın kendisini felâkete ugratırcasına çarptığı kimsedir.”

“Hastalık kimi felâkete ugramış gibi yapar?” diye sorar.

Der ki:

“Hastalık seçim yapmaz, herkesi! ”

“Beni demi?”

“Evet, hatta seni bile.”

“Benim de bunun gibi hasta olmam mümkün mü?” der.

“Evet! ..” Buda der ki:

“Bugünkü gezme benim için yeterli beni köske götür! ”

Bu iki görüntü, O’nu birkaç güne kadar düşünce ve suskun luga sürükler. Baska bir gün, tekrar rica eder ve çıkarlar. Degisik elbiseler giyinmiş ve birinin basına toplanmış insanlar görür.

“Beni onlara yaklastir” der. Yaklastirir. Sorar:

“Bu kimdir?”

“Ölü” der.

“Ölü” nasıl biridir?” der. Der ki:

“Olü, bu duruma mahkûm olan bütün insanlardır.”

“Ben de mi?” diye sorar:

“Sen de.”

“Nasil ortaya çıkar? diye sorar.” Der ki:

“Öyle bir ortaya çıkar ki, o sahis tek basina gider. Ne anne, ne baba, ne es, ne de evlât onu artik tanimazlar. O da artik bun lari göremez. Onlar için artik öyle biri yoktur.”

Titremeye baslar.

Beni köske götür, der.

Köske döner. Artik getirdikleri en iyi yiyecekler bile agzina bir tat vermez olur. En iyi nagmeler onu heyecanlandirmaz olur. En iyi lezzetler ve güzellikler, dudaginda asla en küçük bir te bessüm bile meydana getirmez. Her üçü de; kendisini bekleyen ölüm korkusu yasilik ve hastalik her seyi onun gözünde anlam siz, geçici, bos yalan ve aldatıcı kilmistir. Daha sonralari der ki:

DINLER TARİHİ

381

“Arabacı, beni götür. Artık bu köskte dayanamıyorum.” Ertesi gün onu götürür.

Sarı elbise giymis bir adam görür. Basi tras edilmiş, âdeta bir dağ sükûneti ile oturuyor. Sorar:

“Arabacı bu kim?” Der ki:

“Bu rahiptir; zahid ve riyazet yapandır.”

“Rahip, zahid ve riyazet yapan kimdir?” Der ki:

“Derviş (riyazet ehli olan) asla ve asla hayata, hayatın zevklerine nefsinin, vücudunu kaptırmamış, tümünü terketmiş olan kimsedir.”

“Ne iş yapar, nasıl bir yol tutturmuş da herşeye giden yolu kesmiş ve böylesi sükûnete ulaşmış?” “Onunla sohbet etmek istiyorum,” der.

Gider ve:

“Adam, sen nasıl böyle bir azamet ve mutlak sükûnete ulaştın? Hiçbir şey, seni ne heyecanlandırıyor ne de korkutuyor? Sen de benim gibi ihtiyar, hasta ve ölü gördün mü?” Der ki:

“Evet gördüm. Hatta saraylarınızı, zevklerinizi, mavi, beyaz nilüferlerle süslenmiş havuzlarınızın hepsini görmüşüm; şimdi de bu yolu seçmişim...” Sorar:

“Bu hangi yoldur?”

“Ev-barksızlık yolu! Ev-barksızlık yolu!”

“Arabaci beni geri götür,” der. Geri götürür.

Gece yarisidir, esrarengiz ve fırtına dolu bir gece (Dünya ve Buda’nın içi fırtına dolu) odasına gelir. İç taraftaki odada Hint prenseslerinden birinin kızı ve Hint’in en güzel kızlarından biri olan esi, efsanevi güzellikteki karyolalarında uyumuslardı. Si malarından güzellik, masumiyet ve sevgi seziliyordu. Saltanat hanedanının göz aydınlığı olan birkaç günlük çocuk, beyaz bir elbisenin içinde, anne kucagında uykuya dalmıştı. Buda bu manzaraya hayran kalır; hayatının başlangıcı bu yeni askidir. Der ki, bunları daha iyi görebilmek için (eger daha yakına gidersem) esimin ve evladimin uyanması mümkün. Eşimin bakışının bana yönelmesi de mümkün. O zaman da aramızdaki bağ daha

DINLER TARİHİ

bir güçlenebilir. O zaman onlarla vedalasmak benim için daha bir zor olacak. Bu yüzden burada, kalbimde onlarla vedalasiyorum. içinden veda edip atına biner, sonunda uçsuz bucaksız ormanlara, tek basına dalar, kaybolur.

Çesitli riyazet, iskence, zorluk, büyük olaylara tahammül, büyük dervislerin mektebinde ders ve sonra, dervislerin hayati ni da red asaması.

Kötü bir durumda bir ağacın altında istirahat ediyorken an sizin, tanimanın aydınlığı, hakikatin yolu kalbinde açılıyor; “Bu da” olup uyanıklığa ulaşır [Buda: Uyanık, uyanmış anlamına gelir.] Sehzadeleri olarak terk ettiği Benars halkını, şimdi mesaj getiren bir dervis sıfatıyla uyarmaya gitmek için ayaga kalkar.

Buda’nın ulaştığı suur ve tanıma tek bir esastan ibarettir. O, şöyle der: “Ey insan! Ne ölümden sonraki kaygıyı taşı, ne ölüm den önceki kaygıyı. Ne riyazet çek, ne de lezzete esir ol! Belki sadece tanı. Neyi? Birseyi:

“İnsan, bir unsurdan yapılmıştır. Oda:

İzdirap! ... İzdiraptan ibarettir.” Böyle olunca da bir hedefin olması gerekir:

“İzdiraptan kurtuluş.” Bu iş için, dört büyük hakikati tanımak gerekir. Birincisi: “İzdirap nedir? İzdirabın tanınması.” İkinci: “İzdirabın olduğu yeri tanımak.”

Üçüncüsü: “İzdiraptan kurtulma.”

Dördüncüsü: “İzdiraptan kurtuluş yolu ve nirvâna sükûnetine ulaşmak”. Buda mektebinin can damarı olan,

büyük esasi tanımak.

Bu esas: “Insanın, izdirabin nereden kaynaklandigini bilmesi gerekir: İhtiyaçtan, lezzetten ve susamislikten.”

Baglanmak zevk vericidir, ama izdirap dogurur. Çünkü her baglilik bittiginde aci verir. Çünkü her kavusma daha sonra hic reti getirmektedir. Tokluk, izdirap kaynagidir. Çünkü her tok luktan sonra tekrar bir açlık gelmekte. Suya kanmak izdirap kaynagidir. Heves izdirap kaynagidir. Çünkü her hevesten son ra bikkilik gelir. Tanisiklik, izdirap kaynagidir. Çünkü her ta—

nismadan sonra düşmanlık gelir. Dostluk izdirap kaynagidir. Çünkü her dostluktan sonra ayrılık gelir.

O halde izdirabin bütün yollari taninabilir. Zira bütün izdirap yollari lezzetten haz duymaktan geçer. Tek kurtulus yolunun, ihtiyaç, egilim ve lezzetin geçtiği bütün yollari terketmek-tir. Böylece ruh, bunlarla olusan bütün kaygılardan kurtulur. O zaman her "sey" bir ada olur. Kendinde sakin, büyük, ebed, sonsuz, ihtiyasiz bir kahraman gibi, yeryüzünde daima tek ba sına seyahat eden bir gergedan azametinde. Hırsli, istekli bir kahraman gibi. Köpeklerin, akalların ulumasi seni etkilemez. Arzu ve istegi, bir böcek gibi ayaklarının altında ezersin. Arzu lara, davetlere bağlanmaksizin, kadin ve evlt kaygisi olmadan, yalnız bir gergedan gibi, sefere ık. Vahsi bogalar ve filler gibi. Herhangi birinde ansizin bir hastalık belirince onların; fillerin ve bogaların kalabaligından ayrilip kenara çekilirler. Ormanın bir ksesine giderler. Kendi içlerinde ve düşüncelerinde gizli bir skta dalarlar. Sen de hayatın bu günlük kavgalarından disari ık. Kendini bataklıktan kurtar, bir gergedan gibi tek basına se-yahata ık! Itikadi usulün toplamından verdigim "derme" ile, orada sana uyulması gereken dogru bir hüküm ve ailesiz bir se fer đretilmistir. Bütün yolların sonsuzluguna ulasmak, "derme" de denizin sknetine bağlanmak. ("Derme" Buda dininin bir il kesidir).

ONBIRINCI DERS

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

GIRIS

(Hüseyniye-i Irsad) Kurumunun umumi ve kapisinin her kese açık olmasından olacak ki böyle sınıfta ders vermeyi vaaz ve hitabe oturumlarıyla bir tutuyorlar. Böylelikle bir derse kati linca da hüküm ve kararlarını belirtebiliyorlar. Su noktayı hatırlatmak gerekir ki ders, vaaz ve hitabe değildir. Ki, bir oturumda söz tamamlansın ve neticesi açıklığa kavussun. Mantık silsile-sindeki inis ve çıkışlarla; kusurları tesbit ve tahlillerle iyi veya kötü fikirler belirlenerek ancak bir yere ulaşılabilir.

Diğer bir konu da; sözgelimi, Hüseyniye-i Irsad gibi İslâmî bir kurumda, niçin Buda'dan bahsediliyor? dediklerini isittim. Bizim bunlarla bir sözümüz yok. Çünkü İslâm'da ve Sia'da en değerli işlerin, tefekkür, ilimle ilgili konular ve ilmî tartismalar olduğunu bilmiyorlar. Bu, beyefendinin bir kösedede oturması ve Nasruddin Sah'in deyişiyle, fikir ve hayaller buyurması(!) anlaşılmaz. Bilâkis ilmî meseleler, fikirler, inançlar, ideolojiler, hayatla ilgili akımlar, kendi kaderi ve kendi insanî toplumuyla ilgili konularda düşünmeye başlaması demektir. Bilinçli kişi doğru düşünceyi elde edebilir (ancak ilmî ve ince bir bilinçle), İslâm, düşünmeye o kadar değer vermiş ki, şöyle diyor: "Bir saatlik tefekkür altmış senelik ibadetten daha hayirlidir."

İslâm'da ibadetten daha üstün olan tefekkür; bilimsel, metodik, etkin ve yararlı sonuçlar doğuranıdır. İmam'dan 'eğer biri nin ölümüne bîr saat kalmıssa ne yapsın?' sorusuna cevaben su nu isitiyorlar: O son saatini ilim elde etmekle ve ilmî tartismayla geçirsın!

Böyle bir fetva verdigi için alısageldigimiz dinî bir önder değil de âdeta bir filozof veya Siyonist olduğunu sanırsın. Bu ri vayetler bizim toplumumuzda da naklediliyor. Tabii kabul ve onunla amel etmek için değil, belki rivayeti nakletmekle sevap elde etmek için! Çünkü rivayeti nakletmenin sevabı vardır. Ra mazan ve Muharrem ayı boyunca "İslâm'da ilmin faydalarını" anlatmak amacıyla minbere çıkıyor, ilim ve öğretimin değeri hakkında yüzlerce rivayet naklediyor. Diyor ki, Peygamber söy le buyurdu: "Çin'de bile olsa ilmî talep ediniz." Birisi ilmi elde etmek için bir adım atmak istediğinde ise hemen basıyor ferya dı. Değil bir Çinli'den dünyevî ilmin, hatta Sii olmayan bir Müs-lümandan Kur'ân'ın tecvid ve kiraat ilminin alınmasına bile ta hammül edemiyor!

Ben, siradan bir öğretmen olarak, çeşitli dinlerde, ahlâkî hatta materyalist ekollerde derinlestikçe İslâm'ı anlayışım daha da köklü, dinî değerlerim daha da aydınlanmış oluyOr. .Sizler de, bu duyguyu kendiliginden seveceksiniz. Bu dersleri adım adım takip edenler, bu iddianın tanıklarıdır. Eğer, esaslı bir so nuç almaya henüz ulaşmamışlarsa bile, İslâmî görüşleri mutlaka daha derinlesmistir. Daha önceleri çoğunlukla inandıkları dinin dışında başka bir dinden bahsedilseydi, din açısından kalpleri sakinlessin diye ona hakaret etmeleri, onu çirkef göstermeleri, değersiz ve küçük

görmeleri gerektiğine inanırlardı. Ama, bu araştırma ve incelemelerden sonra anlaşılmıştır ki, hakir görmek ve basit saymak ilim açısından sadece nakletmeye ve düşünmeye ihanet etmek değil, belki bizim dinimize de ihanet etmek de mektir. Bu konuyla ilgili olarak Ernest Renan şöyle der: “Her di ni azameti, onu takip edenlerin düşüncesinin azametine ve duygunun zirvesine varmalarına bağlıdır.” Yani o dine, duygu, akıl ve kalpleriyle inanan kimselerin. Herkes akıl, duygu ve bilgisi nin azlığı oranında dini kavramı ve şahsiyetlerini (önder kişilik-386

DINLER TARİHİ

lerini) hakir ve süfli olarak düşünür. Yani anlayış ve duyguları kapasitesince. Safça ve kin gütmekten inandıkları, kabullendikleri Peygamber'in (s-a.v.) Ali'nin (a.s.), Fâtima'nın (a.s.), Kur'ân'ın.. asik ve meftunu olduklarını görürsün. Ama anlayış düzeyleri düşük, dünya ve dinlerle alâkali bilgi ve tanımları kısır olduğu için o büyüklere isnad ettikleri fazilet ve özellikler de kendi kavrayış ve suurları oranındadır. Ali'nin tüm o hayretler uyandırıcı azamet ve esrarlı boyuttaki her antropolog, O'nun yaratılışında-ki bu yönün insanlığa ve tarihe kazandırdıklarına hayran kalmıştır, onların küçük zihinlerinde, sadece kılıcının şekli, zirhinin cinsi... yemek yemesindeki ölçülü davranışı yer etmekte; diğer tüm özelliklerinden önce hatırlamaktadırlar. Çünkü basit belleklerinde, dar zihinlerinde bundan baskısını da canlandıramıyorlar.⁵⁰

50-Peygamberin vefatı konusunda "Muntehiyul A'mal"a bakınız¹.. -Revaçta olan bir kitaptır. Yazar da muttaki ve ihlas sahibi olarak tanınan biridir... "Peygamberin bası ağrımaya başladı. Baki kabristanına gitti; döndü; ölüme hazırlan misti.. Hazreti Emir'in evine geldi.." Burada herkesin kalbi heyecanla atmakta. Peygamberin hayatının sonunda, Ali (a.s.) gibi bir şahsiyete vasiyet ne olacaktı? Hayran bakan bir azamette olan bu iki şahsiyetin konuşması basit değildi! "De di ki: Ey Ali! Vefatımdan sonra; ruhum disarı çıkınca, avucuna al ve yüzüne sür. İkincisi de, kimsenin bakışlarının avret mahallime kaymasına izin verme; kör olur. "Sonra evine döndü!" Bu tasvir takva sahibi, asik hatta âlim bir mü'min dindar toplumumuzun son dönem bilginlerinden birinin zihnindeki; Hristiyan bir doktor olan Dr. George Jordake'in anlayışındaki Ali'nin tasviridir: "Ey za

man! Ne olurdu bütün güç ve yeteneklerini bir araya toplayaydin da bir sefer daha Ali dogsaydi; bugünün insani O'na öyle muhtaç ki!

Ve ingiliz yazar Caryle'in, Peygamber ile Ali'nin görüşmesinin tasviri: "Bi'setin baslangıç anlarında, Peygamber'in akrabaları O'nun davetini hep kin ve alayla reddettiler. Sekiz veya on yaşlarında bir çocuk olan Ali, O'na biat etti: O küçük el bu elle birleştirdi ve insanlık tarihinin akisinden değiştirdi" ("Kahramanlara Övgü" kitabından). Bu yüzden yine tekrar ediyorum: "Tanimak" ve "Tekrar tekrar tanımak!" İman ve ask sonra gelir. Ancak telkin ve miras yoluyla değil, tanımaktan doğan ask ve iman! ..

Ali gibi bu adama tanımak için, anlayış kapasitemizi, suur ve bilgi sermayemizi, görüşümüzü genişletip en üst noktaya çıkaralım ki, böylece dinimizi de yüksek bir seviyede tanıyabilelim. Öğrendikten sonra, o büyükleri "görme" sanatını, ri sale S ve fonksiyonlarını görelim.

Büyük ekolleri ve dinleri, mümkün olduğu kadar inşafı inceleyelim Degerleri ni, büyüklüklerini, faziletlerini daha çok tanıyalım. Doğru veya eğri, hak veya batıl taraflarını daha etrafıca anlayalım ki islam'ın daha üstün ve daha mükemmel olduğu bizim için açıklığa kavussun. Sözgelimi, Buda'yi tanımakla -benim nazarımda (sosyolojik anlamıyla) kötü bir peygamber, ama çok büyük bir sair ve filozoftur- veya Mehavira Zerdüşt, Konfüçyüs, Lao-Tsu ve Sokrates,.. Ruh âleminde, insanın maneviyatında, iç âleminde bütün o kudret, akamet ve derin ligi elde etmiş olan kişiler, zihnimizde birden Ali'nin (a.s.) şahsiyetini çağırır-DINLER TARİHİ

Buda

Buda, “Kasaterya”dan bir adamdır. Kasaterya, Hint’te seh zadeleri, esrafi ve soylulari kapsayan bir siniftir. Yunan’da soy lulara, asillere ve imtiyazlılara (idareciler, devlet büyükleri ve esraf bunlardandı); “Aristo” (Aristokrat) olarak isimlendirilen bu sinifa Hint’te “Kasaterya” denildiğini görüyoruz.

Büyük ruhanilerin tümünün; genelde, Budizm’in kurucuları ve “Veda” dininin ruhanilerinden birçoğunun Hint’in esraf ve sehzadeler sinifına bağlı olduklarını söyledim. Yine müreffeh si nifta yasayan insanın ruhunun nasıl bosluga ve hiçliğe vardığını da anlattım. Bosluk isyana, isyan dünyadan bismaya, hayati hakir görmeye, içgüdülerin kafaya vurmalarına neden olmaktadır. Zevk, bir çeşit özel felsefi veya dinî zahidliğe meyletme (Gazneli ve Selçuklu Türkleri dönemi), tasavvufun geçmesi, de rebeylik ve feodalitenin ortaya çıkması, düşünürlerin, genç neslin isyanı; bir çeşit dindisi zahidliğe yöneliş, kapitalizm ve refah döneminde olan bugünkü Batı’da maddî hayati reddeden, ken dine özgü egzistansiyalizm hep bundandır. Bütün Hint, Çin, İran, o günkü Avrupa dinlerinin bütün düşünürleri, büyük dinî mekteplerin kurucuları, bu sinifa bağlıdır. Yunan’da “Sokrates”, “Aristoteles”, “Platon”, “Demokritos”, “Lousibus”; İran’da “Mani”, “Mazdek”, “Zerdüst”; Çin’de “Konfüçyüs”, “Lao-Tsu”, Hint’te “Mehavira, “Buda” Esrafa, Mubetler, Megan (Zerdüst ve Mecusi din adamları) sinifına veya Kasaterya sinifına bağlıdır.

maktalar. Bunlara karsın Atinin üstünlü kistin i ve faziletlerini anıyor ve onların tümünün sahip olduklarına, O’nun tek basına sahip olduğunu görüyoruz. İste bu anlayış değerlidir; bizim mü’minlerin birkaç halifeyle yaptıkları mukayese den sonraki anlayışları değil. Ali’yi ikincilerle

kiyaslamalarinda ise onlari, öyle sine küçültüyorlar ki, bununla da kendilerince Ali'nin büyüklüğünü ispatlamis oluyorlar!!) Peki, Ali'den geriye ne kaliyor? Demavend tepesini, Hilton otelivle tartiyorsun. Üstelik hem dagin tepesine gitmedin, hem de dünyada bu binadan büyük binalari tanimiyorsun. Tahran'in disina çikmamissin. Bununla beraber Tahran'daki Hilton otelinin büyüklüğünü de taassup ve dar görüslülüğünle Gü ney Tahran'daki bir küçük kulübe gibi tantiyorsun; sonra, sevk, ask, iftihar hatla tahrif ve taassupla bu kulübe, Demavend tepesinden daha yüksektir, dive ispal-liyorsun(i) Tesekkürleri!) Eger biri: Hayir beyefendi, Hilton oteli küçük bir kulü be degil, Tahranin en büyük binasidir; ama Demavend dagi karsisinda hiçbir seydir; o binadir, bu ise dagdir, derse; baginp küfrediyorsun. Diyorsun ki: O, Mevlâ'nin velayetine sahip degildir! Tesekkürler!

DINLER TARİHİ

“Refah”ın hiçliğe, hiçliğin isyana, isyanın zühd ve sofice ir fana; idealizme, içe dönüklüğe, zihniyetperestliğe ve asiri ahiret-çilige dönüştüğüne ilişkin sinifsal psikolojik temel, “Buda” için de geçerlidir.

İlk Devrim

“Sidarata”, Brahmanların tahminine göre evsiz barksız der vis ve zahid olarak lüks dünya hayatını ve saltanatı boslayacak bir prenstir. Babası bu tehlikeyi önlemek için ona mevsimlik köşkler (bahar köskü, sonbahar köskü, kis köskü) yaptırır. Ha vuzlar, bağlar, çok güzel av yerleri, cennetvari eğlencelerle dop dolu bir hayat için gerekli tüm vasıtaları hazırlayarak bu köşk ve yaşam içinde tutsak kalmasına çalışır. Ama Âdem’in Cennet te isyan etmesi(!) gibi, Buda da babasının hazırladığı debdebeli hayata isyan eder, bütün o nimetlerden kaçır.

Buda’nın Hind’in en güzel kızıyla evlendiği düğün gecesin de, en iyi müzisyenler, dansçılar, sarkıcılar, en debdebeli Hint bahçelerinde; Buda’nın babasının en son ev ve en sağlam ipini Buda’nın ayaklarına bağlamak için bir araya toplanmışlardı. Hizmetçiler, Öğretmenler, Buda’nın babası korku ve endişe için de Buda’nın denetleyicisiydiler. Bütün bu güzelliği nasıl telakki ettiğini görmek istiyorlardı. Oldukça mera ki andına bir durumu vardı. Çünkü hepsi gürültü ve heyecanın esiri bir âlemin zirve sinde oldukları, güzellik ve lezzete battıkları bir anda, Buda, (kendi deyimiyle) hasta bir fil gibi bazen kalabalıktan uzaklaşıyor, bir pencerenin kenarında duruyor, dakikalarca gizli bir sükûtla, nitelendirilmesi mümkün olmayan bir şekilde daldiyor du. Babası ve diğerleri de, onu bu durumdan kurtarmak ve ha yata döndürmek için seferber olmuşlardı. Her halükârda ona te bessümlerde bulunuyorlardı. Ama o azıcık bir fırsat bulunca, kendi yalnızlığına geri dönüyordu. Bütün bunlar, gencin içinde baska bir dünyanın doğuş halinde olduğuna isaretti. Ruhu bir devrim içindeydi!

Sonra bir çocuğu olur. Kaderi her gün bir çivi ile hayat ve varlığını yere çakıyor, böylece kopması ve sefere çıkması

daha

DINLER TARİHİ

389

bir zorlasiyordu. Bu durum, baskalarinin girmesi yasak olan al tin kafesinden ilk defa disari adim atmasina kadar sürer. Dört isaret ve dört kelime ile karsilasir ve hayati yorumlar... 51

Yaslilik: İlk adimda “yaslilik” ile karsilasir. Kirilmis, burus mus, pejmürde bir halde. Bunun, herkesin kaderi oldugunu isit ti. Her genç, hayatın bu mevsimine ulasmaktadır. Kim ve ne olursa olsun, bundan kaçis yoktur.

Hastalik: İkinci adimda, hastaligi tanir. Kederli, rahatsiz, kansiz. Her saglam olanin bu asamaya ulastigini duyar. Hastali ga yakalanan, pejmürde bir hale gelmektedir. Kim, ne olursa olursan ol, bu kederden kaçman mümkün degil.

Ölüm; Üçüncü adimda, kaderin son kelimesi ile karsilasir. “Ölüm”ü duygusuz ve hareketsiz bir cesette gözler. Sorar;

- Bu kimdir? Derler ki: -Ölü.

Ölü kimdir? diye sorunca:

- Olmayan kimsedir. Öyle bîr hal ki, her hayatın durdugu ve sona erdigi bir durumdur. Bunun üzerine:

Benim hayatım da mi? diye sorar ve cevabini kesin ifadeler le alır:

- Senin hayatın da. Ölüm, bütün bu kale ve hisarlardan ge çip senin pesinden de gelecek.

O zaman çocuklugundan beri ruhunda varolan gizli endise ve dine ait duygular, vicdaninin derinliklerine ve iliklerine

dek isleyen bu üç isaret ile isyan eder. Bir soru, anmda, nutfe olus turmaya baslamistir: Hayat nedir? ister disarda ister içerde, is terse sarayda veya dagda, her kim olursan ol, her sinifta ve her sekilde “yaslilik, hastalik ve ölüm” seni tehdit etmektedir. Bu yö-

51-Evliyanin hayati, Buda’nin hayatinin benzeridir. Mucizeler ve kerametler, ta savvuf sahsiy etleri vle ilgilidir, imamlarla degil. Imamlar, bütün bu mucizelere sahip degildir. Buda’mn yasamina benzer yönler bunlarin ogunun hayatinda tekrarlanmistir. Bu Buda’nin biyografisinin, evliyanin hayatinda etkili oldugu nun isaretidir. Mesela, Ibrahim Ethem, Belhli b’ir sehzadedir, nimet ve zevke gark olmustur. Daima av partilerindedir. Bir gün tek basina avin pesindeyken, ansizin bir ses yakasina yapisir ve haykirir; nereve gidiyorsun? Bu uyarici vur gu haz ve nimetle yasayan dertsiz sehzadeyi Ibrahim Ethem yapar

DINLER TARİHİ

nüyle yüzyüze gelmeye çaresiz bu kesin kaderle
karsilasmaya mahkûmsun.

Gençlige gönül bagladik, yaslilikla sonuçlandı; Sihhatli, sag
likli olmaya gönül bagladik, hastalık yakaladı; hayatimiz,
ölüm le sonuçlandı O halde nasıl yasayalım ki bu üçünden
kurtulabi-lelim?

Buda, bütün bunların cevabını son görüşmesinde bulur. Bir
adam gördü; ne yasli, ne hasta ne de ölüme giriftardir. Ne
lezze tin zirvesinde, ne kudret arabalarında ve altın
kösklerdedir. Ne muhtaç, ne hasta. Silahsız, elbisesiz. Ne
altın, ne bas, ne zengin lik... İhtiyaçsız, sevinç, sükûnet ve
kudretin zirvesinde, toprağın üzerine diz büküp oturmakta.
Sanki varlığın ve âlemin tepesine çıkmış. Hiçbir güce sahip
olmayan öyle bir insan, böylesine bir kudreti nasıl
bulabilmistir? Buda sorar:

- Sen kimsin?

- Brahmanım, cevabını alır. Sorar:

Bütün bu kudret, bu sükûnet, safa, emin olma ve gözlerin
deki bu hâkimiyet parlaklığı nerden kaynaklanıyor? Bu
zaaftaki bütün bu güç, bu mucize kimdendir? Fakirlikte
saltanat, bos el de bu doluluk! Böylesi hayatı ve sihhati
nereden getirdin? Ce vap alır:

- Ailesiz yaşamdan! Soruyor:

- Ailesiz yaşam nedir? Sorusuna karşılık sunu duyar:

- Akıllılığını öğrenmiş olan insanın yaşamıdır: İzdirapsızlığa
ve ihtiyaçsızlığa ulaştım. Çünkü bütün zaafı, zilletler, endi

seler, üzüntüler, muhtaç olmaktan kayna klanmaktadır. Eger, “Istemezsen” hiç kimse seni zillet ve köleliğe çekemez. Eger sa hip olmazan, hiç kimse seni korkutamaz. Bu insan hayatının iki esasıdır. (Elbette bu cümleler, metinden değil. Belki olayın yoru mu ve Brahman görüşü doğrultusunda ben söylüyorum.) Bu nedenle, bu adam kudret ve servete sahip değildir ki, onu koru mak için muhafız ve dalkavuk olsun, vesvesesiz ve endisesiz bir an geçirmez olsun, onu kazanmak için her ise bulasmak istesin.

“Buda”, kurtulus yolunu bulmustur. Sarayların, yalancı genisliğinin kendi zindanının darlığı olduğunu anlıyor. Kösk, kaDINLER TARİHİ

391

din ve evlat, özgür ve hafif kanatlı uçuşu gereken güvercinin ayaklarına bir bağdır.

Bir gece yatak odasına gider, (ihtiyaçsızlığın, ailesizliğin ve muhtaç olmamanın esigine vardığı gece). Karisini, ipek bir ya takta, efsanevi bir odada ısıklı bir atmosfere garkolmuş olarak güzelliğin ve gençliğin zirvesinde görür. Dinlenmekte ve uyumaktadır. Kucagında yeni doğmuş çocuğu. Böyle bir durumda kapının esiginde durup, kendi kendine: Sizde gördüğüm bütün bu güzellik, kendimde gördüğüm bütün bu sevgi ve sefkat, işi mi zorlastiriyor. Biliyorum, eger vedalasmak için sizi uyandırır-sam, yüküm daha da ağırlasacak, yolculuğum daha da zor olacaktır! Bu yüzden sizi uykuda bırakıyorum, vedalasmaksizin işi bırakıyorum.

Atına atlayıp ormana doğru sürer. Bir ırmığa ulaşır suyun dan geçer ve geçmiş hayatından kalan bütün zevk ve lezzetleri bu suyla yıkanmış ve hayatın bulastırdığı pisliklerden temizlenmiş olarak; atı (geçmişteki soylu

yasaminin son hatirasi, dünya ile son bagi, hiçbir yere ulastirmayan bineklerden olan bu son binegi) irmagin tarafinda birakir. Yaya olarak gür ormanin de rinliginde kaybolur. Bes büyük Brahman'a baglanir ve Buda ol maya baslar.

Kurtulus Yolu (Muksha)

Daha önce de söyledigim gibi. Buda dininde kurtulus yolu, “riyazet” ve hayatla olan baglari kesmektir. Nefsin hayatla olan baglarini kesme ve bizim “nefsi öldürme”⁵² dedigimiz bu olayin rarlama olmadan gerçekleşmesi mümkün degil. Nefsi zorlamak

52- “Nefsi öldürme” kavraminin Hint kültüründen geldigini ve daha sonralari dilimizde ve dinî fikrimizde yer edinmis oldugunu tahmin ediyorum. Yoksa ilk islâm! metinlerde, “öldürme nin yerine “terbiye etme” deyimi varo la gel mistir. Hatta Kur’ân nefse yemin ederek onun için “bir tohum gibi” deyimini kullani yor. Bir ziraatçi gibi ona su vermek, onu saglam olaraklcorumak, yarilmasini, egitilmesini öğrenmek ve ondan mahsul almak gerekir:

“Nefse ve onu sekillendirene; ona takvasini ve fücurunu (iyilik ve kötülük kabi liyeti) ilham edene and olsun ki: Nefsini tezyike eden kurtulmustur ve onu ör ten kaybetmistir.” (Sems 7, 8, 9,10) “Nefs iezkiyesi”ni, tefsircilerimi?. ve tebligci-lerimiz, “nefsin pislik ve bula sikliklardan aritilmasi ve temizlenmesi” olarak yo—

DINLER TARİHİ

için çok çetin bir program doğrultusunda güçlü bir iradeyle ona gem vurmak gerekir. Bu is için kendini bu “yoga” ayinine (Veda dinine özgü riyazete) vermek gerekir.

“Buda”, riyazette öyle bir makama ulasti ki, Brahmanlar onun hakkında ümitvar olmaya, Ona tevessül etmeye basladi lar. Çünkü riyazet sirasinda gösterdigi üstün yetenekleri ve is—

rumlamislardir. Bunun daha çok ruhbani görüsün etkisi altinda olmasi muhte meldir. Nefsi öldüme riyazetine yönelisin hedefini, dinî ve ahlâkî terbiye açisin dan “temiz olmak” olarak algiliyorlar. “Eflaha”yi da kurtulmak ile açıklıyorlar; bu, insanin mahpus olmasi, tabiata, maddiyata ve içgüdülere giriftar olmasini çağrıştırılmaktadır. Dogu tasavvufundaki lezzet ve tabiata karsi duyulan kötüm serlikle benzerlik teskil etmektedir. Halbuki “eflaha”, “zekkâ”, “hâbe”, “dessâ” dört kavram arasindaki manevî uygunluk birinci âyet ile onun iziddi olan ikinci âyet arasindaki tezat; insanin sorumlulugundan bahsedildigine isaret etmekte dir. Nefsle beraber sorumluluk, kurtulustur. Eger tohum, filizlenirse içindeki güçler ve yetenekler beslenir ve islah edilirse muradina ermis, (eflaha] faydalanan olur-eger, o topragin altinda sizli birakilir (dessâ) ve gömülür, su ve hava dan mahrum edilirse ziyan olur. Muradina ermemis olur. Bu iki tarz yorum; iki ahlakî görüşü ve çeşitli antropolojik görüşleri açıklıyor. Birincide; insa’nin risaleti (islevi), hayatta temiz kalmaktır. Ikincisinde, insanin risaleti gelismektedir, Bi rincide insan, sakinandir. Ikincisinde insan, iyilik yapandir. Kötü is yapmayan adam ile iyi is yapan insan arasinda fark vardir. Biri olumsuzdur, digeri olumlu. Tezkiyenin böyle olumsuzlukla yorumlanmasi, maalesef halkin özelliiksiz, men fi ve issiz tiplerin pesinden

gitmesine sebep olmuştur. Sadece bulasmayan, dü rüst kalan, insanların pesinden. Halbuki temizlik, suur ile eğitildiği, büyük bir duygu, bilgi, irade, liyakat ve yapıcılık ile iç içe olduğu zaman değer kazanır, yoksa bir hiçtir. Bir insan, bütün ömrünü sakinme ve perhiz karlıkla geçirse de günahsızlık ve temizlikte “alçıdan bir heykel”e, “kardan bir adam’a veya bir “cenaze”ye ulaşamaz!

Diyecekler ki Takva? Evet takva! Ama bir suursuzun, kabiliyetsizin ve aylakin takvasının ne anlamı var? Takva, kendini sapmalardan, pisliklerden, İhanetler den korumaktır. Sapma, pislik ve ihanet faktörlerini, hatta onun çeşitlerini bile tanımayan, onları anlamayan bir adam, nasıl takva sahibi olarak kalabilir? Ali { a.s.}’a karşı savasan Hariciler’in kusuru takvasızlık değildi, suursuzluktu. İkincisi, bir elini hiçbir şeye (siya ha-beyaza vurmadan) dokundurmadan elleri temiz kalıyorsa, bunda övünülecek ne vardır? Siyasî, fikrî, iktisadî, sosyal kar-galasaların kalbinde çaba gösteren, sorumluluk yüklenen ve temiz ve sakinmiş olarak kalan, kendini satmayan, zaaf göstermeyen, zorluklara tahammül eden, şahsî heveslere karşı sürçmeyen, kaymayan insanın takvası takvadır. Zamanın, durum ve vaziyetleriyle iç içe olanla, zamanın durum ve vaziyetlerinden bâhaber olan bir midir? Hayatının bir kısmını (baskalarının) emin kıldığı kimse nin ismi de temiz kalmaktır; bu, hangi takvadır? Deneme ve teshir alanlarında yer alması gerekir. Kendisini koruması gerekir ki, takva sahibi olsun. Acaba “Baba Kuhi’nin İngilizlerle olan sömürü anlaşmasının hiçbirinde imzasını görmüyor sak, bu onun vatan satmayan, takva sahibi biri olduğuna mı işaretler? Kebî’ Efendi, Hazreti Emir’in hükümeti zamanında bütün o kargasalardan kenara çe kiliyor, gelip Meshed yakınlarında kendisine bir kabir yapıyor orada ibadetle meşgul oluyor. Münker ve Nekir’in soracağı sorularla ilgili soru cevap temrinle rinde bulunuyordu! Bu ise takva değildir! Takva, Malik Es ter’in kudur; kargasa, tehlike,

para, kudret ve Benî Ümeyye'nin vesveselerinin zirvede
oldugu bir or tamda aliliyor ve temiz kalabiliyordu.

kenceler karsısındaki kahramanca direncinden sonra, hepsinden önce Nirvâna'ya ulaşacağı açıktı.

Bu yüzden Brahmanların ümit kaynağı oldu. Yüzyıllık bir yolu arsinladı. Açlık ve zaaf (iskence, riyazet, kendine eziyet) programlarının etkisiyle öyle bir sınıra ulaştı ki kendinden geçti, Brahmanlar etrafında toplandılar, öldüğüne kesin karar verdiler. Bu baygınlık, kendinden geçme ve takatsızlıktan sonra, yeniden kendine geldi. Bu durum, bir deri ve kemik kalana kadar tekrar tekrar sürdü. Âdeti bir hayaletle dönmüştür, babası bile görse tanıyamazdı.

Riyazet, yani “demir”, yani kendini silah, makas ve bıçakla temizleyerek baskılamak. Seni sen yapan özelliklerini öylesi ne temizlemelisin ki, dostlarının hiçbirisi artık seni tanımasın. Sevgilin seni görünce, eski dostu olabileceğini hissedemesin. Annen ve baban seni görünce artık onlarla aranda bir akrabalık bağının olamayacağını anlasınlar. Zira öylesine yabancısın ki geçmişinle olan tüm ilgini kesiyorsun. Yeni doğum budur. Yani bir kez daha kendinde doğuyorsun. O zaman, önceki kendin çürümüş ve kokmuş bir cenin gibi senden düşmektedir. Su da bir, Bayezid-i Bestamî'nindir. Diyor ki: “Ben Bayezidlik'ten, deri senden çıkan bir yılan gibi, dışarı çıkmışım.” Cüneyd-i Bağdadî diyor ki: “Nur'a baktım; kendimde de nur olana kadar otuz yıl bakmaya devam ettim.” Yani, artık “Cüneyd” değil.

Buda, böyle bir aşamaya ulaştıca başarının zirvesine, Nirvanâ'ya nail olmanın da esigine geldi. Bu durum, sesi tüm Hint'te; büyük Brahmanlar, zahid Hint ruhanileri arasında do lastigi ana kadar devam etti. (Buda artık ask ve kemâlin en

son derecelerini arsinlamaktadır) İste Buda, bu noktada ansizin öf kelenip apayri bir halete büründü.

Buda'nin Hayatinin ikinci Devrimi

Sidâratâ, buraya ulasincaya kadar büyük bir “Brahman” makamına, bundan sonra da “Buda” makamına kavusmustur. Artık Brahmanizm dininin büyük bir brahmani olmakla beraber, O'nu sinirsiz büyüklükteki makamlara erdirecek, hayretengiz bir his dünyasına ulasmistir.

DINLER TARİHİ

Aklin Ötesi ve Aklin Asagisi

Dikkat edelim; akilla direk alâkali olmayan konular iki yön temle çözüme kavusturulur. Bunlardan bir akıl ötesi olan konular olup akıl da (bunları) anlamak için basını yukarıda tutması gerektiğini hisseder. Diğeriyse, basit düzeyde olan meselelerdir ve akıl da bunları kolaylıkla idrak etmektedir. Bunların faydasız olduğunu bilir ve bu bilgisinin doğruluğu hakkında hiçbir te reddüdü de yoktur.

Söz konusu olan meseleler ise tamamen akıl ötesidir. Bu nedenle, aklını örtecek, irfani duygularınızı güçlendirerek öne çıkarmanız gerekecektir. Böylece Mevlânâ'nın Buda'nın yasamının bu en üst anını nasıl nitelediğini anlayabilesiniz.

Elbette Mevlânâ'nın anlatımı tamamen sofiyane ve Budacı bir anlatımdır; Islâmî değil. Çünkü Islâm, başka bir tarzda anlatmaktadır:

Nefsin Aldatması

Otuz yıl savaş meydanlarında savasmış olan bir mücahid, bir kenara sığınmış, batini saflığı elde etmek ve nefsini öldürmek için riya zete oturmıştu. Günlerce gecelerce kendi yalnızlığında riyazet yapıyor, kendine eziyet ediyor, ibadetle uğraşıyordu, “el-cihad! el-cihad! davulu sokakta, caddede, pazarda çınlayana kadar. Şehirde cihad baslamıştı. Mücahidleri, gençleri savaşa çağırıyorlardı.

Köşede kendi yalnızlığında oturan mücahid, nefsini öldürmeyle, uzun ibadetler ve ağır oruçlarla uğraşıyordu. Birden tanıdığı bu sesle ırkıldı, ruhu canlandı, açıldı. Kendinde, mücahidlere katılmaya ve cihad sahnelerinde ilerlemeye şiddetli bir arzu buldu. Kahramanlık sevmek ki, Allah yolunda savaş, şehadet arzusu, onu harekete geçirdi. Sevmekle harb elbisesini giyerken ansızın kendine geldi ve dedi ki: “Ey nefsi Yi ne beni aldatmak mı istiyorsun? Savaş meydanlarından, evimin selâmetine sen davet etmedin mi? Kadın, çocuk ve sorumluluktan bahsetmedin mi? Kadın ve çocuğun hakkını vermenin ne kadar sevap olacağına dair rivayetler okumadın mı? Falanca duanın ecir şehidinkinden yetmiş misli daha fazladır, demedin mi? Kırmızı bir nari yedikten sonra, iki rekât namaz kılmanın, Bedr’in kırk şehidinin ecir kadar ecir

vardır, demedin mi? Bu şekilde, kolay gösterileri, çok kârlı yolu göstermedin mi?

“Çünkü, nasihatlarına kulak vermiyordum, diyordum ki: “İki rekât namazla elde edilen kırk şehit sevabını istemiyorum. Kendi canımla, kendimi ve ailemi yok etmekle, sadece kırk değil hatta bir şehâdet karşılık bin sevab elde etmeyi istiyorum!

“Sen, savaş meydanında da beni bırakmıyordun, varolan becerilerimi fışkırtıyordun. Ölmek için çok sayıda insan var; ama benim gibiler azdır, kendimi diğerleri için koruyayım, istiyordun. Yine sözünü dinlemiyor, saldırıyordum. Sen bu sefer, pehlivanları himaye bahanesiyle geride arkadan saldırıya uğramasınlar diye koruyucuları olmamı istiyordun, ben de oluyordum. Hep kendimi koruyayım diye uğraşıyordun.

“Şimdi ne olmuş ki, cengaverlerin davul ve kösünün sesiyle bir üzerlik otu gibi atesimin üzerine atlıyorsun ve böyle bir şiddetle beni savaş meydanına gönderiyorsun? Ahlâk, yaşam tarzı ve inanç değişikliği öneren sen değil misin?”

“Şimdi anlıyorum ki, bedeninin korunması ve kalbin zevk alması için, seni savaş meydanına götürüyordum. Bütün bencilliklerin ve ideallerin karşılık bulsun diye. Köse oturmam gülüyordun. Şimdi kötü müptela olduğunu görünce -çünkü sessiz ve yalnızlıktasın kimse görmeden-, zerre zerre beni boğuyor, sikiyor, öldürüyorsun. Kendi kendini öldürüyorsun, sonra diyorsun ki: Ben öldürülmekteyim. Madem öleceğim, bu habersiz yalnızlık yerine, beni şehit sayacakları bir yerde öleyim. Birkaç kişi görsün, büyük

cengaverlerden oldugumu ha tirlasinlar. Eger canimi kaybedeceksen en azindan isim, haysiyet ve övgü edinebileyim istiyorsun.”

“Sana teklif ettigim seyi görüyorsun; sessiz, Itibarsiz ve isimsiz bir ölüm. Bunun için beni cihada gönderiyorsun ki, haysiyet, isim ve toplumsal bir şöret kazanasin.”

Buda da, böyle bir ana ulasiyor ve söyle diyor: “Öyle bir ma kama ulastim ki, Hind’in bütün Brahmanlar’i benim zahidligim, din darligim, takvam, mükemmelligim ve ruhaniligimden bahsediyorlar. Halkin hepsi, beni kutsamaya duruyorlar. Birden su hakikati anliyo rum ki, kendime yükledigim bütün bu siddetli iskenceler, uzun oruç-

DINLER TARİHİ

lar, çok zor ibadetler, birkaç haftada sadece birkaç tane pirinç ve birkaç damla su ile yetinmeler, korkunç ve acaip bir hevesperesstliktir. Bütün bunlar, isim yüceltme ve kutsallastırma hedefine ulaşmak içindir. Bir yaris çizgisine düştüm. Görüyorum ki, bütün bu zorluk, oruç ve is kencelerden haydiyorsam da hoslanıyorum. Âdeta lezzet ocagından ve bütün maddî içgüdülerimin sifa bulmasının ötesine çıkıyorum. Tevfik, kudret, hedefe ulaşma ve olgunluğu hissediyorum. Kalbimin hiçbir kalbin kudretinde olmayan bir güç ve esrarengiz tecellilerin zuhur et tigi yer olduğunu düşünüyorum.

Bütün bunlar, gurur, basari, itibar, lezzet ve hevesperestlikten baska birsey degildir...”

Böyle bir anlayis, psikoloji açısından da dogrudur. Mazo sizm, zayıf sekliyle hepsinde vardır. Kuvvetli sekli sadizmdir, tedavi edilmesi gerekir. “Sadizm” digerlerini eziyet çekmesin den zevk almaktır. Mazosizm (mazohizm) kendine eziyetten zevk almaktır. Hevesperest ve bencilce bir riyazettir. Diyorlar ki; bir çocuk büyük bir sevk ve zevkle annesine söyle diyordu: “Dün gece rüyamda bir köleyi bana bagisladiklarini gördüm, ben sevincin siddetinden kendimi parçaladım.” Annesi cevaben; “Yarisi dogrudur!” dedi.

“Fesencan”m (et ve cevizle pisirilen çerkez tavuguna benze yen bir yemek) adıyla irkilip hayli bir an sükût eden, obur bir insanın “Yoga” vasitasiyla derisi o kadar incelir, kemikleri görü nür. Eti ve iç yagi öylesine erir ki, adamin iç organlari ve bagir saklari gözle görülür hale gelir. Bundan sonra, reflekslerine ve vücut sistemine, içgüdülerine hakim bir adam haline gelir. Hat ta hayatının dogal kanunlarini elde eder. Birkaç gün nefes alma yabiliyor, haftalarca

yemeyebiliyor, yıllarca bir yerde durup ha reket
etmeyebiliyor. “Bihr Baba” gibi yarım asirlik bir sükût gös
terebiliyor. Sükûtu evvelki sene kirildi, elli senelik sükûtun
sona ermesinden sonra, yarım asir sözün bekleyenlere
sadece dedi ki, “insanlar? Kendi içinize dikkat ediniz, hersey
içeridedir?” Bu ya rim asirlik sükûtu ölçmedir.

Bütün bunlar dogrudur, böyle riyazetlere bedeni vermek
büyük güç ve yetenek ister. Ama bununla beraber, Buda’nin
de—

yimiyle: “İç, öylece karanlık kalıyor” Zahidin riyazetçiliği, kulu gurura müptela eder. (Eğer fırsatım olsaydı İslâmî ahlâk kitapla rinda ve duaların metninde bu meselelerin ne kadar derin ve faydalı olarak -saptanmış olarak değil- ortaya konulduğunu gösterirdim. Bu namazları, duaları ve takdisi meslek edinen kimselerin en büyük faciaları, gururdu. Bu gurur, bütün zah metlerini heder eder. Gurur kötüdür. Tüm bu imkânların, basa rıların elde edilmesi ve Allah’a yaklaşmanın vermiş olduğu gurur, bütün içgüdülere ve heveslere galip gelebildiği ve diğerleri kendisi gibi olamadığından dindarlık ve takvada öne geçtiği için diğer herkesi kendinden daha aşağı, daha kirli ve daha kötü görür.) Kisinin nefsinde riyazet, ruhun, sapık zahidlikler netice sinde elde ettiği pisliklerden ibarettir.

Bu yüzden “zühd için zühd” büyük bir insanî ve ilâhî felsefe tasımaksızın insanın sapma faktörüdür. Çok korkunç ahlâkî hastalıkların mikroplarının ekildiği bir ocaktır. Bu nedenle za-hidlerde (özellikle Budizm dininde ve Hristiyanlıkta) geniş sapmalar görüyoruz. Meselâ zühdle içgüdülerini öldürmüş, çapkinliğini önlemiş olan kimse, hâlâ pisbogaçlık yapabilmektedir. Bu, tipki bir cepten alıp diğer cebe koymak gibi birseydir. Azaltmak veya çoğaltmak değildir.

Bu yüzden Bertnard Russell diyor ki: Bir İngiliz atasözü var; “Ayyaslıklarınızı devlet büyükleri ve subaylarla yapınız, yiyeceklerinizi zahidler ve dindarlarla yiyiniz.” Çünkü onların hevesleri dans ve müzik pistlerindedir, yiyeceğe önem vermezler. Ama bunlar üç saatte bir yerler, iki saat de yemekler konusunda konuşurlar. Diğer vakitleriye, yedikleri yemegin basında heder olup gitmekte. Yani o fisiltılar,

asikane konusmalar ve cinsî zevklerle geçirmeleri gereken zamani bu sekilde telâfi edi yorlar.”

Bu sekildeki zahidligin yarisi dogrudur. O da bedeninin bazi isteklerinin kirilmesi ve dogal insanî içgüdülerinin zayıflatılmasıdır. Ama bu amel, kiside israki uyandırmıyor. (Bu meselenin bu sekilde çıkarımda bulunularak açıklanması Islâm’daki anla miyla çok güzel anlaşılmis olur. Buda’nın red ve intikal duru—

DINLER TARİHİ

mu, Islâm'da esaslı bir meseledir. Ama Buda'nın sonraki, ispat yönleri ve çözüm yolunu göstermesi basarılı değildir). Fakirlik ve olanla yetinme, insana içgüdüsel lezzet veren herşeyle bağlı ligin olmayışı, ruha saflık, berraklık vermez ve hakikat isigi olmasını sağlamaz. Ruha hafiflik vermiyor ki, miraca gitsin; maddî hayatın pis bataklıklarından kurtulabilsin. Hayır! Hayır! Ruh, bedenın iskencesiyle, bedenın sismanlamamasıyla eğitim ve terbiye kazanmamakta, belki öylece zayıf kalmaktadır.

Bu "Buda"nın söylediklerinin esasıdır. Gönül (Gönül; kalp değil), hissedilenlerin ve maddî hayat ötesi esrarengiz hakikatların İdrak ocacı ve merkezi anlamındadır. Gönül, iç yagının eri yip su alması, derinin incilmesi, kemiklerin yumuşaması ve mi denin boşalmasıyla gelişmeyecek; ondan Öteye ve ebediyete olan pencereler açılmayacaktır,

Cuki'yle (Yoga ve riyazetle), bedenın zayıflatılarak ruhın terbiye edilip eğitildiği şekildeki iddia doğru değildir. Bu ruhun terbiye ve eğitim için bedeni zayıflatmak değil, ruhun eğitilmesi gerekir.

Bütün Hristiyan, hatta Müslüman, Hint ve Çin sofi mekteplerinde ve kabile yaşamında başka şekilde de olsa çoğunlukla ruh ve beden arasında doğrudan olmayan bir ilişki mevcut tur. Tümü için tek bir örnek vermek yanlış olur.

Hint'te ilk olarak Buda; "Hakikata ulaşmak için ruhu bedene karşı bir kenara bırakmamız ne yeterlidir, ne de gereklidir" dedi. Bâtin aynasını cilalamak için, zahiri reddetmemek gerekir. Belki, bâtin aynasını cilalamanın yolunu bulmak gerekir. Ruhun terbiye etmek için ruh ilmini ve ruh terbiyesini genişletmek gerekir. Bu ikisi { ilim ve pratik) bir değildir.

O Halde Ne Yapmak Gerekir?

Buda, “riyazetin” bedeni yok etme disinda baska birseyyle sonulanmadigini anladı. Tam nirvâna ve kendi tekâmülünün esiginde oldugu, azamet, riyazet, veda ruhanileri arasinda manevî ve ruhanî önden zirveye ulastigi anda, birden bu siste min tümünü yikip viran etti.

imanları, doğru bildiklerinin yolunda canlarından geçenler çoktur. Ama kendi isim, itibar ve serefinden de geçecek olanlar çok azdır.

Buda, bütün o şöret ve itibardan geçti, geri döndü. Mürsid Brahmanlar ondan ümitlerini kestiler. Umutlarını tamamen yiti rince onu bıraktılar. O, ikinci defa tek basına kaldı ve hicrete başladı. Ama bu defa artık vücudu mutlak ümitsizlikle doluy du. Yıllarca riyazet; avarelik, ailesizlik, irfan ve marifet dersi öğ renmek, ona sadece zayıf ve güçsüz bir beden bağışlamıştı Su içti, yemek yedi, et yedi canlandı, kilo aldı; çokça kaybettiğini o zaman anladı. Vücudunda aydınlıktan en küçük bir ışık olmadığı halde önceden de pek birşey getirmediği bir meydana ye nilmek.

Bütün bunlara rağmen “Buda” ümitsizliğe düşmedi: “Bu hayat dersidir, sadece başarı ihtimalinin olduğu zaman hakikat için çaba göstermemek gerekir. Belki hakikatin kendisi için iş yapmak gerekir. Hatta zerre kadar zafer ümidi olmasa bile. Eğer yapmaz da durursa, batıla teslim olmuş, çürümüşlüğü kabulle nip boynuna geçirmiştir.”

Aydinlik Yolcusu

En küçük bir ümidi bile olmaksizin, yola düştü. İkinci bir-hicreti baslattı. Ne hirs ve istek tanrılarının savasına gitti, ne de baskı ve sermaye tahakkümü tanrılarının savasına (tüm bunlar hakikat değildi). Aydınlik yokusuydu. Nur tarafına doğru gidi yordu; “Bodhi” ağacının dibinde “Buda”lığa ulaştı. Ölene veya bulana kadar orada kalmaya kesin karar verdi.

Bodhi

Bodhi, Budh uyanmak, suurlu olmak, dikkat etme, tanımak kökünden gelip aydinlanmak, uyanis ve israk (ilham) anlamin dadir. “Bo” (koku) agaci, cennetteki meyvesi yasak agaca (Tev rat’in niteledigi sekilde) benzemiyor degil.

Âdem, yasak meyveyi yemekle görüs kazanir. Buda da “Bo” agacinin dibinde görüse ulasir, hakikati ve yolunu bulur.

DINLER TARİHİ

“Buda” yıllarca “Bo” ağacının dibinde kalır. Hayat, şehir, şöhret ve şehvetinin çektiği bütün emellere ve heveslere karşı zafere ulaşip kurtulur. Sonra “görüş”e ulaşip “Buda” makamına kavuşur.

“Buda”, Yunan kavramıyla “Sophia” (hikmet) sahibidir artık. Veda mektebinde izah ettiğim ilim, teknik ötesi bir tanimanın sahibi.

Böylece bu ağacın altında, yıllarca eziyet ve gayretten sonra, bol nimet içinde yetismiş şehzade Sidâratâ, brahmanlığın riya zetine ve ruhanılığın en üst makamına ermiş ve tüm bunlardan da vazgeçip kurtularak basibosluk ve bilimsizlikte “Bodhi”ye ulaşip “Buda”laşmıştır.

“Buda”, Uyanış Çağrısı

Buda, Hint düşüncesinde, her dönem gayb âleminden gelip, kurtuluş ruhu bağışlayan biridir. Celiyor ve uyanıklık çağrısının da bulunuyor. Amacı halkı kurtarmaktır. Halkı yer cehennemden kurtulmaya çağırmaktadır. Bir grup onu kabullenip kurtuluşu eriyor; çoğunluk ise kabullenmiyor ve helak oluyorlar.

“Buda”, tanımadıkları biridir. Ancak halkın kendilerini kurtarmaya gelmesini bekledikleri bir nevi Hintli Mesih’tir. Önceki dönemlerde de birçok defa, çeşitli görünümde ve muntaza man gelmişti. Bir defasında bir kus görünümünde Hint ormanlarından ve bütün dünya ormanlarından söyle haykırıyordu:

“Ey yeryüzü ormanlarının bütün kuskuları! Uçunuz! Bu “utanca bulasmış, ama yönleri şehir, bağ ve ümrana yönelik olan” ye sil ormanları bırakınız. Bu hayatı bırakınız! Şimdi yangın

kapiya varacak, bütün ormanlar yanacaktır. Atesten sadece, göge yük selmis olan kuslar kurtulacaktır.”

Kuslardan bir grup, kendi Buda’larinin çağrisini kabullendi ler ve kurtulusa erdiler. Yasamin zevkinden, ormanda kendinden geçmiş olanlar, ormanın yesil dallari üzerinde sarki okuyup civildasanlar, çağriya cevap vermediler; kurtulamadilar ve yan ginin ortasinda kalip yandilar.

DINLER TARİHİ

401

Hint'te kusların bu kadar ehemmiyet tasıması (Kelile ve Dimne'ye ve genel Hint edebiyatına bakınız; kusların nasıl insanî bir kişiliğe büründürüldüğünü göreceksiniz), kusların ve hayvanlar âleminde insanın irfan ve kurtuluş âlemine ait bir dünya olarak kabullenilmesindendir.

Eger İsteseydi Geri Dönmeyebilirdi

Sadece mükemmel olmayan ruhların ölümden sonra geri dönmeye mecbur olduklarını söyledim. Ama mükemmel ruhların böyle bir mecburiyeti yoktur- "Buda", Nirvâna'ya, akıl ötesi suura ulaşmış bir insandı, hakikati anlamıştı. Nirvâna'ya ulaşan kimse, artık izdirap dolu hayata, insanların arasına geri dönmü yor ve ebediyette daimî kalıyor.

Buda, "Bo" ağacının dibinde Nirvâna'ya ulaşınca, o âlemde dinlenebilir ve bir daha bu "Karemaî" hayat çarkına ve "Samsaraî" hayata geri dönmeyebilirdi. Ama dinlenmedi, geri döndü Kendisini, toprak hayatının kivilcimlerini arasına attı. Mesh'in kendini kurban etmesi ve Adem'in günahından yikanması gibi. Bağrılanmasıyla, insanların, cennetin yolunu tutabilmelerini sağladı Yeryüzünde sürülmeye ve durmaya mahkûm olmalarını önledi.

Mükemmel olmayan ruhlar, bir kalipten diğer bir kaliba gitmektedirler. Bu durum tekâmül eden kadar devam ediyor. Ama "Buda", Karemi halkasından dışarı çıkmış, kurtulmuş ve sakin ebediyete ulaşmıştı; dönmeyebilirdi. İnsanın kurtuluşundan (hayat görüşünden) bir mesaj getirmek ve onlara hürriyet bahşetmek için geri döndü.

Tanrilar ve Kurban

Hint, tanrilarla dopduludur. Her görünümde bir tanrı; sayi siz görünümde sayisiz tanrilar bulunabilir. Ama asirlar boyunca gelismenin etkisiyle sayilari azalmis, dört bes bine inmistir!

DINLER TARİHİ

Burada dikkat edelim; “tanrı”dan maksat büyük tanrı değil dir. Kur’ân’ın “İlahe” veya “Alihe” dediği tanrıdır. Bunun çoğulunun kullanilmasında bir sakınca yoktur.⁵³

Tanrılar çok sayıda ve çok masraflıdırlar. Herbiri bir kurban istemektedir. İslâm’ın aksine; açları doyurmak için yapılan kurban, bu dinlerde halk için değil, tamamen tanrılar içindir.

Bu yüzden kurbanı yiyorlar, (Yahudi dininde de kurbanı kestiklerinde yiyorlar) ki tanrılar dumanın kokusunu ala bilsin.

Bir taraftan da Buda, şöyle feryad ediyordu: “Bütün bu nezirleri, kurbanları, dilekleri bırakın! Riyazet yolundaki bu tanrı lardan dünyada bolca var ve ormanların derinlikleri bunlarla tasmaktadır. Onlarla bizim bir isimiz yok, onların da bizimle bir ismi yoktur. Onların hayatları kendilerine, bizim hayatımız da bize. Kendi yaşamimizin gereklerini temin edip düzenleyelim.”

Bu büyük bir çağrıdır. Öyle ki, büyük Veda mabudlarının çehresine ve Hint Brahmanları sınıfının otoritesine büyük bir darbedir. Çünkü Buda’nın bu davetiyle bütün gelirler yok olmakta, Veda dininden geriye sadece ve sadece karmasik dualar ve çok acı ayinler kalmaktadır. Bunların da logaritma cetve-liyle bile halledilmesi mümkün değildir.

Tanrılar ve Aracilar

Diger taraftan “Buda’nin feryadi, hep halki, aracilarin gücü ne karsi isyan ettirmenin pesindedir. Dine ait en küçük bir ame lin bile, Brahmanlar vasitasiyla sonuçlandırılması gerekiyordu.

53-Hint halkinin, vakit, güç, sevk, ümit, ask, iman, hatta servetinin önemli bir miktarı Brahmanlar (Veda dininin ruhanileri) aracılığıyla sirf tanrilarin memnun edilmesi, onların ilgilerinin çekilmesi veya serlerinin defedilmesi için kullanili yordu. Zira, onlara birsey ulasmayinca, eziyet ediyorlardi. Bazen de eger birsey vermeseydin unutuyorlardi. Halk ile tanrilar arasında, is bitirici aracilar halkin islerini yoluna koyuyorlardi. Meselâ çok sayıda nezirler, kurbanlar bugular ve buharlar yapıyorlardi ki, gökteki ilahların yanlarına vardiginda insanin ihtiyaci na cevap verebilsinler. Sonra kanunî yoldan veya kanunî olmayan yoldan teseb büs etsinler. Aracilarin sayisi, fazlaydi Neticede kendileri de harcamak için para sahibi oluyorlardi. Vedâlarda herkesin Brehmen’e bir inek vermesi sözkonusudur. (Yani, degere dönüşme. Bir sürüyle sevap bagislatma). Bir sürü veren her kes, dünyanın tamamını bagislamis gibidir. Bu Ölçüde sevabi vardır.

DINLER TARİHİ”

403

Brahmanların müdahalesi olmadan yapılan kurban ve namaz sadece degersiz olmakla kalmiyor, belki büyük bir günah da sa yiliyordu. Bu korkunç din sömürüsü, bu sinifa süreklilik sagli yordu. Ama hakimiyetlerinin ve onların halkla olan irtibatları nin reddedilmesiyle, Brahmanların ayaklarının altı

oyulmus ol du. Bütün o kudret sarayı yıkıldı. Tüm gelir kaynakları kurudu. Brahmanlar bu yüzden. Buda dininin Hint'te yayılmasını engellemek için, herkesten daha çok çaba harcadılar. Hint'te doğan Buda dinini, Çin, Vietnam ve Kamboçya'ya sürene kadar, onun aleyhinde çalıştılar. Öyle ki, bugün Hint'teki Budistler küçük bir azınlıktan fazla bir şey değildir.

İnsanın Tanrılar'dan (Tanrı'dan Değil) Kendine Geri Dönüşü

Buda, tanrıların gücünü ve araçlarının gücünü reddetti. İnsani, kendi benliğinde varolan kuvvetlere yöneltti.

O halde, Avrupalı din araştırmacı ve öğreticilerinin aksine (bunlar Buda'yı ateist ve Allah'ı inkâr eden biri olarak tanıyorlar) Buda, "tanrılar"a inanmıyordu, onları ve onların araçlarını reddediyordu. "Buda", Veda dininin sayısız tanrısıyla kapıyordu. Onların varlığı öyle bir faciaydı ki, Hint toplumundaki parçalanma ve sömürünün meşhur Hint uyusukluluğunun, öyle bir ya samdan ve her türlü sorumluluktan yoksun bıraktıran ve Brahmanlarca sürdürülen asilsiz ilişkilerin oluşturduğu ve fertler arasındaki yaşamaktan ve her türlü sorumluluk yüklenmekten yoksun bıraktıran temelsiz ibadetler silsilesinin ve uydurma tanrıların varlıklarının oluşturduğu korku ve endişenin tek sebebiydi.

Buda, halkı asilsiz tanrılardan ve daha da asilsiz olan korku ve kuruntulardan kurtardı. Onların dâginiklikleri ve ihtilaflarıyla, insanlığın sömürsünü, eseklestirilmesini, parça parça edilmesini açıklıyordu. Bu, "Tevhidin reddedilmesi değildir, "Sirk"in reddedilmesidir. Eğer Avrupalı sosyologlar bu ikisini bir tutuyorlarsa, bundan olabilir ki, onlar hatta dindar olanları bile "sirk" ile "tevhid" arasında bir fark görmüyorlar, ikisini bir

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

405

sayıyorlar. Halbuki bu ikisi sadece birbirine benzememekle kal mıyor, aynı zamanda birbirlerine tamamen karsıttırlar. Sürekli bir savaş içindedirler. Bu nedenle, Buda'nın Veda dinindeki Hint tanrılarını inkâr etmekle yaptığı iş, insanın kendi insanî so rumluluklarına ve güçlerine geri gönderilmesi, sirk dinine ve sirk tanrıperestliğine bir darbe idi.

Tanrisiz Bir Din

Sosyologlar (daha çok materyalistler) “Buda” dinini tanrisiz bir din olarak biliyorlar. Çünkü iki dindeki (tevhid dini, sirk dini) tanrı kavramı arasında bir fark tanımıyorlar. Bir kısmı ise sadece, tabiat ötesini ve din duygusunu inkâr etmek için her yerde bir eser ve isaret bulmaya çalışıyor, bulabildiklerini de büyüte rek, te’vil ederek veya yönünü değiştirerek dine bir darbe vura bilmenin çabasını gösteriyorlar. Diğer bir kısmı da bu meseleleri hiç anlamıyorlar. Gel gör ki bunlar orta yere belli belirsiz teoriler sürüyorlar, biz de yedigimiz yemekler gibi onları tüketiyoruz. Buda, sirk dininin inkarını ilân ediyor. Sirk dinini, insanı zayıflatan, asilsiz güçlere karşı zillete düşüren bir faktör olarak görüyor. Konu budur, Tevhid’deki tanrıperestlik değildir.

“Buda”nın diğer işlerinden biri de, riyazetlerle mücadelesi ve sınıfları reddetmesidir.

Sınıf Düzeni

Veda dininde isaret edildiği gibi, Hint’te “Kasaterya” sınıfı, Brahmanlar sınıfı, işçiler sınıfı, en son ve en fakir sınıf, Arya’olmayan ve “pis” sayılan yerliler sınıfı vardır. Böyle bir sınıflandırma mevcuttur, çünkü uini, sirk dinidir ve tanrılar, semboller, heykeller, sınıf sayısını ve sınıfsal düzeni açıklayan bayraklardır.

Gerçek şu ki, tevhid felsefesi hakikatperestlik’ten ayrı olarak insan birliği, ırk ve sınıf birliği ve varlığın birliğini açıklamak için yapıcı bir sosyal etkidir. Varlık âleminin birliği yani dünyanın uyumu, bütün unsurların yakınlığı, yoldaşlığı, insanın

yöndes oluşu ve tabiatÖtesi kuvvetlerin birbiriyle yöndes oluşu. Tevhidin anlamı budur.

Buda, tanriları red etmekle sinifli düzeni de kendiliginden reddetmektedir. Yani onun dininden içeri girmekle herkes, onun talimatlarıyla “Nirvâna”ya ulaşabilir. Halbuki “Veda” dininden herkes, kendi sinifında daimi olarak esirdir. Eger diğer bir dünyaya yol bulabilse bile, kök ve sinif degistiremez. Geri dönünce yine kendi sinifında doguvermekte.

Hakikat ve Akil

Buda'nin yaptigi diger karsi çikislardan biri de, hakikatin aranmasinda ve bulunmasinda akil gücünün reddidir. Bu, son asirda "Bergson'un, simdi de "Rene Guenon'un yaptigi bir istir. Ariflerimiz de geçmiste böyle yapıyorlardi. Hatta imamlarimi zin da isidir. Özellikle Imam Sadik'tan (a.s.) sonra, (ilk Islâm gö rüsünün devami olan) Sia mektebi durgunlassin, uyusun, kapali kalsin ve kenara çekilsin diye, felsefî konular ortaya atiliyordu.

Abbasiler zamanindaki felsefe ve akla ilgi, tercüme yayini; Yunan felsefî metinlerinin yayilmasi, Hint sofulugunun etkileri, Sii görüsü zayıflatmak içindi. Islâmî görüsün asil devami olan, ayni zamanda İlk Yol'un üzerinde Sii imamlar tarafından devam ettirilen Sii görüs, Abbasiler tarafından medenî ülkelerin güçlü kültürleri vasitasiyla bir kenara birakilmak isteniyordu. Emeviler ise böyle bir isin suurunda degillerdi. Abbasiler, bunda bü yük ölçüde basarili da oldular.

Hint'te, Hintli hekimler kâinatın problemlerini ve vücudun bilinmeyen yönlerini halletmek yoluyla, hakikati bulmak isti yorlardi. Biz de buna mahkûm olduk. Ulemeden çoğu, hatta Imam Cafer Sadik'in mektebine bagli ulemanın çoğunlugu, do gulu irfanî mektebin duygularinin siddetle etkisi altındaydi. Ve ya dolayli olarak, Yunan felsefî düşünce metodunun ve görü sünün etkisine mahkûm oldular. Bunlar bizim Sii kültürümüze nüfuz etti. Maalesef o ilk ruh ve yönü zayıfladi. Sonraki asirlar da da kalmadi.

DINLER TARİHİ

Hind filozofları bu meselelerde tartışıyorlardı; “tanrıların dünya ile ilişkisi nedir?”, “ruh nedir?”, “önce ruh, sonra cisim mi meydana gelmiştir? Yoksa önce cisim, sonra ruh mu meydana gelmiştir?” “Ölümden sonra hangi menziller katediliyor? Hangi şekiller meydana geliyor?” “İnsanın alinyazıları nasıl olacaktır?” Hatta ölümden sonrasının özelliklerini ayrıntılı olarak açıklıyorlardı. Bütün unsurları hatta varlığını yaratıldığı anları bile ince liyorlar, hakkında görüş beyan ediyorlardı. Fikrî, zihnî, mantikî, Aristocu, felsefî konular ve tartışmalar (dünyanın her çeşit felsefî problemlerinden oluşan bir mektep idi-Simdi de vardır), Buda vesilesiyle siddetli bir darbe yedi.

Buda, “akıl ve felsefe yoluyla bir yere ulaşamaz” dedi. “Ruhun ne olduğunu ve nasıl olduğunu anlayamazsın. Eğer anlasan da boşunadır. Ruh ve cisim, ruh ve dünya, madde ve mânâ, do gal ve gaybî güçlerin ilişkisi, filozofların halledebileceği mesele ler değildir. Bütün bunları bırak, kendini tanımaya çalış. Bu hem faydalı hem de mümkündür. Onlar ise ne faydalı ne de mümkün.”

Kendini Tanı!

Buda’nın bir takipçisinin uğraması ve düşünmesi gereken tek mesele budur. Ama filozofça değil. Meselâ: Benlik, cisim mi dir, ruh mudur, buhar şeklinde midir, sıvı midir veya gaybî mi dir?.. (Her halükârda “ben”ini duyumsar, “ben” diye bir varlığa inanırsın). Onu egitebilirsin; izdirap, perisanlık ve pislikten kur tarabilirsin. Bu yapabileceğin faydalı bir iştir. O halde, dünyanın bilinmezliklerini halletmeyi bırak. Hissedilmeyen güçlerin, insanın ulaşmasından uzak faktörlerin korku ve kuruntulardan, tan rılardan; onlara yaklasma ve tevessül etmenin korku ve kaygı sinda kendini

kurtar. Bunların hayati korku ve dehsetle dolu dur. Seni korku ve dehset dolu bir dünyaya atmışlar. Ölümden sonra ne olacak, hangi aşamalar olacak, ölümden öncesi nedir? gibi kaygılardan, aslında olmayan korku ve veseveselerden kur tut. Hayatının ve bedeninin bütün kuvvetlerini eriten, sana bir fayda sağlamayan riyazetlerden el çek. Sadece “kendini” anla.

DINLER TARİHİ

407

Ulastigin “ben”ligini... Onun sorumlusu sensin, alinyazina da müdahale etmen mümkündür.

Benligimizi Nasıl Anlayalım?

Tanimakla, adaletle. Budist anlamıyla adalet; bizim zihni mizde olan anlamıyla degil. Kendini, içgüdülerini, bagliliklari nin ihtiyaclarini tanimakla, kendine gelisme fırsat bagisla. Bu, adalet ve itidalin gelisme isaretidir. Adalet, hayatta belirli bir ahlâk temeline ve baslangica sahip olmamiz anlamindadir. His sedilmeyen, felsefî ve zihnî meseleleri, riyazetleri birakalim. Sa dece ahlâk için bir temel olusturalim. Ahlâk nedir? Olmanin ve amel etmenin keyfiyeti. Bu ahlâkî esas neye dayanmaktadir? Adalete.

Adalet Ne Demek?

Adalet, yani içgüdüler, baglantilar, emeller ve ihtiyaclardan herbirine, tabilikleri ölçüsünde yasam gücü bagislamak. Bütün bunlar arasinda uygun ve adil bir iliskiye hakim kilmak; tek keli meyle, itidal ve orta yollu olma.

Benim inancima göre, Eflâtun da, ahlâk ve saadetin temelini çeşitli kuvvetler (kin, öfke) arasindaki uygun olacak orta hal ola rak kabulleniliyor. Diyor ki: “Bunlar çeşitli ruhsal kuvvetlerdir. Bunlar arasinda uygunluk olusturmak, ruhun selâmetini mey dana getirir. Bedende de, insanin mizacini yapan dört unsur -kan, balgam, mide salgisi, safra-arasinda adilane bir iliskinin ve ortalama bir yönetimin olması gerektiği gibi. Çünkü maddî ha yatta itidal ile saglikli bir

iktisad elde ediyoruz. Manevî kuvvet ler arasındaki itidal ile, sağlıklı bir ruha ulaşıyoruz. O, “maddî hayat”, bu ise “ahlâk”tır.”

Buda da böyle bir inançla sahiptir. Ahlâki bütün özellikleri ortak olan on esas üzerine inşa ediyor:

- 1-Hayvanları öldürmemek,
- 2-Başkasının mallarına dokunmamak,
- 3-Pislikten ve iffetsizlikten uzak durmak,

DINLER TARİHİ

4-Aldatmaktan uzak durmak,

5-Mideyi tika-basa doldurmaktan sakınmak, (özellikle öğleden sonraları),

6-içkiden, sarhosluktan uzak durmak,

7-Dans-müzik, sarki, senlik, faydasız iş ve oyundan sakınmak,

8-Aletlerin süsünü, ziynetleri ve görünür güzellikleri reddetmek,

9-Yumusak yataktan ayrılmak (aile ve ocak anlamında, salt yatak anlamında değil),

10-Altın ve gümüşü reddetmek.

Bu on esasa bakıldığı zaman, göze çarpan ilk şey, on esasın menfî olduğudur. Bu bizzat Buda'nın yüzünün sert çizgisidir. Eğer yüzünü resmetmek istersek, sert çizgilerinin ifadesi "ha-yir"dir ve dini de "hayir" dini.

Buda Dininin Amel ve Ayinleri

Ayin ve ameller çok sadedirler. Karmasik, zor ve teknikleri olan Veda dini ayin ve amellerinin aksine herkes, tek basina on lari yerine getirebilir:

1-Sari elbise giymek bir cesit ihramdir; izdirap isaretidir. Bu renk, modern ressamlikta da bu anlamdadir ve insanin ya sam sembolüdür.

2-Saç ve sakali tras etmek.

3-Sükûnet, düşünme ve iç murakabe (bizim tasavvufumuz da kesf, sühud veya cezbe olarak adlandirilan sey), içe bakma, yani her gün birkaç saat isten sonra, kendi içine sahip, kendi içi nin sahrasında yanan durumları, olayları, esrari ve meltem dal galarını düşünmek. Elbette insanlar çeşitlidir, meltemler de farklıdır.

4-Hükümlerden bir diğeri de dervislik keskülüdür.⁵⁴ Buda, riyazeti reddettiği zaman, iki defa dervislik keskülü nü eline alır. Bu, onun yolculuğunun başlangıcıdır. Keskül iki

⁵⁴-Dervislerin kullandıkları Hindistan cevizi veya abanozdan yapılmış kab dil en d kabi.

anlamin sembolüdür. Birincisi; keskülün gözlerdeki sikâyetleri kirip bizi kendine yöneltmesidir. Hakir görülme ve asagılan mayla gönül tokluguna, ihtiyaçsızliga ve azamete ulasiyoruz. Zelil adamlar, daima digerlerinin gözünde ne deger tasidiklarini bilmek isterler. Onun-bunun zihninde, hangi sekil tasidiklarini bilmek isterler. Bu, hepsine muhtaç olduklarinin göstergesidir. Ama dervislik keskülünü ele alan, hepsine muhtaç olmadigi gi bi, tümünden bizar olmaktadır. Digerlerinin lütuf, kahir, nefret ve aferin demeleri onun için birdir.

Ikincisi; dervislik keskülü ile; “Ben artık riyazetçi degilim, tüm ihtiyaçsızligimla beraber, yeme, içme ve uyumaya muhta cim. İhtiyaç sebebiyle dilencilik tasini almisim... der.

O halde keskül, iki zit anlamin sembolüdür. Muhtaç olmak ve muhtaç olamamak.

Hem ferdî gurur reddediyor, hem de vedai riyazeti redde diyor. Sevki reddediyor; sende olan her sevki. Ey ben! Sende olan, seni oldugun seyden kurtariyor, istediginin tarafina dogru seni çekiyor. “Kendi”nden, “ideal”ine olan bu yolculukta kendin ile yabancilasiyorsun. Kendini süslemenin yerine, sevk ve isti yak ile yoldas olup idealini düşünüyorsun. Sen, arzunda kurban oluyorsun. (Bu insanin yönelislerinde “aline olması” anlaminda dir. Heidegger egzistansiyalizminde çok derin olarak, 19. asir daki Alman ahlâkî sosyalizminde de çok ilmî bir sekilde ortaya konmustur.) Eger, kendini izdiraplardan kurtarmak, adalete da yanan ahlâkî bir düzenin esasina ve Budaci esaslara göre kendi ni insa etmek istiyorsan, ideal, hedef, ask ve sevkinin “kendin” olması gerekir. O da, “kendi” gösterisin için degil,

belki kendini bina etmek için daima “kendini bilme halinde” olman gerekir. Çünkü kendini disari vurdugun durumda kendini gösteriyor sun. Kendini bir digerinin göz ve bakısına feda ediyorsun. Bu, âdeta insanin kendi isinde yaptigi bir aldatmadir.

Benciller, gösterisçiler ve riyakârlar, mütevazilerden önce yalnızliga, sakinlige, kendilerine bakmaya ve kendilerine yöne lise muhtaçtirlar. Kendilerini ayak alti ve kurban etmislerdir. Meçhul ve terkedilmis birakmislardir.

DINLER TARİH

Bunlar baskalarının anlayış, söz ve kurallarıyla yıkılmışlardır. Kendilerini bir şahsiyet, bir varlık ve kendileriyle var olan bir zat olarak görmemekteler. Kelimenin ruhî ve mânevi anlamıyla adam degillerdir, sadece dış görüntülerden ibarettirler.⁵⁵

Bu yüzden bir kapı açılıp kapanır da yalnız kalırlarsa kendilerini bir hiç olarak görecektirler. Kendi ölümlerinin korkusuna gark olmuşlardır. Bunlar yalnızlıktan korkarlar. Sürekli kuru gürültü ve kargasallıklarla kendi varlıklarını hissettirmeye çaba larlar. Söz konusu edilmedikleri zaman, varlıklarına inanmıyor lar (Heidegger'in deyişiyle, gerçek vücutları yok). O halde ger çek varlığı arıyorlarsa "gösteriş" ve "gösteriş meraklısı" olmanın yerine "sadakat"i seçmeleri gerekir. Gösteriş yapan insan, yaptığı işle kendini inkâr etmekte; gizlemektedir. Böylece bambaska birşey olarak kalmakta ve kendi benliğini unutup kim ve nerede olduğunu bilmez bir hale gelmektedir.

İnsan, bağımlılıkları, asiri istek ve arzuları, baskalarına olan ihtiyaçları arasına düşüp hiçleşmekte. Daha sonra da kendini toplamaya kalkışmakta ve kendini bulmaktadır. "Kendi'si olun ca da "ben"lik kazanmaktadır ve okyanusun ortasındaki bir "ada"dır artık... Bir "Upa"...

"Upa", okyanus ortasında bir adadır. İnsan, yaşamın ortasında onun gibi olabilir. Nilüfer gibi, temiz ve dindar. Nasıl ve niçin nilüfer gibi? Havuzun dibindeki balçığın içinden ve suyun derinliğinden baş kaldırıp suyun üstüne çıkabilen tek çiçek ol dugundan. Deniz yüzeyinde gelisir ve bütün vücudunu güneşin altına serer. Suyun ve okyanusun ortasında açılmış olmasına rağmen kuru ve denizden nem almadan "Kendi" olabilir.

Insan, maddî hayatın pisliklerinden ve asagiliklerinden; kirliliklerden, yalanlardan kurtulmus ve açılmış bir nilüfer olabilir. Olan şeyden uzaklaşmadan; uzlete çekilmeden, fakat bütün bunlardan da temiz kalarak günlük hayatın galiz pislğinde bir

55-Gösterişçi ve kendini süsleyip duran kisinin varlığı, başkalarının anlayış, duygu ve kararlarındadır. Eğer, bütün gözlerin kapandığını ve onu görmedikle rim hissederse, kendisini yoklukta bulur.

DINLER TARİHİ

411

nilüfer gibi basını güneşe doğru uzatabilir, güneşten hissesini alabilir.

Bu da, böyle bir baskaldırı için, tanınanın gereğine inanmakta ve tanımayı da üç esasa dayalı olarak kabul etmektedir:

1-Dünya, Ebedî Olmayanların Bir Toplamıdır

Dünya, ebedî olmayanların ve geçiciliklerin bir toplamıdır. Hiç içinde hiç, tamamen boş. “Emel köşkü; çetin, gevsek olarak kurulmuştur.” Dünya, hep rüzgârın üstünde. Bunlar hep Budist fikirler ve dünya görüşüdür. Felsefî ya da dinî dünya görüşün de dünya; anlamlı ve sağlam bir düzendir veya tanrı veya tanrıların hükmettiği görünen ve görünmeyen âlemlerin birlesimidir. Veyahutta “olan” ve “görülen”den kurulu bir çadırıdır. Ancak “Buda”nın ilk dersi su olmuştur; öz/cevher nazarında, araz sıfat ve olaylar, hakikatları ve konumları itibarıyla geçicilerdir; “ölmek” ve “dogmak”la sınırlıdır. Bu nedenle, herşey boş ve temelsizdir. Hiçbir şey kalıcı değildir. O halde hiçbir şeye vefa gösterme mekân lâzım (gösterilmez de). Çünkü “vefa” ve “vefakârlik”in kenârı bile değişkendir.

2- “Ben” Yalandır

Buda, burada boşluğa, “hiçliğe” varıyor, ondan sonra da “ben”e. Ama “ben” de dünyadan bir işaret ve gerçekliktir. Onun nisbi terkip toplamını, fert bir öz olarak hissetmektedir. Halbuki “ben”, cisimden, duygudan, anlayıştan, cüz’î akıldan ve selim akıldan bir terkip. Bu birkaç unsurun toplamını, kendi “ben”imiz olarak

hiss ediyoruz. Bu unsurlar, ne birbirinin hem cinsidirler ne de birbirleriyle bir irtibatları vardır. Daima degi sim, dogum ve ölüm halindedirler. O halde, “ben” yalandır. Ya lanci benim altında (Jaspers’ın deyi miyle) “gerçek ben”in atman’ın meydana geldigine inanan “Vedâ”nin aksine “Buda”nin inancına göre, bir atman yoktur. “Ben”, zati olarak hissettigim unsurlardan bir terkiptir. O da hem, hep kabarcık, gösteris göl ge, hata, ebedî olmayan ve yok olmaya mahkûm olan bir dün yadan.

DINLER TARİHİ

3-Hayat Izdiraptır

Hayat, yani dünyada olan “ben’in hayati, sadece ve sadece bir unsurdan yapılmıştır; izdirap... İnsanın risaleti, hep bir kur tulus yolu bulmaktır-O da akıl, felsefe ve beyinsel düşünme ile değil; israk, sezgi ve riyazetle değil; maddeötesi çeşitli kuvvetle re tevessül ederek değil; din ile değil; belki sadece ve sadece “kendi”nde akillica düşünme ile. Izdirabin nereden dogdugunu anlamak gerekir. Izdirap nedir? Izdiraptan, eziyetten kurtulus yolu hangisidir? Eger buna ulasirsak, izdiraptan kurtulmus olu ruz ve gerçek kuvvetlere (izdirapsizhk haline) ulasmis oluruz. O halde insanin dünyadaki tek hedefi, izdirap ve zahmet çekme mektir.

Buda dünya görüsünün, büyüklük, derinlik ve azametinin zirvesinden çok kaygan bir egriden basasagi düşüsünü görüyo ruz. Çünkü dünyada hiçbir hakikat ve sabit bir yön olmadigi za man (dünya) kendiliginden bos olur.

Dostoyevskî’nin deyimiyle (Sartre da bu deyimle çok ilgilenmekte, bu yüzden devamlı tek rarlamaktadır): “Eger Allah olmasa hersey caizdir.” Niçin? Sartre cevap veriyor; “Öyle bir durumda hersey esittir. Neyin esitligi? Hiç olan esitlik! Çünkü dünyanın bana ve benim yaptiklarima karsi bir tepkisi olmazsa, varlık yaptiklarimi idrak etmezse, bu durumda benim iyi ve kötü isim esittir.”

Sezgi ve tepkiyi anlama yoluyla, ameller iyi ve kötü, çirkin ve güzel, faydalı ve zararlı olarak gruplandırılır. Tepki olmadigi zaman, hepsi birbirinin benzeridir ve her is caizdir.

Albert Camus da (Veba adli eserinde) bu noktaya variyor. Hiçlige, ganimet anına. Çünkü, dünya anlamsız, suursuz, sahip siz olduğundan, insan, suurlu, anlamlı ve mutlu

olamaz. D n yayı anlamsız ve suursuz bilenler, aynı zamanda hayat, saadet ve insanın hakikatından bahsedenler, Jean Eyzule'nin deyiimiyle sunu istemekteler: Zehirli bir okyanusun içinden tatlı ve lezzetli bir tas su almak istiyorlar. Böyle birsey mümkün degildir.   nDINLER TARİHİ

413

k  insan her ne kadar varlık cinsinden yüce de olsa varlık  leminde ve bu insan  durumdadır. Bu nedenle ayrı bir hesaba sahip olması mümkün degildir. Çünkü varlık  leminde ve alt yapıda gereksiz yere, kendi kendine dogmus hiç ve anlamsız bir görüntüdür.

Buda, içinde bulunan anı ganimet sayanların, yarını gelmeyecek saydiklarından degersiz kabul edenlerin, insanı ve herseyi ölçü sayanların, kötü ve güzeli esit görenlerin, tepkisiz ve suskun görenlerin aksine zevk d sk nl g n  kabul etmez ve "aslolan zevktir" gibi tanınmış ve bilinen Epik rvari ve Hay-yamvari yalanlara kanmaz. Bunlar, dünyanın bosluguna ve an lamsizligina inanan bir kimsenin görüsüdür. "Buda" ise buna ragmen zevkin asilligina inanandan daha akillidir.

"Buda", bütün insan  izdirabını zevk biliyor; hayati tanımayı, izdirabi tanımak olarak biliyor: "Izdirabi tanıma"nın ilk dersi, "izdirabin basladığı yer"dir. Izdirap, nereden doguyor ki haya tın tümü sayılıyor? Susuzluktan. Susamislikten, ihtiyaç sahibi olmaktır ki, bizi de fenaliga çekmektedir. Bu bir tarafa çekilmiş olmak, ulasmak, almak, içmek ve lezzet ismin tasimaktadır. O halde lezzet, hayatın bizim susuzlugumuza verdigi cevaptır; bu izdirabin anasıdır. Zira susamisligimiz ve bagliligimiz insanı, koparmaya, ayirmaya mahk m kiliyor. Bu, insanın büyük izdi-rabıdır. Evlat zevktir, ölümü ise bizim izdirabımızdır. Doyma zevktir, açlık izdirabımızdır. Kavusmak

zevktir, ayrılık izdirap verir. Tütünün zevki, gurbetin izdirabmi; tanidigin zevki, uzak ligin izdirabini; saglik, hastaligi; kudret, zaafi; isim, isimsizligi; gençlik, ihtiyarligi; sevgi, kin ve ayriligi giderip hafifletir.

Bogazdan asagi inen her lezzet lokmasi, bir izdirabin abina sebep oluyor. Hiçbir zaman zevkten zevk alamazsiniz. Çünkü zevk tohumunun meyvesi izdiraptir.

Bu yüzden, aglayan ve yüregi yanan bir kadin, Büyük Bu-da'ya: "Oglum öldü, simdi onun ölümüne tahammül etmek be—

DINLER TARİHİ

nim İçin zor, bana sükûnet ver! ” dediği zaman. Buda cevap ver di: “Benars’ın bütün adamları, senin evlatların olmadığı için Allah’a sükret. Sen, bir çocuktan baskasına sahip olmanın zevkine erememissin! Aksi halde bütün bunların ölümünün ızdırabına tahammül etmen gerekirdi.”

Bu sözlerin, (iki sene önce radyodan isittim, nereden nakle dildiğini bilmiyorum), Budizmle ne kadar derin bir şekilde karıştığını bakınız: “.. Kimin malı yoksa, haysiyeti de yoktur. Kimin evladı yoksa, göz nuru da yoktur. Kim ki bunların hiçbirine sahip değilse gamı yoktur.”

ONIKINCI DERS

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Son Tahlilde Hinduizm

Simdiye kadar “Veda” ve “Buda” dinlerinin inanç esaslarini tanimis olduk. Fakat bu, “Veda” veya “Buda” dinlerini tanımak için sadece bir giris olabilir.

Dinin taninmasindaki problemlerden biri, diger ilmî konu larini aksine, (çesitli ilimlerin bahsettigi konularin) sadece aklî delillerle istidlal, çözümlleme, tahlil ve ilmî analizle bir dini tani yacagimiza emin olunamayacagidir. Jeoolji, tip, zooloji, botanik ve astronomide; yer, beden, hayvan, bitki ilmin konusudur. Ikki sadi, yeri, hayvani, bitkiyi veya yildizi tanımak için bu ilmin ve ya bu mektebin dayandigi usulü bilmek kesfetmek ve mantikli bir tarif elde etmek gerekir. Sonra bu okulda veya ilmî konuda sözkonusu olan meseleleri tahlil -analiz-etmek gerekir. Bu isten sonra, bütün girisimlerden ve ilmin konusunu kesfedebilmek için kullanilacak yöntemlerin yeterlilikinden emin olunabilir. Ama bu ilimlerin aksine, dinin metodu, âlim için yanilticidir. Söyle ki; âlim, dini, tarih gibi insanî ilimlerde veya beden gibi tabii ilimlerde ilim konusu olarak kararlasmakta ve onu tani mak için, yöntem ve usul belirlemeye baslamaktadir.

DINLER TARİHİ

Sonra, konuyla ilgili problemleri meydana getiren faktörleri tahlil edip tanımak için düşünmeye baslamakta. Halbuki din âlimleri din bilimcileri, din sosyologları ve hem de dine inanan halk -herbiri-, meselâ bir dinin usulü ve fûru'unu tanımakla, o dini tanımış olduklarını sanıyorlar, ki bu noktada hata edi yorlar.

Meselâ, Islâm konusunda daha iyi tanidiginiz bîr din olarak din bilimci bir âlîm bir ruhaninin mollarının aksine, dini diğer branşlar gibi ilmî metod yoluyla araştırır. Islâm dininin ahkâminin usul ve fûru'una ulaşmakla, sonunda yaniltıcı bir sezgiyle Islâm'ı tanidigini sanabilir. Halbuki Islâm, diğer her din gibi inançların, görevlerin, sosyal ilişkilerin ve ahlakî değerlerin toplamından ibarettir. Ama bunlar, bu mektebi teskil eden un surları, parçalar halinde değerlendirmeye alırlar. Halbuki bu parçalar toplu olarak canlı bir bedeni oluşturun kendine özgü ruh, gidisat, görüş ve özelliklere sahiptir. Gerçek Islâm, bu ruh, bu görüş ve sifattır. Bu yüzden alisilmiş olarak dini ulema, din bilimciler veya bir dine inananlar, dini canlı bir varlık olarak de gil belki “organik” bir toplam (çesitli vücut ve hücrelerden olu san organizma) olarak araştırma ve analiz parmakları altında ayrı ayrı inceleme konusu yapmaktadırlar. Bedenlerin ve parçaların birer birer incelenmesi ilmi ve dikkatli olundugu oranda doğru bir neticeye de ulaşır. Bununla beraber, bunların tümü yi ne de dinin hakikati degildir. Birinin deney ve analiz masasına yatırılması ve bütün unsurlarının ve parçalarının dikkatli bir se kilde açıklanması gibi bütün incelemeleriniz doğru olsa da yine onu tanımamıssınız. Ancak o tanınabildiginde de, unsurların toplamını organik ve canlı terkiibi halinde karsınıza alınız, onun la tanıssınız, fikri değişim yapınız; baska bir ruh, hayat ve davranış olan bedenin toplamını ve muhteva ile tahlil konusu yapınız.

Her din, bir beden ve aynı zamanda bir ruh sahibidir. Din araştırmacılarının çoğunluğu, bedeni tanımayı, dinin kendisini tanıması olarak alıyorlar; iste bu noktadan, gafil olmayalım.

Ben hemen başlangıçta, daha çok, dinin ruhuna dayanıyordum, eğer bedene işaret ediyorsam, o da örneklendirme içindir.

DINLER TARİHİ

417

Bedenin tanınması ve açıklanmasını ise kitaplara havale ediyorum. Çünkü kitaplar din için çalışma gayretinde daha fazla hizmet etmiştir.

Hinduizm Adinda Canli Bir Varlik

Hinduizmin ruhu, “Hindu dini” ismiyle davranis, kisilik ve kisisel özelliklerden ibarettir. Beden ve organlari, namazların ki simlari, oruçlar, ameller ve Hindu seriatina göre yerine getirilen hükümlerden ibarettir. Beden ve organlar, din ruhunun kesin ve kat’î olarak taninmasında bize yardım edemezler. Bu yüzden, bazen bedenın her zamankinden daha çok korunmus olduğunu ve geliştiğini görüyoruz. Kendi toplumumuzda olduğu gibi. Ama toplam olarak, canlı ve uyum halinde bir terkibe sahip de gildir. Bu sebeple hem vardır, hem de yoktur.

Simdi Hint dininin -ki Budizm ve Veda bu dinin iki büyük ekolünü oluşturur-itikadi temellerini birer birer incelemekten vazgeçiyoruz. Hint’ten dışarı çıkıyoruz.50

Simdi Hint’ten dışarı çıkıyoruz; memleketinden ayrılan biri gibi; Hint giriş kapısının önünde duruyoruz. Sonra o bıraktığım yere tekrar bakıyorum, son defa olarak genel bir bakışla, “sur-vol” diye adlandırılan ilmî bakışla tekrar bakıyorum.

Detayli Bakis ve Genel Bakis

“Survöl”ün anlamının aydinlanmasi için su örneği açıkla mak zorundayim: Siz sokak sokak, mahalle mahalle, cadde cadde, Tahran’i görmüssünüz; dikkatli bir istatistik çıkarmis, nisbeten bir tanima ulasmisiz. Ama bunun mükemmel bir tanima ol madigini biliyorsunuz. Simdi, uçaktan Tahran’i seyrediyorsunuz; bu defa daha genel olarak bakiyorsunuz. Iste bu, “survol” bakistir ve önceki bakisin tamamlayicisidir. Nitekim o bakis da,

56-Diger dinlerinin hepsi, “Veda” ve “Buda” dinlerinden, özellikle ana din olan “Veda dininden ayrılmislardir. “Buda”, “Veda” dininin devrimci bir islahatçisi idi. Fakat “Veda” dininin itikadi usulünden çok uzaklasti. Müstakil bir din ortaya çıkardi.

DINLER TARİHİ

bu bakışa temel olma görevini yüklediğinden, bu bakışın tamamlayıcısıdır. Eğer parçaları tanırırsanız ama bütünlüğünü görmezseniz Tahran isimli bir şehrin çehresini tamamen görmemişsiniz demektir. Bunun gibi; bir ekolün veya dinin tüm parçaları ni bilmelerine rağmen o ekolün ya da dinin bütününe ilişkin dü şünceden habersiz uzmanların çoğu tam olarak ona yabancılardır lar veya avamca düşünüyordur lar veya aksine; sadece ve sadece sorvol bir görüşe sahip olan ve bir dinin parçalarını incele-meyenler, zihinsel önyargılara müptela olurlar. Aydınlarımızın (ve dünya aydınlarının) müptela oldukları gibi; sabahdan akşama kadar toplumun hissedilen gerçeklerinden ve üretimden bahsederler, halbuki toplumun hissedilen gerçekleriyle asla doğrudan bîr ilişkileri olmamıştır. Bütün ömürleri boyunca üretime bir katkı ve müdahaleleri olmadığı halde, üretimden bahsederler. Veya halktan, halkın arasından, sınıfsal çelişkilerden, fakirlikten., bahsederler, halbuki bir an bile bunları hissetme mislerdir. Belki sadece okuma, araştırma, bilimsel tartışmalar dan istifade ederek bu zihinsel ifadelerle konuşmaya başlamışlardır.

İlmî ve metodik işlerde ister kendi dinimiz hakkında olsun, ister diğer bir dinin, ister bizim ideolojimiz, istersa diğer bir ideoloji hakkında olsun iki bakışa, yani genel ve parçalara ait bakışa sahip olmamız gerekir. Konuyu bu iki bakışla görmemiz gerekir ki hem parçalar ve ayrıntıya takilip kalmayalım, hem de genel mânâsından, hakikat ve istikametten geri kalmayalım.

Hind'e Toplu Bakış

Simdi bu yüksek giris kapisindan Hind'e toplu bir sekilde göz atiyoruz ki, tam bir tasvir elde edelim de diger memleketlerin dinleri ve felsefî ekollerleriyle karsi la sarabilelim. Bu karsilastir mayla da mükemmel bir bilgiye ulasilabilir.

Beserî ilimlerde, en büyük arastirma ve tanima yöntemlerinden biri, karsilastirmadir. Eger biz dinî ve insanî meselelerde karsilastirma yapsaydik tanimamiz hem seviye hem de derinlik açısından bu var olandan daha parlak olurdu. Çünkü karsilastir-

mada, tanımamızın doğruluğunu kanıtlı olarak anlıyoruz. Mesleâ Ebu Zer-i Giffari'nin Peygamber'in sahabesi olduğunu, Islâm'a nasıl girdiğini, Müslümanlığından önce neler yaptığını ve Müslümanlığında neler yaptığını, Peygamberden sonra neler çektiğini, halifelere ve Osman'a karşı hangi fikirlere sahip oldu gunu, "Rabze"de öldüğünü, biliyoruz. Ebu Zerr hakkında, zih ne sahip olduğumuz bu parça parça bilgilerle Ebu Zerr'in port resini çizebiliriz, ama is bitmemistir. Gerçek kişiliğini tanıdığı miz zaman; biyografisi ile ilgili tüm bilgileri bir araya topladık tan, senet ve kaynakları dikkatli bir tahlilden sonra, Ebu Zerr'in kaynaklara dayanan tarihî çehresini doğru dürüst tasvir edebili riz. (Islâmî, dini veya tarihî kişilik olarak) bu çehreyi anlayabili riz ve böylece "Sokrat", "Eflâtun", "Buda", "Spartaküs", "Napol-yon", "Jean Joriss" ve (adalet ve sinifsal esitlik için, siniflara karşı mücadeleye giren ve Ebu Zerr ile karşılaştırılmaları mümkün olan) 18. ve 19. asırların ideolojik liderleriyle karşılaştırıp karar verebiliriz. Kalben Allah'î tanımis ve Ebu Zerr'in yaptığı isin bir benzerini yapmış olan "Pascal" ile (özel mülkiyete, hazine ve servet biriktirmeye siddetle saldıran Proudhon ile) Ebu Zerr'in çehresi, tanıdığımız bu insanların sahsında iyice belirginlesir. Bu sayede Ebu Zerr'in bilinmeyen birtakim özellikleri ortaya çıka bilir.

Dinde de böyledir. Isaret ettiğim gibi metodik olarak Islâm'm, bir mezhep olarak Sia veya mezhebimizin Önde gelen şahsiyetleri, dinî şahsiyetler, hatta dinimizden inandığımız bazı sözleri, inançları ve hükümleri, benzer dinlerle karşılaştırabili riz. Karşılaştırıldığı zaman araştırma yapmak isteyen bizler için yeni değerler keşfedilmiş olur.

Karsilastirmasiz, eger Islâmî ilimlerle 60 sene ugrassak bile asla o degerleri elde edemeyiz. Bunun gibi, “Buda” ve “Vedâ”yi tanidiktan sonra Hint dinlerinin ortak ruhunu ortakliklarini “Hintli olmayan” dinler, ekoller ve ideolojilerle karsilastirmada birden Hint ekolünün çok parlak ve olumlu noktalarini buluruz. Fakat bu arada çok korkunç zaaf noktalarıyla da karsilasiriz.

Ş420 DINLER TA R I H I

HINT DINLERININ ÖZELLIKLERI

1-Hint'te Sanat, Felsefe, Ahlâk ve Dinin Birliği

Hind dini ruhunun özelliklerinden biri sudur: Hint'te felsefe, din, ilim ve ahlâk hatta sanat, birbirlerinden ayri olmamislardir. Bugün de ayri degillerdir. Çünkü Brahmanizm dini, veda dini, hatta Budizm dini çelisik olan çeşitli kavramlar için genislik arz edip bunları kabullenmektedirler. Söyle ki, bazen birbiri ne zıt çeşitli ahlâk, görüş ve yaşam biçimine sahip fertler bütün ihrilaflarıyla Veda dininden olabiliyorlar.

Bu genislik ve kabul, felsefe, din, sanat ve ahlâkin dört usul dört boyut, dört çehre şeklinde değil, bilâkis bir duygu ve düşünce olarak kendine özgü yapisiyle Hint dünya görüşünde yan yana ve iç içe barinabilmektedir. Bu yüzden Hint'te filozof, dindir ve aynı zamanda büyük bir Vedâci düşünürdür. Filozof, örnek bir şahsiyet, din ve ahlâk adamı; sanatkâr ve aynı zamanda büyük bir sanat bilimcidir. Bu gerçeklik Tagor gibi zamanımızdaki adamlarda bile açıkça görülmektedir. Tagor, hem büyük bir dinî şahsiyet, hem meshur bir filozof, hem de ahlâkî açıdan dünyada müshahas bir simadır. Bu şahıs aynı zamanda büyük bir musikî bilgini, ressam, tiyatro ve çok seçkin romanların yazarıdır.

Simdi de, Hint sanat festivallerinde veya uluslararası festivallerde Hint sanatkârlarını, diğer sanatkârlar arasında çok be lirgin olarak görebilmekteyiz. Hintli sanatkâr, sanatında dinî tekrarlamaktadır. Halbuki diğer ülkelerin sanatkârlarının dinle alâkalari yoktur, dini dayanaklarla ilgilerini tamamen kesmiş lerdir. Hatta halki dindar veya yönetimi resmen dine dayali ülkelerdeki sanatkârların kendileri dindar, fakat sanatları dinden uzaktır. Ama Hint'te musikî, dans, resim sadece dinî olmakla kalmıyor, aynı zamanda dinin ayrılmaz bir parçası durumunda dir. Eski dinlerde musikî, dans ve benzeri sanatların dinî ibadet ayinlerinin bir parçası olmaları gibi Hint'te, henüz bir ibadet biçimi mi, bir yakarış ve bir merasim seklindedir.

Bu yüzden günümüz dünyası, boş ve içeriksiz, lâkin güzel ve lüks hem de çok ilerlemiş burjuvazi sanatında ve kukla duru

DINLER TARİHİ

421

mundaki her sanattan siddetle kaçıp Hint sanatına yönelip ilgi lenir olmuştur. Avrupalı büyük sanatkârlar, eğlenceye, duygu ve içgüdülerin tahrikine yönelik ve ekonomik kaygılarla süslenmiş sanattan yüz çevirmektedirler. İnsanın sırlarını, gizli yönlerini yorumlamak için yeni bir vasıta aramaktadırlar. Sanatı din ve felsefe kaynaklarından beslenen, musikîsi dinden bir ses, din duygusunun lisani ve henüz felsefenin hizmetinde ve ahlâkla bağlılığı olan sanatkâra yakınlık ve ilgi duyuyorlar. Bu, Hint dininin özelliklerinden biridir. Halbuki Yunan ve Roma'da sanatın 2300 yıl önce dinden ayrılmış olduğunu görmekteyiz.

2-Hind'in Mükemmellige ve Yükselmeye Yönelisi

Hintli ruhun en takdir edilen yönü ve değeri, mükemmelliğe ve yükselmeye yönelisidir. Hind'in sosyal yıkılma faktörü de budur. Çünkü bilimsel meselelerde, asla tek alâmetle, mutlak mânâda bir hüküm verilemez. Çünkü her alâmet ve işaret nisbîdir. Yani bir görüş açısından olumlu, diğer görüş açısından olumsuzdur. Tarafsız ve ilme vefalı kalabilen kimsenin, meseleleri bir yönden görmeye, tek yönden hükmü vermeye mahkûm olmaması gerekir.

Hint dünya görüşü, algılanan, dünya açısından olumsuz bir esasa dayanmaktadır. Kavramları, tasavvufumuzda çok sayıda olan kavramlarla aynıdır. Bu kavramlar, enbiya mektebinin imamları ve ashaptan sonraki dönemde doğu ve batı kültürleri için, Islâm'a saldırmadan ve ulemanın da hükmetme gücü kazanmasından sonra, ahlâk, Islâmî ve dinî hikmet adıyla, ahlâk ve felsefeye, hatta Müslümanların din ile ilgili anlayış ve kavrayışlarına nüfuz ettiler, meşhur oldular. Öyle ki bugün bol miktarda Budist, Vedâist ve Lao-

Tsuist kavramlari edebiyat, kültür, hatta ahlkyatimizda bile görebiliyoruz.

Bugünkü Hintli dsnrleri: "Radha Kriysenan" ve "Tagor" gibi Hint dinini korumak ve algilanan dünyaya iliskin olumsuz görüsünü savunmak için, durumu aiklamakla ugrasmislardir. Ama biliyoruz ki, daima zaaf noktasi tasiyan bütün dinlerin ve ekollerin limleri ve dsnrleri, halkin aydinlanmasi ve bilinç-

DINLER TARİHİ

lenmesiyle, zaaf noktalarını inkar etmeye veya yorumlamaya başlıyorlar ki, din ve ekollerini çağa karşı savunabilsinler. Fakat kanıt ve belgeler her zaman yorumlardan daha çok şeyler söylerler.

Meselâ Avesta'da, Zerdüşt dininde, kız kardeşle evlenmenin sadece caiz olduğunu açık olarak okumakla kalmıyoruz, üstelik bu evlilik günahların bağışlanmasına sebep olur diye yazdığını ve müekked müstehablarından olduğunu da görüyoruz. "Mahrem olanlarla evlenmek" bu dinin tarihî şahsiyetlerinin söylediği övgülerdendir. Ama sonradan ahlâkî vicdan değişince, mahrem olanlarla evlenmek, nefret edilen bir iş olarak telakki edilir; din âlimleri bir çare arama fikrine kapılırlar. Açıklamalar yapmaya ve inkârı başlarlar. Bu örneğin benzerleri çoktur. Hintlilerin olumsuz tutumları ve bugünkü Hint âlimlerinin savunması da bu cümledendir.

Temelde Budist görüş ve Hint görüşü, algılanan dünyanın boş olduğuna dayanmaktadır ki, Avrupa bugün bu görüşe ulaştığını iddia etmektedir. Oysa Hintlilerin bu görüşe, üç binyıl önce ulaştığından haberleri yoktur. Onların boş dediği bizim bildiğimiz dünyadır ve İslâm'ın sözünü ettiği dünyadan farklıdır.

İslâm'da "dünya", sadece içinde yaşadığımız yerküre değildir. Belki aşağı, maddî, bencilce ve kendine yakın olan her şeydir. Ama bizim zihnimizde olan "dünya" kavramı, "Augusten gelenegi"nin etkisi altında meydana gelmiştir. İlk defa dünya ve varlık âlemini, dünya ve âhirete (birbirine zıt, iki iklim ve iki coğrafî bölge anlamında) böldü: Ölümden sonrasını ve gayb olanı âhiret olarak isimlendirdi. Olana ve ölümden önceki de dünya dedi. Ölümden sonra olanı,

yüce-mukaddes olarak bildi; ölümden önce olan herseyi ise asagilik ve kötü.

Zihinlerimizde olan kavramıyla dünya olarak hissedilen maddî hayat Hint'te "Maya" olarak isimlendiriliyor. -Bizim ede biyatimizda olduğu gibi-mahkûm ve ebedî olmayan cihandan ibarettir. "Maya" dünyası, "görünen" dünyadır. Açık, gözlenebi len ve bizzat bir gerçeklige sahip degildir. Görülen esyalar gaybî bir hakikatin gölgeleridir. "Gösteris"lerdir, "olma"lar degil.

DINLER TARİHİ

423

Gaybîlikle kaim olan hayaletlerdir. O gayb, hakikî varlıktır ve ellerimizin uzanamayacağı kadar uzaktır. Bu nedenle varlık âleminde gördüğümüz hersey yoktur, “maya”dır.

O halde dünya, aslında varlığı sözkonusu olmayan esyanın toplamından ibarettir. Biz onların yalan varlığını tasavvur ediyoruz. Çünkü hissetmelerimiz de yalandır ve hissin kendisi ve “ben”in o gerçek ben de -ki hissediyor ve taniyordünyanın ve “Maya”nin cinsindendir. Degismeye, yok olmaya mahkûmdur. Bu nedenle mutlak ebedî hakikati kendiliginden algılayamaz. Bu yüzden sadece kendi cinsinin benzeri olan seyleri algılayabilir. Yani bizzat bir gerçeklikleri olmayan, ebedî olmayan, hayalî ve yalancı seyleri daimî olma yan “ben”i, zatılığın dışı olarak hissediyoruz. Var olduklarımızı zannediyoruz; halbuki yokturlar.

“Maya”, ebedî olmayan bir âlemdir. “Ebedî olmayana gönül bağlamak yakışmaz.” Sadi’nin bu sözü, Upanisadların herseyi daimi olmayan ve bütün esyayı yalan görmeleri esasına dayanan dünya görüşünü belirten cümlesinin aynısıdır. Bu dünya görüşünde hersey, kendiliginden yalandır ve insanın yalan seylerinden biridir. -Vardır, ama vücut sahibi değildir(!) Bizzat kavrayan aklın kendisi, idrâkin kendisi, hissetmenin kendisi, yaptığımız akıl yürütmelerin kendisi, meçhullerden kendilerine doğru yöneldiğimiz bilinenlerin kendisi, beni bilinenden bilinmeyene götüren delillerin kendisi... Bütün bunlara dayanılması ve inanılması mümkün değildir. Hiçbiri insani kesine ulaştırmıyor. Bunun için benim dış dünya ve ilişkim olan hissetme, mantık ve akli yürütmem, yalancıdır. Bunun gibi dış dünyayla ilgili olan “ben”in ilim ve duyumu da daimî

degildir; yalancidir ve dis bir vücuda sahip degildir.
Sairimizin deyimiyle: “Dünya ve hayat; sarhosça görülen
perisan bir uykudur.”

Bu, “maya” esasina dayanan dünya görüsüdür. Yani bu di
nin, insan ile varlik âlemi arasindaki iliskiyle ilgili anlayisina
da yanan dünya görüsüdür. Avrupali egzistansiyalistler için,
en ca zibeli sey, budur. Realizm adi verilen felsefeye karsin
dünyayi ve hayati “bos tasavvur etme” esasina dayanan bir
görüs. Realizm, disarida hissedileni gerçek tasavvur etme
esasina dayanmaktadır.

DINLER TARİHİ

Realizm

Realizm, “realite” kelmesindendir. “Realite”ye inanan ekol dr. “Realite” yani gereklige sahip olan sey, gerçek olan. Bizim yozlasmis dilimizde revaçta oldugunun aksine bu, “hakikat’ten ayridir. (Bu iki kelimeyi birbirlerinin muadili veya es anlamlisi olarak kullaniyorlar. Halbuki bunlar, birbirlerinden ayri iki kavramdir-Asla, birbirleriyle bir iliskileri yoktur.) Gerçek, disarida vardir ve onu algiliyoruz. Meselâ hoparlörün sekli, agirlik ve cinsini hissediyoruz. Kk gerçeklerden yapilmis olan büyük bir gerçektir.

“Realizm”, “geregin” “hakikat” olduguna inanir. “Hakikat”, bizim verdigimiz hükümle disaridan aldigimiz hüküm arasindaki iliskiden ibarettir. Bu iliskide bazen hakikat, bazen btil vardir. Hakikat, olmasi gereken gibi olan seydir. Halbuki “gerçek”, olan seydir; gerekligi olan seydir. Bazen birsey vardir ve gerçektir; ama hakikat ve hak degildir belki btildir.

Cinayet, fuhus ve kötülük, toplumda bir realite ve gerçektir, ama hakikat degildir. ogu seyler insanî hakikattir ama realiteli-gi yoktur ve toplumda yoktur. Realizm, felsefe ve ilimde (edebi yatta), dis dünya ve esya, insanin grdg, hissettigi, tecrübe et tigi sekilde öylece hakikattir, diyen bir ekoldür. Realist edebiyat; olan, olmus olan veya olabilecek insanlardan bahsetmektedir. Romantizm, idealizm ve dis bir gerçeklik tasimayan veya tasi mayacak olan fantezi hikyelerin aksine olmus hadiselerden ve ya olmasi mümkün olanlardan.

Realist edebiyatta siir, resim, heykel... reel ve gerçek olan sahisleri ve esyayi tasvir etmektedir. Picasso gibi bir adam ise, bir kibrit çizer; yarasaya benzeyen, gece yarasa oan kibrit... Tek gözlü olan bir adami resimler... Sözgelimi, sanrenkli bir gky zn resimleyebilmektedir. Bunlar “reel”

degildir ve “realite”de gerçeklikleri yoktur, ama ressüm çizmektedir. Çünkü realist de gildir.

DINLER TARİHİ

425

İdealizm

İdealizm, realizmin aksine, “reel” âlemin hakiki bir gerçekliğe sahip olmadığina inanır. Dis âlemi düşünen ve tahayyül eden, bizim zihnimizdir. “İde” asıldır, “Realite” değil. Yani zihni miz olmaksızın dis gerçekliğin varlığı söz konusu değildir. Eğer zihnimiz olmazsa, o da hiç yoktur.

İdealizm, mutlak anlamda “dis dünya olduğu gibi insan zihninin eseridir” esasına dayanmaktadır. Göz, renkleri olanın aksine görmekte. Algılanan sertlik ve yumusaklık, varolan bİT-sey değildir. Ağırılık, sıcaklık, soğukluk dis dünyada olmaksızın algılanıyorlar. Eşyanın şekli ve tasavvuru da böyledir. O halde dis dünyayı, zihni olan biz insanlar yapmaktayız.

Realizm, bunun tam aksine insanın kendisinin dis âlemde en küçük bir etkinliğinin olmadığina inanır. Dis dünya görüldüğü gibidir. Meselâ bir ağaç, dis dünyada da gözle görüldüğü gibidir. Dis dünya asıldır, zihnim ise ona uyandır ve sadece dis es yaya karşı bir aynadır.

Bu, materyalist ve naturalist görüştür ki bu realizmin dallara ayrılmış mektepleridir. Bütün dünyayı madde bilen materyalistler, bütün dünyayı enerji bilen enerjistler, canlı tabiatı her şeyin hatta insanın yapıcısı olarak tanıyan natura listler, hep realist görüsten bölünmüş ve dallara ayrılmış düşüncelerdir.

Bütün bunlardan maksadım şudur; medeniyet, kültür, hatta batılı antropoloji, Sokrat ve Aristo zamanındaki Yunan’dan sim diye kadarki rönesanstan sonraki ilmi ve medeniyet zamanı; Einstein, Max Plank vb.nin dönemi realizm esasına göre hareket etmektedir. Bu realist görüşle batı tabiata hakim olmuştur. Batılı’ya, hayatta ve sosyal gerçeklerde iktidar bağışlamıştır. Çünkü batı ve batılı “realite”nin asıl

olduguna karar verdi ve tasvir etti. Dogulu, “realite” âlemini, degersiz ve yalanci tasavvurlar olarak tanidi Hayat ve tabiat adi verilen yalanlari ötesinde gizli sirlari ve gerçekleri aramaya koyuldu; ki, bunlar bos ve anlamsiz reali tenin arkasinda bekler durumdaydi. Bu yüzden batili, tabiat ve realiste üzerinde hakimiyet, kudret ve bilgi sahibidir. Çünkü düşünsel ekolü, daha olusum döneminden beri realitenin üzeri-426

DINLER TARİHİ

ne kurulmuştur, tabiatın şekil değiştirmesine ayak uydurabilmektedir. Böyle yaptığı gibi, medeniyet, toplum ve gelenegini de çözümleyip, tahlil ederek değişik, bambaşka yapabilmektedir. Otomobilini değiştirmekle, son derece kolay bir şekilde ekonomik ve sosyal ilişkilerini de değiştirebilmektedir. Halbuki doğulu, ilişkilerini ve sosyal geleneklerini ezelî, ebedî ve değişmez olarak düşünür. Bunların evren ve Âdem'den önce, Allah tarafından kendisine egemen kılındığını zanneder. Değişmesini imkânsız olarak görür. Böylesi dogulu görüş, tabiatı açıklanması mümkün olmayan, asilsiz bir meçhul olarak görür. Hint “mâyâ'si bu görüşün sembolüdür.

Batılı, 2600 senelik tarihi boyunca fizyokratlar döneminden şimdiye dek realist bir yaklaşımla dünyayı asil ve özgün olarak görmüştür. İnsani dünyaya tâbi ve maddî dünyanın sembolle rinden bir sembol olarak görmüştür. Bu, onu dünyaya hakim kılmış, tabiatı hakir görerek daima kendini tabiata karşı âciz, ya bancı ve yalnız hissederken batılı da tabiat üzerinde olan kudret ve egemenliğine rağmen düşünce yüzeyselliğinden, felsefî olarak dar ve ruhsuz, köksüz görüslülüğe mahkûm olmaktan kendini kurtaramamıştır. Halbuki dogu felsefeleri, dinleri, hatta sanatı, bütün hissedilenlerin üstünde bir sir olarak ve yüce bir hakikat olarak hikâye etmekte.

Bu dinî bakışın esasına göre Hint, tarih sahnesinde kendi içinde derin, tabiata karşı zayıf ve çaresiz insanlar; Batı ise tabiata kuvvetli, kendi içindeyse karanlık ve donmuş insanlar sunmuştur. Bu kural diğer bütün meseleler için de - sanat, edebiyat, şiir, felsefe gibi- genelleştirilebilir. Hatta (batının) zıt ekollerin de; burjuvazinin zıddı olan Marksizm'de de bu böyledir. Geç miste de güçlü bir irfani

görüs sahibi olan Eflâtun ile güçlü bir realist olan Aristo arasında böylesi bir ortak taraf vardır. (Eflâtun'un irfani, Doğu'dan alınma bir irfandır. Yunan'ın ödünç aldığı bir irfan...)

Yunan Akilciligina Karsi Hint Ruhaniligi Hintli ruhanilik, içgüdülerin ve günlük hayatın ötesinde dert, ihtiyaç ve endişe demektir. Hint ruhu sürekli bunun

DINLER TARİHİ

427

huzursuzluğu içinde olmuştur. Hint felsefe ve sanatının bütün güzelliği de buradadır.

Dinî, felsefî ve sanatsal Hint ekollerinin tümünde, bu ikibin küsur yıl boyunca daima “Muk-sa” kaygısı vardır. “Muk-sa” ya ni kurtuluş, felah ve selâmet. Bu durum Hintli ruhun yaşamda, tabiatla daima kendini yabancı ve yalnız hissettiğini göstermek tedir. İnsani, “bilmediği yer”den dünya ve tabiatla atılmış olarak kabullenmiştir. Ruhunda daima gurbeti hissetmiş. Kendini bilisi ve suuru güçlendikçe, ırk, soy ve serefe vakıf olmuş, dünya ile olan gurbet, yalnızlık ve yabancılığı daha siddetli, daha koyu ve daha kederli olmuştur.

Ama akilci batı görüşü (batı rasyonalizmi) Sokrat zamanından şimdiye kadar, daima insani maddî tabiatla aynı anda dog mus ve tabiatla yakın olarak telakki etmiştir. İnsan, aklını kulla narak kâinat ve tabiatla olan ilişkilerini düzenleyebilir. Akli kul lanma gücüyle tabiatın esrarını keşfedebilir. İnsanın tabiatından edindiği teknik” ve sanat gücüyle bütün insanî ihtiyaçlarını (hep si tabii ihtiyaçlardır) tabiatla arayıp bulabilir.

Ama Hintli, tekâmül ettiği ölçüde, onu tabiatla ve tabiat es yalarına cezbeden ihtiyaçların (yeme, içme vb.) sunî, zoraki yüklenen ve lüzumsuz ihtiyaçlar olduğunu hisseder. Lütuf ve iyilik etmek, bulduğu imkânlar ölçüsünde, fitratinin derinliğinin de yeni ihtiyaçlar olarak kaynar; tabiat bunları cevaplandırır-maz. Buradan da, daimî açlık, susuzluk bulur - tabiatın kendisi ne hediye ettiği sulardan ve sofralardan müstagnidir-Bu yüz den insan uyanısa ulaşır, görüş sahibi oldukça daimî bir susuzluk ve açlığı ve yoldası olan

gurbetle yalnızlığı, daha çok hisset mektedir. Tabiat ve dünya ile, aynı anda dogmadığını, tek başına meydana geldiğini anlar-Vatan endisesi, ilk kaynağa dönüş isteği, yalnızlığın sonucudur. Sonra “kurtuluş” arzusu, sonra ahlâk (insanî kurtulusa yaklastıran amellerin toplamı), sonra din (insani o ümit kaynağına ve bu dünyanın dışına açık olan o küçük deliğe çeken yol), sanat; insanın vatani olmuştaki, “bilme dediğim yer”deki hatıralarından sirin bir terennümdür. Şimdi ona muhtaçtır ve onu bulmayı, onu terennüm ediyor. Bu tipki

DINLER TARİHİ

Mevlâna'nın "susamis adam ve su" hikâyesi gibidir. Diyor ki: "Cevizci olan adamin biri susamisti. Bir kuyunun kenarina vardi. Ku yuda su olup olmadigini anlamak için, kuyuya bir ceviz atti, su sesi geldi. Su almak için bir kabi yoktu. Vakit geçtikçe susuzlugu, suya olan ihtiyacini arttiriyordu. ihtiyacini hatirladikça kuyuya bir ceviz atiyor ve su sesi, yine ceviz ve su sesi. Daha çok susuzluk, daha çok heyecan. Suya ihtiyaç daha siddetli, susama ihtiyaci daha bir fazla; su sesini isitmenin sevki, daha kuvvetli; gittikçe daha kuvvetli. Tekrar su suzuluguna cevap verecek bir araç olmadigi için, sadece tekrar suya bir ceviz atip, su sesini isitme imkânı vardi-" Bu dünyada, tabiatta ol mayan sularin susamisi ve tabiatta olmayan sofraların açlariyiz. Bizi o sofraya ulastirmak için tabiat disinda din bize yol gösteri yor. Ahlâk kalbin, bu pis kokulu sulardan, murdardan nasıl ko runacagini, gaybin o hos kokulu berrak sularina nasıl varilacagi ni, o sularin vücudumuzda nasıl körü körüne dolasmayacagini gösterir. Sanat, suyun sesidir. Tabiatta olmayan, ama sesi daima kulagimizda olan su. Servet ve sahip olduklarimiz, kalbimize ve canimiza tutunmus olan seylerin tümü kuyuya atmamız gere ken cevizlerdir. Böylece suyun sesini isitebilelim. Suyun sesi, fedakârliga "lebbeyk" demektir, kurtulus müjdesidir.

"Su sesiyim susamisların kulagina ben Yagmur gibi ulasirim gökyüzünden Uyan ey asik, biraz izdirap çekmeyi Hiç su sesi gelirken susuz kisi uyur mu?"

Bu, Hintli ruhun düşüncesidir: Hayatta her türlü zillet ve meskenete düşenin serefi, büyük yoksunlugun asagilik varlikli hale feda edenin serefinden daha üstündür. Bu yüzden siddetli açlık ve susuzluklarda ölmek, ihtiyacini kirli gida ve tatsiz sular la gidermekten daha üstün kabul edilir.

Halbuki bati “rasyonalizm”! Buda’dan beri Hind’in geride biraktigi bütün dönem boyunca akıl yürütmelerle düşüncesini geliştirmiş “biz tabiattan bir parçayız ve onun yakiniyiz” ilkesine dayanmıştır. Bu, “tabiata akraba olan insan”ın görüşüdür. Herseyi bu kültürel bölgede halletmekte. Tipki insani tabiatta

yalniz kabullenen felsefeyi, ahlâki ve dinî aydınlatan Hintli görüs gibi.

O halde, insanin kendinde hissettiği bütün zaruretlerin tabiatin onun bedenine ve ruhuna koyduğu ihtiyaçlar olduğu orta ya çıkmaktadır. Bizde mevcut olan bütün bilgi ve yetenekler ihtiyaçlarımızı gidermekte bize yetmektedir. Kuskusuz tabiat, her düzeydeki ihtiyaçlarımıza cevap verebilir. Halbuki Hint'te, bas langıçtan beri su karamsarlık vardır; yer seviyesinden bir adım yükselirsek, tabiat bizi doyurmaktan âciz kalacaktır. Az da olsa hayat uykusundan uyanmış bir insanın dudagında hosnutluk tan, tokluktan ve bolluktan kaynaklanan bir tebessüm görmek mümkün olmayacaktır.

Orada hersey zeminidir; açık, hissedilen ve tanınan. Burada hersey, ruhanî ve ilâhîdir. Hint'te maddî esya da ilâhî ve ruhanîdir. Yunan'da tanrılar bile maddîdir; Sehname'nin kahra manları ve pehlivanları gibidir. "Zeus" gibi büyük tanrılarda; anlaşımların ihanetlerin, sehvetlerin, bencilliklerin, kinlerin, te cavüzlerin, dolandırıcılıkların, diğer tanrıları üç kâgida getirme nin, rekabetlerin içindedirler. Aslında bunlar tanrıların sahsında somutlaşan Yunanlıların kendileridir.

Yunan'ın tabiatötesi ve gayb âlemi, Atina "site"si ile kapı komsusudur. Tabiat ile tabiatötesi arasında nüfuz edilmesi mümkün, çok ince ipekten bir duvar vardır, insanlar o tarafa gitmekte ve kahramanlara dönüşuvmektedirler. Tanrılar bu tarafa gelip siradan adama, hatta basit insandan da asagi bir adam dönüşüyorlar Bu Yunan'ın tabiatötesi göğünün, ne kadar alçak olduğunu gösteriyor. Ama Hint felsefesinde

tablatötesinden bahsedildiği zaman, söz uzak ve elin ulaşamadığı “bilmediğim yer” hakkındadır. Sadece tabiat hayatına benzememekle kalmıyor, belki insanın kuruntu ve hayalinde şekil alacak şeye bile yabancıdır.

Mutluluk

Hint'te mutluluk, hayret edilecek derecede mucizevari bir durumdur. İnsan mutluluga ulastigi zaman, yokluk sahrasindan geçiyor. Fitratinda kaynayan bütün gayretleri, kadin, evlat, ak—

DINLER TARİHİ

raba, vatan, hatta ilim, hürriyet, ask, sevgi, duâ etmeye yönelten etkenleri bir insanın ihtiyaç duyduğu bütün zaruretleri kesmesi ve bunları kendinde öldürmesi gerekir.

Bu Hint felsefesinde mutlulugun tarifini o kadar zorlastiri yor ki, filozoflar ve büyük sairler için bile neredeyse imkânsiz bir durumdadır. Ama Yunanda bir filozof çok sade ve açık ola rak diyor ki: “Mutluluk iki seydedir; basari ve şöret”, diger bir filozof ise mutlulugu, müreffeh hayatta; güzel evlat, saglam be den ve sosyal prestijde aramaktadır. Tipki bizim bes parmak doymuslukla ilgili felsefemiz! ...

İki anlayis arasinda, ne kadar fark oldugunu görüyoruz. Hint'te Vedaî görüşle dünyaya bakan ve “Bodhi”ye ermis olan kimse bir damla çigde (o, hakiki gaybtan bir yapragin üzerine damlamis olan gözyasidir), bir terennümde, bir miriltida, hatta kaba ve büyük bir tasın asagi yuvarlanmasinda gaybtan ve Allah'dan bir isaret görebiliyor, ilham alabiliyor. Öyle ki, onun ku lagina bir melegin fisildadigini sanirsin. Ondan baskasinin da bu sesi isitmeye hakki yoktur. Ama Yunan'da “rasyonalizm”in bakisiyla dünyaya bakan, sadece kendini ve insani madde ola rak görmekle kalmamakta, belki tanrilar bile, onun gözünde yeryüzülü ve maddîdirler.

“İçten kurtulusa ermek” Hint'in özelliklerindendir. “Disari dan kurtulusa ermek” Sami, İbrahimî, Arami ve Avrupalı'ya öz güdür. Bunlar, disardan bir kurtarici arama konusunda sürekli ortaktilar.

Sami dinleri (ki biz de bu gruba dahiliz) daima disaridan kurtulus bagislayan bir beklentinin içindedirler. Ya tanridir ve ya tanrının gönderdikleridir; gelip elimizi tutmakta, bize kurtulus ve selâmet bagislamaktadır. Veya kurtarmasi

gerekir. O hal de kurtulus  ğretmeni, disardan gelen biridir ve yabancidir.

Bu nedenle Hintli olmayan dinlerin özelliklerinden biri, di saridan intizardir. Kurtulus,  ğretim ve sel met için bekleyis... Tek m l ettikçe göz, distan içeriye çekilmektedir; bu, Hintli'nin özelliklerinden biridir. Disarida zuhur eden kurtariciyi bekle meye baslamaktadır.

DINLER TARİHİ

431

Hint Dinlerinde Tanrı

Hint dinlerindeki tanrı kavramı diğer dinlerdeki (bu cümle den olmak üzere İbrahimî dinlerdeki) tanrı kavramından farklıdır. Bu farklılık, Avrupalı sosyologları hataya düşürmüştür. Böylece Hint dinlerinde, Buda dininde (veya Çin dinlerinde) tanrı yoktur diye hükme varmışlardır. Çünkü sosyologların tanrı hakkında zihinlerinde kendilerine özgü bir kavramları oluşmuştur. Hint dinlerinin ise ayrı bir kavramı vardır. Bunlar, bu dinlerde tanrı duygusu veya tanrıya imanin olmadığını sanmışlardır. Bu hep tanımayanın isaretidir. Hint dinlerindeki tanrı kavramını ve onun diğer dinlerle olan farkını anlamak için, çok dikkat etmek gerekir. Çünkü bu, çokça derindir; öylesine sarsıcı ve incedir ki bilgileri bile kolayca yanlışla götürebilir.

Ben, bir Müslüman, bir Hristiyan, İbrahim'in dinine mensup bir kişi olarak Allah'a inanırım. O;

1) Benim yaratıcım,

2) Rab; benim tanrım anlamında. Sahibim, mâlikim.

-Rab, sahip anlamındadır, Tanrı anlamında değil, bu; "Rab"ım zımnî anlamıdır—

3) Tanıdığım yüce mutlak zât. Mutlak mükemmellik, ebedî, daimî ve münhasır.

Allah aynı zamanda benim dünyamın sahibi ve idarecisidir. Aynı zamanda yüce zât anlamındadır. Yüce zât, yani tek, bizzat hakiki vücut. En üstündür, kemâl-i mutlak. Din tanımak, Allah'ı tanımayı gerektirmektedir. Din, bizi O'nu sevmeye, O'na yaklaştırmaya, mümkün oldukça O'na daha çok yakın olmaya da vet ediyor. Bu aşağı dünyalık kişiliği, ilâhî zâta dönüştürelim diyor:

“Allah’ın ahlâki ile ahlâklanınız.”

Bu nedenle gelisim seyrimizde mutlak mükemmelligin zirvesine yaklasirsak, Allah’a yakin olmak hiç anlamsiz olur mu? Allah için uzak ve yakin söz konusu degildir. Bize kendimizden ve sahdamarimizden daha yakindir. Allah’a yaklasmayi su kav rayisla anlayalım:

DINLER TARİHİ

“Bu, amellerle mükemmellik tarafına doğru yükselebilmek dir. Bu, insanın Allah tarafına daimî miracidir. Diğer taraftan Allah, benim kurtarıcımdır. Beni asagiliktan, nefsimin zaafından kurtarandır. Çünkü O, mükemmel zâttır, yüce ve âlîdir”

Hint'te ise bunun aksi doğrudur: Diyor ki: “Tanrı'yi üstün ve yüce zât özelliğiyle tanımak -delil, alâmet ve sebep-sonuç yöntemiyle-senin alçalmış kişiliğine asîa olgunluk bağışlayıcı bir etki yapmaz. Söyle ki, atesi ve onun yakıcı kudretini tanımak, soğuk almış, karda ve buzda donmuş olan beni ısıtmıyor. O halde insana etkisi olmayan ve insani kurtaramayan birine nasıl olur da ibadet etmek, yalvarıp yakarmak, onunla konuşmak ve onu sevmek istiyorsun? Bu mümkün değildir. Kurtuluş için, kendi y.ât ve fitratında değişmen ve tamamen baskalasman, yüce bir zât haline dönüşebilmen gerekir. Yani, eğer sürekli atesten bahseder, atese göz diker, atesin bütün nitelik ve niceliklerini tanır, ilâhî de okursan yine isinamiyorsun, (sinmek için te peden tirnaga kadar soğuk almış, sıcaklığını kaybetmiş, titreme ye başlamış bir adami içten alevlendirirsen, mukaddes ilâhî ateşi onun kendi fitratının derinliğinde parlatıyorsun demektir. O zaman, içten isinmiş ve aydınlanımissin demektir. Atesin varlığıni ispat etmeye yarayacak bir delil edinmeksizin aydınlanıyor sun; edinmene gerek de yoktur. Çünkü onlardan bir bilginin de yimiyle; “Atese işaret ettiğin sürece atesten uzaksın. Ama atesi gözünle gördüğün ve eline almak istediğin zaman parmagını kaldırıyorsan; ates, senin içinde hemen yol bulur, vücudundaki ates yükselir. O halde, atese işaret etmen; İstidlal ve atesin adre sini göstermek için bir isarete bulunman, makamını ve sıfatını göstermen için çaba harcaman anlamsızdır.”

O halde, Allah’a ulasmak için güçlü bir kartalin gelip seni yerinden alip göklerde uçurmasini bekleme. Böyle bir uęma ne dogru ne de mümkündür. Çaba göster ki, uçman için kollarında kanatlar filizlensin. Git ve çaba göster ki, seni yere böylesine ve fali kilan bütün bu iç yagini ve agir kemiklerini hafifletsin ve kendi kirini temizleyebilesin. O zaman “sürünmek” yerine, uęa caksin!

DINLER TARİHİ

433

Bunun disında bir yol yoktur. Bir kusun gelip seni uçurma sini bekleme. Kus olmak için çaba göster; bu ise, insanî esaret zindanlarından disari çıkmaktır. Brahman, Veda, Buda dinleri nin en büyük değeri 17. asırdan 20. asra kadar beserî dünyaya hakim olan ilmî, ideolojik ekollere karsi bu zindanlari tanımak için gayret göstermeleri ve bu zindanlardan çıkis için yol arama laridir. “Kendini tani ki, Allah’i taniyasın” deyimi veya “Allah, suur sahiplerin kalbindedir” cümlesi burada dikkate degerdir. Veya Hâfız’ın dikkate deger su siiri:

“Yillarca, kalb bizden cam-i cemi istiyordu,

Oysa sahip olduguna yabancı olarak temenni ediyordu-“

Bu siirin bir dereceye kadar, bu ekolün etkisi altında oldu gunu tahmin ediyorum. Veya:

“Ey esrarli sözler söyleyen Tûti, Sakin gagandan sükrü eksik etme Imâli söz söyledin, muhaliflerinle Allah ‘im bu muammadan perdeyi kaldir Yüzümüze serp, gülsuyu kadehinden, Ki uykuya bulasmisiz, ey uyanik baht.”

Bu esrarli sözleri söyleyen Tûtî, Hintli düşünürün sembolü dür.

O halde Allah’i aramanin bir yolu vardır; kanat aramak ve bulmak; uçma gücünü elde ederek bu zindanın yüksek duvarla rından uçmak. Baskasini bulma, “piri ve görüsünü te’yid etmek:

Dün gece derdimi mecusilerin pirine götürdüm

Ki o, görüs saglamligiyla muammayi hallediyordu.

“Görüs saglamligi” hazir ilimdir. Veda, onun pesindedir. Hissetme ilmi, kendine bulma ve “kendi” olma ilmidir; (Göster mek, delil getirmek, ve açıklamak ilmi degil), öğrendigimiz seyler bize izafe edilen bilgilerdir. “Dis esyanin zihnimizde bu lunan seklidir.” Bu, eski filozofların deyimiyle ilmin tarifidir.

DINLER TARİHİ

Ama bu hazır ilim, hakikattir; fikrimizde, yalancı kişiliğimiz ve vücudumuzda, “olma” ilmi ve değişime uğramaktır. Kendi için de devrim baslatmaktır. Bilgileri vücuda yükleme ilmi; allame ve fazıl olma; yazı tahtası, defter, kitap ve yazılı metin ilmi de gildir. Dert ve yara ilmidir ve gittikçe alevlenmektedir. Bu, “ma ya” dünyası içinde başka bir dünya yapmanın ilmidir.

İnsanın Gerçek Kişiliğinin Kökleri

“Yalancı ben”, yıkıldığı zaman, “hakiki ben” (Atman) doğmakta. Bu “ben’in üç belirgin özelliği vardır. Bu üç yeni boyutu kendinizde hissettığınız her an, biliniz ki sizde yeni bir “siz” doğmuştur. Anne ve babanızın eseri olan “irsi ben”den mesafe almissiniz (uzaklaşmışsınız) ve kendi eseriniz olan “ben”e ulaşmışsınız demektir. Ben’in bu üç özelliğine gelince:

1- “Fet”, yükselme anlamındadır: İnsanın yüce vücudu, yüce ben, ben üzerindeki ben.

2- “Ket”, uyanıklık anlamındadır.

3- “Anende” (Anend), kurtuluş anlamındadır.

Şimdi, bunların üçü, bizde gömülü ve gizlenmiş durumdadır. Eğer bazen kurtuluş hissi duyuyorsak, bu kurtuluş değil, yeni bir gönül istegine tutkun olmusuzdur. Tatlılığın esaretiyle donanıp yeni bir kurtuluşa erdigimizi sanıyoruz.

ÇAĞDAS İNSANIN İDEOLOJİLERİ

Kültür, felsefe, ideoloji sanatlarda -hatta ilimde-hakim olan
Ideolojilerin tümü sunlar olup, bunlarin disinda pek birsey
yok tur. Çünkü bugünün insanina sadece bunlar inandırılmış,
be nimsetilmiştir:

Radikalizm

Insan ahlâkini, insan yasantisini dine ait görevlere dayandırmak yerine, insanın tabii yaratılışında ve vicdanında bulunan kanaat ve özelliklere dayandıran akimdir-Yani Allah'ın buyru—

DINLER TARİHİ

435

gunu takip etme yerine Cennet ümidi, cehennem korkusu ahlâk ve dinin gerektirdiklerinin yerine, insan fitratinin ilkeleri dog rultusunda yürümek... Yaratilistan gelen bazı degerlere sahip olan insanin bu tabii yetenek ve ön kabullerine göre hareket edip, bunlari takip edebiliriz. Bunlari, radikal (kök) olarak isim lendiriyorlar. İnsanların yasantisini, bunlara göre iyiye yönelte biliriz.

Radikallerin bildirisi 1800 yılında yayınlandı. Bu, Avru pa’da büyük ve güçlü bir akimin baslangiciydi. Bütün Avrupa eğitim ve öğretimini etkiledi. Öyle ki resmî genelgelerle okullar da artık çocuklara Allah’tan ve ahlâktan bahsedilmemesini iste diler -Allah ve ahlâkin destekçisi dindir-; Sadece iyilik ve kötü lükten; o da yalnızca iyilik ve kötülük olarak bahsetmelerini is tediler. Çünkü eger kendisine özgü bir ahlâk ihtiva eden insan fitrati uyanır ve eğitilirse bu, sihatli bir toplum için yeterli ola caktı.

Ama radikalizmin üzerinden henüz otuz sene geçmişti ki, Fransa eğitim ve öğretiminde öyle korkunç, sarsıcı bir bozukluk ve tahribat meydana getirdi ki, maarif dairesinin daha Önce bu bildiriye imzalamış olan bazı mensupları ahlâkin yararı adına geri dönüp düşüncelerinden vazgeçtiler: “Simdi vakit erken, za mani gelince tekrar baslatırız!” dediler.

Demek ki radikalizm, insanın yapısında bulunan ayırtedici melekelerle dayanan fikrî ve ahlâkî esaslar dogrultusundaki ya sam tarzıdır.

Hümanizm (Humanisine)

Hümanizm, dis degerleri bir tarafa atmamız gerekir, de mektedir (din, Allah, tabiat, ilmî hakikat, aklî yararlar olarak söylenegelen tüm degerler). Buna göre önemli olan insanin ken disi ve onun yapi tarzidir.

Söyle ki, insan dünyanın en güzel ve en ölçülü organik yapisidir. Tabiat veya Allah, en yüce ruhsal yapıyı da onun vücu dunda meydana getirmiştir. Hak ve bâtilin, iyi ve kötünün, ha—

DINLER TARİHİ

yir ve serrin ihtiyaç ve gerekliliklerin, insan bedeninin ve ruhu nun en büyük delili ve asli insandır.

Ahlâkî ve terbiyevî metodları, dışarıdan bu bedene ve ruha yüklemeyelim. Serbest bırakalım ki hür gidesiniz; çünkü insan, mevcut en güzel canlı cinsdir. Tabiatın en güzel mucizesidir. Olması gereken şekilde yesermelidir.

Hümanizm şu anlama gelmektedir: Gerek fizyolojik/bedenî yapısında ve gerekse psikolojik/ruhî yapısında varolan alışkanlık ve adı isteklerle veya ahlâkla bir isimiz yoktur; temel eksen bizzat insanındır ve ondan başka her şey ikinci derecedeki ayrıntılardır.

Realizm

Realist, insanin hayatini, hissedilen ve dokunulan seyin esasina dayandirmasi gerektiğine inanir; izdiraplara ideallere, ge rekliliklere ve “reel” olmayan, duygululuklara degil, ister haki kat payi tasisinlar ister tasimasinlar. Çünkü sadece insanin âdi ihtiyaçlari bellidir. Insanin kendi sahip olacagi hersey asil ve re-eldir (insanin elinin ulastigi, onda digerleriyle ortak da olsa). Bunlardan baska anormal ve reel olmayan hersey, ister kutsal, ister zelil olsun farketmez.

Materyalizm

Materyalist, dünyanın esasini maddeye dayali olarak bilmekte. Malum, madde de atom zerreleridir.

Bugünkü materyalizm, 19. asrin bir akimidir. Yirminci asra ait bir materyalizm söz konusu deildir.

“Feurbach” materyalizmi var, Marks ve Engels materyalizmi var -diyalektik ile teçhiz edilmiş olarak-Her hal k rda 19-asir ürünüdür. Ayrica bir de klasik materyalizm var. Bu materyalizm eski Yunan ve Fizyokratlar dönemindedir.

Her hal k rda su anda varolan materyalizm, üstünlük ve  nceligin maddenin kendisiyle sinirli ve ayni zamanda insanin, tabiatin... herseyin temel tasi olmasi anlamindadir. 19. asir ilm  ve sosyal akimlarina t bi olanlar, bu anlamda materyalisttirler.

DINLER TARİHİ

43?

Natüralizm

Natüralizm, materyalizmin aksine maddenin zâtini asil olarak almamakta. (Ondokuzuncu asrın fizigi, atom olmasına rağmen). Tabiat isimli canlı, hareket ve hayat sahibi bir görünümün toplamını esas alıyor. Tabiat üretir, varlıkların ölüm ve hayatı onun emrindedir. İşlerinde bir bilinç hissediyoruz, çünkü ona bir düzen hakimdir. Tabiat, genel olarak dünya isimli büyük bir makmadır. Natüralizm; tabiatı, asil olarak kabul ederken natüralist için konu, ister atom zerrecikleri teskil etmiş olsun, isterse enerjiler teskil etmiş olsun tabiatın hangi şeyden yapılmış olduğu önemli değildir. Önemli olan tabiat âlemi isimli canlı bir düzenin söz konusu olmasıdır. Bu yüzden çocuğun en iyi çocuk yuvalarında, eğitim yerlerinde, en iyi elbiselerle ve yemeklerle eğitilmesini tabiatın zıddı olarak kabul ediyorlar. Tabiatın annenin etegine düşürdüğü gibi, çocuğu orada eğitmek istiyorlar. Bundan başka bir şey yapan ve çocuğu anneden alacak olan her sosyal düzen, tabiata aykırı iş yapmıştır. Bu nedenle natüralizm, insanın tümüyle tabii gereksinimlere; tabii yiyeceklerle ve ilişkilerle, hatta tabii yemek yemeye dönmesidir.

Psikolojizm

Psikolojist'in ruhun, bedeninin, dünya felsefesinin hakikati ve hiçbir seyle isi yoktur. O, içinde, ruhunda tecrübe ve duyumsanan olarak sözkonusu olabilen dis fenomenlerin görüldüğü yer leri, insan gerçeğinin eserleri olarak kabul etmektedir. Diyor kî: "İnsan hakkında bundan fazla felsefe yapmayacağım. Bunun di sinda insan hiçtir. İnsan gerçeği, dis ruhsal görüntülerle ruh doktorunun deney konusu olabilecek ruhsal eserler olarak özet lenir. Bu, insanın gerçekliğidir."

Epikürizm

Epikürizm, zevkin önceligi felsefesine (Epiküros'un inancının aksine) ve zamani ganimet bilmeye inanmaktır. Ama zevk ten, lezzetten faydalanmanın en iyi sey olduğundan değil! Bilâkis zevkin disinda hersey anlamsız olduğundandır. Çünkü

DINLER TARİHİ

hayatin bir anlami, dünyanın bir ruh ve hedefi yoktur. Dünyaya egemen olan ilişkiler, akıl ve bilince dayalı değildir. Hak ve bâtıl, iyi ve kötü için bir temel dayanak veya yöntem de yoktur. Sonunda da zeval ve daimî ölüm vardır. O halde şimdi bütün yapılanlar esitse, iyi ve kötü, emanet ve ihanet, pislik ve temizlik hep birdir. Yalnızca bir asil vardır ki, o da, “zaman ganimettir.” Asil olan zamanı zevkle geçirmektir. Aynı zamanda bu, Albert Camus’nun da birdenbire ulaştığı felsefedir.

Bütün bu akımlarda, insanın adilesip, kepazeleştğini görüyoruz. Tümü için insan sadece tabiat görüntülerinden bir nesne dir. Ya maddedir veya belirsiz ve dilsizdir.

“Hümanizm”, “Radikalizm”, “Psikolojizm”, “Epikürizm”... “İnsanın hakikati nedir?” sorusuna ya cevap vermiyorlar ya da geçici çözüm yollarından, anlastıkları sahteliklerinden başka hiçbir şey söylemiyorlar. “Materyalizm” ve “natüralizm” bu ger çekliğin tanimini aydınlatıyorlar ama onlara göre bu tamamen bir atom veya maddî bir doğal görüntü düzeyindedir. İnsanı öyle bir alt derekeye indiriyorlar ki artık sir, derinlik, fazilet ve kendine özgü bir Özelliği kalmamakta dir.

Bu nedenle, beserî medeniyetin en yüksek asamasındaki akımlar, bedevi dinlerin tümünden daha fazla insanı asagılatmış ve onurunu kırmışlardır. Kendi kendilerine iman ettirmişlerdir. Onuru kırılmış ve kendine güveni sarsılmış insanı temel alarak adalet, fazilet, insaniyet ve ahlâk esaslarına yaslanan bir düzene sahip olamayız. Böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü bir insan olarak imanımızı kaybettığımız zaman her şeyi kaybetmişiz de mektir; o

zaman artık bizde, din, Allah ve ahlâktan bir eser kalmamıştır. Bütün bu faziletleri korumanın alt yapısı kendine inanmaktır. Gerek insan cinsinin geneli anlamında olsun, gerekse tek bir fert anlamında.

“BEN’İN ZINDANLARI

Sosyalizm

Sosyalizm, insanin toplumun eseri olduguna inanir. Top lum bir tarladir -veya su ve havadir-ve onda “ben” “fert”“in san” isimli bir mahsûl yesermektedir. Tat, renk ve özelligini, sosyal düzen tayin etmekte ve ona yüklemekte.

O halde “ben”i toplum olusturmaktadır.

Tarihselcilik (Historizm)

History, tarih anlamindadir. “Historisme”, tarih felsefesini esas alan bir öğretilir. Diyalektik materyalizm ve Marksizm bir çeşit”historizm”dir. Sartre’in egzistansiyalizmi de sonuç olarak, oldukça ileri ve güçlü bir ‘historizm’dir. Hegel de historist bir fi lozofur.

Historizmde insan, bir “mümkün’dür. İnsan, yüzyıllarca degisken bir dizi olay içinde, kesintisiz bir evrimle, yani tarihin gidis yolunda kendini gerçeklestirmektedir. Nasil mi? Tarihin zorlayici kanunlarinin gerektirdigi dogrultuda. Eger ben dindar isem; bunun temelinde yatan, tarihimin dine dayali bir akim ta kip etmesidir. Eger Müslüman isem; Müslümanların İran’i fet-hetmesindendir. Eger Farsça konusuyorsam; asirlar önce mahallî hükümetlerin Deri Farsça’sini ulusal dile dönüştürmele-rindendir. Eger Pehlevi konusmuyorsam; birkaç asir önce, Arapların Pehlevi lisanini etkisiz kilmis olmalarindandir. Ifade tarzım da; yüzyıl önceki olaylar nedeniyle Avrupa ile iletisim kurulmus ve kültürel, medenî ve fikrî iletisim lse, o tarihten yüzyıl sonra su anda beni böyle düşünmeye zorlamasi sonucu olusmustur.

Demek ki sanatkârsam, Farsça konusuyorsam, dindarsam, Sii isem veya dine ve Islâm’a karsiysam her kim ve her ne isem

‘bütün gerçekleştirme biçimleri’ni bana tarih kazandırmıştır;
yani benliğimi tarih belirlemis ve oluşturmıştır.

DINLER TARİHİ

Ben, tarihin emrinde olan hiç'ten ibaretim. Tarih, beni kendi istediği şekilde biçimlendiriyor. Söyle ki, eğer ben İran ve İslâm tarihinin pesinden gitme yerine tarihin son halkasında Fransa tarihine, Kuzey Afrika veya Güney Afrika tarihine tâbi olsaydım; baska birsey olurdu. O halde, eğer ben böyleysen, ben uzak geçmiş zamanlardaki akımların ve olayların ben'iyim, da ha doğrusu tarihimde toparlanıp beni oluşturmaları ve benim dış yapımı süslemiş olmaları nedeniyle niteliklerin ve özellikle rin bir toplamıyım. Öyleyse, herkes, geçmişinin tuttuğu beyaz bir defterden ibarettir.

Natürizm veya Natüralizm

Felsefî açıdan “natürizm” veya “natüralizm” tabiatçılıktır. Yani bir şehirde belirli bir renk ve tattaki bir meyvenin diğer bir şehirde baska bir renk ve tat olması gibi; insan da bu bölgede ve bu büyük tabiat düzeninde yesermiştir. Tat, renk ve kokuyu tabiatı almıştır. Eğer böyle bir ırk, böyle bir deri rengi ve ruh taşıyorsa, bunda tabiat ve yeserdiği yerin özellikleri vardır. Bu yüzden dağda doğanlar ile ova veya çölde doğanlar birbirlerinden farklı kişiliklere sahiptir. Nitekim şehirlilerin kendilerine özgü özellikleri, sahilde yerleşmiş olanların da ayrı özellikleri vardır.

O halde ben, tabiatın oluşturduğu ve biçimlendirdiği bir varoluş tarzına mahkûmum.

Psikolojizm

Dördüncü zindan, psikolojizm veya biyolojizmdir. İkisinin toplamına psiko-biyolojizm demek mümkündür. Pek çok esere dayali ve birçok ögeden olusmus bir ekoldür.

Psikolojizm, insanin hayat bilim ve psikoloji niteliklerinin önceligi temeline dayali olarak insani tanımlamaktan ibarettir.

Günümüz tüm ilmî mekteplerin sözü burada sona ermekte. Bugünkü dünya kültür, medeniyet ve ilminin burada sözü tükenmektedir. Bütün ideolojiler ve felsefeler susuyorlar, ama insan da artık tamamdır! Suurlu ve özgür bir varlik olarak “ben”

DINLER TARİHİ

441

irade sahibidir, seçme hakkı sahibidir, sorumludur. Bu gerçek gözönüne alınarak konuya bakıldığında su ortaya çıkar; bu ekollerde insan yalnız basına anlamsızdır.

Çünkü her sekliyle “ben” ya toplum zorunun eseridir, sosyalizmde olduğu gibi; ya tarih zorunun eseridir, historizmde olduğu gibi; ya tabiat zorunun eseridir, natürizmde olduğu gibi; ya da dört zindanın birden veya tek bir zindanın.

Kendini tanımaz ve bilinçsiz olarak dogmus olan “ben”, “ben olmayandır”. Ve insanın hakikati de anlam ve kavramını yitirmiştir, bostur. Bu yüzden bugünkü insan, her taraftan boş luga ulasiyor.

Ama Hintli ruh, insanî “ben”in tabiat, veraset, sosyal çevre ve tarihten dogmus olmasının bilincinde olmakla beraber, aynı-zamanda bu “ben”in, “ben”in kabristanı olduğuna da inanıyor. “Ben”in ruhu bir tohum gibi “ben”in içinde gömülü ve gizlidir. Eğer bilgili ve gayretli bir çiftçinin suuruyla, onu besleyip eğitmeye başlar, onu kendi içinde filizlendirir, kendi topragından geçirir ve kendi örtüne sararsan, o zaman kendi hayatının meyvesini elde etmiş olursun. Yok eğer onu, böyle toprağın içinde gizleyip bırakır, onu yetistirmede hiçbir çaba göstermezsen; mahrum, perisan ve zararda olursun. Bunun dışında hiçbir şey elde edemezsin.

“Nefse ve onu temizleyip ari-duru yapana; doğrultana, biçimlen dirip dış görünüşünü sıvazlayarak düzelterip güzelleştirene ve kötülük yapmasını ve kötülük yapmaktan sakınmasını ona ilham eden ona bu iki yolda imkan tanıyana yemin olsun.” (Sems, 7-8).

Kur'ân'ın bu âyeti su anlamdadır; Allah insani seçme orta minda; 'fisk-fücur' ve 'takva' arasında seçme hakkına haiz olarak bırakmıştır. "Kendini aritan, saadete ermistir. Fenalıklara dalan kisi de ziyana ugramistir." (Sems, 9-10).

Burada "aritan saadete ermistir", sözü bir ilke ve slogandır. Bunun ziddi da sudur, fenalıklara dalan kimse de ziyana ugra mistir. Desise, gizli iş yapmaktır. Toprağın altında kivrılan hayvanlar, aydınlık, güneş ve hür atmosferden korkuyorlar; sürekli toprak içinde yaşıyorlar, bunlara "desise" diyorlar. "Habe", iş ya—

DINLER TARİH

pip bir sonuç almayan, ümitsiz ve muradına ermemis kimsedir. “Efleha”, aynı zamanda kurtuluş ve selâmet anlamındadır. Kurtuluşu, semeresini vermiş ve mahsulünü elde etmiş kimse anla minda da gelir. Hepsinden önemlisi, “zekkâhâ” kelimesidir; tezkiye, gelişme, olgunlaşma ve yeserme anlamındadır. Zekât da bu anlamdadır. Binâenaleyh eğer Kur’ân nefse yemin ediyorsa bu nefis ahlâk literatüründeki nefis-i emmare ve nefis-i levvame anla minda olmadığı gibi emirle öldürülecek nefis de değildir. Çünkü onun öldürülmesi büyük bir istir. Onu öldürmekle, kendimizi öldürürüz. Kur’ân-i Kerim başka bir nefse yemin etmiş olsa gerektir.

Nefse yemin olsun ki, ona dosdoğru bir biçim veren ve onu doğrultan, “ve gad eflaha” kuralınca, yaptığı işin meyvesini almış ve çabasının ürününü toplamış demektir. O, nefisini bir tohum tanesi gibi toprağı yarararak çıkarıp besleyen, terbiye eden ve semeresini alan kimsedir. Hâbe, boş olmaktır, boşluktur, anlamsızlıktır. Bu kategoriye giren kişi, hiçbir şey elde edememiş ve muradına erememiş olup, “kendi’ni kendi içinde gizleyen, onu oraya gömen ve orada tutan kisidir. O halde “ben”i “ken-di’nde gömülüdür ve “kendi” tabiatın eseridir. Sosyolojinin eseri de “kendi”dir, psikolojinin eseri de “kendi”, dört duvar ve dört surdan oluşan bir zindanın ortasındadır. İnsan Allah Azze’nin yeryüzündeki halifesi olmak risaleti, bu zindanı kendi adına kol kanat gererek beslemek değil; belki bu risalet, tamamen kendi zindanını oluşturan duvarların üzerine çullanarak onları da gitip o tohum tanesini yani “hakiki ben”i, “yalancı ben”in olduğu bu toprak ortamından çıkararak beslemek ve olgunlaştırmaktır.

Bütün Bati ekollerine karsin Hind ekolünün -ta Sokrat ve Aristo'dan simdiye dek-insan için en yüce degerleri ve en ulu güzellikleri korudugunu ve onlara bir hüviyet kazandirdigini görüyor, sani yüce olan zât'a dogru yükselmekte olan insanin en büyük yüceligini ve risaletini tanımakta olduguna tanik oluyo ruz. Insanin kendine Özgü nedenlerle kendi türünün degisimi, kendi beserî iç âleminin derinliklerinde yüce Zât'in dogmasi ve firsatlar ele geçirip basarilar kazanmak için sürekli bir korku ve

DINLER TARİHİ

443

zihin bulanıklığı göstermesi, duyularının dışında, duyu ötesi bir olaydır. Bu ekol, insana özgü serefleri dünyada tek başına olmakta görüyor. Sürekli bir telaş, bir susamışlık ve araştırmayla dünyanın, bir anlamda içinde yaşadığı zindanın, kapı ve duvarlarında dışarıya açılan bir çıkış bulmak ya da bir delik açmak için sürekli olarak tırmalamayı insan türünün en yüce misyonu olarak tanıyor. Oysa, bu ekollerin hemen hemen hepsi bilimsel ya da maddeci olan bu felsefi sistemlerden birinin oluşturduğu bir gedigin esdeğeri olarak insani ulaştığı asamalardan sürekli aşağılara doğru çekmekte.

İşte bu tutum, Hind'in en yüce aşaması ve tüm Hind dinlerinin temelini oluşturan felsefe, ruh, ahlâk ve yaklaşımdır. Ne var ki orada akli çalışmaz bir durumda domiklastirilmiştir. Çünkü ilim yalnızca "kendini bulmak"tır. Tabiat donuklastirilmiştir. Zira tabiat "Mâyâ"dir; ki yollarını açıp serbest bırakmak ve sürekli onun ötelerinde olup biten (doga ötesi) olguları araştırmak gerektir. "Yaşamak" mahkûm olmaktır. Bu, bir bakıma "kendi" kendi sinin örtüsü ve gerçek insan "ben"idir.

İşte bu yönüyle ele alınca görüyoruz ki; insanın iki yarısından biri donuklastirilmiştir. Orda, yani Batı'da aklın bir yarısı üzerine kudret, gerçekçilik, yasama, mutluluk, refah, ilerleme (önderlik), ilim ve mantık bina edilmiş insanın değerleri yücelikler, sırları ve yücelme kaygı ve korkuları, insanın içerisinde öldürülmüştür. Hind ise, insanın yücelme kaygı ve korkuları ve insan ruhunun sürekli yükselişi üzerinde duyarlı kurumlarla değerli temelleri olan rehberlikler kuruyor. Ahlâk, felsefe ve dinsel duyarlılık gibi

yüce, temiz ve maddeötesi kavramlari ön ce olusturuyor; ne yazik ki bunlari disindaki hususlarda insani donuklastiriyor.

Biz, yalnızca kanatlarinin biri digerini engelleyen iki kanatlik adina degil de kanatlari, insani olgunluga ve ‘mutlak zât’a dogru uçarak yükselmeye yardım eden ve her iki kanatla ahenkli olarak uçabilecek insanligi olusturan her iki kesime de muhtaciz.

ONÜÇÜNCÜ DERS

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

İRAN’A GİRİS

Hint’ten sonra, İran’a geldigimizde İran’ın kendine özgü ruhaniyetiyle karsilasiyoruz; öyle ki, İran’daki ruhaniyetin Hint’te tanidigimiza tamamen aykiri oldugunu söyleyebiliriz. Çünkü Hint ruhaniyeti, çok derin ve yüce; ama karamsar ve gerçeğe ya bandidir. İran ruhaniyeti ise, yüzeysel ve siradan, fakat gerçekçi ve iyimserdir.

Bu iki ruhaniyetin genel bir karsilastirmayla iyi ve kötü yönlerinin dökümünü yapabiliriz. Bu arada bir dinin, bir kitabın veya bir sahsin incelenmesinde zaaflarını ve güçlü yönlerini or taya koymayı, tanımayı ve bu işlemleri tekrarlamayı da öğren mis olacağız. Sadece bir zaaf noktasını ele alarak genelleştirme ye gidilmemeli ve böylece olumlu noktalarına da örtü çekilme-melidir. Ayrica kudretine kapilip, bütün zaaflarını görmemezlikten gelme durumuna da düşürmemelidir. Bu derste öğreneceğimiz araştırma yapmanın ilk ilkesi budur.

Iran'da Dinin Baslangici

Iran'da dinle, ilk olarak Aryaîlerin tarihi içinde karsilasi yoruz. Âryaîlerden önce Iran'da yerli kavimler yasiyorlardi. Hint'te oldugu gibi toplum, varliklilar sinifi ile sefiller sinifindan

DINLER TARİHİ

445

olusuyordu. Bazilarınca sefiller denince zenciler anlasilmakta dir. Islâm'dan sonra da bunlarin çogu, güney bölgelerde yasi yorlardi. Böylelikle Afrika ile iliskilerinin kolayca var oldugunu da rivayet edebilmektedirler.

Aryaîlerin isgalinden önce her halükârda İran'da yerli kavimlerin yasadiklarindan şüphe edilemez. Kirman civarında hâlâ yerli kavimlerin torunlari olan aileler yaşamaktadır: Irksal özellikleri, bunlarin Aryaîler olmayan yerli bir ırk oldugunu göstermekte ve bütün veriler, yerli kavimlerden gelen nesiller olduklarini ortaya koymaktadır.

Iranli Yerliler ve Dinleri

Iranli bedevi kavimler hakkında hiçbir bilgimiz yok. Bu nedenle tahmine ve zanna dayanarak bir hükme varıyoruz- Meselâ, bedevi oldukları için fetisizm veya animizme inanıyorlardı, diyemiyoruz. Veya gelişmiş sekliyle puta tapıyorlardı ve ya tabiat güçlerine tapıyorlardı da diyemiyoruz. Doğrudan ve kesin olarak bir hüküm verilmez. Çünkü çökmüş bir kavimdir ler. Bedevîlik yüzünden de ileri bir dine sahip oldukları söylene-memektedir. Çünkü Aryaîler, güçlü, savaşçı, çok faal, istidatli ve gelişmiş bir toplumdur. Aryaîlerin hücumunda sürülüp, bir kısmı yok edildi.

Aryaîler İran ve Hind'in isgalinden sonra büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasî düzenler kurdular. Neticede tarihe büyük dinler bağışladılar. Hint'te Veda, Buda dinleri; İran'da Mitra, Zerdüş, Mânî, Mazdek dinleri tarihe Aryaîler'den kal mistir.

Hint ve İran Aryaîleri bir ırktandırlar. Tahminen aynı zamanda bu iki ülkeye yukarıdan aşağıya doğru indiler. Hint'te birtakim dinler kurmuşlardı. Bu dinler, onların İran'daki kardeşlerinin kurduğu dinlerin mukabili ve onlara karşıt olmaları için tasıyorlardı. İran Aryaîlerinin ortaya koyduğu kültür ve medeniyet ise, kardeşlerinin Hint'te kurdukları kültür ve medeniyete aykırıdır. Bütün bu ihtilaf ve farklılıkların sebebi neydi?

DINLER TARİHİ

Âryaîler, Hind'e girdikleri zaman verimli ve bereketli bir memleketle karsilastilar. Sik ormanlarla kapli, bol ürünlü arazi ler, genis ve su dolu irmaklar kendilerini bekliyordu. Ama iran'a varınca kuru ve az sulak bir memleketle, yakici güneşle, çetin, zor bir ziraatle karsilasmislardi.

Shpengler, "medeniyet, sadece sakinlerinin fikrî ve bedenî gayretle çetin bir mücadele sonucu yemek yedikleri ve yasaya bildikleri yerde ortaya çikiyor" demektedir.

Insan, hiçbir is yapmadan ve çaba göstermeden istedigini herseyi elde edebildigi bir memlekete varirsa, asla büyük bir mede niyeti kuramayacaktır. Aksine; çok çalismak zorunda kaldigi ve isinin yol almadigini gördüğü bir toprakta gözlerini açarsa da büyük bir medeniyete sahip olmayacaktır. Hiçbir is yapmaksizin herseyi elde ettigi, çare düşünmeye, alet yapmaya, ev yapmaya, teknige ihtiyaç duymadan herseye sahip olabildigi yere örnek olarak Kuzey Avrupa ve Amerika'yi gösterebiliriz. Avrupa'nin ve Amerika'nin kuzeyinde asirlarca yasandi, ama asla büyük bir medeniyet olusturulamadi. Diger bir örneği de Kuzey Kutbu'nda ve Sibiry'a'da yasayanlardir. Geçmiş asirlarda bir medeniyet kurmayi basarmadi bu bölgedeki toplumlar.

Bu coğrafî farklılık ve doğurdugu sonuçlar, bir ölçüde İran'da ve Hint'te de yasanmistir. Bir irkin, böyle ikili, farklı din yaratmalarina sebep oldugu da söylenebilir... Hint Âryaîleri çok verimli topraklar ve çok rahat bir hayatla karsi karsiya idiler, iktisadî açıdan mükemmel bir refahin içinde olan bir insan gibi, ıssız ve zahmetsiz olarak ekmek elde ediyor, kendiliginden siir, musikî, sanat; çok ince duygular, sapik hayaller veya güzel düşlerin pesine düşüyor; varligin verdigi imkânlarla rahatça hayatını güncel, iktisadî ve maddî

gerçeklerinden, rahatlık ve refahla en yüksek edebî eserleri, en ince sairane duyguları; en güzel musikîleri ve sanatları; en zarif mimari eserleri meydana getir me imkânı buluyorlardı. Ayrıca en derin irfan hazineleri; sofuca ve asıkça incelikler, yücelerde açan idealler ve insanî düşler Hint kültüründe doğal olarak kendiliğinden meydana geliyordu. Bunun örneklerini Buda'nın hayatında ve Veda mektebinde gördük.

DINLER TARİHİ

447

Iran Âryaîleri, çok dirençli, çetin, susuz, otsuz bir memleke te varmışlardı-Bu şartlarda iç dünyalarındaki yasantılarını ge listirme imkânları yoktu. Rahat bir an bulamıyorlardı. Bu ne denle de sanat, zerafet ve irfandan uzaktılar.

Iran Aryaîl erinin Kavmî Üçgeni

Âryaîler İran'da üç büyük kavme bölünüyorlar. Bir kısmı, doguda Horasan'da-yerlesmeyi seçerek "Partiler "i olusturdular. Diger bir kısmı kuzey batıda yerlesmeye karar verip, meshur "Madlar"i olusturdular. Üçüncü kısım da, Fars eyaleti etrafında, merkez ve güneyde kaldılar; bunlar da"Parsîler" olarak isimlendirildiler

İlk hanedanlığı ve imparatorluğu Madlar kurdular. Parsî Kures, ana tarafından Mâdlardandı. Mâd hanedanını yikti, hü kümetin Parsî kavmine geçmesini sağladı. Heganmensîler soy yönünden Parsîlere bağlı bir sülâle idi.

Parsîler, Makedonyalı İskender'in saldırısıyla yenilgiye uğ radılar, bir süre İran hükümet başkanlığı İskender'in yerine ge çen Selukiye'nin elinde kaldı. İlk defa, Esk ve Tirdâd gibi Parti kahramanları Selukiyeler'e karşı isyan ediyorlar, Yunan sömü rüsünün İran'daki kökünü kazıyorlar ve Eskânîler hükümetini kuruyorlardı.

Eskânîler hükümeti, ne "Mâdlar"dan, ne de "Parsîler"d en dir. Onlara dogudan, yani Partilerdendi diyebiliriz. Partiler, Zerdüst dinini, Mâd ve Parsî dini vasıtasıyla öğrenmişlerdi. Çünkü Zerdüst dini Vistaseb vasıtasıyla İran'da ilgi toplamıştı. Vistaseb, Hegamensili "Dârâ"nın babasıydı. Mûbedleri (Zerdüstîlerin din adamları) ve halka hakim

ruhanîleri saltanata ve Hegamensi kudretine bagli görüyorlardi. Zerdüst dinine, özellikle Zerdüstî Múbedleri hizmette bulunuyorlardi. Eskinî hükümeti—ne karsi siddetle mücadele veriyorlardi. Din adina halki, Eskinîlere karsi isyan ettiriyorlardi. Eskinîlere karsi olan hareket Iran'da yavas yavas yük saliyordu-Bu hareketin merkezi Pars'daydi. Pars, Zerdüst ruhanîyetinin ve Hegamensi kavminin merkeziydi.

DINLER TARİHİ

“Parti” Aleyhtari Hareket

Eskânîlere karsi olan hareket, Zerdüstî mabedlerinin propagandaıyla baslamisti. Hareket her geçen gün yayiliyor, genisle dikçe de zorluklar daha da büyüyordu. Önceleri partilerin suçu, “kötü dinli” oluslariydi. Simdi de dūsman, yabancı ve Turanlı oluslari suç sayiliyordu.

Sasaniler, Parsî halkinin ve mûbedlerin öncülüğüyle iktidari ele geçirmislerdi. Sasaniler de her yeni iktidara geçenler gibi kendilerinden öncekileri karalıyor, kusurlu buluyor, idarecileriyle de alay ediyorlardi. Partileri, yabancı ve kötü dinli saymak taydilar. Nasıl Hegamensiler, son “Mâd” padisahini zalim bir-sahsiyet olarak görmüsler ve gülünç bulmuslarsa, Sasaniler de bunu yapıyorlardi.

“Sasan Hutayi” ogullari -Estehr Tapmagi’nin mubedi, büyük müftü ve o zamanki İran’in büyük ruhanisi mûbedlerin ve Zer düst dinine inananlariinin yardimiyla bir hareket baslattilar. Zer düst dinini canlandirmek ve Ahuramazda’nin temsilcileri olan Mûbedlerin gücünü ihya etmek dogrultusunda bir hareket orta ya koymaktaydilar. Hegamensilerin övündükleri sahsiyetleri degerlendirmekle Partilerin tamamen ezmeye basladilar.

Sasani hükümeti, millî ve dinî bir hükümettir. Bu hükümet ile Safevî hükümeti arasında her yönden tuhaf bir benzerlik vardı. Safevî hareket (“Alevi siasi ve Safevi siasi”nda bahsettigim gi bi) “milliyet ve din” esasina dayaniliyordu. Sasaniler de bu iki sia ra dayanarak ayaklaniliyorlardi. Safevi padisahlari büyük ruhanî Seyn Safiuddin Erdebilî’nin ogullardir. Sasaniler de Sasan Hu-tayi’nin ogullaridir. Estehr Mabedî’nin Müftüsü de bütün İran ruhanilerinin lideridir.

Zerdüst dininin Hegamensiler döneminde bir nüfuzu yok tu. Bence o dönemde bir azınlık diniydi. Eskâniler de mûbedleri ciddiye almıyorlardı. Sasaniler zamanında güçleri genişlemiş, dinî gelenekler yeniden ihya edilmistir. Çok sayıda mabetler bas çekiyor; kutsal atesler parlıyor, çok sayıda mülkler mabetler vakfediliyordu. Hatta İran'ın ziraî arazilerinin beste biri vakfedilmisti.

DINLER TARİHİ

449

Bos ve Çürümüş Bir Din

Tapınakların ve mübedlerin Sasani sultanları tarafından te'yid edilmesi, dinî-siyasî dokuda bir iktidarı, yani "Sasaniler-Mübedler" iktidarını ortaya çıkariyordu. Zerdüşt dinini kudret ve hakimiyetinin zirvesine ulaştıran bir iktidardı bu. Aynı zamanda içinden, mânâ yönünden, hakikat, ruh ve aslî yönden çok yıkılmış ve taslaşmış bir iktidar. Tıpkı Safeviler döneminde Sia'nın basına gelenler gibi.

Çünkü Safeviler, Sia'nın gücünü, kendi siyasetlerinin aleti ve kendi kudretlerini açıklama aracı yaptılar. -Halk kitlelerinin arzusu olan yüzlerce yıllık tarihi mücadele, cihad, şehadet ve hürriyet olan Sia'yi kendi emellerine alet ettiler-Dis yüzüyle Sii mezhebinin ruhaniyet ve mukaddesatına dayandılar, tahlile başladılar. Gerçekte ise, baskıya takva ve Sia kutsallığı elbisesini giydirdiler. "Radha Kriseynan"ın deyişiyle; en büyük facia, bas ki takva ve kutsallık elbisesini giydigi zamandır. Zor ve baskı, hakikatin yanında yer alırsa bu baskı bir güve gibi hakikati içten içe yer, özünü çürütür. Bu durumda artık ne tanınabilir, ne de mücadele için ayağa kalkabilir; hakikat ve din tanınmaz olurlar.

Sasaniler, Zerdüşt dinini bu şekilde ve bu tertiple bos, çürümüş, taslaşmış ve sapmış bir duruma getirdiler. Mübedlerin ruhanî ve Sasanilerin de siyasî iktidarlarnı sergileyebilmek için, bir güç görüntüsü halinde Zerdüşt dinini mübedlere teslim ettiler.

Bu yüzden Zerdüşt dininin içi, bosalmış ve çürümüstü. Oysa Zerdüşt dini karşısında yeni din olarak Mânî ve Mazdek ha

reketleri, halk kitlesinin sicak ilgisini çekiyor ve kabul görüyor du. Sonunda çürümüs ve bos “Sasanl-Műbed” yapisi, Islâm’ın ilk tekmesi ile yıkildi. Yıkildigi zaman kof görüntüsünün zirve-sindedir. Islâm da gelmeseydi, İranlılar zorunlu olarak Mâni ve Mazdek dinlerine siginacaklardi. Mazdek ve Mâni dinleri, halk ve aydinlar arasinda gelismeseydi, kuskusuz İran Islâm’dan ön ce Hiristiyanligin kucagina düşerdi. Çünkü Zerdüst dininin ikti darda kalmasi, artik mümkün degildi. Islâm’dan önce Medaim Zerdüst dini iktidarinin ve Sasani siyasî rejiminin baskentinin

DINLER TARİHİ

Hiristiyanlık dünyasının dinî merkezi olduğu gözönüne alınırsa sözkonusu sonuç kaçınılmazdır. İslâm, Hiristiyanlığın yayılması- \ ni durdurmasaydı Hiristiyanlık, Zerdüşt İran'ı da yutardı.

İlk İran ve Hint Âryaî Dinlerinin Yakınlığı

İran Aryaîleri ile, Hint Âryaîlerinin birbirinden çok farklı coğrafî Özellikleri olan topraklarla karşılaştığını söyledim. Az su, kuraklık, zorluk ve toprağın kabuğu, çalışma, bilim ve teknik karşısında halledilemeyecek kadar zor problemler değildi. Bu yüzden İran Aryaîleri İran topraklarına varıp yerlesince, İran tarihinde kırsal yerleşimi ve kentsel yerleşimi oluşturmışlardı. İlk İran ve Hint Aryaîleri arasında, başlangıçta her ikisinin bu iki ülkeye girişlerinde benzerlikler bulursak, bu şaşırtıcı bir şey değildir. Her ikisi aynı köktendir, aynı yerden gelmişlerdir ve farklı topraklara varmışlardır; Toprağın imkanlarının ayrı olması, onları sonradan değiştirmiyor. Din, felsefe ve sanatlarına farklı şekiller kazandırıyor, yalnızca.

Tarih, Hint ilâhlar takimi toplamının Veda dininde Mitraizm dinindeki ilâhların toplamıyla benzer olduğunu gösteriyor. Hint'te "Mitra" ilâhtır. İran'da "Mehr". Orada da dev tanrı, bura da da; "Varuna" her ikisinde de tanrıdır.

İlk dinin bütün tanrıları, örneğin Hint'te Veda dini, İran'da Mehrperestlik (günesteki Tanrı'ya tapıcılık) veya Mitraizm, şu itikada dayanmaktadır: "Mehr" büyük tanrıdır, diğer tanrılar ondan daha küçüktür.⁵⁷

Mitraizm, ateşe tapma; rüzgâr, tufan, yeşillik, bahar, gökyüzü, dağ, orman, gece... gibi tabiat kuvvetlerine tapma; sihir ve büyü ile süslenmekten ibarettir. Bu tabiat kuvvetlerine

tapma, dünyada is basinda olan kötü ve iyi ruhlara inanmanın gereğidir.

57-Hint'in aksine orada Varuna gök tanrısıdır. "Varuna" ters, bas aşağı kelime-sindendir. Asili, asılmış anlamına gelir Büyük tanrıdır. İran'da "Mehr" (Hint'te de tanrılardan biridir) saygı ile yüceltilmekte ve büyük tanrıya dönüşmektedir.

DINLER TARİHİ

451

Sihir ve büyü, insanın kötü ruhların serrinden kurtulmak ve iyi ruhları cezbetmek için yaptığı amellerin toplamından ibaret tir. İyi ve kötü ruhlardan kaçmak veya onları cezbetmek için en önemli is, kurban, nezir, hatta çok sayıda cinayettir. Sihir ve büyü, cinayetle daima birlikte görülmüştür; birbirlerine yoldas ol muslardır. Hatta Ortaçağ'da, kirkini çıkarmamış kirk bebegin cesedi, Versay'da, kilisenin mihrabında terk edilmiş olarak bu lundu. Bu, sihir ve büyü'nün cinayetskârligina bir delildir. Sosyolojinin iddiasinin (meselâ Durkheim gibilerinin) aksine sihir, büyü ve din arasında hiçbir benzerlik yoktur. Sihir ve büyü'nün, bir reysel, topluma ters bir yönü vardır. Din ise sosyal ve bireyciliğin ziddi olan bir boyuta sahiptir. Bu yüzden büyü (kovulmuş din, kovulmuş seriat ve genel vicdan), gizlilikle beraber, sapma içinde ve günah içinde yasiyor. Halbuki din, daima sosyaldır ve bundan sonra da sosyal olacaktır.

Mitraizmin Temeli: Büyü

Mitraizm'in bugün böylesine yüceltilmesinin esaslarından biri, sihir ve büyücüdür. Çünkü halden uzaklaşmış, geçmişe bağlanarak azamet kazanmıştır. Tıpkı uzak, güzel ve debdebeli görünen bir köy gibi. Ama içine girildiği zaman, pislik dolu ve berbat kokulu, Önceden yapılmış olan görünüm pislige bulasıyor ve bütün bunlardan geçilmiyor.

Mitraizm, ateş ve Mehr'e tapma esasına dayanmaktadır: "Mehr" güneşte yaşayan bir tanrıdır; güneşin kendisi değildir. Mitraizm'in üstünlüğü, büyücüden gelmektedir. Bir

toplumda büyüclüğün olup da büyücünün olmaması imkânsızdır. Fazla ca zevk, zekâ ve yetenek sahibi olan, sadece ilmi ve okuma ne deniyle büyücünün yerine konamaz. Eski dinlerde büyüclük irsi, resmî bir teskilat seklinde idare ediliyordu. Büyücüler, dinî islerin mütevellileriydi. Tanrı ve insanın rabita ve aracisiydılar. (Yaratıcı ile mahlûk arasındaki perdeyi kaldırması, irsî düzeni parçalayıp yenilgiye ugratması Islâm'ın iftihar duyulan özelliklerindendir her büyücünün makamının değeri, takva ve ilimle belirlenmiyordu. Değeri irsî olarak aldığı kanında ve zâtin-452

DINLER TARİHİ

daydı. Evlâdına da bunu miras bırakıyordu. Diğer insanlar için de bazıları daha zeki ve daha üstün de olsalar, böyle bir maddesel ulaşmaları mümkün değildi.

Mitrazizmde asalet, Mecusî ruhanilerine ve Mehrperestlik dinine bağlı ruhanilere aitti. (Brahmanizm’de asaletin Brahman’da olması gibi). Dinî işleri yerine getirmeleri için, oldukça fazla güçleri vardı. Halk, onların faziletine ve şahsiyetlerine inanmadığı halde, mecburen onları taklid ediyordu, onlara tâbi oluyordu. Çünkü dinî işleri, sadece Mecusî ruhanîlerin tekeline daydı. Mecusî ruhanîleri, dinî tekellerinde bulundurdıkları için kendi çıkarlarına yorumlayıp tefsir edebiliyorlardı. Meselâ, gelir kaynaklarından birisi kurban idi. (Veda dininde de olduğu gibi. Buda bunu lağvetmişti) Kurban yaygındı; en büyük geçim kaynaklarından biriydi. İslâm’ın aksine, kurban halk için değildi. Tanrı’nın kendisi içindi. Kurban merasimini icra eden, kurbanı taşıyan Tanrı’nın nezdinde(!) Mecusî ruhanîsinden (Mog) başka bir-kimse olamazdı.

Yahudilik dininde de böyle bir durum vardı. Tevrat’ın yedinci babında, sadece Harun’un çocuklarının, yani hahamların bütün merasimleri yerine getirebilecek kimseler olduğunu görüyoruz. Bu yüzden her iş için ağır, karmaşık kanunlar konmuştu. Meselâ Tevrat’ın yetmisten fazla sayfası kurban kesmenin tekniği, yöntemleri ve kurban tabutuyla ilgilidir. O kadar zor ve anlaşılması imkânsızdır ki sadece hahamlar gerçekleştirebilirler. Diğerleri gerçekleştiremezler ve buna hakları da yoktur.

Mehrperestlik dininde de Moglar (ruhaniler) veya “kar-ran’lar Aryaî kabilelere hakim olan en büyük kuvvet idiler. Bu yücünün bugün bedevi kabilelere hakim olması (meselâ

Dogu Afrika'da). Hatta kabilenin hani bile onun inancinin esiridir ve ona muhtaçtır.

İslâm'da ve Diğer Dinlerde Kurban

İslâm'da kurban, tamamen kendine has bir Özellik arzeder. Kurbanın olduğu diğer dinlerdeki şekillerle tamamen zittir. Kur'ân haccdan bahsettiği zaman, iki defa açık ve net olarak kurbanın amacını da ifade ediyor; eğer kurban kesiliyorsa fakir

DINLER TARİHİ

453

ve miskinın yemesi içindir, diyor. Islâm'ın kurban konusundaki tavrı diğer dınlərinki gibi değil. Diğer dinlerde kurban etinin yenmesi haramdır. Hatta bir lokması bile insanın hissesi ola mıyor.

“Hũm” veya “Haũmâ”

Özel bir bitkidir, Mehrperestler ve Zerdüstiler özünü kay natıyorlardı; ondan “Mi veya Ming” isimli bir içki yapıyorlardı. (Bu istilah Farsçada şimdi de var. Meselâ, “falan adam mong ol mus” derler, bunamis sersemlemis, sersemletilmiş anlamında kullanılır. Yani “sarhos olmus” veya “sarhos etmişler” demek is tenir. Bu içkiyi içmekle, ruhanînin cezbəsinden kurtulduklarına ve gaybî esrarın kendilerini ilham edildiğine inanıyorlardı.

Bu içki Veda dininde de var, “Suma” olarak isimlendiriliyor. Bu Mehr “Huma”si veya Veda “Suma”si, sonraları Zerdüst dini ne giriyor. Ondan sonra Mesih'in dininde (Hiristiyanlıkta) “Kut sal Sarap” adını alıyor. “Messe” duası, merasiminde kesis vasıta siyla dağıtılıp, sunuluyor. Onun içinde Mesih'in ruhunun oldu guna inanıyorlar, içmekle, kendilerini kutsallastırdığına inaniyorlar.

“Suma” veya “Huma” Mitraizm dininden Veda dinine, oradan da Katolik Hiristiyanlığına gidiyor. Sonra da bizim edebiya timiza giriyor.⁵⁸

Ask, irfan, cezbe, sarhosluk, kendinden geçme, bayılma, maddiyattan el etek çekme, yücelme(0 olarak yerlesiyor. Sofiy-ye'nin sarap içerek ulastıkları derecelere benziyor bu da.

Yeni Din ve Eski Ruhaniyet

Demek ki Mehrperestlik dininin tarihî köklerini sihir ve büyüye iman oluşturmaktadır. Mogların asaletine iman ve hakimi yetini Özlemek de tarihî köklerden. Oysa Moglar çok pis, yikil mis ve mal yiyen insanlardı. Zerdüst'ün siddetli bir saldırısına

58- “Mey”, “Meyhane”, “Mog” ve “Mogçe” edebiyatımızda o kadar çok kullanılır ki bu nokta, sunu da hatırlatmaktadır ki; birkaç asır öncesine kadar bile meyhaneleri Zerdüstiler idare ediyordu.

DINLER TARİH

maruz kalmislardi. Su husus bütün peygamberlerin kesin kade ridir: Peygamberlik İçin ayaga kalktiklari zaman karsilarinda duran en büyük güç önceki dinlerin ruhaniyetidir. Kur'ân'ın ruhban ve ehbara (hahamlara) yaptigi siddetli elestiriyi hatirla yalim: "Ey insanlar! Hahamlar ve rahiplerin çoğu insanların mallari ni haksizlikla yerler, Allah yolundan alikoyarlar. Altin ve gümüs bi riktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakici bir azabi müjdele." (Tevbe/34) Hz. Isa'nin Ferisiler'e (o zamanki Yahudi ruhanîyeti) saldırısı, bu gerçeğin örnekleridir.⁵⁹

Zerdüst'ün Kiyaminin Zaruri Olduguna Dair Bir Sebep

Zerdüst (M.O.) 660 yilinda ansizin kiyam ediyor. Zer düst'ün isyani degisik sebeplere dayaniyordu. Sebeplerden biri, medeniyet ve mülkiyet düzeninin insanligin basina yeni dertler ve ihtiyaçlar açmasıdır. Sonra bazı islahatçılara, çözüm yollari önermeye basliyor. Konfüçyüs, Lao-Tsu, Buda, Zerdüst, Yunan filozoflari ve Yedi Hekimler'inin hepsi ayni asirda yaşamislar dir. Bu da Zerdüst'ün o zamanki İran'ın yeni dertlerine ve ihti yağlarına bir cevap oldugunu göstermektedir.

Diger Bir Sebep

Aryaîler, İran'a ve Hind'e olmak üzere iki farklı ÷lkeye da gilinca, coğrafî şartları farklı; toprak, su ve hava imkânları farklı olmasına rağmen aynı kökten gelmeleri sebebiyle ortak yeni şartlarla karşılaşınca tedricen yeni ihtiyaçlar da ortaya çıktı, kus kusuz.

Hint Aryaîleri, kabile hayatında kaldılar. İran Âryaîleri, çift çilik hayatı tarzına girdiler. Hayat şartlarının, sosyal düzenin, sosyal ahlâk duygusunun değişmesiyle artık Mitraizm ve Zer-düştten önceki ilkel dinler (Aryaî kabileleri, vahşi İranlı ve Hint li düşünüs ve yasayış şekli düzeyinde kalmıştı) İran'ın yeni ihti—

59-Bu İis gösteriyor ki yeni din, durumun islahi ve dinin islahi için geliyor, ege men düzene karşı kendiliğinden cephe alıyor. Önceki dini hak idiyse tahrif edip bozmuş olan, eger bâtil idiyse halkın ve menfaatlerinin aleyhine büyük bir alet ?arak kullanmış ve egemen güçlerin faydasına teslim etmiş olan düzen..

DINLER TARİHİ

455

yaçlarına cevap veremiyordu. Yeni şartlara, sosyal, iktisadî ve ahlâkî ihtiyaçlara hitap etmesi gereken ve mevcut durumu açık layabilecek bir din gerekiyordu. Meselâ daha önce hayvancılık yapanlar, artık kabile şeklinde yasiyorlardı, bu nedenle tanrı için kolayca kurban kesebiliyorlardı. Kurbanı, etinden istifadeyi düşünmeden tanrının yolunda yakabiliyorlardı. Fakat bunlar çiftçilik dönemine geçtiler; böylece şehir hayatına ve köy hayatına girdiler. Çiftçilik düzeninde kurban kesmenin zararlarını görebiliyorlardı. Hayvancılıkla uğraşmayanlar için kurban kesmek, artık iyice zorlaşmıştır. O halde önceki hayvancılık döneminde çok kolayca gerçekleştirilen bir gelenek, artık zor ve gerçekleştirilmesi imkânsız bir olay oluyor. Böyle bir gelenek, ortaya çıkan güçlük nedeniyle ilgi azalır ve tanrı ile ilişki de ken diliginden terkedilmiş olur.

Burada Zerdüşt kıyam ediyor. Tanrı'ya bağlanma için bir din ilân ediyor. Sihir ve büyüye olan ihtiyacı inkâr ediyor. Kurbanı da Moglara da toplumun ihtiyacı olmadığını bildiriyor.

Büyüyü iptal edip kurbanı reddederek Karpanların Mogların karsısında en büyük mücadeleyi baslatıyor. Hepsinden önemlisi, önceki dinlerin bütün putlarını, çeşitli ilâhlarının heykellerini dağıtıp kırıyor, mabetlerden dışarı atıyor. (Gerçi sonra Mûbedler yeni açıklamalarla tekrar geri getiriyorlardı). Zerdüşt bedevi dinin reformuyla yeni bir din kuruyor. Bu din, çiftçiliğin ve ziraatin siddetli etkisi altındadır; İran'ın yeni hayatının açık-layicisidir.

Zerdüşt dininde inek, çok muhteremdir. Bu nedenle büyük tanrılardan biri olan "Vehumen" aslında inek tanrısıdır. Zerdüşt'ün kendisinin adı da "Zoreaster" veya "Zerdüster", yani

de ve zenginidir. Bu da kabilevi döneme baglilik isaretidir. Fakat Hind'in aksine Iran'da inek sadece muhteremdir, kendisine ta pilmaz ve kutsal sayilmaz. Inegin yerine, yeralti su geçidi, su yolu ve su, kutsaldır. Hayvancilik döneminde inek, hayvancili gin ve iktisadî hayatın kaynagini gösteren bir imge olurken çift çilik döneminde su, ziraât ve iktisadî hayatın kaynagini gösteren bir imgedir; bu yüzden degerlidir. Dolayisiyla Zerdüst dininde

DINLER TARİHİ

su inegin yerine geçmekte ve kendisine tapılan kutsal addedil mektedir.

Dinler tarihi açısından Zerdüst'ün en büyük hizmeti, tevhi di olmayan bütün dinlerin görüşünü, dinlerin esasi olan tapma yi ve dini, tevhide yaklastirmis olmasidir.

Zerdüst'ün Tanrı İnanci Monoteist mi, Düalist mî?

Zerdüst'ün tanrı inanci monoteist mi, düalist mi meselesin de iki görüş vardır Biri, klasik teoridir. Siradan Zerdüstîlerin (meseleleri tefsir ve te'vil edenler; aydinlar degil) ve taklitçilerin kabul ettikleri görüştür. Bu görüş açısından Zerdüst dini, düa list tanrı inancina sahip bir dindir. "Ahira"nin dini ve "Ehrimen"ın dini. "Engermeyi now" dini ve "Spentamei-yi now" dini, iki kisilik; "hayir" ve "ser".

Kötü olan herkes ve hersey, "engermeyi now"un bir parça sidir. Eger iyi olursa "Spentamei-yi now"un bir parçasidir. Bu iki zât daima savas halindeler. O halde Zerdüst'ün dinine inanç, Zât'ın dünyadaki ikiligine inançtır.

İkinci görüş ise, yeni tarihçilere ve yazarlara ait olan görüs tür. Bunlar Zerdüst dinini ihya etme ve bu dine saygi gösterme çabasi içerisindeler; bugünkü dünya anlayisinin tevhidi tanidi gini, övdüğünü, tevhide taptigini görüyorlar. Hatta dinsizler bi le mukayese yaptiklari zaman tevhidin, dini görüşün en gelis mis sekli oldugunu itiraf ediyorlar. (Bu, apaçık ve tereddüt edil mesi imkânsiz birseydir). Bunlar ilgi duyduklari dinlere tevhidi bir çehre kazandirmak için çaba gösteriyorlar. Dini tefekkür açi sindan bugünkü dünyaca takdir edilenlerden biri olan derin ve büyük yazar "Radha Kriseynan" bu yaklasimla Hindu dinine (bir düzine tanrısı olmasına ragmen) tevhidi bir çehre nakset mek ve çizmek

istiyor. Onun çabasi övgüye degerdir, fakat sirk dinini tevhid dini gibi göstermesi ve onu sevimlilestirmesi de kinanacak bir durumdur. Eger kendisi yeni bir dindar olarak inançlarını tekrarlayıp yeniden söyleseydi, kendisinden daha çok memnun olurduk. Bütün gerçeklere, kaynaklara ve belgelere rağmen yanlış açıklamalara girmesinden böyle bir tavir da-DINLER TARİHİ

457

ha iyi olurdu. Gerçi aydın nasıl isterse, hükmü o şekilde çıkara bilir ya!

Merhum “Dr. Muin” de, çok iyi bir insandı, büyük bir adamdı.60

(Bütün korkum sudur: iyiler ve büyükler, hata edip doğru olmayan bir söz söyler ve yazarlarsa, kendilerine gösterilen des tek ve güveni, büyüklükleriyle kanstırırlarsa, kötü bir sonuç ortaya çıkar. Yoksa, “Mirza Mülküm Han” gibi piyangoyu iki yer de satıp, dolandırıcılıkla kazandıklarını yiyen bir adam, eger bir yalan söylerse, kolaylıkla kökten reddedilebilir!) Bu görüşlerin etkisi altında kaldı, Zerdüşt dinini saf bir tevhid dini, olarak ni telemeye kalktı. Halbuki Zerdüşt dini sade bir sirk dinidir. Tipki Veda ve Mitraizm dini gibi sirk esasına dayanır. Bu dinde Ahuramazda var, Ehrimen var. Bu ikisi arasında ezelden ebede kadar bir mücadele var. Binlerce melek ve tanrı; emsaspand ve kârpan arasında dünyada savaş ve çarpışma halindedir. Ahuraî ve ehrimenî güçler arasında olan daimî bir mücadele söz konusudur.

Avesta’nın baş tarafında “Gase” veya “Gatlar” adıyla birkaç şiir ve ilâhî var. Makam, yani ahenk anlamına gelmektedir bunlar da. “Damesteter” gibi filologlar, bu kısımların Zerdüşt’ün kendi diline, diğer kısımlardan daha yakın olduğuna inanıyorlar. Veda kitaplarının yazılmış olduğu

lisanla karsilastirma ya parak variyorlar bu sonuca. O halde bunlar ikibinüçyüz, ikibindörtyüz, hatta ikibinbesyüz yıl önceydi denilebilir. Bazilari bu ilâhîlerin Zerdüst'ün kendi tanrisina hitaben münacaatlari olma sinin muhtemel olduguna inaniliyorlar. Her halükârda ister Zer düst'ün kendisinin olsun, isterse ondan sonra olusturulmus ol sunlar, Zerdüst'ün asrina çok yakin olduklari ortada. Zerdüst'ün

60-Ben iyi adamlardan daima korkmusumdur. Çünkü onlar hata yaptiklari za man bunun çok korkunç sonuçlari; eserlerin ve zihinlerin üzerinde çok kötü tepkileri olmaktadır. Sonra onunla mücadele etmek de mümkün olmuyor Çün kü bu sapmis fikrin gerisinde kutsal bir çehre gizlenmistir. Herkesin inandigi bir çehre; temiz, dindar ve iyi bir insan, geride böyle saptirici bir fikir, kötü bir kitap biraktigi zaman, pekçok nesil onun kötü etkilerine kapiliyor. Eger herkes onunla zitlasirsa bu sefer de kendini tahrip etmis ve en küçük bir etki birakma mis olur.

DINLER TARİHİ

ilk döneminden kalan kaynak kitaplar olarak görebilir ve tahmini nen onlara dayanabiliriz.

Gatlar'ın son âyetlerinde Zerdüşt tanrisina söyle diyor: "Ey Ahuramazda, sen karanligi yarattin, nuru yarattigin gibi,." bu cümleden hareketle ilk Zerdüşt inancında (yani Mazdapereslikte) iyilik ve kötülüğün yaratıcısı, nûr ve isigin, çirkinlik ve güzelliğin ve herseyin yaraücisi Ahuramazda olmuştur.

Zerdüşt gelince "Mogperestlik/Mecusi" tanrileriyle ve Hintli ilâhlarla (İranlılar ve Hintliler dinlerinde ortak idiler) kavgaya tutustu.

Hintliler ve Moglar "Deyas", "Deyû" veya "Diyu"yu dünya tanrileri olarak biliyorlardı. Zerdüşt ise bunları, kötü heyulalar, devler olarak isimlendirdi.

"Mehrperestlik" dininde ve "Veda" dininde "Varuna" büyük tanrıydı. "Asura" veya "Ahura" ser, ihanet ve karanlık tanrisiydi. Zerdüşt "Varuna"yı sehvet ve sirretlik tanrısı olarak ilân etti. Hint ve İran'ın hesabını ayırmak için böyle yaptı. Tıpkı İranlı ve Hintli'nin ayrı olması gibi. İranlı ruh, sosyal, kültürel ve ruhsal bağımsızlık kazanmıyordu. Dinin de bağımsız olması gerekiyordu. Zerdüşt "Asura" veya "Ahura"yı "Mezda" için en büyük lâkap olarak seçti. "Mezda" Hintli, İranlı veya Avrupalıların ilâhlarından biriydi. "Ahuramazda"daki mezda, düşünce ve akıl anlamında; "Ahura" ise rab, tanrı ve sahip anlamındadır. "Ahura mazda"; temiz ve büyük akıl sahibi. Yani Ahuramazda'ı "Mehr" ve "Mitra"dan daha büyük olarak kabul etti. Diğer bütün tanrilerden büyük olduğunu söyledi. Bütün dünyanın ilâhi ve hayır tanrısı kıldı.

“Ahuramazda” ve Dünya’nin Yaratilisi

Zerdüst, “Ahuramazda”yi ezelî, ebedî, akilli, kadir ve âlim olarak biliyor. Dünyayı yaratmak isteyince, ilk önce “Vehumen” adıyla, ebedî ve mutlak bir ruh yarattı. Vehumen, mense, zihin, fikir ve iyi düşünce anlamındaydı. “Vehumen”den sonra dünya nin bütün sembollerini, alâmetlerini yarattı.

Zerdüşt Dîninde ve Islâm Felsefesinde Dünyanın Yaratilisi

Böyle bir itikat, Islâm felsefesinde de var. Çünkü Allah, ezeli vâcib, mutlak ve yüce zâttir. Dünyanın cinsinden degildir, kadimdi. Kadim olmayan hadis icat edemez. O zaman felsefe, Tanrı için önplana çıkan bu problemi yani felsefenin ürettiği problemi kendi giderir. Çünkü Allah kadimdir ve felsefeye göre kadim olmayan dogrudan yaratamaz. Çünkü kadimden, hâdise (kadim olmayana) ugrarsa, muhtemelen bu hadis, kadimin ken disinde sonradan olmus olur. Önce “ilk heyûlâ” (herseyin asli) dîye bir mevcut yaratıyor { veya heyula-i ũîa). Bu varlik, bir ta raftan zat-i Kadimle alâkalidir, diger taraftan da zât-i hadisle -yani bizimle-. O ayni zamanda aynîlik esasi üzerine mümkün ve hadisledir -maddî dünyayladir-; dünyayi yaratiyor. “Akl-i ev vel”, (Allah’in ilk yaratigi) bu akildir.

Bu Zerdüşt’ün ve Islâm felsefesinin Tanrı için olusturdugu problemlerdir ve kendileri izale ediyorlar. Ancak bizzat Islâm’da Allah tasavvuru için böyle problemler yoktur. Hadis, o Kadim Zat’dan çıkmaktadır ve bunda da hiçbir problem yoktur. Eger sen anlamiyorsan, anlama! Anlamadigindandir! Sirk o se kilde çıkmıyor; sirk öyle birseydir ki, simdiki yasantimiz gibi!

“Engermeî-yî Now” ve “Spentameî-yi Now”

Zerdüşt inancinda, dünyada iki tanrisal düzen; kötü zât “Engermeî-yi now” ve iyi zât “Spentameî-yi now” mevcuttur. “Enger” ser anlaminda, “Spenta” da mukaddes, hayir

anlamin dadir. “Me-yi now” ise “ben”, “huy” “mantalite” anlamlarina gel mekte. Bunlarin hepsi tek kelimedir; fikir, düşünce, akıl ve hikmetle es anlamlı olarak. “Engermens” ve “Spentainens” (körü zât ve iyi zât) daima savas halindedirler. Herbirinin yardımcıları ve melekleri vardır.”Spentameî-yi Now”un Dostları

Altı melek veya yakın tanrı, dünyadaki ‘iyi zât’ın dostlarıdır. Bunlar “Spentameî-yi Now” ile hayır dünyasını idare ediyorlar. “Engermeî-yi Now” ve yardımcılarıyla savaşıyorlar. Bu altı emsaspand (daimî, ezelî ve ebedî ruh) sunlardan ibarettirler:

DINLER TARİHİ

(Pehlevce deyimini söylemiyorum. Çünkü bunları söylemeye gerek yok. Farsça'sini söylüyorum ki, bunlar dilimizde kullanılmakta olan isimlerdir) 1-Brahman: "Brah" iyi, güzel ve hayır anlamındadır. "Men", huy, tabiat anlamındadır. Yani iyi tabiatlı melektir. 2-Obdibehest: Doğruluk ve adalet. 3-Sehriver: Kudret melegi veya onların kendi deyimleriyle "Kudret Tanrısı". 4-Hurtat: Faydalanma, mutluluk, afiyet. 5-Spendarmez (Esendarmez): "Spend", mukaddes anlamındadır. Nitekim Zerdüşt'ün sıfatlarından biri de "Spendmen"dir. Yani kutsal huy sahibi (mens-i spend). Esendamez, "Esfend" kelimesinin es anlamıdır. Bereket, aşk ve sevgi tanrısı. 6-Mordâd veya Emertat: Daim olma ve ebedîlik tanrısı.

Bu altı "emsaspend" "Spentame-î-yi Now"un liderliği altında, yedi kişilik grubu teşkil ediyorlar. Bunlar "Ahuramazda"nın iradesini yürütürler. Ser ile mücadele ediyorlar ve "Ahuramazda"nın yolunda olan insanlara yardım ediyorlar.

Bunlara karşı altı tane de ser melegi vardır. (Bunlara deyim uygunsa azap melekleri de denebilir.) Bunlar "Entegerme-î-yi Now"la beraberdir. Yedi kişilik kötü ruh grubunu teşkil ediyorlar.

"Spentame-î-yi Now", "Engerme-î-yi now" ve dostları, varlık âleminde hayır ve ser saflarında yer almaktadırlar. Bu arada insan, seçme hakkına sahiptir. Elbette bunlardan başka melekler de vardır. (Meselâ, Sorous itaat anlamındadır; bizim dinimizdeki Cebrail gibi).

Zerdüşt dininin, metafizik itikadî sisteminin toplamı budur. Bu inanç sistemi, aynı zamanda Zerdüştî dünya görüşünü de simgeliyor.

Burada, su noktaya dikkatleri çekmek istiyorum: Eger “Engermeî-yi now” (ser tanrısı ve dostları) “Ahuramazda”nin yaratıkları olurlarsa, bu itikadî sistem, bizim itikadî sistemimize benzerlik arzeder. Tevhid inancındaki esaslara yaklaşılmış olur. Çünkü Tevhid itikadında da Seytan Allah’ın mahlûkudur. Ayri ca Tevhid mutlak; serrin de Allah’ın mahlûku olması gerekir. Ama eger “Engermeî-yi now” ser tanrısı olursa ve “Ahuramaz-DINLER TARİHİ

461

da” da hayir tanrısı olarak gözükürse ve her ikisi arasında da ça tisma söz konusuysa, o zaman iki zat, bizzat ezelî tanrı sayılmış olur ki, bu ikilige tapmak da sirk olur; tevhid değil. Ne Zerdüştî inanç (bizzat olan Tanrı’ya inanıyor) ne de bugünkü aydınların akidesi İslâmî görüş esasına göre; tevhidî bir yorumla bir Zerdüşt oluşturmak istiyorlar) doğrudur. Çünkü tevhid, (su anda) halkın zihninde sirkten tamamen ayrılmış, müshahas olarak du ran bir fikir değildir. Aynen fetisizm ve animizm aşamasındaki sirk, en yüce evrensel tevhid sekline çıkarmak istemeleri gibi. Halbuki tevhid, bir tür manevî görüş, çok yüce ve güzel bir dünya görüşüdür.

Bütün ruhî, fikri ve kültürel değışime paralel olarak, dine ait inanç esasları da, medeniyetlerin değışim tarihleri boyunca insanlığın zihninde çeşitli şekillere bürünmüştür. Aslında o yü ce ve maveraî anlamıyla tevhidi anlamak İslâm’da ve Kur’ân’da tanıtılan şekliyle tanımak en küçük bir tereddüt ve şüphe ol maksizin tevhide inanan ve Kur’ân’ın yolunda olan çoğumuz için de kolay değildir. Zihnimize ve anlayışımıza yerleşmesi kolay olmuyor. İnsanımızın kapasitesi yeterli gelmiyor. Eger zihni mizi açıp içine bakan olursa, inancımızda çok sayıda sirk lekesi ni ve tevhid inancına karışmış sirk unsurlarını görürler.

Tevhid, “Allah, birdir, degildir” demekle basit bir sekilde yorumlanamaz. Tevhid bu kadar basit degildir. Eger böyle ol saydi, zengine sayginin, her tehlike etkeninden korkmanın tev hid inancina hael getirmemesini ve zihni mesgul etmemesi ge rekirdi. Ama böyle degildir: “Kim zenginlige saygi gösterirse, di nin üçte birini kaybetmistir” veya “Herhangi bir tehlike kaynagin dan korkarsan, artik muvahhid degilsin” denilmistir. Bu yüzdendir ki tevhidin anlami, basit olarak sadece “Allah birdir, iki degil dir” olsaydi, menfa atçilik tan dogan korku ve sayginin tevhidle ne üiskisi olurdu?

Büyük ve aydin âlim Seyh Cafer Susteri istihza ve saka lisa niyla bizim yalanci muvahhidligimizle alay ediyor: “Bütün pey gamberler ve ulema söyle demeye geldiler: “Ey insanlar! Paraya, baskiya, kudrete, kavme, kendinize, topraga, sahis ve puta tapmayi—

DINLER TARİHİ

niz! Allah 'a ibadet ediniz.” Ama ben diyorum ki; “bütün bu tapma lar arasında Allah için de bir yer açınız. Bütün bunlara tapıyorsunuz Allah’a da tapınız1.” diyordu.

Tevhidi anlamak (hatta felsefî dünya görüşü ve ahlâkî duyu bakımından), insanî, yüce bir ruhî tekâmülü gerektiriyor. Hiç süphesiz, berrak, mutlak ve yüce sekliyle tevhid, Zerdüst dinîn de gerçekleşmiş ve tecelli etmiş olamaz.

Zerdüst “Engermeî-yi now”unda da “Ahuramazda” gibi ezeli ve ebedî olup olmadığını veya “Ahuramazda’nin yaratığı olup olmadığını açıklığa kavuşturumuyor. Eger açıklığa kavuştursaydı, müsrik mi, muvahhid mi olduğu belli olurdu. Su anda sahip olduğumuz kaynak ve belgelerde bu durum açık değildir. “Engermeî-yi now”un resmen “Ahuramazda”ya karşı bir zat olup olmadığı açık değildir. Eger Ahuramazda’ya olursa, bu gerçek ve kesin bir sîrktir. Bunu ise, ben, kaybolmuş bir halka olarak biliyorum. Zerdüst’ü sirk ile tevhid arasında bir esikte görüyorum. Zerdüst’ün dinini, tevhide en yakın olan tevhidî ol mayan bir din, “sirk dini” olarak kabul ediyorum. Bu hükme, sahip olduğumuz kaynak ve bilgilere dayanarak varıyorum.

Zerdüst dininde en yüksek makam, “Ahuramazda”ya aittir; tek ve biriciktir, hiçbir gücün onunla mukayesesı mümkün değildir. Ondan aşağı makamda iki güç vardır; “Spentameî-yi now” ve “Engermeî-yi now”. Bunlar hayır tanrısı ve ser tanrısıdır. Üçüncü makam ise “Spentameî-yi Now”un yardımcıları olan altı “emsaspend”e ve “Engermeî-yi now”un altı yardımcısı na aittir.

Demek ki bunlar, dünyada karşı karşıya kalmış olan iki güçtür. Birbirleriyle savaşmaktadırlar. “Gâtlar”da da görüldüğü gibi, bu iki güç birbirleriyle karşı karşıya dir.

(Ahuramazda ise bunların üstündedir.) Mûbedlerin dediği, “Ahuramazda”-“Ehri men” güç dengesi şeklinde değil. Bütün bunlara rağmen Zerdüşt dini, berrak bir tevhide sahip değildir. Çünkü “Gâtlar” ve Avesta’nın sair bölümleri, tam olarak güvenilebilecek bir kaynak değildir. Çünkü Milâdî üçüncü ve dördüncü asırlarda -Sasaniler zamanında, meydana çıkmışlardır. Bunlara dayan-DINLER TARİHİ

463

mak, tipki son ikiyüz, üçyüz yıl önce meydana gelmiş olan eserlerle, Hz. Peygamber dönemindeki itikadî usulü çizmeye çalışmamıza benzer. Hz. Peygamber zamanının itikadî usulünü anlamak için Kur’ân ve Nehcül-Belagâ’ya dayanmak gerekir. Son ikiyüz, üçyüz yıl önceki eserlere değil.

Zerdüşt’ün dini tevhid ve sirki bünyesinde barındırması açıkça belil değildir. Çünkü sadece “Gatlar” gibi kaynaklarda ve başka belgelerde açık şekilde belirgin olmayışından değil; bunu, Zerdüşt dininin ilk hareketinde de görememekteyiz. Tevhid’in kimselerde belirmesi ve hassasiyet oluşturmaları sadece İbrahimî dinlerde vardır. Çünkü İbrahimî silsilenin bu ilerlemiş dinlerin de tevhid, tam olarak açık ve müshastir. Eğer sonradan insanlar yanlış anlaşılabilirler, kötü bir amel sergilemeler de bu, diğer dinlerden ve baskalarından kaynaklanıyordu; İbrahimî dinlerin özelliğinden değil. Diğer dinler, kuskusuz sirke tevhid elbisesi giydirmeye çalışıyorlardı. Bu, metinlerinin açık olmamasından değil; çünkü metinleri apaçiktir.

İslâm’da da, Zerdüşt dininde olduğu gibi, “Seytan” vardır; ama Allah’a karşı değil, insana karşı savaşıyor. İnsan ve Seytan birbiriyle savaşıyor, Seytanla Allah değil. İslâm’da ahlâk düzleminde hayır ve şer de vardı. Fakat bu çatışma sadece insan hayatında ve dünyasında gerçekleşmektedir.

Fakat evren, bastan basa mutlak hayirdir. Evrenin bir varligi, bir yolu ve bir yönü vardir. Evrene mutlak hakim bir kudret ve bir tedbir hükme diyor.

Zerdüst Dini: Düalizm Dini

Zerdüst dinini, gerek tevhidî bir din oldugu açısından ele alalım { “Engermeî-yi now”, “Ahuramazda”nin mahlûkudur diyelim) gerekse sirk ve dualizm esaslarina dayali bir din olarak ele alalım. (“Engermeîyinow” “Ahuramazda” ile ayni zamanda mevcut olmustur diyelim), her iki durumda da dualist özelligini korumaktadır. Muvahhid Zerdüst’ün tevhidi de aslinda düalizmdir. Çünkü bütün varlik âlemini iki esasa indirgiyor. Hayir ve ser, karanlik ve nûr olarak. Kötü, çirkin ve ser olan hersey

DINLER TARİHİ

“Engermeî-yi now”un safındadır. Güzel, iyi, hayir olan hersey ise, “Sentameî-yi now”un safındadır. Bu nedenle Zerdüst dininin dünya görüşü; insanüstü, bütün zerrelerin vücutlarına hakim iki hayir ve ser güç arasındaki evrensel bir savaşa dayanmaktadır. Bu ikili dünya görüşü, böylece tabiat ve varlık âlemini ikiye ayırdığı gibi, insan ve dünyayı da iki zıt kutba bölüyor.

Mûbedlerin Zerdüst’ü

Buraya kadar bahsedilenler ilk dönemdeki Zerdüst’ün ve dininin özellikleriyle ilgiliydi. Bundan sonra Mûbedlerin inanışları Zerdüst’ü, Mûbedlerin menfaatleriyle ve savunulmasıyla görevlendirilen dinî ele almaya çalışacağız. Bu şekilde sonuç alınması ve karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır.

Zerdüst dini, su, ağaç ve yeşillik dinidir. Başlangıçta, ziraî hayatın özelliklerine dayanmaktadır: “Yeraltında gizli bir su yolu bulan herkes Cennet’e gider.” Bu yüzden Horasan yakınlarında Gonabâd’da suya ulaşmak için elli ilâ yüz metre yer estiklerini görüyoruz. Çok sayıda insan abitçe iş yapmış bu işin yer altındaki kanallardan Cennet’e bir yol bulabilmek uğrunda can vermişlerdi. İmandan başka, hiçbir güç, insanı bu kadar çalıştırmaz, hiçbir bilek -hatta tekniğin bileği bile- iman bileğine sahip olamaz.

Suyun, inegin, öküzün, su yolunun, ağaç ve yeşilliklerin kutlaştırılması su gerçeği göstermektedir: Zerdüst dinî (hayvan cilik dönemi dini olan Mitraizmin aksine) tamamen ziraî karaktere sahiptir.

Zerdüst Dini: Gerçekçilige Yönelis Dini

Dünyayı izdirap olarak bilen, hayati da bir tek unsurdan yani izdiraptan ibaret olarak gören; her bağlilik ve ihtiyaci zillet, eziyet ve yıkılma unsuru olarak tanıyan; dünya, tabiat ve insani kötümser bir bakis açisiyla gören Buda dininin aksine, Zerdüst dini iyimserlik ve gerçekçilik dinidir. Üretimi ve ziraati siddetle tesvik ediyor. Ziraat hakkında, pek çok sevaplar sayıyor. Hayat,

evlilik ve komsulara yardım etmeye değer veriyor. Zerdüşt dininde ahlâk, aslında pratik ziraî iliskilere göredir. Maddî hayati reddetme, iç dünyayı süsleme ve içten tasip tabiatötesine dayanan Budizm ahlâkinin aksine, Zerdüşt dininin ruhuna, siddetli bir realizm hakimdir.

Zerdüşt Dini: Olumlu Tarih Felsefesi Dini

Zerdüşt inancında, bütün tarih üç döneme taksim ediliyor. Her dönem dörtbin yıldır. Tarihinin her döneminin sonunda tarih dönüyor ve bir "Susîyant" zuhur ediyor. En son "Susiyant" (va'd edilen Zerdüştî kurtarıcı) bu dönemin sonunda gelecektir, ondan sonra kıyamet kopacaktır. Hayrin mutlak galibiyeti olacak ve insanın pislikten kurtuluşu gerçekleşecektir.

Dönüş, ölümden sonra dirilise inanmak Zerdüşt dininde de vardır. Sia ve diğer îslâmî mezheplerde olduğu gibi.

"Âdem'in Varisi Hüseyin'in "Intizar: İtiraz Mezhebi" bölümünde Sia'nın dönüşle ilgili intizarının hangi anlamda olduğunu gösterdim. Zerdüşt, kıyametten önce "Susiyant"ların geldiği ne ve hakikat esasına göre insanı kurtardıklarına, dünyada adalet ve iyilik hükümetini kurduklarına inanıyor.

Zerdüşt dini, İbrahimî dinlerin dışında kıyameti müzahhas olarak tasvir eden ilk dindir. Dünya ve insanın ölümünden sonra, büyük kıyamet oluyor, ölümler ayaga kalkıyor, "hesap"a duru yorlar. Terazî ve adalet parlamış; "Ahuramazda" terazîyi ele alıyor ve günahları tartıyor.

Günahi daha fazla olan, cehennem'e, günahi daha az olan - veya hiç olmayan-Cennet'e gidiyor!

"Cennet", güzel, iyi olan yer; Cehennem, yani kötü olan yer, "kötülük kalesi" gibidir, "kötü yer'dir.

Çinevat (Sinevat) Köprüsü

"Çinevat" köprüsü, Zerdüşt dinine özgü bir köprüdür. Bi zim avam kitlemizin arasına da nüfuz etmistir. Müslümanlar arasında da vardır. Cennet ile Cehennem arasında kurulmuştur. Teraziden geçen herkesin, ister kurtulmuş olsun, ister mahkûm

DINLER TARİHİ

olsun, ister gazaba ugramıs olsun, ister bağışlanmış olsun, Çine-vat köprüsünden geçmesi gerekir. Orada, Zerdüşt geliyor tanrıların ve emsaspandların yardımıyla, “Spentameî-yi now”ın elin de olanları Cennet’e götürüyor. Cehennemlik olanları ise arada Cehennem’e atıyor. Çünkü köprü Cehennemden geçiyor. Bu, halkımızın inancında Sirat köprüsüdür. Sirati Arap dilinden al mislardır:

“Bizi doğru yola ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğrayanların ve sapmışlarınkine değil.” (Fatiha, 5/7).

Yani “Allah’ım bizi doğru yola ilet! ”. Ama bu ifade de diğer birçok kavram gibi anlamından saptırılmıştır. “Allah’ım, ölümünden sonra bizi doğru yola ilet, yani şimdi nerede olduğunuzu ve nereye gideceğimizi biliyoruz, o halde sizin kılavuzluğunuza muhtaç değilim, Ölümünden sonra köprüye vardığımızda bize hidâyet buyur! ” gibi bir anlam vermişler. Halbuki bundan gafildirler; burada hidâyet edilmesi gerekir ki, oradaki hidâyet kendisine nasip olsun. Bu rada ne olursa olsun, orada hidâyet edip yolunu göstereyim anılamında değil. Neyin hatiri için ve niçin göstereyim?

Ölümünden önceki bütün el değmemiş meseleleri, böylece ölümünden sonraya nakletmişlerdir-Kendilerini ve çoklarını rahatlatmışlardır!

Zerdüşt Dîni: Olumlu, Fakat Yüzeysel ve Ruhsuz Bir Din

Buda ve Veda dinlerini hızla geçip, kısaca anlattığım zaman herkes konunun etkisi altında kaldı. Isınan, hareket eden ve coşkuyla bir dinî heyecan kazanan herkes, derin bir sefkat, hayal güzelligi ve duygu ile doldu. (Hint dininin bütün karamsarlığına rağmen). Şimdi Zerdüşt’ü anlatınca hiç

kimsede, hiçbir hareket ve kipirdanma hissedilmedi-Bir “çarpım tablosu” söyledim zannedersiniz! Bu, Zerdüst dinin kendine has özelliğidir. Çünkü ruhsuz bir dindir. Tüm gücüyle akıl ve mantigini kullanmaya ve sosyal hayata dayanan bir dindir. Yapıcı, mutlu, iyimser bir din dir. Ama asiri yüzeysel; alisilmis ve âdi. Bu y-üzden eski tarihte kudret, debdebe, geniş ve büyük bir medeniyet sahibi oldugunu görüyoruz. Fakat zerâfetten, derin insanî sanattan, yüce ve gü-

DINLER TARİHİ

467

zel bir ahlâktan (İslâm ahlâki gibi bir ahlâktan) ne bir haber ne de bir eser vardır.

Eğer “Louvre” müzesini görmeye giderseniz İran’la ilgili ki simda azametler görürsünüz. Çok tantanalı ve debdebeli kapi üstleri, parsî, parti... adamların heykellerini görürsünüz. Oysa o müzede (İslâm kültürü gibi) derin kültürden, Hint’te olduğu gi bi zarif ve çok derin irfani duygudan, Yunan döneminde olduğu gibi çok karmasık felsefî hikmetten bir isaret bulamazsınız.

Zerdüst Dininin Faciası

Zerdüstîlerin besleyip yetistirdikleri facia, İslâm’a “cebr”i getirmeleriydi. Gerçi Zerdüst, insani hayir ve ser arasında serbest birakiyordu ve ikisinden birini seçme hakkına sahip görü yordu. Ama dünyayı, “Enger” (ser) ve “Spenta” (hayir) diye iki zit kuvvete bölmeleri, serre bir üstlük bağsladı. Halbuki İslâm’da serrin, ne cevher ne de arizî bir yönü vardır. Allah ve tabiat serri icad etmemistir. Serli insan serri ortaya çıkarmıştır. Böylece, konunun anlasılması için bunu ona yüklemek gerekir. Ama düalist dünya görüşünde ser, tipki hayir gibi dünyada bir alt yapıya sahiptir. Âlemin tabii bir boyutudur. Varlığı, mantikî, ezelî ve metafizikdir. Yine varlığı tabii, adi ve aynı zamanda kö tü adamin sorumluluk, seçme ve iradesinin ötesindedir.

Diger bir konu; ben “Hayir” ve “Serr”i seçebilecek özgür bir . irade sahibiyim. Ama bizzat seçebilme iradesine sahip olan ben, ya “Engermeî-yi now” veya “Spentameî now”un bir parçasıyım. Bu nedenle hayir ve serri seçebilen ve özgür bir

irade sahibi olan ben yaratilisim geregi ahuraî veya ehrimenîyim, yani engereiligi veya spentaîligi seçiyorum.

Zerdüst'ün deyimiyle dünya “hayir ve serrin birikintisidir.” Bu ikisi, karanlık ve aydınlık gibi savaş halindedir. Ahuraî, Spentaî zâttan olanların iyilige eğilimi vardır, iyilik dışında birşeyi seçmiyorlar. O halde aynı zamanda seçici, tercih edici olan ben, fitratıma uygun olandan baskasını seçemem.

Bu yüzden Zerdüstî irade ve seçme, bu kolaylı ve hızla cebre dönüşüyor. Ve bu Islâm'a giriyor. Emevîler bunu genişletip

DINLER TARİHİ

yapıyorlar. Mûbedlerin ve Sasanilerin aldığı neticeyi almak için yapıyorlar bunu. Halka, talihsizlik ve mahrumiyetlerinin, varlık âleminin, kâinatın düzeninin temel yasasına dayandığını göstermek istiyorlar. Mûbed ve idarecinin menfaatperestlik ve sömürsünün neticesi olduğuna inanmamaları için yapıyorlar.

Emevîler, “cebr’e ilgi toplayınca halka söyle diyebilmişlerdir: “Eğer Ali yenilip, mezhebi yok olduysa; biz is basına gelmişsek, siz Islâm ‘dan Önceki gibi talihsiz bir duruma düstüyseniz, bu ne sizin, ne de bizim günahımızdır; ilâhî irade gereğidir; hiçbir kimsenin kabahati nin sonucu değildir, İlâhî iradeye kimse karşı çıkamaz.” Bu hileyle halkın elini bağlıyor, böylelikle yapageldiklerini fark etmesinler diye onları uyutuyorlardı.

Bu cebir, bu facia Zerdüşt dininin ve Mûbedlerin, Islâm kültürüne ve müslümanlar arasına getirdikleri beladır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.) söyle buyurmuştur: “Kaderiyye bu ümme tin Mecusîleridir.” Gerçekten cebirciler, Islâm ümmetinin Mecusîleri, Mûbedleri ve Zerdüstîleridir.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

“Sizden, iyilige çağırان, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Asil konumuza geçmeden önce bir soruya cevap vermeyi gerekli görüyorum. Sizin de zihninize gelmiş olması mümkün dür. Zaman zaman hissetmissinizdir.

Sabitlik, Degisim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taslasma

Biz Islâm'ın esas temellerinin, ruh yönünün sabit olduğuna inanıyoruz. Acaba bu sabitliği açıklamak için itikadi delil arayip ortaya koymamız gerekir mi? Her çeşit yenilik, degisme ve tekâmülle mücadele etmek için herhangi bir silah hazırlamamız gerekir mi?

Hiç şüphesiz gerçek böyle değildir. Tabiat, sabit bir gerçek tir? Kur'ân ve Islâm da, tabiat gibi bir hakikat ve gerçektir. Biz insanlar, bütün tarih boyunca tabiatla, tabiatla ilişkide ve tabiatı anlamada tekâmül kazanmışız. Bir Müslüman olarak da sabit bir gerçek olan "Islâm" ve "Kur'ân"la irtibatla, telakki, anlayış ve kendi zamanının ihtiyaçlarıyla intibaklarında degisim kazanıp, tekâmül etmemiz gerekir. Her tekâmül ve degisimin gereği, de gisimin aslini kabul etmektir. Eskileri (ya degismislerdir veya

DINLER TARİHİ

yanlistirlar) dökmek ve bırakmaktır. Daha doğru olanı, simdiki fiili ihtiyacımıza uygun olanı almak ve eski harabelerin üstüne bina etmek gerekir; değişimin mânâsi budur.

Bir meslektasım vardı. Benimle arası iyi değildi. Çünkü söy le dedigimi duymustu: “İlim, değişme ve dönüşme halindedir. Her yıl, bir önceki yılın sözlerini tekrarlamamak gerekir.” Beni eleştirerek diyordu ki: “Tarihin eskiligi ve yeniligi yoktur; geç miste olup bitmiş olan olaylardır. Daima daha önce söyledikleri mi tekrarlamak zorundayım. Meselâ, tarihte “Safevi hükümdarı Sah İsmail attan düstü ve öldü” yazıyorsa yirminci asırda yasadi gimiz, Sah İsmail’in jeti infilak etti ve Atlas Okyanusu’na düstü” dememiz mi gerekir?”

Meslekdasımm tenkidinin, çok da uygunsuz olmadığını gö rüyorsunuz. Eger değişme ve dönüşmeden anladığım onun dü sündüğü gibi olursa, sözünde haklılık payı bulabiliriz. Fakat o en küçük bir neticeyi, büyük bir netice için yanlış bir şekilde ele alıp sıralıyor; bu yanlistan daha büyük bir yanlış a düşüyor: “Tarih, sabit tarihi gerçeklerdir, degistirilemez” diyor. Oysa tarihçi, tarih uzmanı, tarih araştırmacısı ve okuyucusu olarak ben, her yıl tarihi anlamada, çözümleme ve tarihî meselelerin tahlilde, zamanın hareket kanunlarını kesifte, değişip tekâmül kazan mam gerekir. Eger geçen yılın tarihçileri “Sah İsmail attan düs müs ve ölmüştür” demisse, ben bu sene onu degistirmiyorum. Jetten veya füzeden atmıyorum ki ölsün! Böyle sözleri meddah lar kahvelerde söylüyorlar, bu da tarih değildir. Sunu aydınlat mak için oturuyorum: Sah İsmail isimli sahis kimdir? Onun gibi genç bir delikanlı, milliyet gücünü ve mezhep gücünü nasıl kul lanıyor ve böyle bir hareketi meydana getirebiliyor? Onun

hareketi İran toplumunun değişmesinde ve çağdaş İran tarihinde hangi fonksiyonu tasimistir, simdiki dini düşüncelerde hangi işlevi görmüştür ve hangi etkiyi bırakmıştır?

Bu, tarih bilincindeki değişimdir. Tarihî gerçekleri ve olayları zamana uygun olarak ve günün modasına göre değiştirelim anlamında değil. Bilakis şu gerçektir ilgi: Sabit gerçeğe karşı,

DINLER TARİH

471

insan olan “ben”, degisen bir gerçegim. Degisen ben’de, sabitlik her an renk ve anlam kazanıyor, baska bir cilvesini sunuyor.

Geçmiste toplumumuz kapali bir toplumdur. Kapali toplumun, kapali dünya görüşü ve kapali tarihi vardır. Dünyası küçük, kapali ve sınırlıdır. Din, Allah ve bütün mukaddesatını zihinde belirgin bir biçime sokuyor; küçük ve sınırlı bir dünyada. Tipki çelow kebab kapları gibi, kapali küçük ve sınırlı; basit ve dibi basit bir belirginlikte. Zaten onun Müslüman veya Hristiyan, Budist veya gayri Budist, kâfir ya da mü’min olması, kapali veya açık, dar veya geniş dünya görüşü bakımından hiçbir den gezizlik arz etmez,

Dünya görüşümüzün kapali olduğu yüz-iki yıl öncesi geçmiş zamanda dünyanın merkezini kendi ülkemiz ve komşu birkaç ülke olarak görüyor, mitolojilerimizin, efsanelerimizin ve hayallerimizin merkezi olan Hindistan’ı da dünyanın son sınırı olarak kabul ediyorduk. Kendi mitolojik kahramanlarını bir başka dünyaya, fizik ötesine tasimak isteyen destan okuyucuları yüzlerini Hindistan’a çevirirlerdi.

“Kapali dünya görüşü” bakışı açısından tarih de kapaliydi: Adem’den başlıyordu Nasih’ut Tevarih’in deyimiyle; yedibin yıl önce! Ve kendi zamanlarında sona eriyor. Şimdi de kapali insanların zihninde tarih budur. Adem’den kendisine kadar gelen böyle derli toplu bir silsileye sahiptiler. Tek tek ismen zikre debiliyorlar! Onların, dünyalarının merkezi de Ortadoğu’nun çevresidir. Bunların İslâm tarihi ve Sıa tarihi de kapalıdır. Söz gelimi, halkımızın zihninde, tarihin, Muharrem’in başlangıcından ve İmam Hüseyin’in Medine’den hareketinden başladığını görüyoruz. Asuranın

ikindi vaktinde tarih sonra eriyor. Gerisi ise hep aglama, aglama; baska hiçbir olay yoktur. Öldürülenler, kutsal sandukalar seklinde zihnimizdeler. Öldürülmeyenler (Dördüncü Imam ve Hazreti Zeynep gibi) ve sag kalanlar ise Kerbala'dan hareket ediyorlar; ancak kimse onların pesinden gitmiyor. Eger bütün ömürlerini Hz. Zeynep için aglamakla geçirenlere (Zeynep için aglamak onların meslegidir), "Asura günü ikindiden sonra otuz-kirk günlük trajik bir hadiseden baska,

DINLER TARİH

Zeynep hakkında bir sözü yoktur. Ondan sonra, artık tarihte baska haber yok. Ne bir olay meydana geliyor, ne bir hareket, ne de hiçbir degisim.

Bir Sehirden Daha Dar Bir Dünya

Dünya da budur; bu toprakların, bu şahsiyetlerin ve olayların disindakiler, kâfiristan ve karanlıktır.

Bu kapalı bir dünya görüşüdür. Tahran’da, bu dünya görüşünden daha kapalısalını bile görüyoruz: Bağırıp çağırıyoruz; dünya böyledir, şöyledir diyoruz; yirminci asrın insani, İkinci Dünya Savası’ndan sonra yeni bir insan tipi ortaya çıkariyor. Ye ni bir degisme, ruh, kültür ve medeniyet bu son on, onbes yılda meydana getiriyor... Ve o, tüm bunlara karsin neler şöyledigime saskinlikle bakiyor. Çünkü dünya görüşü, Tahran’in genişligin de bile degildir. Eger Cevadiye’de, Selsebil’de ve Pazar’da yasi yorsa, Emirabâd’dan ve Taht’i Cemsid’ten habersizdir. Oralarda, neler olup bittigini, kimlerin; nasıl insanların yasadigini bilmi yor. Üniversiteyi tanimiyor, zaman zaman çocukunun gidip gel digini görüyor ama; nerede oldugunu, niçin gittigini bilmiyor. Orada nasıl düşündüklerini, hangi meseleleri görüstüklerini bilmiyor. Bulundugu bölgenin veya mahallesinin iki kilometre yu karisinda dünyasi bitiyor. Falanca yerlerde din tamamen unutu luyor; bazı güçler bütün inançlarımıza karsi silahlanmış, dünya nin büyük güçleriyle el ele vermişler, sahip oldugun herseyi or tadan kaldirmek istiyorlar; biraz hareketlen! dersek, sasirip ba kmiyor ve uykudan yeni uyanmışin mahmurluguyla söyle lti razda bulunuyor; “Niçin asilsiz, belirsiz ithamda bulunuyorsun? Mescit mamur ve bakimli... Agabeyimle babamin zamanlarında da öyleymiş, bendenizin zamanında da böyle. Üstelik su farkla, benim

param ve gelirim daha fazla. Babam eziyetle, zorlukla ek
mek temin edebilmiş, biz şimdi Şehitlerin Efendisi'nin
bereke-tiyle ekmek ve tavuk bile yiyebiliyoruz! Hangi şey
ortadan kalkmış? İffet, namus ve dürüstlük mü? Halkın
hepsi mü'min. Gençler asurada sine vurmaya geliyorlar, as
yiyorlar, duygularını ifa de ediyorlar. Bence neyin sarsıldığı
asla belli değildir. Bunlar ge reksiz yere halkı korkutmak
istiyor! ”

DINLER TARİHİ

473

Tanrı, Fakat Sadece Samiler'in Tanrısı

Bu, genel, dar ve kapalı dünya görüşüdür. Şimdi fikri açıdan üst düzeyde olanlar, ilmî ve dinî açıdan daha büyük ve daha geniş bir dünyada yaşayanlar, söyle düşünüyorlar: Bütün dünya ve insanlık, nesilden nesile Mezopotamya'da ve etrafında yaşamış insanlardır. Allah'ın elçilerinin de sadece Mezopotamya'da ve etrafındaki bölgelerde zühür ettiğine inanıyorlar. İsimleri belli olan peygamberler ve Allah Resûlü'nün sadece Sami kavimleri için gönderildiğine, Allah ile halkın ilişkisinin sınırlı olduğuna, Samiler'in Allah'la olan ilişkileri dışında diğer bütün peygamberlerin yalan olduğuna inanıyorlar. Diğer milletlerin daha geniş, daha güçlü, daha büyük ve daha eski kültür, tarih ve medeniyetleriyle semalardan itaatsiz ilân edildiğini sanıyorlar. Vahiy kapıları onların yüzlerine kapalıdır, Allah onları kendi hallerinde bırakmıştır diye inanıyorlar.

O halde aklımızı basımıza alalım, İran, Hint, Çin veya diğer herhangi bir yer tarihinden bahsedince, üçbin, dörtbin, besbin yıl tarih, medeniyet, kültür ve din sahibi olan milletlerden, onların rehberlerinden, kurucularından, dinlerinden bahsettiğimiz zaman (bunlara göre) "la'netu'khi aleyhim ecma'in" (Allah'ın laneti onların hepsinin üzerine olsun) demeyi unutmayalım! Çünkü böyle düşünenlerin inancına göre sadece ve sadece Sami peygamberler Allah'ın elçileridir. Allah tarafından seçilmiş olan ve Allah'ın muhatabı olan milletler ancak Samiler'dir! (Gerek ferd ve toplum ve gerekse bütün "insanlık" anlamında)...

Evrensel Din Islâm

Islâm peygamberi (s.a.v.), süphesiz özel bir kabileден, millet ve ırktandır, ama risaleti bütün insanlara ve bütün milletlere dir. Hemen baslangıçta, sadece Kureys ve Araplar için veya sadece Samiler ve dogulular için gelmedigini, bütün insanlık için gönderildigini ilân ediyor.

Baslangıçta “O, insani bir kan pihtisinden yaratti.” (Alak/2) diyor. Kur’ân insan cinsinin yaratilisi, Yaratan ve yaratılan iliskisi, kalem ise Allah’ın insani egitim vesilesidir. İlk mesajinda:

DINLER TARİHİ

“Ey Araplar, Ey Kureys, Ey Samiler!” demiyor. Bilâkis: “Ey insanlar!” diyor. Dünya’ya ve dünya halkına bir mesaj, özel bir memlekete ve özel bir halka değil: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir disiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler kildik ki kolayca birbirinizle tanısasınız...”
(Hucurât/13)

Ama önceki peygamberlerin, böyle evrensel bir risâletleri yoktu. Mesih, Yahudilerin vaad edilenidir, diğer milletlerin va-ad edileni değil-Musa İsrailogulları’nı Firavun ve Kiptilerin esaretinden kurtarmak, onları va’d edilen topraga getirmek ve orada hür bir toplum kurmak için gönderilmiştir. Risâleti başladı, onun yerine getirdi, sonuçlandırdı. Onun disinde bir iş yapma di. Musa, asla dünyanın bütün insanlarını esaretten kurtarmak gibi bir risâlete sahip değildi. Belli bir zamanda, belli ve sınırlı bir mekanda, sınırlı bir savaş alanında Kiptî’ye karşı bir zât. Tevrat’ın kendisi, Yehûd kavminin kitabı olduğunu gösteriyor, onların ihtiyaçları esasına göre nazil olmuştur.

Hız. Muhammed disindeki peygamberlerin hiçbirisi, resmen bütün insanları kurtarmak için gönderilmemiştir. Bu doğal birseydir. Çünkü geçmişteki toplumları simdinin aksine sınırlı ve kapalıdır. Simdiki sosyal ilişkiler, dünya kültürü, sınıflar, evren sel ilişkiler, milletleri ve kavimleri büyük bir millet haline getirmiştir. Tabiatıyla bugünkü dünyanın bir köşesinde bir hareket meydana gelince dalgaları daha geniş olarak yayılmaktadır. Bu nedenle fikir, kitap, eğitim ve öğretimin yayılma asrında evren sel bir rîsâlet var olmuş olabiliyor. Bütün insanlar ve bütün ırklar için bir risâlet

islâm Peygamberinden öncesi, medeniyetlerin sınırlı ve kapalı olduğu bir dönemdir. Her toplum, komşusunu sadece

tani mamakla kalmiyor, belki onu kendi devi seklinde görüyor. Sehname'ye bakiniz; uzak milletleri { Bati'da, Kuzey Kutbu'nda ve Afrika'da yasayanlari) sadece yabancı görmekle kalmiyor; bü tün kuzeylileri sadece İranli saymamakla beraber o insanların cinslerini de tanimiyor. 'Gil ve Mazend' devleri olarak isim lendiriyor. Rüstem, Mazenderan'in büyük kahramanlarına karsi savasa gidince, "beyaz devle savasa gitti", diyor. Onların da sini-DINLER TARİHİ

475

rin bu tarafındaki İranlılar'ı, böyle gördükleri bellidir; bundan bile daha kötü görmüş olmaları muhtemeldir. Böyle bir asirda peygamberlerin risâletlerinin kendi kapalı toplumlariyla ve ka palı dünyalariyla sinirli olması dogaldır. Kendilerine özgü şart lari ve istekleri varolup, digerlerinin şart ve konumlarından farklıdır.

Peygamberin Risâleti ve Filozof

Bir filozof (meselâ, Aristo) için filozoflugunun bir milletin isine yarayıp yaramadığı önemli değildir. Halkın onu anlayıp anlamadığı onun için fark etmiyor. Diyor ki, bugün anlamazlarsa yüzyıl sonra anlayacaklar, Yunanlılar anlamazlarsa diger mil letler anlarlar. Ben filozofum, halkla ne isim var?

Ama peygamberin halkla isi vardır. O, evrensel hakikatları istediği şekilde açıklayamaz. Kavminin yakasını (oldugu her düzeyde, suur ve hayat açısından tutmak, onu hareket geçirmek, anlamasını sağlamak ve onu kurtarmakla görevlidir. Bu nun için henüz evrensel bir toplumun olmadığı dönemlerde risale tinin yerli olması gerekir.

Bu yüzden Islâm Peygamberi { Onun risâleti evrenseldir. Evrenselliği, hemen baslangıçtaki ilânından, sözünün farklılı

gindan bellidir) disinda hepsi geçici ve kendi özel kavimlerine özgüdürler. Hepsi vardır ve doğrudurlar. Ama kapalı ve dar düşüncelerde, bütün kavimler Sami kavimleri ile sınırlıdır, Sami peygamberleri dışında doğru peygamber yoktur. Sanki Allah, diğer milletlere darılmış, onları kurtarma ve onlara hidâyet et me düşüncesinde değil. Yoksa nasıl olur da Allah İsrailoğulları için onların siseceği kadar peygamber gönderir; o kadar ki sa bahki birkaç dakikadan fazla olmayan yalancı doğuş içinde yetmiş peygamberi çekip öldürüyorlar ve hemen de işlerinin başına geliyorlar.

Biz de Kur'ân'dan gafil olarak, Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın diğer kavimler için niteledikleri derde müptela olduk. Kendi ki taplarını unutmuşlardı, ardından girmiyorlardı. Düşünce ve fikirlerini liderlerinden, kuvvetlilerinden, ilgi duyulan nüfuzlu

DINLER TARİHİ

sahsiyetlerinden alıyorlardı. Kur'ân'ın metnini ve rivayetleri unuttuk. Halbuki Kur'ân, bütün dünya kavimlerinin aynı risâlete, peygamberlere ve kitaplara sahip olduklarını belirtmiyor mu? Bu hakikata göz yumuyorlar. Böyle dar ve kapalı dün yada yasayıp, sinirli bir düzeyde mutaassipçe dinî ve fikrî hayatlarını idame ettiriyorlar. Sadece bunların peygamberleri vardır, bunların dışındakilerin peygamberleri yoktur. Sadece bunlar peygamberdir, bunların dışındakiler kâfir ve yalancıdır gibi bir inanç tasamak, bizi öyle bir noktaya varıdıyor ki, biraz tarih ve coğrafya okuyup geçmişi ve medeniyetleri tanıdıktan, çok sayıda başka yerlerin olduğunu anladıktan, büyük milletlerin, düşüncelerin ve medeniyetlerin olduğunu kavradıktan sonra, tarihin seyri içindeki risâletin aslından ve nübüvvetten, peygamberler tarihinden ve bu mekteplerin önderliğinden de süphelenecek, zihni karamsarlığa kapılıyor. Bu tavır, Islâm'ın ve Kur'ân'ın ruhuna aykırıdır. Çünkü mesele, sadece bir ırk şeklin de sunulmuş ve sadece bu kavmin böylesi bir âdete sahip olduğunu düşünmek zorunda kalıyoruz. Tamamen mahallî ve kavmi bir anlayışla Allah ile insanın ilişkisindeki genel ve insanî yönü kaybetmiş oluyoruz. Halbuki bu asıl, Kur'ân'da tekrarlanarak zikredilmiştir: “Süphesiz Biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak, gerçeğe gönderdik. Geçmiş her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı buluna gelmiştir.” (Fatir/24) “İnkâr edenler: “Rabbinden ona bir mucize indirilmeli değil miydi?” derler. Sen ancak bir uyaricisin. Her milletin bir yol göstereni vardır.” (Ra'd/7). Nehcu'l-Belaga'da Sami olmayan peygamberlerin risâleti ve semavî kitaplar hakkın da çok açık, dikkatli ve kesin bir hutbe var.

Kur'ân ve Hz. Ali'den daha açık bir lisani nereden bulalım? Acaba Kur'ân diğer milletlerin tarihlerinin başına buyruk zorbalara, gaddarlara, haydutlarına “yol gösteren” mi

diyor? Asla. Su metin, Nehcu'l-Belaga'nin metninin aynisidir. Açıklamacıların, te'vilcilerin bile bütün maharetleri (ki âyetleri acaip ve tuhaf ve bir şekilde te'vil edip açıklıyorlar) bu hutbenin açıklamasın da, ise yara ma maktadır.

Allah, halkını (sadece Sami kavmini değil) basibos bırakmamıştır” Neden? “Min nebiyyi mürsel” gönderilmiş peygamberler—

den, “Evkitabun munezzilun” yahut gönderilmiş kitaptan. “Ev hüccetti lazimehu ev muhaccetu kaimehu” -Muhacce, sağlam ve doğru yol anlamındadır. Hüccet, bir delil anlamındadır. Günü müzde de (bu kavramlar) var. Bunlar fertlerin hidâyeti için ge rekli olan ölçüdür. -Kendisinin hiçbir milletini ve halkını basi bos bırakmamıştır. Gerekli hücceti, sağlam ve doğru yolu, indi rilmis kitabı, gönderilmiş bir peygamberi, onlar için gönder mistir.

“Resulün lâ tukassint bihim, kületiinededuhum ve lâ kesretul-mukezzibine.” Yahut tâbi olanlarının zayıflatmadığı ve çoğunlu gun yalanlamadığı peygamberler yoktur.” Min sabik summiye le-hu min ba’dihi ev gâbiri urfihi min kablihi ala zalike sünnet’ul-Ku-run” (Bu tarihin bir sünneti (yasası)dir, nesilden nesile, asirdan asıra insanlık tarihi böyle geçmiştir.) “Ve mediyetu’d-Diihur” (Zamanlar geçmiştir)-Bakiniz bu, ne kadar büyük bir insanî ve tarihî dünya görüşü. Bunda ırk hakkında hiçbir söz yoktur.-“Babalar gittiler, yerlerine ogullar geldiler.” Böyle tarihî bir ya sayla, bu risâletler bütün kavimlerde, bütün asırlar ve nesiller boyunca meydana geldi. Kitaplar nazil oldu, hareketler Allah ta rafından asikâr edildi. Her millette, her nesilde ve her asirda ta rih, böyle geçti. Zaman böyle geçti. Ta “ila en be’asellahu subhane-hu” -Bakiniz, hatemiyeti, ne kadar büyük bir tarihî atmosferde; özel bir Sami silsilesi disinda, nasıl ortaya koyuyor:- “Muham-medun Resûlullah la necaz iddetehu ve itmamu nübüvvetehu.” “Muhammed Bin Abdullah’i gönderene kadar; bütün halkın hidâyeti için olan va’deyi, insan için son va’d edileni gönderene kadar, Risâletl ifâ etsin ve nübüvvet mektebinin hareketini ta mamlasin.”

Bu anlayis, tarih vb. degildir, metindir. O halde, Islâm Peygamberi Sami silsilesinin son peygamberi degil, bütün insan ka vimlerinin, çesitli milletlerin, irkların, asırların, nesillerin, dogu nun ve batının en son peygamberidir. Bu hareketin aralarında meydana gelmedigi bir millet bulamayacagımız kesindir. Hatimiyet, Sami peygamberler silsilesinde degil, bütün insanlık ta rihinde, nübüvvet ve risâletin sona erdigi anlamındadır.

DINLER TARİHİ

Bir arkadaş taniyordum bir makale yazmıstı. Yazısında hali felerden birine küfür ediyordu. O halifeye, benim bu yazardan daha fazla kinim vardı. Yazarın kini sadece dinî inancından kay naklaniyordu. Benimse her yönden derin bir kinim vardı, bütün bunlara rağmen sordum: Halifeye doğru olmayan şeylerden do layı niçin küfretmissin? Dedi ki: Kendileri yazmışlar, Ehl-i sün-net'ten biri yazmış. Artık doğru ve yanlış olmasıyla ne isim var? Dedim ki: Olsun, kitap senet değildir. Kendilerinin yazdığı da olsa senet değildir. Sağlamlığı, çürüklüğü belli değildir. Bu ha liyle de ondan istifade etmeye çalışmamalıyız. Birinin kendi mezhebinden olanlara saldırıp onları ezdiğini gördüğümüzde bizim de onlardan istifade etmemiz ve onu senet olarak alma mız doğru değildir.

Sadece bir Budist'in, Buda hakkında bir kitap yazması, bir Brahman'ın, Veda diniyle ilgili bir kitap yazması, bir kesinin fiz. İsa veya Hristiyanlıkla ilgili kitap yazması veya bir Sünni'nin halifeyle ilgili... mantıksız, tarihe ve senetlere aykırı olarak kitap yazması nedeniyle onu belge olarak almamız ve saldırmaya bas lamamız doğru değildir. Böyle bir iste grupsal ve ruhsal inanç lar açısından doyuma ulaşmamız mümkündür; ama ilmî açıdan sadece ilme ihanet değil, belki inandığımız ve uğruna bu kadar canlarla, mekteplerle, şahsiyetlerle mücadele ettiğimiz hakikata ihanettir.

Mezhebini savunabilecek insan, kendi mezhebinin muhalif lerine veya itikat konusu olan şahsiyetlere saldırdığı zaman mantıklı olabilen, istidlale göre hareket edebilen kimsedir. Ali'nin senede, sihhate, doğruluğa, mantika dayanmayan bir savunmaya ne ihtiyacı olabilir? Hak ve bâtil endisesi olmayan bir savunmaya ihtiyacı yoktur. Ne de diğer bir

düşünceye. Sadece düşüncesini genişletip yaymayı düşünür. Ali, böyle bir savunmaya sadece muhtaç olmadığı gibi, böyle biri, aynı zamanda Ali'nin en büyük düşmanıdır.

Böyle saldırılarla ve savunmalarla dünyada ve düşüncelerin çarpışmasında bir şahsiyet veya bir hakikat korunamaz. Özellikle bu tarz mantık ve istidlal sahibi olan bir mektebin; bütün bu

DINLER TARİHİ

479

senet ve iftiharin, sahteliklere ne ihtiyacı vardır. Düşmanın, tarihî ve mantikî açıdan bâtil oluşu ispatlandığı halde sadece meselenin şekli ve iddialarda bulunma, bütün mezhebimizi te melden sallamış mı olur?

Meselâ, ben “Vendidad”ı (Avesta kitabının bir bölümüdür) seçebilirdim, burada parça parça nakledebilirdim; dinler tarihi yerine bir “soy” icra edebilirdim. Çünkü bu bölüm asiri derecede gülünç ve komiktir. Artık mücadele, cevaplandırma ve muhalefet için bir yer bırakmıyor. Ama eğer böyle bir işe girisseydim, öğretmen olarak öğretim ve ve ilme sadece ihanet etmekle kalırmış olmazdım, belki savunmam gereken bir hakikate de ihanet etmiş olurdum. Çünkü benim mezhebimi de tenkit etmek isteğin aydının Tahran pazarına, din ve mezhep baskentine gitmesi, resmî kütüphanelere gitmesi; seklen İslâmî ve dinî olan kitapları tedarik etmesi İslâm dininin Alevî Siasî’nin resmî savunucuları ve tebligcileri olan yazarların kitaplarını kendi toplumlarına götürmeleri, halkın yüksek sesle kikir kikir gülmelerini sağlamaları için yeterlidir. Eğer ben; bunlar sahtedir, aslî değildir. İslâm’a ve Sia’ya sonraları böyle konuları eklemişler, dersem ve o da bana cevaben söyle derse haklıdır. Diğer dinleri ve mezhepleri tenkit ettiğin zaman, asil-fürû’, hak-bâtil, sahîh ve sahîh olmayanla niçin senin işin olmuyor, hiçbir kaide ve düstûrun olmuyor da sadece “Gatlar”ı gülüyorsun? Bütün o güzelliğe rağmen, “Vendidad”ın pesinden gidiyorsun? Halbuki araştırmacılar diyorlar ki, “bu Vendidad -Sasaniler döneminde Mûedler va sitasıyla Avesta’ya ilave edilmistir.- Kaynak özelliği yoktur; dili bile Avesta’nın dili değildir. Görüş ve akaidi Zerdüştinin ruh ve fikrine aykırıdır.” “Buna rağmen sen diyorsun

ki “Bunlar la isim yok, resmî nûbedler yazmislar, bu benim için yeterlidir. Zerdüst’e ait bir metin olarak okurum, alay ederim.” Bunun alay, kamuoyunu tahrik etmek, propaganda, mürit toplamak ve topluluk olusturulmasi için uygun olmasi mümkündür. Ancak ilmî ve mantikî bir is olarak dogru degildir.

O halde eger ben, diger dinler konusunda böyle bir is yap miyorsam, dine karsi olan bir aydinin, din ile muhalefette böyle

DINLER TARİHİ

bir işe el uzatmaması içindir. Gidip, zahiren dinî şahsiyetlerden sayılan yazarların yeni yazılmış bir kitabını temin edip, bu yazara halkın zihinlerinde olanı ve kendi istediği şeyleri toplayıp, Kur'ân'ın aslına, ruhuna, nesir ve nazmina aykırı olarak hazırladığı kitaptan o din aleyhine istifade etmesin, diyerdir.

Eğer böyle bir iş yaparsa, öyle bir eserden Islâmî bir iş olarak istifade ederse, bu metni kendimiz yazdık, ama bizim kendi mize aykırıdır diye itiraz edebilirim. Bu şeklin dışına, bu girişten almak istediğimiz neticeyi alamam.

Böylece önceki oturumda, Zerdüşt adıyla Hint, İran ve Avrupa'da yayınlanmış ve tercüme edilmiş metinlerden faydalana rak Zerdüşt'ün simasını çizmeye çalıştım. Sonra şu tereddüt anına vardım: Acaba Zerdüşt tek tanrıci midir? Yoksa iki tanrıci midir? Düalist midir? Muvahhid midir? Çünkü bir yerde tek tanrıdan bahsediliyor, diğer bir yerde "Ahuramazda", "Vehumen"i yapıyor, "Vehumen" yaratıkları yapıyor, Islâm yaratılış felsefesinde ise, Allah "heyûlâ"yi (herşeyin aslı) yapıyor. Heyûlâ diğer mahlûkların menşei oluyor. Bu iki dinin "Buda" diniyle olan farklarına ve benzerliklerine ulaştım.

Bütün bunları, elinizde olan Pelevi Zerdüsti metinlerin esasına göre söyledim. Bu tereddüd de, bu metinlerin incelenmesinden doğmuştur. Acaba şimdi bu metinlerin esasına göre hükmedebilir miyim?

Acaba Yahudilik, Hristiyanlık adıyla insanlığın elinde olan kitapların esasına göre bu dinlerin müsrîk olmasına hükmedilebilir mi? Eğer sadece bu kitaplara dayanırsak olur.

Yahudi kitaplarında, Allah ogul sahibidir. (“Uzeyr”, “Yehova”nin oğludur). O halde Yahudi dini, sirk dinidir. (Oglu ve kızı olan Zeus gibi). Mesih bir tanedir ve üç tanedir. Baslangıçta bîr hakikatin, üç çehresidir. Ama sonra üç zâta dönüşüyor diğer zâtlardan ayrılmış üç temel zât; Baba, ogul, Ruhu’l-Kudüs, yani üç tanrı. O halde teslis dinidir.

İslâm’da (son tevhid dini ve onlardan daha mükemmel dini) Allah’ın tesbih ve tecessümü meydana geliyor. Mücessime ve Müsebbihe gibi çoğu firkalar vardır ki, bunlar zahiren ve sek—

DIN LER TARİHİ

481

len Müslüman'dır. Ama inançlarında sirk dalgalanıyor. Sia'nın çoğu sapık kollarında imam, ezelî ve ebedî bir zât görünümü alıyor. Tanrının halefi ve vekili oluyor, "Emsaspend" gibi. Tabiat ötesi, beser olmayan kisiler oluyorlar; diğer bir âlemdendirler. Günes ülkesi ve harikulade âlem gibi bir alemin zâtları.

Sirk dinlerinde, tanrıların tanrısı olduğu gibi, tabiat unsurlarının ve varlıkların herbirinin küçük bir tanrısı vardır. Bu tanrılar, büyük tanrının fermanı ve iradesi altındadır. Bizim büyük İslâmî şahsiyetlerimiz bile, sapmış ve sirke bulasmış dinlerin et kisi altında, ilâhının yerine geçen şahsiyete dönüşüyorlar. İnsanın yaratılışında ve dünyanın idare edilmesinde is basında oluyorlar. Böyle bir dinin adı da, İslâm'dır. Sordugun zaman, itiraz ettiğin zaman, söyle bir açıklamada bulunuyorlar: Sadece Allah birdir, ama Allah'ın izniyle ve onun izni altında bunlar yaratılış ve idare isinin içinde olup, is basındadırlar.

Bu düşünceler sirktir: Tanrılardan biriktirilmiş sirk. Mertebe ve makamlar silsilesiyle bazisi temsilcidir. Bazisi genel müdür. Bazisi reistir, bazisi bakan.

Zerdüştü Doğru Olarak Tanımada Aklî Karineler

Avesta'nın metnine baktığımız zaman; çoğu âyetlerin açık olarak Ahuramazda'yi, herşeyin, herkesin, iyi ve kötünün, aydınlık ve karanlığın yaratıcısı olarak gördüğünü farkediyoruz. Ezelî ve ebedî bir varlık olarak arastırdığımız "Spentamei-yi now" ve "Engermei-yi now"u açık olarak Ahuramazda'nın yara tıkları olarak kabul ediyor. Bu lisan ve düşünce, tevhidi buluyoruz. Ama Avesta'nın diğer

bölümlerini ve geleneklerini aras tirdigimiz zaman,
Ahuramazda'nin Ehrimen'e karsi oldugunu, her ikisinin ezeli
ve ebedi oldugunu görüyoruz. Burasi da sirk kokusu veriyor.

Zerdüst gibi filozof, düşünür ve büyük bir şahsiyetin, bir ki
tapta hem muvahhid hem de müsrik olması mümkün
degildir.

O halde bu ikisinden biri dogrudur; her ikisi degil. Bu ko
nuyu anlamak için en eski metinlere müracaat ediyoruz:
Eger

DINLER TARİHİ

eski metinlerde tevhidi âyetler bulursak, bu sirk âyetlerinin top lumun müsrik güçlerinin fazladan bir ilâvesi olduğuna delil ol mus olur. Bu güçler, kudret sahipleri, eseklestirenler ve istibdat-çılardır. Çünkü tevhid daima, bu tefrikacıların, grupçuların, ırk çıların, sınıfçıların zararına olmuştur. Söyle ki, din, ilkin dinin berrak olduğu suurlu bir hareket sekinde büyük bir devrimci kurucunun zihninde olduğu zaman kadar tevhiddir. Sonra resmî hükümetlerin, grupların, ruhaniyetin vb.nin eline düşün ce, tamamen bir gelenege dönüşüyor. Sapıklığa yönelmiş olup, sirk onda yer ve yol ediniyor. Bunlar aklî karinelere dir. Nakli ka rineleri ise, daha açıktır.

Zerdüst'ü Doğru Olarak Tanimada Naklî Karineler Avesta kitabı, altı bölümdür. Eger başlangıçtan sona kadar sayfaları gözden geçirirsek şöyledir: Eski zamandan yeniye doğ ru gelmiş oluruz, iki bölüm "Gatlar" dı. Benvenist gibi büyük fi lologların inancına göre Gatlar, Zerdüst'ün kendi eseridir; "dinî ilâhîler" adıyla Ahuramazda'ya hitap edilerek söylenmiştir. Filo loglar bu ilâhîlerin dilini en eski dil olarak kabul ediyorlar ki, bi zim aramızda da mevcut kavramlar açısından bu böyledir.

Gatlar'a bazı ilâhîler eklemişler. Bunlar Gatlar'ın toplamını ve fazlalıklar olan, "Yisna"yı oluşturu yolar. Bunlar adalet ve tanrıya tapmayla ilgili ilâhîlerdir. Gatlar'a eklenmiş olanların, yen bir lisani var. Filoloji açısından Hegamensi dönemiyle ilgili dir. Sonra "Vesperd" ve "Vendidad" bölümlerine varıyoruz, filo loji açısından bu bölümler Sasanilerin son dönemiyle ilgilidir. -Ne Eskiniler ve Hegamensiler dönemi ne de Sasanilerin ilk dö nemleriyle ilgili değildir-.

O halde zaman bakımından Avesta, Zerdüst zamanından başlıyor -Gatlar-Sasani döneminin sonuna (Enusirvan

zamani) ve Islâm'ın dogusunun esigine kadar variyor.

Bu, kitabın biraraya toplanması, kitabın yaratılması ve te'lif yılları bakımındandır. Tevhid bakımından, bu kitaba gelince:

DINLER TARİHİ

433

Avesta'da Tevhidin Seyri

Avesta'nın mütalaasında, Gatlar'dan uzaklastıkça, bir ve yegâne olan "Ahuramazda"nın tevhid ve ahenginden, Ahura mazda'ya herseyin -Isigin, karanlığın, iyilik ve kötülüğün, çirkinlik ve güzelliğin-yaraticisi olarak hitap eden Zerdüşt'ten uzaklaşıyoruz. Kitabın sonlarına vardığımız zaman, açık bir şekilde dünya ikiye ayrılıyor. İki ülke, iki sınır, iki ırk, iki reis ortaya ya çıkıyor. Her ikisi de aynı seviyede ve aynı güçtedir. Karsi karsiyadırlar. Bir taraf Ahuramazda, diğer taraf Ehrimen'dir. Yani seytani ve yezdani, hayır ve serri yaratan tanrıydı. Kendisi düşmüs ve iki yariya ayrılmıştır. -Hayır olan yari, ser olan yari-Kendisi, kötü olan yarisına karsi durmuştur. Bunun seneviyyet ve ikiye tapma olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle eski Avesta, tevhidî dinî bir metindir. İleriye doğru gittikçe, Sasanilerin zamanına yaklastıkça çok belirgin olarak iki tanrıya tapıcılık esasına dayanan bir sirkle karsilasiyo ruz. O kadar açıktır ki, bunun başka şekilde açıklanması ve yorumlanması mümkün değildir.

Tahriften Korunmuş Kutsal Kitap: Kur'ân

Tevhid düşmanları, sadece Avesta'ya değil, bütün kitaplara karsi bu muameleyi yaptılar. Tahrif ettiler ki, istismarcı dostları na yol açsınlar. Ama Kur'ân'ın harimine yol bulamadılar. Kur'ân'daki Islâm tevhidini sirke bulastıramadılar. Çünkü Kur'ân Milâdî 610 yılında nazil

olmustur. Bu, büyük İran, Roma, Yunan, Çin, Hint, Misir medeniyetlerinin meydana gelmiş olduğu bir dönemdir.

Söyle ki, Kur'ân'ın muhafızları sadece zulüm görmüş, yağmalanmış bir azınlık değildir. Belki dünyanın alinyazisini tayin eden kuvvetliler idi. Bu kitabın bir satırını bile değiştiremediler.

Kur'ân, dünyanın en yeni din kitabıdır. Islâm Peygamberi, tarihî şahsiyeti, kayıtlara geçmiş tek peygamberdir; bunda tereddüt edilmesi imkânsızdır. Hatta Zerdüş, Musa ve İsa'nın varlığından bazıları tereddüt edememistir. Çünkü tarihin açık

DINLER TARİHİ

dönemindedir. Ondan hemen sonra, onun kitabının Kur'ân esa sina göre dünya çapında bir eğitim ve öğretim ortaya çıkmıştır.

Avesta, meydana gelisinin başlangıcından, Sasanilerin son zamanlarına kadar, sadece ve sadece birkaç nüshadır. Herbiri bir köse ve mabette korunuyor. Ama Kur'ân, mabedin, kilise nin, mihrabin, molla nın ve özel bir hükümetin tekelinde değil dir; herkes ona ulaşabiliyor ve herkes onu seçebiliyor. Her aile, en azından bir nüshaya sahiptir, herkes sürekli okuyup inceliyor. Diğer dinlerin aksine İslâm'da eğitim ve öğretim, ruhaniyetin tekelinde olmamıştır. Her köylü çocuğu, çölün bağrından en büyük ilmi havzalara ve en yüksek okullara gelebilmiştir. Tarihin on büyük üstadların huzurunda ders okuyabilmiştir. Nüfus cüzdanına, makamına, isim yazmaya, kopyaya ve benzer şeylere ihtiyaç duymadan okuyabilmiştir.

Bu yüzden ders okuması ve tahsil görmüş bir kavim arasında da Kur'ân hızla çoğalıyor ve yayılıyor. Bütün bu yaygınlığına rağmen Kur'ân'ın harimine zerre kadar tecavüz edemiyorlar. Ama Müslümanlar'ın görüş ve düşünce tarzlarında, tevhid ve mektepleriyle ilgili düşüncelerinde yol alıyorlar. Bunun neticesinde, kitap değiştirilememişse de bir kenara bırakılmış. Dinî önderlerini tanıyan tarzları, övgüleri, hatta tapma konusunda örnek kabul ettikleri de değişiyor; öyle ki artık onlarla gerçek arasında hiçbir ilgi kalmıyor. Bu yüzden de ki pek çok toplum, dinlerinin, büyük tarihlerinin oluşturduğu büyük olayları unutmamıştır.

Yani özel gruplar ve aldatıcılar, sermaye ve baskı güçleri, dış düşman, haset ve iç düşmanlıklar... Hepsi birleşmiş; açık, aydın bir kitabı, müshaf bir tarihi, herkesin kolaylıkla açık

okuyabilecegi eserleri, bütün dünyanın tanidigi sahsiyetleri, böylelikle korkunç bir tarzda irkinlestiriyorlar ve irkinlestirmelerdir. Simdi acaba bu irkinlesmis ve korkunlastirilmis si malari esas alip islm'i tanimasi ve tanitmasi insafa sigar mi?

Yine acaba sahtekr Sasanilerin ve Sasanilerle el ele olan Mbedlerin meydana getirdikleri Zerdüst'n Avesta'sina ilave ettikleri eserlere binen, Zerdüst dinini muhakeme etmemiz ve hakkında bir hükme varmamiz insafa sigar mi?

Safeviler ve onların hükümetine bağlı ruhaniler, İslâm, tevhid, imamet, Ali, intizar ve Ehl-i Beyt mektebinden simaları böyle gösterince, İslâm'ın belirgin tarihini, belirgin lider ve liderlerini bu kadar tahrif ettikleri zaman, (Avrupalılar İslâm liderlerini bizden daha iyi tanıyorlar, yazdıkları eserler bizim eserlerden daha iyidirler) artık yazı ve kitabetin olmadığı bir dönemde, dinin egemen güçler tarafından bütün boyutlarıyla nasıl tahrif edilebileceği belli olmuştur. Sasaniler (eskinin bir çeşit Sa-fevileri) ve Mûbed'ler, bir dini nasıl sağlam bırakmış olabilirler? Sasani mûbedlerinin eserlerinden Zerdüşt nasıl tanınabilir? Ve hakkında nasıl hüküm verilebilir. Acaba bu bir çeşit kendini ve baskalarını aldatmak, var olan bir hakikate ihanet etmek değil midir? Özellikle Vendidad'ın gülünçlüğüne ve korkunçlüğüne rağmen. Mûbedler vasıtasıyla yazılmış olan Zerdüşt dinindeki kelâm kitapları da gülünçtür. Gatlar'da, berrak bir tevhidden damarlar, çok yüce bir tapma duygusu, kendi asrına, zamanının yıkılmış dinine karşı ve halka zoraki yükledikleri bir sirkle dün yaya karşı isyan eden bir ruh görülüyor.

Resmî Ruhaniler: Eski Dîni Metinlerin Hafızları

Müstesriklerden birinin deyişiyle, aslında Sümer ve Akad'dan başka, yani Mezopotamya'nın güneyinde, Orta Asya'da, hatta İran ve Hint'te, dînî kitaplar ve büyük dînî eserler yazılmıyor. Âdetâ resmî ruhanîlerin kutsal belgeleri ve metinleri korumaları, onları dînî ayinlerde, siir törenlerinde ve namazlar da okumaları şeklindeydi. Bu yüzden ezberleme, ruhanîlere öz gü yeteneklerden biriydi. İlmî, dînî ve ruhanî bir şahsiyetin en büyük alâmeti, kutsal

metinleri ezberlemesi, ezberden okuyabil-mesiydi. En büyük günah, bir metnin, bir kısmının da olsa yanlış okunmasıydı. Çünkü kutsal metinleri, Tanrı'nın zâtından biliyorlardı. Diyorlardı ki; kim yanlış okursa Allah'ın zâtına ihanet etmiştir. Eğer biri Kur'ân'ı yanlış okursa -sözgelimi-ona bir kırbaç vurulması gerektiğine inanırlar. İşte bu, insanların kırbaç yememek için, okumaktan kaçmasına sebep olmuştur.

DINLER TARİHİ

İçiçe Girmis Gelenekler

Bunlar Islâm'dan önceki atalarımızdan mirasla aldığımız geleneklerdir. Bunları, Islâmî inançlarımıza da serpistirmisiz. Bu sapık maçların seceresini bulmak için, halk arasında Zerdüsti inançların ocagında, Islâm kültürüne girmis sapık inançları, ce sur, korkusuz ve gerçekçi bir şekilde tespit edebilecek kişilerin olması gerekir. Bu yedi sefer kaynamış macun arasından o bü yük ve değerli insanî incileri dışarı çıkarması gerekir; onları kur tarması gerekir, bizi kurtarması gerekir.

islâm'ın araştırılmasında, berrak kaynaktan uzaklastıkça, birinci derecedeki dayanaklarımızdan ayrıldıkça gayri Islâmî inançların girişi azalacağına artıyor ve kuvvetleri çoğalıyor. Çünkü başlangıçta bir rivayet nakletmek istediğin zaman, ravi zincirini belirtmen gerekiyordu. Büyük bir müctehid ve tarihçi den icazet aldığın zaman bir hadis nakledebiliyordun. Fakat bu gün soförlük için ehliyet lâzımken hadisleri, dinî inançları, mu kaddesati ve benzerlerini nakletmek için, sadece biraz dekora-törlük yeteneği yeterli görülüyor.

Memnuniyetle söyleyelim ki Avesta'nın en muteber kısmı mevcuttur. Eger "memnuniyetle" diyorsam, var olan inancımın, her bakımdan daha yüksek olduğuna inandığımdandır. O halde inancım, başka bir inancın başka bir inancın karşısında yer alırsa niçin korkayım? Aydın topluluğu için henüz cazibesi olan dinin bir metnini, temel olan ve itikatla alâkali olan tarafına dayanmakla; onu çözümleyip, tahlil etmek ve bir karşılaştırmayı ele vermek için, niçin memnun olmayayım? İnaniyorum ki tartışmalarla vakit harcama yerine araştırma, mütalâalar yapma ve fa lanca fırkayı ciltler dolusu kitapla reddetme yerine, o firkanın aslı,

gerçek konularini kendi dilimiz ve imkânlarımızla basip ya yinlamamız gerekir. O zaman, kitabi temin etmiş olan herkes, konuyu ilk elden okumuş olur. Böylece, herkes, “meyve ve yu murta bile olsa Horasan’dan her ne ulaşır, haramdır” gibi şeylerle karşılaşır, böylesi bir kitaba inanmak için deli olması gerektiğini anlar. Ama kitabın yayınlanmasını önlediğimiz zaman, onun propagandacıları, seçkin yerlerini alıp halka söylü-

DINLER TARİHİ

487

yorlar ve bazılarını inandırıyorlar. Tıpkı simdiki aydınlarımızın kendi din ve gruplarını seçme etkisi altında bıraktıkları gibi.

Feryat edip, dediler ki: “Yazık! Müslümanlar geldiler, bütün kütüphaneleri ortadan kaldırdılar. Bütün kitaplarımız yok oldu. Hatta isimleri bile kalmadı!” Dünya çapında beyin yıkadılar. Ne kadar düşünürsek düşünelim “Bozorgmehr-i Hakim”den başka si hatirimiza gelmiyor! Memnuniyet verici olan taraf şu ki: Av rupalılar, onsekizinci asırda mevcut olan bütün eserler (özellikle Pehlevi, Avestai ve Zerdüşt kültürleriyle ilgili olanları) topladılar, hepsini dikkatlice tashih ve tercüme ettiler. Avestai, Pehlevi, Eskani ve Sasani kitaplarını dikkatlice okudular; Fransızca, İngilizce, Almanca ve Hollanda diline tercüme ettiler. Şimdi bütün onlar, Farsça’ya tercüme edilmistir. Bunun neticesi: Hasretimiz, daha önceleri “niçin ortadan kalktı” idi-Şimdi de hasretimiz, “niçin kaldılar”dır.⁶¹

Her halükârda temel metinleri ve sahte metinleri mevcut tur. Çözümleyip tahlil edebiliriz; karşılaştıracabiliriz. Ben sadece bu kültürün toplamından ortaya çıkan temel unsurları ana başlıklarıyla zikrediyorum. Diyorum ki: İbadetlerinin teferruatını, amellerini ve itikatlarının toplamını söylemiyorum, onların ki taplarında görebilirsiniz.

Zerdüşt Dini ve Zerdüştlük Dini

Sia nasıl iki çeşitse; Alevi Siasi, Safevi Siasi diye, Zerdüşt dini de Zerdüşt dini ve Zerdüştlük dini olarak iki çeşittir. Bir Zerdüşt’ün getirdiği din, diğeri de Zerdüşt’ün yerine geçenlerin -idarecilerin ve mübedlerin-yaptığı dindir. Avrupalı müstefrikler, bu ikiligi anlamışlardır. Bazen

“Zerasterlzm” diyorlar. Bundan amaçlari, Zerdüstilik dinidir. Bazen de “Zeratü steriz m”

61- “Ferverdin Ayi ve Hardad Günü” isimli bir risale var; sayet okursanız söyle dedigini göreceksinizfinek (öküz) bizimle aynı anda doğmustur -dünyadaki en üstün Arya irkiyiz-inekle aynı anda dünyaya gi?lmisix, inek bizim kardesimiz-dir.” Aynı grup bütün dinlerin basına getirdigi belâyı Zerdüst dininden basına da getirdi. Sonu olarak daha kötü ve daha korkunç oldu. Çünkü Zerdüst, Islâm’dan daha eskidir.

DINLER TARİH

veya Zerdüşt dini diyorlar ki bunlar, araştırmacılar için Zerdüşt'ün gerçek çehresine yaklastırabilecek belgeler toplamıdır. "Zerasterizm" ise "Avesta" kitabının toplamıdır. - Bu mevcut sek liyle-Avesta ve "Dinkerd" in ilavesiyle, Islâm'dan önce, hatta Islâm'dan sonra, bütün tarih boyunca, bes, altıncı asırlardan, do kuzuncu asra kadar Zerdüstiligin diger kitapları mûbedlerin eliyle yazılmıştır.

Zerdüşt'ten ve onun asil simasından, söyledigimden başka birsey bilmiyorum. Bundan öte söyledigim ise Zerdüstilik dini ile ilgilidir.

Siniflarin Asaleti

Veda dini konusunda sunu dedim ki; asalet, siniflara da yanmaktadır, tanrilar da sosyal siniflarin esasina göre taksim olunuyorlar. Siniflar ise tenasüh esasina göre dinî ve felsefî bir anlam buluyorlar. Zerdüstilik dininde de siniflar, dinin alt yapi sini olusturuyorlar.

“Sirk sosyolojisi” bölümünde (Tahran Edebiyat ve Beserî Ilimier Fakültesi’nde yaptigim bir konusmada ve Hüseyiniye-i Irsad’da “Ibrahim’le Randevu” sohbetinde söyîe söylemistim: Sirk sosyolojisinde çok tanricilik, sosyal alt yapiyi tanımlayabil mek için fikri alt yapi olmustur. Yani çok tanricilik sudur: Top lumda kaç grup, kaç irk, kaç sinif görüyorsa, tabii, ilâhî, ezelî, degismez ve evrensel bir isarettirler. Çünkü tanrilarin, asagi yu kari, büyük ve küçük diye taksim edilmesine ilâhî bir açıklama olmaktadırlar. Sirkle mücadele birkaç putla mücadele etmek de gildir. Bir grup, tanrilara sapikliklarından böyle inanıyorlar. Gü zel! Simdilerde mütefekkir bir adam, putlar tanri degildir diye kafalarına bir anlayis sokmus da artik kimse böyle hayal etmi yor. Oysa Ibrahimvari bir sekilde, sirk fikrinin alt yapisiyla sa vasmak gerekir.

Zerdüstilik dininde siniflar, Veda dini kadar fazlaca bö lünmemislerdir, ama her durumda sosyal siniflandirma, ilâhî bir alt yapi bulmustur.

DINLER TARİH

489

Hintli ve İranlı dinlerde -ayrı ülkelere dönüşmelerinden önce-iki tanrı mevcuttur: Biri gök tanrısı “Varuna”, biri sevgi, rah met, ay ve yer tanrısı “Mitra”dır. Varuna, hükümette, toplumda ki etkin güçlerde tecellisini bulur. Onların yardımcısıdır. Mitra ise, ruhanîyetin, mûbedlerin, moğların (mecusî ruhanîlerin), brahmanların tanrısıdır. Bu iki tanrı, Mûbed ve Hüsrev’in ilişkisi -veya Hint’te “Raca” ve “Brahman” ilişkisi-dinî nüfuz ve siyasî güç sahibini açıklamaktadır.

Birinci yerde “Ageni” vardır. Ates Tanrısı anlamında. Ates Tanrısından iki tanrı yapılmıştır. Biri Mehr veya Mitra, diğeri Varuna’dır. O halde dinî ve siyasî iki kudretin, aynı yerden ayrıldıkları ve bölünmüş oldukları belli oluyor.

Diğer bir yerde Mitra ile Varuna dünyanın idaresinde birlikte ve el elidir denileceği yerde “Mitravaruna” veya “Varuna-mitra” denilmiştir. Her ikisi birbiriyle kaynaşmıştır, âdeta birdirler. Bu irtibat ve aynı cinsten olma, hatta aynı zâttan olma, aynı kaderi paylaşma, hakim iki siyasî ve dinî kudretin aynı kökene bağlandıklarını açıklıyor.

Üçüncü tanrı ise; “Indra”dır. Indra, savaş tanrısıdır. Kahramanların, pehlivanların, zorbaların, askerlerin ve esrafın (at ve kılıç sahiplerinin) tanrısıdır.

Dünyanın nasıl bilinçli bir şekilde taksim edildiğine baki niz! Mitra, yer; Varuna, göğü bir egemen güç olarak idare ediyor. Indra yer ile gök arasında gidip gelme halindedir. Yani aris tokrasinin kılıç gücü iki resmî kutup, din ve dünya arasında, din adıyla hükmetmiş gücün -mûbedler, brahmanlar veya ne varsa-veya siyaset, iktisat gücü olan her

sekiyle tezahür etmistir. Ba zen bunun elinde, bazen onun elinde alet olmustur. Bir zaman bunu, diger bir zaman onu kendi elinde alet yapmistir.

Dördüncü tanri ise, köylülerin ve çiftçilerin tanrisidir, dün yadaki yesillikleri yaratmaktadır.

Ratu

Mitra ve Varuna, “Ratu”nun muhafızlarıdır. “Ratu” yani kâinatın düzen ve namusu-Yani düzen. Tarihte düzen ve intizam, din adıyla kutsiyet kazanmış sosyal ilişkilerden ibaret ol—

490

DINLER TARİHİ

mustur. Herkes, o düzende isinin hesabını görür. Herkes her si nif, sosyal hayattaki yerini tanır ve sarsılmaması için uğraşır.

Düzen (veya kanun, adalet, itidal ya da genel anlamıyla tanrı "Raf'nun destekleyicisi olduğu şey), toplumun, grupların, in san Sınıflarının, bir çeşit ağ gibi örülmesidir. Bu sebekelendirme-nin muhafızları, Ratu, Mehr tanrısı ve tanrı Varuna'dır. Olma yan bu yalan tanrılarının, ne kadar doğru ve var olduklarını, arastırma işine yaradıklarını görüyorsunuz.

Tanrıların bu gruplandırılması ve sınıflandırılması -ki sosyal sınıflandırmanın açıklanmasıdır-Sasaniler zamanında başka bir şekildeydi. Zerdüşt, bütün tanrıları dışarı atmıştı ve bir tanrıdan, bir "Ahuramazda"dan bahsetmişti. Demişti ki; biriciktir, zengin ve fakirin, mübed'in, mübed olmayanın, herkesin tanrısı sadece bir tanrıdır: Ahuramazda. Ama mübedler, Zerdüşt'ün biricik tanrısına teslis (üçlü) bir özellik verdiler: "Zerdüşt söyle buyurmuştur: "Ateş, melekut, Ahurai âlemden bir işaret ve semboldür; ateşi kutsallaştırmak gerekir, ateşe hürmet etmek gerekir." dediler.

Böylece mübedler ateşi (Ahurai işaret ve sembolü) üç kısma ayırdılar ve üç ateş yaptılar: Biri Estehr mabedindeki (Fars eyaletinde) ateş; ruhanîlerin, mübedlerin ateşi idi. Biri, Azerbaycan'daydı; şehzadelerin ve savaşçıların ateşiydi. Üçüncüsü, de Rüy'end'dir. Köylülerin ve çiftçilerin ateşiydi.

Mübedler, Zerdüşt'ün tevhidini, sirkin bir alt yapısı şeklini ortaya çıkardılar. Doğrusu bu hayret edilecek bir maharettir. Hz. Peygamber, sirki yok etmişti. Buna karşı sirk, tevhid elbise sine bürünerek ortaya çıkmıştı. Fakat o zaman bir şey yapamamıştı. Daha sonra bu montajlı durum karşısında, Ali

yenilgiye ugra mis ve kurban edilmisti. Sirk ile mŭcadelede zaaf hisseden bŭ tŭn liderler ikinci cenahtandir. ŭnkŭ sirk ile mŭcadele cidden zor olup yenilgi ve ŭmitsizlik olusturabilir.

Ruhanŭyetin Asli

Mŭbetlik makami, mirasla geçen bir makamdi. Mŭbedzade (Zerdŭstŭ ruhanŭnin oglu) ister kŭtŭ, ister iyi olsun, babasinin yerine geçiyordu. Sadece kanunlari, hareketleri ve gelenekleri

DINLER TARİHİ

491

biraz öğrenmesi yeterlidir. Mûbed olmak ve Zerdüsti elbisesiyle ortaya çıkmak için, dini tanıma ilmi lâzım değildir. Sadece kar masık nezir ve kurban merasimini, genel tesrifati bilmesi ve duaları ezberlemesi yeterlidir. Sadece bu yeterliydi.

Bu yüzden bu dinde veya Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık... dinlerinde mûbed, kesis, Brahman, moin, kendi dinlerini bîr dünya görüşü, bir ideoloji, bir felsefe olarak tanıyan kimseler değillerdi. Hakikat ve gerçeğe ve dinlerinin yönüne nisbetle olan suurları fazladır. Belki el ve ayakları hafif olan ruhanîlerdir(!). Ama okuma yazmaları yoktur -bu müphem değildir! Herifin deyimiyle, gerisine sahiptir! O halde yirmi verme, ondokuz ver! - Burası, Islâm'ın değeriyle mukayese yapıldığı za man durdurulması gereken bir noktadır, islâm, ruhanîyetin yeline, ilmî gösteriyor. Kuran din üzerinde düşünmeyi te'kid ediyor. Bilgi, aydınlık, suur kazanmak, dini doğru tanımak, fıkıh yani dîni tanıma (din bilim), sadece gelenekleri, hükümleri, kanunları, merasimleri ve dinî amelleri öğrenmek (meselâ, miras kurban veya çeşitli namazların... hükümlerini öğrenmek) değildir. Bunları herkes tertipli bir şekilde öğrenebilir. Ama o kendini bilme duygusu, suur, doğru şekilde dini anlayış, dinin dayandığı esas yönü tanıma ve onu gösterme, fıkıh adını tasimaktadır ve herkesin işi de değildir.

Zerdüst dininde, her sınıf özel bir tanrıya sahiptir; ruhanîler ruhanî tanrısına! Eger ben diğer bir sınıftan isem, ne sınıftan çıkma gücüne sahibim, ne de diğer bir sınıfa girme yoluna sahibim. Tevhid, bu sınıfsal, grupsal, kan ve toprağa dayanan duvarların yıkılmasıdır.

Dogru Peygamber Zerdüst, Semavi Kitap Avesta

Bazilari, tevhid ilâhisi olan Yestler'i Zerdüst'ün kendisi söylemiştir diyorlar? Bazilari bu kelimeyi Kur'ân'daki "Yasin" kelimesiyle bir olarak bilmislerdir. Çünkü bu kelimenin çeşitli kura—

DINLER TARİHİ

DINLER TARİHİ

493

atları var; “Yesim”, “Yesema”, “Yesin”, “Yesina”... şeklinde de ya zilmistir.⁶²

“Bihardan ve biraz da, muhterem bir zât, olan sayın Tabatabai’den (el-Mizan tefsirinden) bazı rivayetler topladım. Hazreti Emir’den (Hz. Ali a.s.) sordular; “Mecusiler Ehl-i Kitap midir? Degil midir?” Açık olarak söyle cevap veriyor: “Mecusiler Ehl-i Kitap’tir, bir peygamberleri vardı; öldürdüler. Yaktıkları bir ki tapları vardı...”

Hazreti Emir’den (a.s.) başka rivayetler de naklediyorlar: “Zerdüst’ün kitabı, on ikibin inek derisi üzerinde yazılmış idi.” Müstesrikler ve Zerdüst tarihi de böyle yazıyor: Bir padisah bir günah isledi, Mûbedler ve gerçek din bilginleri itiraz ettiler. O da karar aldı ve o kitabı yok etti. Zerdüst dininin ahkâm ve ka nunlarını degistirdi ve simdiki sekle getirdi...” Burada Hz. Ali (a.s.) Zerdüst dininin sapmasını söyle tahlil ediyor: Kitap ve risâlet sahibi hak bir din olmuştur. Açgözlü güçlülerin ve zorba ligi destekleyicilerin elleriyle, zamanla tahrif edilmistir.

Yemen’in güneyindeki Hicr, İranlı Zerdüstilerin yerleştiği bir bölgeydi. Yemen’in Müslümanlar tarafından fethinden sonra Hz. Peygamberin emriyle Hicr Mecusileri’yle, Zerdüstilerine Ehl-i Kitap muamelesi yaptılar ve onlardan cizye aldılar. Biliyo ruz ki, Islâm sadece, muvahhiden ehli kitap olandan (velev ki sapmış bile olsa), gerek tevhidi dine sahip olan kimselerden ciz ye alıyor. Binâenaleyh Hz. Peygamber, Mecusi sirkini, Yahudi lik ve Hristiyanlığın sirkıyla aynı cinsten telakki ediyor. Zer düst dinini, sirk dinli müsrik mecusilerin yaptığı din olarak de gil, Zerdüst’ün dini olarak telakki ediyor.

Ahuramazda: Uzak ve Sevilmeyen Tanrı

Zerdüstilik dininde Ahuramazda çok büyük bir tanrıdır, alisilmis siradan insanların ona ulaşması mümkün değildir. Ona yaklaşılamaz ve bir işe tevessül edilemez, tapılamaz, birşey iste-

62-Yesller. tanrıların { Izedan) övgüsüyle ilgili ilâhîler ve dualardır "Izedan". "Yezcl" kökiindedir. "Yjsona", "Yest", "Yezdan" hepsi ortak Yo?d kökündendir,

Övgü ve tapma anlamındadır.

nemez. Küçük tanrılar el altında olup, halkın ihtiyaçlarına cevap verirler. Bu yüzden mabetleri "Sorus", "Ageni", "Nahiyed", "Mehr" ve "Mitra" ile doluydu.

Yüksek dağlarda, güneşe karşı Allah'a yalvarıs, yakarıs için durulduğu doğrudur. Ama bir mabet yaptıkları zaman tanrılar la doluydu, "Ahuramazda" ile değil.

Yakın İlâh Allah: Şimdi Ne Kadar da Uzak ...

Halkımız Zerdüstilik dininden etkilenmiş ki, onların iş tek, duygu, yakarıs ve gidis yolu üzerinde Allah'tan ziyade din önderleri vardır. Meshed yakınlarına "Murad Efendi" diye biri gömülü olup, nasıl biri olduğu belli değildir. Bazıları imamin hizmetçisi diyorlar, bazıları arkadaşı ve müridi diyorlar. Bazıları halifenin memuru ve casusuydu; imamin katli işinde eli vardı, diyorlar. Dindar Meshedli'nin ihtiyacı olduğunda, birşey talep ettiğinde cuma geceleri ve kutsal günlerde kilometrelerce yol alıyor, toz-duman yiyor, Murad Efendi'nin ziyaretine gidiyor. Ne istiyorsa, ondan talep ediyor. Halbuki

evden ikip, Hz. Imam Riza'nin (a.s.) kabrinin esigine varmasi için, birkaç adim yürümesi yeterlidir. Bundan da önemlisi, görecek göze sahip ol masi Islâm'ın "Allah"ini, kendi evinde, kendinde görmesi için yeterlidir. Ama ne yapsin, esraflık düzeni, dinî görüşünde de te celli etmistir. Debdebe ve yüceligin esiginde, Tavas topraklari nin sultani Sultan Ali bin Musa el-Riza'nin medari velayeti kar sisinda..." Kendisine ait tüm makamlarini raiyyeye ait olarak gö rüyor. O saraya bîr yol mu bulamiyor? O halde reis ve müdürün pesinden gitmek yerine memur, odaci ve hademenin pesinden gidiyor, Allah yerine "Murad Efendi"nin pesinden gidiyor. Hal buki Islâm'la Allah dost idi, lâkabi refik/dost idi. Kur'ân'da hal ka hitap eden bir dost, insanin dostudur sanirsin. Yardım etmen gerekir ki o da sana yardım etsin. Emrederken, "Yehova" gibi, git! gitme! yap! yapma! "... " demek yerine, yöntem sunuyor; hik metini söylüyor, faydalarini sayiyor, hangi sonuçlari oldugunu söylüyor. Bu durum nihayette isi Allah ve halkin yakinaligina ulastiriyor; düşüncelerimizde mertebeler olusturuyor. Evvelki ler ise Islâm'a giren, Islâm'dan önceki görüşlerdir.

DINLER TARİHİ

Güzel Olan Her Tapma, Allah'a Tapma Degildir

İslâm'da tapma Allah'a mahsustur. "Yalnız, sana ibadet ederiz, yalnız senden yardım isteriz" (Fâtiha/4). O biriciktir ve biz muvahhidiz. Ama Zerdüşt dininde, Tanrı bir olmakla beraber yardım isteme ve tapma ona mahsus degildir. Belki güzel iyi ve yüce olan herseye kapılıyor. Bütün "Yestler" in tamamı hep güzel ve Ahurai olan seylerin, hatta inek ve atesin övgüsüyle ilgili bö lümlerdir.

Gatlar'da, gördüğümüz gibi Ordibehest, Hordad, Esend, (Emsaspendlerin isimleri) Ahuramazda'nin sıfatlarıdır, özel isimler degil. Ama sonraki dönemlerde bu sıfatlar nitelenenden soyutlanıyorlar, Ahura'nin zâtından ayrılıyorlar. Tanrıya yakın melekler ve tanrılar (izedan) şekilde ortaya çıkıyorlar. Bunlar vacibu'l-vücudun ezelî ve ebedî zâtın -yani Allah'ın-sıfatları ol dukları için ayrıldıkları zaman, müstakil melekler şeklinde orta ya çıkıyorlar. Öylece ebedîliklerini korumuşlardır; bu ise, artık sıktır.

Diger Tanrilar

Zerdüst dininde Emsaspend'den baska tanrilar da vardir.

1-Sorus: Insanin itaat, takva ve kullugunun tecelli ettigi yerdir. Yeryüzünde tanriya ibadeti, itaati teblig eden ruhanîlerin yardimcisidir.

2-Fere-i izedi: Kutsal ruhtur; bereket ve kutsallik kad etmekte. Girdigi her ruh ve canda basari saglamakta; afiyet, selâmet, saltanat, makam ve kudrete ulastirmaktadir. Dünya ve âhirette kurtulusa erismektedir.

Ahuramazda'ya yalvaris ve tapmayla kutsal ruhu bulabilir. Kutsal ruh eger bir ruha girirse, o ruhun sahibi bahtiyar olmak ta; yoksa zalim ve saki kalmaktadir.

3-Menter: Bu kelime bugün de kullanilmaktadir. "Büyülen mis" diyoruz, yani "Onu büyülemisler."

"Menter" (büyü), kutsal kelimelerden, virdlerden; dil, ayak, elbise, el ve agiz... temiz, okunmus olan dualardan veya bazi

DINLER TARİHİ

495

durumlardan, özel dinî ve ruhanî merasimlerden ibaret olup resmî mubed vasıtasıyla, özel bir kiraat ve ahenkle açıklanıp telkin ediliyordu.

Bu kelimeler, sirli ahurai kelimeler gibi telakki ediliyorlardı, içlerinde “mânâ”, gaybî ve gizli ruh mevcuttu. Çünkü kulak yoluyla dinleyicinin ruh ve kalbine giriyordu. Hristiyanlığın rabbani aksam yemegindeki kutsal sarap ve ekmegin yaptığı işi yapıyordu.

Bu kutsal, gizli, esrarlı kelimelerin tekrarı sevaptır ve değerlidir. Hatta bir anlamı olmasa bile. Bu vird kelimelerinin okunması -anlamak için okunan bir metin olarak değil-etki taşıyıcıdır. Gaybî ve esrarlı bir kutsallığı vardır, insana (dünyada ve âhirette) lâyık olduğundan fazla mükâfatlar veriyor.

Bizim duâ kitaplarımızın hasiyelerinin yazdığı sevaplara ne kadar çok benzediğini görüyorsunuz değil mi? Halbuki Kur’ân’ın kendisi ve Islâmî dualar o kadar çok değerlidir ki başka sevaba ihtiyaç yoktur. Meselâ “Ziyaret” ve “İrs”i okuyan her adam, onurlanıp suür, dünya görüşü ve tarihî bir felsefe buluyor ve öyle bir güç elde ediyor ki, artık her şeyi anlıyor. O zaman, bu insanî suür kanadını kazanmakla söyle diyor: Bu duayı günde üç defa kibleye yönelerek okuyan herkesin yanına birden yetmişbin huri konulur! (Bunların hepsini ne yapacağım ki?) ve ya günahından da temizleniyor -denizin köpüğü veya çölün kumları kadar olsa bile- (Allah-u Ekber! Eğer adamın Hz. Nuh kadar ömrü olsa ve günah işlemeyen bir anı bile olmasa yine bu kadar günah işleyemez; daha az günahı olur!) Artık bu kelime lerin hangi

büyülü etkisi var ki, kâinatta ve hayatta bu kadar acaip etki birakıyorlar, Allah'î isin içinden çıkariyorlar!

Zerdüst Dininde Kiyamet

Zerdüst diniyle ilgili elimizde olan ilk kaynaklarda, Kiyâmet'e inanç yoktur. Sasani dönemindeki kaynaklarda (ve bu son sülâlenin iktidarının zamanlarında) ortaya çıkmakta. Kiyamet meselesi dünyanın “Gîtî” ve “Mînú” -yani dünya âlemi ve âhiret-diye taksim edilmesi, sonra terazi, cehennem, cennet

DINLER TARİHİ

veya yakınlarla evlenmenin haram kılınması konusu eski Zerdüşt dininde mevcut olmuş olan meseleler olabilir. -Gerçi Zerdüşt dininde olmaması mümkündür-Ama sonraları İsrail ve Arya kültürleriyle ilişkisinde-Mezopotamya'da ve İslâmî kültürle karşılaşmasında tedricen meydana gelmiş olması mümkündür. Bu, doğrudan acaip hokkabazlıklarla Zerdüşt'ün doğum tarihini M.Ö. 329 ila 600 yılları arasından MÖ. 6000 yılları na hatta İskender'in saldırısından 6000 yıl Öncesine götürerek bununla da ırkçı bir sonuç almak isteyen müstesriklerin gerçek dışı sözlerine benziyor. Çünkü Avrupalı (hangi din ve ideolojiye mensup olursa olsun) bir çeşit egosantrizimle (kendini bütün evrenin merkezi olarak görme eğilimi, ben içincilik, kendine tapıcılık) kendini her din, ideoloji ve felsefenin varlık sebebi görüyor. Bu yüzden çocuklar için -hatta bizim üniversitelerimiz için-yazdıkları kitaplarda bütün ilimler, felsefeler, düşünceler, ahlâklar, dahiler ve bütün sanatlar, Yunan ve Atina'dan başlıyor, Paris ve Londra'da (Müstesrik Avrupa'nın neresinden olur olsun) sona eriyor.

Bazı müstesriklerin, meselâ Ebu Ali Sina üzerinde çalışıp; o büyük bir dahidir, demelerine veya, ilk olarak İslâm falanca bu yük meseleyi halletmiştir, alkolü Razi keşfetmiştir, isgin kiril masini ilk defa İbni Heysem keşfetmiştir, cebir ve karsilastırma'yı Hayyam yaratmıştır demeleri karsısında aldanmaymız. Çünkü bunlar Avrupa'daki resmî ders kitaplarında yoktur. Üniversite hocaları, propagandacılar, konuşmacılar ve yazarlar böyle şeyler söylemiyorlar. Belki üniversitelerden, üniversite hocalarından, resmî eğitim öğretim ve kültürden uzak insanlardan kaçınan Avrupa'daki bazı müstesrikler bunları söylüyorlar. -Bazen bir üniversite veya bir ülkede birkaç kişiden fazla degillerdir-Bunlar da kendilerine özgü Özel gayret ve çabaları sonucu elde

ettiklerinin etkisi altındadırlar. Bazıları, insafli olarak dogunun, dogulu felsefe, din, ahlâk... ve sanatın etkisi altındadır. Bazıları nin ise, “koltugun altına karpuz koymak” gibi bir amacı var. (Onlardan fazla emin olmamak gerekir!) Ama Avrupalı’nın ge nel kültürü (gerek Hegel olsun, gerek Ernest Renan olsun, ge-DINLER TARİHİ

497

rekse Sigmund Freud olsun...) kendi eksenci (egosantrist) ve kendine tapicidir. Gerek Yunan’i asil olarak görmek, diğerlerini barbar ve vahsi görmek seklinde, gerekse Avrupa’yi asil olarak tanıyan, insanlık medeniyetini Avrupalı gören; gerisini yerli, dogulu ve duygusal kabul eden simdiki sekliyle olsun; Avrupalı’yi geri bildikleri her yerde, riyakârca bir siçrayıyla ileri sürüyorlar, daha önce o toplumda ileride olanları geriye çekiyorlar.

Ama tevhid meselesinde, orta yeri bir zorlugun çıktığını gö rüyorsunuz. (Tevhid, dinler tarihi ve insanî düşüncenin değis mesi tarihinin en büyük iftiharlarından biridir):

Avrupalılar batı karsısında doguyu, hakir görüyorlar. Bu sekilde hem Samilere, hem Aramilere, hem Araplara, hem Türk lere, hem Mogollara, hem Çinli ve hem de Hintli’ye hakaret edil mis oluyor. Onların nazarında hepimiz, ikinci sınıf ırk olarak hakarete ugramış oluyoruz.

Bugünkü batı dünya görüşü, ondokuzuncu asır dünya gö rüsünden ayridir. Dar bir dünya görüşü olup dünyayı Avru- pa’dan-Yunan’a, Yunan’dan, Avrupa’ya kadar bilmekte. Zira Avrupalı üniversite öğrencisi, İran, Islâm ve Hind’e varınca gö rüyor ki kendi ecdatlarının kuyruğu bile düşmemişken burada büyük medeniyetlere ve kültüre sahip olmuşlar.

Irklar tarihine bakınız. Âryaîler, İranlılar olsun Hintliler ol sun Mezopotamyalı Sami ve Aramiler’den sonra tevhide ulaş

mislardir. Soylu, asil, insanligini basindaki gül olan Aryailer, “Hegel’in deyimiyle “hatta tanrının bile kendini bilmek ve suur-lanmak için ihtiyaç duyduğu” ırk, daha asagi bir ırktir (Avrupa lilara göre). Zira Âryaîler arasinda muvahhid sayilabilecek en büyük Peygamber (sosyolojik anlamıyla) Zerdüst’tür. Ama sa rih, açık tevhid mektebinin kurucusu, baltayi alip mabetlerdeki putlari tek tek kiran Ibrahim’dır. Ibrahim milattan 1800 yil önce dir, yani Zerdüst’ün dogumundan 1200 yil öncedir. (Konfüçyüs, Buda, Mehavİra, Nanek de muvahhid olarak kabul edilemez. Sadece Zerdüst irksal açıdan onların karsisina konulabilir ve muvahhid olarak taninabilir). Ibrahim’dan sonra, Musa, İsa ve

DINLER TARİHİ

İslâm peygamberi bu silsileden gelmişlerdir. İbrahim ve Musa, Zerdüşt'ten öncedir.

O halde ne yapmalı? Zerdüşt için, daha önceki tarihlerden doğum tarihi almak (uydurmak) gerekir. Bu nedenle onu sekiz-binikiyüz yıl geriye götürdüler ki tevhidi Sami irkindan alıp, Arya irkına bağislasınlar!

SORU VEÇEVAPLAR

Soru: Acaba köle sahipliği ve köle ticareti fesadi (İslâm'da haram kılınan) içki kadar önemli değil miydi ki İslâm resmen tanıdı?

Cevap: “Resmen tanıdı” sözü yanlıştır. Bir zaman vardır ki bir devrim, düzen, din, mektep, ideoloji ve rejim sosyal bir durumu resmen tanıyor; bazen de ona katlanıyor. Bunun ikisi bir değildir. Bir sosyal durumun resmen tanınması su anlama gelir; bu düzen, bu (bu sosyal meseleyi), sağlam olarak kabul ediyor. Ama katlanmak, tahammül etmek ise sudur: Fikrî ve itikadi ba kimdan onu mahkûm ve kötü olarak biliyor, kabul etmiyor. Ama sosyal yararlar ve sebepler bu alâmete geçici olarak katlan masına, tahammül etmesine sebep olurlar. Ekseriya yaptıkları kinamalardan biri sudur; falan kitabın yayınlanmasına, falan sözün söylenmesine, falan şahsin sağ kalmasına niçin izin veriyor lar? diyorlar. Bu izin verme değildir. Bazen birini, bu sözleri söylesin diye davet ediyorlarken bazen, bu sözleri söylesin diye izin veriyorlar. Bazen de o, sözlerini söylüyor, onlar da ona tahammül ediyorlar. Bütün bunlar, aynı şeyler değildir.

Ama devrimci sosyolojide yer alan çoğu diğ er sosyal durumlar gibi, kölelik meselesine bu düzenlemeye göre tahammül edilmistir. Söyle ki, devrimci düzenler şimdi de benzer mesele ler ve seylere tahammül ediyorlar. Örnek olarak; hiçbir sosyal düzende “fahiselik” diye bir meseleye izin verilmemistir, resmen asla taninmamistir. Ama katlanip, tahammül edilmistir. Sunun için; bu mevcut sosyal olay -fıkrî bakımdan mahkûmdur, kötü-lenmistir-iki duruma sahiptir: Va siddetli bir seki’de onunla

mücadele etmemiz, onu yok etmemiz, ona toplumda zuhur ve görünme izni vermememiz gerekir. Veya tahammül edilmesi gerekir. Bu sosyal durumun meydana gelis köklerinin, bu olayın meydana gelmesine sebep olan iktisadî ve sosyal etkenleri ku rutmamız gerekir. Avrupa burjuvazisi düzenlerinde de -ki çoğu insanî ve hukukî meseleleri (fahiseligi) kabul etmiyorlar, fakat ona tahammül ediyorlar. Sosyal bir gerçek olduğu için, onu, kontrolü , zayıflatılması ve araştırılması mümkün, Özel, sınırlı bir ortamda bırakmışlar. Ancak şimdi toplumlarının bütün be denine yayılmış ve her yere bulasmıştır. Öyle bir hale gelmiş ki, artık kontrolü asla mümkün değildir. Bir realist ile idealist (devrimci bile olsalar) arasındaki fark budur. Idealist bir devrimci diyor ki, toplumda fahiseligin olmaması gerekir. Kudreti ele geçir diği zaman “kötü isimli mahalleyi” (fuhuş yuvalarını) tamamen kapatıp yok ediyor, ortadan kaldırıyor. “Bu “utanç vericilik” toplumdan kaldırıldığı için mutludur! Sonra bu utanç verici lekenin, her yere yayıldığını görüyor, onunla nasıl mücadele edeceğini bilmiyor. O idealist gibi, bu görünüme muhalif olan bir realist böyle yüzeysel, şekli ve yasal bir mücadele yapmak yerine, inceleyip araştırıyor; böyle bir olayı meydana getiren sosyal, ruhsal ve hukuksal etkenlerin ne olduğunu öğreniyor; etkenlerle mücadele ediyor. Bu kabul etmek değildir; bu olaya *gerçekliğe zahir tahammül etmektir. Bir, müddet sonra böyle kötü bir olayı meydana getiren etkenleri kurutabilirse, böyle bir faciayı sadece yüzeysel bir şekilde ezen ve yok eden kimse, bu görüntüyü sadece halkın nazarında ezmistir. Ancak etkenleri kalıyor, sosyal gerçeklik açısından ise onu kuvvetlendirmistir bile.p>*

Küba düzeninde devrim olduğu zaman, sorunlarından biri suydı, bu ülke bütün Amerika kıtasının kumarhanesi olmuştı. Öyle ki seyyar kumarhaneler bile vardı. Özel otomobiller çeşitli dört yollara geliyorlardı, o yerin gençleri iki veya üç saatliğine kumar oynuyorlardı. Sonra otomobil başka bir mahallede duru yordu. Binyediyüz küsür çeşit piyango vardı, çekilis yapıyorlar di. Her Kübali genç, sabahtan gece yarısına kadar cafelerde, te leksle gelen yarışma ve piyango çekilislerinin sonuçlarını bekli yordu. Bütün halk bunu alışkanlık edinmişti. Binlerce insan, bu

DINLER TARİHİ

yoldan geçiniyordu. Birey açısından, toplumun iktisadî kurum larından biri olmustu. Fidel Castro iktidari ele geçirince, sosya list düzen açık olarak kumara karsi oldugundan bir genelgeyle, zorla kumarhaneleri kapatmak yerine kumar ve piyango'nun meydana gelmesine sebep olan Iktisadî sebeplerle mücadele etti. Bir süre sonra orada usulen kumarin meydana gelmemesini sag ladi. Çok az grupların disinda toplumdaki kökü kazindi. Daha Önce bu yolla ekmek yiyen kimselerin, geçim yolları degisti. Ku mari doguran iktisadî düzen degisti, olumlu bir üretim düzeni ne dönüştü. Sonra türlerinden birini, piyangoların bir çeşidini millî düzeyde bıraktılar; ortadan kaldırmadılar. Sunun için; pi yangonun meydana gelisini saglayan köklerden birini korumak la, sonradan meydana gelen boslugun baska bir sekilde sapmis olarak ortaya çıkmasını önlemek istediler. Demek ki, tedricen kökünü kazıyabilmek için, birini bıraktılar. O bir taneyi de su sekilde çıkardılar; meselâ herkes, üç tümen verebilip bir piyan go bileti alabilsin (bir bilettten fazla da degil, o da haftada yalnız bir defa). Sonra eger kazanamazsa (ki, çogunlukla kimse kazan mıyor) o biletler bosa gitmezdi. Bu bos biletler ayrıca belli bir degere sahip oldugundan, taksitler, kıymetli evraklar ve kagit para seklinde halk için yapılan teskilatlara, konut yapan genel sandıklara ödenebiliyordu. Yani öyle bir sekil aldı ki, kumar ve piyango katilmaları, kumar ve piyango'nun anlam ve muhtevasi yavas yavas ortadan kalkti. Piyango formuna tahammül edip, sonra mücadele ederek kök ve temelde, böylesi hastalıkları meydana getiren iktisadî alt yapıyla mücadele ettikten bir müd det sonra onun da kökünü kazıdılar. Toplumda hiçbir hareket, kimildanis ve rahatsızlık meydana gelmeksizin kökünü kazı dılar.

Köleliğin, iktisadî alt yapının, sosyal ilişkilerin bir parçası ve bir grubun ahlâki⁶³ olduğu toplumlarda, devrimci bir düzen

63-Hatta simdilerde bile öyle adamlar görüyoruz ki, eğer onları odanın baş köşesindeki sedirin üzerine oturtup “efendi” yapsak bile, yine cahalsiz olurlar. Kâpının esigine aidip, el pençe durmak isterler. Daima eğilme (rükû) halinde olmak isterler. Dalkavukluk ve meddahlık yapmadan asla yaşayamazlar! Ahlâkî düzen bu şekilde ortaya çıkmış. İktisadî düzenin, usulün onurlarından biri kölelik olurken sosyal ilişkilerin temellerinden biri, kölelik olmuştur.

DINLER TARİHİ

501

geldiği zaman, eğer köleliği bir genelgeyle lagvetmek isterse, onu köklestirmiş olur, üstelik yasal olmayan bir şekilde.

Bu, yüzde yüz köleliğin hızlanması ve genişlemesine doğru götürür; su anda çoğu ülkelerde olduğu gibi. Geri kalmış toplumlarda devlet, seklen köleliği ve kız çocuklarının alim satımı ni yasaklamıştır. Fakat yasal olduğu zaman da kontrolün görün düğünden daha çok gerektiğini görüyoruz. Simdi bir baba bile kızını küçük yasta bir aileye satıyor; parasını alıyor, sonra büyü yünce ona veriyor. Bu aile sahtekârlik yapıp bu ki/m parasını vermezse, sonra onu bir köle olarak alırsa, mahkemeye basvur mak imkânsiz olmakta. Çünkü köle kaçak bir cins durumuna gelmiştir! Alt yapısını yok etmeden köleliği ortadan kaldırırsan, yasal formunu ortadan kaldırırsan kaçak şekilde ortaya çıkacak tır. Gizli kölelik daha çok genişler ve kontrolü mümkün olmaz.

İslâm'da İslâm peygamberinin ve İslâm liderlerinin ilk dönemlerde, köleliğe karşı yaptıkları şiddetli saldırılarla ilgili kanunlar var. Öyle ki, Allah nezdinde hiçbir is insan alim satımı kadar nefret edilen bir is değildir. Veya insan satan köle tüccarı dışında Allah'ın herkesi affetmesi mümkündür. -Hem de her çe sit keffareti, her çe sit sosyal ameli veya her çe sit sevabi köleleri azad etmekle tartarak.⁶⁴ Bir de sosyal kanunlar ve iktisadî düzen bakımından, sonradan belli oldu ki; İslâm sekle geçici olarak tahammül etti. Köleliğin kökünü, iktisadî düzeni degistirmekle, ahlâkî değerlerini degismesiyle öyle bir biçimde degistirdi ve bambaska yaptı ki, bu sorunun tamamen ortadan kalkmasını sağlayacak şekilde davrandı. Fakat ortadan kalkmadığını gör dük:

İslâm'ın sahip olduğu programın esasına göre on yirmi se ne zarfında köleliğin mutlak reddine ulaşıyorsunuz. Ancak programının uygulanması tamamlanmadı. İsin ortasında esraf lik ve köle tüccarı o efendiler, Peygamberin yerine geçme adına, hakim oldular; sonra kölelik fikhini oluşturdular. Fikhi bir sekle

sun)_..... ,----

sin. Ne kadar azamete sahip olduğunu anlayamazsın. Nedir? Sudur: bir insanın kölelikten .izad edilmesinde senin elin (katkin) olsun.

DINLER TARİHİ

büründürmelerinden sonra, is Islâmî bir kanun olarak ortaya çıktı. Hâlâ tarif ediliyor, “birakmış” degiller! Bir kölenin yarisi, mescidin malidir. Bir gün mescidde, bir gün efendisinin yanın da çalışması, Cuma günü de tatil yapması gerekir. Cuma günü ne efendisine, ne de mescide aittir. O gün, biri onun basına bir tas atıp basını kanatırsa, kan pahasını ödemek gerekir. Simdi bi le bu “ilmî” bîr konudur. Verdigim bu kan bedeli, mescide mi gi diyor? (Bu konuda) fikrî ihtilaf fazladır! Ulemâdan bazıları efen dinin, diyorlar; bazıları da mescidin; söyle ki Allah kuldân daha haklidir. Bazıları, efendinin malidir, diyorlar; çünkü efendi yarisini mescide vakfetmiştir. Bazıları da kendi malidir, diyorlar. Bazıları da yarisi efendinin yarisi Allah’a ait; böylece ihtilaf orta dan kalkmaktadır! Sanki su anda Islâm toplumunun bütün me seleleri hal olmus, derdi, izdirabi sadece bu konunun halledil mesidir.

Bu yüzden eger, sonraları köleliğin ortadan kalkmadığını görüyorsak, koydukları kurumların ve girisimde bulundukları şeyin asla olmadığı yürümediği için degildi. Öyleyse niçin böyle oluyordu? Bundan sonra da köleliğin, Avrupa’nın aksine, üreti min bir etkeni olduğunu gördük. -Avrupa feodalitesinde köle ler, köylülerin ve işçilerin bir parçası olarak bölük bölük i diler.-Islâm’da esraflığın galip gelmesiyle, bu programların tamamen ortadan kalktığını görüyordu. Sloganların disinda hersey degis ti, alt yapı oradan kalkti Bununla beraber, Islâm’in köleliğe kar si iktisadî açıdan açtığı savaş, köleliğin Islâm toplumlarında fiilen ortadan kalkmasına neden oldu. Fakat (domestique) usak kölelik şeklinde kaldı.⁶⁵

Halbuki Avrupa’da kölelik, üretim köleliği şeklindeydi. Ya ni bir sınıf -milyonlarca köle-daima üretime katılıyorlardı. Bu

yüzden Islâm, köleliği bu şekilde resmen tanımadı. Diğer baska şeyleri de, resmen tanımadığı gibi. Ona tahammül etti, bu körü kurumun etkenlerinin kökünü kazımak için onunla mücadele

65-Domestik kölelik, kölelerin üretiminde çalışmadığı bir köleliktir. Bazı aileler “süs”, “gösteriş”, kudret ve asalet... isareti olarak ev içi için bir iki tane köleyi evde bırakıyorlar, alıp satıyorlardı. Bu süslenme köleliği, sembolik veya domestik köleliktir (yani hizmetçiliktir.)

DINLER TARİHİ

503

etti. Bu program yenilgiye uğramasına rağmen, bu mücadele batı düzenlere göre başarılı oldu.

Sonra: Zerdüşt'ün iki özelliği üzerinde durdunuz. O da suydur: Muvahhid idi ve Ahuramazda'yı getirmiştir. O halde bütün bu tanrılar, talimatlar neden olmuştur? Eğer ilave edilmisse Zerdüşt ne demistir? Bu kisi dışında ne oluşturmıştır? Siz zimnen Avesta'daki bütün bu tanrılarının ismini söylediniz. Sonra söyle buyurdunuz; Zerdüşt geldi; Ahuramazda büyük tanrıdır, dedi. Acaba bunlar Zerdüşt'ten önce miydiler? -ki Zerdüşt, Ahuramazda'yı onların yerine geçirmiştir-yoksa sonradan mı meydana geldiler?

Cevap: Bütün bu tanrılar, Zerdüşt'ten önce vardı. Ama herbiri bağımsız birer kişiliğe sahip tanrılar idiler ve küçük-büyük diye sıralanıyorlardı. Zerdüşt'ün yaptığı iş suydur; yaratıcı olarak bir tanrıya karar verdi, -Ahuramazda-diğer Arya tanrılarını tevhid düzenine aykırı olmayacak şekilde ortaya çıkardı. Nasıl? Bu tanrılarının bazılarının zâtî gerçekliklerini, fiili varlıklarını inkârla reddetti. Bunlar yoktur (varlıkları yoktur), belki Ahura mazda'nın sıfatlarıdır dedi. Meselâ şimdi, bizim Allah inancımız var, sonra "Rahman", "Rahim", "Cebbar", "Rezzak" diyoruz. Es kiden -Zerdüşt'ten önce-Rezzak, rizikle görevli bir tanrıydı. Rahman, rahmetle görevli; Halik, yaratmaya görevli başka bir tanrıydı. Tanrı, büyük mabud anlamında biriydi. Ama Zerdüşt geldi ve "Ahuramazda birdir" dedi. "Rezzak" dedi. Yaratıcı isimli bir vekil, görevli yok. Yaratıcılık Ahuramazda'nın kendi sıfatıdır. O halde Emsapendler-Hordad, Ordibehest, Ferwerdin ve... Humen olsalar-melekler ve tanrılar Ahuramazda'dan bağımsız değildirler; Ahuramazda'nın sıfatlarıdır.

İkincisi tanrılardı. Zerdüşt'ten önce onlar da Ahuramazda'nın yanındaki tanrılardı. Ama Zerdüşt, Ahuramazda'nın daha üst düzeyde olduğuna karar verdi. Bütün bu tanrıların bu yük tanrı Ahuramazda'nın yaratıkları ve ona ibadet edenler olduğunu söyledi. Bu şekilde O önceki Aryaî dinin çeşitli ilâhlarını kabul etmekle tanrılar arasındaki ilişkileri ve silsileyi değiştirmekle tevhidi bina etti. Söyle ki, şimdi bizim tevhid ina-504

DINLER TARİHİ

ncimizda da melekler var, her biri dünyadaki bir isin görevlisi dir -fakat Allah'ın yaratıklaridir, O'nun iradesini yerine getiri yorlar. Kendiliklerinden bir irade sahibi degillerdir.- Tevhide darbe vurmuyor. Eger yine Islâmî lisanla sohbet etmek istersek, Zerdüst Aryaî tanrileri, Ahuramazda'nin yaninda meleklerle dö nüstürdü. Ahuramazda'nin emrinde olan melekler.

Soru: Siz bazi yazilarinizda Sami peygamberler halk arasinda da gönderilmiş, çobanlik yapmis olan ümmî peygamberlerdir, dediniz. Ama Sami olmayan peygamberler esraf kökenli peygamberlerdi. Zerdüst'ün babasi Mog (Mecusî ruhanîsi) idi. An ne tarafından da dehgan -yani feodal-dir. Buda, böyle; Lao-Tsu böyle; ... Mehavira da böyle midir?

Cevap: Bunlar esraf sinifina bagli olduklari için yalancidir demek istemiyorum. Sözüm bu anlamda degildir. Böyle bir so nuç almak istemiyorum. Bu grupe landirmayi sadece ve sadece si nifsal bir tahlil, bunlari bir sosyal düzende kendi siniflarina bagliliklerini göstermek için yaptim. Onlar, mutlaka bâtil üzerindedirler -sifh halkin bir parçasi olmamalarindan-, bunlar da mutlaka hak üzerindedirler, demek için grupe landirma yapma dim. Bu anlamda degildir.

“Sima-yi Muhammed” (Muhammed'in simasi Dr. Seriatî'nin “Islâm Senasi” isimli eserinin bir bölümü) -veya baska bir yerde-Ibrahimî peygamberler halkin bir parçasidir, daima halkin faydasina, güçlülere karsi zafere ermislerdir. Âryaî, Çinli hatta Yu nanli hekimler, filozoflar esraftandirlar. Bu nedenle onlari eko lü ve rehberlikleri seçkinlerin faydasinadir -halkin faydasina de gildir.- Bu, dogrudan

dogruya su anlama gelir ki; onlari Allah'in halis elçileri olarak kabul ediyosun, diyerek beni kinayabilirler.

Bunun cevabini vermek istiyorum -eger dogru olarak dik kat ederseniz-ben asla söyle demedim: Zerdüst veya benzeri diger peygamberlerin hiçbir Allah'in hak peygamberidir, deme dim. Asla onlar hokkabaz yalancilardir da dememisimdir. Bun larin ikisinden hiçbirini söylemedim. Bugün veya önceki hafta söyledigim sey sudur; Zerdüst'ün, kitabindan anlasildigi kada riyla sirk ile tevhid arasinda bir konumu vardir. Tevhid esigin-DINLER TARIHI

505

de, tekâmül etmis bir sirk veya sirkin esiginde tekâmül etmemis bir tevhide sahiptir. Bugün söyledigim sey, su iki meseledir -eger siz böyle sonuca vardiysaniz artik bu size aittir.- Biri, hak peygamberler sadece Sami peygamberlerdir, diger büyük mil letlerin peygamberleri yoktur diyenlerin sözü Kur'ân'in nass'ina, Ali'nin açık ve sarih sözüne aykiridir. Bizim tarihî dünya görü sümüz sudur; bütün milletler fikrî uyanis ve nübüvvete sahip ol muslardır (bütün milletlere peygamber gönderilmistir). İran li'nin mutlaka peygamber olmustur, Hintli'nin mutlaka pey gamberi olmustur. Konunun birisi bu. Diger mesele de sudur; Buda, Lao-Tsu, Mehavira, Zerdüst veya Mani konusunda-de dim ki; onlari dinsiz ve tanrisizmis gibi görüp böyle tahlil edi yorlar-bunlar kesin olarak Allah tarafından gönderilmislerdir diye bir hüküm vermedim. Yine bunun gibi kesin olarak Allah tarafından gönderilmemislerdir dîye de bir hüküm vermedim. Ama İranli'nin bir peygamberi olmustur dedigim zaman, diger birseyi ispatlamak istiyorum. Acaba konusma sirasinda, Zerdüst de tevhid sahibidir, dedigimde bu; Zerdüst İranli'nin pey gamberidir anlamina mi gelir? -Ali'nin deyimiyle, İranli'nin pey gamberi olmustur-Mutlaka da bir

peygamberinin olması gere kir, -Kur'ân'ın deyimiyle-. Ancak bu kesin olarak Zerdüst mü dür? Bunu bilmiyorum.

Veda dininin peygamberi veya peygamberleri hiç tanınma mislardır. Veda dini, en büyük Hint dinidir. Buda ise bu dinin reformcusudur ve Buda dini azinliktir. Süphesiz Veda dininde ve Upanisadlar'da öyle damarlar var ki bunlar sahte bir zihnin eseri olamazlar. Hatta bir filozof, hekim veya sair böyle seyler söyleyemez. İnsan âdeta baska yerlerden oldugunu hissediyor. Ben simdi Incil, Tevrat ve Upanisadlari tarafsiz olarak -inançla rimizin esaslarina göre degil- okudugum zaman, hangisinin Tevrat, hangisinin Incil, hangisinin Musa'dan hangisinin Isa'dan, hangisinin Mehavira'dan ve Upanisadlar'ın meçhul ya zarlarindan oldugunu tanimasam, Upanisadlar'ın bu diger iki tanesinden daha fazla vahiy ve hakikate yakin olduguna inani yorum. Burada, zaman zaman büyük bir söze variyorum öyle ki orasi yüce düşüncelerle doludur.

DINLER TARİHİ

Ama Zerdüşt'le ilgili sözüm sudur; ne yüzde yüz peygamber olduğuna inanıyorum ne de yalancı olduğuna. Kur'ân'ın bahsettiği peygamberin -ki İran'da da gelmiş olması gerekir- ne yüzde yüz Zerdüşt olduğuna inanıyorum ne de o değildir diyorum. Bunların hiçbirine cevap vermiyorum. Sunun için; verdiğim cevabın aklî, mantikî, naklî veya nassa dayanan bir temelin üzerinde olması gerektiği konusunda taassubum var. Gerçi halk, meselenin çabuk halledilmesini, bir sonucu ulaşmasını sever. Ekseriya diyorlar ki; "Sen hiçbir netice almadın, meseleyi muallakta bıraktın!"

Biz Öyle bir alışkanlık edindik ki bir meseleyi, bir konuşma da, bir derste veya bir kitapta hallederek elimize bir netice vermesini, istiyoruz. Nereye vardığımız ve faydasının ne olduğunu bilelim istiyoruz. (Bu adet ve isteklerimizi) yok etmemiz gerekir ki araştırma dosyasını açık bırakalım,

... ("Evet Böyleyse Ey Birader" de) Ben tarih araştırmacısı değilim, kelâmcı değilim, filozof değilim, sosyolog değilim, hiçbir şey değilim, ben köleyim. Benim artık sununla isim yok; eğer insan, Gatlar'ı incelerse bazı yerlerde eski filozofiye rastlar ve bununla da orada tevhidin olduğunu görür. Ancak Vendidad, Visperd ve Vistler'e bakarsa... Beyefendi; kölenin Visperd'le bir ismi yoktur. Bütün tarih boyunca kurtuluşuma yardım etmiş olduğunu gördüğüm şey benim için hak'tır. Bana yardım etmediğini ve beni hatırlamadığını gördüğüm şeyle -hak olsun bâtil olsun- asla bir isim yoktur! Bu yüzden o kuyunun kenarına zavallica oturan ben, köle unvanıyla konuştum -araştırmacı, tefsirci, kelâmcı, filozof ve tarihçi olarak değil-. Köleyim. Sadece kendi kurtuluşumu ve ailemi düşünüyorum ve bütün tarih boyunca sınıfımı görüyorum. Orada, kendi derdim olaraktan dem vuruyorum, bir Müslüman gibi değil. Eğer bir Müslüman

gibi konusursam hangi isi yapmam gerekir? Orada Musa, Isa ve Hz. Peygamber'i alip hepsini birbirinin safina koymam gerekir! Yok sa böyle degil midir?

Ben öyle karar vermiyorum; burada bir köle oldugumu gö rüyorum; besbin yıllık tarih boyunca, Hz. Isa gelmis, hem de Al lah tarafından gönderilmis (bazen kendisi tanri oluyor - tanri ya—

DINLER TARİHİ

507

piliyor-bundan daha öte bir şey yok!), ama diyor ki; “baris ya pin, birbirinizin yüzünü öpün, salavat getirin!” Efendi! Hangi salavati getireyim? Köle, Filistinli ve bu ırktan olan benim, bü tün bu besbin yıllık tarih boyunca kanımı emmisler; şimdi, geç miste ve gelecekte kanımı emen kimseye nasıl salavat getireyim, birbirimizi nasıl sevebiliriz?

Allah tarafından gelmiş olsa da benim isime ve derdime ya ramıyor! Ben köleyim, kurtulmak istiyorum. Bu Spartaküs ki, köledir; sadece Allah tarafından gönderilmemiş olmakla kalmı yor, belki okuma yazması bile yoktur, ondan söz ediyorum; li der olarak tarihte onu kabulleniyorum. Ama Israilogulları’nın “yetmişbin peygamberi’i bizimle ilgili degiller; onlar başka bir ekolün malı. Bu ise bir başka “küçük cep defteri”nin malıdır. Bu nun tasdikinin doğru olup olmadığı bizi ilgilendirmez! Orada Ali’yi de nasıl takdim etmiş olduğumu görüyorsunuz: Tarihte daima yenilmiş olduğumuzu görüyoruz! Bir defa Allah yolunda savaşman gerekir demisler, bir defa Fir’avun’un yolunda... Ben onları artık anlamıyorum. Herkesin gelip sürekli yeni bir hare keti isbasına getirdiğini görüyoruz, bizi uyutmuşlar! Sadece efendiler degismis. Zindana saldıranlar beni kurtarmaya gelmiyorlardı. Zindancıyı kovup, onun yerine geçmek için geliyorlar di. O gelenin, iyi veya kötü olmasıyla benim ne isim var! Bu yüzden Ali konusunda eğer söyle diyorsam: “Kardeş, besbin yıl dan sonra gelmişim ve “Ali’nin Siasi” olmusum. Tekrar köle ola rak Ali’nin Siasi olmusum; Ali, bu Ali de olsa ve hak vasi de ol sa. Ama tanıdığım Mesih gibi, birbirinizin yüzünüzü öpünüz, salavat getiriniz de dese, ben yine köleyim. Gerçek hakiki Me sih’in kim olduğunu, ben biliyorum. Ben araştırmacı degilim ki! Ben iki bin yıldır

dünyada olmus (ve olan) Mesih'i taniyorum. Ben Mesih'i ilmî arastimalardaki simasından tanimiyorum, ke sislerin yüzünde taniyorum. Bu kesislerin bizi daima soymus olduklarini görüyorum. Tipki Romalilar gibi bu beyefendi önce Sezar'di; bizi kamçilamis, vurmus ve öldürmüstü. Asker edip savasa göndermistti. Bu beyefendi bugün papa olmus, Sezar'in senatörleriye kardinal olmus. Güzel! Benim için ne farketti? O altin ayakkabilar giymisti, simdiyse balikçi ayakkabilar giyiyor. Çiplak ayakli olan ben için ne degisti?

DINLER TARİHİ

Ben, Ali'nin o irfani makamlarını, manevî makamlarını ve azametlerini anlamıyorum. Görüyorum ki, O benden önce gelip, bu sapmaya kurban edilen bir adamdı. Sonra, kılıç adamı oldu bunu görüyorum. Kan, toprak ve kudretlerin hizmetinde olan kahramanlar gibi değildir. Söz adamıdır (hatiptir), ama Demos-tenes gibi kendi hakkının gerçekleşmesi için çalışan, Bousoui gi bi Lui'ye karşı hatiplik yapan biri değildi. Soylulugun ve sosyal haysiyetin adamıdır, ama bir amele gibidir, benim gibi iş yapıyor. Hanımı tarihin ve kendi kavminin en büyük şahsiyetinin kızıdır. Ama senin köle kızkardeşin, benim köle kızkardeşim gi bi iş yapıyor. Açlığa katlanıyor, dert ve izdirap çekiyor, mahrumdur, yoksuldu. Bu yüzden kölesiyim diyorum. Bu, çeşitli dinlerde ve milletlerde çeşitli araştırmalar yapıp, sonra Sia'nın daha iyi olduğunu gördüm demek değildir. Ben onları anlamıyorum; çünkü ben köleyim,⁶⁶

Eğer ben burada felsefî, kelâmî ve dinî tartışmalar yapsaydım, bu konuları anlatsaydım, köle olmayan benim çenemle köle olan kardeşimle konuşsaydım, bu onun işine yaramazdı; bir kölenin lisaniyla konuşmam gerekir.

Orada enbiya ve evliyanın yolundan Ali'ye gelmedim. Zehire bulanmış tarihi almyazımın yolundan, besbin yıl boyunca birinin evine geldim. Diğerlerinin bir dinin yolundan ona ulaş tıklarını görüyorum. Benimle kılavuzum araştırmalarım, kitap larım, mantikî istidlalim olmamıştır ki Ali'yi göstereyim.

“Kardese mektup”ta demistim ki, “Kardes; bu besbin yılda sen yoksun...” Zira peygamberler, hekimler, filozoflar... hep bes bin yıl Önce ölen kardeşimden sonra geldiler; onun bundan haberi yoktur. Bütün bunlar iki-üçbin yıl önce

gelmiştir. O bunların hepsinden önce ölmüştü. Bunun için ben şimdi ona rapor ve-

66-Muhammed Ali Afganinin “Ahu Hanimin Kocasi” kitabini gördünüz mü, görmediniz mi? Çok değerli bir kitaptır Son yıllarda gerçekten ilk defa böyle bir roman sahip oluyoruz.

-Nowel vardı.. Ama birinci derecedeki roman bu “Ahu Hanim’in Koca.si’dir. Orada meselâ görüyoruz “Recep Ali”den bahsettiği zaman, özel bir tip olduğu bellidir, nasıl konuşması gerektiği bellidir Sonra T> e ye fendin in agzından” Sokrat. Eflatun .- Heidegger’in sözlerini isitiyoruz. Felsefî tartışmalar yapıyor. Bu yanlisti; simin edebiyat, tarih veya diğerlerinde gösterdigimiz tipleriyle, bu 1 Vfendinin” suratına çarpması gerekir.

riyorum. Rapordaki haberlerden biri su: “Kardes ben bir yerde sallanip titredim. Dediler ki; Azerbaycan’da bir peygamber çık mis, nūr ve karanlıktan bahsediyor; nūr ve karanlıktan, kötülük ve iyiligin savasından, ser ve hayrin savasından gündüz ve gece nin savasından. Aydınlık yanımıza gelmiş dedim. Isıktan, kut sal Ahurai Azer’den bahsediyor. Dedim ki, besbin yıllık bu karanlık gecemizde ayaklarımızın önünde temiz sule parlamış, Ahura’nın bir sulesi. Halbuki hayatımızdaki bütün suleler kiza-rip parliyordu. Nemrudi bir suleydi. İzimizden gelip haberimizi sormasını bekliyordum. Baktım ki Azerbaycan’dan Belh’e (hareket edip) Vistaseb Sah’in yanında yola düşmüş. Bir kızını Camâseb Han’a verdi. Camâseb Han’ın kızını da kendi aldı! Sa de ce ve sadece iki tarafın faydasına!

Simdi siz diyorsunuz ki: “Sen, bu peygamber muvahhidmiş - Gatlar’da-diyorsun...” Hakla beraber olduğu, sonrakilerin bir hokkabazlık yaptıkları belli oluyor. Düzenbazlık yapıp, esraflığı getirdiler ve bu Mezdisna’yla karistirdilar...” Ben onları nerden bilirim? Arastirmaci degilim ki! Ben ne bileyim ki; o baslangıçta iyiymiş, sonra bozulmuş Onun hayatımı etkilemediğini gör düm. Kölelikte, Mesih benim isime yaramamıştır, dedigin za man -O ki artık hüviyeti bellidir! - siz kalkmış Zerdüst’ten bekli yorsunuz?

Soru: Hz. İbrahim’in mücadele ettiği sirk, hem sinifsal ihtilafı doğurmaktaydı ve hem de mevcut ihtilafı açıklamaktaydı. Biz Müslümanlar’ın bu mücadele hakkında bildiğimiz şey, o malum putlarla olan mücadelesidir. Hepsini kirdi ve gürzü bu yük putun eline verdi. Biz bundan başka birsey bilmiyoruz, eğer bundan ayırıysa, nereden bilelim?

Cevap: Adamin biri, bir grup ve sinif hakkında; “Bunlarin tümü kötü, mezhepsiz, dinsiz, suursuzdurlar! ... diye küfrediyor du. Arkadasi söyle dedi: “Hepsini bir kenara attigini bu adamlarin arasinda, menfaatçiler da var, iyi adam da var.” Öteki: “Birini söyle” dedi. “Hiç tanimadiklarimiz olamaz mi? Senin tanimadik larin, benim söyleyemediklerim çok mudur sence?! Böylece mutlaka aralarinda bulunabilecek iyi adamlarin da olduklari belli oldu. Böyle olmasaydi sen ve ben mutlaka bilirdik! Eger

DINLER TARİHİ

bizler kimlerin, neyin ve hangi etkenlerin fikren yıkılmamıza sebep olduklarını öğrenebilsek,⁶⁷ bu etkenlerin girişlerini tarih ve coğrafyadan anlayabilsek; toplumsal veya din açısından eşekleş-tirmenin etkenlerini bulur ve böylece sirkle mücadele kendiliğinden belli bir düzeye ulaşmış olurduk. İşte suurlanma budur. İbrahim ve sirk meselesini, açıkladığımız gibi sadece putlar ve kirma olayı oluşturmamaktadır. Kendimden birkaç örnek vermek mecburiyetindeyim: Birincisi, dinlerdeki putların ve tanrıların okunup araştırılmasıdır. Orada sirk sosyolojisi hakkında bir şeyin yazılmamış olduğunu yeni anlamış bulunuyorum. Örneğin bugünkü ve diğer konuşmalarda da söylediğim gibi; bütün tarih boyunca sirk dinindeki tanrılar, putlar ve ortak kosmalar, sosyal ve tarihî bir fonksiyon tasimislardır. Bu şekilde deki bir anlayışla incerseniz tanrılar veya çeşitli tanrılara tapmanın sosyal sınıflar, sosyal sapma ve insanî - sosyal çelişki açısından hangi fonksiyona sahip olduklarını inceleyebilirsiniz. Bunu tanıdığımız ve sirkin fonksiyonunu toplumda tek tek bulduğumuz zaman, inanıyorum ki bu esasa göre gerçek tevhidi bize öğretebilecek en büyük faktör sirk tir.⁰⁸

Hız. İbrahim'in, sirkin tecelli kaynaklarını reddetmek ve etmek suretiyle yaptığı işin değeri sadece felsefî, metafizik bir konu değildir. Belki insanlık toplumunda yayılmış bir hareket olarak tarihin tarihi değişme sürecinde, sınıfsal düzenlerin esasına göre sömürü, istibdat ve toplumsal sirkin tam olarak müshahas olmasını sağlayarak O'nun işinin ne kadar "pratik", "aleni" ve canlı olduğunu gösteriyor. Tarih ve geçmişle ilgili bir hatıra değil.

Isaret ettiğim gibi, bu konu hakkında Tahran Edebiyat ve Beserî İlimler Fakültesi'nde "Sirk Sosyolojisi" isimli bir konuşma yaptım. Elbette bîr müddet için o konuşma değerlendirilebilir. Ama bütün içeriği bu değildir. Aslında konu şöyle Özetlenebilir:

67-Diyorlar ki: "Simdiye kadar hep konuşuyoruz. Sen hep dertlerden söz edi yorsun. Derman olacak hiçbir şey söylemiyorsun" Hayır! Asla! Biz simdiye kadar dertten bahsetmiyorduk. Belki dertten inleyip sizliyorduk. Dertten inlityip, sizlamak "dertten bahsetmek'ten ayrı bir şeydir.

68-Eger sirki anlamazsak, tevhidi anlamamız mümkün değildir. Meger bu tek rarladığımız "Allah birdir, birden fazla değildir" dememiz de "bir sınıfta iki öğ retmen olamaz"a bir dayanak olusu gibidir. Güzel, eger öyle kalsaydı tevhidi miz de ortadan kalkardı.

DINLER TARİHİ

511

Sirk sosyoljisi ve karsiti tevhid sosyolojisi aynı konudan bahset mektedir. İkincisi “Adem’in Varisi Hüseyin” isimli bir yazım var. Bazılarının onu okuması olmaları, orada ne söylediğimi anlamaları mümkündür. Biri de bu İrsad kurumunda verdiğim “İbrahim ile Randevu” isimli dört konferanstır. Orada, iki konuşmaya sadece, sosyoloji, tarih felsefesi bakımından İbrahim’in işine, onun beseri sosyal düzen üzerindeki etkisine ve işinin pratik olduğuna ayırdım. Birisi de İbrahimî dinlerde tarih felsefesidir. Bu konuyu da yine burada konferans olarak verdim.

Soru: Kur’ân söyle buyuruyor: “İyi bilin ki Allah’ın dostları na korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir” (Yunus/62). Defalarca ilim ehlinde isittim; efendimiz Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan çok korkardı, diğerlerini de Allah’tan korkmaya teşvik ederdi. Acaba velayet istidlali üzerine bu âyetten istifade edilebilir mi? Edilemez mi?

Cevap: Kur’ân’da, Allah’ın evliyasına, Allah tarafından korkma, ürkme verilmediği belirtilmiştir. Allah’ın veli kullarına ne bir korku, ne de gam vardır. Halbuki Hz. Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan herkesten daha çok korkuyordu. Süp hesiz bu; su iki anlamlı ve kavramı ortaya koymaktadır: İnsan, üst aşamaya ulaştığı zaman, artık onun için Allah’tan bir korku ve gam yoktur. Diğer de aksine insan Allah’i tanıma ve bilmede üst düzeye çıktığı ölçüde Allah’a yaklaştıkça yönünden ruhsal gelişme kazanıyor, korkusu daha fazlalıyor. Bu nedenle de sadece bilgileri Allah’dan korkuyorlar.

Farsça’da bu iki korku arasındaki fark için, maalesef bir kelime yok: Biri, “Hasyef”dir. Ruhsal tekâmülü artanın, Allah’a

da ha çok yaklasanin, Allah'a karsi duydugu korku da artiyor. Di geri de "havf" dir. Küfür, sapiklik, pislik, günah ve cinayetten el çekip bu yola ve dine inanan kimse için artik bir korku ve  rk me yoktur. Bu iki kelime, iki ayri kavramdir. Farsça'da her ikisi ne "ters" korku diyoruz. Tipki Farsça'da takvaya da Allah'tan korkmak dedigimiz gibi... "Ittekullah" "Allah'tan korkunuz" de digimiz gibi, "Hasyetullah'a da Allah'tan korkma diyoruz. "Sonra kalpleriniz yine katilasti, tas gibi; hatta daha da kati oldu. Ni-512

DINLER TARİH

tekim taslar arasında kendisinden ırmaklar fiskıranları vardır, yarılıp su çıkani vardır; Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yap tıklarınızı bilmez değildir.” (Bakara/74) Havf, aynı zamanda kor ku anlamındadır! Halbuki havf ve gam, sapma kaygisinden in sanin sarsılmasıdır. Bu yüzden deniyor ki, yola geldin mi, artık korku ve havf yoktur. Kur’ân, bu korkunun ve gamin olmayisini sadece evliya için demiyor. Belki Ehl-i Kitap’tan (Yahudiler, Hristiyanlar, Sabiiler) ve Müslümanlardan iyi iş yapıp, Allah’a ve kıyamete inanıp yola gelenlere su âyeti söylüyor: “Süphesiz, inananlar, Yahudi olanlar, Hristiyanlar ve Sabiilerden Allah’a ve Ahiret gününe inanıp yararlı iş yapanların ecirleri Rableri’nin katındadır. Onlar için artık korku yoktur. Onlar artık üzölmeyeceklerdir de.” (Bakara/62). Allah’tan korkmak, O’nun azameti karsisinde kenimizi hakir görmemiz anlamındadır. Kendine özgü bir insanî duygudur bu. Mutlak yücelik ve azamet karsisinde ebediyeti hissettiği, kendini korku halinde gördüğü bir durumdur. Bu sa pitmaktan korkmak değildir, belki heyecan, hayret, saskinlik ve bir acizin mutlak bir azamete ve güzelliğe karsi titremesidir.

Kuskusuz insanin idrâk ve ihsasi ne kadar gelişmiş olursa, mutlak ebediyet ve azameti daha çok tanıyor, anlıyor, hissediyor. Onun karsisinde daha fazla titriyor; idrâk ve ihsas kü çöldükçe, köreldikçe gönlü daha bir geniş ve daha rahattır. Ben falanca işi yaptım, artık rahat ve temizim diyen adam, işte öyle sine rahattır. Aslında hiç de rahat değil! Tıpkı ilim konusunda göröldüğü gibi; ilim cahilligi, bilmeme cahilliginden farklıdır. Tahsili ve bilgin adamin ilmi gelistikçe “bilmiyorum”ları daha çok artar.öy

İslâm’da takva, daha önceleri zihnımızde varolan anlamıyla karismistir. Bu nereden bellidir? Tercümesinden... Takvanın

geT—

69-Bir Öğrenci vardı. Fizigi yirmi idi. Öğretmenin ise fizigi sıfır idi. Dünyaya baktığı zaman, artık başka problemi kalmıyordu. (Yeni fizik, dünyanın bütün isaretlerini halletmişti.) Gökyüzüne baktığı zaman, hem bulutu tanıyor, hem yıl dizleri, hem de uzayı biliyordu. Niçin mavi olduğunu biliyor, bunlardan başka da bir problem olamazdı. Ama Mav Plank veya Einstein gibi bir adam gökyüzü ne baktığı zaman meçhulden bosanan bir soru yağmuru görüyor. Gökyüzünden yagan soru yağmurları... “Adam’1 öyle diyordu: “Ben dört temel unsur biliyorum. Diğer teferruta ait şeyler ilin var; bunların dışında bir şeyin olması da mümkün değildir.”

çek anlaminin tam aksi olarak tercüme ediliyor: Takvaya, “perhizkâri” veya “perhizgâri” (kötülüklerden kaçınma, sakınma) diyoruz. “Perhizi artık çok tatlı! Beyefendi! Isiniz gücünüz ne? Sakiniyoruz, kötülüklerden kaçınıyoruz. (Çünkü “kâr” ve “gâr” ekleri, benzer sıfatları olustururlar. Yani aslında meslek sahibi olan kimse). Isim sadece bu, korunma ve sakınmadır! Bu, artık tuhaf birseydir.⁷⁰ Gerçekte sakınma ve korunma diye bir is olmayınca, artık hiçbir zaman bir is yapmayan kimse... Böyle ol masına ragmen hangi kötü isi yapmıstır? Sorumluluk tasiyan in san, hayatın kargasası ve mücadelenin ortasında olan kimse, ama sürçmüyor, kendini satmıyor, leke kabul etmiyor, temiz ve soylu kalıyorsa bu adam, değer sahibidir elbette. Onun bu isi, korunma, sakınma değil midir?

Sakınma isi, Meshed'deki Rebi' Efendi'nin isidir. Hazreti Ali, onu Kazvin'e bir isyani yatistirmaya gönderdi. Hirsizlar Huzistan'a geldiler, kendisini de soydular. Bu olay üzerine “bu isyani yatistirmek da ne istir?” dedi. “Zahmet sebepleri üzerinde hüccetin tamamlanmadigi, cahilce ve suursuzca isyan etmis bir adamin, günaha tutkunlugu ve onu islah etmemiz de nasıl bir istir?” Albert CamuS'un deyiimiyle; “eger is yaparsak cellat olu yoruz, eger is yapmazsak çürüyoruz; o halde ne yapalım? Sonra Hz. Ali'nin emrini yerine getirip cihad edecegine, Kazvin yerine, Meshed yakınlarına geldi. O zamanlar, henüz Imam Riza yoktu. Meshed'de Hakani kavun -bir cins kavun-varıdı! Orada bir kabir hazırladı “Re'petition” programına, ölümden sonra Münker ve Nekir'in soracağı sorulara ve verecegi cevaplara hazırlandı! Ora ya gittiklerinde alistirma yapmis olarak hazır olsunlar, el ve ayakları birbirine dolanmasın, dilleri

kekemelik yapmasin ve ne söylediklerini anlasinlar diye. Onun isi buydu. Sonra sekizli za-hidlerin (Zahhadü's-Semaniye) bir parçasi oldu. Sakindi, korun du, baska hiçbir is yapmadi. Gerçekten de temiz kaldı; ama te miz olmasının ne degeri var? Bu perhizkârdır (sakinandır, kötü lüklerden korunandır.) Fakat muttaki degildir. Takva “vikaye” kelimesinden gelmektedir; saklamak, tutmak, alikoymak anla mina gelir. Korunmak, sakınmak anlamında degil. Takva,

70-Birinden sordular: Ne is yapıyor, nerede çalışıyorsun?
Dedi ki: İyiliksever biriyleyim. Peki, o iyiliksever ne is yapar?
Dedi ki hiçbir is! ...

DINLER TARİHİ

Mâlik, Ester'in yaptığı şeydir: Hz. Ali ile Muâviye'nin mücadele sinin zirvesinde, paraların reddedildiği veya bedel olduğu bir durumun zirvesinde. Beni Ümeyye casus tezgâhlarını, Hz. Ali'nin en iyi subaylarını vesveseye düşürmeye çalıştıkları, bu tür ifsada giretikleri bir dönemde saf akılsızları sununla aldatırlar: "Ali, ihtilafa sebep olmuştur." Kurnazları ise parayla aldatıyorlardı; Hz. Ali'nin etrafını bosalımlarını istiyorlardı. Böyle bir ortamda; herkesi aldattıkları, komploların zirvesinde, Hz. Alî'ye karşı zihinleri karıştırdıkları, bir kargasa ortamında, sade ve cahil halkın imanını sarstıkları, halkın kesin kararını bozdıkları, sonra Hz. Ali'yi yalnız bıraktıkları yetmiyormuş gibi, halkın nazarında süpheli ve teşhis edilmesi mümkün olmayan bir sima olarak gösterdiler, ona binlerce ithamda bulundular. Hatta "din sizlik" ithamında bile bulundukları, sonra da içten her taraftan Talha, Zübeyr ve Haricilerin, darbelerini düzenledikleri, dışarıdan ard arda Beni Ümeyye'yi başlarına göndererek Medine top raklarına geldiler. Hz. Ali hükümetinin namusunu talan ettiler, sattılar. Böylece tam manâsiyle bir kargasa içindeyken, Mâlik, bir subay olarak kalıyor; komutanlığı kabul ediyor, olayların tam ortasına, fikirlerin karıştırıldığı, tutkuların daimî olmadığı, karanlık bir geleceğin olduğu, Hz. Ali'nin başarı ve galibiyet sansinin olmadığı bir durumda, Mâlik, Ester, duruyor; savaşıyor, kendini satmıyor, aldanmıyor, vefadkar kalıyor. Vikaye (takva) budur, kendi insanlığını korumuştur. Bu, değer sahibidir ve muttakidir. Eğer biri rüzgâr, hava, toz, toprak yemesin diye etrafını camla kaplarsa, öyle temiz kalır! En iyi korunmuş olanlar ve sakineler, ceninden noksan olarak gelen ölü çocuklardır. Onları alkolün içinde koruyorlar!

İnsanın düşünce ve yaşayışını, tarihi Karl Marx, iktisadî etkene veya toplumsal etkenlere indiriyor: "Ben sonucum,

ekono mik ve toplumsal sartlar beni yapiyor, benim onda blr etkim yok,” diyor.⁷¹

71-Kari Marx, zihnın -veya ide’nin-ve insanın, iradeyle, fikirle ve duygularla aynı anlama geldigine inanır.

Max Weber bunun aksine, düşünce, düşünce tarzı ve “ben”in iradesinin toplumu yaptığına, sosyal ve iktisadî düzeni değiştirdiğine inanıyor. Ben ne Marx’ın söylediğine inanıyorum, ne de Max Weber’e inanıyorum. Fakat ikisinin de katıldığım yönleri var. Max VVeber’e inanıyorum, yani gerçeklik ve zihniyet arasında⁷² fert ile toplum arasında, çevre ile insan arasında, de vamlı ve karşılıklı bir sebep ve sonuç ilişkisi ve etkileşim mevcuttur.

Toplum ve sosyal çevre dış sebeptir, “ben”i yapıyor ve değiştiriyor. “Ben”in değişmesi de bir sebep oluyor ve sosyal çevreyi değiştiriyor. Sosyal çevre tekrar ikinci defa benim üzerimde etki bırakıyor, sonra yine benlik, sosyal çevre üzerinde etkide bulunuyor. Tıpkı birbirlerine karşı duran karşılıklı aynalar gibi. Toplumla benim aramda daima karşılıklı sebep, sonuç, illiyet ilişkisi vardır. Devamlı bir gelişim halindedir. Bu bir çeşit “causa-lite”dir; bir çeşit daimî sebep ve sonuç değildir. Yani benliğim çevrenin sonucu olduğu durumda, aynı zamanda çevrenin sebebi de oluyor. Çevre de benim sebebim olduğu gibi, aynı zamanda sonucum olmaktadır. Karşılıklı illet ve malullük etkisi.

Tıpkı bir sairin toplumla ilişkisi gibidir. Toplum-sınıf, toplum-akşam-siir). Bu toplum, sairlerin toplamından teşkil olmuştur. Ben bir sair unvanıyla orada durmuşum, aramızda bir ilişki yoktur; sebep ve sonuç ilişkisi yoktur. Ben bir siir okuyorum; toplulukta heyecan oluşuyor. Topluluğun heyecana gelmesi, ferd olan “ben”in etkisidir. Sonra benim yaptığım çevrede, heyecan oluştu, bu benim için etki sebebi oluyor, üzerimde etki bırakıyor. Siir okumanın üzerinde ses tonu, seçtiğim siirler, söylediğim sözler, düşünce tarzım,

ruhumda ve duygumda etki biraki yor. Bende meydana gelen degismeler, tekrar çevre üzerinde karsilikli etkiye sahiptir. Ben, sair olarak orada siir okudugum, siz de dinleyici olarak dinlediginiz sürece, çevremi olusturuyor sunuz. Benimle sizin aramızda daimî bir sebep ve sonuç etkisi vardır. Ben, çevre için sebebim, çevre de benim için bir sebeptir.

72- “Objektive”, yani toplum, disari, çevre ve tabiat;
“Subjektive”, yani ben, benim için, benim düşünce tarzım.

DINLER TARİH I

Ben çevrenin sonucuyum. Çevre de benim sonucumdur. Böyle bir ilişkiye inanıyorum. Böyle bir ilişkide, gerçi çevre beni oluş turuyor, ancak ben çevrenin sebebi de olabiliyorum. -Bu konu daki VVeber'in söylediklerini yarisiyla-beni çevre üzerinde olumlu bir sebep olmaktan saptirmek ve çevre üzerinde olumsuz bir sebep şeklinde ortaya çıkarmak isteyen seye karsi, kendi mi korumakla sorumluyum. Burada seçmekle sorumlu oldu gumdan sosyal fonksiyonumun sorumlusuyum. Sebep adıyla toplumda rol ifa ediyorum, sebep oldugum o yariyla sorumlu yum. Toplumun sonucu olan o yanda, etkileyici olmadigim için, öyleyse soriunlu da degilim. Toplumda sebep fonksiyonu ifâ et tigim sürece, takva da fonksiyon sahibidir. Ama sakinma ve ko runmanın asla hiçbir fonksiyonu yoktur.

EKLER

Asagidaki konu -Muhtemelen bir soruya cevap olarak bir açıkla madir. Onikinci dersin verilmesinden sonra Sehid öğretmen Dr. Ali Seriatı tarafından yapılmis bir konusmadir. Dersin metniyle dogru dan bir iliskisinin olmamasına ragmen önemine binam burada veri yoruz:

... Hüseyiniye-i Irsad'daki konusmalarda, teksirlerde, kitap larda, notlarda ortaya konmus ve yayınlanmış olan sey iyi veya kötü, dogru veya yanlış tartışma ve tenkidi tahrik eden bir fak tör olmustur. Bu yüzden isimizin hiçbir faydası olmamissa bile, bu geleneksel mirasçi, monoton toplumda, bu fikrî hareketlilik hakikatin anlasılması için düşüncelerin çarpismasını sağlamissa, büyük ve değerli bir islevi yerine getirmistir.

Yeni bir hareket veya meseleler sergilemiş olan bu sorular, kendiliginden toplumda siddetli veya güzel tenkitler meydana getirmistir. Hatta bazen, tenkitlerden bile daha siddetli kinama lar ortaya çıkmistir. Elbette bu tenkidler, gruplandırılabilir.

Eleştirilerden bazilari dogaldır; herkes yeni bir söz isitir. Bu yeni söz, bir bilinmeyeni hallederken, okuyucunun zihninde var olan baskaca yüz meseleyle karsilasiyor; haliyle bunların halle edilmesi gerekir. Eger bu sorular, tabii ve ilmî olarak ortaya ko—

milmezsa, ilmiligin henüz sekillenmedigini gösterir. O zaman belki sadece tekrar edilen ve sevabinin Ahiret'te bizlere nasip ol masi gereken bir merasim yerine getirilmis olur! Halbuki dinî merasimin bu dünyada bir deger ve etki tasimasi gerekir. Âhirette de etki ve sevap tasiyabilmesi için bu sarttir, Burada ise yaramayan birsey, orada da bir ise yaramayacaktır! Burada kör olan kimse, orada da kör olarak ayaga kalkar. (Kör, kendini bil meyen, suursuz anlaminda). Yaptigimiz her iste, suurlu olma miz gerekir. Her halükârda ekserisi hakikata karsi garazsiz, dost, mütecanis ve toplumumuzun en iyi ve degerli düşünürleri olan fikirdas ve aydinlarimizin zihninde bu elestiriler ve müp-hemlikler vardır. Tenkitlerin birisi, bu çeşittendir.

ikinci grup, temalari olmadigi için, havadan hüküm veren gruptur. Tipki Tahran caddelerinde yol yürüdüğümüz zaman bir kusurumuz olmadigi ve bu gazlari nerede üretildigini bil medigimiz halde havadaki gazlari, kirli havayi teneffüs etme miz gibi. Bazilari da havadan hüküm veriyorlar, görüs ve inanç ediniyorlar! Bu onların akidesinin bir parçası oluyor, sonra evde naklediyorlar; bunlar hüküm vermeyi havadan alan tiplerdir. Çünkü araştırma ile temas âdetleri azdır. Biz hemen baslangıçta dikte ile büyümüşüz. (Bilmem Saidî beyin "Dikte ve Zaviye" isimli piyesini okudunuz mu?) Bu dikte, çocukluktan beri be yinlerimizi özürlü kilmis: Öğretmen dikte etmis, düzen, müdür, anne, baba, Allah, havuz suyu... Hepsi ve hepsini dikte etmisler dir, nasihat etmislerdir. Herkes birinin yakasından tutup nasihat ediyor. Nasihati, hatta hüküm vermeyi bile daima baskalari dan almak bizim âdetimiz olmus, kendimiz araştırma, dikkat, mütalaa ve hüküm vermekten kaçıyoruz. Açıkçası

küçüklükten itibaren dikte altındayız. “Diktatörlük” de bu dikteden geliyor: Köklü lügat bakımından aynidir.

Bu öyle bir tiptir ki, insalah fikrî temaslar, tanismalar, dü süncenin çarpismasi (mücadelesi anlasma) açıklığa kavusma da ha çok inceleme ve okumalardan sonra, havadan ve dikteden hüküm verme sayisi azalacaktır. Hüküm vermeyi, okumak, ve incelemekten alan kimselerin sayisi artacaktır. Bir toplum bu yoldan hareket ederek gelisir.

DINLER TARİHİ

Üçüncü bir grup daha var. Bunlar fikrî atmosferlerinin ve fikrî düzeylerinin sınırlı olması nedeniyle ithamda bulunmaya mahkûmdurlar. Meselâ, bir adam, bir yerde diyor ki: “Falan kitabı okumayın, o kitap çok kötü, dine aykırıdır!” Çok güzel! Eger bundan sonra dine uygundur deseler de böyle bir adam okumuyor. Zavallının okuma ve yazması yoktur! Ama hükmü su oluyor; falanca yerde bir kitap yayınlanmış isminin ne olduğunu bilmiyorum, ama dine aykırıdır! O, sadece kitabın yazarı ni dinsiz bir olarak tanıyor ve bu inancı kalbinde saklıyor. Böyleselikle de herhangi bir zamanda “dine hizmet”e kosabilsin. Ona başvurulduğunda, yapacak pek bir şeyi yoktur ve onu büyüklere göndermek gerekecektir!

Bir de bu havaî hüküm vermeleri, fikrî, ilmî... ve dinî Sayıalari yapan, üreten ve diğerlerinin alması için fezada yayan bir grup var. Onlarla da bîr iş yapılamaz. Bir Frenk atasözü şöyle diyor: “Uyumus olan kimse uyandırılabilir, ama kendini uykuzede yapan kişi uyandırılmaz.”

Birinci Cildin Eki 1

Besinci Ders:

Sone Acaba Hazreti Peygamber’in (s.a.v) ömrünün en son anlarında mescidi işaret edip, belli kapılar dışında, bütün kapıları kapatmalarını istediği zaman açık kalmasını istediği kapı Ali’nin kapısı mıydı? Yoksa Ebu Bekir’in kapısı mıydı?

Cevap: “İslâm Sinasi” kitabının Meshed baskısı “Peygamber Oluyor” bölümünde su noktaya variliyordu: “Peygamber kendi evinde can verme halindeydi, son sözlerini söylüyordu. Sözlerinden biri suydı: Ebu Bekir’in odasının - veya evinin-kapısı dışında mescide açılan bütün kapıları kapatınız. Bu, “İslâm Sina-si”de yaptığım hatalardan biridir, -

sayet bu eserimin bir degeri varsa, bu hata onun degerini rüzgâra savurmudur. Yani gerisini anlamsiz ve okunmaz, yapmistir! Elbette bu yapilmasi gereken bir tenkittir, içimden bir yerde cevap vermek geçiyordu. Elbette, kendi sahsima yapılan tenkitleri sevmem, ama tabii ki cevap ve reyim ki, yavas yavas, hersey açıklığa kavussun. Eger ben bir

hata yapmış olsam bile -ki yapmam imkân ve ihtimali fazladır-eserde bu tenkitleri tashih ediyorum. Eger toplum kötü anlamış-sa bile, bilâhare, güzel anlayacaktır. Simdilik problem sudur, ek seriya beni tenkit ediyorlar. “O kitapta yazdığım nedir? Nere de?” diye soruyorum. Sonun da okumadığını görüyorum.

Bu mesele, aslında gereksiz olarak ortaya atılmıştır. Sebebi de su; Peygamber’in ölüm durumu, çevre durumlar, vaziyetler, Ali’nin evinde, Ebu Bekir’in evinde ve bu sözlerin anlamı...

“Devrilmis ve çarpık” olarak anlaşılmıştır. Bunlar su fikirde dirler: “Ali’ye karşı bu kadar bağlılığı olan Peygamber, nasıl Öl mek istiyor? Ebu Bekir’in evinin açık kalmasını istiyor. Ama Ali’nin evinin kapısını söylemiyor? O halde bu söz yanlış! Ne olması gerekirdi? Ali’nin kapısının açık kalması gerekirdi.”

Hayir beyefendi! Usul olarak isin içinde Ali ve Ebu Bekir ile ilgili bir konuşma yoktur. Bunun fazileti, onun fazileti söz konusu değildir. Birkaç sayfa önce Ali’nin faziletinden ve Ebu Bekir ve Ömer ile ilgisinden bahsetmiştim. Artık burada da bahset mem gerekmez. Burada olay tarihidir. Su anlamda; usul olarak bir evi gözönüne alınız. Peygamber’in evi, mescide varan birkaç odadan ibaret idi. Yani avlusunun sahası, mescid olan bir ev. Bu Peygamber’in evidir. Yani Peygamber’in kadınlarının evidir. Kendisinin şahsî evi yoktu, bu, kadınlarından birinin evi idi. Bu şekilde, mescidin kiblesinde, mescidin batisında, Ayşe, Hafsa ve Ümmü’l-Mü’min’in evleri vardı ki, bunlar Peygamber’in hanım ları idi. Ayşe’nin bir odası vardı, Peygamber orada ölüm halin deydi,

can veriyordu. Bu sözü de orada söylemişti ve şimdi ora da medfundur. Yani o deriden yapılmış sediri kaldırıp, Peygamber'i oraya gömdüler.

Halk, Peygamber'in kabrini ziyarete çok geliyordu ve Ayşe'yi rahatsız ediyorlardı. Çünkü o, orada yaşayan bir kadındı. Odasının ortasına duvar çekti. Yani onu böldü; yarısı Peygamber'in kabrine diğer yarısı ise kendisine kaldı. Ölünceye kadar orada oturdu. Ama bu konuşmanın olduğu zaman o duvar mevcut değildi, Peygamber'in ölümünden öncedir. Bu odada Peygamber, ölüm döşegine düştü ve can verme halinde konuşuyordu. Bu odanın bitişinde bir duvar ihtilâfiyle -su anda

DINLER TARİHİ

da vardır, giden herkes görmüştür-Ali ve Fatma'nın evi vardı, kapısı mescid tarafındaydı. (Peygamber'in evi gibi) İçeride Ayşe ile Fatma'nın evi -yani Ali'nin evi arasında bir pencere vardı. Bunların avlusunun sahəsi da Peygamber'in mescididir. 60'a, 60 zerâ, 100'e 100 zerâ'dır. Mescid'in disında, evler veya odalar var dı. Bunlar Peygamber'in bazı sahabelerine ait îdi. O odaların, Mescid'in içine açılan yolları vardı. Dogu kısmında Mescid'in di sinda Ebu Bekir'in odası vardı. Yolu Peygamber'in mescidine açiliyordu.

Peygamber, çeşitli sahabelerinin evlerinden Mescid'e açılan bütün kapıları kapatın, sadece Ebu Bekir'in evinin kapısını açık bırakın, diye buyurdu. Ali'nin evinin kapısını demiyor. Zira Ali'nin evi bu evin aynisidir, kapısının kapalı veya açık olması nin bir anlamı yoktur! Eger Ali'nin kapısı kapalı olsaydı, oranın kapısı ortadan kalkardı! Nihayet her ikisi bir binada yaşıyorlar, diğer bir kapısı yoktur ki, hangi kapıyı kapatsınlar?

“Ebu Bekir'in evinin kapısı” dediği zaman, Ali'nin evinin kapısının açık veya kapalı olması asla Sozkormsu değildir, ikinci olarak Ali, Peygamber'in kendi yanında oturuyordu. Peygamber'in bacağı onun dizinin üzerindeydi. Ali'nin evinin kapısını kapatsalar ne olur, kapatmasalar ne olur?! Aslında, bunlar söz konusu mudur? Eger kapatırlarsa bunlar içeri giremezler, eger içe ride olsalar dışarı çıkmazlar, hepsi bir yerdedir. Ama niçin Ebu Bekir'in evinin kapısı açık olsun, diyor? Onu diğer ashaptan -Ali'den değil-istisna ediyor? Çünkü Peygamber, şimdi Ebu Bekir'in kızının evinde hastadır ve Ölüm yatağına düsmüştür. Söyle demek istiyor: Eger diğer sahabelerin, mescide olan kapıları açık olursa, gelirler, halbuki ben hanımlarımın yanındayım, Ayşe'nin odasında ölmek üzereyim, onları kabul edebilecek du rumda

degilim. Onlar yabancidir, rahatsiz olurlar. Ama Ebu Be kir,
benim hanimimin babasidir, -Ali'nin ise evinin giris ve ikisi
burdandrr ve burdadir-gelebilir. Böyle degil mi?